

düşünce dizisi

TİMAŞ

rusların gözüyle ortadoğu

RUSYA FEDERASYONU
ESKİ BAŞBAKANI

YEVGENİ PRİMAKOV

2. BASKI

i y i k i k i t a p l a r v a r . . .

TİMAŞ YAYINLARI
İstanbul 2010

timas.com.tr

RUSLARIN GÖZÜYLE ORTADOĞU

Yevgeni Primakov

TİMAŞ YAYINLARI | 2069
Düşünce Dizisi | 8

YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Cüneyt Dalgakıran

ÇEVİRİ
Olga Tezcan

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Haziran 2009, İstanbul

2. BASKI
Nisan 2010, İstanbul

ISBN
978-975-263-995-9

TİMAŞ YAYINLARI
Alayköşkü Caddesi, No:11, Cağaloğlu, İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

RUSLARIN GÖZÜYLE ORTADOĞU

Yevgeni Primakov

Çeviri: Olga Tezcan

TİMAŞ

YEVGENİ MAKSİMOVİÇ PRİMAKOV

Rus siyasetçi ve ekonomist. 29 Ekim 1929'da Kiev'de dünyaya geldi. Moskova Doğu Bilimler Enstitüsü'nden mezun oldu. 1953-1962 yılları arasında Devlet Radyo ve Televizyon Kurumu'nda çalıştı. 1962-1970 yılları arasında Pravda gazetesinin Asya ve Afrika bölümünde muhabirlik ve editör yardımcılığı yaptı. 1970'ten 1977'ye kadar SSCB Bilim Akademisi'ne bağlı Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkileri Araştırma Enstitüsü'nde görev aldı. 1985 yılında bu enstitünün Genel Müdürlüğü'ne getirildi. 1989-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Merkez (SSCB GM) üyeliğinde bulundu. Haziran 1989 - Mart 1990 arası SSCB Başkanlığı yaptı. 1991-1996'da Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Başkanlığı, 1996-1998'de Dışişleri Bakanlığı yapan Primakov 1998-1999 yıllarında Rusya Federasyonu Başbakanlığı görevinde bulundu. Halen Rusya Federasyonu Sanayi ve Ticaret Odası başkanı olan Primakov evlidir. Çocukları ve torunlarıyla birlikte Moskova'da yaşamaktadır.

Bu kitabı, zor "Ortadoğu yolu"na girmeyi seçen torunum
Yevgeni Sandro Primakov'a ithaf ediyorum.

İçindekiler

TÜRK OKURLARIMA 13
ÖNSÖZ 15

BÖLÜM 1 ..... **17**
ABDÜLNASIR: DEVRİMCİ ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ 19
Eski Rejimlerin Sonu 20
Temel Güç Olarak Ordu 22
Aşırı İslamcılarla Bağdaşmazlık 24
Arap Sosyalizmi 28
Abdülnasır'ın Profesör Liberman'ı Kahire'ye Daveti 30
"Ortadoğu Terörü"nün Genetiği 32
Batı Karşıtlığının Artması 38

BÖLÜM 2 ..... **43**
ARAP–İSRAİL GERGİNLİĞİNİ AZALTMA ŞANSININ BAŞARISIZLIĞI 45
Her Şey Nasıl Başlamıştı? 45
Abdülnasır'ın Moşe Şaret ile Yaptığı Gizli Görüşmeler 48
Mukabil Hücum: Özel Harekât "Susanna" 50

BÖLÜM 3 ..... **53**
BATI İLE CEPHELEŞMENİN KAÇINILMAZLIĞI 55
Askerî Bloklar 55
Kıstas: Kim Silah Verecek ve Kim Baraj İnşaatına Yardım Edecek 58
Mücadelenin Alenen Başlaması 62

BÖLÜM 4 ..... **69**
MİLLÎ ÇIKARLARIN ARAP BİRLİĞİ'NDEN ÜSTÜNLÜĞÜ....71
Sloganlar ve Hakikat 71
Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun İç Yüzü 73
İşlemeyen Birleştirme Mekanizması 80

BÖLÜM 5 ..... **87**
SSCB VE ARAP DÜNYASI: YAKINLAŞMAYA GİDEN ZOR YOL 89
Antikomünizm Engeli 89
Şepilov ve Abdülnasır Mısırı'na Doğru Dönüşü 93
Mikoyan'ın Misyonu: Abdülnasır'ın Alternatifi Kasım mı? 98
Suriye "Baas" İlişkilerinde Kopma 102

BÖLÜM 6 ..... **107**
KOMÜNİST GELECEĞİN OLMAYIŞI 109
Sudan Komünist Partisi 109
Güney Yemen: Yıkıcı Aşırı Sol Eğilim 115

BÖLÜM 7 ..... **121**
ABD ÖN PLANA ÇIKIYOR 123
Eisenhower Doktrini: Arap Milliyetçilerle Flörtün Sonu 124
ABD ve Köktenci İslamcılık 126
Yemen: Başarısız Bir Kontratak Teşebbüsü 129

BÖLÜM 8 ..... **139**
ALTI GÜN SAVAŞI'NIN BAŞLANGICI VE SONU 141
Hezimet: Abdülnasır'ın Gerçekleşmeyen İstifası 142
Mareşal Greçko'nun Mısır Ordusu Konusundaki Fikirleri: Abdülnasır Blöf Yapıyor... 145
SSCB ve ABD'nin Çatışma Endişesi 153

Kosigin'in Yetkisi Yok, Arapları ise Heyecan Sarıyor 156

Mısırlı Askerî Burjuvaların Bozgunu,
Abdülnasır Sovyet Muhabirlerini Nasıl Korudu? 160

BÖLÜM 9 ..... **165**
NIXON VE CARTER: ORTADOĞU'DA YENİ TAKTİK 167

Ortadoğu Etrafında ABD Münakaşası 167

Ekonomi Vurgusu 171

Sedat ile Vaatkâr Temaslar 172

Moskova'ya Yaptığım Bildiriden Bazıları Hoşnutsuzdu 176

Kissinger "Oyuna" Giriyor 181

BÖLÜM 10 ..... **185**
1973 SAVAŞI 187

Sedat'ın Afallaması 188

Sedat, Esad'ı Neden Durdurdu? 194

Kissinger'ın Çözdüğü Sorunlar 196

SSCB ve ABD: Arap–İsrail Krizinin Kıskacında 199

Cenevre Konferansı'na İki Yaklaşım 203

"Kısmî" ya da "Ara" Tedbirler 206

BÖLÜM 11 ..... **211**
MISIR-İSRAİL BARIŞI NASIL SAĞLANMIŞTI 213

Dayan'ın Gizli Seyahatleri 214

Knesset: Dünyanın Öbür Ucu 217

Filistinliler Borda Arkasında 220

BÖLÜM 12 ..... **225**
LÜBNAN ÇATIŞMALARIN ORTASINDA 227

Çok Katmanlı Ülke 227

Suriye Ordusunun Lübnan'a Girmesinin Arkasında
ABD Durmaktaydı 230

Lübnan Ordusunun Albayı:
"Helikopteri Ben Kullanacağım" 234

Umutlar Gerçekleşmiyor 237

Suriye Cephe Değiştiriyor 240

İsrail'in 1982 Lübnan Savaşı 249

Hariri Cinayeti: Suriye–Lübnan Gerginliğinin Doruğu 255

BÖLÜM 13 ..... **259**
YİNE SERTLEŞME 261

Gösterilen Hedef Libya 261

"Reagan'ın Planı"
-Fas Kararlarına Konulan Mayın 263

ABD İsrail'i Kucaklıyor 265

BÖLÜM 14 ..... **271**
ARAFAT FENOMENİ 273

Filistinli Liderin Kişiliği 273

Arap Meselelerinden Uzaklaşma 277

Karameh Çatışması:
Abdülnasır ile İlişkilerinde Dönüm Noktası 280

Ebu Ammar ile İki Görüşme-"Kara Eylül'den"
Önce ve Sonra 282

Siyaseti Hor Görmemek 287

Suriye ile Gerginlik: Andropov'un Mesajı 293

"Filistinlilere ve İsraillilere Eşit Derecede Barış" 299

Arafatsız Bir Ortadoğu 302

BÖLÜM 15 ..... **307**
SSCB VE İSRAİL 309

Önce İdeoloji Sonra Siyaset 310

Doktorları Aklama "Kozu"nu Beria Oynamıştı 312

İkinci Diplomatik İlişkilerin Feshinin Gerçek Nedeni 315

İsrail Yönetimiyle Özel Görüşmeleri İçeren GM'nin "Özel Dosyası" 317

Eban, Meir ve Dayan ile Görüşmeler 322

Viyana Teması: Sovyet Arabuluculuğuna İsrail'in İlgisini Çekme Teşebbüsü 330

Temasları Uzatma Zorluğu 333

Yeni İsrail Yönetimi: Görüşmelerin Tekrarlaması ve Her İki Taraftan Gelen Hamle 337

Rabin, Allon ve Peres ile Yapılan Görüşmeler 339

Begin'le Görüşme 346

Resmî Görüşmeler: Müzakereci Netanyahu 350

BÖLÜM 16 355

SADDAM HÜSEYİN FENOMENİ 357

SSCB'nin Saddam'ın "İlk Dönemi" Üzerine Oynadığı Bahis 358

"Geç Dönem" Saddamı'na ABD Yardımı 367

Amerikan Siyasetinden Esinlenen Psikoloji 369

Fiyasko ve Final 374

BÖLÜM 17 379

KÜRT HAREKETİ 381

Molla Mustafa Barzani ile İlk Görüşmem 381

Misyonum Devam Ediyor 386

Kürt Bölgesine Veda 389

ABD Kürt Faktöründen İstifade Edebilir mi? 392

BÖLÜM 18 395

ARAP–İSRAİL İHTİLAFI: NÜKLEER BOYUT 397

Nükleer Bomba Üretiminde İsrail'i Kim Teşvik Etti? 399

Başkan Johnson: CIA Raporu Hiç Kimseye Gösterilmeyecek 402

Monopol Savaşı–Irak'a Karşı Hamle 403
Labirent'ten Çıkış Yolu Var mı? 406
Biraz Tarih: İsrail ve "İran Skandalı" 407

BÖLÜM 19 411
ORTADOĞU'NUN GELECEĞİ 413
Irak Kapanı 413
İran'ın "Nükleer Bulmacası" 421
Meşru HAMAS: Filistin Tarihinde Yeni Bir Sayfa 423
Lübnan Yine Alevler İçinde 434
Dünyanın Dinî Özelliklere Göre Bölünmesine Karşı 436
Sonsöz 439
İndeks 441

TÜRK OKURLARIMA

Türkçe'ye çevrilmiş bu üçüncü çalışmam beni içtenlikle sevindiriyor. Tüm dünya toplumunu ilgilendiren, Türkiye ile komşu olan ülkelerdeki son birkaç on yıl içerisinde yaşanan dramatik olayların meydana getirdiği duruma adanan *Rusların Gözüyle Ortadoğu* adlı kitabımın Türk okuyucusuna faydalı olacağını ve ilgisini çekeceğini ummaktayım.

Maalesef günümüz dünyasının meseleleri genelde hâlâ yeteri kadar karmaşıktır. Soğuk Savaş sona erdiğinde dünya çapında gelişmelere doğru buhransız bir hareket başlayacağı daha yakın zamanlara kadar düşünülmekteydi. Şimdilik bu umutlar gerçekleştirilememiştir.

Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik durumu engin Ortadoğu bölgesinde istikrar ve güvenliğin güçlendirilmesi yolunda ona özel bir sorumluluk yüklemektedir.

Rusya ve Türkiye arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin halklarımızın, hem bölgesel hem global seviyede barış ve güvenlik çıkarları için gelişmeye devam edeceğinden hiç kuşkum yok.

Y. Primakov

14 Mayıs 2009-Moskova

ÖNSÖZ

Yıllar geçtikçe bakışlarınızı geleceğe değil, daha çok geçmişe çeviriyorsunuz. Kariyer yapma isteğiniz azaldıkça azalıyor. Çocuklarınız kendi hayatlarını yaşamaya başlıyorlar, sonra torunlar ve artık onların hayatlarında oynadığınız rolün belirgin bir şekilde küçüldüğünü fark ediyorsunuz. Bununla beraber uzak geçmişinizle ilgili hafızanız keskinleşiyor, eskiden göremediğiniz şeyleri görmeye başlıyorsunuz. Yılların tecrübesi eskiden anlamadığınız ya da doğru algılamadığınız olayları daha dikkatli gözden geçirmenize izin veriyor. Ayrıca uzun zamandır göz atmadığım onlarca not defterimin üzerinde çalışma gereği zihnimi kurcalıyor.

Çoktan beri Ortadoğu* ile ilgili bir kitap yazma düşüncem vardı. Pravda gazetesinde Muhabir, Genel Müdür Yardımcısı, SSCB Bilim Akademisi'ne bağlı Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Araştırma Enstitüsü ve Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde Genel Müdür, Dış İstihbarat Daire Başkanı, Dışişleri Bakanı, Rusya Federasyonu Başbakanı, Rusya Devlet Duma Meclisi'nde Milletvekili görevlerinde bir gazeteci, bilim adamı ve siyasetçi olarak Ortadoğu ile yarım asırdır uğraşıyordum.

Gözümün önünden Ortadoğu'nun, çoğu iftiralardan oluşan bir dolu olayı geçti. Bazısı hiç bilinmiyor ya da unutulmuş. Oy-

* 'Bu kitapta Orta Doğu bölgesi olarak Arap dünyası ele alınmıştır. Kuzey Afrika'nın Arap ülkeleri ve İsrail de dahil edilmiştir.

saki olanlar, bölgenin bugünkü değişik, çok renkli, karmaşık, tehdit edici derecede dik başlı, kimi zaman saf ve defalarca mağdur edilmiş oluşumunda büyük bir rol oynamıştı.

Arap milliyetçiliğinin özelliklerini ortaya çıkartmadan, Ortadoğu'nun siyasi sahnesindeki Cemal Abdülnasır, Yaser Arafat, Enver Sedat, Saddam Hüseyin, Hafız Esad, Muammer Kaddafi, Kral Hüseyin gibi ana figürlerin gerçek yüzünü göz önünde bulundurmadan, 20. yüzyılın ikinci yarısında Arap rejimlerinin geçirdiği gelişimin sebeplerini incelemeden, dış güçler ve devletlerin Arap dünyasına karşı siyasetinin, İsrail ihtilafının etkisini ve Soğuk Savaş'ın kritik çözümlemesini yapmadan bugünkü dünya siyaset ve ekonomisi için mühim olan bu bölge konusunda yanlış anlamalara varmak mümkündür.

Bu kitap Arap ülkelerinde olanların kronolojik bir anlatımı ve de 20. yüzyılın ikinci yarısının tarihinin özeti değildir. Kitabın amacı sömürge sonrası Arap dünyasının ana süreçlerinin nitelendirilmesidir ve bizzat kendimin de katılmış olduğum bazı tarihî olayların anlatımıdır.

Zahmet edip yazımı okuyarak düşüncelerini benimle paylaşan, kulak verdiğim arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma -İuri Stepanoviç Gryadunov, İrina Donovna Zvyagelskaya, İuri Vasilyeviç Kotov, Namık Gamidoviç Yakubov ve Dış İstihbarat Dairesi ve Dışişleri Bakanlığı'nın çalışanlarına içtenlikle teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca bu kitap, benim sadık yardımcılarım Mariya İuryevna Osipova'nın ve Yelena Vyaçeslavovna Popova'nın dikkatli teknik çalışmaları olmasaydı asla tamamlanamazdı.

BÖLÜM 1

ABDÜLNASIR: DEVRİMCİ ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

20. yüzyılın ortalarında sömürge sisteminin yıkılması ile haritada yeni devletler yer almaya başlamıştı. Sömürge sisteminin yıkılmasından sonra Ortadoğu ülkelerinin suni egemen rejimleri de, örneğin Mısır, fazla uzun süreli bir varlık gösterememişti. O dönemde sömürge bağımlığından kurtulan ülkelerde iktidara gelen yönetimler taban desteğinden yoksundu ve yönetimler sürekli değişmekteydi. İktidarda en uzun süre Cemal Abdülnasır kalabilmişti. Diğer sömürge sonrası ülkelerle kıyaslandığında Mısır'da daha net bir şekilde tipik devrimci Arap milliyetçiliği çizgisi görünmekteydi. Bunun başlıca nedenleri arasında; sömürgeci devletlerden artakalan askerî ve ekonomik izleri dizginsiz bir şekilde yok etme çabaları, İslamiyet'le ve terörizmle genetik bağının olmayışı, iç siyasetin antikomünist çizgileri ile küçük burjuva - sosyalizm nitelikli sosyal gelişme – fikirleri, ABD ile zikzak şeklinde gelişen ilişkileri ve SSCB ile belirsiz işbirliklerinden görünebilen dış siyaset pragmatizmi, İsrail'e karşı olumsuz yaklaşımları yüzünden başlarının üzerinde sürekli olarak hissettikleri İsrail baskısı gösterilebilir.

Bugünkü Arap dünyasında devrimci Arap milliyetçiliği azalmaktadır, hatta yok olmaktadır. Lakin Arap tarihinde bu dönem önemli bir safhayı oluşturmaktadır ve bu döneme dair özellikleri kavramadan bugünkü Ortadoğu'yu tanımak mümkün değildir.

Eski Rejimlerin Sonu

Arap ülkeleri birçok ortak çizgiye rağmen birbirinden farklıdır. Bu nedenle iktidarların sömürge sonrası yönetime geçişleri her ülkede farklı olmuştur.

Irakta vahşice öldürülen Başbakan Nuri Said'in cesedi saatlerce Bağdat sokaklarında sürüklenmiş, ayaklanmış Irak ordusunun subaylarından biri, Cemal Abdülnasır'a en güzel armağan olacağını düşünerek, cesetten kestiği parmağı Mısır'a getirmişti.

Kral Faruk'u deviren darbenin ardından Mısır'da iktidara gelen "Hür Subaylar" örgütünün başkanı Yarbay Abdülnasır sunulan armağandan şoke olmuştu. Kral Faruk 1952 yılında Hür Subaylar tarafından Mısır'dan sınır dışı edildikten sonra sakin bir şekilde kendi yatı ile İtalya'ya geçmiş ve uzun yıllar eceliyle ölene kadar sefahat cümbüşleriyle ve gazinolarda zaman geçirerek yaşamıştı.

Aynı akıbet sadece Nuri Said'in değil, Irak'ın genç Kralı Faysal'ın başına da gelmiştir. Kralm Haşimi Hanedanı'na mensup ve Hazreti Muhammed'in doğrudan halefi olmasına bakmaksızın, isyancılar onu da öldürmüşlerdi.

Tunus ve Cezayir halkının silahlı mücadelesi sonucunda sömürge hükümetleri bu ülkeleri terk etmek zorunda kalmıştı. Libya ve Yemen'de monarşi rejimleri, Suriye ve Sudan'ın Batı hayranı yöneticilerini devirmişti. Olaylar eş zamanlı değil, zaman içerisine yayılarak gerçekleşmişti. Başlıca önemli olan Arap dünyasının genel olarak egemenlik kazanmasıdır. Batı etkisi, bazı Arap ülkelerinin siyasetinin üzerinde hâlâ sürmektedir fakat etkinin şekli değişim geçirerek neticede düzensizleşmiştir.

Tüm bu farklılıklara rağmen 20. yüzyılın ortasında Arap dünyasını sarsan tufanların benzer bir yanı da vardı. Her şeyden önce tüm sömürge ve yarı sömürge rejimlerin değişikliği eski hükümetlerin daha fazla iktidarda kalamamasından kaynaklanan bir konjonktürün sonucunda meydana gelmiştir. Şüphesiz bunda

dış dünya da önemli bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan güç dengelerinin bozulması, hezimete uğrayan Nazi Almanyası, faşistlerin İtalyası, militarist Japonya, Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra Sovyet Birliği'nin de süper güç hâline gelmesi, sömürge idarelerinin yıkılması etkenler arasında sayılabilir. Fakat Arap ülkelerinin radikal değişimlerinin zemini iç süreçlerden oluşmaktaydı.

Sömürge karşıtı güçlerin egemenlik kazanmasında Moskova'nın yardımı olduğu konusunda ortaya atılan tutarsız tahminlerin hiç bir dayanağı yoktu. Bu iddialar en çok 14 Temmuz 1958'de Irak'ta monarşinin devrilip yerine cumhuriyetin ilan edilmesi ile ortaya atılmıştı. Bu iddiaları Batı medyası ile bazı talihsiz siyasetçiler büyük bir gayretle yaymaktaydı. Ancak bölgede bulunan diplomatlar Irak'ta olanlar konusunda her şeyin farkındaydılar. Monarşi rejiminin devrilmesinden on gün sonra, Bağdat'ta bulunan İngiltere elçiliğinden Michael Write yabancılar ofisine şu açıklamada bulunmuştu: "Mısır'da, başlarında Abdülnasır ile bir grup subayın Kral Faruk'u devirmesi gibi, Kral Faysal'ın ve Başbakan Nuri Said'in siyasi faaliyetlerine karşı büyüyen hoşnutsuzluk Irak devrimini tetiklemiştir." Daha 1954'te Bağdat'ın diğer İngiltere elçisi John Troutbeck gönderdiği şifreli yıldırım telgrafla "iktidarda olan grupların yolsuzluk ve cimrilikleri, fukaranın zor yaşam şartları altında ezilmesi, gençlerin okul sonrası iş bulamaması ve İslam'ın etkisinin azaltılması nedenleriyle her sene büyüyen ideolojik boşluklar oluşmasına" dikkat çekerek halk arasında büyüyen öfke konusunda Londra'yı uyarıyordu. İngiltere elçisi, krizi yaratan Nuri Said ve iktidarda olan hanedanın siyasetinin Büyük Britanya'nın faaliyetleriyle özdeşleştiğini mektubunda açıkça belirtmekteydi. Ayrıca ABD'nin Bağdat Büyükelçisi William Gallman da darbenin "Moskova işi" olmadığı sonucuna varmıştı.

Sonuç olarak Sovyetler Birliği, ne Mısır'da ne Irak'ta ne de Suriye'de olanlardan habersizdi. Sovyetler Birliği bizzat kendisi Arap ülkeleriyle, ya da çoğunlukla Arap ülkelerinin ihtilal son-

rası iktidara gelen yeni yöneticileri Sovyetler Birliğiyle irtibat halindeydi. Fakat bu yöneticiler, Moskova tarafından kurulan bir komplo sonucunda değil de doğrudan doğruya, ya da İngiltere ve Fransa'nın uzun yıllar Arap dünyasının yozlaşan, satılık temsilcileriyle uyguladığı siyasetinin çökmesiyle iktidara gelmişti.

Temel Güç Olarak Ordu

Çoğu Arap ülkesinde sömürge ve yarı sömürge rejimlerin değişiminde ordular kesin bir rol oynamıştı. Çünkü gerçekten yetkili ve tutarlı muhalefetin oluşmadığı bu ortamda en düzenli güç orduydu. Mısır'daki monarşi rejiminin siyasi güçlerinden birisini "Vafd" (Heyet) Partisi temsil ediyordu. Sömürge devrinde kurulan başka siyasi partilerle mukayese bile edilemeyecek kadar nüfuz sahibi bir partiydi. Ara sıra saraya karşı muhalefet yapsalar da Vafd Partisi'nin liderleri büyük toprak sahipleri ve burjuvalaşmış derebeylerinin çıkarları üzerine kenetlenerek siyaset yapıyordu.

Önceleri, ordu, menfur rejimleri sadece devirmekle kalıyordu çünkü ordunun, devlet yönetmeye ne isteği ne de gereken tecrübesi vardı. 23 Temmuz 1952 gecesi subayların Vafd Partisi'ni iktidara geri getirme isteği tesadüf değildir. Kral'a zorla Vafd Partisi'nin iktidarını kabul ettirme teklifi ile Albay Ahmed Enver parti başkanı Fuad Sirag Ed-Dine'ye gönderilmişti. Fakat Vafd Partisi, Hür Subaylar'la işbirliğine yanaşmayarak, teklifi reddetmişti. Partinin feragat etmesi Süveyş Kanalı bölgesinde başlayan silahlı mücadele döneminde halkın korkusunu ortaya çıkartmıştı. Vafd liderlerinin ne Kral Faruk'a ne de İngiltere'ye karşı koyma isteği vardı.

Böylece ülkenin sorumluluğu ordunun eline geçmekteydi. Fakat o devirde ordu nasıl tanımlanıyordu? Eski iktidara karşı ayaklananların başında farklı rütbeden gelen subaylar bulunmaktaydı. Yine bu konuda Mısır en iyi örneklerden biridir. 1922 yılında İngiltere Mısır'ın bağımsızlığını resmen ilan etmişti fakat

bu ilan, egemenliği yok eden bazı şartlarla beraber beyan edilmişti. Bazı kısıtlamaların yumuşamasına rağmen Mısır tam siyasi bağımsızlığa ulaşamamıştı. İngiliz ordusu Mısır'da bulunmaya devam ediyor, İngiltere Elçisi eskisi gibi ülkenin iç işlerine karışabiliyordu. Lakin İngilizler İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde askerî güçlerinin büyük kısmını Avrupa'ya çekmek amacıyla Mısır ordusunun 11 binden 60 bin kişiye çıkarılmasına izin vermişti. O döneme kadar küçük Mısır Ordusunun subayları gelenek olarak zengin ailelerin mensubuydular. Anlaşmaya yansıyan maddeye göre bu, Mısır'a sadece hak olarak verilmiyor, aynı zamanda ordusunu kısa sürede büyütmesi zorunluluğu getiriyordu. Bu durum Kral Faruk'u, orta sınıf vatandaşlardan da subay almaya mecbur bırakmıştı. Şöyle ki Hür Subaylar gizli örgütünün çekirdeğini,1936 yılında Mısır ordusuna orta direk ailelerden alınmış subaylar oluşturmaktaydı.

1956 yılında İngiltere, Fransa ve İsrail'in saldırısına, 1967'deki Altı Gün Savaşı'na, yabancı ve yerli mülk sahiplerinin çıkarlarıyla ilgili alınan tedbirlere, yani tüm bu ciddi sarsılmalara rağmen 1952 yılında kurulan rejimin istikrarlı oluşunda genetik bir uyuşmanın rol oynadığını hiç sanmıyorum.

Uzun süre boyunca Mısır yönetiminin değişmemesini sağlayan esas faktör halkın Abdülnasır'ın liderliğini desteklemesiydi. Bu durum hemen oluşmadı. 1952 darbesi küçük bir grup tarafından gerçekleştirilmişti. Fakat reformların idrak edilme sürecinde, yaygın olarak vatanseverlik ile özdeşleştirilen dış siyaset çizgisinin güçlendirilmesi sırasında ortaya bir takım hatalar çıkmış olsa da Abdülnasır rejimi halktan geniş destek görüyordu.

Kanlı darbelerin yaşanmasının asıl nedeni, iktidarları sık sık değişen ülkelerde gelişmiş parti sisteminin olmayışı ve bu boşluğun yerini askerî iktidarın doldurmasıydı. Suriye'de, Irak'ta, Kuzey Afrika ülkelerinde arka arkaya askerî darbeler meydana gelmekteydi. Sömürge ve monarşi karşıtı güçlerin zaferinden sonra Suriye'nin, 23 Şubat 1966'da sağcı Baas yönetimini deviren hareketin lideri Cedid uzun yıllarını hapishanede geçirerek ölmüş-

tü. Darbeden sonra oluşturulan hükümetin başbakanı Zuayyin de aynı kaderi paylaşmıştı. Bu insanlar Baas'ın sol grubunun lideri Hafız Esad tarafından tutuklatılarak iktidardan indirilmişti. Irak'ta 1958 devriminin lideri Abdülkerim Kasım Bağdat televizyonu stüdyosunda eski silah arkadaşları tarafından makineli tüfeklerle öldürülmüştü. Cezayir devriminin lideri Ben Bella sömürge karşıtı mücadelede arkadaşları ile tutuklanarak uzun yıllarını geçirdiği hapishaneye atılmıştı.

Abdülnasır'ın 1970'te ölümünden sonra değişim rüzgârı Mısır'a da gelmişti. Abdülnasır'ın arkadaşlarından, -Moskova'da geçici bir adam sanılan- Enver Sedat, vefat eden liderlerine sadık, fiilî olarak iktidarı elinde tutan insanların müthiş kaygısızlığını kullanarak hepsinin tutuklanması için kendi muhafızlarına emir vermiştir. Uzun yıllar boyunca, Sedat, Mısır'ın tek hükümdarı olmuştur. Abdülnasır ve Hür Subaylar ile aynı ekipte olan Sedat, Abdülnasır'ın uyguladığı iç ve dış siyaseti rotasından döndürmeyi becerebilmiştir. Fakat Sedat'ı da hüzünlü bir son bekliyordu: Sedat aşırı İslamcılar tarafından katledildi.

Aşırı İslamcılarla Bağdaşmazlık

Arap dünyasında egemenliği kazananların ülkelerinde gerçekleşen darbelerin çoğu iktidar kavgası olarak açıklanabilir. Tabii ki iktidarı elinden alınan ve ele geçirenlerin arasında siyasi farklılıklar da mevcuttur. Fakat genel olarak her iki taraf da tek bir ideolojiyi yaymaktaydılar: Milliyetçilik ideolojisi. Arap ülkelerinde değişken güçlerin özelliği bununla bitmiyordu. Sorun şu ki milliyetçilik çok farklıydı. Bazı taraflar milliyetçi dünya görüşünün aşamalarına saplanıp kalmışlardı. Diğerleri ise sosyal yönü katarak toplumda reform yapmaktaydılar. Bunlar Mısır'da Cemal Abdülnasır, Cezayir'de Huari Bumedyen, Suriye'de Hafız Esad'dır.

Gene de mühim olan, sömürge sonrası iktidara gelen her tip yöneticinin milliyetçiliğinin İslam ideolojisiyle mayalanmamış

olmasıydı. Monarşi ya da sömürge egemenliğinden kurtulan Arap ülkelerin nüfusunun temeli kimi zaman çok dindar Müslümanlardan oluşmaktaydı. Hiçbir Arap ülkesinde değişimler dinî bayraklar altında gerçekleşmemiştir. Dahası da var. İktidara gelen yeni güçler birçok ülkede sahnelerden çekilen sömürge ve yarı sömürge rejimlerden oluşan sözde boşluğu doldurma çabasında olan aşırı İslamcı örgütlerle ve gruplarla ölümüne kadar mücadeleye girişmiştir. Üstelik aşırı İslamcılara karşı koymak zordu. Mısır'da İngilizlere karşı 1928'de kurulan İslamcı toplum hareketi "Müslüman Kardeşler", en popüler zamanında iki milyon kadar üyeye sahipti. İlk başta Hür Subaylar örgütünün kurucusu Hasan el-Benna'nın 1949'da Kralın emriyle suikasta uğrayarak öldürülmesi ve yandaşlarının onu şehit ilan etmesinden sonra rağbet gören "Kardeşlik" örgütü bir müddet yerinde saymak zorunda kalmıştı.*

Kral Faruk'un devrinden sonra tüm siyasi partiler ve kuruluşlar Müslüman Kardeşler hariç Hür Subaylar tarafından yasaklanmıştı. Fakat "Yüce öğretmen" Hudeybi tarafından yayımlanan bildiride genel referandum ve Mısır'da şeriatla yönetilen İslami devlet kurulması çağrısı üzerine Hür Subaylar, Kardeşlik ile kararlı bir mücadele başlatmıştı.

1954'te Abdülnasır'a yönelik suikast girişiminden sonra, Kardeşlik'in iki yöneticisi "yüce öğretmen"in vekili Abdülkadir Auda ve terörist grupların komutanı İbrahim at-Tayyip alenen gazetecilerin huzurunda asılarak idam edilmişlerdi. "Yüce öğretmen" Hudeybi ise ömür boyu hapse mahkûm edilmişti.

Abdülnasır'ı ve onunla aynı fikirde olanları ne "Müslüman Kardeşler" in halk arasında büyük popülaritesi ne 1954'ten sonra

* O dönemlerde "Müslüman Kardeşler"in aşırı dinci fanatizmi İngiliz yandaşlarına karşı terörist hareketlere dönüşmüştü. Teröristlerin kurbanlarından biri de Başbakan Nukraşi Paşa olmuştu. Başbakana suikastı düzenleyen El-Benna'ya suikast yapanlar o güne kadar bulunmamıştı fakat Hür Subaylar iktidara geldiklerinde kendilerine yararlı olacağını düşünerek katili bulma ve askerî mahkemede yargılama gereği görmüşlerdi.

ayaklananlar ve onları destekleyen Kahire Üniversitesi öğrencileri ne de o dönemde ihtilal komutanlığı meclisinin formalite başkanı ve Mısır devlet başkanı General Naguib'in* onlarla olan ortalığı durdurabilmişti. Gelecekte bu durum Naguib'in görevden uzaklaştırmasına vesile olmuştur.

Neticede aşırı İslamcılarla mücadele; engel değil, aksine Camal Abdülnasır'ın Mısır'ın yegâne lideri olmasını sağlamlaştırdı ve daha önemlisi tüm Arap dünyasında tanınan bir lider hâline gelmesini sağlamıştı.

Bazı Mısır tarihî araştırmacıları o dönemde Müslüman Kardeşler ile olan aleni ve şiddetli mücadelenin nedenini Abdülnasır'a yapılan suikast olarak öne sürüyorlardı. Ben onlarla aynı fikirde değilim. Büyük ihtimalle suikast kopma noktasına götüren bir vesile, belki de bardağı taşıran son damlaydı. Lakin Hür Subayların Mısır'da iktidara geldikten sonra tüm mücadelelerinin mantığı onları böyle bir sona doğru götürüyordu.

Monarşi devrinden sonra Hür Subaylar'ın Müslüman Kardeşler'le sergiledikleri uyumun bozulmasına kadar geçen dönem sadece bir sene almıştı. "Kardeşlik" genç subayların, mevzileri zayıf olan köylerden geniş halk kitlelerini arkalarına almalarını ummuyordu. Hür Subaylar'ın Mısır'ın siyasi sahnesinden izole olmasından çekinerek mecburen kendilerini dikkate alma durumuna gelmelerini umarak, Kardeşlik rest çekme kararı almıştı. İlk başta onlar iktidara iştirak etmek isteğinde bulundular, aldıkları ret cevabından sonra da Mısır'da çıkan tüm yasaların İslam'la uyumunu belirten komitenin kurulmasını talep ettiler. Bundan dolayı İran'da İslam Devrimi'nden sonra benzeri komitenin kurucuları ilk değildir. Fakat Mısır'da bu olgular bambaşka bir hâl almıştır. Hür Subaylar Abdülnasır öncülüğünde tüm bu ilhak etmelere karşın kati surette veto koymuşlar ve tarım reformlarını hayata geçirerek kendilerine Mısır köylerine giden yolu açmışlardır.

* Mısırda halk arasında itibarı olan General Muhammed Naguib, Hür Subaylar'a o dönem pek tanınmayan örgütün prestijini yükseltmek amacı ile davet edilmişti.

Abdülnasır Müslüman Kardeşler'e karşı acımasız bir düşmandı. Bu durum, örneğin, Kardeşlik'in ideolojik lideri Seyyid Kutub'la ortaya çıkmıştı. Birçok kez hüküm giyen Seyyid Kutub'un, Mısır'daki durumu Cahiliye Dönemi ile kıyaslayarak Abdülnasır'ın, idaresine, laik bir yönetim şeklini benimsemiş olmasından dolayı saldırmaya devam etmesi, yine tutuklanarak bu sefer idam cezasına çarptırılarak 1966'da idam edilmesine neden olmuştur.

Abdülnasır'ı İslamcılardan ayırt eden basit bir rekabet değildi. Bu muktedir iki eşit gücün birbirine karşı koyması da değildi. İşin aslı Abdülnasır'ın, İslamcı yönetimin, aracı gibi kullanılmasını bilinçli olarak reddetmesiydi. Aynı zamanda, devlet ve topluma, İslamcı modeli şiddet zoruyla kabul ettirmek isteyenlere karşı yalnız değildi. 70'li yılların sonunda 80'lerin başında, Suriye'de Halep ve Hama şehirlerinde faaliyette bulunan Müslüman Kardeşler iki kolunu birleştirerek Hafız Esad'ın rejimini karşısına aldı. Seyyid Kutub'un takipçileri olan Kardeşlik militanları Halep'teki Topçu Okulu'na saldırı düzenleyerek 34 öğrenciyi katletti. Öç derhal alındı. Esad orduyu harekete geçirerek binlerce aşırı İslamcı militanı yok etti.

Cezayir ve Tunus'ta İslam devleti kurma yanlılarının girişimleri ateş ve kılıçla bastırılıyordu.

Elbette sömürge ve satılık monarşi rejimleri ile savaşarak iktidara gelen milliyetçi devrimcileri İslam'ı din olarak reddeden ve de geniş halk kitlesinin dindarlığını görmezlikten gelen insanlar olarak görmek yanlış olurdu. Kesinlikle böyle bir şey yoktu fakat onlar aşırı İslamcılara, diğer adı ile siyasal İslam'a karşı çıkmaktaydılar. Abdülnasır'ın biyograflarından biri olan Jean Lacouture, Abdülnasır'ı, Müslüman Kardeşler'den ve diğer benzeri İslami kuruluşlardan ayrılmaya yönlendiren fikir ve gerekçeleri analiz ederek, Abdülnasır'ın imanı bütün bir Müslüman olmasına rağmen Kur'an'ı[1] temel alarak kurulacak bir çağdaş devlet yönetiminin olanaksız olduğuna emin olduğunu yazmıştı.

1 J. Lacouture, *Nasser*. L. 1973. s.128

Bu inanış sadece Mısır'da değil, küçük burjuva devrimcilerin iktidara gelmesinden sonra Suriye'de, Irak'ta, Güney Yemen'de, Cezayir'de, Tunus'ta, Libya'da ortaya çıkmıştır.

Arap Sosyalizmi

Arap milliyetçiliği ile aşırı İslamcıların birleşememesinde aralarında ciddi ideolojik ayrım olması büyük rol oynamıştı. Sömürge sonrası, birçok Arap ülkesinde iktidara gelen güçler sosyalist yolu seçtiklerini ilan etmişlerdi. 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyalist fikirlere meraklı İslamcı örgütlere da ayrıca değinmeliyiz. Birçok Müslüman ilahiyatçı sosyalizm ile otantik İslam arasında ilişki kurmaktaydılar, dahası Arap ülkelerinde aydınların arasında çok fazla taraftar bulan " İslam sosyalizmi" fikri yayılmaktaydı. Fakat Arap dünyasının küçük burjuva liderlerinin sosyalizm modeli, yani "Arap sosyalizmi" görünüş olarak benzese de özü itibariyle "İslam sosyalizmi" değildi.

Tabii ki köktenci İslam partileri ve kuruluşları ile çalkantılı bir savaş içerisinde olan küçük burjuva devrimcileri İslam mührü taşıyor ve kesinlikle de onun etkisini duyuyorlardı. Toplumun derin geleneksel inancını hiç bir Arap lideri görmemezlikten gelemezdi. Fakat özellikle ne Abdülnasır'm ne de Cezayirli yöneticilerin "Arap sosyalizmi" tanımlamaları "İslam sosyalizmi" ile özdeşleşmiyordu. İlki kendi özünde manevi yaşam ile İslam etkisine sınır koymaktaydı ve toplumun sosyal ekonomik gelişimini laiklik zemininde oluşturmaktaydı. İkincisi ise sosyalizm fikrinin kaynağını sadece İslam'da bulmakla kalmıyordu, aynı zamanda Kuran'ın emirlerine uyarak toplumun tüm yaşam alanlarında uygulanmasını öngörüyordu. Sosyalizmi seçen Arap ülkelerinden hiçbiri devleti şekillendirmede, ekonomide ya da hukukta İslamcı toplum yapılandırma modelini benimseyemedi. Burada değinilmesi gereken en önemli nokta da budur.

Arap küçük burjuva yönetiminin aşırı İslamcılarla ilişkileri, derin bir tarihî analiz gücünden yoksun Doğu ve Batı tarafın-

dan "İslamcı kalıplara bağlılıkla" suçlanarak zaman zaman eleştiri yağmuruna tutuluyordu. Batı tarafından yapılan eleştiriler, Arap siyaset sahnesinde devrimci milliyetçilerin İslamcı akım ile olan kopukluğunun daralmasını gösterme çabasıydı. Bazı Sovyet ideolojik çalışanlarına gelince, onlar dogmatik gözlükler arkasından aleni değil ise de kapalı toplantılarda "Bismillahirrahmanirrahim" ile başlayan konuşmaların sosyalist ilkeler ile olan "bağdaşmazlığı"nm altını çizmekteydiler. Burada şunu eklemek isterim. Bu bahtsız ideologlar sadece Müslüman olanları değil, ateist olmayan herkesi "hakiki sosyalizm"den uzaklaştırmaktaydılar. Bu nedenle onların zihinleri; örneğin, İtalyan Komünist Partisi'ne üyeliği Tanrı'ya inanç ile bağdaştıramıyordu.

Bazı Arap ülkelerin sosyalizmi seçtiklerini ilan etmeleri birkaç hususa sıkı sıkıya bağlıdır. Bunlardan ilki, 20. yüzyılın ikinci yarısında yabancı boyunduruğuna karşı millî kurtuluş mücadelesinden Arap milliyetçiliğin özü ortaya çıkmış olsa da Arap milliyetçiliğinin millî yapılandırma programından yoksun olmasıdır. İkinci olarak ise millî özgürlük davası yabancı egemenliğine karşı zafer kazanmış olsa da sonrasında mücadelenin ağırlık merkezi sosyoekonomik alanlara kayarken bu yoksunluk özellikle hissedilmişti. Üçüncüsü, o dönemde dünya ülkelerinin büyük bölümünün sosyalist yapılandırma sloganını yaygın bir şekilde kullanması sömürge sonrası ülkeleri -Arap devletleri dahil- kesin bir biçimde etkilemişti.

"Arap sosyalizmi" yanlılarının toplumu, sosyal gruplara ve sınıflara bölmeyerek tek bir aile olarak görmesi, kendi ideolojilerini ciddi bir şekilde Sovyet bilimsel sosyalizminden ayrılarak, "İslamcı sosyalizme" yakınlaştırmaktaydı. Sosyalist yolu seçen Arap ülkelerinde dönüşümün planlaması ve hayata geçirilmesi "tek aile" çıkarları adına yapılmaktaydı. Gerçekte de toplumdaki fakir tabakanın durumunu düzelten reformlar hayata geçirilse de zenginliğin yeniden paylaşımı vaat edildiği gibi gerçekleşmiyordu.

Sovyetler Birliği ve sosyalist bloğa ait diğer ülkelerde hükmeden sosyalizm kavramını herkesten daha fazla yaklaşan Güney

Yemen yönetimi hariç Sosyalist düzen ilan eden diğer Arap liderleri de paylaşmaktaydı. Sosyalizme olan bu özgün yaklaşım Arap sosyalizminin Arap milliyetçiliğinin bir kategorisi olarak görülmesinden kaynaklanmaktaydı. Bunu en net Baas akımının kurucularından Michael Aflak ifade etmiştir: "Sosyalizm bizim için millî koşullara ve ihtiyaçlara yaraşan bir araçtır. Bir felsefeye temelli ya da normatif bir eylem olarak da bakılmamalıdır. Bu sadece milliyetçilik ağacının bir dalıdır."[2]

Arap sosyalizmi sosyal ekonomik alanı kapsayarak yabancı mülkiyetinin kamulaştırılması meselesini gündeme getirmişti. Bu durum uygulanan siyasetten dolayı ortaya çıkmaktaydı. Devlet bunu sektörün yapılandırma sürecinde yabancı etkilerin ve dış güçlerin sömürgeden kurtulan ülkelerin üzerinde yeniden hâkimiyet kurma çabasına karşı alman bir tedbir olarak başlatmıştı. Mısır'da Hür Subaylar'ın ilk icraatları, yabancıların elinde bulunan Süveyş Kanalı işletmesinin devletleştirilmesiydi. Irak'ta "Irak Petrolleri Şirketi", toprak reformu uygulaması, Arap sosyalizminin sloganlarından birkaçıydı. Toprakların düzensizce dağıtılmasından muzdarip Arap ülkelerinde halkın büyük bölümü toprağa bağlı iken bu reform son derece önemliydi.

Abdülnasır'ın Profesör Liberman'ı Kahire'ye Daveti

Bazı ülkelerde, mesela Mısır'da, daha da ileri gidilerek devletin ekonomiyi güçlendirmesine yönelik sadece yabancı değil yerli büyük sermayelerin -bankalar, sigorta firmaları, büyük sanayi işletmeleri- kamulaştırılması gerçekleşmişti. 1958'de ikinci toprak reformu uygulanarak, toprak ağalarının mülklerine sınır konulmuştu. Sanayi ve işletme kaynaklarının yüzde sekseni, kredili bankacılık sistemleri ve ulaştırmanın tümü devletin eline geçmişti. Devlet dış ticarete de el atmıştı. Petrol hariç tüm madencilik sa-

2 *Renaissance du Monde Arabe Gembleux*, 1972. P. 92, 93.

nayi yabancı sermaye için yasak bölge ilan edilmişti. Yabancı sermayenin etkinliği sadece petrol arama ile sınırlandırılmıştı. Ülkede Mısır devletinin de ortaklığı bulunan bir kaç çokuluslu şirket mevcuttu. Ekonominin bu çapta kamulaştırması bir aşırılıktı ve sosyalist ülkelerin etkisi altında kalınması bu kararın alınmasının en büyük nedenlerinden biriydi. 60'lı yılların başında Sovyet yöneticileri Abdülnasır'ın büyük çaptaki kamulaştırma eylemlerini desteklemekteydiler. Sovyetlerin parti ideologları ve bilim adamları bu eylemleri üstün liyakat sayarak Abdülnasır'ı takdir ile karşılamaktaydılar. Ancak Abdülnasır'ın pragmatizmi onu, ulusallaştırmanın temel çizgisinden saptırmaktaydı. Ortak pazarı reddetmeyerek, küçük işletmelerinin, özellikle hizmet alanında, büyümesine büyük önem vermekteydi. SSCB'de bu durum bazı kişilerin hoşuna gitmemekteydi. Hatta SSCB' de sosyalizm konusunda dogmatik düşünceler aşınırken ve Komünist Partisi Merkez Komitesinin Pravda gazetesinde Harkov şehrinden Profesör Liberman'ın ekonominin gelişmesinde işletmelerin kâr etmesinin önemi konusundaki makalesi yayımlanırken, Abdülnasır'ın Liberman'ı Mısır'a davet etmesi Moskova'da birçokları tarafından hoş karşılanmamıştı. Abdülnasır onunla bir kaç saat özel olarak konuşmuştu. Pravda gazetesinin Kahire muhabiri bana Abdülnasır'ın Liberman'la görüşmesinin özel girişimci faaliyetlerin sosyalizm ile beraber yürütülmesinin olanaklarının büyük merakla sorulmasını anlatmıştı. Bu düşünceler onun dünya görüşünün "İslamcı sosyalizm"e sapmasından değil, giderek artan pragmatizminden kaynaklanmaktaydı.

Abdülnasır bir kaç gün dinlenmesi için Liberman'ı İskenderiye'ye davet ederek son derecede sıcak karşılamıştı. Yolculuk sırasında Liberman ve tercümanı S. Tarasenko'nun –gelecekte E. Şvardnadze'nın asistanı- bulunduğu başkanın özel kalem müdürlüğünün arabası yoldan çıkarak takla atmıştı. Ne mutlu ki kimseye zarar gelmemişti. Yine de Abdülnasır, Liberman'ın hastaneye yatarak muayeneden geçmesinde ısrar ederek resmî kişiliğiyle de geçmiş olsun dileklerini büyük bir çiçek göndererek belirtmişti.

Mamafih, tüm dünyadaki sosyalist yapılandırma gibi, bazı Arap ülkelerindeki "sosyalist seçim" in ömrü kısa süreli olmuştur. SSCB'de hükmeden sosyalizm tipi çökmüştü. 20. yüzyılın sonuna doğru Arap sosyalizmi değişiklik geçirerek sadece bir ülkede, Libya' da korunmuştu. Fakat sadece Arap sosyalizminin ilan edilmesi ve uygulanmasına yönelik atılan adımlar bile Arap ülkelerin tarihinde büyük önem taşıyan bir safhadır.

"Ortadoğu Terörü"nün Genetiği

Arap milliyetçiliği ve terörizm arasında bağlantı nedir? Bu soru Ortadoğu'da sömürge ve de onlara hizmet eden iktidarın yerine gelenlerin dünyaya bakışlarında milliyetçiliğin içyüzünü göstermektedir.

Fakat Dünya'da yaygın olarak bilinen Ortadoğu terörünün Arap milliyetçiliğinden oluştuğunu veya onun bileşeni olduğunu düşünmemizi gerektiren hiç bir neden yoktur. Bu konuda Mısırlı Hür Subaylar ilginç bir örnek olabilir. İktidarı ele geçirmek için, özellikle İngiliz yardakçılarına karşı terörün kullanılmasını teorik olarak inkâr etmemekteydiler. İlk aşamada mücadelenin kışkırtıcı kuvveti, dış baskıya olan dirençsizlik ve millî haysiyetin ayaklar altına alınmasını acı olarak hissederken, Hür Subaylar teşkilatı tarafından kurulan komitelerin arasında "terör komitesi" bile mevcuttu. Ama iktidarı ele alma safhasında terörü kullanmaktan vazgeçilmişti. Aslında pratikte sadece bir kereliğine ordunun nefret ettiği, rüşvetçi, sömürgecilerle bağlantısı olan General Hüseyin Sırrı Amir Paşa'ya suikast girişiminde uygulanmıştı. Abdülnasır "Devrimin felsefesi" kitabında Hüseyin Sırrı Amir Paşa'ya suikast konusunda hissettiklerini şöyle anlatmaktaydı: "Sigara dumanı sinmiş bir odada uykusuz bir gecede kendi kendime sormuştum: 'Şu ya da bu kişiyi ortadan kaldırırsak ülkenin kaderi değişebilir mi? Yoksa bu çok daha zor ve derin bir dava mı?' Ve o anda tüm inancımla bu soruyu cevaplamıştım: 'Yolumuzu değiştirmeliyiz... Çözüm kökleri toprağın derinliğine götürmektedir. Davamız göründüğünden çok daha ciddidir' "

Burada ayrılıkçı şahıslardan, genelde yabancı işgalcilerle işbirliği yapan Araplara karşı bireysel terörden bahsedilmektedir. Fakat terörün bu şekli bile Abdülnasır tarafından kabul edilmemektedir. Bu durum "El-Mahrusa" yatı ile İtalya'ya gidecek olan devrilen Kral Faruk'un veda seremonisinde de ortaya çıkmaktaydı. Cemal Salem hariç, General Nagib ve Hür Subayların tüm üst yöneticileri İskenderiye Limanı'na uğurlamaya gelmişti. Abdülnasır Kral Faruk'un infazında ısrar eden Camal Salem'e veda seremonisinde yer almasını yasaklamıştı.

1948'deki, ilk Filistin savaşı zamanında ateşkesten sonra Abdülnasır'ın Felluce'de iki İsrailli subayla görüşme olanağı olmuştu. Aralarında gelecekte İsrail merkez karargâhının Başkanı olacak olan İgal Alon da vardı. Abdülnasır büyük ilgi ile onlarla İngilizlere karşı mücadelenin yöntem ve tarzı hakkında sorular sormuştu. Ve tabii ki İsrailliler bütün anlattıklarının dışında terörist faaliyetleri konusunda olan tecrübelerini de pekâlâ paylaşabilirlerdi. Fakat 1952'de Mısır'da devrimi planlayan ve de gerçekleştiren Mısırlı lider bunu kullanmamıştı. Abdülnasır, terörü, mücadele yöntemi olarak hiç bir zaman kullanmamıştı.

İlginç olan Devrimci Arap Milliyetçiliğinin siyasi sahneden çekilmesinden sonra Mısır'da İslamcı terörist örgütlerin baş kaldırmasıdır. 70'li yılların sonunda Mısır'da art arda ortaya çıkan "Al-Cihad", "Al-Gama'a al-islamiyya", "At Tekfir el Hicra" ve diğer terör örgütleri, ülkede sosyalist rejimin yıkılmasına yönelik terör faaliyetleri başlatmıştı. Teröristler, Enver Sedat'ın katledilmesi, devlet başkanı Mübarek'e bir sürü suikast girişiminde bulunulması, Mısırlı devlet bakanlarına ve yabancı turistlere karşı yapılan saldırılardan sorumluydu. Bu "yeni İslamcı dalga" örgütler böyle bir sağcı Müslüman Kardeşler teşkilatının bile "fazlası ile ılımlı", "bugünkü koşullara uymayan" fikirlerini reddederek "El-Kaide" ile bağlantıya geçmişlerdir.

Lakin Ortadoğu'da terörü başlatan devre geri dönelim. Ortadoğu terörünün atasının İkinci Dünya Savaşı döneminde Filistin'de Avraham Stern (Şubat 1942'de İngiliz polis tarafından

öldürülmüştü) tarafından kurulan Lehi olduğunu söyleyebiliriz. Sonradan Lehi yönetimi, aralarında gelecekteki İsrail başbakanı olacak İ. Şamir ile triumviraya (üç kişilik yönetim) dönüştürülmüştü. 1943 yılında Lehi, Filistin Yüksek Komiseri'ne suikast ile yine bir kaç ay sonra Mısır'da İngiltere'nin eski sömürge bakanı Lord Moyn'un katlini organize etmişti. Savaşın bitiminden sonra 1948'de ateşkesi gözlemlemek için BM tarafından görevlendirilen İsveçli diplomat F. Bernadot, Lehi tarafından öldürülmüştü.

Dava bireysel terörle bitmemekteydi. Lehi ile aynı zamanda bir başka terör örgütü I.Z.L (İrgun Zvei Leumi) de faaliyetteydi. Örgütün başına 1944'te, gelecekteki diğer İsrail başbakanı Menahem Begin geçmişti. I.Z.L. militanları 22 Temmuz 1946'da kanatlarından birinde İngiliz idari kurumların bulunduğu "King David" Oteli'nin mutfağına iki süt bidonu içinde patlayıcı madde sokmuşlar, patlama sonucunda İngiliz, Arap ve Yahudi 91 kişi ölmüş ve 45 kişi yaralanmıştı.

İngilizlere karşı terör eylemlerinde böyle deneyimleri varken, aynı terörün Filistin'de Arapları yerinden etmek amacıyla uygulanması beklenen bir durumdu. Trans-Ürdün'de Arap lejyonunun kurucusu İngiliz generali John Bagot Glabb anılarında Hagan askerî Siyonist hareketini ve İngiliz subayların konuşmalarını kaleme almıştı. Konuşma İsrail devleti kurulmasından önce gerçekleşmişti. "İsrail'in nüfuslandırılması, Yahudi ve Arapların arasında eşitçe paylaşılması birçok zorluğu ortaya çıkartabilir" diyen İngiliz subayların sözlerine Hagan subayı "Zorluklar aşılabilir, birkaç katliam onlardan kurtulmamızı sağlayacaktır" der. Ardından gelen olaylar bu sözleri akıllara getirmekteydi. Ocak 1948'de o zamanlar Arapların yaşadığı Yaffa şehrinin parkında bir patlama oldu. 22 insan ölürken çok fazla kişi de yaralanmıştı. Fakat en şiddetli saldırı 1948'in 10 Nisan gecesinde gerçekleşmişti. Lehi ve I.Z.L. müfrezeleri Kudüs'ün ortalarında Deyr-Yasin köyünde 254 Filistinliyi katletmişti.

Arap halkına yapılan kanlı saldırılar İsrail devletinin kurulmasından sonra da devam etmekteydi. Zaman zaman bu terör ey-

lemleri hem uluslararası toplumda hem İsrail'de o kadar büyük kamuoyu tepkisi uyandırıyordu ki Arapları katledenlerin aleyhine davalar açılmaktaydı. Örneğin, Ekim 1956'da Mısır'a üçlü saldırının arifesinde, İsrailli devriye, İsrail bölgesinde bulunan Arap Kafr-Kasım köyü sakinlerini aniden uygulanan sokağa çıkma yasağını "çiğneme" bahanesi ile kurşuna dizdi. Mahkeme, Binbaşı Melinki ve Teğmen Dahan'ı 43 köylünün katlinde suçlu bularak 17 ve 15 yıl hapis cezasına çarptırdı. 41 kişiyi öldüren Çavuş Offer, 15 yıla ve diğer suç ortakları çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı. 1960'ın başında, yani üç buçuk yıl sonra hepsi serbest kalmıştı. Ayrı mahkemesi olan, "hassasiyet göstermeme " emri veren İsrail ordusunun devriye amiri Şadmi ise ölenlerle alay edencesine bir cent'e denk gelen bir para cezasına çarptırılmıştı.

Mısır'a karşı ilk terör eylemleri sözde "Lavon Davası" İsrail istihbaratı tarafından gerçekleşmişti. Bundan daha sonra bahsedeceğim.

İsrail devleti kurulduktan sonra komşu Arap ülkelerde barınan Filistinli örgütler geniş terör eylemlerine başlamışlardı. Sadece 1967'de işgal edilen Arap topraklarına yerleşen Yahudileri değil İsrail'in sivil nüfusu da terörün kurbanı olmuştu. Onlarca insanın hayatını alan çok sayıda bomba; toplantı yerleri, oteller, dükkânlar ve diskolarda patlatılıyordu. Lübnan topraklarından "Hizbullah" Kuzey Galile'deki Yahudi yerleşim yerlerini roketlerle ateşe tuttu.

General Şaron'un, Müslümanların kutsal yerlerinden biri olan Mescidi Aksa Camii'nin bulunduğu Tapınak Dağı'nı ziyaret etmesinden sonra terör eylemleri canlı bombalar dahil daha da sıklaşmıştı. Kanlı terör eylemleri siyasi çözümleri engelleyerek Filistin'i dünyadan tecrit edilmeye götürmekteydi. Ayrıca onlarca sivil Filistinliyi kurban eden İsrail ordusunun geniş misilleme hareketlerini de kışkırtmaktaydı.

Filistin Kurtuluş Örgütü (F.K.Ö.) (bu konuya kitapta değineceğim) Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Birleşmiş Milletler

Genel Kurulu'nun önergelerini kabul ederek ve İsrail ile müzakerelere oturarak Filistin halkının mücadelesinde terör yönteminden vazgeçme kararı almıştı. Ancak İsrailli sivillere yönelik terör eylemlerine devam eden bazı örgüt ve gruplar hâlâ mevcuttu. Filistin hükümeti bu eylemlere karşı çıkmaktaydı. Mahmud Abbas (Ebu Mazen) döneminde anti terör faaliyetleri daha da büyümüştü.

Saklamakta anlam yok. İster SSCB ister Rusya terörün sadece ne amaçla yapıldığına bakıyordu. Bu konuda Çeçen bölücülerin terör faaliyetleri gözlerimizi açmıştır. Ancak kanlı Çeçen yarası oluşmadan evvel hem şimdiki Rusya hem Sovyet Birliği Filistinlilerin mücadelesinde terör yöntemlerinin kullanılmasına karşıydı. Bu konunun her zaman altını çizmek isterdim, bu, her zaman El-Fetih, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC), Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC), HAMAS ve diğer Filistin örgütlerinin yöneticileri ile daimi ya da ayrı görüşmelerde temasa geçen bizim temsilcilerin konuşmalarında yer almaktadır.

Bazı örneklere gönderme yapmak istiyorum. 1970'li yılların sonunda Komünist Parti Merkez Komitesi yönergesi ile (o zaman emirler bu şekilde verilmekteydi) gelecekte Ürdün elçisi, Merkez Komitesi Uluslararası Daire Başkanı (daire Arap sorunlarıyla ilgilenmekteydi) İ. S. Gryadunov'la Beyrut'a doğru yola çıkmıştık. Görevimiz FHKC yönetimini uçak kaçırma eylemlerinden vazgeçirmekti. Saatlerce süren zor görüşmelerde FHKC'nin tüm yöneticileri bulunmuştu. George Habaş ve diğerleri bize uçak kaçırma eylemleriyle İsrail halkının kendi hükümetini Filistin sorununa bir çözüm bulmaya zorlamayı amaçladıklarını söylemekteydiler. Cevabımız, terör eylemlerinin başlı başına kabul edilmeksizin verimsiz olduğu, halkı İsrail hükümetinin etrafına daha da kenetlediği gerçeğiydi. Bizim tarafımızdan yapılan bunun gibi diplomatik girişimler her zaman başarı ile sonuçlamıyordu fakat bu sefer başarımız apaçıktı. FHKC yöneticileri sonradan bizi doğruladı: "Uçak kaçırma eylemlerinden vazgeçilmesinde Sovyetler Birliği'nin etkisi olmuştu".

Başka bir örnek vereyim. Dış istihbarat servisi başkanı iken Rusya yönetimi yönergesi doğrultusunda Tripoli'ye uçmuştum.

Libya yöneticileri ile Muammer Kaddafi dahil çok verimli görüşmeler yapmıştım. Bu alanda Avrupalı meslektaşlarımın paralel çalışmalarından da haberim vardı. 90'lı yılların ortası ve sonuna doğru Libya'da "İslamiyya Cihad", "Filistin Kurtuluş Cephesi – Merkez Komutanlığı" gibi aşırı şiddet yanlısı Filistin örgütlerinin kampları yerle bir edilmişti. Libya lideri onlarla tüm ilişkisini koparak Ebu-Nidal'in terörist örgütünü sınır dışı etmişti.

Mayıs 2005'te Ortadoğu seyahatine eşlik ettiğim Vladimir Putin hem Filistin hem de İsrail'in yöneticilerine terör ve terörden daha az tehlikeli olmayan, sivil halka zarar veren misilleme hareketlerinden tamamıyla vazgeçme zorunluluğunu katiyetle söylemekteydi.

20. yüzyılın sonunda, 21. yüzyılın başlarında Ortadoğu'yu ihtilafa sürükleyen ülkelerin iki taraflı terörü, uluslararası terörizmi yaygınlaştırmamıştı.

Bunun ilk sebebi, "Ortadoğu terörizminin" dinci şekle dönüşmeyerek siyasi amaç içeren konseptte kalmasıydı. İkincisi; terör, genelde bölge dışına çıkmamaktaydı. Yurt dışında gerçekleşen terör eylemleri genelde Ortadoğu ihtilafının karşı taraftaki temsilcilerine uygulanmaktaydı. Mesela, Ebu-Nidal örgütü tarafından İsrail'in Londra elçisine yapılan suikast ya da Avrupa'da F.K.Ö.'nün ileri gelen adamlarının kurşunlanması... Ayrılıkçı grupların siyasi çizgisi ile uyuşmadıkları yurttaşlarına yapılan suikastları da küçüksemeyecek bir öneme sahiptir. Özellikle Sabri El-Banna ya da diğer adı ile Ebu-Nidal yönetiminde olan bir örgüt fark ediliyordu. Ebu-Nidal örgütü Arafat'ın El Fetihli parti yöneticilerini ihanetle suçlayarak onları yok etmeye başladılar. Çoğu zaman bu örgüt Irak gizli servisinden direkt yönergeler almaktaydı, ardından Suriye'ye geçerek oradaki gizli servis ile işbirliği yapmıştı, sonra da Libya gizli servisi ile. Amerikan işgalinden önce Ebu-Nidal Irak'a dönerek intihar etmişti ya da öldürülmüştü.

Bugünkü uluslararası terörden, "El Kaide" tarafından kurulan sistemden bahsedecek olursak, onların Filistin hareketini or-

taya çıkartmadığını söyleyebiliriz. "El Kaide"nin aşırı dinci künyesi ABD tarafından ustalıkla, fakat kayıtsızca "Soğuk Savaş" koşullarında değerlendirmekteydi. Bu terör örgütü, Afganistan'da Sovyet ordusu ile savaşması için CIA'nın desteği üzerine kurulmuştu. Bin Ladin'e Amerika'dan bile örgüte yandaş toplama izni verilmiştir. Gerillaları gizlice silahlandırmaktaydılar. Sovyet askerî uçak ve helikopterlerine karşı kullanılan uçaksavar füzeleri "Stinger" da onların ellerine geçmekteydi.

"El Kaide"nin ellerinde uslu silahları olacağını düşünenlerle tarih kötü alay etti. SSCB'nin askerî birlikleri Afganistan'dan çekilince, "El Kaide"nin hedefi Amerika Birleşik Devletleri olmuştur.

Batı Karşıtlığının Artması

Devrimci Arap milliyetçisi rejimlere özgü çizgilere geri dönelim. Söylemem gereken şu ki antiemperyalist düşünceler Arap milliyetçilerde hemen oluşmamıştır ve genellikle incitilmiş millî haysiyetlerinden doğmaktadır. Sadece Arap değil tüm doğu liderlerine özgü olan millî onurun keskinleşmiş hissi ve büyütülmüş millî haysiyeti çoğunlukla siyasetçilerce dikkate alınmamaktadır. Neticede bu siyasetçiler çeşitli anlaşmazlıkları düzeltmek de dahil önlerinde duran sorunları çözmenin yanından bile geçememektedir.

Yabancılardan gelen millî aşağılanmayı kabullenmeme, küçük burjuva ihtilalcilerin tahtından indirdikleri Kral'a da ilişmişti. Halk Kral Faruk'u sevmese de yine ona Mısır hükümdarının hak ettiği gibi davranmaktaydı. İngiltere Elçisi Lord Lampson 4 Şubat 1942'de Abdin Sarayı'na gelerek Kraldan mevcut Başbakanı İngiliz yanlısı aday ile değiştirmesini talep etmişti. Abdülnasır ve yandaş subaylar bu olay karşısında çileden çıktılar. Ülkede İngiliz elçisinin Krala "majesteleri" değil de "oğlum" diye hitap ettiği söylentisi yayılmıştı. Hatırlatırım, bu olay Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmesinden yirmi yıl sonra olmuştur.

Abdülnasır, o günlerde bir arkadaşına gönderdiği mektupta "Ordunun tepki vermemesi beni utandırıyor" diye yazmıştı. Bu sözler Süveyş Kanalı bölgesinde barınan İngiliz güçleriyle Mısır'ın askerî olanaklarının kıyaslanamadığı, yani İngiltere ile silahlı çatışmanın umutsuzluğunu kuşkusuz çok iyi anlayan bir adama aittir. Fakat aşağılanan vatanseverlik hissi diğer tüm hislerini bastırıyordu.

Bu durum daha sonraları da ortaya çıkmıştır. Abdülnasır Şubat 1955'te Kahire İngiliz Konsolosluğu'nda İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile ilk ve son görüşmesini yapmıştı. Anthony Eden genç Mısır devlet başkanını Bağdat Anlaşması'na olumsuz not verirken dinlemişti, fakat dünya siyasetinden bihaber olan bir kişinin konuştuğunu ima ederek, konuyu Kuran'a ve Arap edebiyatına çekmişti. Abdülnasır, bu harekette İngiliz yöneticilerinden yeni Mısır'a karşı bir kibir gösterisi bulmuştu.

Abdülnasır'ın dikkat çeken diğer tepkisi Amerikalıların Mısırlıları küçümseme olayında ortaya çıkmıştı. ABD elçisi Byroad Başkan'a Süveyş Kanalı bölgesinde Mısırlıların bir Amerikalıyı ajan sanarak dövmesini şikâyet ederken ses tonu çok öfkeliydi: "Yazık, uygar ülkede bulunduğumu sanmıştım." Abdülnasır masadan kalkarak yemeği terk etmişti. Patavatsız Amerikalı diplomatın özür dilemeleri onu geri döndürmemişti.

Baştan küçük burjuva ihtilalcilerinin antiemperyalizmi duygusallığın etkisinde oluşmaktaydı. Fakat gene de kararları seçenekleri inceledikten sonra kabul ediyorlardı. Bu şartların altında büyük olasılıkla onların hareketlerinde antiemperyalizmden çok pragmatizm etkin olmaktaydı. Böylece onlar Mısır'da, Suriye'de, Irak'ta iktidara gelince formaliteden bağımsız Arap ülkelerine hükmeden Batı Avrupa devletlerine karşı bile hemen siyaseti sivrileştirmediler. İhtilalden iki gün önce Abdülnasır'ın emri ile İngiltere'ye haber verilmişti. ABD askerî ataşesi David Evans Hür Subaylar temsilcisi Ali Sabri'den ihtilal haberini alırken şöyle söylemişti: "Komünist değilseniz harekete geçin o zaman". Evans'ın söylediği gibi Amerika'nın Ortadoğu ile ittifak

istemesi Sovyet Birliği'nin bölgeye sızmasını ve yerli komünist partilerin büyümesini engelleme amaçlıydı.

Sanırım ABD ve özellikle İngiltere temsilcilerine Hür Subayların bilhassa harekete geçince nereye kadar gidebilecekleri söylenmemişti. Belki de İngiltere bunun Kraliyet rejimine baskı yaparak toplumun demokratikleşmesine doğru itmesini amaçlayan bir hareket olduğunu sanmıştı. Fakat Kahire'deki CIA ajanı Miles Copeland Amerikalıların tüm ihtilal hazırlıklarından haberdar olduklarını, hatta Abdülnasır'ın bu konuda onlara danıştığını ve ona "yeşil ışık" yaktıklarını beyan etmişti. Diğer CIA temsilcisi Kermit Roosevelt -ABD başkanı Theodore Roosevelt'in torunu- subaylar iktidara geldikten sonra onlarla hemen temas kurmuştu.

Her hâlükârda bu temaslar Hür Subaylar'ın İngiltere, özellikle Washington'la olan ilişkilerin şiddetlenmesini istemediklerini göstermekteydi. Amerikalıların Ali Sabri üzerinden verilen cevabı genç subaylara Birleşik Devletler'le ortak temas kurmasına ilham ve umut vermekteydi.

1952'de Kral Faruk'un tahttan indirilmesinin monarşinin sonu anlamına gelmediğini, Londra ile ilişkilerin bozulmasının istenmediğini göstermekteydi. Hür Subaylar Kral Faruk'u tahtan vazgeçtirirken yerini daha bir yaşına basmamış oğlunun, Prens Ahmed Fuad'ın almasını kabul ettiler. Ancak Haziran 1953'te, yani ihtilalden bir yıl sonra Mısır cumhuriyet ilan etmiştir.

Abdülnasır pratikte de İngiltere ile uzlaşmaya gitmişti. 12 Şubat 1953'te İngiltere ile Sudan'dan İngiliz ve Mısır askerî birliklerinin çıkartılmasını öngören anlaşmayı imzalamıştı. Hem Mısır'da hem Sudan'da birleşmeye yönelik hareketleri yeterince güçlü olsalar da fiilen İngiliz karşıtı faaliyetlerden vazgeçerek Sudan'ın bağımsızlığını ilk Kahire kabul etmişti. İhtilalden hemen sonra Abdülnasır, İngiltere ile Süveyş Kanalı bölgesinden İngiliz askerî birliklerinin çıkartılması onayını almayı amaçlayan müzakerelere oturmuştu. Genç subaylar İngiltere'nin 74 yıllık Mısır işgaline son veren barışçıl siyasi uzlaşmaya giderek başarı elde etmişlerdi. Ekim 1954'te Mısır'dan tüm İngiliz askerî birliklerini çıkartan anlaşma Kahire'de imzalanmıştı.

O sırada Hür Subaylar yönetiminde Birleşik Devletler ile işbirliği fikri öne çıkmaktaydı. ABD, gücü zayıflayan İngiltere'yi bir kenara iterek Mısır'da kurulan yeni rejimi kendi çıkarları için kullanmayı umuyordu. Aynı zamanda Arap dünyası; İngiltere ve Fransa'nın aksine ABD'yi sömürgeci devlet olarak görmeyerek Birleşik Devletler'e büyük umutlarla bağlanmaktaydı.

Mayıs 1953'te ABD Dışişleri Bakanı John F. Dulles Kahire'yi ziyaret etmişti. Aynı zamanda Amerikan diplomasisi Süveyş Kanalı bölgesindeki İngiliz üslerinin tahliyesinde arabuluculuk misyonu üstlenmeyi vaat etmişti. Mısır'da İngiliz askerî varlığının son bulması için çalışan Hür Subaylar Amerikan "himayesi"ni minnettarlıkla benimsemişlerdi. Birçoğu, John Dulles'in, tanınmış Mısırlı siyasi yazar Heykal'ın dediği gibi "bağnaz tutku" ile SSCB'yi askerî ve siyasi birlikteliklerle çevirme çabaları olduğunu fark ediyordu. Ayrıca Dulles Kahire ziyaretinden sonra, SSCB ile cepheleşmeye ilişkin, Mısır ve diğer Arap ülkelerine cazip gelecek sadece Müslüman devletlerden - Arap ülkeleri, Türkiye, Pakistan- oluşan askerî blok projesi önermişti. 1953 sonunda Ali Sabri'nın yönettiği Mısırlı askerî delegelerin ABD gezisinde Mısır'ın bu projeye olumsuz baktığı söylenemezdi. Fakat onlar sarahatle kendi tutumlarını Amerikan silahı satın almaya bağladılar. Ali Sabri, Pentagon'un yurtdışı askerî yardım programının yöneticisi General Olmstead'le görüşürken General, İslami anlaşmanın yararından soyut bir biçimde konuşmalarını sürdürmeyi tercih etmişti.

Generalin, anlaşmanın hedefini alenen belirtmesi Mısırlı delegenin dikkatini çekmişti: "Bu adam SSCB ve Çin Müslümanlarını ciddi bir şekilde etkileyebilir". General bu ülkelerin Müslümanlarından "beşinci taburun kurulması" gerektiğinden bile bahsetmişti. Mısırlılar ise bu görüşmeden doğal olarak başka şeyler beklemişlerdi.

Soğuk Savaş ve Sovyetler Birliği'nin yok olmasından sonra bile bu tür önerilerin uzun ömürlü çıkmasını anmadan edemem.

BÖLÜM 2

ARAP–İSRAİL GERGİNLİĞİNİ AZALTMA ŞANSININ BAŞARISIZLIĞI

Bu yöndeki yaygın düşüncelere rağmen; Arap–İsrail ihtilafının şiddetlenmesini sadece Arap dünyasında küçük burjuvaların iktidara gelmesi getirmemiştir. İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra çıkan ilk Filistin Savaşı'nın sahne arkasında, Ortadoğu'daki tekel egemenliğini korumak isteyen Londra durmaktaydı. O dönemde Filistinlilerin silahlı direnişi henüz oluşmamış ve özünde İngiltere'nin "müşterileri" olan Arap ülkeleri savaşı kaybetmişlerdi.

Her Şey Nasıl Başlamıştı?

Elbette, savaş yenilgisi çoğu sonradan iktidara gelecek olan vatansever subayların dünya görüşünün biçimlenmesinde büyük bir rol oynamıştı. Fakat genelinde, onların öfkeleri savaşı kazanan İsrail'e karşı değildi. Savaşı kaybeden yozlaşmış, sömürgeci ülkelerle ilişkisi olan Arap rejimlerine karşıydı. Diğer subaylar gibi Abdülnasır'ın da Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetme pahasına Rusya'yı millî mücadeleye çağıran Bolşeviklerle hiçbir ortak yanı yoktu. Fakat ateşkesten sonra Felluce'de iki İsrailli subayla görüşürken, -daha önce belirttiğim gibi Yigal Allon ve Mordehay Cohen- Abdülnasır onlara İsraillilerin İngiliz yönetimine karşı başarılı mücadelelerinin yöntemlerini sormaktaydı.

Barıştan sonra Cohen Birleşik Mısır-İsrail Komisyonu'na girmişti. Cohen Abdülnasır'ın oğlunun doğduğu haberini alınca onu, hediye göndererek kutlamıştı. Bu jeste karşılık Abdülnasır, Kahire'nin en iyi pastanesi "Gropi"den çikolata göndermiş ve Cohen'i görüşmek için Kahire'ye davet etmişti. İsrail Dışişleri Bakanı bu geziye veto koymuştu.

Hür Subaylar Mısır'da iktidara geldikten sonra Mısır-İsrail sınırının gerginlikten uzak kalması için tüm önlemlerini almışlardı. İsrail'le gerginliğin büyümesi yeni Mısır yönetiminin işine gelmiyordu. Ortalıkta gerçeklikten uzak olmayan bir söylenti dolaşmaktaydı. Mısır Özel Servisi istihbarat alarak sınırdan geçen Filistinli fedaileri gözaltına alıyordu. Böylece, o zaman daha tanınmamış cengâver, Yaser Arafat da 1954'te Mısır'da hapishaneye düşmüştü.

Yüksek Komite, başındaki Filistin yönetimini temsil eden Kudüs Müftüsü ile Ürdün sınırı üzerinden spontan saldırılar düzenliyordu. Saldırılarda genelde, Ürdün topraklarında bulunan kamplardaki Filistinli mülteciler yer almaktaydı. İsrail her saldırıya misillemelerle cevap veriyordu. Binbaşı Ariel Şaron yönetiminde kurulan "Birlik 101" özel gaddarlıklarıyla fark ediliyordu. Ekim 1953'te sınırın yakınlarındaki Kibuts'te İsrailli bir ailenin katlinden sonra yapılan askerî eylem bunun bir örneğiydi. Birleşik Komisyon'daki Ürdün temsilcileri eylemi kınayarak suçluların bulunmasını istemişti. Bu "Birlik 101"i daha geniş bir eylemden vazgeçiremedi. Arap köyü Kibiya'da onlarca sivili katlederek, evleri havaya uçurdular. BM Güvenlik Konseyi İsrail'in hareketini şiddetle kınamıştı. Ben-Gurion, eleştirileri ordunun üzerinden çekmeye çalışırken eylemlerin suçlusu olarak "öfkelenen toprak sahiplerini" göstermişti.

Tüm bunlara rağmen Mısır-İsrail sınırında her şey sakindi. Bu sırada Mısır; yeni yöneticiler, iç siyaset ve ekonomi sorunları, iktidarın güçlenmesi, Müslüman Kardeşler'in direnişinin ortadan kaldırılması, toprak reformlarının uygulanması ve tabii ki Süveyş Kanalı bölgesinden İngiliz birliklerinin tahliyesi ile meşgul-

dü. Arap–İsrail ihtilafı bu listeye girmeyerek ikinci ya da üçüncü sıraya itilmişti. Yeni Mısır yöneticilerinin, subayların 1953, 1954, 1955 yıllarındaki askerî bütçeleri kısması bunu apaçık göstermektedir. Hükümet bu kısmalarla artan parayı küçük ve orta ölçekli köylü işletmelerini desteklemekte kullanmıştı.

Mısır o dönemde, İsrail'le bir uzlaşmanın olması için gizli temaslar da kurmaktaydı.

Mısırlı liderin ölümünden sonra yayımlanan anılarında onun silah arkadaşı "Kızıl Binbaşı" Halit Muhittin şöyle yazmıştı: "Abdülnasır hiçbir zaman dış dünyaya yönelik kapıları kapatmamıştı. O her zaman kapıları geniş ve açık tutmuştu." Gerçekten de böyle idi. Abdülnasır ilk olarak Paris'te kurulan İsrail Barış Komitesi ile temasa geçmişti. Tel Aviv'den olumlu tepki alınca da bu temasları sabit bir zemine oturtmaya karar vermiş, bunun için de Fransa'da Mısır Ataşesi olarak Abdülrahman Sabik'i görevlendirmişti. Bilindiği gibi, İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Notting Kahire ziyaretinden sonra Tel Aviv'e geçince İsrail Başbakanı David Ben-Gurion'a "iyi haberlerin" müjdesini vermişti: Abdülnasır Mısır halkının yaşam kalitesini yükseltme çabasına İsrail'le savaşmaktan daha fazla önem vermekteydi. Ben-Gurion, Notting'i süzerek sormuştu: "Siz bunun iyi haber olduğunu mu sanıyorsunuz?"

Bu sorunun arkasında Ben-Gurion'un; Mısır siyasetindeki bu yeni yaklaşımların, Mısır yönetimini destekleyen Amerika Birleşik Devletleri'yle Hür Subayları daha da yakınlaştırması endişesi yatıyordu.

Mısır ve İsrail arasında kurulan temaslar çıkmaza girmişti. Abdülnasır, Ben-Gurion'un ısrar ettiği üst düzeyde görüşmelere yanaşmamaktaydı. İsrail düzenli olarak ABD'yi yapılan temaslardan haberdar ediyor ve bu Abdülnasır'ın işine gelmiyordu. Çünkü o Washington'a Mısır yönetiminin onun arkasından bir iş çevirmediğini söylüyor ve onlara devamlı güven vermeye çalışıyordu.

Abdülnasır'ın Moşe Şaret ile Yaptığı Gizli Görüşmeler

Notting ile Ben-Gurion arasındaki görüşme, Moşe Şaret'in İsrail Başbakanı olmasından hemen önce yapılmıştı. (Ben-Gurion meslektaşlarına "zihin pillerini şarj etme" gerekçesi gösterip önce beş aylık izne ayrılmıştı, sonra da Aralık 1953'te görevden çekilmişti). Şaret önceki başbakanlardan farklı idi. Şaret'in İsrail'de Ben-Gurion kadar desteği yoktu ama onun gibi şahin de değildi. Arapça ve Arap Edebiyatı bilgesi olarak tanınan Şaret İsrail'in Ortadoğu bölgesine aşılanmasını ummaktaydı. Arap dünyasında Şaret, en gerçekçi düşünen İsrailli devlet adamı olarak biliniyordu. Abdülnasır'ın ve muhataplarının sözlerinden, Mısır Başkanı'nın Şaret'e bizzat yakınlık duyduğu anlaşılmaktaydı.

Abdülnasır ve Şaret arasında yazışmalar başlamıştı. Mektuplar kuru ama nezaketli idi. İlginçtir ki mektuplar imzalanmamış olsa da her biri mektubun kimden geldiğini biliyordu. Şaret, Abdülnasır'dan Süveyş Kanalı ve Akaba Körfezi'nde İsrail gemilerinin vetosu kararını kaldırmasını istiyordu. Abdülnasır ise besbelli Filistinli mültecilerin sorunu üzerinde yoğunlaşmıştı. Bununla beraber sınır dışı edilecek mültecilerin sayısında da uzlaşmada sıra dışı sonuçlara olanak vermekteydi.

Bence bu takasın ciddiyeti üç hususla doğrulanmaktadır. Birincisi; görüşmelerin ipleri, söylediğimiz gibi Mısırlı yöneticileri kendi kontrolü altında tutmak isteyen ABD'ye aitti. Görüşmelerin sağlanmasında Dışişleri Bakanlığı ve CIA de katkı sağlamıştı. Mısırlıların ve İsraillilerin yüz yüze görüşmeleri Washington'da oluyordu. Görüşmelerde İsrail'i, gelecekte İsrail'in devlet başkanı olacak olan Haim Hersog ve diplomat Gideon Rafael; Mısır'ı ise Albay Abdülhamid Galeb temsil etmekteydi. İkincisi; görüşmeler sırasında sınırlarda hiçbir ciddi olay yaşanmamıştı. Abdülnasır fedailerini zapt etmekteydi, Şaron ise misilleme eylemlerine izin vermiyordu. Üçüncü husus da; Abdülnasır'ın Yüksek Arap Komite Başkanı ve Kudüs Müftüsü olan Muhammed Ahmed Hüseyni ile olan ilişkilerinin bozulmuş olmasıdır. Kahire ve Tel Aviv

arasındaki görüşmelerden haberdar olunca olumsuz görüşlerini saklamayan Müftü, İsrail'e karşı son derece sert fikirlere sahipti. Müftü, Mısır'da Abdülnasır'a karşı ciddi bir muhalefet oluşturmak için Müslüman Kardeşler ile işbirliği yapmaktaydı.

Birçok arabulucu, Abdülnasır ve Şaret arasında özel görüşme düzenlemeyi denemişti. Kahire'de Hindistan Elçisi Cavaharlal Nehru ile olan bağlantılarıyla tanınan tarihçi K. M. Panikar da buna niyetlenmişti. Panikar, 1955 ilkbaharında İsrail ordusunun Gazze'ye saldırısına kadar müzakerelerin düzenlenmesi için çalışıyordu. Gelecekte Malta Başbakanı olacak D. Mintoff da Abdülnasır ve Şaret arasında arabuluculuğu denemiş ve başarısız olmuştu.

Bir arabuluculuk misyonu da İkinci Dünya Savaşı'nda binlerce Yahudi'nin Nazi kamplarından kurtarılması için görüşmeler yapan Roosvelt'in özel ajanı İra Hirşman'ın adı ile anılmaktaydı. Abdülnasır ile görüşmesinden sonra Mısır'daki yeni rejimin liderinin yapıcılığı, Siyonist çevresine yakınlığı ile tanınan Hirşman'ı etkilemişti. Bu buluşmadan sonra, aynı gün Tel Aviv'e uçmuştu. Orada Şaret ile görüşürken yanlarında Ben-Gurion da bulunmaktaydı. Hirşman'ın Abdülnasır ve İsrailli yöneticilerle yaptığı müzakerelerin başlaması teklifine Ben-Gurion şöyle cevap verir: "Abdülnasır'ın semerde oturmasına az kaldı."

Artık İsrail'de orkestrayı kimin yönettiği konusunda kimsenin şüphesi kalmamıştı. Görevden ayrılmadan önce Ben-Gurion Savunma Bakanlığı'na Lavon'u, Genel Kurmay Başkanlığı'na da Moşe Dayan'ı getirmişti. Ben-Gurion, Negev Çölü'nde bulunan "Kibbutz Sde Boker"de yaşarken bu ikiliyi kullanarak ülkeyi yönetiyordu. O sıralarda İsrail'de dolaşan söylentilere göre, Şaret her sabah titreyen ellerle gazeteleri açarak Dayan ve Lavon'un "gece marifetleri"nin haberlerini arardı. Belki de Şaret'in Arap karşıtı eylemlerden uzak kalması bir abartıdır. Fakat birçok araştırmacı, bu birbirinden nefret eden iki İsrailli komutanın Şaret'le beraber Arap karşıtı eylemlerini planladıkları ve büyük ihtimalde başbakanı askerî stratejileri konusunda bilgilendirmedikleri hususunda hemfikirdir.

Endişeler boşuna değildi. Mayıs'ın 15'inde Londra'da çıkan "Time's", İsrail'in Mısır'a saldırı hazırlığı içinde olduğundan bahsetmişti. Haziran'ın 7'sinde de aynı haberi "New-York Times" Sulsberg'de yayımlamıştı. 12 Haziran'da Amerika, ilk Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra yapılmış mütarekeyi çiğneyen ülkenin tüm askerî yardımını keseceğini içeren resmî gözdağı bildirimini yapmıştı. Büyük ihtimalle bu bildiri İsrailli şahinlerin coşkusunu azaltmıştı.

Mukabil Hücum: Özel Harekât "Susanna"

Tam da bu dönemde, 30 Haziran 1954'te Mısır'da İsrail'in kod adı "Susanna" olan özel harekâtının başlaması ve bu eylemin başarısızlığı "Lavos Davası" diye adlandıran skandalı ortaya çıkarmıştı. Sanırım, bu İsrail tarihindeki en büyük skandaldır.

Bir İngiliz elektronik firmasının temsilcisi John Darling olarak Mısır'da bulunan İsrail ajanı Abraham Dara'nın kurduğu casus şebekesine Kahire ve İskenderiye'deki Amerikan ve İngiliz kurumlarına bombalı saldırı emri verilmişti. Eylemin amacı, Mısır'ın Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile olan ilişkilerinde gerginlik yaratmaktı. Eylemi İsrail istihbaratı "Aman'ın 131. Birliği" (diversyon faaliyetlerini üstlenen birlik) yapmaktaydı.

Yaratılmak istenilen gerginliğin İngiliz meclisinde Mısır'daki askerî üslerin tahliyesi anlaşmasını suya düşürmeyi amaçlayan "Süveyş lobisi" için kullanılması ve Washington'un Mısır'ın yeni rejimine olan eğilimi ile savaşan İsrail diasporasına yardım olarak düşünülüyordu. Kahire ve İskenderiye'deki Amerikan İstihbarat Merkezlerinde patlamalar olmuştu. Aralık 1954'te Kahire sinemasına bomba sokarken iki İsrailli ajan gözaltına alınmış ve onların itirafından sonra casus şebekesinin diğer elemanları da yakalanmıştı. Duruşma sırasında provokasyonun Tel Aviv tarafından yönlendirildiği savcılık tarafından ispatlandı. Suçlulardan ikisi idama mahkûm edildi, biri hücresinde intihar etti ve kalanları da "altı aylık" savaştan sonra Mısırlı savaş esirleri ile değiştirildi.

İsrail tüm duruşmayı "senaryo" olarak tanımlamış olsa da 1955'te eylemin tamamen ortaya çıkmasından sonra İsrail İstihbarat Bakanı Lavon istifa etti. Kahire'deki Amerikan karşıtı eylemlerin düzenlemesine tek başına karar vermekle suçlayarak, onu günah keçisi ilan ettiler. Lavon suçlamaları kabul etmese de belgelerin altında imzasının tahrifatını ispatlayamamış, Savunma Bakanlığı görevini Ben-Gurion'a teslim ederek istifa etmek zorunda kalmıştır. Ben-Gurion'un hükümetin mühim bir makamına geri dönmesi bir süre sonra ona, başbakan koltuğuna önce fiilen sonra resmen geçmesini sağlamıştır.*

Lavon davası İsrail'de birkaç yıl boyunca açılan tüm tartışmaların merkezinde olmuş ve çok sayıda sorun oluşturmuştu: Emir kimden gelmişti? Eylemin sorumlusu kimdi? Askerî İstihbarat Başkanı, emri Savunma Bakanı'ndan Temmuz'un sonunda şahitsiz olarak yüz yüze görüşerek aldığını söylerken yalan mı söylüyordu? Yoksa Savunma Bakanı mı böyle bir görüşme olmadı derken yalan söylüyordu? Belgelerin tarihlerinde tahribat yapıldı mı? Bu tahribatta resmî sorgudan önce önemli şahitlerden biri ile gizli görüşme yapan Moşe Dayan'ın rolü neydi? vs... Fakat tüm bu umumi tartışmalar dikkatleri asıl önemli konu olan eylemin provokasyon amacından başka yönlere çekmekteydi.

İsrail yönetiminin yaptığı seçimin sabitliği, ardından gelen olayları doğrulamıştı. Ben-Gurion hükümete döndükten sonra; Dayan'ın yardımı ile 1949'daki ateşkesten sonra Mısır Yönetimine verilen Gazze bölgesinde bulunan Mısırlı askerî birliklere karşı harekât hazırlığına girişmişti. Ben-Gurion'un Negev Çölü'ndeki Kibutz'dan dönüşünden tam bir hafta sonra Gazze'ye birçok saldırı gerçekleşmişti. Mısır karargâhı yıkılmıştı, 38 ölü ve 30 yaralı Mısırlı asker ve subay vardı. Şaret olayların gidişatını etkileme gücünde olmadığını anlayarak istifa etmek zorunda kaldı.

* Ancak sekiz yıl sonra 1963'te hükümet tarafından kurulan "Yedili Komisyon" Ben-Gurion'un isteklerinin aksine Lavon'u beraat ettirmesiyle Ben-Gurion artık kesin olarak makamı terk etmişti. Böylece "Lavon davası" kapanmış oldu.

Gazze harekâtı, Ortadoğu ihtilafı dönemini anlatan yazarlar tarafından Abdülnasır ve onun milliyetçi akımına karşı aleni savaş ilanı olarak adlandırılmaktaydı. Elbette Abdülnasır da bunun farkındaydı. Gene de yeni Mısır yönetiminin Gazze harekâtına kadar İsrail'le uzlaşmanın tek anlamlı yöntem olduğunu söylemesi doğru olmazdı. Abdülnasır, rotayı Tel Aviv ile gerginliğin azaltılmasına çevirse de Tiran Boğazı ablukasını sıklaştırarak İsrail limanı Eylat'ın bulunduğu Akaba Körfezi'ni kilitlemişti. Fakat bu kararlar Şaret'in İsrail'in çizgisini desteklemediğinin anlaşıldığı bir zamanda verilmekteydi. Araplarla barışı savunan kişiler, İsrail'in topraklarının genişlemesi üzerine azınlıkta kalmışlardı. Aynı zamanda Abdülnasır, Arap dünyasının lideri olma yolundayken İsrail'le münferit uzlaşmaya gitmek istemiyordu. Fakat bir çözüm yolu bulunmasını da arzuluyordu.

Şaret'in izolasyonu ve İsrail'de Ben-Gurion, Moşe Dayan, Lavon ve diğer şahinlerin geniş olarak desteklenmesi, İsrail'i devlet olarak yok etme tehditlerinden kaynaklandı. Bu gerçek inkâr edilemez. Bunu F.K.Ö.'nün eski lideri Ahmet Şukeyri yüksek sesle söylemekteydi. Arafat ve çevresi de 1960'h yıllarda düşüncesizce ve sonuçları itibariyle açıkça anlaşıldığı kadarıyla kendilerine zarar vererek bu sloganı sıkça kullanmaktaydılar. Lakin Mart 1977'de Kahire'de gerçekleşen Filistin Millî Konseyi'nin oturumunda şu resmî karar alınmıştı: Artık mücadelenin amacı İsrail'in yerinde değil; fiilen onun yanında, Ürdün Nehri'nin batı kıyısında ve Gazze bölgesinde Filistin Devleti'nin kurulmasını sağlamaktı. Arafat'la yapılan görüşmelerde karar alınmasının altı yıl öncesinden bu fikirden haberim vardı. Bundan daha sonra da bahsedeceğim.

Radikallerin çağrıları Araplara büyük zarar vermişti. Fakat şunu söylemek isterim ki "Cephe bölgesi"ndeki Arap devletlerinin yöneticilerinin, 1973'te Mısır ve Suriye'nin başlattığı savaş döneminde bile İsrail'i yok etme hedefleri yoktu. Bu düşünceye Enver Sedat, Hafız Esad ve Kral Hüseyin ile samimi sohbetler yaparak varmıştım.

BÖLÜM 3

BATI İLE CEPHELEŞMENİN KAÇINILMAZLIĞI

İngiltere ve Fransa'nın Amerika Birleşik Devletleri ile Ortadoğu konusundaki anlaşmazlığı hiç son bulmamıştır. Bu rekabet muhalefet değil tam anlamıyla bir anlaşmazlıktı. Geleneksel sömürgeci devletler artık ne eski yöntemlerle ne de Amerikan yayılışına karşı koymakla eski mevzilerini geri alamayacaklarını anlamaya başlamışlardı. Paris, Kuzey Afrika'da egemenliğini korumaya çalışırken bu sonuca Londra'dan sonra gelmişti.

Fakat ABD, İngiltere ve Fransa'nın Arap dünyası konusundaki anlaşmazlıkları; egemen Arap devletlerini Batı'nın yönetimindeki askerî bloklara çekme emellerinden meydana gelmekteydi. Bağımsız Arap devletlerinin Sovyet kampına katılmasından korkan Batı, bu emellerini harekete geçirmeyi hedefliyordu. Soğuk Savaş güçleniyordu...

Askerî Bloklar

Silah satışları konusundaki anlaşmayı bilerek uzatan Washington, ısrarla Mısır'ı kendi askerî bloğuna çekmek istemekteydi. "İslami birlik" işe yaramayınca, ABD tüm Arap devletlerinin mutlak katılımını amaçlayan geniş bir askerî ittifakın ekseni olacak ikili Türkiye-Pakistan bloğu yaratma hamlesi yapmıştı. Ancak Abdülnasır'ın Mısır'ı buna yanaşmamaktaydı. ABD, başlan-

gıçta arzu ettiği İsrail'i katma düşüncesinden vazgeçse de Mısır'a bu askerî ittifak cazip gelmedi.

Nihayet 24 Şubat 1955'te Washington ve Londra, Bağdat Paktı (CENTO) adı ile bilinen Türkiye-Irak koalisyonunu kurmayı başarmışlar ve İngiltere'nin resmî olarak üye oluşundan sonra Pakistan ve Irak Pakt'a katılmıştı. ABD ise formalite olarak CENTO dışında kalmıştı.

Mısır, Bağdat Paktı'na karşı çıkıyordu. Artık Bağdat Paktı'na karşı negatif görüşün gerekçesi modern Amerikan silahlarının alımındaki başarısızlık değildi. Irak Paktı üyesi olunca ABD tarafından ona askerî yardım sağlanacağının Kahire de farkındaydı. Ancak Irak, o dönemde İngiltere yanlısı Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said'in yönetiminde iken Abdülnasır'ın Mısırı'na örnek olamazdı ve olmayacaktı da. Bağdat Paktı'na olan bu direkt muhalefet; Mısır'ı ve onun aracılığı ile de diğer Arap ülkelerini izole etme teşebbüsünden oluşmaktaydı.

Suriye'de Amerikan yanlısı Şişekli rejimi devrinden sonra Milliyetçi Parti'nin lideri Sabri Asali yeni hükümeti kurarken Washington'un baş kaygısı Bağdat Paktı'na karşı Mısır-Suriye işbirliğinin oluşmasına engel olmaktı. 26 Şubat 1955'te ABD'nin Şam elçisinin Suriye yönetimine verdiği nota, Suriye'nin Mısır'la Savunma Teşkilatı'na dair anlaşmayı imzalamaması teklifini içeriyordu. Suriye'nin tasfiyeleri reddetmesi; Türkiye ve Irak'la olan ilişkilerinin bozulmasına, İsrail saldırılarına ve vatanseverliği ile tanınan, Suriye ordusunun Genel Kurmay Başkan Yardımcısı Adnan Maliki'nin öldürülmesine yol açtı. Washington o dönemlerde başkalarını kullanarak hareket ediyordu.

Aynı şey Anthony Eden Başbakan olmadan önce, Nisan 1955'te Abdülnasır'a "elma şekeri" uzatınca da olmuştu. Anthony Eden gizli mesajında ona Bağdat Paktı'na karşı sürdürdüğü kampanyaya son vermesine karşılık artık üyesi olduğu pakta Irak hariç hiçbir Arap ülkesinin alınmaması konusunda söz vermekteydi. Mesaj, Mısır'ın özellikle tüm Arap dünyasının dinledi-

ği Kahire radyo istasyonundan yayına başlayan "Arapların Sesi" ile yapılan propagandanın ne derece etkili olduğunu belirtiyordu. Fakat ne yapılan baskı ne de manevralar işe yaradı. 20 Ekim 1955'te Mısır ve Suriye anlaşmayı imzaladı.

Büyük ihtimalle, Suudi Arabistan'ın da bu antlaşmaya katılması Amerikalılar için bir sürpriz oldu. Arabistan'ın katılma sebebi, Suudi hanedanı ile Irak Haşimi hanedanı arasındaki düşmanlıktı. O dönemde Suudi Arabistan'ın sadece Irak'la değil, Buraymi vahasında hak iddia eden İngiliz yanlısı Maskat sultanı ile ilişkilerin şiddetlenmesi de bu anlaşmanın imzalanmasında büyük bir önem taşımaktaydı. İngiltere alenen sultanı desteklemekteydi.

Süreç üçlü savunma anlaşması ile sınırlı kalmadı. 1950'li yılların ortasında Mısır'ın İngiltere ve Fransa ile barikatın farklı taraflarında oldukları anlaşılmıştı. Abdülnasır, kendi anti sömürgeci görüşlerinde önemli rol oynayan, 29 Afrika ve Asya devletinin katıldığı Bandung Konferansı'nda, şöyle söylemişti: "Neden biz asırlar boyunca bağımsız olan Kuzey Afrika ülkeleri, bilim ve uygarlık merkezleri iken; özgürlüğü ve bağımsızlığı olmayan kenar mahallelere dönüşü doğal olarak algılamak zorundayız?"

Mısır Cezayirli isyancıları desteklemeye de başlamıştı. Bu destek Cezayir'in Millî Kurtuluş Hareketi'nin liderine yönelik davranışlarında belli oluyordu. Eskiden Mısır İstihbaratı onları "kapak" altında tutarak Mısır topraklarında Fransa'ya karşı eylemleri engellemekteydi. Şimdi ise durum değişmişti. Artık Cezayirli isyancılara gizliden gizliye mali destek veriliyordu. Mısır, gözle görünür bir şekilde, özellikle radyo istasyonu "Arapların Sesi"ni kullanarak, Cezayir'deki Millî Kurtuluş Hareketi'ni propaganda ile destekliyordu.

Yine de Abdülnasır ve çevresi, siyasetlerini Washington'un Arap ülkelerine yönelik tutumunun İngiltere ve Fransa'nın tutumlarından farklı olacağı üzerine kurmaktaydı.

Kıstas: Kim Silah Verecek ve Kim Baraj İnşaatına Yardım Edecek

Bu safhada Abdülnasır iki önemli problem ile meşguldü: Silah alımı ve Büyük Assuan Barajı'nın inşaatına yardım bulmak.

Bu iki problem Kahire için hayati önem taşımaktaydı. İlki İsrail'le olan cepheleşme faaliyetlerinin artması ile ortaya çıkmıştı. Assuan Barajı inşaatı ise Hür Subaylar için sadece ekonomi –Nil Nehri'nin mevsimlik su taşmalarına son vermesi ve verimli toprakların üçte bir artması- gibi son derecede önemli meselelerin çözümlerine bağlı olmakla kalmıyordu. Assuan Barajı'na o dönemde daha istikrar kazanmayan yeni hükümetin sağlamlaştırılması için de sıkı bir umut bağlanmaktaydı. Ve bu iki Mısır için hayati önem taşıyan soruna -silah alımı ve baraj inşası- ABD ret cevabı vermişti. Üstelik de önce umutlandırarak reddetmişti...

Neticede Abdülnasır ve çevresi müzakerelerin ertelenmesinden; ABD'nin silahların sağlanmasını mahsus uzattığını anlamışlardı. Washington Mısır'ı zayıf tutarak terbiye etmeyi amaçlıyordu.

Ancak Batı, Mısır'ın önündeki tüm kapıları kapatınca –bunu altını çizerek söylemek isterdim- Mısır Sovyetler Birliği'nden önce silah satışı, sonra da Assuan Barajı inşasında işbirliği isteğinde bulundu. Tabii ki bana itiraz etmek isteyebilirler... Mayıs 1955'te Bandung dönüşünde Abdülnasır, Kahire Sovyet Elçiliği'nin askerî ataşesi ile bu konuda görüşme emri vermişti –ama belki de bu sadece Çin Dışişleri Bakanı Chou En - Lai'nin referanslarının geçerliliğini kontrol etme isteğiydi. Çünkü o dönemde Mısır yönetimi ABD'den silah edinmeye daha meyilliydi. Amerikan siyasetinden vazgeçme zamanı henüz gelmemişti. Ve Abdülnasır'ın Kahire ABD elçisi Henri Birod'u görüşmelerden haberdar etmesi hiç de tesadüf değildi. Belki de Amerikan elçisinin CIA ajanı Kopland'a Abdülnasır'ın blöf yaptığını söylerken geçerli bir sebebi vardı. Çünkü Abdülnasır hâlâ umutluydu. Oysa Washington beklemeye devam ediyordu.

Sovyetler Birliği'nin Kahire askerî ataşesi Leonid Dmitrieviç Nemçenko görevden çekildikten sonra Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde çalışmaya başlamıştı. Ben enstitünün Genel Müdür Yardımcısı iken (genel müdür olmadan önceki dönemde) biz birçok kez karşılaşmış ve elbette Mısır'ın Çekoslovakya üzerinden Sovyet silahlarını alım müzakerelerinde onun önemli rol oynadığı dönemlerden bahsetmiştik.

Nemçenko; görüşmelerin ilk safhasında, zemin sondajı talebini ABD'ye baskı olarak nitelendirmekteydi. Fakat iş o derece ciddiydi ki Moskova, özellikle Abdülnasır'ın Pravda gazetesinin genel editörü Şepilov ile Kahire'de görüşmesinden sonra, herhalde onay verme kararı almıştı. Büyük ihtimalle, Kahire'nin aksine Moskova Batı Avrupalı müttefiklerle ve İsrail'le birçok taahhütle bağlı olan ABD'nin, "anlaşılmaz" Abdülnasır'a modern silah sağlanmasından kuşkulanıyordu. Moskova'nın tahminleri doğru çıkmıştı.

Eylül 1955'te Abdülnasır mukaveleleri değil, Çekoslovakya ve Sovyetler Birliği ile Mısır ordusuna silahların teslimatı anlaşmasını alenen beyan etmişti. Abdülnasır artık sabredemezdi. Çünkü İsrail Akaba'da güç kullanarak körfezini seyrüseferlere açması için Mısır'ı tehdit etmişti. ABD Başkanı Eisenhower'in özel dostu Robert Anderson, Kahire'ye Abdülnasır'ı SSCB ile anlaşmasından vazgeçirmek amacı ile gelmişti. Daha da inandırıcı olması için, ama belki de gerçekten, İsrail'den yarattığı gerginliği azaltmasını isteyerek, ülkeler arasında "mekik dokudu". İsrail'den Mısır'a dönüşünde yanında, "Kim Roosevelt" aracılığı ile iletilen, CIA'in "etkin tertip"i; Abdülnasır'a Amerikan silahı alımı konusundaki gizli anlaşmanın sözlü teklifi vardı. Fakat Abdülnasır onların oyununa gelmedi.

Amerikan silahlarının alımının müzakereleri suya düşünce, Mısır'ın Batı ile ilişkilerinde Hür Subaylar için çok sancılı geçen bir sıkıntı daha olmuştu. Mısır için hayati önem taşıyan Assuan Barajı inşaatı için Batı ile kredi görüşmeleri de hüsrana uğramıştı. Bazı isteklerin reddi, arkasından Nil Nehri'nde kurulacak baraj

inşaatına Amerikan, İngiliz ve Uluslararası Yeniden Düzenleme ve Geliştirme Bankası tarafından avans olarak verilecek 55, 15 ve 100 milyon ABD doları değerindeki kredilerin iptalini getirmişti. Abdülnasır'dan talep edilen istekler fiilen onların Mısır'ın maliye, bütçe ve ekonomisi üzerinde kontrolü anlamına gelmekteydi.

Assuan Barajı inşaatını finanse etme reddi, SSCB'den silah alımı anlaşmasını bozmayı amaçlayan Amerika'nın vaatkâr diplomatik girişimleri, körleşen Mısır hükümeti için sürpriz olmuştur. Aralık 1955'te Washington İngiltere ile birlikte Assuan Barajı inşaatını sadece başlangıcını değil tüm müteakip safhalarını finanse etmeye hazır olduğunu beyan etti. ABD Başkanı Eisenhower'ın kongreye 1955 yılının ikinci yarısını değerlendirme raporunda Assuan Barajı'nın inşaatı için: "Mısır'ın büyüyen nüfusunu gelecekte temin etme imkânının anahtarı" ifadesini kullanması, genç subaylara ilham vermekteydi. Tüm bu bildiriler Kahire'nin Sovyet silahları alım beyanından sonra oluyordu. Bütün bunlar umut vericiydi. Fakat Mısır, birden bire -180 derece dönerek- bunu kesin olarak reddetti.

Söylemem lazım, başta Mısır kapanan kapıyı çalmayı bile düşünmüştü. Bilindiği gibi önce ABD, Temmuz 1955'te Dulles'in ağzından Assuan Barajı'nı finanse etmeyi reddettiğini bildirmişti. Onu, bir gün sonra İngiltere takip etmişti. Belki de ABD'nin Uluslararası Banka'da söz sahibi olmasını ve asıl onun reddinin bankanın kararını belirtmekte olduğunu kavrayamayarak, Abdülnasır bankanın başkanına tüm finansal işlemini üzerine alma ricası ile başvurmuştu. Önceden yazıldığı gibi banka payı ABD ve İngiltere kredilerinden daha yüksekti. Fakat Abdülnasır'ın ricası banka tarafından reddedildi.

Amerikan siyasetini Mısır'a karşı bu kadar sivrilten ne idi? SSCB'den silah alma kararı mı? Büyük ölçüde değil. Bilinen şu ki Kahire'de CIA istihbaratı merkeze SSCB'den silah alımını "ABD'ye karşı düşmanca bir tedbir olarak anlam çıkartılmamalı" diye bildirmekteydi. Yoksa bunun nedeni; Mısır'ın 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması mı? Bunun da büyük ölçüde

olmadığı anlaşılmaktadır. "Kim Roosevelt" kanalı ile bunun da ABD' ye karşı bir hareket olmadığını pekâlâ açıklayabilirdi. Açıklamaya kanıt olarak da zemini hazırlamaya başlayan Sovyetler Birliği'nin ABD, İngiltere ve Fransa ile anlaşarak Ortadoğu'ya silah satışlarına ambargo koymasından sakınarak Mısır'ın yedek silah kaynakları olmasını istemişti.*

Ayrıca Kahire'ye gelen SSCB Dışişleri Bakanı D. T. Şepilov ile yapılan görüşmeler de durumu etkilemedi. O dönemde aynı zamanda birçok ülkeden gelen üst düzey temsilcilerle karşılama ve görüşmeler gerçekleşmekteydi.

Esas iş şu ki Soğuk Savaş döneminde Kahire tarafından uygulanan "özgür dünya" ve "sosyalist kampı" arasında dengeleme politikası ABD'yi artık tatmin etmiyordu. Washington'da Abdülnasır'ın politikası; önerilen yoldan -yani Batı kontrolü altında- ilerlemek istememesi olarak algılamaktaydı.

O halde, Hür Subaylar iktidarı ele alırken onların antiemperyalizmi ezeli değildi. Abdülnasır'ın Mısırı İngiltere'nin gerçek siyaseti ile çatışırken, antiemperyalizm yavaş yavaş, ara vererek gelişiyor ve güçleniyordu. ABD'ye karşı da önce gerginlik sonra da husumet büyümeye başlamaktaydı.

---

* 1957'de Sovyetler Birliği hükümeti böyle bir önerge vermişti. Bu önerge SSCB tarafından bu üç devlete Ortadoğu ve Ortadoğu'daki siyaset konusunda verilen deklarasyon projesindeki maddelerden biriydi. 10 Şubat 1957'de SSCB'nin Mısır elçisi E. D. Kiselev ile görüşürken Abdülnasır, SSCB'nin ABD, İngiltere ve Fransa'nın bölgeye silah ithali yasağına kati surette karşı çıkmıştı. Abdülnasır kendi pozisyonuna açıklık getirerek, ambargonun bir yandan İsrail'in özellikle havacılıkta silah üstünlüğü varken olmasının yanlış olduğunu, diğer yandan da –"İsrail istediği silahı yine alabilirdi, mesela Kanada'dan" ya da Bağdat Paktı üyeleri üzerinden yasağı atlatabilirlerdi– Türkiye silahı ABD'den değil de NATO üyesi İtalya'dan alarak silahı Irak'a gönderebileceğini söylemişti. Kiselev de buna itiraz etmişti: Kanada deklarasyona rağmen İsrail'e silah temin ederse Mısır'ın dost ülkeleri de örneğin Çin ve Çekoslovakya, herhalde aynı şekilde Mısır'a silah verebilirdi. Batılı devletler tarafından SSCB'nin teklif ettiği bu deklarasyon kabul edilmemiştir.

Mücadelenin Alenen Başlaması

ABD'nin Assuan Barajı'nın inşaatı için Mısır'a verilecek olan ikrazı çektikten beş gün sonra Süveyş'ten Kahire'ye gelecek doğalgaz boru inşaatının temel atma mitinginde Abdülnasır "Büyük baraj inşa edilecektir" demişti. Ve mitingde bulunan halkın coşkulu desteğinden ilham alarak eklemişti: "Batı galeyana gelsin". Sözlü de olsa bu artık tüm Batı'ya kafa tutmaktı.

26 Temmuz 1956'da tüm Arap dünyasında yayımlanan Kral Faruk'un devrinin dördüncü yıldönümüne adanan mitingde Abdülnasır, konuşması ile dikkat çekti. Mısır Başkanı konuşmayı –ve bu gayet sembolik olmuştu- İskenderiye'nin Muhammed Ali Meydanı'nda, bir zamanlar ona Müslüman Kardeşlerin suikast yaptığı yerde yapmıştı. Konuşma sırasında birkaç kez peş peşe "kod" kelimelerini tekrarlayınca, Süveyş Kanalı Şirketi'nin tüm ofisleri -Port Said, Süveyş, İsmayiliye'de- önceden hazırlanmış gruplar tarafından basılmış ve içerdekiler gözaltına alınmıştı. "Şu konuştuğum sırada" diye söylemişti Abdülnasır: "Süveyş Kanalı Şirketi Mısır halkı adına millileştirilmiştir."

Şirketin kamulaştırılması İngiltere ve Fransa tarafından derhal reddedildi. Kamulaştırma beyanatından 24 saat sonra İngiltere Başbakanı kabineden Abdülnasır'a karşı güç kullanma onayını aldı. Eylemin tüm Ortadoğu'da dengelerin bozulmasına yol açacağını düşünerek ABD Başkanı Eisenhower 31 Temmuz'da Eden'i telefonla arayarak "tahammül gösterilmesi" için ricada bulundu. Fransa ise İngilizlere benzer bir tutum alırken bunu açığa çıkartmayarak İsrail yönetimi ile gizli müzakerelere girişmişti.

Mısır'ın Şirketi kamulaştırması hukuki olarak kusursuzdu. Bu yüzden Eden, Eisenhower'ın Uluslararası Mahkeme'ye başvurma tavsiyesine uymayarak, "Mısır'ın bağımsız olarak tüm dünya için büyük önem taşıyan bu kanalı idare etmekten aciz" olduğunu söylemişti. Başlangıçta propaganda savaşı sürmekteydi. Abdülnasır'ın "Arapların Sesi"nde her çıkışını tüm Arap ülkelerinde milyonlarca insan sabırsızlıkla bekliyor ve dinliyor-

du. Hiçbir Arap radyo istasyonu, yöneticileri İngilizlerle bağlantılı olanlar dahil, Mısırlı lider aleyhine yayın yapmıyordu. Mısır Başkanı'nı "ülkeyi kaosa sürüklemekle" suçlayan İngilizlerin yardımı ile Kıbrıs'ta kurulmuş Müslüman Kardeşler radyo istasyonu müstesna idi. Abdülnasır'ın yakın meslektaşlarından bana onun İngilizlerin bu radyo istasyonunu Mısır'da suikast hazırlanmasında kullanacağından sakındığını anlatmıştı. Fakat olaylar bambaşka bir senaryoda gelişmeye başlamıştı.

Eski şirket sahipleri tüm sözleşmeleri feshederek Avrupa ülkeleri dümencilerini (onların yerini Yunan, Doğu Almanya ve Rus dümencileri almıştı) geri çekse de kanal normal işlemekteydi. Böylece her şey barışçı yoldan halledilebilir gibi görünüyordu. Amerikan yönetimi, müttefiklerinin askerî hazırlıklarını alenen yargılamasa da bunu gizli kanallardan yaptıklarını Abdülnasır'a bildirmekteydi. BM Güvenlik Konseyi çıkmaz sokağa girmişti. SSCB alenen Mısır karşıtı niteliğinde olan İngiliz-Fransız kararını bloke etmişti. İngiltere ve Fransa da barışçıl bir çözüm taşıyan Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın idaresinde kalmasını içeren kararı veto etti.

Lakin Mısır'a saldırı hazırlığı, tatbikî safhasına girmişti bile. 14 ve 16 Ekim'de karşılıklı görüşmeler yapılarak Londra'ya Fransız özel görevlileri gitmişti ve Eden Dışişleri Bakanı C. Lloyd ile Fransa'ya gelmişti. Ondan önce sadece Fransızlarla görüşerek gölgede duran İsrail artık Mısır'a karşı silahlı saldırıda başoyuncu olarak sahneye çıkmıştı. Ben-Gurion İngiltere'den Mısır'ın yer hava üslerini imha edileceğinin garantisini aldı ve BM gözlemcilerinden Al-Avca'daki ana gözetim yerinden çekilmesini istedi.

Mısır'a saldırı günü 29 Ekim olarak belirtilmişti. Büyük ihtimalle iki sebep göze alınmıştı: ABD'nin başkanlık seçimleriyle, SSCB'nin de Macaristan'da komünist rejime karşı isyanla meşgul olmaları. O gün İsrailli paraşütçüler Sina'da Mitla Geçidi'nin yakınlarına inmişti. 30 Ekim'de İngiltere ve Fransa her iki tarafa da askerî birlikleri Süveyş Kanalı'ndan 10 mil çekme ültimatomunu öne sürmüşlerdi. Bu, Sina'ya atanan Mısır askerî birliklerin 30 mil

kendi topraklarına çekilmesi ve İsraillilerin Süveyş Kanalı'na 60 mil yanaşması anlamına gelmekteydi. İsrail önceden, anlaşılmışken, ültimatomu kabul etmiş, Mısır ise reddetmişti. O zaman savaşa İngiltere ve Fransa da katıldı. Hava Kuvvetleri tüm Mısır hedeflerini bombardıman altında tuttu. 5 Kasım'da İngiliz paraşütçüleri Said Limanı'na, Fransızlar ise Fuad Limanı'na indi.

Askerî harekâtın durdurulması ve askerî birliklerin Sina'dan çekilmesi istemi ABD başkanı Eisenhower'dan geldi. Mısır topraklarından çekilmezlerse saldıran tüm devletlere roket yağdırma tehdidini içeren emsalsiz tebliğ SSCB Bakanlar kurulu Başkanı N. A. Bulganin tarafından verildi. Üçlü saldırıdan önce N. S. Kruşçev Süveyş yüzünden dünya savaşı açmayacağını Abdülnasır'a bildirmişti ve görünen şu ki Abdülnasır tarafından bu açıklama anlayışla karşılanmıştı.

Bu konuda benim Pravda gazetesinden eski meslektaşım, sonra Rusya Akademisi Afrika Enstitüsü'nün müdürü Aleksey Vasilyev'in dönemin SSCB Dışişleri Bakanı olan D. T. Şepilov'la yapılan röportaj ile ilgili anıları ilgi çekicidir. Şepilov sözlerinde "Sovyet hükümeti durumu askerî ihtilafa kadar götürmemeye kesin bir karar almıştı. Fakat bazı psikolojik önlemleri düşünerek gerçekleştirdim. Fransa, İngiltere ve İsrail elçilerini gece vakti çağırdım. Kruşçev'in eksantrik yapısı da işe yaramıştı: "Kim bilirdi bu adamın ne yapabileceğini"[3] Ek olarak da "Saldırganlar Mısır topraklarından askerî birliklerini çıkartmazlarsa Mısır halkının bağımsızlık mücadelesine destek vermek isteyen gönüllülerin çıkışı engellenemeyecektir."[4] diyor. Mısır'a saldıranlar bunu göz ardı edemezlerdi.

En sonunda saldırganlar Mısır topraklarından çıkmak zorunda kaldılar. Bu dış güçlerin baskısı ile gerçekleşmişti. Mısır ordusuna gelince, ortaya çıkan ordunun zayıflığı, Mısırlıların yük-

3 A. Vasilyev, *Rusya Ortadoğu ve Ortadoğu'da: Mesih'ten Pragmatizme* M.: Nauka,1993. S. 50.

4 10 Eylül 1956'da. TASS bildirisi

selen vatanseverlik duyguları ve cepheye giderek memleketi savunma isteğiyle büyük bir zıtlık yaratmaktaydı.

Mısır ancak 1956'nın başında Sovyet silahlarını almaya başlamıştı ve eğitim için çok az zamanı vardı. Üstelik de Mısırlı asker ve subayları kısa zamanda alman silahların kullanımını öğretebilen uzmanlar o dönemde özellikle mühimdi, oysa SSCB'nin askerî uzmanları Mısır'a daha sonra davet edilmişti. Bu konuda Mısır yönetimini suçlayamayız. Büyük ihtimalle Abdülnasır Mısır'a ne derece kabiliyetli bir ordu gerektiğini ancak üçlü saldırıdan sonra anlamıştı. Tüm İsrail-Mısır çatışmaları 1948'den itibaren ancak lokal patlamalar şeklinde geçiyordu. Bu koşullarda Abdülnasır büyük savaşı düşünmüyordu bile.

Üçlü saldırı sırasında Abdülnasır orduyu işgal durumunda Mısır topraklarının içerisinden savaşacak küçük gerilla gruplarına dönüştürmeyi düşünüyordu. Abdülnasır saldırı arifesinde savaşın kaçınılmazlığını anlayarak telefonla Suriye Başkanı Şükrü El-Kuvvetli ve Ürdün Kralı Hüseyin'i arayarak savaşa girmemelerini rica etmişti. Kral Hüseyin'e sebebini açıklayarak şöyle söylemişti: "Ürdün ordusunu bozguna uğramaktan korumalıyız." Bu Abdülnasır'ın bir yandan İngiltere ve Fransa tarafından doğrudan desteklenen İsrail'le büyük savaş istememesi, diğer yandan da sadece Mısır'ın değil diğer Arap ülkelerinin ordularının da hazırlık seviyesine gerçekçi yaklaşımını göstermekteydi. Aynı zamanda Sovyet silahı temin ederken bile Abdülnasır açıkça ABD ile ilişkilerinin fazla zarar görmesini istemiyordu. Üçlü saldırı zamanında Abdülnasır'ın yakın çevresinden olan görgü tanığı şöyle aktarıyordu "Tek umudumuzun ABD olduğunu artık herkes anlamıştır."

Fakat Ekim 1956'da gerçekleşen saldırı özellikle Mısır yöneticileri için ibret vericiydi: Savaş makinesi İsrail, sadece Filistinli fedailer, Suriye ya da Ürdün için değil Mısır'ın kendisi için de direkt tehlike yaratmaktaydı. Bu tehlike Abdülnasır Arap dünyasında ağırlık kazandıkça artıyordu.

Mısır'ın iç gelişmesindeki başarısı, Batı'nın Mısır'ı askerî bloklara dahil etme başarısızlığı, SSCB'den silah alımını engelleme çabası, Büyük Assuan Barajı inşaatı ile ilgili zorunluluklarla Mısır'ın diz çökmeye zorlanması ve nihayet Mısır üçlü saldırıya uğrarken dünya toplumundan ve sayıları ağır basan ülkelerin geniş desteği Arapları birleştirmeğe çalışıyordu. Mısır'a karşı böyle bir saldırıda, gerilimin en yüksek noktasında, Arap milleti yan yana durmaktaydı. Suriyeli işçiler Akdeniz'e pompalanan Irak Petrolleri Şirketi'ne ait petrol borusunun üç pompa istasyonunu patlatmışlar, halk baskısı Suudi Arabistan'ı İngiltere ve Fransa'ya petrol satışlarına ambargo koymaya zorlamıştı. Bütün Arap devletleri bu ülkelere karşı diplomatik girişimlerde bulunmuştu.

Antiemperyalizmin ezeli olmadığı fikri sadece Mısırlı Hür Subaylar için değil, Irak'ta 1958'de devrimi gerçekleştirenler için de geçerliydi. Irak'ın yeni iktidar üyeleri İngiliz temsilcilere İngiltere ile ilişkilerin önemli öncelik taşıdığını temin etmişlerdi. General Kasım ABD elçisine: "...biz, Irak halkı, Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkilerin iyi olmasını istiyoruz." Tüm bu garantiler ve Irak Petrolleri Şirketi ile mutabakata varılması Batı için önemliydi.

Fakat Irak'ta hem ABD hem İngiltere'nin tepkileri verilen garantiler dışında gelişmekteydi. En büyük etkiyi de Bağdat Paktı karargâhının bulunduğu binanın giriş kapısına asılan kilit yaratmıştı. Belki de Washington ve Londra Irak'ta monarşinin devrilmesinden sonra Arap dünyasında oluşabilecek zincirleme bir reaksiyondan korkmaktaydı. Kuşkusuz, Batı'nın endişesini Irak'ın Abdülnasır'ın Mısırı ile yakınlaşma ya da birleşme olasılığı da artırabilirdi. Yeni yönetimin ikinci adamı Abdülselam Arif ufukta böyle bir olasılığın varlığından alenen bahsetmekteydi.

15 Temmuz'da Lübnan'da Amerikan deniz piyadelerinin çıkartması başlamıştı ve yakın zamanda sayıları 20 bine ulaştı. Aynı zamanda Ürdün'e 6 bin İngiliz askerî paraşütle atıldı. Artık bu ciddi bir askerî gruplaşmaydı, rakamlarla ve donanımla bu harekâtın görevi Lübnan'ın yahut Ürdün'ün varsayılan Irak teh-

didine karşı savunulması değil, Amerikan ve İngiliz askerî birliklerinin Irak istilasına hazırlandığıydı. Sallanan Bağdat Paktı güç kullanılarak muhafaza edilip Irak'ın yeni rejimi yok edilecekti. Türkiye'nin, İran'ın ve Pakistan'ın tutumları da büyük endişe yaratıyordu.

SSCB'nin Türkiye ve İran'ı soğutmak için aldığı askerî tedbirlerle sergilediği tutum da Irak işgalinin gerçekleşmemesine sebep olmuştur. Irak'ın yeni rejime askerî saldırısı, ileride Kasım'ı kendi amaçları için kullanmayı hedefleyen ABD Başkanı Eisenhower'ın da kafasına yatmamış, CIA Irak liderinin Abdülnasır karşıtı tutumunu Amerika Başkanı'na bildirmişti. Fakat Kasım'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılışı, SSCB'den silah alımı ve başlangıçta hükümet yönetimine bir kaç komünist kabul etmesi ABD'nin onun rejimine karşı tutumunu değiştirmişti ve o dönemin CIA başkanlarından Allen Dulles açıkça Irak'ı "dünyanın en tehlikeli yerlerden biri" ilan etmişti.

BÖLÜM 4

MİLLÎ ÇIKARLARIN ARAP BİRLİĞİ'NDEN ÜSTÜNLÜĞÜ

Arap ülkelerinde iktidara gelen devrimci milliyetçilerin zihniyeti Arap Birliği'nin çıkarlarına uygun değildi. Uygulamada, "Ülke milliyetçiliği" Arap Birliği'nin üstünde tutulmaktaydı. Bu sadece Mısır değil tüm küçük burjuva rejimleri için geçerliydi. Arap Birliği'ni savunmayı temel hedef olarak ilan etmelerine rağmen sömürge bağından kurtulan değişik Arap ülkelerinin aralarındaki ihtilaf büyümekteydi.

Sloganlar ve Hakikat

İktidara gelen Abdülnasır'ın ülküsü olan "Hepimiz Arabız" (Arapçası "Nahnul Arap") onun baş sloganlarından biriydi. Ancak Arap Birliği'nin bu sloganı Hür Subaylar için ilk sırada olan Mısır'ın iç sorunlarının çözümlenmesi gerekliliğini unutturmadı. Mısır'ın o dönemdeki iç sorunları şöyle sıralanabilinir:

- İktidarın güçlendirilmesi,
- Kral Faruk ve İngiltere'yle bağlantılı eski, yozlaşmış parti meclisi yapısının kalkınmaya izin vermemesi,
- Toprak reformunun hayata geçirilmesi,
- İslamcı kesimin etkisinin izole edilmesi,

– Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz işgalinin sona erdirilmesi.

Abdülnasır iktidara geldikten sonra tüm dikkatini bu sorunların üzerinde yoğunlaştırdı. Bu yoğunluk Amerika ve İsrail'e yönelik siyasetini önceden belirlemesine neden olmuştu. Hâlâ duyulmaya devam eden Arap Birliği sloganı artık Abdülnasır'ın gerçek siyaseti ile çelişmekteydi.

Belki de Abdülnasır'ın tüm Arapların lideri olamamasının bir nedeni kendisi ve diğer bir nedeni de Arap Birliği sloganının atasının Suriye Arap Sosyalist Kalkınma Partisi sayılmasıydı (Baas). Parti 1940'lı yıllarda bir grup Suriyeli aydın tarafından kurulmuş, 1953'te onlara yine Suriye'de kurulan Arap Sosyalist Partisi de katılmıştı. Parti, bugünkü adı ile Arap Sosyalist Kalkınma Partisi, o zamandan beri Suriye'de var olmaktadır. Partinin bütün program belgelerinde tüm Arap ulusunun birliğine, Arap barışına vurgu yapılmaktadır. Suriye'de genel itibariyle bir Arap yönetimi mevcuttur ve Saddam Hüseyin* devrine kadar diğer Baas'lı Arap yönetimi Irak'ta da vardı.

Arap dünyasının birleşme eğiliminde olmadığı hiçbir şekilde söylenemezdi. Birliğin oluşmasına en büyük katkı genel edebiyat dili, kültür, din ve tarihsel geleneklerden gelir. Bu eğilimi sağlayan, Mısır'ın diğer Arap ülkelerinin kültürleri ve eğitim alanlarında özel bir etki yaratmasıydı. Mısır'ın radyo, televizyon ve sineması tüm Arapların akıllarını ve kalplerini fethediyordu. Arap dünyasının her köşesinde Mısırlı kadın şarkıcı Ümmü Gülsüm'ün büyüleyici sesi duyulmakta ve Kahire Üniversitesi'nde de birçok Arap ülkesinden gelen öğrenciler eğitim görmekteydi. Ayrıca Mısır, Irak'ın en tedirgin döneminde, 1957'de bile Irak okullarında öğretmenlik yapmaları için 400 Mısırlı öğretmeni Irak'a göndermişti. Aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin gelişmesini Millî Kurtuluş Hareketi ve Arap-İsrail ihtilafıyla büyüyen Arap dayanışması da tetikliyordu. Bu yüzden çoğu insan, sömürge sonrası

* 60'lı yıllarda pratik olarak "Baas" iki millî parti –Suriyeli ve Iraklı- olarak varlığını sürdürmekteydi. Suriyeli ve Iraklı Baasçılar sloganların, hedeflerin ve sorunların benzerliğine rağmen birbirine düşman olan iki kuruluştu.

Arap dünyasında çözümü; Arap Birliği'nin kurulması, hatta büyük bölümü, İngiliz ve Fransız antlaşmalarıyla yapay olarak bölünen Arap alanlarının birleştirilmesi olarak düşünüyordu. Bilhassa Abdülnasır'ın Mısır'ı, diğer Arap ülkelerinin halkını mıknatıs gibi çekmekteydi. Bu sebeple sadece Abdülnasır'ın hayranları değil, diğer gruplar ve siyasi partiler de kendilerini "Nasırist" (Arapçı) ilan ediyor ve Mısır'ın Başkanı olan Abdülnasır ortak bir Arap Lideri olma yolunda ilerliyordu.

Bu, Arapların resmî düzeyde birleşme eğilimini güçlendirmekteydi. O dönemde ortak devlet kurmaya yönelik gerçek kararlar alınması da tesadüf değildir. Bu kararlarla 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC), Mısır ile Suriye'nin ortak devleti olarak kuruldu. Belki de bu, ortak Arap devleti kurmak için yapılan en parlak teşebbüstü. BAC, diğer Arap ülkelerini de çekerek bir çekirdeğe dönüşebilirdi. Gerçekten de öyle oldu ve birlikteliğe bir süre sonra Yemen de katıldı. Bunun yanında, Libya da, başarısızlıkla sonuçlansa da, defalarca Mısır'la birleşmeyi denedi.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun İç Yüzü

Birleşik Arap Cumhuriyet'inin kurulması nasıl gerçekleşmişti? Sadece Arapların devlet birleşimi eğiliminin sonucunda mı oluşmuştu?

BAC'nin oluşumundan önce biraz Suriye tarihinden bahsetmek istiyorum. Bu ortamı anlamaya yardım eder. Suriye'nin ilk asker kökenli lideri Albay Hüsnü Zaim, CIA yardımı ile Mart 1949'da Şam'da iktidara geldi. Yaklaşık yedi ay sonra İngiliz yanlısı olduğu düşünülen diğer bir albay; Sami Hinnavi tarafından öldürüldü. Üç ay sonra yine CIA yardımı ile bir ihtilal daha gerçekleşti ve yönetime dört yıl iktidarda kalan Albay Edip Çiçekli geldi. Ardından, Şükrü El Kuvvetli Devlet Başkanı olunca, Suriye hızla sola doğru kaymaya başlamıştı. Suriye Komünist Partisi günden

güne güçleniyordu. Suriye ordusunun Genel Kurmay Başkanı General Afif El Bizri de komünistlere yakınlığı ile tanınıyordu.

Abdülnasır Suriye'de olanları büyük bir ilgi ile takip ediyordu. Devlet Başkanı El Kuvvetli ve Suriye İstihbarat Başkanı Saraç'a "milliyetçi hareketin komünistlerin koynuna düşme tehlikesi içinde olduğu" yönünde uyarı mektubu göndermişti. Her şey, Abdülnasır'ın Arap dünyasının göbeğinde, Suriye'de, komünist bayrakların yükseleceği korkusuna ilişkin sayılabilir miydi? Büyük ihtimalle bu, Suriye'nin o an Kahire'nin büyük ihtiyacı olan SSCB desteğini ve yardımını Mısır'dan kendine doğru çekeceği korkusuydu.

Fakat Şam'da, Suriye komünistlerinin tesirinin büyümesinden artık endişe etmeye başlamışlardı. Ve belli ki Arap birleşiminin meyli değil, asıl bu sebep (SSCB desteğinin Suriye'ye doğru çekilmesi), Kahire'ye Suriye Başkanı El Kuvvetli ile Başbakan El Azme heyetini getirtmişti. Onlar Abdülnasır'a Suriye'yi "komünist tehlikesinden ve kaostan" sadece Mısır'la birleşmenin kurtarabileceğini söylemişlerdi. Daha pragmatik olan Abdülnasır, Suriyelilerin "derhal birleşme" teklifini önce reddetti. Cevap olarak da teklif edilenin gerçekleşmesi için en az beş yıllık bir hazırlık gerektiğini öne sürdü.

Bir süre sonra Kahire'yi, ikinci Suriye heyeti aynı teklif ile -iki devletin birleşimi- ziyaret etti. Abdülnasır bu sefer daha esnek bir tutum almıştı, fakat federasyon yapısına daha fazla eğilmekteydi. Suriyeliler üniter birleşmede ısrar ettiler ve en sonunda Abdülnasır teklifi kabul etti. Tutumu değiştiren sebep de, büyük ihtimalle, Abdülnasır'm Suriye'de komünistlerin iktidara gelmesinden gerçekten korkmasıydı. Abdülnasır'm 1 Şubat 1958'de BAC'nin kurulmasından hemen sonra, El Bizri'yi yüksek askerî görevinden alarak Suriye Komünist Partisi'ne karşı aleni harekete geçmesi konusunda görevlendirmesi çok manidardır. Aynı dönemde Mısır solcularının kovalanması da şiddetlenmişti.

Arap dünyasında birleşme eğilimlerinin çoğalmasını, hele de Abdülnasır'ın yönetimi altında olmasını istemeyen ABD,

BAC'nin kurulmasını, nedense, çok sakin karşılamıştı. Birleşmenin arifesinde, 23 Ocak'ta, ABD Kahire Elçisi Washington'dan önergelerini alarak Abdülnasır'a, Mısır'ın Suriye ile birleşiminin Arapların içişleri olduğunu ve ABD'nin bu konuda pasif kalacağını söylemişti. Abdülnasır, Suriye-Lübnan sınırlarındaki Ştor'da Lübnan Başkanı Şehab ile görüşerek Suriye yanlılarına yaptığı silah ve para yardımını kesmesi konusunda komuta verirken ABD, Irak devriminden sonra Lübnan'a yerleştirilen deniz piyadelerinin tahliye tarihini belirtmiş ve sosyal yardım programı doğrultusunda BAC'ye buğday nakliyatı başlatmıştı. Olanlar, ABD ve İngiltere'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne olan tutumlarını göstermekteydi. Onlar 14 Temmuz 1958'deki Irak devriminden sonra bambaşka davranışlarda bulunuyorlardı.

Sadece birleşen iki ülkenin halkı değil diğer Arap ülkelerinin halkları da Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasını büyük coşku ile karşılamıştı. BAC ile birlikte ortak bir bayrağın ve yönetimin ortaya çıkması "Arap sokaklarında" adeta bayram coşkusuna neden olmuştu. Birçoğu 1958'deki devrimden sonra BAC'ye Irak'ın da katılmasını bekledi, fakat böyle bir şey gerçekleşmedi.

Abdülnasır Bağdat devriminin arkasında durmuyor ve bunu Arapların birleşmesinin geleceği ile ilişkilendirmiyordu. BAC kurulduktan sonra, Suriye İstihbarat Başkanı Saraç'ın Deraa'da görüştüğü iki Iraklı subay, ona Irak ordusunda monarşi devrimini amaçlayan gizli bir teşkilattan bahsetmişlerdi. Subayların da sordukları en önemli soru şuydu: Devrim halinde BAC'den güvence sağlanabilir miydi? Elbette Saraç gelecekte devrimin yöneticileri olan Iraklı Abdül Kerim Kasım ve Abdülselam Arif ile yaptığı gizli görüşmeden Abdülnasır'ı da haberdar etti. Sanıyorum ki Abdülnasır'ın BAC'den daha büyük bir Arap devleti kurma hedefi bulunmamaktaydı yoksa böyle bir imkânı kullanır ve hemen Iraklılara istenilen güvenceyi verirdi. Oysa Abdülnasır Saraç'a bu temaslarını kesmesi emrini vermişti.

Irak devriminden sonra da Arif doğrudan Irak'ın BAC'ye katılma konusunu öne sürmüş, fakat Abdülnasır bu fikri destek-

lememişti. Bu konuyla ilgili N. S. Kruşçev ile Bağdat devriminden hemen sonraki dönemde, gizli bir ziyaret ile Moskova'da bulunan Abdülnasır arasında geçen konuşma da ilgi çekicidir. Kruşçev'in Irak'ın BAC'ye girme olasılığı sorusuna, Abdülnasır son derece net cevap verir: "Irak'ın önüne birçok sorun çıkacaktır ve birleşme işi bu sorunları daha fazla zorlaştırmamalıdır. Irak, birçok noktada Suriye'den farklı ve zaten Mısır ve Suriye arasında yeterince sorun var. Belki ileride Irak'ın BAC ile bağlantısı olabilir, ama ne bağlantısı? Zamanla bunlar belirlenecektir."

Abdülnasır'ın Arap Birliği'nin, ortak Arap çıkarlarını savunmaya karşı olduğunu düşünmek de yanlış olur. Lakin onun zihniyetinde kurulan pragmatizm, onu ortak bir Arap devleti kurmaktan feragat ettirmişti. Sudan devrimini gerçekleştiren General Numeyri'yi desteklerken böyle bir devlet kurmayı düşünmüyordu. Yetmiş binlik Mısır ordusunu, monarşiye karşı çıkan Yemen kabilelerinin yardımına gönderirken de hedefte bu yoktu. Aynı şekilde ortak devleti kurma düşüncesi bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir'i ya da Kral İdris'i tahttan indiren Libya subaylarının lideri Kaddafi'yi desteklerken de yoktu. Kuşkusuz Abdülnasır'ın önder ağırlığını taşıyarak Arap dünyasının lideri olmak hoşuna gidiyordu ama o, özellikle BAC hüsranından sonra, Arap dünyasında oynadığı rolü devletlerin birleşimi ile bağdaştırmıyordu.

Mısır-Suriye ortak devleti 1961'de dağıldı. Dağılma Şam'da, Suriyeli subayların çıkışından sonra oldu. Arap ülkelerinin arasındaki objektif farklılık tesirini göstermiş ve yine bu kez ülkücü milliyetçilik ağır basmıştır. BAC'yi dağılıma götüren ana güç Suriyeli Komünistler değil; Abdülnasır'ın Mısırı'nın, Suriye'yi kendi uzantısına çekmekte olduğunu düşünen Suriyeli milliyetçilerdi.

Mısır-Suriye ortak devletinin sonu, Arap dünyasında gelişen ve gelişmekte olan Arap Birliği akımının geleceğinin belirlenmesinde ciddi sonuçlar yaratmıştır. Abdülnasır BAC'yi muhafaza için Latakia'ya Mısır askerî birliği çıkartma emrini düşüncesizce bulmuş ve emri hemen iptal etmiştir. Yani; o dönemde Arap ül-

kelerinin birliğinin güç kullanarak sağlanmasının olanaksız olduğunu düşünmek için önemli nedenlerimiz var.

İki yıl sonra Abdülnasır ortak Arap devleti kurma düşüncelerinden tamamen vazgeçmişti. Hangi olgular böyle bir sonuca varmamıza neden olmaktadır? Mart 1963'te Kahire'ye iki Baas heyeti gelir ve Suriyeli ve Iraklı bu heyetler iki buçuk hafta boyunca Abdülnasır başkanlığındaki Mısır yönetimi ile görüşmeler yapar. Tüm bu zaman boyunca birbirinden hâlâ tamamen kopmayan Baasçılar hem Suriye'de hem de Irak'ta iktidardaydılar. Heyetler fazlasıyla kelli felliydiler. Suriye heyetinin başında "Baas" partisinin kurucusu Michael Aflak ve Salih Bitar, Irak heyetinde ise parti lideri Ali Saleh Saadi vardı. Onlar yeni koşullarda, Abdülnasır'ın Mısır-Suriye-Irak üçlü ortak devletinin kurulmasına daha meyilli olabileceğini düşünerek önceden sözleşmiş ve Kahire'ye gelmişlerdi. Abdülnasır buna nasıl bir tepki vermişti? Görgü şahitlerinin sözlerinden, Abdülnasır'ın açıkça ve adaletli olarak hem Aflak hem Bitar'ın 1961'de BAC'ye karşı çıkışı destekleyenlerin arasında olduğunu bilerek Suriyelilerin tutumunu incelemiş, sonra da üçlü federasyon kurmanın ileriki yıllarda hesaplanan teorik olasılığından söz etmişti. Bununla birlikte, işe Abdülnasır'ın kanaatinden yola çıkarak uzun süreli dönemde üç ülkenin hâkimiyetlerini koruyarak savunma ve dış siyaseti birleştirmekten başlanmalıydı. Ve diğer bir koşul da önce Mısır–Suriye Federasyonu'nun kurulması ve ancak sonra Irak'ın katılmasıydı.

Muhtemelen Abdülnasır böyle bir şemayı önerirken gerçekte, üç devleti birleştirme konusunu düşünmüyordu. Abdülnasır açıklanamaz bir nedenle bu karşılaşmada BAC'nin dağılması konusunda geriye dönük eleştirileri de katmayarak; Irak rejiminin, Bağdat'ı Kürtlerle savaşmak için hafif silahlarla donatan CIA ile olan bağlantısıyla suçlayarak, bugünkü durumun incelemesine geçmişti. Asılsız sayılmaması için Abdülnasır Irak yönetimi ile bağlantısı olan Amerikalı İstihbaratçı William Lakland'ın adını da söylemişti ki onu; daha önce Kahire'den, ABD elçiliğinde, ata-

şe himayesinde çalıştığı dönemden tanırdı. Aslında Abdülnasır herhangi bir Arap ülkesinin Amerika Birleşik Devletleri ile normal hatta iyi ilişkilerde olmasına karşı değildi. Fakat o, ABD'nin Merkezi İstihbarat Dairesi'ne mevzilerin teslim edilmesine götüren uygulamalara imkân verilmemesi konusunda ısrarlıydı. Önerilen federasyonun yeni üç yıldızlı bayrağına da karşı olmadığını söyledi, fakat federasyon sistematik, metodik olarak ve çok çok yavaş kurulmalıydı.

Sanki bu görüşmelerin devamı daha gelecek gibiydi ama bir daha benzeri karşılaşmalar olmadı. Belli ki taraflar bir sonuca varamamıştı. Bu koşullarda Arap dünyasının parçalanmasını önleme şansı bulunmamaktaydı. Özellikle 1961'de BAC'nin dağılmasından sonra, böyle "temiz sayfadan" başlayarak ortak bir Arap devleti kurmanın olanaksızlığı adil bir tespitti. Bu, daha aşağı olmayan bir sonuçla da desteklenmekteydi. Birbirinden çok farklı üç Arap rejimi için, sıralı anlaşmalar gerektiren sakin yılların sağlanması Ortadoğu'da oluşan koşullardan dolayı çok zor olurdu.

Arapların Doğu'da yaşayabilen tek birleşik devleti Birleşik Arap Emirlikleri'ydi (BAE). Fakat onun da sınırları içine önceden devlet olmamış topraklar girmişti ve demek ki Ülkücü milliyetçiliğin gelişmesi için sağlam bir zemin yoktu.

Böyle bir milliyetçilik oluştuğunda hemen ortak Arap milliyetçiliğini alt ediyordu. Bu durum Arap dünyasında yapılan birçok birleşme denemesinin başarısızlığının ana nedeniydi, üstelik adeta muvaffakiyete müsait olan koşullarda. 1958'de aynı Haşimi Hanedanı tarafından yönetilen iki kraliyet ülkesinde, Irak ve Ürdün'de, Nuri Said yönetiminde federal hükümet kurulmuştur fakat bunun sonu da hüsran olmuştur. Şubat ve Mart 1963'te Bağdat ve Şam'da iktidara o dönemde daha ikiye bölünmemiş Baas Partisi gelmişken bile Suriye ile Irak'ın birleşme denemesi işe yaramamıştır. Haziran 1979'da Bağdat'ta Başkanlar Ahmed Hasan El-Bakar ve Hafız Esad yönetiminde özel kurulan Yüksek Siyasi Komite'nin oturumu bile yapılmışken bu birleşme suya düşmüştü. Oturumda sadece iki devletin birleşme kararı alınmamış aynı

zamanda ortak anayasa hazırlanması için iki taraflı komisyon ve iki iktidar partisinin Birleşme Koordinasyon Komitesi kurulmuştur. Fakat yavaş yavaş şekillenmeye başlayan bu birleşme gayreti de sonuçsuz kalmıştır.

Bu kez de, "ülkücü" sorunlara Irak yönetiminde Bakır ve Saddam Hüseyin'in iki grubu arasında oluşan muhalefeti eklenmişti. Saddam Hüseyin Bağdat'ta sözde "komplo"yu açığa çıkartarak Bakır'a yakın insanları "Suriye ajanı" olarak tutuklattı.

22 Ağustos'ta Hafız Esad Saddam Hüseyin'i arayarak ne olduğunu sordu: "Önemli bir şey yok" diye cevapladı Saddam.

Esad "Biri buraya gelsin de olanlardan beni haberdar etsin" diye teklif etti ama Saddam bunu reddetti. 25 Ağustos'ta Bağdat'a Suriye Dışişleri Bakanı Haddam ve Suriye ordusunun Genel Kurmay Başkanı gelmişlerdi. Onlara "pişman olan komplocu" gösterildi. Haddam Şam'a geri dönünce olanlarla Suriye'nin ilişkisini kesin olarak reddetti. Buna karşılık olarak Saddam artık Suriye yönetimi ile hiç bir temasa girmeme kararı aldı. İltihak olamayan devletlerin Havana buluşmasında hem Cezayir Başkanı hem Arafat hem de Kral Hüseyin, Irak ve Suriye arasında arabuluculuk yapma teklifi sunmuşlar, fakat Saddam, Esad ile tüm barıştırma teşebbüslerini geri çevirmiştir. Irak Devrim Komitesi Irak ile Suriye'yi ortak devlete dönüştürme işlemine son verme kararı almıştı. Ağustos'ta "komplocular" kurşuna dizildi ve iki Baas rejiminin ilişkileri yine açık cepheleşme durumuna dönüştü.

20. yüzyılın sonuna doğru tüm Arap dünyası artık bir ya da birkaç devlet birliği değil de çoklu devlet yönelişini kabul etmişlerdi. Çağdaş dünyanın çehresini belirten bütünleşme süreçlerinin gelişme olasılığı durumu değiştirebilir miydi? Latin Amerika'da, Güneydoğu Asya'da, Avrupa'da bütünleşmenin hızlanmakta olduğu biliniyordu. Fakat Arap dünyasında böyle bir eğilim sadece Arap Yarımadası ülkelerinde ortaya çıkıyor ama yine de orada bile "uluslar üstü" bir kuruluşa ulaşılmasına daha çok vardı.

Kuşkusuz bütünleşme süreçleri dünya ülkelerini birleşmeye itmektedir. Bütünleşme süreci dil ve tarih farkı olan ülkeleri bile sarmaktadır. Bu süreçler neticede belki ayrı kısımlarda Arap dünyasını da etkileyecektir. Fakat en iyi ihtimalle bile bu yakın gelecekte olmayacaktır.

İşlemeyen Birleştirme Mekanizması

1945'te kurulan Arap Birliği bile Arap ülkelerinin millî birleşmesini değil her birinin hâkimiyetini koruyarak birleşik yapı haline getirme misyonunu üslenmişti. Fakat bunu bile gerçekleştirememişti. Ortak Arap kurumu oluşturma fikri Ortadoğu'daki İngiliz iktidarı tekelini muhafaza etmeye çalışan Londra'dan çıkmıştı. Arap toplumunun büyük ihtimalle bundan haberi yoktu ve çoğu Arap Birliği'ni; Arapların birleşimine belki de dünya haritasında tek Arap devleti oluşumuna götüren ciddi bir adım olacağını düşünmekteydiler. Ama bu olmamıştır.

Kurum zirve toplantılarında, gergin havanın boşalmasını ya da bazı Arap ülkeleri arasındaki zıtlaşmaların yumuşatılmasını sağlamayı başarabiliyordu. Bazen karikatürize şeklinde olsa da yine de oluyordu. Tipik bir örnek: Filistin ile Ürdün kanlı çatışmalarla anılan 1970'deki "Kara Eylül"den sonra, Kahire'de geçen Birlik zirvesinde Libya lideri Kaddafi "katille" -Ürdün Kralı Hüseyin- aynı masaya oturmayacağını söyleyerek bağırıyordu. İkisi de silahlara sarılırken Suudi Arabistan Kralı umutsuzlukla başını tutuyordu ve sonra Abdülnasır'ın sakinleştirici müdahalesiyle ikili birbirine sarılmaya başlamışlardı. Yine de bu kucaklaşmalar, Arap ülkelerinin ilişkilerinde tesirini göstermemiştir.

2000 yılında Arap ülkelerinin yöneticileri uzun yıllardır İsrail'in varlığını kabullenmeme fikrinden topluca çekilerek Genel Kurul'un 1947'de Filistin'i bölerken İsrail'e verilen toprakların sınırları dışında, 1948'de Birinci İsrail-Filistin Savaşı'ndan sonra İsrail tarafından genişletilen sınırları bile kabul etme kararı alırken, Arap Birliği-İsrail ihtilafına ilişkin ortak bir Arap tutumu

alarak olumlu bir adım atmıştır. Birliğin zirve toplantısında Suudi Arabistan Prensi Abdullah (fiilen ülke yöneticisi, Kral Fahd* hasta iken) tarafından önerilen "toprağa karşılık barış" formülü kabul görmüştür.

Formül, 1967'de Altı Gün Savaşı'nda İsrail tarafından işgal edilen topraklar karşılığında İsrail ile Arap ülkelerinin arasında barış ve diplomatik ilişkilerin kurulması anlamına gelmekteydi.

Her şey böyleyken, yani varlığın ve faaliyetlerin yararları tartışmasız iken, Arap Ülkeleri Birliği ortak Arap devleti kurulması ya da Arap dünyasında yeni bir ortak devlet yapılanması çalışmasına girişmiyordu. Arap Ülkeleri Birliği'nin Genel Sekreteri Amr Musa'yı uzun zamandır tanıyordum ve bu mümtaz, profesyonel ve çok yönlü derin bilgiler sahibi insana çok büyük değer vermekteydim. Arap dünyasının birleşmesine büyük çaba sarf ediyordu. Bana söylediği gibi bu onun ana hedefiydi. Fakat bu sorunu çözmek, birleşimin gerekliliği düşüncesine varmaktan daha zordu.

Abdülnasır'ın biyografı Said K. Aburiş "Arapları Birleştirme meyli, var olan gerçekle çarpışmaya girmişti ve Abdülnasır'ın ortayı bulan arabuluculuk görevindeki romantik tesiri günbegün azalmaktaydı. Lübnan Hristiyanları İslam denizinde boğularak kendi Hristiyan özerkliklerini kaybetmek istemiyorlardı. Uzun tarihî geçmişi olmayan Ürdünlüler küçük bir kabileye dönüştürülmekten korkuyorlardı. Iraklıların da etnik ve dinî anlaşmazlıklarını yumuşatacak bir şeye ihtiyaçları vardı. Kürtler için ise Birleşik Arap Devleti'nde yaşamak, Irak'ta yaşamaktan daha beterdi. Suriyeliler kendilerini herkesten daha Arap sayarak onların liderlik konumunu içermeyen her şeyi reddetmekteydiler. Suudi Arabistan da petrol refahını Mısır, Suriye ve Ürdün'den gelen fakir Araplarla bölüşmekten korkuyordu"[5] şeklinde yazıyor.

Arapların birleşme eğiliminin yavaş yavaş sönmesi Arap-İsrail ihtilafının üzerinde de tesirini göstermekteydi.

---

* Kral Fahd 2005'te vefat edince tahta Abdullah çıkmıştı.

5 S. K. Aburiş, *Nasser: The Last Arab.* N. Y., 2004. P. 195.

Kimi zaman İsrail ile diplomatik ilişkilerde bulunan Arap ülkeleri, Filistinlilere olan desteğini gevşetmekteydi. Bazı Arap ülkelerinin tavırlarını etkileyen kriterler de ortaya çıkıyordu. Amerika'nın işgali altındaki Irak'ta Şii-Sünni çatışmalarından sonra Şii Hizbullah'a karşı şu ya da bu Arap ülkesinin Sünni mizacı ortaya çıkmaktaydı. Örneğin Arap Birliği'ne üye olan ülkelerin Dışişleri Bakanları 2006'da Lübnan olaylarında ortak bir pozisyona gelememişlerdi.

ABD, Avrupa ve diğer ülkelerin, büyük ve tek Arap âlemi içinde var olma savaşı verdiği sanılan İsrail'in her hareketine destek vermesi gerekliliğinden emin olunan zaman çoktan geride kalmıştı. İki eğilim, çoklu devlet ve birleşme çabalarından üstte gelen "ülkücü" çıkarlar, Arap-İsrail ilişkilerini etkileyerek olayların gelişmesinde kıyamet senaryolarına imkân vermemişti. Tabii ki İsrail'in çözümü bekleyen güvenlik sorunu hâlâ gündemdedir. Fakat var olma savaşı sürdüren bir devlet ile özdeşliği ortadan kalkınca bu sorunun şekli değişmiştir.

Arap Birliği konusunda birbirinden farklı iki çizgi net bir şekilde görülmekteydi: Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği. Sanırım, hem Washington hem de Moskova Büyük Birleşik Arap Devleti'nin kurulması olanağının olmadığını, aynı şekilde anlamaktaydılar. Sovyet propagandasının da Arap birliği sloganlarını desteklediği sıkça duyulmaktaydı, fakat bunun altında Batı'nın devrimci küçük burjuva rejimlerini yok etme teşebbüslerine karşı Millî Kurtuluş Mücadelesi mecrasındaki Arap Birliği kastedilmekteydi. Amerika da kimi zaman Arapların birbirine yakınlaşmasını istemekteydi. Ama sırf lokal ve Abdülnasır veya Suriye karşıtı zeminde. Diğer bir deyişle, Amerika ile yakın ilişkilere yönelen muhafazakâr Arap rejimleri uygun koşullar yaratarak milliyetçi rejimler ile savaşı götürüyordu.

Sovyetler Birliği muhafazakâr rejimleri içinden baltalamaya çalışmıyordu ve onlara karşı Mısır, Suriye ve Irak'ı kışkırtmıyordu ve eminim ki hiç kimse aksi bir şey söylemez. Bilakis, SSCB defalarca uyuma ve kendi Ortadoğu siyasetine dayanan ülkeler olup olmamasına bakmaksızın Arap ülkeleri arasında ya da için-

de yaşanan sorunların aşılmasına yardım etmekteydi. Sovyetler Birliği tarafından Arap dünyasında yaşanan aykırılıklar üzerinde oyun oynanmaması konusunda bir sürü örnek gösterebiliriz. Örneklerin arasında Irak-Suriye anlaşmazlığının kızışmasını önleme gayreti, Kuveyt krizi döneminde SSCB tarafından izlenen rota, Lübnan'da iç savaşı önleme çabası, Filistin-Suriye, Filistin-Ürdün, Suriye-Ürdün çekişmelerine son vermeye niyetlenmesi bu örnekler arasında sayılabilir. Sovyetler Birliği'nin bu faaliyetleri kendi çıkarları uğruna yaptığı izlenimi oluşmamalıdır. Elbette çıkarları vardı, fakat bu çıkarların müdafaası, Arapların arasındaki çekişmeler kullanılmadan yapılmaktaydı.

Burada az bilinen, belki de hiç bilinmeyen bir örnek üzerinde durmak istiyorum. 80'li yılların başında Irak'la SSCB'nin ilişkilerinde özellikle Irak–İran Savaşı'na ilişkin gerginlik yaşanmaktaydı. Aynı zamanda SSCB ile Suriye arasında ilişkiler güçleniyordu. Durumun bir özelliği de hızla büyüyen Irak–Suriye çekişmesiydi. Moskova olanlarla oyun oynama fikrinden uzaktı. Aksine Komünist Parti Merkez Komitesi'nin Politbürosu, Moskova'da Irak ve Suriye üst düzey yöneticilerinin ülkelerine yakınlaşma yollarını belirleyen müzakerelerin ayarlanması konusunda genelge çıkartmıştı. Böylece, müzakerenin uygulanmasıyla, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da otoritesi yükselecekti ve tabii ki Moskova da bunu düşünmüştü. Ama alınan kararın esas gerekçesi ortamı yatıştırmaktı.

O dönemde ben SSCB Bilim Akademisi'nin Doğu Bilimleri Enstitüsü Müdürü'ydüm. Bu sıfatla Moskova görüşmelerini organize etmek ve Saddam Hüseyin ile Hafız Esad arasındaki tüm meselelerin detaylandırılması için görevlendirilmiştim. Önce Bağdat'a uçarak 6 Temmuz 1983'te Saddam Hüseyin ile görüştüm. O bizim teklifimize hemen onay vermişti. Aynı akşam Tarık Aziz, Saddam Hüseyin'in bu "çok gizli" misyonda onu görevlendirdiğini söyledi.

Bu "bagaj" ile Şam'a geçerek 10 Temmuz'da Hafız Esad ile görüştüm. O da teklifimizi takdir etti. Saddam Hüseyin'in olum-

lu tepkisinden Esad'm hoşnut kaldığı açıkça görülmekteydi. Yine de Esad kesin cevap için benden dört beş gün süre istedi ve bu zamanı Latakia'da geçirmem için beni davet etti, tabii ki ben bu daveti geri çevirmedim. Benden daha büyük zevkle bana eşlik eden kalabalık maiyetim, Suriye Başkanı'nın özel korumaları, tatilin tadını çıkarmışlardı.

15 Temmuz'daki ikinci görüşmede Esad, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olan Haddam'ı müzakerelerde temsilci olarak görevlendirdiğini bildirdi. Uzun sohbet sırasında Esad bazı fikirlerini benim ile paylaşmıştı. Müzakereler için Moskova'nın yer olarak çok uygun olduğunu söylemişti. Kimi zaman bazı Arap ülkelerinin temsilcileri Suriye–Irak ilişkilerinde arabuluculuk teklifinde bulunsa da, onların kaygısı Irak-İran Savaşı sona erdikten sonra Suriye ile Irak'ın kafa kafaya toslaşacağını iyi anlamaktaydılar. Esad konunun sıradan bir normalleştirme olmadığından ve ilişkilerin gelişmesine yönelik olduğundan Saddam Hüseyin'i haberdar edip etmediğimizi sormuştu. Sonunda bir soru daha sormuştu: "Bizce hangi düşüncelere dayanarak Irak, Moskova müzakerelerine onay vermişti?" Verdiğim cevap –sahiden de öyle idi- Tarık Aziz ile görüşmelerinden anladığım kadarıyla Irak'ın Suriye'ye yönelik aynı şeyi merak etmesiydi.

25 Temmuz 1983'te Tarık Aziz ve Haddam Moskova'ya geldiler. Müzakere Leninski Dağı'nda bulunan hükümet sarayında gerçekleşti. Biz müzakerecileri kasıtlı olarak baş başa bırakmıştık. Akşam onları ziyaret ederken gayet sakin bir şekilde bilardo oynamakta olduklarını gördüm. Bu iyi bir alamet gibi görünmekteydi. Ertesi günü de konuşarak geçiren Haddam ve Tarık Aziz sonra Sovyet üst yöneticilerinden biri ile görüşmek istediler. Bu misyona uygun en iyi aday Gromiko'ydu ama ne yazık ki Moskova dışında bulunuyordu –Kırım'da yıllık iznindeydi. Kırım'a Suriye ve Irak temsilcileri maalesef gidemediler. Meğer Gromiko'nun onları orada ağılayacak yeri yokmuş.

Böyle banal bir engel bence her şeyi mahvetmişti. Eminim ki Gromiko onlarla görüşseydi mutlaka bir çözüm bulunurdu. Bel-

ki kesin olmayan ve yarım yamalak ama bir çözüm olurdu. Fakat bunların hiçbiri olmadı. Müzakere'nin her iki katılımcısı da birçok esas konuda bir anlaşmaya varamama açıklaması yaptılar. Yine de hem Haddam hem de Tarık Aziz görüşmelerin yararsız olmadığını kaydetmişlerdi. Onların baş başa görüştükleri de tümüyle gizli kalmıştı.

Sonunda bundan ne sonuç çıkartabildik?

Farklı Arap ülkelerinin ağır basan çıkarları altında ezilen, amacına ulaşamamış birleşik Arap milliyetçiliğinin yanı sıra tarih arenasında Batı egemenliğinden kurtulan birçok Arap ülkesinin rejimlerine özgü olan küçük burjuvaların devrimci milliyetçiliği de seri bir şekilde azalarak neticede tamamen yok olmuştur. 20. yüzyılın sonu ve özellikle 21. yüzyılın başında İslami ideoloji ile bağlantılı güçlerin gözle görünür hızla artması dikkat çekmektedir. Büyük ölçüde buna sebep olanlar; Arap–İsrail ihtilafı, Sovyet askerî birliklerinin Afganistan'a girmesi ve oradan çıktıktan sonra; Irak'ta ABD harekâtı.

Ayrıca, stratejik açıdan Arap dünyasında onları küçük burjuva devrimcilere özgü sosyal yönelimden arındıran milliyetçiliğin giderek güçlendiği görülmektedir.

BÖLÜM 5

SSCB VE ARAP DÜNYASI: YAKINLAŞMAYA GİDEN ZOR YOL

Eski sömürgeci devletlerin ve daha sonra ABD'nin de siyaseti, birçok Arap ülkesini SSCB ile işbirliğine itmekteydi. Arap-İsrail ihtilafının gelişimi de aynı doğrultuda hareket etmekteydi. Çok yönlü Sovyet yardımı ve Arap ülkelerinin, İsrail ile cepheleşmesinin kritik anlarında Moskova'nın aldığı tavır Batı ile sıkı sıkıya bağlı olan Arap monarşi ülkelerini bile Sovyetler Birliğine yakınlık duymaya itti. SSCB ile yönetimde küçük burjuva devrimcileri olan Arap ülkeleri işbirliği yapmaktaydı. Aynı şey Filistin direniş hareketine dair de söylenebilir.

Sovyetlerin dış siyasetinin ideolojik prensiplerinden biri sömürge karşıtlarına ve millî kurtuluş güçlerine destekte bulunmaktı. Fakat SSCB'de egemen olan ideoloji Sovyetler Birliğinin Arap küçük burjuva rejimleri ile ilişkilerinin kolay ve birden oluşamadığını önceden belirtmişti.

Antikomünizm Engeli

Sovyetlerin yeni oluşan Arap rejimine başlangıçta yaklaşımı, yerli komünistler ile olan ilişkisini belirlemekteydi. Böyle bir kriter konmuş ama belirleyici olmaktan çıkmıştı. O dönemde antikomünizm çeşitli form ve derecelerde Mısır, Suriye ve Sudan'da kendini göstermekteydi, fakat en kanlısı Irak'ta idi. Komünist un-

surlara karşı hoşgörüsüzlük Yemen'de de vardı. Kuzey ve Güney bölgelerin birleşmesinden sonra güneyde fiilen iktidarda olan sol, kesin olarak geri çekilmiştir. Yeni Arap yöneticilerinin yerli komünistlerle bağdaşmazlıkları tamamen yok olmamakla birlikte Sovyetler Birliği ile ilişkilerin en üst safhaya ulaştığı dönemlerde antikomünizm azalmıştı.

Sömürge döneminde Arap ülkelerinde kurulan komünist grup ya da partiler enternasyonal komünizm üzerinden ya da doğrudan Sovyetler Birliği ile bağlantılıydı.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Genel Merkezi'nde (SBKP GM) dünyadaki tüm komünist partiler ile temaslarda bulunulan Milletlerarası Dairesinde Arap komünist partileri ile çalışma dairesi de mevcuttu. SBKP evrensel komünizm hareketinin merkezi olma statüsüne yüksek değer vermekteydi ve dünyada komünist partilerin sayısının artmasına önem vermekteydi.

Bununla birlikte dogmatik görüşlerinden sıyrılarak önce MK BKP sonra da SBKP GM başlangıçta evrensel millî kurtuluş hareketinin geliştirmesinin yönetimi veya en son ihtimalde komünistlerin direkt yönetimde bulunmasını hesaplamaktaydı. Komünist partilerin küçük burjuva iktidarına olan görüşlerine bakmaksızın yerli komünist partileri görmemezlikten gelen ya da baskı altında bırakan diğer güçler karşı kuvvet kampından sayılmaktaydı. Kimi zaman "faşist" sıfatı bile vererek Sovyet yönetiminin bu bakış açısı 50'li yıllarda ağır basmaktaydı.

Elbette yerli komünistlere yönelik şu ya da bu Arap rejiminin davranışlarını kendi siyasetinin ana ölçütlerinden biri olarak ortaya sürerken Sovyetler Birliği sırf ideolojik düşüncelere dayanmamaktaydı. Moskova'da haklı olarak antikomünizmin komünist partilerle bağlantılı olmayan daha ilerici, yaratıcı aydınlar sınıfının büyük bölümünü kendinden soğutan küçük burjuva egemenliğinin gücünü zayıflattığını bilmekteydiler. Fakat Sovyetler Birliği'nin bazı komünizm karşıtı Arap liderlere karşı hoşnutsuzluğu genellikle büyütülmüyordu, çünkü Mısır ve Suriye'de zaman zaman Irak'ta Sovyetlerin bu tavrı küçük burjuva rejimleri-

nin komünist partilere ve genelde solculara karşı tutumunu gevşetmeye zorluyordu.

Moskova tarafından öne sürülen kuramsal yenilikler ile de durum değişmekteydi. V. İ. Lenin'i kaynak gösteren yeni geliştirilen teoriye göre sömürge bağından kurtulan ülkeler ilk etapta sosyalizme "geleneksel" proletarya diktatörlüğünden değil de kendi yolu ile gidebilirdi. Böylece "sosyalist oryantasyon" teorisi kurulmuş oldu. Kapitalizmin olmadığı gelişmekte olan ülkelerin ana kıstasları büyük ölçüde endüstrinin ulusallaştırılması, diğer bir deyişle ekonominin devletleştirilmesi ve sosyalist yapı altında parti ya da birliklerin kurulması olmuştu. Böyle bir teori "Arap sosyalizmi" ile özdeş değildi. Arap ülkelerinin kapitalist olmayan gelişimini kabul ederken sınıflar arası savaşın meselesi de ortadan kaldırılmamaktaydı. Teorinin yaratılışındaki büyük rolü Genel Merkez'in Milletlerarası Dairesi'nin başkan yardımcısı R. A. Ulyanovski* oynamıştı.

Çalışmada birçok Sovyet bilim adamı yer alırken aralarında bu satırların yazarı da bulunmaktaydı. "Sosyalist oryantasyon" teorisinin kurulmasının ana etkeni Yakın Doğu'da köktenci rejimleri yerli komünist partilerin hedefinden çıkartarak güçlendirmekti. Bununla birlikte bu rejimlerin gerçek gücü temsil ettiğini bilirken, ideoloji bir daha kendini uygulamalı planda siyasetin "hizmetçisi" olarak göstermişti. 60'lı yılların ortalarında SSCB de Araplara yönelik ilişkilerinde büyük pragmatizm çizgisi kazanmaya başlamıştı. Ortadoğu'da olaylar yerli komünist partiler ile milliyetçi rejimlerin ayrılıkları üzerine gelişiyordu.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Genel Merkezi'nde komünist partilerin temsilcileri ile yapılan sohbetlerde onlara Arap ülkelerin küçük burjuva yöneticileri ile yakınlaşma gereği açıkça

* R. A. Ulyanovski diğer birçok eski parti üyeleri gibi 1936'da mahkûm edilerek on yedi yılını sürgünde geçirmişti. Bu belki de tek vakaydı. Önce aklandı ve sonra BA SSCB Doğu bilimler Enstitüsü'nde müdür yardımcısı, ardından da Genel Merkez'in Milletlerarası Dairesi'nin başkan yardımcısı olmuştu. Birçoğu onu dogmatik düşünen bir adam olarak tanımaktaydı.

söylenmekteydi ve onlar değil de Arap dünyasında kurtuluş hareketinde çekici gücün ilk etapta devrimci milliyetçi yöneticilerin olduklarını kabul etme tavsiyelerinde bulunmaktaydılar. Komünist partilere tam anlamda Arap milliyetçilerle işbirliği ve onların tesir altına alınması önerilmekteydi. Moskova'da belli nedenlerden Arap milliyetçilerin o dönemlerde ciddi devrimci potansiyelinin artırılabilir durumda olduklarını saymaktaydılar.

Arap milliyetçi rejimlerin antikomünizmi dışında Sovyetler Birliği'nin 50'li ve 60'lı yılların başında küçük burjuva devrimcilerle yönetilen bazı Arap devletleriyle ilişkilerini olumsuz etkileyen iki unsur daha mevcuttu. SSCB Amerika ile cepheleşme halinde iken millî kurtuluş güçlerinden gelen desteği temin etmeye çalışmaktaydı. Bununla birlikte silahlandırma yarışı hızlandıkça tehlikeli sınırların aşılması nükleer savaş anlamına gelmekteyken Sovyetler Birliği uluslararası gelirimin azaltılması düşüncesindeydi. Arap ülkelerine gelince Mısır dahil, onlar SSCB menfaatinde iki sistemin karşı karşıya gelmesinden faydalanma olasılığının azaldığını görmekteydiler.

SCBB'nin yanı sıra Mısır, Irak ve Suriye'nin bazı nedenlerden dolayı ilişkileri üzerinde her zaman kara bulutlar yoktu. Mısır'da binlerce Sovyet uzman sivil ve asker olarak çalışmaktaydı. Daha az sayıda da olsa aynı durum Suriye ve Irak için de söz konusuydu. Genelde Sovyet insanları yerli halkla iyi ilişkiler kurmuştu. Çoğunun dostane ilişkileri uzun süre korunmuştu. Fakat üst düzeye gelince çoğu zaman böyle olmuyordu. Kimi zaman Arap uzmanların eğitiminin yabancılar tarafından yapılması hoşnutsuzluğu, bu çalışmaların sonucunun mümkün olduğunca kısa sürede sonuç vermesini bekleme gibi nedenler bu anlaşmazlıklara neden oluyordu. Bu tür eğilimleri Abdülnasır ve diğer Arap ülkelerin üst düzey yöneticileri hafifletmeye çalışmaktaydılar.

Sinir bozucu anlar bazı orta düzey kimi zaman da daha üst Sovyet yöneticiler tarafından ortaya çıkmaktaydı. Örneğin Ocak 1971'de Kahire ziyaretinde N. V. Podgorni tarafından Mısır baş-

kanı Sedat'a verilen yönergede "Sizin için Heykal'dan kurtulma zamanı gelmiştir." deniyordu.

Bazı Arap komünist partilerinin yöneticilerinin eğilimleri de durumu olumsuz etkilemekteydi. Hiçbir zemini olmadan, radikal rejimleri olan Arap ülkelerinde üstün gelmek istemekteydiler. Bu koşullarda komünist partilerin yöneticileri, doğrudan olmasa da "sosyalist teorisi"ni kabul etmemekteydiler. Mesela, Suriye komünist partisinin genel sekreteri Halid Bakdaş benimle sohbet ederken teoriyi "saptırımcılığa doğru çekilmesi" olarak nitelendirmişti. Aleni olarak teoriyi eleştirmekteydi. Genelde komünist partiler SBKP'nin işbirlikçi oldukları gerekçesi ile Sovyetler Birliği'nin kendi çizgisini onların üzerinden gerçekleştirmesi düşüncesinden soğumaktaydılar. Moskova'nın gözünde, kendileri, Ortadoğu'da Sovyet siyasetinin "yeri doldurulamaz" temsilcileri sanılırken, nasıl olsa ideolojik düşünceleri gereğince SSCB onlara destek verir hesabıyla bazı Arap komünist partilerin liderleri kimi zaman Sovyet yönetimine kendi planlarını bildirmemekteydiler.

Çoğu tabii ki zamanla ortaya çıkmıştı. Fakat o zaman bile hayal kırığına uğratan bu manzaranın detayları belirsizdi. Yine de bu Arap komünist partilere mensup binlerce üyelerin fedakârlığı, kahramanlığı, kendi halkına olan derin bağlılığı ve SSCB ile dayanışmasını geçersiz kılmamaktadır.

Şepilov ve Abdülnasır Mısırı'na Doğru Dönüşü

Mısır'da Hür Subaylar iktidara gelince Moskova başlangıçta onlara büyük bir şüphe ile yaklaşmıştı. O dönemde yeni güçleri değerlendirme kriteri onları yerli komünistlerden ayıran mesafeydi. Mısır'da bu mesafe bayağı büyük görünmekteydi.

Mısır komünist hareketi zayıf ve bölünmüş durumdaydı. Komünist partileri en iyi ihtimalde genelde ileri düşünen aydınlar-

dan oluşan bir kaç yüz üye içermekteydi. Fakat 1922'de Mısır Sosyalist Partisi enternasyonal üyeliğine kabul edilerek Mısır Komünist Partisi olarak adlandırmaya başlamıştı. MKP'nin programı, kendi basın kuruluşu olan gazete "El-Haber" ve Kahire gazetesi "El-Ehram"da yayımlanmıştı. Bu programda ülkenin tüm burjuva partilerinin aksine ilk kez birçok konu açıklanmıştı. Bu konular daha sonra Hür Subaylar tarafından öne sürülünce adeta yeniden doğmuşlardı. Bunlar arasında Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi de vardı. MKP kısa bir sürede kapanmıştı. Tüm parti üyeleri 1924'de İskenderiye tekstil fabrikasındaki büyük grevden sonra basılmıştı. MKP'nin ilk genel sekreteri Antun Marun cezaevinde hayatını kaybetti. Her şey Saad Zaglul tarafından yönetilen Vafd* iktidarı döneminde olmuştu.

Bundan böyle komünist hareketi küçük gruplar halinde var olmaktaydı, ancak 1947'de Millî Kurtuluş Hareketi (HADETU) adı altındaki komünist örgütünde birleşmişlerdi. İki bin üyesi olan parti, programında işçi sınıfının çıkarları için mücadele vereceklerini ve yön gösteren yıldız olarak da Marx–Lenin'in sınıf çatışması teorisini seçtiklerini belirtmekteydi. Kral Faruk'un devrilmesinden bir yıl önce yayımlanan bu program Mısırlı komünistlere Hür Subaylar'ın sempatisini kazandırmamıştır.

Mısırlı komünistler ve onların yandaşları ve daha birçokları daha geç dönemlerde Abdülnasır'ın rejimi ile bireysel zeminde işbirliği yaparken kendilerini dürüst, entelektüel planda iyi yetişmiş vatanına bağlı yurtseverler olarak göstermişlerdi. Fakat Kral Faruk'un devrilmesinden hemen sonra hapishanelerden siyasi mahkûmlar beraat etse bile Hür Subaylar'ın komünistlerle olan ilişkilerinde gerginlik üstün çıkmaktaydı.

Yine de bazı Mısırlı komünistler başlatılan tahavvülü desteklememekteydiler. Onların maksimalizmi yeni yönetimin ilk adımlarını değerlendirmeyi engellemekteydi. HADETU'nun faaliyet

* Vafd Partisi'nin istekleri Süveyş Kanalı'nın tarafsızlığı, tüm devlet borçlarının geri çekilmesi, Mısır'da yabancıların kullandığı toprak hakların kaldırılması ile sınırlıydı.

adamı Anvar Malek ilk toprak reformunu değerlendirirken, onun toprak ağalığını ortadan kaldırmadığını sadece sınırlandırdığını ve bu yüzden ABD elçisinin memnun kaldığını yazmaktaydı.

Bunun gibi soyut, Mısır'ın gerçekliği ile bağdaşmayan negatif değerlendirmeleri çoğu zaman abartılmış olarak Kahire'den Sovyet elçiliği SSCB yönetimine bildirmekteydi. Bu değerlendirmeler Suriye, Irak ve Lübnan değerlendirmelerine benzemekteydi. Sözde ideolojik zihniyetinde yeni Mısır rejimine karşı açıkça olumsuz görüşler oluşmaktaydı. Unutulmaması lazım ki olaylar SBKP'nin 20. kongresinden önce olmaktaydı ve Stalin kültürü sadece ondan önce değil ölümünden sonraki ilk yıllarda da dokunulmaz halde tutulmaktaydı. Bu en fazla Sovyetler Birliği'nin dış siyasetinin hazırlaması ve uygulamasıyla ilişkisi olanlar tarafından kılavuz edinen Stalin'in ideolojik mirasına değinmekteydi. Stalin'in Ekim 1952'de 19. kongrenin kapanışındaki kısa konuşmasının ana fikri şuydu: Milliyetçi burjuvazi millî kurtuluş mücadelesinin bayrağını "bordadan dışarı attı" o bayrağı komünistler ele geçirmelidir.

Kremlin'in Mısır'a karşı görüşlerinin değişimi doğrudan Dmitri Trofimoviç Şepilov adı ile bağlantılıdır. Bu bilgili, dürüst, görkemli, endamlı, güzel ve mert yüzlü adam çok zor bir hayat yaşamıştı.1926'da Moskova Devlet Üniversite'nin hukuk fakültesini sonra da Kızıl Profesörlük Enstitüsü'nü bitirmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak cepheye gitmiş ve savaşı tümgeneral rütbesinde bitirmişti. On sene genel editörlük de dahil Pravda gazetesinde çalışmıştı. Sonra SBKP GM Sekreteri ve Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı olmuştu. Fakat 22 Temmuz 1957'de SBKP GM genel toplantısında Kruşçev'e karşı çıkan "Malenkov-Kaganoviç-Molotov anti-partililer grubu"na katılmakla suçlanmıştı. Tüm görevlerden alınarak 1961'de partiden ihraç edilmişti ve ancak on beş yıl sonra aklanarak geri dönmüştü.

SSCB Bilim Akademisi'nin seçkin öğretim üyesi olan bu büyük entelektüel insanın ne zor hallere düştüğü Bulganin ve Kruşçev imzalı şifreli telgraftan anlaşılmaktadır. "Ordan ayrılmadan

önce bu emperyalist suratlara birer yumruk atın" cümlesini içeren telgraf Şepilov dışişleri bakanı iken resmî yurtdışı gezisinde alınmıştı.

Eminim ki Şepilov bu kadar kaba olmasa da kesinlikle iltifat içermeyen yönergeleri 1955'te Mısır ihtilalinin üçüncü yıldönümü kutlamalarına Kahire'ye giderken almıştı. Moskova'dan Sovyet temsilcisinin Mısır kutlamalarına ilk davet edilişiydi. O dönemde Pravda gazetesinin genel editördü olan Şepilov, Mısırlı yöneticilere SSCB Yüksek Kurulu'nun uluslararası işler Komite başkanı olarak kendini tanıtmaktaydı. (Şepilov gerçekten o zamanlarda ehemmiyetsiz olan bir görevde çalışmaktaydı) Bu görevin Şepilov'a verilmesi ve onun Kahire'ye Roma aktarmalı bir uçak ile gitmesi MK Politbüro'nun, SSCB'nin Mısır ile olan ilişkilerinin çıtasını yükseltme isteksizliğini göstermekteydi. Büyük ihtimalle Şepilov'u etrafa bakınmak ve gördüklerini bildirmek için göndermişlerdi. Fakat ne kadar iyi olmuştu da bu misyonda Şepilov görevlendirilmişti.

Seyahatten sonra Mısır'da o zaman TASS ajansı muhabiri olan arkadaşım Valentin Aleksandrov'un Şepilov'un Kahire'de bulunma öyküsünü dinledim. Aleksandrov'un gözlemleri o kadar ilgi çekiciydi ki onların üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde duracağım. 22 Temmuz ihtilal yıldönümünde mitingde binlerce insan önünde Abdülnasır konuşmaktaydı. Şepilov ön sıralarda tribünün önünde oturmaktaydı. Onun sağında büyükelçi Solod, solunda ise çok iyi Arapça bilen ve mütercim misyonu olan elçilik danışmanı Sobolev oturmaktaydılar. Kahire'de Sovyet temsilcileri Moskova çizgisine tabii olarak bağımsızlık gayretini ancak öncü rolünde yerli komünist partisinin olacağına bağlamakta ve Sovyetler Birliği ile işbirliği algılamaktaydılar. Mademki Mısır'da böyle bir birleşimleri yoktu Abdülnasır'ın faaliyetinde ilerici yanları tanıması söz konusu da olamazdı. Dahası meclisi dağıtarak ve siyasi partileri yasaklayarak iktidara gelen askerlerin rejimi faşist rejime yakın olarak değerlendirilmekteydi. Elçiliğin notlarında Abdülnasır'ın tüm bildirilerine yönelik kuşkulu olumsuz yaklaşı-

mı üste çıkmaktaydı. Onun yabancıların baskılara karşı mücadele çağırısı yalnız demagojik olarak algılanmaktaydı. Yaklaşık böyle düşüncelerle büyükelçi Et-Tahrir meydanına Şepilov ile gelmişti.

Şepilov hayatında ilk kez doğu hitabet sanatının büyüleyici etkisi ile yüz yüze gelmişti. Fakat Moskovalı misafir daha fazla dikkatini Abdülnasır'ın konuşmasının siyasi içeriğine vermişti. Arapça bilmeyen ve Rus dilinde tercümesini dinleyen Büyükelçi Solod ise Abdülnasır'a güvenilmezliği kanıtlamak için "Tipik demagoji. Ne bağımsızlığı? Amerikalılara selam verme yarışındalar" diye karşılık vermekteydi

Şepilov başta büyükelçinin sözlerine kulak vermekteydi. Fakat sonra söyledikleri ilgisini çekmemeye başlamıştı ve o büyük heyecanla miting katılımcılarının alkışlarına katılmıştı. Bir süre sonra Şepilov Abdülnasır'm her konuşmasının bir bölümünü tasvip eden tepkiler vermeye başlamıştı. Toprak reformunun derinleşmesi, millî ekonominin geliştirilmesi, kendi personelini yetiştirme, eğitimin, tıp hizmetlerinin gelişmesi, köylere içme suyu sağlaması konuşmanın en dikkat çekici bölümlerindendi.

Şepilov'ın ilk alkışlarıyla beraber büyükelçi susarak olanlara anlam vermeye çalışmaktaydı. Bu misafirin Abdülnasırcılara kendini beğendirme çabası mıydı yoksa Moskova'nın yeni rotasının belirtisi miydi? Ne olur ne olmaz, hemen istihfaflı soğukluk maskesini takınarak ilgi gösteren ifadesini değiştirmiş Şepilov ile beraber ama daha ihtiyatlı Abdülnasır'm konuşmasını alkışlamaya başlamıştı.

Miting bitiminde Şepilov Mısır Başkanı ile özel görüşme düzenlenmesini talep etmişti. Bu sıcak ortamda geçen buluşmadan sonra Şepilov Moskova'ya bildirimde bulunmuştu. Bu raporun içeriği açıklanmamıştır. Fakat Şepilov'ın Kahire dönüşünde Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma tüfeklerle ve bir kaç adet eskimiş zırhlı donanım ile silahlandırılmış Mısır ordusunun askerî geçiş töreninden bir sürü fotoğraf almasından çok şey anlaşılmaktaydı.

Mikoyan'ın Misyonu: Abdülnasır'ın alternatifi Kasım mı?

Irak'ta her şey başka bir şekilde gelişmekteydi. Irak devrimi 1958'de Sovyetler Birliği tarafından hemen olumlu karşılanmıştı, çünkü Moskova bunun Bağdat Paktı'nı sarstığını anlamaktaydı. Mısır milliyetçi devrimcileri ile olan ilişkilerinden birikmiş olumlu deneyim de tesirini göstermekteydi. Lübnan'da Amerikan deniz piyadelerinin, Ürdün'de de İngiliz askerlerinin çıkartmasına karşın SSBC Savunma Bakanlığı derhal Türkmenistan ve Kafkas askerî bölgelerindeki Karadeniz filosuna manevralar uygulamasını bildirmişti. Manevralara Bulgaristan da katılmıştı. Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı üyeleri Kasım hükümetini hemen tanımıştı. Batı ise bu konuda acele etmiyordu. Özellikle Londra negatif tutum sergilemekteydi fakat ABD Dışişleri Bakanlığı tanımamazlığın, Irak'ı Abdülnasır'ın kucağına atacağından çekinerek farklı düşünmekteydi. Washington'da İngiliz elçisi Hood da Amerika'nın endişelerini kendi Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmişti. Temmuzun sonunda ağustosun başında Türkiye, İran, Pakistan ve sonrasında da İngiltere ve ABD yeni Irak hükümetini tanımışlardı.

4 Ağustos'ta SBKP GM cumhurbaşkanlığı toplantısında Kruşçev Batı devletlerinin Kasım'ın hükümetini kabul etmelerinin "Irak Cumhuriyeti'ni ya da diğer Arap ve Doğu ülkelerini işgal etmeyi düşünmedikleri" anlamına geldiğini söylemiş ve "Bu bizim ana hedefimizdi" diyerek sözlerine devam eden Kruşçev "hedefimize ulaştığımız için askerî tatbikatın durdurulması emri verilmiştir" diyerek sözlerini tamamlamıştır. Tatbikatı yöneten Mareşal Greçko Moskova'ya geri çağırılmıştır. Ve 9 Haziran 1963'te Mısırlı Mareşal Amer ile konuşurken Kruşçev "Sovyetler Birliği Irak ihtilalini destekleyerek koruma altına alma kararı almıştı. İhtilali dağıtabilecek durumda olan Türkiye, Pakistan ve İran'ı tutmak için Türkiye ve İran ayrıca Türk-Bulgar sınırında askerî tatbikat uygulamıştık." demişti.

Sovyet yönetimi Kasım'a Kürtlere savaş açtığı zaman bile hoşgörü ile davranmaktaydı. Ancak sanmıyorum ki 1959'da Musul'da başlarında Şavvaf olan Baasçıların isyanının Irak komünistleri tarafından kan akıtılarak bastırılmasından Moskova pek memnun kalmıştır. Abdülnasır antikomünist çizgisini Mısır ve Suriye sınırlarında komünistleri tutuklatarak sert bir tavır göstermesiyle güçlendirmiştir. Bu durum SSCB'ye olan görüşleri üzerinde tesirini göstermeye başlamıştı. Abdülnasır Mısır'ın ABD ile BAC kurulumundan az önce oluşan kopma durumunu aşma imkânını aleni göstermekteydi. Irak ihtilalinden sonra Sovyet temsilcilerin Bağdat Paktı karargâhından Kahire'ye teslim edilen tüm belgelerini tanıtma talebine ret cevabı vermesinden kesinlikle Moskova hoşnut kalmamıştır. Mısır hükümeti SSCB'nin talebini belgelerden bazı kısımların teslim edebileceğini söyleyerek yanıtlamıştı. Mısırlı yöneticilerin Bağdat Paktı'na ait belgeleri Moskova'ya teslim etme reddi Amerika'ya bildirilmesini mümkün kılmaktaydı. Her ihtimalde H. Heykal'ın yazdığı gibi ret cevabının nedeni ABD'nin Mısır'ın "Sovyet kuklası"na dönüştüğünü sanmamasıydı.

Sonra tespit edildiği gibi, Abdülnasır'ın kararı ile ABD'de Arapça basılmış 1956'da Macaristan'da Sovyetler Birliği'nin "kanlı faaliyetleri"ni anlatan broşürün dağıtılmasına da Moskova'nın verdiği tepki tahmin edilebilir.

Sovyetlerin Mısır'la olan bağlantıları gerilmeye başlamıştı. Üst düzeyi de kapsayan kırıcı tatsız aleni polemik başlamıştı. Böyle bir ortamda Irak İhtilalinin zaferinden sonra Sovyet yöneticilerinin arasında birincilik palmiyesinin General Kasım'a verilmesi düşüncesi yayılmaktaydı. Hatta böyle bir bilgin ve tecrübeli diplomat A. İ. Mikoyan Bağdat'ta iken 14 Nisan 1960'da Kasım'a "Biz her zaman bağımsız Irak Cumhuriyet'ini destekliyorduk desteklemeye de devam ediyoruz ve onun uyguladığı müspet tarafsız siyasete de büyük değer vermekteyiz. (Bu tespit doğruydu, fakat ondan sonra Mikoyan kendi fikrini geliştirmeye karar vermişti). Ummuyoruz ki bu siyaset bir örnek oluş-

turacaktır. Bu diğer Arap ülkelerinin arasında nüfuzunuzu daha da yükseltecektir. Abdülnasır Arap ülkelerini birleştirmek isterken arkasından sürüklenen Suriye'ye o kadar kötü davranmıştı ki ona katılmak isteyen kalmamıştı. Yolundan tamamen şaşarak antikomünist kampanyası başlatarak komünizme savaş açmıştı ama bu onun otoritesini azaltacaktı. Abdülnasır Suriye'ye yapılanların benzerini Irak Cumhuriyeti'ne de yapacaktı." Mikoyan Kasım'a dönerek "Eğer siz iyi ve düzgün, demokratik zeminde faaliyetlerinizi sürdürürseniz, bu tüm Ortadoğu için büyük önem taşıyacaktır. Uluslar sizi Abdülnasır ile kıyaslarken, bu kıyaslama Abdülnasır'ın hayrına olmayacaktır." demiştir.

Neticede her iki tarafın da Sovyet-Mısır ilişkilerini geliştirme niyeti ağır basmıştır. Abdülnasır bu çizgiye hapishanelerden komünistleri salıvererek, Mısır'ın ekonomisinde halkın yararına bir dizi faaliyetlerde bulunarak ve Batı'mn özellikle ABD'nin bağımsız Mısır'a müttefik olamayacaklarından emin olduktan sonra gelmiştir. Moskova SSCB'nin Mısır ile yakınlaşma siyasetine geri dönmesinin en önemli nedeni böyle bir liderin "ideolojik temizliği" hakkında dogmatik anlayışından vazgeçmesi olmuştu.

Mısır-Suriye Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra ve Abdülnasır'm vefatına kadar Sovyetler Birliği'nin bir daha Abdülnasır'ın Mısırı'na diğer Arap köktenci rejimlere dayanarak alternatif bulma teşebbüsünde bulunmadığı sanılmaktadır. Sovyet-Mısır ilişkilerinde inişler çıkışlar ve fikir ayrılıkları olsa da bu çizgi hep sabit kalmıştır. Sovyetler Birliği Suriye ve Irak ile çok taraflı bağlantıları genişletme siyasetini Mısır ile ortaklık ilişkilerini sürdürmeye gayret etmekteydi.

Irak'a gelince, Kasım iktidara geldikten sonra diktatör rejimi kurmuştu. Ülkede buhran kaçınılmazdı. İktidarın dayanağı sanılan orduda Kasım'a karşı karamsarlık hızla büyümekteydi. Muhalefetin başına geçen Kasım'm eski savaş arkadaşı Albay Arif ile aykırılığı şiddetli bir hal almıştı. Arif tüm görevlerden alınarak idama mahkûm edilmişti. Fakat Kasım onu bağışlayarak yurtdışında sürgüne gönderse de Arif gizlice geri dönerek onun dev-

rilmesini amaçlayan komplonun başına geçmişti. İç buhran halk kitlelerinin büyüyen desteğine dayanmış ve hakiki bir güce dönüşen Irak Komünist Partisi'nin durumunun güçlenmesine yaramaktaydı. En sonunda Kasım'ın despotik davranışları değil de asıl bu güçlenme Washington ve Londra'yı artık ciddi ciddi telaşlandırmıştı.

İlkbahar 1959'da ABD ve İngiltere Kasım'ın "aşırı sol kampına kaymakta" olduğu yargısına varmaktaydı. Hâlbuki o dönemde Kasım çoktan değişmişti. Komünistler arasında tutuklamalar ve Irak'ın kuzeyinde Kürtlerle kanlı savaş başlamıştı. Fakat Kasım'ın ne eski ne de yeni hali artık Washington'u olduğu kadar Londra'yı da tatmin etmiyordu.

80'li yılların ortalarında CIA'dan emekli Mills Kopland United Press International ajansının muhabirleri ile konuşurken Kasım'ın iktidara gelmesinden sonra CIA'nın düşman olan Irak Baas Partisi ile "çok yakın bağlantılar" içerisinde olduklarını itiraf etmişti. Tam da bu sırada genç Saddam Hüseyin, Kasım'ı devirip yok etme suikastına katılmıştı. Bağdat'ta Saddam'ı Irak'ın savunma bakanlığı yakınlarında El-Raşid sokağına yerleştirmişlerdi. "Kutsal olmayan Babil" kitabının yazarı Adil Derviş'e göre CIA'nın suikastın tüm hazırlık aşamalarından haberi vardı ve Saddam ile bağlantıyı aynı zamanda Mısır istihbaratı içinde çalışan Iraklı bir diş doktoru sağlamaktaydı.

Suikast başarısız geçmişti, generalin şoförü can vermişti, Kasım ise arabada kendini yere atarak sadece kolundan yaralanmıştı. Saddam diğer suikastçının sakar silah atışından dolayı bacağından hafif yaralanarak CIA ve Mısır istihbaratı yardımı ile önce Tikrit'e sonra Suriye'ye kaçmıştı ve oradan Mısır özel servis ajanları onun Beyrut'a geçmesini sağlamışlardı. Orada konakladığı yerin kirasını ve günlük masraflarını karşılayan CIA'nın yerli ajanlık bürosunun himayesine geçmişti. Bir süre sonra Saddam yine CIA yardımı ile Kahire'ye taşınmıştı. 1965'te Irak'a dönerek Baas Partisi istihbaratının başına geçmişti.

Amerikan elçiliği çatısı altında çalışan CIA görevlilerinin de hazırlığında yer aldığı Şubat 1963'te gerçekleştirilen darbede Kasım yakalanarak kurşuna dizilmişti. Çok kısa zaman içerisinde onun yerine resmî olarak Arif gelmişti.

Kasım'ın katlinden sonra Baasçıların iktidara gelmesi ve komünistlerle kanlı hesaplaşmaları dikkat çekmişti. Suikastçıların kurduğu millî muhafızlar tarafından yapılan kıyımda binlerce parti üyesi ve yandaş kurban gitmişti. İnsanlar evlerde basılarak ya da direkt sokaklarda öldürülüyordu. Kurbanların listesi ve adresleri özenle CIA tarafından hazırlanmıştı.

Kasım'ın ölümü ve ona eşlik eden Baasçıların komünistlere karşı kanlı eylemlerinden sonra SSCB'nin Irak ile ilişkileri tamamen bitmişti. Sovyet hükümetinin antikomünist katliamı ile iktidara gelen Abdülselam Arif'e karşı gösterilen aleni düşmanlığı maalesef aramızdan erken ayrılan arkadaşım Oleg Kovtunoviç'in hikâyesi açıklamaktadır. Mısır'da SSCB elçilik danışmanı iken 1964'te Kruşçev'in Abdülnasır ile sohbetinin tercümesini yapmaktaydı. Assuan'da Nil Nehri baraj şenliklerinden sonra iki lider istirahat etmek için "Huri" yatı ile balık avına çıkmıştı. Keyifler yerindeydi. Abdülnasır Kruşçev'e yatta bulunan Irak başkanı Arif'i tanıtmak istemişti.

"Arif vatanseverdir" demişti. Abdülnasır "o Sovyetler Birliği ile yakınlaşmayı arzulanmaktadır ve elim sayfayı geride bırakarak ilişkilerin yeniden başlatılmasını rica etmektedir." diye eklemişti.

Kruşçev her zamanki gibi ifadelerinde çekinmeyerek cevaplamıştı: "Ben onunla aynı tarlada yan yana s...ya oturmam bile". Oleg bunu çevirirken duraklarken, Kruşçev ona "kelime kelimeye tercüme et." diye bağırmıştı. Gerçi, sonra Abdülnasır havayı yumuşatmayı başarmıştı.

Suriye "Baas" İlişkilerinde Kopma

SSCB ile Suriye arasında havaların ısınması ve daha sonraki ilişkilerin gelişmesi Suriyeli Basçıların Şam'da Arap Sosyalist Diriliş Partisi (ASDP) doğrudan Moskova'nın algılamasına bağlıy-

dı. Başta bu algı Suriyeli Baasçıların aleni kanlı antikomünist çizgisini uygulayan Iraklı partililerin desteklemesinin izlenimi altında kalmaktaydı. Suriyeli ASDP'nin belli bir zaman içerisinde farklı ve karşı siyasi görüş grupları olmayan tek bir parti olarak bilinmesi olumsuz bir etki yaratmaktaydı

Kahire'de Pravda gazetesinin muhabiri olarak, göreve geleli bir kaç ay olmuşken editörlükten Şam'a gitme talimatı almıştım. Yıl 1965'ti, aylardan ekim. Bu gezinin meyvesi olarak da Pravda gazetesinde "Çok katlı Şam" adlı yazım yayımlanmıştı. Yazı Şam evlerinin anlatımı ile başlamaktaydı. Cami minarelerinin yüksekliğini aşmayan Şam'daki evlerin alt katları yeraltında olsa da bodrum katlarından çok farklıydı. Bu katların etrafında çiçek ve ağaçları ayıran bir alan mevcuttu. Yer üstündeki yapıların zemin hizasından altta bir nevi bahçeler vardı. Uzaktan böyle bir binanın kaç katı olduğunun söylenmesi çok zordu. Bunu ancak iyice yaklaşarak anlamak mümkündü. Ve Suriyeli "Baas" benim için böyle özgün mimari ile çağrışım yapmaktaydı. O dönemde tüm Sovyet basınına yön veren Pravda gazetesinde Suriyeli "Baas"ın çeşitliliği, progresiv güçlerinin varlığını ilk anlatan "Çok katlı Şam" makalem yayımlanmıştı.

Makalenin temelinde Baas'ın faaliyet adamları ile görüşme ve sohbetler yer almaktaydı. Onlardan biri İşçi sendikalarının ortak federasyonu başkanı Halid Cundi'ydi. Azılı Baasçı iken benimle sohbetinde Suriye'nin gelişmesi konusunda kendi bakış açısı ile parti kurucularının -Bitar ve Aflak'ın- parti programına alenen karşı koymaktaydı. Daha sonra onun kardeşi Abdülkerim Cundi ile de görüşmüştüm. O da durgunluktan çıkma gereğinin altını çizmekteydi. Tarımın köylülerin çıkarlarına göre yeniden düzenlenmesi ve toprakların ağalardan alınarak kurulacak köy kooperatiflerine devredilmesinde ısrar etmekteydi. Hem iki kardeş hem de diğerleri ASDP'nin yöneticilerinin antikomünizm karşıtlığına itiraz etmekteydiler. Sonradan duymuştum ki makalem yüzünden Halid Cundi partiden ihraç edilecekti fakat geç kalınmıştı. 23 Şubat 1966'da gerçekleşen ihtilalde Bitar'ın hükümeti

devrilirken Şam'da iki kardeşin de mensup olduğu partinin sol kanadı iktidara gelmişti

Mısır istihbaratı Abdülnasır'a Suriye ihtilali konusunda bilgi verirken SSCB dışişleri birinci bakan vekili V. V. Kuznetsov da oradaydı. Mısır başkanı haberleri Kuznetsov ile paylaşırken endişeli görünmekteydi. Abdülnasır'dan ayrıldıktan sonra Kuznetsov Sovyet elçiliğinin yöneticilerine Pravda gazetesinin muhabiri huzurunda alınan haberlere göre Şam'da kanlı bir darbeden sonra son zamanlarda Kahire ile ilişkileri düzeltmeye çalışan Bitar'ın devrilerek iktidara bu eğilimden memnun olmayanların gelmesini anlatmıştı. Abdülnasır'ın sözlerinden Kuznetsov iktidara gelenleri sağcı ve "Abdülnasır'ın Mısırı'na muhalif" olarak nitelendirmişti.

Aynı gün beni Pravda gazetesinin baş editör yardımcısı telefonla arayarak Şam'a geçme talimatı vermişti. Bunu gerçekleştirmek pek de kolay olmamıştı. Şam'a direkt uçak seferleri yoktu. Ben de Beyrut'a uçarak oradan Çekoslovakya ve Polonya muhabirleri ile arabayla Suriye sınırına gitmiştim. Sınır kapıları kapalıydı. Suriyeliler sadece vatanına dönen kendi vatandaşlarının geçmesine izin vermekteydi. Boş ellerle Beyrut'a geri döndük. O zaman ben Şam'a teknik iniş yapan Beyrut–Bağdat seferli Çek uçağı ile gitmeye karar vermiştim. Suriye'de kalma şansımın olmayacağı konusunda beni uyarmışlardı. Neredeyse dedikleri gibi oluyordu. Şam Havalimanında Suriyeli subay tarafından derhal geri Beyrut'a gönderileceğim bana bildirilmişti. Fakat bu subay Şam'a eski gezimden tanıdığım arkadaşım Abdülkerim Cundi'ye telefon etmeme izin vermişti. Sonradan da ortaya çıktığı gibi Abdülkerim Cundi darbenin ardından Suriye'nin özel servis faaliyetlerini kontrol etmekteydi. Bu subay nazik bir şekilde Cundi'nin gönderdiği arabaya binmeme yardım ederken şaşkınlığını gizleyemiyordu. Böylece ben Şam'a varmıştım.

Pravda gazetesinde yayımlanan "Çok katlı Şam" makalem iktidara gelenlerin tüm kapılarını önüme açmıştı. Başbakan Zuayyin ile 3 Mart'ta geçen görüşmem üzerinde durmak istiyo-

rum. Ben görüşmeye davet edilen ilk yabancıydım. Bu görüşmeden önce Cundi kardeşleri, Suriye Komünist Partisi yöneticilerini, Dışişleri bakanı İbrahim Makhus ile geçen konuşmalardan Suriye'de iktidara sağcı değil de "Baas"ın sağ kolu yöneticilerinin karşıtlarının gelmiş olduğunu anlamıştım ve onlar Abdülnasır'a karşı değil tam tersine Mısır ile iyi ilişkiler kurulmasını isteyen insanlardı. Bu yüzden hükümetin ilerlemeci hedeflerini anlatan Zuayyin'i dinledikten sonra, şöyle söylemiştim: "Öğrendiğime göre, yarın sizin ilk basın toplantınız olacakmış. Ve Kahire'de sizin Abdülnasır ve Mısır karşıtı olarak tanıtıldığınız konusunda kesin bilgilerim var. Sanırım bu uydurmaları tüm kararlılıkla çürütmeniz sizin için faydalı olurdu". Ertesi gün Zuayyin dediklerimi yapmıştı. Mısır ile Suriye arasındaki çekişmeleri önleme konusunda yararımın dokunması beni sevindirmişti.

Oysa Moskova halen Abdülnasır'a karşı ilk izlenimin etkisi altında bulunmaktaydı. Her ihtimalde Suriye olaylarının olumlu değerlendirmelerini içeren ilk iki yazım Pravda gazetesinde yayımlanmamıştı. Zuayyin ile yaptığım röportajın yayımlaması da durdurulmuştu. O dönemde Şam elçisi Anatoli Aleksandroviç Barkovski idi. Verdiği bitaraf bilgilere yönelik SSCB Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen tepki karşısında o da heyecanlanmaktaydı. Suriye'de olanları uzun uzun konuşmamızdan sonra Barkovski Moskova'ya şifreli telgraf göndererek raporumun dinlenmesi için Moskova'ya çağırılmamı talep etmişti. 11 Mart'ta Pravda gazetesinin daveti üzerine Moskova'ya uçmuştum ve ertesi gün Genel Merkez'de görüşmelerimi ve izlenimlerimi bildirilmekteydim. Barkovski (ve tabii ki ben de) yaptığı girişkenlikten memnun kalmıştı. Dışişleri bakanlığı elçinin Suriye değerlendirmelerini doğrulamıştı ve yazdığım makaleler gazete sayfasında yerini almıştı. 24 Mart'ta Moskova'dan Şam'a dönmüştüm.

Elbette o dönemde Suriye üzerindeki sır perdesi tamamen açılmamıştı fakat artık iktidara gelen güçlerin Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmaya hazır oldukları açığa çıkmıştı. Gene de SSCB ile Suriye arasında tam yakınlaşma 1970'te iktidara Hafız

Esad yönetiminde daha radikal küçük burjuva grubu geldikten sonra gerçekleşmişti.

Söz açılmışken, Hafız Esad ile ilk görüşmem Mart 1966'da olmuştu. Şubat ihtilalinden ve benim başbakan Zuayyin ile görüşmemden sonra Baas Partisi'nin kuruluş yıldönümü mitingine davet edilmiştim. Kürsüde yeni yöneticiler durmaktaydılar. Miting başladıktan sonra kürsüye çıkan Suriye Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad'la tanıştırmıştı. Ona makineli tüfeklerle silahlandırılmış bir grup eşlik etmekteydi. Ortam daha durulmamış ve 23 Şubat darbesi Suriye tarihine en kanlı ihtilal olarak geçmişti.

İlginçtir, 70'li yıllarda başkan Esad ile karşılaştığımda ona tanışıklığımızı ima etmiştim ve o içtenlikle hayret ederek sormuştu: " İnanılmaz siz mitingde tanıştığım Pravda gazetesinin muhabirinin ta kendisisiniz?"

BÖLÜM 6

KOMÜNİST GELECEĞİN OLMAYIŞI

Sovyet yöneticilerin 50'li ve 60'lı yıllarda Arap ülkelerinin komünist partilerini destekleme temayülü olsa da bu bir hakikati unutturmadı. Bu hakikat Ortadoğu'da komünist geleceğin olmayışıdır. Daha önce de yazdığım gibi, Moskova'da bu olgu hemen algılanmayarak Arap devrimci milliyetçilerin lehine geç yönelmişlerdi. Yine de er ya da geç böyle bir yönelme gerçekleşmişti. Belki de Sudan ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nde yaşanan olaylar Arap dünyasında komünist ya da komünist yanlısı güçlerin en azından ufukta galibiyet ve iktidara gelişine inananların tereddütlerini kesin olarak geçersiz kılmıştı.

Sudan Komünist Partisi

Sudan'a ilk kez General Abbud'un askerî diktatörlüğünün devrilmesinden sonra 1966'da gitmiştim. İktidara Millî Birlik Partisi ve gerici El-Ümmet partisi gelmişlerdi. Askerî rejim feshol-duktan sonra Sudan Komünist Partisi bir kaç ay daha yasal konumda kalmıştı fakat benim oraya gitmemden kısa bir süre önce SKP faaliyetleri veto edilmişti. Ülkede etkisini ciddiyetle koruyan parti yeraltına inmişti. İktidar partileri Sudan siyasi yaşamında SKP'nin varlığını tamamen reddetmekteydiler.

Fakat yerli komünistlere karşı olan hasmane görüşleri de MBP'nin yönetiminin ve El-Ümmet'in reform yanlısı amaçları da o zaman daha etkisini göstermemişti, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin gelişmesini isteyenler de vardı. Hem MBP başkanı El-Azhari hem de parti reformcularının gruplaştığı El-Ümmet'ın otuz yaşındaki lideri Sıddık El-Mehdi de bana bunu açıkça söylemişlerdi. El-Ümmetçi İstihbarat bakanını ziyaret ederken çalışma masasında oğlunun resmini görmüştüm. Leningrad Üniversitesi'nde tarih okumaktaydı. Bakan "Ben onu Londra'ya gönderecektim ama kendisi SSCB'de eğitim görmek istedi" demişti. Bakan başka ilginç bir detaydan da bahsetmişti. Hartum'da Kasım 1965'te mitingde antikomünist slogan atan binlerce gösterici toplanmıştı. Ve esas o zaman El-Ümmet başkanı Sıddık El-Mehdi Sudan başkentinde Sovyet kültür merkezi açılışına gelerek SSCB ile ilgili sıcak bir konuşma yapmıştı.

25 Mayıs 1969'da ordunun subaylar grubu Numeyri yönetiminde bir darbe daha gerçekleştirmişti. Numeyri'nin iktidara gelmesinden hemen sonra ihtilal ve yeraltından çıkan Sudan Komünist Parti'si liderleri ile Pravda editörünün görüşme talimatı doğrultusunda Kahire'den Hartum'a geçmiştim. 29 Mayıs'ta SKP sekreteri Abdülhalik Mahçub ile görüşmüştüm. Bana söylediklerini aldığım notlar şöyleydi: "Yeni rejim progresiftir. Hazırlığı ve gerçekleşmesine askerî komünistler grubu da katılmıştır. Fakat komünistlerin Numeyri tarafından kurulan ihtilal meclisinde kaybolmaya niyetleri yoktur. Gerçi hükümete birkaç komünist alınmıştı ama şahsi olarak, başbakanın dediği gibi, özel liyakat zemininde, iyi yoldaşlar seçilmişti. Yine de onlar Sudan komünist Parti Genel Merkezi'ne danışılmadan atanmıştı. Yeni iktidarın devrimci toplum ile eşit kalma mücadelesini devam ettireceğiz ve bunun için iktidarın halk kitleleri ile çalışabilen şu andaki tek mutlak güç olan komünist partisi ile eşit ortaklık kurulmalıdır." "Eşit ortaklık" cümlesi kulağıma tuhaf gelmişti. Sorunun bu şekilde ortaya konmasından kaynaklanan şüphelerim General Caffar Numeyri ile görüştükten sonra güçlenmişti.

Bu görüşme 30 Mayıs'ta Genelkurmay Karargâhında gerçekleşmiştir. Darbe yöneticisi ile görüşen ilk yabancı olmamı meslektaşım Hartum Sovyet Kültür Merkezi'nin Başkanı fevkalade Doğu bilimcisi Şota Kurdgelaşvili sağlamıştır. Onun yeni hükümete yakın Sudanlılarla mükemmel bir ilişkisi vardı. Eski rejimin devrilmesinin üzerinden sadece beş gün geçmişti. Sudan'ın en büyük iki dinî tarikatının başında bulunan Millî Demokrat ve El-Ümmet partileri gereken istikrarı daha yakalayamamış yeni hükümete karşı aktif faaliyette bulunmaktaydılar. Genelkurmay karargâhının bulunduğu binanın iç ahşap balkonunda karşıma haki renkli gömlek giyen, uykusuzluktan gözleri kızarmış yorgun bir adam çıkmıştı. Bu adam General Numeyri'ydi. Tanışınca, gazete makalesi için bir kaç soruya cevap vermeyi kabul etmişti. Yaptığım röportajı bizim söylediğimiz gibi "üstten" yani Sovyet elçiliği kanalı ile gönderebilmiştim. Hartum'da telefon bağlantılarının çalışmamasından dolayı başka bir seçeneğim yoktu. Benim sorularımı ve Numeyri'nın cevaplarını içeren şifreli telgrafa mutlak bir kudret adamı, partinin baş ideologu SBKP GM Sekreteri M. A. Suslov "Pravda gazetesinde yayınlanacaktır" müsaadesi vermişti.

Röportajımı harfiyen getirmek istiyordum, çünkü Numeyri rejiminin iktidara gelme düşüncelerini yansıtmaktaydı. Benimle Kahire'den Hartum'a aynı uçakta bulunan Abdülnasır'dan mesaj götürerek Numeyri ile sohbet eden yakın arkadaşım Ahmed Harmuş da bu değerlendirme konusunda benimle hemfikirdi.

Ben "Sudan'ın bugünkü durumu tasvir edebilir misiniz? " diye sormuştum

Numeyri: Yeni hükümet stabilize olmaktadır. Ülke yönetimini elimize geçirmeyi başarmıştık. Bizim tarafımızdan devrilen rejim tamamen çürümüştü. Halkın büyük bölümü bizi desteklemektedir. Biz halka karşı çıkacak her gücü ezmeye kararlıyız. Özgürlük kendini savunmalıdır. Sudan'ın güneyini* karşı devrim üssüne dönüştürmeye izin vermemeliyiz. Hükümetle bu konu ile ilgili saatlerce süren görüşmeler geçirmiştik. Güney meselesi karma-

* Sudan'ın güneyinde Nil kabileleri yaşamaktadır. Güney nüfusunun büyük bölümü Hristiyandır. Yıllardır bağımsızlık mücadelesi sürmektedir.

şıktır ve bir ya da iki günde çözülemez. Fakat hedeflerimizin arasında bu meseleyi çözmek var ve biz bunu yapacağız. Sudan'ın tek devlet çerçevesinde etnik, din ve dil farkı olan güney kabilelere millî hakları tanıtacağız. Belirli özerklik şekli teklif edilecektir. Millî sorunları çözen Sovyetler Birliği dahil bir çok ülkenin örneği önümüzde durmaktadır.

Primakov: Sudan'ın yakın gelecekte ülke içi gelişmesi nasıl bir şekil alabilir?

Numeyri: İktidara geldikten sonra 25 Mayıs'ta kimsenin fırsattan istifade ederek karışıklık ve zorluk yaratmaması için mitingleri ve gösterileri yasaklamıştık. Fakat biz bir ülkenin sadece idari metotlarla yönetilebileceği düşüncesinde değiliz. Geleceği; geniş halk faaliyetleri, tüm ilerici güçlerin birliği, Sudan Komünist Partisi dahil olmadan düşünemiyoruz. Elbette bunun yanında Sudan'ın millî ve dinî özelliklerini de göz önüne bulunduracağız.

Primakov: Sudan ekonomisinin tekrar kurulması alanında yönetiminiz ne tür tedbirlere başvuracaktır?

Numeyri: Devrimci meclis ülkenin ilerleyen yollardan gelişme koşulları yaratması için kurulmuştur. Pratik tedbirler almak ekonomi dahil millî idarenin elinde olacaktır. Ana hedef son derece geri kalmış ekonominin gelişmesidir ve hedefine ulaşmak için Sudan büyük doğal kaynaklarından faydalanacaktır. Ekonomik gelişmesi halka hizmet etmelidir. Hükümetin, ilk faaliyeti olarak genel kullanım mallarına -tuz, çay, kahve- ucuzluk getirmesi halkı düşündüğümüzü göstermektedir.

Pamuk üretimi idaresini yeniden düzenlemeye niyetliyiz. Yeni idari kuruluş sağlıklı ekonomik zemininde kurularak köylü ve devletin çıkarları doğrultusunda çalışacaktır. Hükümet pamuk işçisi kiracıların eski borçlarının silinmesine karar vermişti.

İhtilalimizi sabote etmek isteyen gerici unsurlar halk arasında şüphe aşılamak için hükümetin özel mülkü kamulaştıracağı söylentileri yaymaktaydılar. Bu bir yalandı. İhtilal hükümeti, Sudanlı ve yabancı sermayelerin ekonomi alanında oynadığı rolü çok iyi anlamaktaydı ve ülkemizde gelecekte devlet sektörüne

zamanla öncelik verecek çok sistemli ekonomi oluşmasının farkındaydılar"

Sudan'ın dış siyaseti sorusunu da general şöyle cevaplamıştı:

Numeyri: "Sömürgeciliğe karşı mücadele veren her gücün yanındayız. Yeni hükümetin ilk diplomatik adımlarından biri Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nin tanınmasıydı. Araplara kendi hakları için antiemperyalist mücadelesinde yardımda bulunan SSCB'ye Sudan halkı büyük minnettarlık duymaktaydılar.

Geleceğimizi Sovyetler Birliği dahil tüm dostane ülkeler ile çok taraflı işbirliğinde görmekteyiz."

Duyduklarımdan hissettiğim memnuniyeti halen iyi hatırlamaktayım. O akşam Numeyri'yi bir kaç dakika daha alıkoyarken Hartum'a bir anda sıcak karanlık bir gece çökmüştü. Balkonda her yerde katlanır yataklar açmaya başlamışlardı. Devrim meclisinin üyeleri uykuya sadece bir kaç saat ayırarak gündüz ve gecelerini burada geçirmekteydiler.

Ne yazık ki Numeyri röportajında ele alman birçok fikir gerçekleşmemiştir. SKP'nin tarikatçı çizgisi de küçümsenmeyecek rol oynamıştı. Bu çizgi halk adına kendilerini feda etmeye hazır olan Sudanlı komünistlerin yiğitlik dolu faaliyetleriyle beraber yürütmekteydi.

Numeyri, 1971'de, kendine karşı yapılmak istenen suikastı açığa çıkartmayı başarınca iktidara gelirken sahip olduğu düşüncelerinden tamamen uzaklaşmıştı. Suikastçıların arasında Sudan Komünist Partisi'nin yöneticileri de yer almaktaydı.

Daha önce yazdığım gibi bu kadar özen gösterdiğimiz Arap komünist partileri, SBKP GM'ye kendi planlarını bildirmeyerek Sovyetler Birliği'yle yakın temaslarda bulunan ülkelerin rejimlerinin devrilme faaliyetlerinden bile haber vermemekteydi. Böylece Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştiren Numeyri'ye karşı 1971 suikastında yer alırken Sudan Komünist Partisi'nin yöneticileri de aynı davranmışlardı. Bizim bir sürü uzmanımız Sudan'daydı, modern Sovyet silahları ile donatılan orduda bile.

Numeyri devrini hedef alan suikastta SKP yöneticilerinin yer alması bana çok sergüzeşt gelmektedir. Suikastçılarla birlikte tutuklanan Numeyri sonra kendi yandaşları tarafından kurtarılmıştı ve onu devirmek isteyen yöneticiler idama mahkûm edilmişti. O dönemde Kahire'de bulunan B. N. Ponomarev misyonun önemini göstererek geç vakitte elçinin eşliğinde Başkan Sadat'a gitmişti ve Sudan Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri Abdülhalik Mahçub'un ve diğer SKP yöneticilerinin idamlarını önlemek için Numeyri ile bağlantıya geçmesi ricasında bulunmuştu. Numeyri'nin Sadat'a verdiği cevap: "Çok geç. İdam etmişler bile"

Numeyri dramatik dönüşünden sonra ülkenin iç ve dış siyasetinde rotasını sağa kaydırmıştı. Sudan'da demokratik gelişme olanağı artık kalmamıştı. Numeyri ekonomide hayata geçirilmeye başlatılan ilerlemeci değişimden de vazgeçmişti. Sert bir şekilde ülkenin, toplumun genelinde İslami faaliyetlere hız verilmişti. Numeyri Sudan'da artık şeriat yasalarının geçerli olduğunu beyan etmişti. Ekonomik durumun bozulması, ülkenin güneyinde yeniden başlayan savaş, sosyal ve siyasal istikrarsızlığın büyümesi sonunda Nisan 1985'te yapılan kansız darbeden sonra devrilen Numeyri Kahire'ye göç etmişti. Bunu, Sudan yöneticilerinin art arda değişme turu izlemişti. Dinî liderler yaşamın her yönünde etkilerini yaymaktaydılar. Şeyh Hasan El-Turabi yönetiminde Ulusal İslam Cephesi kurulmuştu. Kendisi aynı zamanda hem meclis başkanlığı hem de iktidarda olan "Ulusal kongre Partisi" (UKP) başkanlığını yürütmekteydi.

Tam on yıl -1989'dan 1999'a kadar- El-Turabi'nin fiilen süren yönetimi ülkeyi aşırı İslamcıların sığınağına çevirmişti. Sudan ABD tarafından terörist örgütlere yataklık eden ülkelerin listesine dahil edilmişti. Suudi Arabistan'ın vatandaşlığından çıkartıldıktan sonra "El-Kaide"nin başı Bin Ladin de bir kaç yılını Sudan'da geçirmişti. Zamanında terörist Carlos'un (Çakal Carlos) da orada saklandığı sanılmaktadır. Aralık 1999'da Sudan'ın askerî yönetiminin başkanı General Ömer El-Beşir, bitap düşmüş

ülkeyi uluslararası tecritten çıkartması ve güneyde süren savaşı bitirme amacı ile El-Turabi'yi tüm görevlerden almıştı ve yavaş yavaş ülke kendine gelmeye başlamıştı.

Güney Yemen: Yıkıcı Aşırı Sol Eğilim

SSCB'de üretilmiş kapitalist olmayan gelişme ya da sosyalizme yöneliş teorisi iki safha içermekteydi: Birincisi ulusal demokratikleşme, ikincisi sosyalizme daha yakın duran halkın demokratikleşmesiydi. Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin (YDHC) "Sosyalizme yönelişin ikinci kuşağı" olarak görülmesinin nedeni Güney Yemen'in bağımsızlığının ta baştan sosyalist toplumun yaratılmasını hedefleyen devrimci kuruluşun yönetiminde savaşarak kazanılmasıydı. Bağımsızlık mücadelesi sırasında ve sonrasında -devlet kurulma safhasında- bilimsel sosyalizmi ideoloji olarak kabul eden öncü bir parti kurulmuştu.

Böyle bir tespit Sovyetler Birliği tarafından yönetilen sosyalist kampına nihayet bir Arap ülkesinin yani Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin katılması umudunu doğurmuştu. Bu umudun gerçekleşmesi kısmet olmamıştı. SSCB ve sosyalist sisteme mensup olan ülkelerde sosyalizm inşa yöntemi toplumun gerçek ihtiyaçları ve çıkarlarına çarpınca geçersiz çıkmıştı. Burada şimdi somut tecrübelerin artılarını ve eksilerini incelemeye girmek istemiyorum. Bununla birlikte dikkatinizi şuna çekmek isterim. YDHC meselesi, ülkede siyasi ve sosyoekonomik gerçek durumun kayda alınmadan sosyalizme yapılan "sıçrayışın" zararını ve tarihî gelişimin bu safhasında Arap dünyasında komünist düzenin geleceği konusunda mutlak aşırı sol fikirlerin yaygınlaşmadığını göstermektedir.

14 Ekim 1963'te Güney Yemen'de başında Ulusal Cephe (UC) ile sosyalizmi kurmayı hedefleyen sömürge karşıtı isyan çıkmıştı. Yıllarca süren silahlı mücadelenin sonunda 30 Kasım 1967'de Güney Yemen bağımsızlığını ilan etmişti. Ulusal Cephe'nin üyelerinden oluşan yeni hükümet; köylüyü, işçi sınıfı azınlığını, küçük

burjuvaları, aydınları ve 60'lı yılların başında Abdullah Baazib tarafından kurulan Millî Demokratik Birliği desteklemekteydiler. Yönetimde genel pozisyonların çoğunu alan solcular Güney Yemen topraklarından kuvvet almaktaydılar. Genel sekreteri general Kahtan Muhammed el-Şaabi ise Kahire'de bulunmaktaydı.

Ciddi anlaşmazlıklar bağımsızlığın ilanından önce ortaya çıkmaya başlamıştı. İlk hükümetin ılımlı kanadın temsilcilerinden oluşturulması bu anlaşmazlığı daha da şiddetlendirmişti. Mısır tarafından desteklenen Kahtan el-Şaabi başkanlık görevine getirilmişti. 1968 Martı'nın başında yapılan 4 taraflı kongrede Kültür Bakanı Abdülfettah İsmail'in yönettiği sol kanat derhal toprak reformunun gerçekleştirilmesi, ekonomide devlet sektörünün etkili olması, eski ordu ve emniyet güçlerinin feshinden sonra ulusal devrimci zeminde ordunun yeniden oluşturulması taleplerinde bulunmuştu. Taleplerden çoğu kongrede alınan kararlara girmişti fakat devlet, devrimi gerçekleştirmeye çalışırken sağ kanatta bulunan üst subayların baskısıyla çoğunu yaşama geçirmemişi.

Aden'de 1968'in başında Abdülhakim Baazib, Abdülfettah İsmail, sendikalar kongresinin genel sekreteri Muhammed Aflaki ve Başkan Kahtan el-Şaabi ile görüşmüştüm. Bu görüşmelerden sabit bir izlenime varabiliriz ki solcuların en iyi güdülerinden yola çıkarak Güney Yemen'de böyle radikalliği gerektiren önkoşulların olmayışını göz önüne almayarak yaşamın her alanında yeniden düzenlemeleri hızlandırmaktaydılar. Yemen'in güneyinde kabile yapısı İngiliz yönetiminin etkisinde kuzeyden daha zayıf olmasına rağmen ülkede derebeylerin gücü daha ağır basmaktaydı. Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinden sonra kapanması Aden'de binlerce insanı işsiz bırakmıştı. Gitmeden önce İngilizler subay ve erlerin maaşlarını üç kat artırmışlardı. Subaylar 200'ü aşan, erler ise 60'dan 80'e kadar İngiliz sterlini maaş almaktaydılar. Aden için bu çok büyük bir para miktarıydı. Askerî kastı oluşmaktaydı ki elbette onu zayıflatabilecek tüm faaliyetlere engel olmaktaydı. Halk Suudi Arabistan'ın "İslami ayrılığa vesile olabilecek" sosyal yenilemelere karşı yapılan radyo propagandasının etkileri altında kalmaktaydı.

Bunları görmemezlikten gelen Abdülfettah İsmail bana şöyle söylemişti: "Zira biz bilimsel sosyalizmin yolunu seçmiştik, bize el uzatmak Sovyetler Birliği'nin borcudur. Böylece o hem kendine hem bize yardım edecektir, biz ise o sırada gerekten sosyalist düzenlemeler ile uğraşacağız. Bu devrimin savunulması için de gerekmektedir. Geniş halk cephemiz varken siyasi parti kurmalıyız. Vazifemiz kuzeydeki (Yemen Arap Cumhuriyeti (YAP).- Y.P) cumhuriyetçi rejime de doğru yolu göstermektir. Onların cumhuriyetçi ihtilal sloganlarını hayata geçirerek halka daha büyük imkânlar verilmelidir."

Başkan Kahtan el-Şaabi düzenleme projelerine ve kuzey ile ilişkilere daha temkinli yaklaşmaktaydı. O sorunları basamak basamak çözmek ve deneyerek sonuca ulaşmak gerektiğini söylemekteydi. Ülkenin "Büyük geri kalmışlığının" altını çizerek demişti ki: "Yabancı kuruluşlara dost ülkelerinden imtiyaz antlaşmaları sağlamayı tasarlamaktayız ama eskisi gibi eşitsiz koşullarda olmayacaktır... Devlet ancak gelecekte dış ticareti yönetecektir. İlk sırada köylerin sosyal gelişimine önem vermeliyiz. Bazı köylerde içme suyu kuyuları bile bulunmamakta. Elbette SSCB'den gelecek olan yardımı beklemekteyiz ama bizim ana prensibimize göre bu yardım kesinlikle hürriyetimizi ve egemenliğimizi kısıtlamamalıdır." El-Şaabi ne bilimsel sosyalizmden ne de Marksizm-Leninizm'den söz etmişti.

Güney Yemen yöneticilerinin sözlerinden alıntı yaptığım not defterlerimin sararmış sayfalarını karıştırırken hep aynı düşünceye varmaktayım, el-Şaabi'nin "sağcı oportünistlere" karşı tek anlamlı görüşü, aynı aşırı solcuların hem orada hem de ayrıca SSCB'de yaptıkları gibi, tamamen asılsızdır. El-Şaabi ortamı herkesten daha iyi anlamaktaydı, daha az dogmatikti. Ulusal Cephe'nin başkanı Abdülfettah İsmail'in sert bir mücadele sonunda iktidarı silah yolu ile almaya çalışarak sosyalist değişimlere derhal geçişi planlayan son derece aşırı gruplaşmadan ayrılması, sol kanadın tutumunu değiştirmeye yetmemişti. İsyan bastırıldıktan sonra gruplaşmanın üyeleri yurtdışına kaçmışlardı.

Abdülfettah İsmail ülkenin bağımsızlığının ilk iki yılı içerisinde pozisyonunu güçlendirmeyi başarmıştı. 22 Haziran 1969'da, el-Şaabi'yi toplu yönetimin ilkelerini çiğnemekle suçlayarak iktidarı ele almışlardı. El-Şaabi tutuklanmıştı ve 1970 yazında "kaçma teşebbüsü" sırasında vurulmuştu. Ordu ve devlet kadrosu sıkı bir temizliğe tabi tutulmuştu.

1978'de Yemen Sosyalist Partisi (YSP) kurulmuştu. Kadroya girecek olan kuruluşlar arasında yaşanan esaslı anlaşmazlıklar yüzünden parti kurulumu bir kaç yıl ertelenmişti. Daha sonra YSP'nin iç ilişkilerini kabilelerin münasebetleri etkilemeye başlamıştı. Üç eyaletin kabilelerini arkasına alan Salim Rubai Ali (Salmin)'in gruplaşması öne çıkmaya başlamıştı. Onlardan destek alan Salmin Abdülfettah İsmail'i meclis kadrosundan çıkararak iktidarı kendi eline geçirmeyi planlıyordu. Fakat komplo açığa çıkmış ve Salmin kurşuna dizilmişti. Partinin basın bültenlerinde Salmin aynı anda hem "aşırı sol sapmalarla" hem de "sağ oportünistlerle" kaynaşmakla suçlanıyordu.

Salmin'm komplosunun çökmesinden sonra bu sefer Abdülfettah İsmail'in Ali Nasır Muhammed ile başlayan çekişmelerinde Ali Nasır Muhammed'in galip çıkması sonucu Abdülfettah İsmail "sağlık durumunu bahane ederek" istifa etmek zorunda kalmıştı. Partinin merkez komite meclisi tüm parti ve devlet üst düzey görevlerinden men ettikten sonra Abdülfettah İsmail Moskova'ya sığınmıştı. Ali Nasır Muhammed ise YSP Merkez komitenin genel sekreteri olurken ülkenin Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevini de korumuştu. Bir süre sonra cumhurbaşkanlığının meclis başkanı da seçilmişti.

Her zaman olduğu gibi iktidardan uzaklaştırılan, tüm "ölümcül günahlarla" suçlanmıştır: Askerî yöntem ile güney ve kuzeyi sergüzeşt birleştirme teşebbüsleri, ekonomideki yanlışları. Solun iki liderinin pozisyonlarında ayrı ayrı düşmeler her halde parçalanmanın esas sebebi değildi. Aralarındaki çekişmenin ağır basan motifi iktidar hevesiydi.

Ocak 1983'te Abdülfettah İsmail vatanına geri dönme ve parti yönetiminde yer alma teklifi üzerinde Aden'e geri gelmişti. Kısa bir süre sonra Ali Nasır Muhammed'in partinin birliği çıkarına aldığı sanılan bu kararın gerçek nedeni belli olmuştu. Abdülfettah İsmail ve yandaşları YSP MK'nın ilk idare toplantısından sonra kurşuna dizilmişti. Bu facia bununla bitmemiştir. Aden'de başlayan kanlı çatışmalar 10 bin insanın hayatına mal olmuştur. Ali Nasır Muhammed'in yandaşları haklanmış ve kendisi ise kuzeye, Yemen Arap Cumhuriyeti'ne kaçmayı başarmıştır.

Uzun bir aradan sonra Aralık 2005'te Yemen'de -Sana ve Aden'de- bulunma fırsatım oldu. Yemen Cumhuriyeti Başkanı Ali Abdullah Salih ve Başbakanı Abdülkadir Becemal ile görüşmüştüm. Sohbet ederken konulardan biri Başbakan'ın derin bilgiye sahip olduğu ülkenin geçmişi olmuştu. Becemal 1980'de Yemen Sosyalist Partisi'nin MK üyesi seçilerek Sanayi Bakanı ve Petrol ve Doğal Kaynaklar Komite Başkanı olmuştu. Ocak 1986'da da eski YSP genel sekreteri Ali Nasır Muhammed ile bağlantılarla suçlanarak üç yıl hapis cezası almıştı. Onlarca insan idama mahkûm edilirken, böyle "yumuşak" şekilde hüküm giymesi nedeniyle kendisi hizip eylemlerine katılmasa da üç yılını cezaevinde geçirmiştir. Becemal'in anlattıklarına göre o dönem yönetiminde aşırı solcu eğilimler kritik düzeye ulaşmıştı. İş öyle bir noktaya varmıştı ki mahkûmların Kuran ve dinî konular geçen diğer kitapları okuması yasaklanarak Marksist edebiyat ezberlettiriliyordu.

1990'da ülkenin birleştirilmesinden sonra Becemal Yemen Cumhuriyeti milletvekili seçilmişti ve iktidarda olan "Birlikçi Millî Kongre" partisinin daimi komite üyesi olmuştu.

Bu olağanüstü eğitimli iktisatçı Güney Yemen yöneticilerinin aşırı sol eğilimlerine haksız verilen kurbanlardan söz etmekteydi. Becemal bana "Gerçek ihtilal kuzeyin güney ile birleşmesiyle başlamıştır" demişti.

Elbette, Yemen hâlâ az gelişmiş, büyük ölçüde kabile yapılandırması olan bir ülke olarak kalmaktadır. Fakat son on beş yıl içerisinde oluşan büyük değişiklikler, şehirlerdeki geniş inşaat faaliyetlerinden, sokaklardaki çok sayıda arabaların bulunmasından gözle görülür biçimde fark edilebilir. Birçokları Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüştür. Hükümetin bir kaç üyesi Doğu Avrupa üniversitelerinden mezundu. Bana söylediklerine göre hükümette beş bakan Rusça konuşmaktaydı.

Ne yazık ki Sovyet basınında Arap komünist partilerine yönelik ufak eleştirilerden bile kaçınılmaktaydı. Sert eleştiriler sadece Sovyetler Birliği'nin ve Çin Komünist Partisi'nin tutuşmaya başladığı ideolojik siyaset mücadelesi koşullarında "rehberlik yıldızı" olarak ÇKP'yi seçen komünist gruplarına yapılmaktaydı. Ancak Arap komünistlerin arasında böyleleri pek yoktu. Belki de SBKP ve ÇKP arasındaki ideolojik rekabet "kendi" Sovyet yanlısı Arap komünist partilerinin dolaylı eleştirilerinin bile yapılmasına izin verilmemesi onların "hastalıklarını" daha da derinleştirmekteydi.

Nihayet Arap dünyasında komünist hareketler siyasi arenadan inmişti ve bu SBKP'nin faaliyetlerinin sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce gerçekleşmişti. Bunun yanında Arap dünyasındaki komünist hareketlerin Arapların tarihinde hiç bir rol oynamadığını düşünmek yanlış olurdu. Hata yaparak ve zorluklar çekerek komünist hareketler Arap dünyasında küçük burjuva güçlerin olumlu gelişimine yardımcı olmuşlardı.

BÖLÜM 7

ABD ÖN PLANA ÇIKIYOR

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika için Ortadoğu'daki stratejik mesele, bölgede devasa petrol potansiyelinin üzerindeki kontrolün korunmasıydı. Sovyet sınırlarının yakınlarında Amerikan askerî üslerinin kurulması, SSCB ile cepheleşme konusunda bir sorun daha yaratmıştı. Kimi zaman bu iki ülkeyi aynı mecraya yatırmak zordur. O dönemde ABD, genelde petrolün ana yataklarını topraklarında bulunduran Arap monarşi ülkeleri ile bağlantılarını güçlendirmeye yönelmişti. Böylece Ortadoğu'da askerî blokların kurulması konusunda manevra yapma gerekliliği ortaya çıkmıştı. ABD bunu desteklemekle kalmayarak Londra'nın elleri ile Bağdat Paktı'nı kurdurttuğu halde kendisi buna üye olmamıştı. Onları durduran, Irak'ın üyeliği yüzünden Suudi Arabistan'ın Bağdat Paktı'na olan sert yaklaşımıydı. O sıralar Suudiler ile Haşimilerin ilişkilerinin üzerinde kara bulutlar dolaşıyordu.

Amerika'yı Ortadoğu'da tutan neden, buradaki direkt askerî varlığının yanı sıra, bir de Abdülnasır'ın Mısırı'na köprü kurma teşebbüsleriydi. Ama 1956'nın sonuna doğru bunun olamayacağı belli olmuştu. 1956'da Mısır'a karşı yapılan üçlü saldırının birçok nedenden dolayı işlememesi, Mısır'a ve Arap milliyetçiliğine sadece Arap ülkelerinde değil sözüm ona bütün "üçüncü dünya"da duyulan sempatiyi artırmıştı. Böylece Arap dünyasını devrimcileştiren Mısır'ın nüfuzu artmıştı.

Bu koşullar altında Ocak 1957'de Eisenhower'ın doktrini açıklandı.

Eisenhower Doktrini: Arap Milliyetçilerle Flörtün Sonu

Doktrinde, ABD'nin Ortadoğu'yu komünizm ve onun ajanlarından koruma niyetinden bahsedilmekteydi. Bunun için ABD tüm imkânlarını kullanacaktı. Buna Ortadoğu ülkelerinin iç işlerine doğrudan müdahale de dahildi.

Ortadoğu'da reel bir komünizm tehdidi bulunmadığını Washington'un anlayamaması bana gerçekçi görünmüyor. Washington, yeterince güvenli istihbarat kaynakları varken SSCB'nin Arap ülkelerinde komünist rejimler kurma niyetinde olduğu düşüncesine kapılamazdı. Eisenhower doktrininin antikomünist ambalajı, herhalde ilk önce ABD'nin Arap dünyasındaki monarşi müttefiklerinin sempatisini kazanmaya yönelikti. İşin gerçeği, Eisenhower doktrini, ortaya çıkma koşulları ve bildirimin ardından başvurulan yol bakımından "Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'nin müttefiki", Abdülnasır'ın Mısırı'nın etkisizleştirilmesine yönelikti. Doktrinin bir diğer hedefi de İngiltere ve Fransa olmadan Ortadoğu'da Amerikan tekelinin kurulmasıydı.

Doktrinin bildirilmesinden sonra ABD elçisi, herhalde Washington'dan gelen talimatlara dayanarak, Abdülnasır'la konuşma tarzını değiştirmişti. 31 Mart 1957'de Cumhurbaşkanı'nın Baraj'daki şehir dışı konutunda -Abdülnasır bu görüşmeden Kahire Sovyet Elçisine bahsetmişti- Abdülnasır'ın '"ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi niyetinde olduğu" sözlerini Amerikan elçisi -ABD Başkanı Eisenhower adına- şöyle cevaplamıştı: "Mısır yönetiminin Sovyetler Birliği'ne yakınlığı sürerken, biz ne yardıma ne de ilişkilerin gelişmesine yanaşırız". Abdülnasır bu söz karşılığında: "ABD bizi intihara sürüklemektedir. Önce Sovyetler Birliği'nin dostane ilişkilerinden vazgeçirecek sonra gırtlağımızdan tutup şartları dikte ettirecek" demişti.

Yukarıda geçen bu konuşma, ABD elçisinin, Amerikan yönetimiyle görüşmesinden, yani elçinin ABD'den dönüşünden sonra gerçekleşmişti.

ABD'nin Abdülnasır'ın milliyetçi rejimi ile flörtünün bitmesi üzerine Amerikan siyasetinde İsrail'e daha büyük yer verildi. İsrail'in önemindeki artış sadece onun ABD'nin Ortadoğu rotasının destekçisi olmasından kaynaklanmıyordu. Soğuk Savaş döneminde İsrail, ABD'nin Sovyetler Birliği ile savaşında ona alenen müttefik olmuştu. Bu konuda İsrail'in benzersiz rolü sadece propaganda faaliyetleri ile bitmiyor, askerî alanı da kapsıyordu.

Araplarla yapılan çatışmalarda, savaş alanlarında Amerikan modern silahlarının proje mühendisleri için çok önemli olan denemeleri gerçekleştiriliyordu ve İsrail, savaşların sonunda Amerika'ya, düzenli olarak, Sovyet askerî donanımı hakkında rapor gönderiyordu. Bu sadece savaşlardan sonra da gerçekleşmiyordu. İsrail istihbaratı tarafından ayartılan bir Iraklı savaş uçağı pilotu bir milyon dolar ve aile fertlerine sığınma hakkı verilmesi karşılığında 1965'te MIG–21 uçağını kaçırarak ABD'ye gönderilmesini sağlamıştı. Mossad Başkanı Amit, CIA Başkanı Richard Helms'e Amerikalıların artık MIG uçaklarının savaş olanakları hakkında daha gerçekçi bilgi edinebileceklerini ve buna göre kendi avcı uçaklarını daha da geliştirebileceklerini söylemişti. Benzer bir olay da MIG–23 uçağı ile 1989'da olmuştu. Bu uçak da yine Mossad'ın kandırdığı Suriyeli bir pilot tarafından kaçırılmıştı. Ayrıca İsrail, Süveyş Kanalı'nın Mısır mevzilerinde kurulan son model radarları çıkarma hareketi sonucunda kaçırarak edindiği bilgileri CIA ve Askerî Hava Kuvvetleri İstihbaratı ile paylaşmıştı.

İsrail lobisinin özellikle kongre ve toplu haberleşme araçlarını kullanarak yarattığı görüş, Ortadoğu ile ilgili rota çiziminde öncü rolü oynamıştı. Amerika'da yayılan eğilimlerin niteliklerine bakılırsa, İsrail'in Amerikan siyaseti üzerinde oynadığı rol net olarak görülebilir. 1970'deki (Ürdün'de "Kara Eylül" olaylarından önce) ABD kongre oturumunda yapılan konuşmalar bunu açıkça göstermektedir.

Amerikalı siyasetçilerden İ. Kennan (farklı düşünen G. Kennan ile karıştırılmasın) oturumda bazı katılımcıların fikirleri-

ni dile getirerek şöyle söylemişti: "İsrail olmasaydı Ürdün çoktan Mısır ya da Suriye tarafından yutulacaktı ve ardından sıra Lübnan'a gelmiş olacaktı." Kennan, aynı şekilde Kuzey Yemen, Suudi Arabistan ve Basra Körfezi Emirlikleri için de benzer tahminlerde bulunmuştu. Daha ileri giden Kennan'ın sözleri "İsrail var olmasaydı. Aden'de İngilizlerin yarattığı boşluğu Ruslar doldurmakta acele edeceklerdi" şeklinde devam ediyordu.[6] Söylemem gerekir ki Amerika'daki birçok insan böyle düşünüyordu.

Eisenhower doktrininin bildirilmesinin ardından, Arap dünyasında Abdülnasır karşıtı kampların kurulmasına yönelik Amerikan saldırı siyaseti başlamıştı. Ürdün'de doktrin bildirisinden üç ay önce, seçimlerde Abdülnasır yanlısı güçlerin seçimleri kazanarak başbakanlığa getirdiği Süleyman Nablusi'nin hükümeti CIA yardımı ile devrilmişti. Amerika acilen Ürdün'e her yıl 50 milyon dolar ödeme yapacağını bildirmişti.

Nablusi'nin devrilmesi üzerine Abdülnasır, Ürdün olaylarına karışma teşebbüsünde bulunursa Ürdün Nehri'nin batı kıyılarının işgal edileceği uyarısıyla İsrail tarafından tehdit edilirken, Suudi Arabistan da (Irak da talep etmişti, ama ABD üzerinden İsrail karşı çıktı) Ürdün'e birkaç bin asker göndermişti. Bu arada Abdülnasır'ın bu ülkede yeterince yanlısı olsa da Nablusi başbakan iken Ürdün rejimini "eyerlemek" istediğinin sanılmasının temel bir nedeni yoktu.

Eisenhower doktrinini hemen kabul edenler, İsrail'in ve Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun'un ardından Kral Saud, Ürdün Kralı Hüseyin ve Irak Başbakanı Nuri Said'di.

ABD ve Köktenci İslamcılık

11 eylül 2001'den sonra Başkan Bush uluslararası terörizme savaş ilan ettikten ve silahının ucunu agresif İslamcılığa kar-

6 The Near East Conflict: Hearing Before Subcommittee on the Near East of Committee on Foreign Affairs. House of Representatives, 91st Congress, 2nd Session. Washington,1970. P. 69, 81.

şı doğrulttuktan sonra kulağa paradoks gibi gelmesine rağmen, ABD'nin kendisi zamanında aşırı İslamcı örgütleri geniş bir şekilde kullanıyordu. Özellikle de Sovyet ordusunun Afganistan'a girdiği dönemde.

Birçoklarının eskiden ve şimdi düşünmeye devam ettiği görüş, ABD'nin İslam bayrağı altında savaşan mücahitleri desteklemeyi ve silahlandırmayı Sovyetler Birliği'ni Afganistan'dan çıkartmak amacı ile yaptığıydı. Sözde böyle bir destek hayır için hizmet etmekti. Bu büyük bir yanılgıdır.

Eski ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski, 1998'de "Le Nouvel Observateur"de yayımlanan röportajında, Sovyet askerî birliklerinin Afganistan'a girmesinden önce Başkan Carter'e not göndererek "SSCB'yi, Afganistan'da Sovyet yanlısı rejimi korumak için askerî müdahaleye itecek olan mücahitlerin silahlandırılmasını" teklif ettiğini itiraf etmişti. Brzezinski, "Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerî birlikleri gönderme olanağını biz bilinçli olarak arttırmıştık" demişti. Onun dediği gibi, "bu gizli eylem" harika bir fikirdi. Çünkü "SSCB'nin kendi Vietnam Savaşı'nı tecrübe etme" olasılığını yaratıyordu.

İşte böyle... İslamcılara ihtiyatsızca desteğe başvurmuşlardı. Yeter ki Sovyetler Birliği ile cepheleşme hedefine ulaşılabilsin. Bu ihtiyatsızlık, bu siyaset 11 Eylül 2001 trajedisine yol açmıştı. Daha o zamanlarda, Bin Ladin'in İslami hilafeti kurma sloganları, silahlandırılacak olan Afgan mücahitlerin arasında yayılmaktaydı. Ve yine o sıralarda, Rusların Afganistan'dan çekildiği dönem, ABD'ye saldırma çağrılarının yaygınlaşması daha da artmıştı.

Hiç kimse Sovyetler Birliği'ni sözüm ona "soğuk savaş" döneminde aşırı İslamcı örgütlere dayanarak ya da onları kullanarak Amerika ile mücadele etmekle suçlayamaz. SSCB beyaz eldivenleri ile çalışmasa da aşırı İslam'ı güçlendirme çalışmalarının ne derece tehlikeli olabileceğini çok iyi anlamıştı.

Diğer yanılgı ise ABD'nin agresif İslamcılığı ilk kez Afganistan'da oluşan durumda kullandığı düşüncesidir. 60'lı yılların başında, ABD Arap dünyasında sadece İslami değerleri savunan

değil aynı zamanda terör yöntemlerini kullanarak hareket eden güçlere dayanma kararı almıştı. Ne zaman ki Ürdün'de Abdülnasır yanlısı güçlerin hezimetine uğradı, işte o zaman Mısır'ı köşeye sıkıştıramadığı anlaşıldı. CIA yardımı ile Cenevre'de kurdurduğu Müslüman Kardeşler'in İslami merkeziyle Abdülnasır cinayetinin hazırlanmasını amaçlamıştı. Daha sonra Abdülnasır'ı yok etmeye yönelik birkaç teşebbüs başarısızlıkla sonuçlandı ya da farklı nedenlerden dolayı onlardan vazgeçilmek zorunda kalındı.

CIA 50'li yıllarda, "Aramko" firması yardımı ile Suudi Arabistan'ın doğu bölgesinde gerektiğinde eylemlerde kullanılacak küçük İslami gruplardan oluşan bir ağ kurmuştu. Bu grupların hangi eylemlerde kullanıldığı bilinmiyor. Fakat onların CIA tarafından kurulduğu bir gerçektir.

Amerika, Arap milliyetçiliğine karşı savaşta İslami faktörün kullanılmasına en fazla ilgiyi Lyndon Johnson'ın başkan olduğu dönemde (1963–1969) göstermişti. Amerikan yönetimi kendi teşkilatının içinden böyle bir siyaseti yanlış bulan biri çıktığında onun dizginlerini hemen çekiyordu. Bu, Amerika tarafından radikal İslamcılığın desteklenmesinin ilk dalgasıydı.

Johnson'ın Beyaz Saray'da bulunduğu dönemde ABD'nin tutumunun sertleşmesi sadece Ortadoğu'ya yönelik değildi. Johnson hükümeti Vietnam Savaşı'nı başlatmış ve Dominik Cumhuriyeti'ne de silahlı müdahalede bulunmuştu. Ortadoğu'ya gelince Kennedy başkan iken oluşan Amerikan–Mısır gerilimindeki durgunluk Johnson döneminde sona erdi. Abdülnasır'ın Kennedy ile olan ilişkisi kötü değildi, onlar hiç görüşmese de yazışmaktaydılar. Kennedy suikastından sonra Amerikan-Mısır ilişkileri tekrar gerginleşmişti. Önce Abdülnasır'a karşı propaganda kampanyası başlatıldı, sonra Başkan Johnson'un çevresi Abdülnasır karşıtı İslami muhalefetin liderliğine Suudi Arabistan Kralı'nı getirme kararını aldı.

Yemen: Başarısız Bir Kontratak Teşebbüsü

Abdülnasır, Suudi Arabistan'ın Amerika'nın yardımı ile Mısır karşıtı güçlerin çekim merkezi olmaya başladığını hissederek karşı oyuna başlamıştı. 1962'de Suudi Arabistan'ın dibinde -Yemen'de- Baş İmam Ahmed vefat etmişti, babasının ölümünden bir hafta sonra da onun veliahdı Muhammed El-Bedr devrilmişti. El-Bedr korumaları öğle yemeğine gidince, arka kapıdan sırtında kadın elbisesi ile eşeğe binerek kaçabilmişti. Bunun Kahire'nin senaryosu üzerinden yapılan komplonun sayesinde gerçekleştiğini doğrudan belirten bilgiler yok. Fakat darbeden önce ve sonra gelişen olaylardan yola çıkarak, Mısır özel servislerinin pasif gözlemciler olmadığını söyleyebiliriz.

Öyle ya da böyle, SSCB Mısır tarafından hazırlanan Yemen ihtilalinden haberdar edilmemişti. Elbette, Sovyet istihbaratının bu ülkede ısınan havadan haberi olmadığı söylenemez, ama monarşinin devrilmesinden sonra Sana'da iktidara gelen Albay Abdullah es-Sallal'ın Sovyetler Birliği ile hiç bir bağlantısı yoktu. Dahası, Sovyetler Birliği'nin Moskovalı tıp uzmanlarınca tedavi edilen Baş İmam Ahmed'le ve 50'li yıllarda SSCB'yi ziyaret eden veliahdı Bedr ile iyi ilişkileri vardı. SSCB'de Yemen'den gelen öğrenci ve kursiyerler eğitim görüyorlardı. Onlardan birçoğu cumhuriyetin ilanından sonra evlerine döndüler.

Moskova, Arap-monarşi ilişkilerini hiçbir zaman hor görmedi. İdeolojik duvarlar kurulmamakla beraber, Sovyetler Birliği Arap dünyasında monarşi rejimlerin değişimlerine hiçbir şekilde karışmadı. Bu konuda yürütülen mantık şöyleydi: Sosyal-siyasi devrin değişimi dıştan ithal edilen değil ancak içeride olgunlaşan ihtilal olgularıyla gerçekleşmelidir. Belki de SSCB ihtilal durumunun olmadığı bir zamanda Afganistan'a askerî birliklerini çıkartarak bu prensiplerden geri adım atmıştı, fakat Yemen devriminden sonra, Sovyetler Birliği kenarda kalmayarak Mısır'ı sadece siyasi değil askerî ulaşım araçlarıyla da destekledi. Burada diğer mantık ortaya çıkmıştı. Bu, Suriye ile birle-

şik olan (BAC) devletinin dağılmasından sonra SSCB'ye dönen Abdülnasır'ın Mısırı'na yardım etme çabasıydı. Ayrıca Sovyetler Birliği, Yemen'in progresif değişimlerini dışarıdan yönlendirilen ve destekleyen güçlere karşı koysa da Mısır'ın reel bir tehdit oluşturmasına göz yummazdı.

Yemen devrimini Genç Subaylar grubu başlatmıştı. Onlar görev icabı birçok kez Kahire'de bulunmuşlardı ve Abdülnasır'ın ülkesinde hayata geçirilen reformlara olan hayranlıklarını saklamıyorlardı. Yemen'in Ortaçağ durgunluğu ortamında Mısır'da olanları bu şekilde algılaması çok doğaldı. Kabile yapısı, güçlü şeyhlerin ve şeyhlerin başı ve aynı zamanda ülkede en güçlü Müslüman tarikatı Zeyyidiliğin dinî lideri –imamının- tartışılmaz egemenliği, Yemen'i değişmeden olduğu gibi korumaktaydı. Sözün gelişi, ihtilalin başına Bedr'in koruma amiri iken geçen Albay Sallal, ondan evvel Baş İmam Ahmed'in emri ile yemeğin üstten atıldığı bir çukurda, tam anlamıyla zincire vurularak beş yıl geçirmişti.

Tüm anlatılanlardan Yemen'in dünyadan kopuk olduğu akla gelmesin. Diğer ülkelerde olanların yankısı Hodeyda, Sana ve Taiz'e kadar geliyordu. Büyük ölçüde cumhuriyetin ilan edilmesinde bu durum etkili olmuştu. Millî Kurtuluş Harekâtı akımları da Yemen'e kadar ulaşmıştı. Güncel teknik ve kültürler, zayıf sızıntılar şeklinde ülkeye giriyordu. Fakat bu akımlar Yemen'e ulaşırken, 20. yüzyılda genelde çok hayret edilen bir zıtlaşma yaratıyorlardı.

Baş İmam Ahmed, ömrünün son yıllarını geçirdiği Taiz'da, gözle görünür bir şekilde monarşik Yemen'in yaşam tarzını sergilemişti. Baş İmam'ın devrilmesinden sonra editörümün talimatıyla Yemen'e gittiğim zaman, onun dokunulmadan olduğu gibi bırakılan odasına girme şansım oldu. Ahmed herhalde saatleri çok seviyordu, tüm duvarlarda saatler asılıydı. Fakat anlaşılan saatlerin sesi ona zamanın ilerlemesini hatırlatmıyordu. İmam'ın yatağının kenarında uşak ve hizmetçilerin kırbaçlandığı bir deri kırbaç bulunmaktaydı. Büro masasındaki camın altında

bir resim duruyordu. Resimde, üzerinde Kuran'dan yazıların bulunduğu göz kamaştırıcı Sana şehir kapısında, Baş İmam, mahkeme kararı ile kafasının kesilmesi cezasına çarptırılan adamın idamını izlerken görülüyordu. Bunun yanında da bir zindan zinciri göze çarpıyordu. Bunu bana kılavuzluk eden Yemenliye sorduğumda, İmam'ı öfkelendiren herkesin onun emriyle korumaları tarafından derhal zincire vurulduğunu söylemişti. Diğer duvarda ise İuri Gagarin'in resmi vardı. İmam onu oraya bir dergiden büyük bir titizlikle keserek asmıştı. Küçük çalışma masasında iki spor kurusıkı tabanca duruyordu -İmam ona hiç bir mermi isabet etmediğini göstermek amacı ile korumaların önünde kendisine ateş edermiş. Odanın ortasında bulunan üç ayaklı desteğin üzerinde de portatif bir sinema ekranı duruyordu. Önünde de küçük bir projektör. İmam burada her gün sinema filmleri izliyormuş, fakat tüm Yemen'deki tek "sinema salonu" buymuş. Çünkü İmam halkına sinema filmleri izlemeyi katiyen yasaklamış.

Ve sonunda bir "antika" daha. Yatak ucundaki komidinin çekmecesinde her ihtimale karşı, hızlı ve etkili zehir kutusu duruyordu. Ancak İmam'ın kendini zehirlemeye vakti olmamıştı. Despot iktidarı da ölümünden yedi gün sonra devrilmişti.

Yemen olaylarında cumhuriyetçilere, Birleşik Arap Cumhuriyeti hemen destek vermişti. Monarşi yanlılarına ise Suudi Arabistan sahip çıkmıştı. Suudi Arabistan'ı buna yönlendiren Bedr ya da onun merhum babası ile olan dostlukları değil de El-Riyad ve Taiz kraliyet aileleri arasındaki eski bir husumetti. Fakat Suudi Arabistan, Yemen olaylarının kendi sınırlarına taşabileceğinden de korkuyordu. Oysa BAC, Suudilerin Abdülnasır karşıtı siyasetine karşı denge oluşturarak Yemen topraklarında güçlenmeye çalışıyordu. Yemen'in iç savaşı konusunda ABD ve İngiltere'nin de tutumları belliydi. Washington, Amerikan petrol emperyasının bulunduğu Arap Yarımadası'nın eşiğinde Mısır yanlısı bir Yemen istemiyordu. Londra ise sadece petrol konusunda değil, Aden'de bulunan İngiliz askerî üssünün geleceği için de endişeleniyordu.

Suudi Arabistan monarşiye sadık kalan kabileleri silahlandırarak desteklemiş, bunun üzerine zor durumda kalan Yemenli cumhuriyetçilerin ricası üzerine Abdülnasır Yemen'e kendi askerî birliklerini göndermişti. Binlerce askerden oluşan ordu çatışmalarda yer almıştı. Lakin ihtilaf uzadıkça uzadı. Suudi Arabistan BAC ile müzakerelere girmek zorunda kaldı. 24 Ağustos 1965'te Cidde'de Abdülnasır ve Kral Faysal arasında anlaşma imzalandı. Anlaşmada ülkenin geleceğini belirleme amacı ile 23 Kasım 1966'ya kadar referandumun yapılması, geçici hükümetin kurulması ve olaylara karışmama şartıyla Yemen'den Mısır ordusunun orantılı olarak çıkışı öngörülüyordu.

Öyle görünüyordu ki Kahire'ye iltica eden kardeşi Saud'un yerini alan Kral Faysal omuzlarındaki Abdülnasır karşıtlığı yükünden sıkılmaya başlamıştı bile. Abdülnasır ise Yemen'de takılıp kalmasının Mısır ve Mısır'ın dışında onun ellerini bağlayacağını ve en önemlisi İsrail'le silahlı ihtilaf durumunda karşı koyma gücünü zayıflatabileceğini anlamıştı.

İmzalanan anlaşma Yemen halkına dış etki olmadan kendi kaderini çizme imkânı vermiş gibi gözüküyordu. Böylece Harad'da 1965 Kasımı'nın sonunda, Yemen siyasi güçlerinin katıldığı bir zirve düzenlendi. Durumun daha iyi anlaşılması için birkaç detaya değinmek istiyorum. Ben Kahire'den Sana'ya Sovyet askerî uçağı An-12'de Mısırlı asker grubuyla birlikte uçmuştum. Hermetik ortam (oksijen olan alan) sadece pilot kokpitiydi, Mısırlı askerler oksijen maskelerini takmışlardı. Şansım vardı ki çok minnettar kaldığım Komutan Binbaşı Zabiyaka beni kokpite çağırdı ve orada, pilotların ayaklarının dibinde beş saatlik yolculuğu uyuyarak geçirdim. Birkaç kez Suudi avcı uçağı yanımıza yaklaşmış fakat yere macerasız varmıştık. O dönemde askerî pilotların işi çok zordu. Günaşırı olarak, Kahire'den beş saatte Sana'ya gidiyor, bundan yirmi dakika sonra yine havalanıp beş saat geri dönüş yolunu uçuyorlardı. Otelde, ailelerinden uzakta yaşıyorlardı.

Sana'dan Harad'a Mısırlı pilotun sürdüğü küçük karargâh uçağı IL-14 ile yola devam ettim. Uçakta benden başka birkaç Mı-

sırlı subay, üç Sovyet muhabiri ve Doğu Almanya'dan bir televizyon ekibi bulunuyordu. Subaylardan biri pilotu tanıyordu ve pilotumuz maharetini göstermek için çölün üzerinde 30–50 metre yükseklikte süzülerek uçmaya kalkıştı. Hissettiklerimiz pek hoş değildi. Alman grup öfkelerini dile getirirken Mısırlı pilot onları: "Heyecanlanmayın iki yıldır uçuyorum" diyerek sakinleştirmeye çalışmıştı. Böylesi kör cesur hareketler daha sonra birçok Mısırlı pilot için kötü sonuçlara sebep oldu.

Suudi Arabistan sınırlarında küçük bir kasaba olan Harad'ın üzerinde cumhuriyet bayrağı dalgalanıyordu, yakınlarında ise monarşistlerin işgal ettiği dağlar vardı. Konferansa gelen İngiliz gazetesi "Daily Telegraph"ın savaş muhabiri David Smiley; o dağlarda, devrilen Bedr'in karargâhı olduğunu söylüyordu. Albay ve eski Stockholm İngiltere askerî ataşesi, Bedr'in karargâhında iki yılı aşkın zaman geçirmişti ve onun neden bahsettiğini çok iyi biliyorlardı.

Toplantı için hazırlanan büyük renkli çadır dikenli tellerle çevrilmişti. Girişte makineli silah ile zırhlı araç duruyordu. Zirveye katılanların kaldığı çadır kampı hem Suudi hem de Mısırlı askerler tarafından korunuyordu. Suudilerin genel temsilcileri Emir Abdullah Sadr ve Suudi istihbaratının başkanı Raşid Faraon'du. Onun oğlu, çadırda kabile reisleri ile konuşması için hazırlanan iki valiz altın yüzünden babasının gece uyumaya korktuğunu Batı Almanyalı olduklarını sandığı Doğu Almanyalı muhabirlere anlatmıştı. Onlar da onun sözlerini bana, Moskova radyosu muhabiri Aleksandr Timoşkin ve "İzvestiya" gazetesinin muhabiri Leonid Koryavin'e aktarmışlardı.

Zirvenin ilk gününü iyi hatırlıyorum. O gün cumhuriyet yanlısı kabile temsilcileri ile monarşiyi destekleyen kabile temsilcilerinin karşılaşma günüydü. Gözlerimizin önünde bu insanlar dostça sarılarak birbirlerinin ellerini sıkıyor ve öpüşüyorlardı. İlk merhabalaşmadan sonra yerli geleneğe uygun el ele tutuşarak uzun süre çadır kampı içinde gezindiler. Fakat üçüncü günde ne oldu ise monarşistler, çoğunun karşı çıkmasına bakmaksızın, ça-

dır ve eşyalarını askerî kamyonlara yükleyerek kendi kamplarını cumhuriyetçi kampın uzağına kurdular. O andan sonra katılımcılarının arasındaki özel görüşmeler sona ermişti. Mısırlı muhabirlerin sözlerinden monarşistlerin ayrılmasında Suudi Arabistan temsilcilerinin ısrarının etkili olduğunu anlamıştık.

Müzakere yerinde sayıyordu ve ancak dördüncü günde gündem konusu kabul edilebilmişti. Hava korkunç derecede sıcaktı ve tüm gece yağan sağanak yağmur nedeniyle Yemen'e (Tihama'ya) özgü bir nem vardı. Sovyet gazetecilerin editörleriyle bağlantısı yoktu. "Ne zaman gidebileceğiz?" sorumuza: "Hiçbir bilgi dikkatinizden kaçmamalı, çünkü bu, müzakereye zarar verebilir; üç yıl savaştılar, konferans da üç hafta sürebilirmiş" cevabı verilmişti. Biz bir hafta sonra Mısırlıların yardımı ile Harada'dan kaçabildik. Müzakere ancak Aralık'ta, Ramazan'ın gelişi dolayısıyla, bir sonuca varmadan, sona ermişti.

Yemenlilerin Sovyet Ruslara olan tutumunu anlatmadan geçmem doğru olmaz. Sana'dan birkaç kilometre ileride çalışan jeologlarımız, El-Bedr yanlısı kabilelerden silahlı adamlara rastlamışlardı. Adamlar, onların Rus olduğunu anlayınca sadece rahat bırakmakla kalmamış, onların cumhuriyetçi korumalarının hayatlarını da bağışlamışlardı. Giderken de Rusların üzerinden bir saç teli bile düşse bunu yapanları bulup işlerini bitireceklerini söylemişlerdi.

Dışarıdan destek alan Yemenli monarşistler ellerindeki silahları bırakmıyorlardı. İmam'ın devrilmesinden sonra hâlâ ayakta duran kabile toplum yapısı, kendilerini sınırsız güç sahibi sanan şeyhlerin bölgeyi ellerinde tutmalarını güçlükle sağlıyordu.

Cumhuriyet rejiminin güçlü merkezî idare sistemin yapılandırılması konusundaki ilk adımları atmaya başlaması, çoğu kabile şeyhinin barikatın öbür tarafına geçmesine vesile oldu. Bazı kabile şeyhlerine cumhuriyetin dış düşmanlarından her ay gelen altın bağışları da bunda etkiliydi. Çoğu şeyh yeni rejimi destekleme yolunda propaganda yapmaya başlamıştı. Yemen'in yeni rejimi suni bir şekilde İslam dinine karşı koyuyordu.

Kabile şeyhlerinin direnişi, devrimin ardından gelen ilk yıllarda cumhuriyet hükümetinin kendi ordusunu kuramamasıyla da açıklanabilir. Birçok kez orduya asker toplama çağrısı yapılmıştı. Birçok Yemenli subay yurtdışında askerî eğitim almıştı, Ama yine de ülkede düzenli bir ordu yoktu.

Cumhuriyetin askerî kuvvetleri, temelde kabilelerin silahlandırılmış birliklerinden oluşuyordu. Eylemlere katılmaları şeyhlerin verdiği kararlara bağlıydı. Elbette birçok şeyh, büyük olanlar dahil, cumhuriyet lehine seçimlerini yapmışlardı. Fakat genelde bu seçim tahttan indirilen Bedr'in mensubu olduğu Hamid ed-Din hanedanına karşı olan husumetle ilişkiliydi. Bağımsız kabileler ve büyük kabile birlikleri bile birkaç kez, duruma bağlı olarak, fikirlerini değiştirmişlerdi.

Daha sabit ve cumhuriyet için daha güvenilir bir destek, şehirlerde yaşayan tüccar, zanaatkâr gibi gruplardan geliyordu.

1967'ın sonu ve 1968'in başında Kahire, askerî birliklerini Yemen'den geri çağırınca rejime karşı monarşist güçlerin ani başkaldırısı ciddi bir tehdit oluşturmuştu. İyi eğitilmiş ve silahlandırılmış askerî birlikler kendi askerî potansiyelini güçlendirmek için Kahire'ye gerekliydi. Siyasi alanda Kahire, var olan gücü ile Arap dünyasında bir birliğin yaratılmasına soyunmuştu. Bu yeterince iyi anlaşılmıştı ve amacını doğruluyordu. Çünkü birliğe giden yol, Yemen konusunda Suudi Arabistan ile ilişkilerin yumuşatılmasından geçiyordu. Bu da Yemen'den Mısırlı askerî birliklerin çıkartılmasının nedenlerden biri olmuştu.

Haziran Savaşı'ndan sonra Eylül 1967'de, ilk üst düzey Arap müzakerelerinin geçtiği Hartum'da ben de vardım. Konferansta önemli sorunlardan biri olarak Yemen sorunu konuşuluyordu. Uzlaşma formülü de bulunmuştu: Kahire'nin 1967 bitmeden askerî birliklerini çıkartmaya başlamasına ve Suudi Arabistan'ın Yemen'in içişlerine karışmamaya söz vermesine karar verilmişti. Cumhurbaşkanı Abdülnasır'ın ve Kral Faysal'ın görüşmesinden sonra üç petrol Krallığının, BAC'ye Süveyş Kanalı'nın üzerinde gemiciliğin durmasıyla yaşadığı maddi kaybı kapatan meblağın ödemesine karar verilmişti.

Aynı toplantıda, Sudan, Irak ve Fas'ın dâhil olduğu Yemen Sorununu Çözme Komitesi de kurulmuştu. O dönemde Yemen'in başında hâlâ Cumhurbaşkanı as-Salal vardı. O ve onun yanlıları barış komitesine karşı çıkan bir tutum sergilemişlerdi. Hartum'da as-Salal hükümetinin dışişleri bakanı Abdülnasır-Faysal görüşmesinden çıkan çözümlerin kabul edilmeyeceğini bildirdi. Bildiri çok sert bir üslupla yazılmıştı. Bakan üçlü komitenin üyelerinin Yemen'e giriş vizesi alamayacağını söylemişti. Gerçi Başkan Abdülnasır ile iki saatlik görüşmeden sonra Salal daha sakin bir açıklama yapmıştı.

Artık Hartum'da birçokları Salal'ın hükümetinin son günlerini yaşadığını düşünüyordu. Çünkü cumhuriyet kampında çok fazla düşmanı ortaya çıkmıştı. Bazıları as-Salal'a özel nedenlerden dolayı karşı çıkıyorlardı, diğerleri ise onu siyasetinin yeterince esnek olmamasıyla suçluyorlardı.

Yemen'de hükümetin değişimi, Mısırlı birliklerin ülkeyi terk ettiği zamanda olmuştu. As-Salal görevden uzaklaştırılmış ve hükümetin dizginleri, cumhuriyet meclisi, bir yılını Kahire'de mecburi sürgünde geçiren eski başbakan Aryani yönetimine geçmişti.

Ardından monarşistler Sana'yı işgal teşebbüsünde bulundular. Aryani'nin destek talebi üzerine SSCB, şehri kurtaran bir hava köprüsü kurdu. İlaç, gıda, silah bu hava köprüsünden atılmaktaydı. 1970'de ülkede süren iç savaş sona erdi. İmzalanan anlaşmaya göre monarşistler cumhuriyet hükümetinde birkaç makam almışlardı. Fakat savaşın resmî olarak bitmesi, Yemen'de durumun düzelmesi anlamına gelmedi. İktidar sürekli bir grup ile diğeri arasında değişiyordu. Böyle bir değişim genelde hükümetin yöneticisinin vurulmasından sonra oluyordu.

Ülkenin güneyinde ihtilal güçlerinin kurduğu kontrolün ve eski İngiliz sömürgesi olan Aden'in durumunun Yemen'de gelişen olayların üzerindeki etkisi büyüyordu. 30 Kasım 1967'de İngiliz askerî birlikleri Güney Yemen Halk Cumhuriyeti toprakla-

rını terk ettikten sonra ülke 30 Kasım 1970'te anayasa doğrultusunda Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak adlandırıldı. Buna da kansız, iç çatışmasız geçilememişti.

Sonunda Kuzey ve Güney, anlaşmazlıklardan, silahlı çatışmalardan, birbirinin iç işlerine karışmaktan ve savaştan vazgeçerek tek bir devletin çatısı altında birleşti. 22 Mayıs 1990'da Yemen Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmişti. Mısır tüm bu sallantılı süreçlerden uzak kalmasa da buna aktif olarak da katılmamıştı.

Yemen'in monarşi rejiminin devrilmesi sürecinde başlangıçta araya giren Mısır'ı aklayabilir miyiz? Bu soruyu soruyorum çünkü birçok araştırmacı Abdülnasır'ı Mısır'a ağır bir yük olan Yemen eylemi için geriye dönük olarak suçlamıştı. Ben onlara katılmıyorum. Mısırlıların katılımı ile Yemen'in antimonarşist devrimi olmasaydı; Eisenhower doktrini bildirisinden sonra gelişen olaylar üzerine Suudi Arabistan bazında gelişen Abdülnasır karşıtı İslami merkezi kurma süreci kapanacak mıydı? Bilinmezdi... Antimonarşist devrim olmasaydı, Yemen, Ortaçağ'ın kucağından kolay kolay kurtulamazdı. Elbette, toplumun kabile yapısının yıkılma süreci çok zor geçiyordu ve hâlâ da öyle. Ve her ihtimalde de cumhuriyet döneminin şeyhleri, kurulan yapının demokratikleşmesinde çaba göstermiyorlardı. Fakat aynı anda özellikle şehirlerde halkı siyasi anlamda bilgilendirerek yeni oluşan burjuvaziyi başlangıçta ticarette sonra küçük ve orta üretim alanlarında etkinleştirme çalışmaları sürüyordu. Ve nihayet Yemen'de ihtilal olmadan, İngiltere'nin, özellikle Süveyş Kanalı bölgesindeki askerî üssü kaybettikten sonra, Aden'deki askerî üssü tahliye etmesi mümkün değildi.

BÖLÜM 8

ALTI GÜN SAVAŞI'NIN BAŞLANGICI VE SONU

Sadece Mısır'ın değil tüm Arap dünyasının dönüm noktası olarak; 5 Haziran 1967'de bir yanda İsrail, diğer yanda da Mısır, Suriye ve Ürdün'ün aralarında patlayan savaş sayılmaktadır. "Altı Gün Savaşı" olarak adlandırılan bu savaş Doğu Kudüs, Ürdün Nehri'nin batı kıyısı, Gazze ve Golan Tepeleri'nin İsrail tarafından işgal edilmesine ve bu topraklarda sürekli büyüyen İsrail yerleşimlerine yol açmıştı. İsrail'le süren müzakerelerde Arapların taleplerinin ağırlık merkezi, Altı Gün Savaşı'ndan sonraki bu topraklara yerleşme sürecine son verilerek bölgeden İsrail askerî birliklerinin çıkartılmasına yönelmişti. Altı Gün Savaşı cephenin ön safına, kendi devletini kurmaya çalışan Filistinlileri çıkartmıştı. Bunun yanında, Mısır'ın savaşı kaybetmesi, Arap sosyalizminin yıkılmasının başlangıcını getirmişti. Bu yenilgi 1967'de tüm Arap dünyasına ciddi bir psikolojik darbe vurdu. 1948'deki savaşı kaybetmeleri, haklı olarak, sömürgeci devletlere bağlı çürümüş Arap rejimlerinin satılışı, yozlaşması ile açıklanmaktadır. Oysa 1967 Savaşı'nda bağımsız Arap ülkelerinin milliyetçi rejimleri birkaç gün içerisinde ani bir hezimete uğramışlardı. Üstelik Araplar birinci sınıf Sovyet silahlarına sahipken ve Mısır ve Suriye ordularında Sovyet askerî uzmanları bulunduğu halde bu savaşı kaybetmişlerdi.

Hezimet: Abdülnasır'ın Gerçekleşmeyen İstifası

İsrail'in askerî harekâtının başlamasından birkaç saat sonra Pravda gazetesinin muhabir bürosunda benim bütün Mısırlı meslektaşlarım; Muhammed Oda, Phillip Galab ve diğerleri toplanmıştı. Onlar büyük coşku ile vurulmuş onlarca İsrail uçağından bahsetmekteydiler –Kahire Radyosu her yarım saatte bir inanılmaz büyük rakamlar vermekteydi. Verilen rakamları toplasanız savaş harekâtının ilk saatlerinde İsrail'in Hava Kuvvetleri'nin tümüyle yok edildiğini sanabilirdiniz. Oysa arkadaşlarımla görüşürken, bizim uzmanlardan Kahire'nin batı üssündeki Mısır uçaklarının yok edildiğini öğrenmiştim. İlk İsrail hava harekâtında apron yollarına hasar verilmişti. Uzmanlarımız uçakların yan şeritlerden forsaj yaparak havalanması ve ikinci dalga İsrail uçaklarının havada karşılanmasında ısrar ediyorlardı. Fakat bir tane bile Mısır avcı uçağı havalanamadı ve yakıt ikmali yapan İsrail uçakları geri dönerek onları makineli tüfeklerle yerde vurdular. Meslektaşlarım bu haberler karşısında şaşırmış ve ezilmiş görünmekteydiler.

Birkaç gün sonra artık Arap birliklerinin yenilgisi bilinirken Kahire'de her şeyin İsrail uçaklarında Amerikalı pilotların uçması yüzünden olduğu haberi yayılmaya başlamıştı. Kahire Radyosu 6 Haziran sabahı, saat 04.20'de, Genelkurmay'dan aldığı haberlere göre '"ABD ve İngiltere'nin savaşta Mısır'a karşı hava harekâtında yer aldığını ispatlayan kesin bilgiler edinildiğini" bildirmişti. Birçoğu bu haberin kaynağının Mısır Hava Kuvvetlerinin Başkomutanı Muhammed Sıdkı Mahmud olduğunu düşünüyordu. O, 5 Haziran sabahından beri düşman hava kuvvetlerinin Mısır havaalanlarına kitleler oluşturarak ve etkinliğini artırarak yaptığı saldırılarda Amerikalı ve İngiliz pilotların yer aldığını ispatladığına herkesi ikna ediyordu. Onun sözlerine göre Mısırlı pilotlardan biri -Hüsnü Mübarek, ilerde Mısır Cumhurbaşkanı olacak- Luksor Havaalanı'na gerçekleşen saldırıda Ameri-

kan uçaklarının bulunduğunu görmüştü. Mareşal Amer derhal Luksor Havaalanı ile bağlantıya geçerek bizzat Hüsnü Mübarek ile konuşmuş. Mübarek uçakların Amerikan değil de İsrailli olduğunu söylemişti.

Halkın bundan haberi yoktu ama radyoyu herkes dinlerdi. Savaşın ilk günlerinde her yerde: "Ruslar nerede? Neden kendilerine bize dost ilan eden Ruslar Amerikan pilotlarına karşılık vermiyorlar?" soruları duyuluyordu.

Mısır, Suriye ve Ürdün ordularını yıkıcı hezimete uğratan askerî harekâtları anlatmayacağım –bununla ilgili birçok kişi, askerî uzmanlar dahil, çok fazla yazmış çizmişti. "Biz sanki bir rüyadaydık. Sanki korkunç bir karabasan çökmüştü üstümüze. Nasıl olur da bir gün içerisinde bizim hava kuvvetlerimiz ve ertesi günde kara kuvvetlerimiz yok edilebilmişti? Acaba bu nasıl bir güçtü ki otuz altı saatten fazla karşı konulamazdı?" Bu sözler Mısır'ın eski Başbakanı Abdüllatif el-Bagdadi'ye ait ve bunlar Mısır toplumunun bu savaşın sonuçları karşısında nasıl sarsıldığını yansıtmaktadır. Abdülnasır yenilginin büyüklüğünden kendini sorumlu tutuyordu ve olanlardan kendini suçlu bularak televizyona çıkıp istifasını sundu. Sonradan bir sürü siyasetçi ve gazeteci bu olay konusunda kendi düşüncelerini yayımlamış ve birçokları 8 Haziran'da Abdülnasır'm yaptığı bildiriyi ve binlerce insanın Abdülnasır'm iktidarda kalmasını haykırarak sokaklara dökülmesini iyi oynanmış bir tiyatro gösterisi olarak nitelendirmişti. Ben buna inanmıyorum. Abdülnasır'ı desteklemek üzere halkın çıkışını organize ettiği sanılan Arap Sosyalist Birliği ne kadar büyük bir güce sahipti ki sözü edilen sayılı saatlerde milyonlarca kişiyi mitinglere toplayabilmişti? Bence toplu miting kendiliğinden oluşmuştu. Üstelik Abdülnasır Haberleşme Bakanı Faik'i arayarak onun iktidarda kalması yönündeki haykırışların yapıldığı yerlerin televizyonda gösterilmemesini rica etmişti.

Abdülnasır gerçekten de çok ezilmiş bir durumdaydı. Eminim ki o kendi yerine Zekeriya Muhiddin'i koyarak sahiden istifa kararı almıştı ve sadece halk kitlelerinin yıkıcı hezimetin sorumlu-

luğunu taşıyan devlet başkanına karşı olumsuz bir gösteri için değil de onun Mısır'ın önderi, lideri olarak kalması talebi ile sokaklara dökülmesi onu durdurmuştu. Esas onlar, Abdülnasır'ın Cumhurbaşkanlığı görevinden istifasını geri aldırtmıştı. Fakat istifa bildirisinden geri dönme kararına kadar geçen zamanda bir olay daha oldu ve bana göre o da gelişen olaylarda bir rol oynadı.

Abdülnasır'ın televizyona çıkmasından bir gün önce Moskova'dan Sovyet Elçisi D. P. Pojidaev adına şifreli bir telgraf gelmişti. Telgraf Abdülnasır'a iletilecek bir teklif içeriyordu. Mısır'ın kaybettiği tüm askerî donanım, hava ve zırhlılar dahil, Sovyetler Birliği tarafından karşılıksız olarak yeniden düzenlenecekti. Pojidaev bu iletiyi Abdülnasır'a istifa etmeden önce vermeyi başaramadı. Çünkü Abdülnasır üç gün boyunca kimseyi kabul etmiyordu. Oysa elçiye verilmiş bir emir vardı: SSCB kararını bizzat Mısır'ın Cumhurbaşkanı'na iletmeliydi. Ben ve arkadaşım, elçiliğimizin Arap Sosyalist Birliği konusundaki danışmanı Vadim Mihayloviç Sinelnikov, Pojidaev'e gelerek Abdülnasır'a görevde kaldığı takdirde Sovyetler Birliği'nin Mısır'ın kaybettiği tüm askerî donanımı karşılayacağı şartını söylemesi teklifini sunduk. Abdülnasır elçiden bunu duyunca duygulanmıştı. Tabii ki Abdülnasır'ı istifadan sadece bunun vazgeçirdiğini söylemek zordur. Gene de etkisini inkâr edemeyiz. Pojidaev ile görüşürken gösterdiği tepki buna bir delildir.

Daha sonra MK Daire Başkanı L. M. Zamyatin Moskova'da, Varşova Paktı üyelerinin olağanüstü toplantısında, bulunurken L. İ. Brejnev'e Kahire'deki Sovyet elçisinin gönderdiği telgrafı iletmişlerdi. Telgrafta; elçi, Sovyet yöneticilerin Abdülnasır'a yapılan görevde kalma çağrısı ve SSCB'nin Altı Gün Savaşı'nda Mısır'ın tüm kaybını karşılama teklifi ile birleştirilmesini rapor etmişti. Brejnev'in yüksek sesle okuduğu telgrafta "Abdülnasır Sovyet yönetimine büyük bir minnet duyduğunun iletilmesini rica etmektedir" yazmaktaydı.

Mareşal Greçko'nun Mısır Ordusu Konusundaki Fikirleri: Abdülnasır Blöf Yapıyor...

Savaş nasıl başlamıştı? Bu konuyla ilgili bir sürü abartma ve dedikodu dolaşıyordu. Fakat sadece dar bir çevredeki insanların bildiği bazı şeyler vardı ki bunlar olayların hakiki gidişatına ışık tutmaktaydı.

Savaşın patlamasından birkaç ay evvel Kahire'ye Varşova Paktı'nın Ordu Komutanı Mareşal Greçko gelmişti. Sovyet askerî uzmanlar ile görüştükten sonra Cumhurbaşkanı Abdülnasır onu görüşmeye davet etmişti. Görüşmede Arap dilinin piri, elçiliğimizin danışmanı, S. B. Arakelyan tercümanlık yapmıştır -daha sonra o da kendi izlenimlerini paylaşmıştı. Abdülnasır Greçko'ya Mısır ordusunun durumunu sormuş, Mareşal Greçko herhalde uzun süredir Mısır'da bulunan Sovyet askerî danışmanlarının itibarını yükseltmek için: "Ordunuz savaş bölgesinde her operasyonu gerçekleştirebilir" diye cevaplamıştı. Bu övgünün Abdülnasır'ın kulağından kaçtığından pek de emin değilim. Tabii ki gövde gösterisi kararına sadece Greçko'nun tespiti tesir etmemişti. Bir şekilde Abdülnasır askerî kuvvetlerin savaş gücünün arttığına inanmaktaydı ve Greçko bundan faydalanmaya karar vermişti. Bununla birlikte Abdülnasır'ın askerî eylemlerinde acelecilik etmek istemediğinden hiç şüphem yok.

Bu iyi tasarlanmış bir blöf müydü? Ya da daha net söyleyelim; gövde gösterisi miydi? Mısır önleyici hücumu düşünmezdi. Fakat kendi savaş gücünün imkânlarını abartarak İsrail'in savaşı ilk başlatan olmasını sağladığında ona karşı koyabileceğini düşünüyordu. Bunu herhalde İsrail'de de anlamaktaydılar.

Savaştan altı ay sonra 22 Aralık 1967'de "Ha'aretz", o zamanki İsrail ordusunun Genelkurmay Başkanı İ. Rabin ile yaptığı görüşmesini yayımlamıştı. Röportajda Rabin: "Savaşı başlatma hedefi olan ordunun hareketleri ile kendinden başka bir şeyi tem-

sil eden, savaşı amaçlamayan fakat tetikleyen hareketler arasında fark vardır. Sanırım sonuncusu Abdülnasır'm düşünce temelini oluşturuyordu" diyordu.

Abdülnasır orduya Sina Yarımadası'na çıkartma yapma emrini vermiş ardından tanklar ve askerî araçlardan oluşan konvoy gece Kahire'deki ABD Elçiliği'nin önünden geçmişti. Abdülnasır'ın Amerikalıların üzerinden İsrail'i korkutmaya çalıştığı pekala anlaşılmaktaydı. 16 Mayıs'ta SSCB Elçisi Pojidaev ve askerî ataşe Fursov, BAC Savunma Bakanı Badran'la görüşmüşlerdi. Elçinin Moskova'ya bildirdiğine göre; çok ciddi bir şekilde İsrail ordusunun Suriye'ye saldırma olasılığının altını çizmişti.

Badran "Eğer böyle bir şey meydana gelirse BAC derhal Suriye'yi savunmaya başlayacaktır" demişti. Suriye sınırlarında sürekli çıkan çatışmalardan haberi olan Pojidaev Badran'ın "saldırı" olarak neyi kastettiğini daha kesin olarak belirtmesini istemişti. Badran detaylı olarak Mısır'ın "saldırı" olarak kastettiğinin; toprakların işgalini amaçlayan karadan silahlı istila olduğunu anlatmıştı. Ayrıca Badran ihtilafları ve silahlı hudut çatışmalarını saldırı olarak saymıyordu ve bunu Suriyelilerin de bu düşünceye tümüyle katıldığına vurgu yaparak söylemişti. Pojidaev'in raporu ile karşılaşan Moskova'da, Abdülnasır'ın hücumu düşünmediği inanışı artmaktaydı.

16 Mayıs'ta Mısır Genelkurmay Başkanı General Muhammed Fevzi Birleşmiş Milletler'in Askerî Kuvvetler Komutanı Hintli General Rikhi'ye şu bildiriyi iletti: "Birleşik Arap Cumhuriyeti ordusuna İsrail tarafından herhangi bir Arap devletine karşı saldırı halinde harekete geçmeye hazır ol emri verilmiştir. Talimatlar doğrultusunda askerî birliklerimizin bir bölümü Sina Yarımadası'nın doğu cephesine aktarılmıştır. Kontrol merkezlerinde tutulan Birleşmiş Milletler askerî birliklerinin güvenliği için onların bu kontrol merkezlerinden çıkartılmasını rica etmekteyim."

Bu adım belki de gene İsrail'i gerçekten vurma tehdidi değil de caydırmayı amaçlayan bir oyundu. Bu tedbirin içinde Mı-

sır askerlerinin olma olasılığı da vardı. Ve hiç şüphem yok ki bu ve ardından gelen eylemler fevri, önceden ölçülüp biçilmeden Abdülnasır'ı ve Mısır askerlerini göklere çıkartan tüm Arap aleminin savaş çığlıkları altında oluşuyordu. Fakat bu koşullarda bile Abdülnasır ihtiyatlı davranmaktaydı. Birleşmiş Milletler'de ABD'nin eski temsilcisi Charles Yost Mısır Genelkurmayı'nın Birleşmiş Milletler'in Genel Sekreteri U. Thant'a yöneltilen çağrı metninin Abdülnasır tarafından onaylanmadığını yazmıştı. Yost'un sözlerine göre Abdülnasır Birleşmiş Milletler'in güçlerini Şarm el-Şeyh'ten çıkarmasını istiyordu.

Birleşmiş Milletler'in Genel Sekreteri, Mısır ve İsrail ordularının direkt temasına meydan verecek olan askerî güçlerinin kısmi çekilme işlemine gidemezdi. Fakat Mısır'ın kendi topraklarında BM mutlak güçlerinin yerleşmesini reddetme hakkı vardı ve U. Thant BM'nin tüm birliklerinin çıkartılmasını teklif etti. Bunu da Mısır kabul etmek zorunda kalarak kendi ördüğü ağa düşmüş oldu. Mısır askerî birliklerinin Şarm el-Şeyh'e girmesinin gerekçesi Arap dünyasına gösterilmeliydi ve bunun için Kahire, Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine ve İsrail'e stratejik yük taşıyan gemilere kapattığını bildirdi.

Şunu belirtmeliyim ki Körfez on yıl evvel, 1957'de imzalanan anlaşmadan sonra açılmıştı ve İsrail Mısır'a yaptığı üçlü saldırıdan sonra Sina'daki askerlerini bura üzerinden çıkartmaktaydı. Tiran Boğazı'nın açılmasının İsrail için ne derecede önem taşıdığı aşikardı: Ondan önce Kızıldeniz, İsrail'in Eilat Limanı'nın bulunduğu lüzumsuz bir "göl"dü.

Fakat Abdülnasır Körfezi kapatarak durumu bir nevi 1956'daki Mısır saldırısının öncesine götürerek İsrail'le askerî çarpışmadan kaçınmak istiyordu. İki kez, 27 ve 29 Mayıs'ta yaptığı konuşmalarda Abdülnasır şöyle söylemişti: "Biz ilk ateş açan taraf olmak istemiyoruz, biz saldırmaya niyetli değiliz" Ve hakikaten her şey sadece Tiran Boğazı'nın kapatılması ile bitseydi, bu Arap aleminde Abdülnasır'ın parlak bir zaferi olarak değerlendirilecek ve o tüm Arapların tanınan lideri sıfatıyla daha da güç-

lenecekti. Belli ki Abdülnasır da orda durmayı düşünüyordu. Bu nedenle U. Thant'ın ricasına hemen razı oldu. U. Thant'ın Amerika yardımı ile Kahire'ye getirilen mesajında Tiran Boğazı'ndan geçen gemilerin teftişinde itina gösterilmesi ricası vardı. Aynı zamanda İsrail'e de: Akabe Körfezi'nden '"Mısır'ın boğaz kapatma kararına uyarak" hiç bir gemi göndermeme ricasını göndermişti.

Sovyet istihbaratının ele geçirdiği sayısız bilgiler Abdülnasır tarafından tutulan pozisyonu doğruluyordu. Suriye Başbakanı Zuayyin 26 Mayıs'ta onunla görüşürken önleyici hücumun zorunluluğundan söz açmış, Abdülnasır bu fikri katiyen kabul etmemişti. Mısır askerî yönetiminin ve Mısırlı elçilerin kapalı toplantısında, 3 Haziran 1967'de, Abdülnasır durumu şöyle ifade etmişti: "Ben savaşı başlatmam, çünkü müttefiklerin ve dünyanın diğer devletlerinin gözü önünde böyle bir risk alamam." Bu bilgileri BAC hükümeti çevresini kaynak göstererek ileten Kahire KGB bürosunun açıklamasında "Şimdilik Abdülnasır'ın gayreti BM askerlerini çıkartması ile elde edilen kazancın sağlamlaştırılmasından ibarettir. Şimdi o, İsrail'in Filistin önergesinin gerçekleşmesi çağrısında bulunacak ve bunun yanı sıra askerî yönetimi kaldırılan bölgenin 1956'dan önce bulunduğu bölgede tekrar kurulmasını sağlayacaktı" deniliyordu.

Bu görüşlerinden yola çıkarak SSCB Mısır'ın faaliyetlerini desteklemişti. Kahire'deki Sovyet Elçisine 25 Mayıs'ta gönderilen telgrafta A. A. Gromiko; Gazze ve Sina Yarımadası'ndan BM askerlerinin çıkartılma talebini "makul" ve "gereken olumlu etkiyi yaratan güçlü bir adım" olarak nitelendirmişti. Sovyet yönetiminin çabası "bu makul adım" ile krizin tırmanışına son vermekti.

Olayların tehlikeli boyutlara tırmanmasını Amerika da istemiyordu. 1 Haziran'da Mısır'a ABD'nin özel temsilcisi, ABD Başkanı Johnson'un gizli görüşmeler için Amer'in Amerika'ya gönderilmesini içeren ricası ile geldi. Abdülnasır giriştiği manevranın sonu savaş olmadan gelebilir düşüncesi ile ve Başbakan Zekeriya Muhiddin'i gönderme şartıyla buna olumlu cevap vermişti. Johnson'un temsilcisi ülkeyi terk ederken Abdülnasır'a İsrail'in

diplomatik müzakereler sürecinde askerî harekâtlara başlamayacağını tekrar temin etmişti. Z. Muhiddin'in yolculuğu gerçekleşmedi. Çünkü savaş başlamıştı...

Fakat savaşın başlamasından önce ABD'nin pozisyonu değişime uğramıştı. Bunda Mossad'ın başı M. Amit'in Amerika'ya gizli seyahati büyük bir rol oynamıştı. Amerika'da Amit CIA başkanı R. Helms ve Savunma Bakanı R. McNamara ile görüştü. İstihbarat ve Amerikan askerleri Başkan Johnson'un tereddütlerini gidermişlerdi. ABD çıkarları için oluşan durumun kullanılması ve Arap ordularına karşı İsrail saldırısına onay vermesi konusunda onu ikna etmişlerdi. Çünkü hareketin hızlı sonucu önceden belirtilmişti: İsrail Arap orduları ile kolayca baş edebilirdi. Amit 4 Temmuz'da Başbakan'ın evinde toplanan Eşkol ile önde gelen Bakanlara ABD'nin tam anlamıyla "yeşil ışık" yaktığını belirtmiş, ertesi gün İsrail hükümeti tüm kadrosuyla askerî harekâta geçilmesi konusunda oy vermişti. İsrail, Arap ordularına saldırarak hızlı zaferi elde etmeyi başardı...

Dünyada yaygın olan gerçeğe uymayan rivayete göre Abdülnasır'm İsrail'e saldırıya hazırlandığının yanı sıra bir mit daha ortaya çıkmıştı. Sözde, Sovyet yönetimi, Mısır'ı önce gövde gösterisine sonra da askerî harekâtlara itmekteydi.

Sovyet yönetiminin Abdülnasır'a, Suriye'ye saldırmaya hazırlanan İsrail ordusundan haber ulaştırmasına özel önem veriliyordu. Heykal'ın sözlerinden N. V. Podgorni ve Dışişleri Bakan Yardımcısı V. S. Semyonov 1967 Mayısı'nın ortasındaki Kuzey Kore ziyaretinden dönerken Moskova'da Sadat ile görüşerek Suriye sınırlarında İsrail askerlerin yığınak yaptığı ve savaşın 18-22 Mayıs arasında başlayacağı konusunda onu uyarmışlardı. Sadat derhal Moskova'daki Mısır Konsolosluğu'ndan Kahire'ye şifreli telgraf çekerek durumu bildirmişti.

İsrail'in Suriye'ye saldırı planları yaptığını inkâr ettiği biliniyordu. Tel Aviv'deki SSCB Elçisine, Suriye sınırlarını ziyaret edip askerî yığınak olmadığını kendi gözleri ile görmesi bile teklif

edilmişti. Elçimiz haklı olarak teklifi reddetmişti. Çünkü onu hiçbir askerîn ve askerî donanımın olmadığı bir yerde dolaştıracaklarını anlamaktaydı. Ve İsrail, onun bu gezisini Suriye'ye saldırısını kamufle etmek için kullanabilirdi.

Bu arada Sovyet Dış İstihbarat Bürosu'nun elinde İsrailli güçlerin saldırı hazırlığında olduğuna dair bilgiler vardı. Mayıs'ın ortasına doğru İsrail yönetimi, Suriye'nin destek verdiği Filistinlilerin faaliyetlerine son verme ve İsrail sınırları yakınlarındaki topraklarda Filistin kamplarının kurulmasını önleme gerekçesine varmıştı. Değişik versiyonlar, Suriye askerî üslerine karşı geniş kara harekâtı da dahil, gözden geçirilmekteydi. Eşkol hava kuvvetlerinin kullanılmasında ısrar ederken Genelkurmay Başkanı Rabin harekâtta sadece hava kuvvetlerinin kullanılmakla kalmaması gerektiğini düşünüyordu.

Mısır da gerekli sonuçların çıkartılması için kendi bilgilerine sahipti. 22 Mayıs'ta Abdülnasır, elçi Pojidaev'e Tel Aviv'de 12 Mayıs'ta bir dizi İsrailli siyasetçi ve asker tarafından Suriye'ye karşı savaş ve Şam'ın işgalini içeren direkt tehditleri ile çıkmaktaydı. Bu görüşmede Abdülnasır'ı gövde gösterisine iten nedenlerden biri ortaya çıkmıştı. Abdülnasır "Herhalde İsrail ve onun hamileri, BAC'nin Yemen'e saplanıp kaldığını ve Suriye'ye etkili yardım yapamayacağını sanmaktadırlar. BAC bu tip hesapların asılsızlığı ispatlamalıdır" demişti.

Abdülnasır'ın SSCB'nin tutumuna objektif yaklaşmasına, sadece bazı yabancı siyasetçilerin uygun olmayan değerlendirmeleri ve propaganda masalları değil bazı Sovyet askerlerinin düşüncesizce ortaya attıkları sözler de engel oluyordu.

Heykel'in yazılarından yola çıkarak; Mareşal Greçko Moskova ziyaretinden dönen Mısır Savunma Bakanı Badran'ı uğurlarken uçağın merdivenlerinde: "Metanetle kalın, kendinize Amerikalıların veya herhangi birinin şantaj yapmasına izin vermeyin. Ne olursa olsun biz sizinle olacağız" demişti. Uçağın kalkışından sonra Greçko gülümseyerek Badran'ı uğurlamaya gelenle-

re: "Ben sadece ona yolcu asası vermek istedim" diye açıklamıştı. Moskova'daki Mısır Elçisi Murad Galeb hemen Kahire'ye şifreli telgraf göndererek Greçko'nun sözlerinin ciddiye alınmaması gerektiğini bildirdi. Fakat Greçko gibi kendisi de asker olan Badran bu konuda farklı düşünüyordu. Murad Galeb böyle bir olayın gerçekten var olduğunu bana doğrulamıştı...

Fakat bu hiç bir surette savaşa katiyen karşı çıkan Sovyet yönetiminin tutumunu göstermiyordu. Dahası da var; Moskova'ya gelişinde Badran, 26 Mayıs'ta, Kosigin'e Mısır istihbaratına göre İsrail'in kesin saldıracağını ve onlardan daha önce davranmak gerektiğini söylerken, Kosigin Sovyet yönetiminin düşüncelerini yansıtarak olayların bu şekilde gelişmemesi konusunda "O zaman saldıran Mısır olur, oysa bu kesinlikle böyle olmamalıdır" diye Badran'ı uyarmıştı.

Sovyet yönetimi, gergin havayı biraz yumuşatmak amacı ile savaştan önce, Moskova'da İsrail Başbakanı Eşkol'ün Cumhurbaşkanı Abdülnasır ile görüşmesini sağlamak istedi. Politbüro görüşme kararını 28 Mayıs'ta aldı. Kahire'deki SSCB Elçisi, Mareşal Amer aracılığı ile BAC Başkanı'na bu konu ile ilgili düşüncelerini sormuştu. Abdülnasır ise Sovyet yönetiminin bu fikirlerinin "mantıklı olduğunu ve bu fikirleri tümüyle paylaştığını" belirterek "BAC İsrail'e sardırmayı düşünmediği için Eşkol'le Moskova'da yapılacak olan müzakereler bizi zarara uğratmaz" demişti. Dahası, Eşkol'ün Moskova ziyaretinden sonra "...İsrail'in durulacağını" düşünmekteydi.

Tel Aviv'deki SSCB Elçisi M. S. Çuvahin, 2 Haziran'a bağlanan gecede Dışişleri Bakanlığı'ndan aldığı "sıra dışı" işaretli şifreli telgrafta derhal İsrail Başbakanı ile görüşmesini ve Başkan Abdülnasır ile oluşan krizin çözülmesi için gizli görüşmelerin yapılacağı Moskova ziyaretini içeren talimatı vardı. Sovyet Elçisi gece saat üçte, Eşkol ve Eban tarafından Kudüs'te kabul edildi. Eşkol, kendi Dışişleri Bakanı ile kısa görüşmesinden sonra, 2 Haziran'da Moskova'da Abdülnasır ile görüşmeye onay vermişti. İsrail yönetimi ilk ateşi açanın onlar olmayacağının söylendi-

ği bir ortamda Moskova'nın davetini reddetmesi Tel Aviv'in izlediği propaganda çizgisi ile çelişecekti. Herhalde burada önleyici saldırı konusunda tereddüdü olan Eşkol'ün tutumu da tesirini göstermişti.

Eşkol'ün onayını elçi derhal Moskova'ya bildirdi, fakat iki saat sonra Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen yine "sıra dışı" şifreli telgrafta Çuvahin'e müzakerelerin gerçekleşmeyeceği bildirilmekteydi. Suriye Başbakanı Zuayyin ve Moskova ziyaretinde bulunan Suriye Cumhurbaşkanı Atassi'nin katiyen karşı çıkmaları yüzünden Abdülnasır, Eşkol ile görüşmekten vazgeçmek zorunda kalmıştı. Abdülnasır, Suriyelilerin müzakerelere olumsuz yaklaşımından haberi olunca, Kahire'deki Sovyet Elçisiyle Suriye yönetiminin sert yaklaşımını paylaşmasa da Suriye'nin onayı olmadan görüşmenin gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu söylemiştir. Suriyeliler, açıklamalarında görüşmenin Arap âleminde Sovyet karşıtı algı yaratması endişesini belirtmekteydiler. Suriye yönetimi gövde gösterisi ile İsrail'e geri adım attırabileceğine inanıyordu. Eğer bu gerçekten böyle ise o zaman Eşkol'ün Abdülnasır ile görüşme onayı da Suriyelilerin mevcut krizi uzatmasının Arapların lehine olduğu kanaatini daha da pekiştirmekteydi.

Elçi Çuvahin'den Abdülnasır'la görüşmenin iptalini öğrenirken Eşkol üzüntülü değil de üzerinden büyük bir yük kalkmış gibi gözüküyordu. Çünkü Moskova'da başlayacak olan müzakereler İsrail yönetiminde büyük bir sorun yaratabilirdi. Ama, aynı zamanda krizin çözümlenmesinin uzaması Tel Aviv'e yaramıyordu, zira İsrail ekonomisi seferberliğin uzatılmasını kaldıramazdı.

Mısır'ın askerî bir harekâta girişmeyeceğinden emin olan Sovyet yönetimi İsrail tarafından gelecek harekât faaliyetlerinin engellenmesine yoğunlaşmıştı. Kosigin 26 Mayıs'ta Tel Aviv elçimiz üzerinden gönderdiği telgrafta savaşın başlamasının ne kadar tehlikeli sonuçlara varacağı konusunda Eşkol'ü uyardı. Telgraf İsrail hükümetinin askerî ihtilafı önleyecek tüm tedbirleri alma çağrısını da içeriyordu. Benzeri mektuplar ABD Başkanı Johnson ve İngiltere Başbakanı Wilson'a da gönderilmişti. Fransa Başkanı

De Gaulle'e gönderilen gizli mektupta SSCB tarafından temasları sürdürme hazırlığı ve duruma ilişkin çift taraflı müzakerelere geçilmesi gerektiği anlatılmaktaydı.

O sırada İsrail'de zor bir süreç başlıyordu. Abdülnasır tarafından alınan tedbirler halkın geniş tabakasında telaşa neden olmuştu. İsrail'e yapılacak topyekûn Arap saldırısına sayılı günler kaldığı sanılıyordu. Toplumun ruh hali İsrail yönetimini etkilemekteydi, fakat onlar hâlâ tereddüt ediyorlardı. Mayıs'ın sonu–Haziran'ın başında Arap ordusuna öncelikli saldırı yapma talebi ile çıkan askerî erkan ve muhalefetin konuşması bu tereddüde son verdi. Onların bakış açısından, oluşan durumun kullanılmaması ciddi bir hata olurdu. Eşkol ve bazı İsrailli siyasetçiler Arapların hareketlerinin bir güç kullanma hazırlığı değil de sadece bir gösterişten ibaret olduğunu anlamalarına rağmen böyle bir karar alındı -baskı altında kalmışlardı. İsrail yönetiminin bir kısmının ciddi endişe duymamasının ve Abdülnasır'ın Tiran Körfezi'ni sahiden kapatacağını (hele U. Thant'ın Kahire ziyaretinden sonra) beklememesinin temel nedenleri vardı.

SSCB ve ABD'nin Çatışma Endişesi

Sovyetler Birliği'nin ve Amerika'nın 1967 Savaşı'nda farklı tarafları desteklemesine karşın her ikisi de bu savaşın dünya çapında bir çatışmaya dönüşmesini önleme çabasındaydı

Savaştan önce SSCB'nin ABD'ye ve ABD'nin SSCB'ye yaptığı bildirilerde davayı silahlı çatışmalara kadar götürmemesi için kendi "hamisi oldukları ülkeye" hükmetmesi çağrısında bulunuluyordu. 27 Mayıs'ta Moskova Başkan Johnson'a İsrail'in Arap ülkelerine saldırı planlamakta olduğu mesajını göndererek İsrail'i etki altına alarak durdurması talebinde bulundu. Karşılığında Başkan Johnson ve Dışişleri Bakanı Rusk, Kosigin ve Gromiko'ya Mısır'a "durumu soğutma" tavsiyesinde bulunma çağrısı gönderdiler.

Savaşın başında 5 Haziran 1967'de her iki ülke tarafından krize askerî olarak iştirak etmek istemediklerine ve Birleşmiş

Milletler'den ateşkes talimatı alınması için gereken tüm çabaların gösterileceğine dair ikna edici adımlar atmıştır. SSCB Hükümet Başkanı Kosigin ilk kez "acil hat" bağlantısını 5 Haziran'da kullandı. Altı Gün Savaşları sırasında hem Sovyetler Birliği hem Amerika durumun aydınlatılması için birçok kez "acil hat"ı kullandılar. Bu görüşmelerde genel olarak BM Güvenlik Konseyi üzerinden ateşkes sorunu konuşuluyordu. Fakat Amerikan askerî gemisi "Liberty" 8 Haziran'da İsrail tarafından saldırıya uğradığında, Başkan Johnson derhal "acil hat"ı kullanarak Kosigin'e Akdeniz'de Amerikan askerî gemilerinin sevk edilmesinin, saldırıya uğrayan geminin mürettebatına yardım edilmesi ve soruşturma için yapıldığını bildirmekteydi. Moskova da bunu ABD'nin olaylara karışmak istememesinin ciddi bir göstergesi olarak düşünmüştü.

ABD'deki elçimiz A. F. Dobrının anılarında "...belirleyici olaylarda Başkan Johnson, Rusk, McNamara ve baş danışmanlar ile sürekli olarak Beyaz Saray'ın 'durum odasında' bulunuyorlardı. Kremlin'de de Politbüro aralıksız oturumdaydı. Moskova ile Washington arasındaki daimi temasta 'acil hat' olağanüstü bir rol oynamıştı. O Beyaz Saray'a ve Kremlin'e durumların gelişmesinin nabzını tutma ve iki hükümetin tehlikeli kararlarını ve harekâtları önleme imkanı vermişti" diye yazmıştı.

Aslını söylemek gerekirse ABD'nin araya girmek gibi bir zarureti yoktu -İsrail'in zaferi apaçıktı. Sovyetler Birliği ise temelinde bambaşka bir konuma düşmüştü. Savaşın son saatlerinde, 10 Haziran'da İsrail, Güvenlik Konseyi'nin ateşkes talimatını savsaklayarak Şam'a doğru ilerlemişti. SSCB Dışişleri Bakanı'nın baş danışmanı V. V. Kuznetsov gecikmeksizin SSCB İsrail Elçisi K. Kats'ı çağırarak nota vermişti. Nota'da "Eğer İsrail derhal askerî harekâtlarına son vermezse, Sovyetler Birliği diğer barışçıl devletler ile (Varşova Paktı üyeleri kastedilmektedir- Y.P) İsrail'e karşı tüm gücü ile cephe alacaktır." yazılmıştı. Ayrıca notada "SSCB hükümeti, İsrail ile tüm diplomatik ilişkilerini feshetme kararı aldığını" belirtiyordu.

Aynı zamanda Başkan Johnson "acil hattan' aranarak SSCB'nin "bağımsız karar almasının" mecburi hazırlığından ve eğer İsrail en yakın saatte askerî harekâtlarına son vermezse "gereken tedbirin alınacağını" bildirilmişti. Uyarı çok ciddiydi ve onlar da buna aynı ciddiyet ile yaklaştılar. Sovyet notasının verilmesinden üç saat sonra İsrail hükümeti tüm cephelerindeki askerî harekâtlarını sona erdirme kararı aldı. O anda Sovyetler Birliği'nin Şam'ın işgalinin ve SSCB'ye yakınlığı ile tanınan müttefik Suriye rejiminin yıkılmasının önlenmesi için silahlı müdahaleye hazır olduğu besbelliydi. Washington da İsrail'in bu "kırmızı çizgiyi" aşmasının kendisini pek hayra götürmeyeceğini anlamaktaydı ve o yüzden İsrail, bu çizgiyi aşmadı.

Aslında Arap rejimlerini kurtarmak için güç kullanarak risk almaya hazırlanan Sovyetler Birliği bu Arap rejimleri ile askerî-siyasi yakınlaşmasını kendi çıkarları uğruna kullanmaktan uzaktı. Mısır ve Suriye'nin Altı Gün Savaşı'ndan mağlubiyet ile ayrılmasından sonra Varşova Paktı'na girme olasılıkları konusunda birçok spekülasyon yapılmıştı. Bu duruma "ateş olmayan yerden duman çıkmaz" diyebiliriz. Bu konu Abdülnasır tarafından 21 Haziran'da Podgorni'nin Kahire ziyareti sırasında açıldı. Başlangıçta Abdülnasır onun ziyaretinin gizli tutulmasını rica etti, fakat sonra bundan vazgeçerek Podgorni'nin önüne BAC ve SSCB arasındaki, askerî alanlar da dahil, ilişkilerin yeniden oluşturulması konusunu ortaya koymuştu. Daha kesin olarak, konu Mısır'ın iltihaksızlık çizgisinden formalite olarak çekilmekten yana olduğu görülüyordu. Podgorni sanki sesli düşünerek bunu "Eğer BAC iltihaksızlık çizgisinden çekileceğini resmî olarak bildirirse bazı Arap devletleri herhalde BAC ile işbirliğinden vazgeçecektir" diye düşüncesini ifade etmiştir. Ayrıca bu konuyu tüm yönleriyle derin analiz etmesini ve "kardeş sosyalist ülkelere" akıl danışması gerektiğini vurgulamıştır. Abdülnasır önceden, Suriye Başkanı Atassi ve Cezayir Dışişleri Bakanı Bouteflika ile Varşova Paktı'na katılma düşüncesini görüştüğünü konuşmasından belli etmişti. Atassi, Suriye'nin Mısır ile aynı yoldan ilerlemesi gerek-

tiğini söyleyip bu konuda Mısır'ı desteklemişti, ama Bouteflika BAC'nin bu niyetine "hayret etmişti".

Neticede Abdülnasır, BAC'nin iltihaksızlık çizgisinden çekilmesinin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin tüm "üçüncü dünya" ülkeleri ve diğer Arap devletlerinin arasındaki konumunu olumsuz etkileyeceğini ve iç sorunlar yaratacağını kabul etmişti.

Kosigin'in Yetkisi Yok, Arapları ise Heyecan Sarıyor

23 ve 25 Haziran'da New Jersey eyaletinin küçük bir şehri olan Glassboro'da Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin ve Dışişleri Bakanı Gromiko Başkan Johnson ile görüşmüşlerdi. Kosigin ile Johnson'un büyük bölümünde baş başa kaldıkları kapalı kapılar arkasında gerçekleşen bu görüşmede Vietnam'ın durumu konuşulmuş, Johnson, eğer müzakerelere hemen geçilebilirse Amerika'nın bombardımanlarına son verebileceğini söylemişti. Doğal olarak Kosigin askerî harakatların büyük Arap topraklarının işgali ile sonuçlandığı Ortadoğu sorununu da dile getirdi ve Johnson İsrail'e var olma hakkı tanınması karşılığında İsrail ordusunun işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerekliliğini kabul etti. Oysa Kosigin'in bu kabülü sözüm ona "kağıda dökecek" yetkisi yoktu. Bu, Genel Sekreter olmadan yapılan ilk Sovyet-Amerikan üst düzey görüşmesiydi ve Kosigin'in Sovyet heyetinin başkanı olarak gönderildiği BM Genel Kurulu toplantısından önce bir "ara" görüşme olarak adlandırılıyordu.

Yetkisi olmayan Sovyet Hükümet Başkanı'nın düştüğü bu belirsizlik, bence İsrail askerlerinin Altı Gün Savaşı'ndan önceki mevzilere geri çekilmesini ve ABD ile Vietnam müzakereleri sırasında arabuluculuk yapmayı sağlamasını engellemişti. Bu, Johnson'u yaklaşan başkanlık seçimleri yüzünden çok ilgilendirmekteydi. Tabii ki böyle bir bağlantı Vietnamlıların yokluğunda olamazdı, ama Johnson tarafından neredeyse teklif edilen Sovyet

arabuluculuğunun, onların da ilgisini çekecek temel bir nedeninin var olduğu sanılıyordu.

Bir başka ve belki de ehemmiyeti itibariyle daha büyük fırsat, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çıkarılması fırsatı, Temmuz ayında açılan BM Genel Kurulu'nun olağanüstü toplantısında görüşülen Latin Amerikalı ülkelerin önergesinin Arap ülkelerince çok katı bir şekilde reddedilmesi yüzünden elden kaçırılmıştı. Her şey Arap ülke temsilcilerinin Kosigin'in konuşmasından rahatsız olmasıyla başladı. Kosigin konuşmasında İsrail'i kınayarak 1967'de işgal ettiği topraklardan askerlerini ivedilikle çıkartması talebinin yanı sıra İsrail'in bağımsız varlığının tanınması gerektiğini de beyan etmişti.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Genel Merkezi'ne gönderdiği telgrafta Gromiko Genel Kurulun atmosferini "Bazı Arap heyet başkanları daha baştan birbirine ters düşmüşler... Cezayir ve Suriye'nin köktenci gerçek dışı çizgisinin baskısı kuşkusuz BAC ve Irak'm duruşlarını da etkilemektedir, ayrıca diğer Arap ülkeleri de köktencilere bakarak İsrail'in devlet olarak tanınması lehine aşırı taviz vermekle suçlanmaktan korkuyorlar" diye bildirmekteydi.

Toplantıda, 13 Temmuz'da, Latin Amerikalı ülkelerin önergesi proje olarak dağıtılmıştır. Ana madde "savaşlarda toprak işgallerine" olanak verilemez olarak geçmekteydi ve bu da '"İsrail askerlerinin başlangıç mevzilerine geri çekilmesi" anlamına geliyordu. Böylece milletlerarası belgeyle İsrail askerlerinin 1967 Savaşı'nda işgal edilen tüm topraklardan çıkartılması zorunluluğu sabitleştirilecekti. Fakat Arap devletleri bu önergeyi kabul etmeyi reddettiler. Suriye Cumhurbaşkanı Atassi bu reddin sebebini "Bu konuyu biz Arap devlet başkanlarının zirvesinde incelemiştik (zirve Kahire'de 18 Temmuz'da yapılmıştı.- Y.P.) ve sadece bu önergeyi değil savaş halini durdurma fıkrasını içeren tüm diğer önerge projelerini de reddetmiştik" diyerek açıklamıştı.

Arap ülkeleri, Latin Amerikalı ülkelerin projesini katı bir şekilde reddettikten sonra Genel Kurul çalışmaları kesilerek Orta-

doğu sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne teslim edilmişti. Böylece Arap tarafı duygularına yenik düşerek kendi sorunlarına uluslararası düzeyde uygun bir çözüm bulma olanağını kaçırmıştı. Dört ay sonra, BM Güvenlik Konseyi'nde alman 242 no'lu önergede İsrail askerlerinin tüm işgal edilen topraklardan çıkartılması konusu daha da belirginleşti. Latin Amerikalı ülkelerin önergesinin siyasi çevreler tarafından kabul edilmeyecek olmasından umutlanan İsrail'in o dönemdeki durumu büyük önem taşımaktaydı. Her ihtimalde işgal edilen toprakların kaderi konusunda düşüncelerinde ciddi bir fark bulunuyordu. İsrail yönetiminin bazı kilit isimleri toprakların ilhakına karşıydı.

Arap ülkelerinin BM Genel Kurulu'nda Latin Amerikalı ülkelerin projesini reddinden sonra meydana gelen olaylar kuşkusuz çözümlerin etrafındaki atmosferi de etkileyebilirdi. Ağustos ayında Hartum'da yapılan Arap zirvesinde; İsrail'in tanınmasına, müzakereye oturmaya ve barışa üç "hayır"a karşı oybirliğiyle karar verilmişti. ABD, Genel Kurul'un olağanüstü toplantısı döneminde destek verdiği önerilerden geri adım atarak kendi tutumunu sertleştirmişti.

Sovyetler Birliği oluşan durumdan çıkış yolu aramaya devam ediyordu. Dobri Genel Kurul'un kapanışından sonra Moskova'nın talimatları doğrultusunda, Birleşmiş Milletler'in Amerikalı daimi temsilcisi Goldberg'le görüşmüştü. O bir kağıda kendi eliyle Latin Amerikalı ülkelerin önergesiyle uyumlu uzlaşma formülünü yazmıştı. Altı Gün Savaşı'na doğrudan iştirak eden Arap ülkeleri ile bir ay süren zorlu çalışmalardan sonra Sovyet yönetimi onlara uzlaşmayı kabul ettirmişti. Fakat ABD, 19 Ekim'de Dışişleri Bakanı Rask Dobrinin'le yaptığı görüşme sırasında SSCB ile mutabakata varılan metni Güvenlik Konseyi'ne sunmayı reddetti. Kosigin tarafından Johnson'a bu konuda gönderilen mektup bile fayda etmemişti.

Neticede, 22 Kasım 1967'de Sovyetler Birliği'nin ve Amerika'nın desteği ile Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 242 no'lu önergenin, son ihtilaftan sonra (yani 1967 Savaşı-

Y.P.) işgal ettiği topraklardan İsrail askerî birliklerinin çıkartılması ve bu bölgedeki her devletin egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının tanınması (yani İsrail'in- Y.P.) gibi iki anlamı vardı. Lakin bu önerge ilerisi için büyük bir adım olsa da o günler için birtakım kusurlar içermekteydi. Önergede bulunan karmaşık uzlaşmaların sonucunda (İngilizce metninde) "toprak" kelimesi tanımının önünde takı olarak "the" bulunmaması kelimenin farklı bir şekilde yorumlanmasına vesile olmuştur. Sovyetler Birliği, makalede İsrail askerlerinin işgal ettiği tüm topraklardan çıkarılmasının işlendiğinde ısrar ederken, Amerika bunu reddediyordu ama hepsini de değil. 2 Kasım'da ABD Dışişleri Bakanı Rask İsrail askerlerinin Sina'dan (fakat diğer işgal edilen topraklardan değil- Y.P.) eksiksiz çıkışını İsrail barışı bağlamında sürdüreceklerini Mısırlılara söylemişti.

Aralık başında 1968'de A. A. Gromiko'nun Kahire ziyaretinin ardından Sovyet hükümeti çözümlemelerde kendi pozisyonunu sunmuştu. Bu sırada Washington'da yeni iktidarın yönetime geçişi başlamıştı –Amerika'nın yeni Başkanı Richard Nixon olmuştu ve genel çözümlemeler konusunda Sovyetlerin önerileri ona aktarılmıştı. Lakin Nixon ve Kissinger Sovyetlerin önerilerine yeteri kadar önem vermemiş, Dışişleri Bakanı Rodgers'i ve onun yardımcısı Cisco'yu SSCB Elçisi Dobrinin ile görüşme yapmak üzere görevlendirmişlerdi. Bu görüşmeler, Mısır'ın İsrail'e karşı sürdürdüğü "tükenmeme savaşı" sırasında sürmekteydi. Fakat 20 Temmuz 1969'da İsrail Hava Kuvvetleri, Mısır mevzilerine saldırıya geçerek Mısır'ın hava savunmasını yok etti ve görüşmeler sona erdi.

Ekim 1969'da, New York'ta Genel Kurul toplantısında iken, Dışişleri Bakanı Gromiko'ya bu sefer Amerikan "Rodgers planı" belgelerini tanıtmışlardı. Ama ondan önce, Eylül'de, Amerika tarafından İsrail'e son model "Phantom" uçaklarının transferini gerçekleştirerek Arap-İsrail askerî dengesini bozmuşlardı. Elbette bu Sovyet-Amerika görüşmelerinin verimliliği için pek de iyi bir zemin oluşturmuyordu. İsrail bu uçakları Ocak 1970'te

Mısır'a yapılan baskınlarda kullanmaya başladı. Büyük Assuan Barajı tehlike altındaydı ve onun yıkılması Mısır'ın var oluşunu tehdit edebilirdi. Baraj inşaatının daire başkanı, Hidroloji Mühendisi H. Zeki barajın bombardıman sırasında yıkılmasının; sadece bir bölgenin değil, tüm Mısır'ın Nil Nehri'nin suları altında kalmasına neden olabileceğini söylemişti. Bu koşullar altında Abdülnasır Moskova ziyaretinde bulunurken; Sovyet yönetimi, ona Mısır'a modern hava savunma donanımının çok hızlı bir şekilde kurulacağı sözünü verdi. ABD 19 Haziran 1970'te, Moskova'ya danışmadan tek taraflı olarak, her iki tarafa ateşkes çağrısı yaptı. Ateşkes yanlısı olan Sovyetler Birliği Amerika'nın tek taraflı hareketine bakmaksızın Mısır'a Amerikan teklifini kabul etme tavsiyesinde bulundu.

Mısırlı Askerî Burjuvaların Bozgunu, Abdülnasır Sovyet Muhabirlerini Nasıl Korudu?

Savaştan sonra Abdülnasır ve Mareşal Amer arasındaki ilişkiler iyice kötüleşmiş ve bu anlaşmazlık konusunda Moskova zor durumda kalmıştı. İhtilaldan sonraki sekiz yıl boyunca Mısır ordusunu yöneten Amer bizim askerlerin de partneriydi. Sadece Abdülnasır'a değil, ona da Sovyetler Birliği'nin üstün kahramanlık madalyası verilmişti. Fakat Sovyet İstihbaratı, Amer'in ona sadık bölüklerin bulunduğu Süveyş Kanalı bölgesine giderek Abdülnasır'a ültimatom sunacağını ve ret cevabı alması halinde onu ortadan kaldırmaya hazırlandığını bildiriyordu. Bu koşullar altında kuşkusuz SSCB'nin tarafsız kalmayacağı belliydi ve tüm imkanlarıyla Mısır Başkanı'nı desteklemeye yönelmişti.

Abdülnasır'la Amer arasındaki bu anlaşmazlık "boş yere" oluşmamıştı. Abdülnasır halktan büyük destek alsa da ordu yönetimini elde tutan Amer Mısır'da ona paralel bir güç merkezi oluşturuyordu. Daha 1962'de, Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin üzerin-

deki, kontrolsüz yönetiminin onun elinden alınması halinde istifası ile tehdit ederek Abdülnasır'a meydan okumuştu. O zaman Abdülnasır geri adım atmıştı. 1967 Savaşı'ndan sonra Amer'in ordu yönetimindeki yetersizliği ortaya çıkınca Abdülnasır artık geri çekilemezdi. Savaş yenilgisinden sonra Mısır yönetiminde, silahlı kuvvetlerin yönetiminde değişim yapma gerekliliği kararı alınmıştı. Diğerleriyle beraber Mareşal Amer de görevden uzaklaştırılmış ama birinci başkan vekilinin görevi elinden alınmamıştı. Yine de Amer bu karara boyun eğmemişti.

Mağlubiyetin büyük sorumluluğu, İsrail saldırısından haberi olan ama gerekli tedbiri almayan BAC'nin Hava Kuvvetleri'nin eski yönetiminin üzerindeydi. Fakat sorumsuzluğundan dolayı ceza alan Hava Kuvvetleri'nin bir dizi general ve üst rütbeli subayları yargılamadan kaçarak Amer'in evine sığınmıştı. Bir süre sonra Kahire'nin merkezinde bulunan Amer'in rezidansı Abdülnasır hükümetine karşı muhalefet merkezine dönüşüverdi. Buraya gizlice silah teslimatı yapılıyordu. Ev Amer'in kardeşlerinden birine ait olan bir çiftlikti ve köylülerden oluşan özel bir takım tarafından korunmaktaydı.

Abdülnasır birçok kez durumun ciddiyetini Amer'e anlatma teşebbüsünde bulundu. Onunla defalarca görüştü. O sırada Amer ve ekibinin eyleme geçme hazırlığına başladıkları konusunda sağlam bilgiler geliyordu. Eylem günü 27 Ağustos olarak ayarlanmıştı bile. O gün Amer Süveyş Kanalı bölgesinin Doğu Bölgesi Karargahı'na gelecekti. Komploya iştirak eden komutanın yönetiminde "Komandos" okulundan 150 öğrencinin ona eşlik edeceğini hesaplıyordu. Aynı zamanda eski Savunma Bakanı Şemseddin Badran 4. tümenin karargâh yönetimini ele alarak onları Kahire'ye yollayacak, Eski İçişleri Bakanı Rıdvan ise Kahire'de güvenliğin sağlanmasını üzerine alacaktı. Cumhurbaşkanı muhitindeki insanlara karşı yıldırım tutuklama dizisi uygulamayı planlamaktaydılar. Ve sonra "beyaz atın üstünde" Amer'in Kahire'ye dönüşü gerçekleşecekti. Amer "Abdülnasır olup biteni görmelidir" demişti...

Tüm bu gelişmeler Abdülnasır'ın Hartum'daki Arap Zirvesi Konferansı'na gitmesinin arifesinde ortaya çıkmıştı. Sonraki olaylar aşağıda anlattığım şekilde gelişti. Amer ve Abdülnasır çağrıldı. Başkan vekilleri Zekeriya Muhiddin, Hüseyin es-Şafii ve Meclis Başkanı Enver Sedat'ın huzurunda Amer'e ev hapsi cezası uygulanması, ayrıca evinde saklanan tüm üst rütbeli subayların tutuklanıp silahlarına el konulması kararları açıklandı. Sonra da Askerî mahkeme kurulmuş ve Amer intihar etmişti.

1967'de savaşın sona ermesinden sonra Kahire'ye Pravda gazetesinin Asya ve Afrika ülkeleri editörü İgor Petroviç Belyaev gelmişti. Onunla birlikte Pravda gazetesinde ve haftalık "Za rubejom" gazetesinde yayımlanan bir dizi makale yazmıştık. Yazdığımız makalelerde Mısır'da sosyo-ekonomik alanda oluşan zor durumu abartmadan tasvir ettik. Biz sadece olanları anlatmakla kalmayıp onları analiz etmeye de çalıştık. Ve yaptığımız analizlerin sonunda sömürge sisteminin yıkılmasından sonra Mısır'da kurulan yeni rejimin bir dizi yapısal zaafının oluştuğu ile ilgili düşüncelere varmıştık.

Temmuz ihtilalinden önceki Mısır hükümeti, sabit olarak kraliyet hanedan temsilcilerinden, büyük toprak sahiplerinden, sanayicilerden ve bankerlerden oluşuyordu. 1952 ihtilalinden sonra ise sadece hükümet değil bürokrasi de baştan aşağı subaylardan oluşmaktaydı. Emekliye ayrılınca da kendi mesleki sınıf bağlantılarını koruyarak devlet kadrolarında değişik görevlere geliyorlardı. Birçok muazzaf ya da emekli subay nüfuzlarını kendi çıkarları ya da yakınlarının çıkarları için kullanmaktaydılar. Mısır'da çok tehlikeli bir orantısızlık oluşmuştu: Bir tarafta halkın yararına uygulanan reformlar vardı, diğer tarafta da yeni şartlara adapte olan "askerî burjuvazi" bu reformların semeresinden faydalanmaktaydı.

1967 Savaşı öncesinde temeli atılan şöyle bir hal ortaya çıkmıştı: Yapılmakta olan derin sosyal değişimlerin hayata geçmesine karşı duran subaylar, görevlerini ve vatanseverlik borçla-

rını yerine getirmeye pratikte hazır olmadıklarını göstermişlerdi. Biz "Hayata geçirilen reformlar yüzünden ailelerinin çıkarları kısıtlanan generallerin ya da üst subayların bu reformları ve Abdülnasır'ın tüm iç siyasetini destekleme olasılığını göz önüne getirmek zordur" diye yazmıştık.

Generaller ve subaylar rüçhan haklarını kendi refahları için kullanıyorlardı. Orduda görev süresi bitenler genelde "sivil" dairelerdeki yüksek makamlara terfi ettirilerek geniş zenginleşme imkânları ele etmekteydiler. Böylece askerlerin savaş eğitimi ile değil de daha fazla ticaret ile meşgul olan bir nevi tüccar subay tipi oluşmuştu.

Sandığımız gibi, savaş yenilgisinden sonra orduda yapılan değişiklikler soruna başlı başına çözümler getirmedi. Askerî burjuvazi sosyal tabaka olarak korunmaktaydı. BAC yönetimi alttan çözümlemeler yerine üstten olanları tercih etmişti. Ve bu onun en büyük zayıflığıydı. İ. P. Belyaev ile ben "Hakikaten erkanı yerinden oynatabilirsiniz, ama bu ülke geleceğiyle ilgili diğer önemli sorunlara çözüm getirmez... Görüştüğümüz birçok insan esas çatışmanın iç siyaset cephesinde olacağını düşünmektedir... Demokrasi? Tabii ki evet. Halkın özellikle onun ilerlemeci yönde küçük köy işletmelerinden millî planlamaya kadar hizmetlerden yararlanmayı beklemektedir" diye yazmıştık.

Makaleler, Genel Merkezin Uluslararası Dairesinin, daha doğrusu daire müdür yardımcısı R. A. Ulyanovski'nin, bakış açısına tamamen ters düşmekteydi. Onun bakış açısından; sosyalizme yönelişin iç gelişime kurban giderek toplumun tüm yaşam alanlarına sızan askerî burjuvazinin yeni türevinin oluşmasına imkân olmadığı çıkıyordu. Bu konuda Ulyanovski, Genel merkez Sekreterliği'nin bizim aleyhimize bildiri yazmasına karar vermişti. Cemal Abdülnasır olmasaydı o dönemde yazılan bu bildirinin bizim faaliyetlerimizde nasıl bir etki yaratacağı bilinmezdi. Abdülnasır'a bizim makalelerimizi tercüme etmişler ve o, Sov-

yet Elçisi ile bir görüşmesinde makaleleri okuduğunu ve yazarların düşüncelerine tümüyle katıldığını söylemiş. Elçi bunu Moskova'ya bildirirken Genel merkez Sekreterliği'nden gelecek olan bildiri Ulyanovski'nin masasında kalmıştı.

Bugün ise o zamanki yaptığımıza "Mısır ve bazı diğer Arap ülkelerinde artan iç muhalefetin ilkel şekilde Arap milliyetçiliğinin gelişmesinin sınırlanmasının asıl nedeni olmuştur" şeklindeki bir analizin daha büyük bir kesinlik kazandığını ekleyebiliriz. Arap ülkelerinin, onları itmekte olduğumuz sosyalizm seçeneği de yoktu. Arap sosyalizm sloganları zayıflayarak kapitalist olmayan gelişme modelinin dikişleri sökülmeye başlamıştı.

BÖLÜM 9

NIXON VE CARTER: ORTADOĞU'DA YENİ TAKTİK

Washington Altı Gün Savaşı'nın sonuçlarına tek bir açıdan bakmıyordu. 1967 Savaşı Ortadoğu'da kesinlikle yeni bir durum oluşmasına neden olmuştu. İsrail sadece Mısır ve Suriye topraklarını değil ABD'ye yakınlığı ile tanınan Ürdün topraklarının büyük bir bölümünü de işgal etmişti. Tüm Arap ülkeleri Mısır, Suriye ve Ürdün'ün acısını paylaşmışlardı. Onların arasında ABD'nin Abdülnasır karşıtı siyasetini kullanmayı düşünen muhafazakâr rejimleri olan devletler de vardı. İsrail'in Mısır ve Suriye'ye karşı kesin galibiyeti, Amerika'nın tüm Arap dünyasındaki siyasi kaybını telafi etmiyordu. Birçok Amerikalı siyasetçi, Arap dünyasına karşı Amerikan çizgisinin değişmemesinin petrol alanında tehlike yaratabileceği düşüncesindeydi.

Ortadoğu Etrafında ABD Münakaşası

60'lı ve 70'li yıllarda ABD; kongrelerde, basında, konferanslar ve sempozyumlarda Ortadoğu'ya yeni yaklaşım yolları arama konusunu tartışmaktaydı. Mısır'ın eski Amerikan elçisi Columbia Üniversitesi'nin Yakın ve Ortadoğu Enstitüsü'nün Başkanı G. Bado kongredeki oturum sırasında; "Amerika'nın dişine kadar silahlanmış İsrail'i destekleyerek bir şekilde Sovyet pozisyonlarının onun sınırlarına yakın ülkelerde güçlenmesini engelledi-

ğini ve hatta aşınmasına sebep olduğunu söyleyen iddialar tamamen asılsızdır" demişti.[7]

Aynı oturumda Princeton Üniversitesi Profesörü M. Bernstein, Amerika'nın Ortadoğu'da ABD'nin petrol ve diğer maddi çıkarlarını tehlikeye atacak kararlardan sakınması gerektiğini söylemişti.[8]

Tartışmaların ana konusu İsrail'e ve muhafazakâr Arap ülkelere olan desteği sürdürmek ya da sürdürmemek değildi. Bu konularda genelde herkes desteğe devam etme ortak düşüncesindeydi. Birçok siyaset adamı, bilim adamı ve iş çevrelerinin itibar sahibi temsilcileri, destek düşüncesinin ABD'nin milliyetçi rejimlere olan tek anlamlı husumetinin değişmesine neden olarak Amerika'nın Ortadoğu'daki temel dayanaklarının gelişmesine engel olmamalıdır düşüncesindeydiler. Bunun yanı sıra onlardan bazıları, bu rejimlerin gelecekte gelişme olasılığından ve 70'li yılların sonunda kendini göstermeye başlayan Sovyetler Birliği'nin "sınırlı desteğinden" memnuniyetsizliklerini belirtiyordu.

Kasım 1968'de ABD başkanlık seçimlerinin Richard Nixon tarafından kazanılması, bu tartışmalara yeni bir boyut getirdi. Sözde Nixon bildirisi Amerikan imkânlarını milletlerarası yaşamın bazı gerçeklikleriyle yakınlaştırma gerekliliğini nitelemekteydi. Ortadoğu'ya yönelik Amerikan tutumunun bu bölgenin durumu ile kıyaslanması, H. Saunders'in de o zamanlarda yazılarında belirtmiş olduğu, iki zıt bakış açısını doğurmuştu.

Yazısında, "Bazıları ABD'nin gücünün, dostane rejimlerin 'düşmesine izin vermeyerek' desteklenmesine bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Diğerlerinin fikri ise 'yenilikçi güçleri' destekleyerek onlara ulaşmanın yollarını araması, diğer bir deyişle milliyetçi rejimlere dayanmasıydı. Bazıları ABD ile dost Ortadoğu ülkelerinin 'stratejik mutabakat' kurmasını ve Ortadoğu ihtilafı-

7 The Near East Conflict: Hearings before Subcommittee of the Near East of Committee on Foreign Affairs. House of Representatives, 91st Congress, 2nd Session. P.61.

8 A.g.e. s. 175.

nın çözülmesinden önce SSCB ile mücadele için bölgenin hazırlanmasını olağanüstü bir mesele olarak görmekteydi. Diğerleri bu ihtilafı düzeltme gayretinde bulunarak Amerika'nın pozisyonu korunabilir ve güçlenebilir görüşündeydiler. Birileri, ABD'nin İsrail'i koşulsuz desteklemesinin ve Filistinlilerle uzlaşma baskısı teşebbüslerinin Amerikan pozisyonlarını ve İsrail'in Amerikan hükümetinin ileri bir karakolu olması koşulunu zayıflatacağını sanmaktaydı. Diğerleri ancak Filistin sorununun çözülmesi Amerikan karşıtı güçleri zayıflatabilir ve bölgedeki petrol teslimatını tehlikeden uzak tutabilir görüşündeydi. Birileri 'Batı Avrupa gibi', petrol ülkelerinin şantajına kapılmamak gerektiğini ve bu ülkelere karşı sert tutuma devam etmek gerektiğini savunuyordu. Diğerleri 'özgür dünyanın' tamamen Ortadoğu petrolüne bağlı olduğunu ve uzlaşma kararları alınması gerektiğini düşünüyordu."[9]

Hal Saunders şüphesiz "diğerleri"ndendi. Dartmouth* görüşmelerine katılırken onunla tanışma fırsatım oldu. O Amerikan tarafında, ben ise Sovyet tarafında Ortadoğu meselesini araştıran bir grubunun başındaydık.

SSCB ve ABD'nin resmî yoldan temasları sınırlı iken bu grup çok faal olarak çalışmaktaydı. Hal, ABD'nin eski Dışişleri Bakan Yardımcısıydı, ben ise Dünya Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde çalışmaktaydım. Lakin görüşmelerin sonuçlarından ve Ortadoğu'da denge ve barışın kurulması uğruna iki büyük devletin yakınlaşmasından hem SSCB hem ABD yönetiminin haberdar olmasına bizim "şahsi" pozisyonlarımız engel olmuyordu.

---

9 *Conversations with Harold Saunders. U.S.Policy for the Middle East in the 1980's.* Washington, 1982. P. 10-11

* Sovyet ve Amerikan faaliyetçilerin ve iki ülkenin iş çevresinden temsilcilerin birkaç yıl boyunca düzenli olarak uygulanan sempozyumları. Görüşme sonuçları Sovyet katılımcıları tarafından SSCB yönetimine Amerikan temsilcileri tarafından da ABD yönetimine rapor edilirdi.

H. Saunders Dartmouth görüşmelerinin konu alındığı, yayımlanan kendi çalışmalarında faaliyetimize yüksek bir değer biçmişti. Ben de onun değerlendirmelerine katılıyorum, özellikle bizim Ortadoğu grubu ile ilgili olanlara. Ayrıca eklemek isterim ki benim sadece Hal Saunders ile değil Bill Polk, Bill Quandt ve Edward Garegan ile de Ortadoğu gerçeğiyle yakınlaşmalarda ortak bir yanım olmuştu. Ben sadece Dışişleri Bakanlığı'nda ya da ABD'nin Millî Savunma Kurulu'nda eski veya o dönemde çalışanların adlarını verdim. Fakat görüşmeler; bu fokurdayan bölgede olup bitenlerden haberdar olan, detaylardan anlayan, bilgi ve tecrübe eksikliğini tek taraflı Sovyet karşıtı yönelişi ile kapatanların fikirlerini zaman zaman kabul etmeyen başka Amerikalı Bilim adamları, bilirkişiler, gazeteciler ile de geçmekteydi. Yani, ABD'nin Ortadoğu siyasetinin yapılandırılmasını etkileyen veya etkilemeye çalışanları aynı renge boyamamız lazım.

"Biz dikkatimizi en çok ispatlanmayan Sovyet savaş tehdidine verirken bizim güvenliğimizi tehdit eden, bizim tarafımızdan yaratılmış Arap petrolüne bağımlılık ve tümüyle dengesiz olan Arap-İsrail ilişkilerine iştirak etmemiz gibi esas sorunlar eskisi gibi kalmaktaydı. Ne bu ne de diğerinin askerî güç ile düzeltilemeyeceğini ve ne bunda ne de diğerinde Sovyetler Birliği'nin esas faktör olmadığını unutuyor muyuz?" Bu soruyu "New York Times" sayfalarından soran G. Kennan'dı. Ve böyle sorular soran sadece o değildi...

BM'nin ABD eski temsilcisi C. Yost, Kennan'ın açıklamalarını "inandırıcı" olarak nitelendirmişti. C. Yost derin bilgi sahibi bir diplomat ve geniş düşünen bir siyasetçiydi. Onunla birçok kez karşılaşıp sohbet etmişliğim vardır. Ortadoğu sorunları alanında geniş bilgisi, bağımsız, programlanmamış zihniyeti, nezaket ve muhatap olduğu insanın görüşlerini de anlama çabası bu adamı farklı kılmaktaydı. Filistin problemi çözülmeden Ortadoğu'da dengenin sağlanmasının mümkün olamayacağını ve buna sadece Filistin devleti kurularak varılabileceğini çok iyi anlıyor ve bunu her zaman dile getiriyordu.

Ekonomi Vurgusu

Nixon döneminde Amerika'nın Ortadoğu rotasının tanzimi başlamıştı. Elbette yeniden yönlendirme stratejisi, önceden belirtilmiş hedeflerinden vazgeçmeyi düşünmüyordu. Fakat ABD'nin Ortadoğu siyasetine yeni esaslar kaydedilmişti ve bu esaslar köktenci Arap rejimlerine ilişkindi. Bu konuda Amerikan yönetiminde farklı görüşler bulunsa da İsrail'in buna bizzat ya da ABD'de bulunan lobi üzerinden karşı koymasına rağmen Amerika'nın yaklaşımını yenileme çizgisi yürürlüğe girmişti. Bunun böyle olmasında, Nixon'un tüm dikkatini Vietnam'da oluşan zor duruma vererek Ortadoğu gerginliğini azaltmaya hazır olduğunu göstermesi büyük rol oynamıştı. Dahası, H. Kissinger'ın da söylediği gibi, Ortadoğu'yu, "Sovyetler Birliği ile herhangi bir anlaşma"[10] planında Vietnam sorununu çözmek için manivela olarak kullanacaktı.

Anlaşma suya düşmüştü ama hem Nixon hem de onun ulusal güvenlik konusundaki yardımcısı H. Kissinger zaman içerisinde bu konudaki becerilerini geliştirmiş ve 1973'teki Ekim Savaşı'nı kullanarak tüm Araplar yerine sadece Mısır'la İsrail'in kendi aralarında ayrı bir barış anlaşması yapılmasının hazırlık sürecini başlatmışlardı. Bu konuyu daha sonra açarız...

Amerika'nın Ortadoğu rotasında ekonomik yan daha fazla öne çıkıyor ve onun kullanımına daha büyük bir vurgu yapılıyordu.

W. Quandt, 70'lerin başında geçen görüşmelerimizden birinde bir emsal getirmişti: 1967'de Cezayir'in ABD ile tüm diplomatik ilişkilerini koparması, daha önce de sosyalist seçimini beyan etmesi ve liderlerin tüm antiemperyalist bildirilerine rağmen Amerika Cezayir ile ekonomik işbirliğine dayanan çok iyi ilişkiler kurmuştu.

Washington'un Irak ihtilaline karşı gösterdiği tepki ile hiç kıyaslanamayan, Libya'daki monarşiyi devirip cumhuriyet rejimi-

10 H. Kissinger, *White House Years*. Boston; Toronto, 1979. P.352-355,559.

ni kuran M. Kaddafi'ye yönelik sakin tavrı çok ilginçtir. 70'li yıllar boyunca ABD'nin Libya ile bağlantıları, özellikle petrol alanında, monarşi döneminden daha fazla gelişmiştir.

Hatta bunu, Amerikan ve İngiliz askerî üslerinin arasında Ortadoğu'daki en büyük üs olan ABD'nin Askerî Hava Kuvvetlerinin Willows Field Üssü'nü topraklarından tasfiye etmeye çalışan Libya'nın dış siyaset rotası bile engelleyememiştir.

Bu, 70'li yıllarda Amerika'nın, Libya'ya uygulanan bu tümüyle zıt siyasetinin birleşimini bayağı geliştirmişti. Çok gergin siyasi ilişkilere, sürekli ABD Hava Kuvvetleri uçaklarının Libya hava sahasını ihlal etmesine, Libya kıyıları yakınlarında Sadr Körfezi suları da dahil ABD Deniz Kuvvetlerinin devamlı manevralar yapmasına rağmen yine de bu ülke 70'li yılların sonunda ABD'nin üçüncü petrol ithalatçısı olmuştur. Ve hakikaten Libya'da, genelde petrol üretimi ve petrol keşifleri ile uğraşan 50'den fazla Amerikan şirketi ve buralarda devamlı çalışan iki bin-iki bin beş yüz kadar Amerikan vatandaşı bulunuyordu.

70'li yılların başında ABD hem Irak'a hem de Suriye'ye yakınlaşmıştı. Bu yakınlaşmalar Amerika ile ilişkilerin düzelmesi anlamına gelmese de ABD bu amacına ulaşma teşebbüslerinde bulundu.

Sedat ile Vaatkâr Temaslar

ABD için en önemli siyasi hedef olarak Mısır kalmıştı. Abdülnasır'ın vefatından bir süre sonra Amerikalı yöneticiler Enver Sedat'a, onu kendi kontrolleri altına alabilmek umuduyla, yaklaşma yolları aramaya başladılar. Aslında Mısır'ın Amerikan çizgisine geçmesini kolaylaştıran durum, 13 Mayıs 1971'de Sedat'ın merhum başkanın çevresini iktidardan uzaklaştırarak yaptığı resmî fiilî devrimdi.

İlk zamanlarda ABD gizli hareket ederek Suudi Arabistan üzerinden temas kurmaktaydı. Büyük ihtimalle onlar direkt te-

masların verimli olmayacağından korkuyordu. Çünkü o dönemde Sedat, selefinin rotasında devam etmekte ve özellikle Sovyetler Birliği'ni uyandırmamaya çalışmaktaydı. O dönemde Sedat hâlâ Sovyet silahlarına ihtiyaç duyuyordu ve o, daha onu Amerika'nın direkt katılımıyla İsrail'le ayrı bir barış anlaşmasına götüren "oyuna" dahil olmamıştı.

1970 Kasımı'nın ilk yarısında Suudi Arabistan'ın İstihbarat Başkanı, Suudi Kralı Faysal'ın sırdaşı Kemal Adham, Sedat ile görüşmek amacıyla Kahire'yi ziyaret etti ve Adham, Cumhurbaşkanı'na Mısır'da Rusların bulunmasının Amerikalıları endişelendirmekte olduğunu iletti. Sedat ABD'nin Mısır'la ilişkilerinin gelişmesi konusunda kendi koşullarını öne sürdüğünü anlayarak tereddüt etmeden, ama ilk safha olarak Sina'dan İsrail askerî birliklerinin çıkartılmasından sonra Mısır'da Sovyet varlığına son vermeye hazır olduğunu söyledi. Amerikalılara doğrudan atılan ve Mısır için çok sağlıksız olan bu adım, İsrail ordusunun çıkartılmasının sadece ilk safhası olarak Sedat'tan istenen ucuz bir bedeldi. Süveyş Kanalı'nın açılmasına vesile olan bu çıkartılmanın ABD çıkarlarıyla birebir uyuştuğunu onun anlaması mümkün değildi. Kemal Adham bu haberi Amerikalılara iletme izni alırken ABD, Mısır'ın yeni başkanından ilk sinyali almış oluyordu.[11]

ABD'nin Dışişleri Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Kurulu, bazı şeyleri Sedat'ın kamuoyuna karşı yaptığı konuşmalarının incelenmesinden de çıkartabilirdi. Onun konuşmaları ve röportajları "Abdülnasır'ın çizgisinin devamı", "Sovyetler Birliği'ne minnettarlığı", "tüm Arap ulusunun çıkarlarını koruma vazifesinden" vs. gibi benzeri cümlelerle doluydu. Fakat bu ilk bildirilerde bile Sedat'ın ABD ile "oyuna" hazır olduğunu ima eden sözler bulunmaktaydı.

Böylece 7-8 Ocak 1971'de, Amerikan televizyonunda yayımlanan ve W. Cronkit'e verilen röportajda Sedat, barışçıl düzenleme-

11 M. Heikal, *The Road to Ramadan*. L., 1975. P. 120

lere tümüyle meyilli olduğunu vurgulayarak "Ben hiç bir Sovyet güvencesine bağlı değilim ve siyasetimiz Kahire'de diğer ülkeler tarafından değil bizim tarafımızdan yapılmaktadır" demişti.

Ve nihayet Amerikalılar için gerçek "sinyal" olarak 4 Şubat 1971'de Sedat tarafından "husumeti sonlandırma" ve İsrail ordusunun kanaldan doğuya doğru biraz çekilmesi koşullarında Süveyş Kanalı'nı açma teklifi olmuştur. En önemlisi de Sedat böyle bir çözüm önerdiğinde, 1967'de işgal edilen Arap ülkelerinin akıbeti sorununa hiç değinmemiştir.

Bu olanlar -Sedat'ın kişiliğinin değerlendirilmesi, ilk konuşmalarının analizi, Suudi kaynaklarından edinilen istihbaratlar- yan yana getirerek ABD'nin deneme adımı atmasını gerektirmişti. Dışişleri Bakanı Rogers'e Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Riyad ile görüşme yapması talimatı verildi. Görüşmelerden memnun kalan Rogers 1971 Mayısı'nın başında Kahire'ye artık Sedat ile yapılacak görüşmeler için geldi.

Ne Nixon'un ne Kissinger'm ne de Rogers'ın yönetimindeki tüm Dışişleri Bakanlığı'nın, yeni Mısır Başkanı ile yapılan bu ilk görüşmenin Amerika için bu kadar verimli olabileceğini tahmin bile etmediklerini çok emin olarak söyleyebiliriz. Görüşme sırasında Sedat birçok konuyu geçerek Rogers'a doğrudan "Mısır'da Sovyetlerin varlığı" konusunu neden anlamadığını sormuştu. K. Adham'dan edindiği bilgilerle Mısır'ın yeni başkanının eğilimlerinden haberi olan ABD'nin Dışişleri Bakanı, Suudi İstihbarat Başkanı'nın verdiği bilgileri Sedat'ın ağzından doğrulama fırsatı elde etmişti, hem de hiç çaba göstermeden. Sedat, Rogers'a Süveyş Kanalı'ndan İsrailli askerlerin çekilmesinden sonra Sovyet uzmanların da Mısır'ı terk edeceklerini tekrarlamıştı.

O zaman ABD, Sedat'a henüz güvenmemekteydi, hele onun bazı Mısır limanlarına Sovyet savaş gemilerinin girmesine izin vermesinden sonra. Gerçi Sedat Nixon'a gönderdiği gizli mesajlarında buna karşı çıkılmamasını rica ederken, Amerikan istihba-

ratı Mısır Başkanı'mn ABD yönüne dönerken bile Sovyet yanlısı siyasetine devam etmekte olduğunu bildiriyordu.

Sedat, 4 Şubat 1971'de yani Sedat'ın Süveyş Kanalı'nın tek taraflı açılmasını bildirdiği günde Sovyet yönetimine "ilerleme, özgürlük ve barış düşmanlarının şerefsiz Birliği'ni" püskürtmek gerekliliğinden bahseden bir mesaj gönderdi. Bu mesaj SSCB'ye orada iyi tanınan Abdülnasır'ın savaş arkadaşı Şaravi Gomaa tarafından iletilmişti. Abdülnasır'ın çizgisinden sapmadığına inandırmak için mesajda Gomaa, Sedat'ın eksiksiz güven duyduğu özel dost ve meslektaş olarak gösterilmişti. Üç ay sonra bu özel dost ve meslektaş Sedat tarafından tutuklatılarak hapishaneye attırıldı.

Fakat Abdülnasır'ın tüm çevresi hüküm giydikten sonra bile Washington hâlâ Sedat ile radikal yakınlaşmaya girmekte tereddüt ediyordu. İsrail'in tutumu ve Vietnam çıkmazı konusunda çıkış yolu arayan Nixon'un o esnada Amerika-Sovyet ilişkilerinde araya ABD'nin Abdülnasır'ın "halefi" ile aleni flörtü gibi kışkırtıcı bir unsuru sokmak istememesi Washington'un tereddüdünü artırmaktaydı.

Sedat Amerikalılara gönderdiği sinyallerin işlemediğinden korkmaya başlamıştı bile çünkü her şey riske edilmişti...

Daha Abdülnasır'ın çevresindeki A. Sabri, Ş. Gomaa, S. Şarafi tutuklanmadan Sedat, SBKP 24. kongre çalışmaları günlerinde Sovyet yönetimine gönderilen bir mektubunda iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi amacı ile işbirliği anlaşması imzalanmasını teklif etmişti. Sedat, Sovyet yanlısı siyasetçilerin tutuklanmasından sonra da sürdürdüğü siyasetin çökmesinden endişelenerek, SSCB tehlikesinden kendini koruduğunu düşünerek, bu anlaşmayı imzalamıştı. Aynı zamanda bu anlaşmanın ABD'den vazgeçme anlamına gelmediğini ve manevrayla paravan rolü oynamakta olduğunu Amerika'ya bildirmişti. Ama ABD hâlâ tereddüt etmekteydi ve bu şartların altında Sedat Moskova'ya bir ziyarette daha bulundu. Her şey eski "iyi zamanlardaki" gibiydi. "Halkıma her zaman derim ki,-Moskova görüşmelerinde söyle-

mişti- siz gerçek dost gibi en ızdırap çekilen zamanlarda yanımızdaydınız. Bence emperyalist devletlerin hedefi bizim Sovyetler Birliği ile aramızı açmaktır. Böyle bir şey Amerika ve Siyonistlerin işine gelir"

Maalesef Kremlin'de bu sözlere inanmaktaydılar. Moskova Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde beraber okuduğum arkadaşım (arkadaşlığımız ben Dış İstihbarat Başkanı iken General Kirpiçenko yeni görevlerimi benimsememe yardımcı olduğu dönemde güçlenmişti) Kahire'deki Dış İstihbarat görevlisi Vadim Kirpiçenko'nun bana anlattığı gibi; o Sedat'ın siyasi yönelişini değiştirmeye çalıştığını merkeze bildirmişti. Fakat bu çok zordu, zor da ne demek o zamanlarda hangi kanıtlarla ve olgularla olursa olsun Sedat ile anlaşma imzalayan kişilerin kurulan duvarı yıkması mümkün değildi. Bu kişiler SSCB Meclis Başkanı, o dönemde çok güçlü olan Podgorni ve ona Kahire ziyaretinde eşlik eden ve anlaşma imzalamasında yanında bulunan Dışişleri Bakanı Gromiko ve SBKP GM sekreteri Ponomare'ydi. Bu ülkemizin dış siyasetinden sorumlu olan iki insanı, Podgorni Mısır'da Abdülnasır'ın rotasının izlenişini temin edilen bir başarı olarak Politbüro'ya sunulan bu belgeye dahil etmişti. Kahire Sovyet elçisi V. M. Vinogradov da onların sürdürdüğü çizgideydi.

Moskova'ya Yaptığım Bildiriden Bazıları Hoşnutsuzdu

Lakin SSCB yönetiminde kuşkulanmaya başlayan kişiler de vardı. 1971 Haziranı'nın başında TASS genel sekreteri L. M. Zamyatin acil olarak beni yanına çağırarak şöyle söylemişti: "MK Sekreterya toplantısında iken bana MK sekreteri Demiçev Primakov senden gelen Mısır haberleri neden gelmiyor diye sormuştu. (ben o dönemde Pravda gazetesinden Bilim Akademisi'nin Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'ne geçmiştim- Y.P.). Seni Ortadoğu'ya bir ay süre ile TASS özel muhabiri olarak gönderme emri verilmiştir. Kabul ediyor musun?"

Derhal Kahire'ye uçtum. Orada Pravda gazetesinde özel muhabir olarak çalıştığım beş yıl süresince tanıştığım arkadaşlarımla görüşmelerim oldu. O zaman daha dağılmamış Arap Sosyalist Birliği'nin yöneticisi eski Başbakan Aziz Sıdkı (odasında iki portre asılıydı: Biri Abdülnasır'ın, diğeri de Sedat'ın, oysa girişte sadece Sedat'ın portresi vardı), Devlet Bakanı Zayat, siyasetçi Halid Muhiddin, Ahmed Hamruş, Fuad Mursi, gazeteciler, Kahire'nin baş gazetelerinin siyasi yorumcuları Muhammed Oda, Phillip Galab, Muhammed Said Ahmed, Adil Hüseyin, BAC hükümetinin resmî temsilcisi Tahsin Başir ve diğerleri ile görüşürken Abdülnasır'm vefatından sonra ortaya çıkan süreçlerin gelişmesinde belirli bir fikrim oluşmuştu.

Tüm bu fikirleri Moskova'ya Kahire'den değil de Beyrut'tan rapor ettim. Nedenini sonra anlatırım. Şimdi New York Times Amerikan muhabiri gazeteci R. Anderson ile 12 Haziran'da Kahire'de yaptığım görüşmeden ayrıntısıyla söz etmek istiyorum. Onun New York Times temsilcisi olarak kaldığı Moskova'ya geliş hikâyesini biliyordum: Anderson MGİMO (Uluslararası Enstitü) öğrencisine aşık olmuştu. Çok büyük bir skandaldan sonra –o dönemde yabancılarla evlilikler teşvik edilmiyordu–yine de evlenmişti. Fakat neticede Sovyetler Birliği'ni terk etmek zorunda kalmıştı. Bilmiyorum hemen mi değil mi, ama eşinin de gitmesine izin vermişler ve SSCB'ye girişleri yasaklanmıştı. Kızın yaşlı akrabaları Kuybişev (bugünkü Samara) şehrinde yaşıyordu ve kocası bir şekilde yasağı delerek eşine aile ziyareti izni almak istiyordu. Bunları detaylı olarak yazıyorum ki Anderson'un benimle yaptığı samimi konuşmasının eşine bu seyahati düzenleme amacı ile bağlantılı olduğunu kanıtlayayım.

Kahire'de Sovyet Radyo ve Televizyon Ajansı'nın yöneticisi arkadaşım, ne yazık ki şimdi merhum olan Viktor Kudryavtsev aracılığı ile Anderson bana beraber yemek yeme daveti göndermişti. Tenha Kahire Restoranı'na Viktor ile beraber gittik. Yemekte Anderson bana, görüşmemizden birkaç gün önce gerçekleşen Sedat'ın Washington'a dönen Amerikan temsilcisi Bergus

ile konuşmasını anlattı. (Bergus Mısır'ın Altı Gün Savaşı'ndan sonra ABD ile diplomatik ilişkileri feshettiği dönemde Kahire'de ABD'nin temsilciliğini yapmaktaydı.)

Anderson'un sözlerinden Sedat, Rogers ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda Mısır'da Rusların varlığının sona erdirilmesi konusunun yürürlükte olduğunu Nixon'a "Bazı bildirilerimi dikkate almayın. Onlar zoraki mizaç taşımaktadırlar. Esas kararı ben çoktan aldım" mesajıyla iletmesi için Bergus'a icada bulunmuştu.

Bu çok önemli bir bilgiydi ve bu yüzden ben hemen elçi V. M. Vinogradov'a gittim. V. A. Kirpiçenko'nun yanında, ona Anderson'un anlattıklarını ve bir sürü diğer konuşmalardan oluşan izlenimlerimi aktardım. Elçi kendini tutamamıştı.

-"Siz birkaç günlüğüne gelmişken bile inanılmaz sonuçlara varıyorsunuz, (sinirlenerek söylemişti bunu). Ben ise günde beş kere Sedat ile görüşmekteyim ve inanın ki durumlardan sizden daha fazla haberdarım."

-"Moskova'nın talimatları doğrultusunda benim şifreli yazışmalar kullanma iznim var. Ben bu haberi Merkeze bildirirken siz de yazdıklarımın bir uydurma olduğunu ekleyebilirsiniz (ben de artık kendimden geçmeye başlamıştım)."

-"Telgrafınızı iletmeyeceğim. Çünkü yönetimi yanlış bilgilendirmek istemiyorum."

Burada konuşmamız sona ermiş ve ben daha önce gitmeyi planladığım Beyrut'a uçarak telgrafımı oradan göndermeye karar vermiştim.

Telgrafta Anderson'un anlattıklarının dışında BAC'de (o dönemde Mısır resmî olarak hâlâ bu adı kullanmaktaydı) olup bitenler konusunda kendi görüş açımı da dahil etmiştim. Özet olarak şöyle görünmekteydi:

-"Mısırda sağa yönelik bir eğilim gözlemlenmektedir. Abdülnasır'ın yakın çevresinden tutuklanan kişilerin aleyhine açılmaya hazırlanan davanın tüm Abdülnasır mirasına kar-

şı kullanılacağına dair bulgular var. Uzaklaştırılan grup bir çeşit küçük burjuvazi ideolojisi ile sosyalizmin karışımıydı. İktidarda kalanlar ise Mısır burjuvazi çıkarlarını temsil etmektedir. Bu artık 'eski', Abdülnasır tarafından mülksüzleştiren ya da hakları kısıtlanan burjuvazi değil de 'yeni', devlet ve sektörün gelişmesi ile bağlantılı olarak Abdülnasır zamanında güçlenmeye başlayan ama iktidara direk çıkışı olmayan burjuvazidir. Yönetimde 15 Mayıs'tan sonra meydana gelen değişiklikler, basit bir değişiminden daha karmaşık bir yapıya sahiptir."

-"Gerici İslami çevrelerde ani bir faaliyet yükselmesi görünmektedir. BAC'nin yeni anayasa görüşmelerinde 'yapılan ve yapılacak olan her şeyin İslam'a uygun hale getirilmesine' yönelik taleplerin sesleri yükselmeye başlamıştır ve Başkan vekili Hüseyin Şafeyi bunun Kur'an tarafından önceden belirtildiğini açıklamıştır."

-"Arap Sosyalist Birliği'ndeki (ASB) tutuklamalar ya da yönetim grubunun görevden alınması ve buna eşlik eden ASB'nin çekirdeğini oluşturan 'Avangard Sosyalistler' gizli örgütünün dağıtılması, siyasi ortamı kökten değiştirmektedir. 1967'den sonra ASB'nin faaliyetlerinde durgunluk gözükse de yönetim çekirdeği altı milyonluk Arap Sosyalist Birliği'ni bir arada tutmayı başarırken onu BAC'nin 'güç merkezlerinden' biri yapmaktaydı. ASB'nin yeni geçici yönetimi küçük istisnalar hariç genelde muhafazakar elemanlardan oluşmaktadır. Sedat'ın özel emri üzerine ASB'nin çalışanları 200 kişiyi aşan ve genelde iş yerlerinde bulunan kuruluşları kapatıldı."

-"Ordunun birlik içinde hareket etme ihtimali çok düşüktür, özellikle Mısır ordusunun yönetim kurulunu, siyaseti etkileyebilen Amer grubunun ortadan kaldırılmasından sonra. Fakat bazı sağ askerî grupların iktidarı ele geçirmeye değil de ülkedeki güç oranını değiştirmek amacı ile bir çıkış yapmaları mümkündür.

-"11 Haziran'da yapılan, Sedat'ın gericiliğe direnci ve BAC'de sosyal değişimlerin çizgisini izlemekte olduğu yönün-

deki konuşmasından -Heykal tarafından hazırlanan- Sedat'ı 'yönlendirenler'in yeni başkanı merkezi pozisyonlarda tutmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Fakat Sedat Abdülnasır olmadığı gibi ondan da bir Abdülnasır yaratılması mümkün değildir. BAC'de durum değişmektedir."

Beyrut'tan gönderdiğim şifreli telgrafların üçü de Politbüro'nun tüm üye ve üye adaylarına, MK sekreterlerine, Dışişleri Bakanlığı'nda da A. A. Gromiko ve onun başyardımcısı V. V. Kuznetsov'a dağıtılmıştı. Moskova dönüşünde Zamyatin bana SSCB'de yöneticilerinin çok kısıtlı sayısına TASS tarafından dağıtılan ve gizli bilgiler içeren "Sıfır Numara"ya benim tüm izlenimlerimi toplayan büyük bir yazı yazmamı teklif etmişti. Hazırladığım yazının ana konusu Sedat ile imzalanan anlaşma olumlu bir anlam taşısa da bunun Mısır'da, SSCB için elverişsiz, Birliğin çıkarları ile ters düşen iç ortamın gelişmelerine ve dış siyasetin yönelişine deva olamayacağı fikrini içermekteydi.

"Sıfır Numara" yayımlanınca beni L. İ. Brejnev'in basın danışmanı Yevgeni Samoteykin arayarak Genel Sekreter'in konu ile ilgilenerek yazıyı inceleme amacıyla eve bile aldığını söylemişti. Bu haber beni tabii ki hemen canlandırmıştı. Fakat iki gün sonra gelen ikinci aramada Samoteykin kısa ve net: "Seni kurtardım" demişti. Meğer Podgorni TASS'ı "Sıfır Numara"yı geri çekmeye zorlayarak skandal çıkartmıştı. "Sıfır Numara" şifreli telgrafa göre daha fazla adrese ulaşabilmişti ve öyle görünmekteydi ki yazdığım sorunlar daha belirginleşmişti. Podgorni bununla da kalmadı: SBKP GM'ye önümüzdeki kongrede seçilecek olan önceden hazırlanmış üyelerin listesine göz atarken Zamyatin adını çizti -o ancak GM Teftiş komisyonu üyesi olabilmişti.

Lakin Podgorni'yi çok öfkelendiren, Kahire'den yaptığım, bildirilerden altı ay sonra Sedat'ın bizzat Newsweek'te yayımlanan A. de Borchgrave'in röportajında kendi tutumunu açıkça ifade etmesiydi. Temmuz'da Kahire ziyaretinde bulunan ABD'nin Dışişleri Bakanlığı'nın Mısır şubesinin başkanı M. Sterner ile yapılan görüşmesine değinerek Sedat bu röportajda: "Nixon, Rogers ile yapılan son görüşmesinde belirtilen pozisyonumuzu Mı-

sır ve SSCB arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nı bir şekilde etkilemiş miydi bilmek istemiş. Hayır diye cevapladım bunu ben. Nixon'un ikinci sorusu: İsrail askerlerinin ilk çıkartma safhasından sonra ABD ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurmayı hâlâ vaat etmekte miyim? Ve üçüncü soru: İsrail askerlerinin ilk çıkartma safhasından sonra Sovyet askerî personeli göndermeye hâlâ niyetli miyim? Ben bütün bunlara evet demiştim." demişti.[12]

Kissinger "Oyuna" Giriyor

O sırada ABD'de Ortadoğu siyasetinin hazırlanması ve uygulanması sorumluluğu fiili olarak Rogers'den Kissinger'e geçmekteydi. Buna Washington'un Ortadoğu'da geniş kapsamlı düzenleme yapma düşüncesinden vazgeçme kararı eşlik ediyordu. "Aralık 1971'de Nixon, Ortadoğu diplomasisi üzerine benim fonksiyonel denetimimi başlatan adımı atmıştı" diye yazmıştı Kissinger. Bu nasıl bir adımdı? Aralık'ta İsrail Başbakanı Golda Meir, Amerika Başkanı Nixon'ı ziyaret etmişti. "Her iki lider strateji ve taktik belirleyici sorunların üzerinde karşılıklı anlaşmaya varmışlar: Geniş kapsamlı düzenleme yollarının aranmasına bir süre ara verilmesine, bunun yerine, tüm çabanın Mısır'la yapılacak geçici anlaşmaya sarf edilmesine karar verilmişti." [13]

Artık Suudiler üzerinden yapılan bağlantı kanalı hem ABD hem de Sedat'ı memnun etmemekteydi. İki ülkenin istihbarat servisleri arasında Beyaz Saray'ın ve Sedat'ın Dışişleri Bakanlıklarını devreden çıkartan direkt bağlantı kurulmuştu. Dışişleri Bakanı Mahmud Riyad, Süveyş Kanalı'nın açılışının geniş kapsamlı bir düzenlemede belli bir ilerleme ile beraber olmasında ısrar etmekteydi. Amerika'nın Dışişleri Bakanı da geniş kapsamlı düzenleme yanlısıydı. Her ikisi de neticede düzenleme sürecinin dışında kalmışlardır.

---

12 *Newsweek*. 1971.13 Dec. P. 16

13 H. Kissinger, *White House Years*. P. 1289.

Artık 1972'nin başında Sedat, Amerikalılara sözde kısmî anlaşmaları onların yorumlamasına razı olduğunu bildirmekteydi. Bu konudaki bilgileri Kissinger'ın anılarında bulabilirsiniz. Sedat'ın propagandasında güya o kısmî düzenleme prensiplerini reddettiğine (bu konuda Sedat'ın hem Moskova ziyaretlerinde hem de Kahire'de Sovyet temsilcileri ile sohbetlerinde çok konuşuluyordu) değinerek Kissinger anılarında şöyle yazmıştı: "Biz daha iyi görmekteydik." [14]

Muhtemelen, ilk zamanlarda Sedat hâlâ kısmî anlaşmayı İsrail'i diğer Arap ülkeleri ile ve Filistinlilerle müteakip uzlaşmalara götürebilecek bir adım olarak sunmaktaydı. Ama şu bir gerçektir: 1971-1972 yıllarında Sedat, Mısır-İsrail kısmî anlaşmasının geniş kapsamlı düzenlemesiyle Kanal açılışının birlikte olması fikrinden vazgeçti. Sedat ve Kissinger arasındaki gizli bağlantıyla Mısır Başkanı Kanal'm açılmasından sonra Sovyet askerî danışmalarının Mısır misyonuna son verme kararını almıştı. O bu fikre o denli kendini kaptırmıştı ki verilen karar için ABD ile siyasi pazarlığa oturmamıştı bile. Oysa anılarına göre Kissinger, Sedat'ın belirli şartlar öne süreceğini ve bazı konularda ona doğru adım atılması gerekeceğini beklemekteydi.

Sedat'ın Amerika'nın "oyunlarına" katılmasında kendine göre bir mantığı da vardı. Muhakkak Sedat SSCB'den ayrıldıktan sonra, ABD'nin Mısır'ın Arap dünyasında oynadığı rolün önemini anlayarak Kahire ile olan ilişkilerinin Tel Aviv ile aynı seviyeye konulmasını hesaplıyordu. İsrail'le ilişkilerin önceliğini koruyan ABD'nin tutumu ile karşılaşınca içteniçe isyan etmekteydi, ama yine de umudunu kesmiyordu...

Amerika'nın Sedat'ın Nixon'la görüşme talebini geri çevirmesinden sonra, Mısır Başkanı'nın Millî Güvenlik Danışmanı Hafız İsmail'in ABD ziyareti konusunda anlaşmışlardı. Şubat 1973'te Hafız İsmail Washington'a uçtu. Programa Beyaz Saray ziyareti ve Amerikan Başkanı Nixon'la görüşme de dahildi. Kissinger Ortadoğu sorununu Dışişleri Bakanlığı'nın değil de kendisinin idare

14 H. Kissinger, *White House Years*. P. 1289.

ettiği izlenimi yaratmamak için bu süre içerisinde Beyaz Saray'da sadece birkaç dakikalığına görünmüştü . Fakat Kissinger "Pepsi Cola" şirketi başkanı Donald Kendall'ın evinde İsmail ile üç kez gizlice görüşerek uzun saatler geçirdi. Kendall, Nixon'un şahsi dostuydu ve bu durum Kissinger'ın o dönemde daha başa geçmediği Dışişleri Bakanlığı'nı devre dışı bırakarak faaliyetlerde bulunmasının Başkan tarafından onaylandığını göstermekteydi.

Birkaç yıl sonra, bu kez Letonya'nın Jürmala şehrinde geçen Dartmouth buluşmalarına katılmıştım. Pepsi Cola şirketinin başkanı D. Kendall da oradaydı. Bir gezi sırasında otobüste yan yana otururken Kendall'a onun evinde Mısır ve Amerikan millî güvenlik danışmanlarının gizli görüşmelerinin geçtiği doğru mu diye sormuştum.

"Siz nereden biliyorsunuz?" diyerek endişelenerek sormuştu Kendall. Ben ise oyun oynamaya karar vererek cevabımı uzatmıştım. Fakat Kendall'ın çatan bakışları ve saklanamayan şüphe ifadesini fark etmeye başlayınca bunu Heykal'm yeni çıkan ve bana yazar tarafından hediye edilen kitabından okuduğumu söylemiştim.

1974'te Nixon'un yerini alan ABD Başkam Ford, uluslararası ilişkilerde tecrübesizdi. Dış siyaset Kissinger tarafından kontrol altında tutulmaya devam ediyordu. Kongre ise böyle önemli devlet faaliyet alanlarının bir insanın elinde bulunmasından hoşnut değildi. Toplum tarafından da eleştiriler artarken nihayet 1975'in sonunda Ford, Millî Güvenlik Danışmanlığı görevine General Brent Skoukroft'u getirdi. Gene de Kissinger'ın anılarında yazdıklarına göre bu atama onun dış siyaset üzerinde olan yetkisini hiç de azaltmamıştı. Onun Skoukroft ile eskiye dayanan iyi ilişkileri hiç değişmemişti (Kissinger'ın millî güvenlik danışmanlığı yaptığı dönemde Skoukroft onun yardımcısıydı). Dolayısıyla Kissinger, ABD'nin Ortadoğu siyasetine hâkim olmaya devam ediyordu ve onun bu alandaki faaliyeti Sedat'ın İsrail'le bağımsız anlaşma akdetmesini hazırlamaya yönelikti.

Ama önce bu hazırlıkta özel bir rol oynayan Ekim 1973 Savaşı'ndan bahsedelim...

BÖLÜM 10

01 MUIOA

1973 SAVAŞI

ABD'de, Arap ülkelerinin İsrail'le yeniden savaşa girişeceklerine, hele 1967'deki yıkıcı bozgundan sonra, kimse inanmıyordu. İsrail tarafından Kanalın doğu kıyısına inşa edilen "erişilmez" Barlev Hattı'na saldırı girişimi ya da bilhassa Süveyş Kanalı'nın zorlanması, top ve tanklarla Kanal üzerinden İsrail mevzilerinin ateşe tutulması ve Golan Tepeleri'ne saldırı gibi Mısır'ın ve Suriye'nin eşzamanlı savaş harekâtları ABD'de hiç kimsenin aklına gelmezdi.

Mayıs 1973'te akademisyen V. V. Jurkin ile New York'ta iken Dış İlişkiler Konseyi'nde (çok itibarlı dış siyaset kulübü) demeç vermeye davet edilmiştik. Bizim konuşmalarımızda genelde Ortadoğu sorunları ile ilgilenen Amerikan bilirkişileri bulunmaktaydı. Biz olayların gelişmesinde ihtimal olarak Arap ülkeleri tarafından İsrail'e karşı savaş teşebbüsü ve petrol ambargosu dahil birçok şey saymıştık. Bu tespitimiz çok sert eleştirilere maruz kalmıştı. Kendini Dışişleri çalışanı olarak tanıtan bir kadın, Arap ülkelerinin İsrail'in savaş üstünlüğünü anladıklarını ve ayrıca tüm Batı dünyasını karşılarına almaya yanaşmayacaklarını söylemişti. Diğer katılımcıların da benzeri değerlendirmeleri vardı.

Söylemem gerekmektedir ki biz Jurkin ile Mısır ve Suriye tarafından hazırlanan savaş harekâtlarından habersizdik ama mantığımıza göre Arap sokaklarında 1967'de işgal edilen toprakla-

rın tahliyesi için kararlı adımların atılmamasına yönelik yükselen hoşnutsuzluğun böyle bir olasılığı doğuracağı da göz ardı edilemezdi. Savaşın sonradan neredeyse bizim tarif ettiğimiz senaryoda gelişmesi yüzünden Jurkin ile ben vize almakta sıkıntı çekmeye başlamıştık. Bu konudaki ilk olay 1976'da BM Yardımlaşma Birliği'nin toplantısına katılmamız için istediğimiz vize uzatma işlemlerinin reddedilmesi olmuştu. Ve ancak hem Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan hem bilim adamı olan meslektaşımız saygıdeğer Marshall Shulman'ın araya girmesi bu yasağı aşmamıza yardımcı oldu.

Sedat'ın Afallaması

ABD'nin Mısır ve Suriye'nin geniş bir askerî harekâta geçme niyetinden bihaber olduğu belliydi. Anılarında H. Kissinger da, Araplar tarafından başlatılan savaş harekâtının genişliğinin ve Mısırlı ve Suriyeli birliklerin eşzamanlı harekâtının Amerikan yönetimi için beklenmedik bir olay olduğunun altını çizmekteydi.

Peki, Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye tarafından hazırlanan askerî faaliyetlerden önceden haberdar mıydı? Daha Abdülnasır döneminde Sovyet savaş uzmanlarının direkt katılımı ile Süveyş Kanalı'na hücum eden, Sina'da işgal edilen Mısır topraklarını serbest bıraktıran harekâtın -"Granit",- onun bir değişiği "Granit -2" ve "Granit- 3" adlarındaki planları üzerinde çalışılmıştı. Ve bu planlar da Sedat tarafından kullanıldı. Altta anlatılan, Greçko'yla geçen görüşmesinde Sedat, Mareşal Greçko'ya "tatbikatın haritasını gösterme" emrini Şubat 1973'te verdiğini iddia etmektedir. Sedat'ın savaş harekâtlarının stratejik düzeyini Sovyet temsilcileri ile görüşmediği bu sözlerden anlaşılmaktaydı. Harita sadece SSCB Savunma Bakanı'na Şubat ayında gösterilmişti oysa savaş sekiz ay sonra Ekim'de başlamıştı. Bazı güvenilir kaynakların bilgilerine dayanarak; Sedat, İsrail'e karşı yapılacak geniş askerî harekâtı X saatinden önce Moskova'ya bildirmedi, diyebiliriz. Kahire ve Şam'dan gelen ilk savaş harekâtı haberle-

rinde (sonradan anlaşıldığı gibi iki ülke arasında mutabakat edilen haberlerdi bunlar) güya ilk harekâtın İsrail tarafından başlatıldığı iddiası bunu kanıtlıyordu. Anlaşıldığı gibi Sedat SSCB'nin Ortadoğu'da kriz mahalline çekilmesinden hoşnutsuz olacağından ve savaş tatbikatını bloke etmeye kalkışacağından korkmuştu. Esad ise Sedat ile önceden tatbikatın "büyük gizlilik" içinde hazırlanmasına yönelik anlaşma yapmıştı.

Sovyet istihbaratı Mısırlı ve Suriyeli birliklerin her yer değiştirmesini bildirmekteydi. Bu durum Moskova'da endişe yaratıyordu. Çünkü 1967'de olduğu gibi, İsrail'in öncelikli saldırı olasılığı da gündemde yer almaktaydı. Bu koşullar altında Sovyet diplomat ve uzman ailelerinin Mısır ve Suriye'den sevkiyatına başlanılmasına karar verildi. Elbette en büyük kaygı kadınlar ve çocukların güvenliği konusundaydı, ama aynı zamanda da savaş çatışmalarının başlayacağını bildiren özel tehlike "sinyalleri" veriliyordu. Duruma bakılırsa SSCB, ABD'nin onun savaşı desteklediğini düşünmesini istemiyordu ve bu sinyaller ciddi bir tehlike uyarısı olarak kabul ediliyordu.

Ekim Savaşı'nı ikiye bölebiliriz: Mısır ve Suriye ordularının artan savaş gücünü gösterişinden birçoklarının, ilk olarak da İsraillilerin, sersemlemesi ve sonra İsraillilerin inisiyatifi ele geçirerek savaşı başlatan Mısır ve Suriye ordularını bozgun haddine getirmesi. Savaş sırasında Şam'daydım ve ilk günlerde İsrail Hava Kuvvetleri'nin hedefini bulan "kare" sistemli roketlerinin Suriye başkenti üzerinde ne büyüklükte bir kayba yol açtığını kendi gözlerimle görmüştüm. Suriyelilerin silahları Sovyet üretimiydi ama kullananların Suriyeliler olduğundan hiç bir şüphe yoktu.

Şam'da birkaç gün önce inanılmaz coşku ile kutlanan Kuneitra'nın kurtarılmasından sonra, Suriye birliklerinin onun geri verilmesinden dolayı oluşan ruh hallerini, bu karamsar çöküşü izlemekteydim. Kitabımda savaşın akışındaki dönüm noktalarının nedenlerini araştırmak gibi bir amacım yok, bununla en iyisi savaş bilirkişileri uğraşsınlar. Ayrıca askerî tatbikatları an-

latmaya da niyetli değilim. Bu konuda bir sürü yazı ve kitap var. Fakat esas olan şu ki savaşın iç yüzü, onun gizli kalan tarafları ve hâlâ aydınlanmamış yönleri ilgimi çekmektedir.

Amerikalıların Sedat'ın 1973 Ekim Savaşı ile ilgili planlarını herhalde bizden daha kolay çözdüğünü söylemeliyim. Burada anlatımı Kasım 1975'e çekmek istiyorum, böylece başlatılan savaş tatbikatının gerekçelerini daha iyi anlayabiliriz. Çok önemli bir gazeteci ve bilim adamı olan İ. P. Belyaev'in ve benim ortaklaşa yazdığımız "Mısır'da Abdülnasır dönemi" kitabı Cemal Abdülnasır'ın uluslararası ödülüne laik görülerek Kahire'de madalyalar vermişti. Mısır'ın en saygın aylık dergisi Et-Talia'nın uzunca bir dönem boyunca baş editörlük görevi yapan arkadaşımız Lütfü el- Holi bize Sedat'ın görüşme davetini iletti. Herhalde görüşmemizin resmî olmayan niteliğini vurgulamak amacı ile Sedat görüşmenin şehir dışında, Baraj'daki konutunda yapılmasına karar vermişti. Böyle bir teklif özel bir anlam taşıyordu. Çünkü Sedat o zamanlarda Sovyet temsilcileri ve diplomatlar dahil kimseyi kabul etmiyordu. Görüşmemiz 25 Kasım'da gerçekleşerek üç saat sürdü. Bu zamanın büyük bölümü SSCB'ye sitemlerle birlikte ordunun harekâtlarını anlatan Sedat'ın karışık monologuydu. Biz tabii ki böyle suçlamalara kanmayarak neticede onun ne kadar da "eski Abdülnasır dönemlerindeki gibi tüm ruhu ve kalbi ile Sovyetler Birliği'ne sadık olduğunu" duymuştuk.

Belyaev ve benim daha önceden de Sedat ile görüşmüşlüğümüz vardı ve belki de böyle gösterişli bir samimiyete onu iten de buydu. Üstelik bizim gözümüze açıkça "ulusun babası" (onun sözleri), tarih yapan bir insan olarak görünmeye çalışıyordu. Abdülnasır'ın şanının ona rahat vermediği açıkça hissedilmekteydi. Ayrıca savaş zamanında basit savaş taktikleriyle değil de "yüksek düşüncelerden" yola çıkarak hareket ettiğini gösteriyordu. Sedat'ın konuşmalarının bir kısmını aldığım notların stenografik doğruluğuyla size anlatmak istiyorum: "Cephe katmerli börek gibiydi", diyordu Sedat, "Benim üçüncü ordum Sina'da İsrailliler tarafından kuşatılmıştı. Bunun yanı sıra Süveyş Kanalı'nın

batı kıyısına geçen General Şaron'un tankları da Mısır birlikleri tarafından abluka altına alınmıştı. Savaşın son etabında bile durumumuz muvazeneli görünüyordu. Generallerim, Şaron'un tanklarını ana kuvvetlere bağlayan ince koridoru keserek onlara saldırma konusunda bana baskı yaptılar. Her şey bunun için uygundu: Hem zırhlılarımız hem de topçularımız onlardan iki kat fazlaydı. Fakat Henry Kissinger bana "Sayın başkan, eğer Sovyetlerin silahları ikinci kez Amerikan silahlarından üstün gelirse Pentagon'a direnme imkânım olmaz ve bizim tüm anlaşmalarımız suya düşebilir" dedi.

"Hangi anlaşmalar?" diyerek Belyaev ile birlikte sormuştuk, Lakin Sedat konuyu değiştirmişti.

Sedat'ın asıl niyetlerinin neler olduğu hakkında eski Savunma Bakanı Sadık ile yaptığım konuşmadan bir izlenim çıkarabiliriz. Pravda gazetesi muhabiri iken onunla aynı binada yaşıyordum ve tanışıklığımız vardı. Sabah erken saatlerde köpeğini gezdirirken evimizin önündeki sokakta karşılaştığımızda bana Rusça hep "iyi akşamlar" derdi. Onunla bir görüşme yapmayı rica edince hemen beni evine davet etti. Görüşmemiz çok dostça geçti. "Ben şimdi emekliyim" demişti Sadık: "Bir süre önce 1973 Ekimi'nin savaş tatbikatına başlarken Sedat kendisinin iki günlük Suriye'nin ise yirmi günlük mühimmatı kaldığını söylemişti. Bu rakamları açıklaması onun Hafız Esad ile yapacağı polemik için gerekliydi. Anlaşıldığı gibi Sedat savaş tatbikatına yalnız başlıyordu. Demek ki o ya bir budalaydı (burada Sadık daha sert bir kelime kullanmıştı) ya da elinde o zaman onu durduracaklarına dair kapı gibi anlaşması vardı."

Sadık ne dediğini iyi bilirdi. Onun Başkan'la hazırlanan savaş tatbikatı konusunda ciddi anlaşmazlıkları vardı. Savaş başlamadan bir yıl önce 24 Ekim 1972'de Sedat Mısırlı tüm başkomutanları toplayarak "kısıtlı savaşın" yararına deliller göstererek konuşmuştu: "Süveyş Kanalı'nın batı kıyısında 10 milimetre bile kurtarırsak bu, bizim diplomatik müzakerelerde pozisyonumuzu güçlendirecektir." Sadık'la beraber Generallerden birçoğu

savaşı sınırların içinde tutma olasılığına kuşku ile yaklaşmıştı. İki gün sonra Başkan'ın sekreteri, Bakanı evinde ziyaret ederek ona Sedat'ın kendisi istemediği halde istifa talebinin kabul edildiğini bildiren mektubunu iletmişti.

1 Aralık 1975'te Belyaev ile Amman'a uçtuk. Orada ertesi gün Ürdün Kralı Hüseyin tarafından öğle yemeğine davet edilmiştik. Masada sadece beş kişiydik. Kral, Başbakan Zeyid Rifai, R. V. Yüşük, Belyaev ve ben.*

Bu, Kralla ilk görüşmem değildi. İlk kez 60'ların sonunda davet edilmiş ve geç kalmıştım. Geldiğim zaman kolları sıvanmış renkli gömleğiyle beni karşılarken şöyle söylemiştim: "Majesteleri, geç kaldığım için sizden af dilemekteyim, fakat ben suçsuzum çünkü tüm Ortadoğu'da arabaların kırmızı ışıkta geçemediği tek ülke Ürdün'dür." Kralın espri anlayışı yüksekti. Belki de bu yüzden o anda onunla başlayan yakın temasımız yıllarca, bu zeki, eğitimli, alımlı adamın vefatına kadar, sürmüştü. Bu gerçek, bizim dostça ilişkimizin derecesinin altını çizmekteydi. Bir keresinde; Amman'da, şehrin bir ucundaki Başbakan'ın evinde olduğumu haber alan Kral benimle görüşmek için tek başına motora binerek yanımıza gelmişti. Çok sevilen hükümdarın arkasından aceleyle gelen özel Çerkez korumaların bana attıkları öfkeli bakışları anlatması zordur...

Elbette Kral Hüseyin'in siyasetindeki bazı şeyler kabul edilemezdi, ama ben şahsen her zaman onun mertliğine ve sıkça gösterdiği sağduyuya hayranlık duyuyordum. Esas bu iki özellik, devlet gemisini sayısız tehlikeli kayalıklar arasından zor şartlar altında geçirmesinde ona yardımcı olmaktaydı.

Kral her türlü doğal sohbeti ustalıkla sürdürebilirdi. Sıkça, biraz mahcup bir gülümsemeyle, çok ciddi konulardan konuşurdu. Bu kez de aynıydı. Kısıtlama hissi yoktu. Çünkü Z. Rifai diğer in-

* Sovyet istihbaratçısı, sonradan General, İngiltere'de dış istihbarat servisinin temsilcisi.

sanların yanında Hüseyin ile mesafesini korusa da Rifai Kralın kolej arkadaşıydı ve onları sıkı bir dostluk bağlamaktaydı.

Belli ki Sedat'ın hareketleri, Ürdünlü yöneticileri çileden çıkartmaktaydı. Kral Hüseyin şöyle demişti: "Biz diğer Arap ülkeleriyle, özellikle Mısır'la, dayanışmamızı göstererek 1948, 1956, 1967 yılındaki savaşlara katıldık. Oysa Sedat 1973'te savaş harekâtlarına geçerken bizi bilgilendirmedi ve şimdi de kimseye danışmadan, kendi kendine, bir anlaşma imzaladı.(Sina'da işgal altındaki toprakların İsrail tarafından kısmî tahliyesi – Y. P.) Sedat bir Arap ülkesinin sahip olduğu tüm üstünlüğü israf etti. Ekim 1973'teki savaştan sonra doğan yeni duruma dayanarak bir paket anlaşması yerine, her şeyi Amerikalılara teslim etmiştir."

Sohbete Rifai de katılmıştı: "Sanırım, Sedat savaş tatbikatına başlamadan önce Kissinger ile anlaşmıştı. Ekim Savaşı'ndan bir buçuk yıl önce ülkelerimiz arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden düzeltilmesi amacı ile Kahire'de Sedat'ın yanındaydım. Samimiyet içinde bana Kissinger'ın "ihtilafı düzeltme amacı ile Dışişleri Bakanı'na siyasi faaliyetinde genişlik kazandırmasını" teklif ettiğini söylemişti. Sedat Kissinger'ın sözlerine Mısır'ın Süveyş Kanalı'm geçmesi ve batı kıyısındaki küçük bir bölgenin 10-15 bin Mısırlı asker ve subay pahasına ele geçirilmesini şart koşmuş." "Çok büyük bir bedel değil mi?" diye sormuştu Rifai. Sedat, Rifai'nin anlattığı gibi "kaybın boyutunun siyasi yollardan azaltılabileceğini" söylemişti.

Sedat'ın "yakınlarda" savaş tatbikatına başlayacağını açıklamaya karar verdiği Mısır'ın Millî Güvenlik Konseyi'nin 2 Ekim'de yapılan toplantısı; işgal edilen toprakların kurtarılmasını değil de İsrail'le ihtilafın çözümlenmesini ve küçük bir bölgenin ele geçirilmesini amaçlayan "kısıtlı savaşın" işlemlerini birebir doğrulamaktadır. Önümüzdeki savaşın boyutu sorusunu Sedat, tek kelimeyle "kısıtlı" diye cevaplamıştı.[15]

15 M. Heikal, *The Road to Ramadan*. s. 25.

Sedat, Esad'ı Neden Durdurdu?

Bu arada Sedat, Ekim 1973'te Mısır'la beraber savaşa giren Esad'ı kısıtlı savaş tatbikatının planlarına dahil etmemişti. Mısır ordusunun eski Genelkurmay Başkanı S. Şazli'nin bu konuda ilginç anıları vardır. Şazli, Sadık yerine gelen Mısır Savunma Bakanı İsmail Ali ile konuşmalarından birini yazmıştı. Konuşma Nisan 1973'te gerçekleşmiş. Savunma Bakanı, Şazli'ye 'Suriye hükümeti ile temasta bulunan Cumhurbaşkanı Sedat'ın siyasi yönergesini iletmişti. "Çok iyi anlaşılmaktaydı ki" yazıyordu Şazli, "Eğer Suriyeliler planımızın Kanal'dan doğu istikametinde ancak 10 mil alana çıkmak ile sınırlı olduğunu anlarlarsa bizimle savaşa girmezler... Neticede İsmail bir çözüm teklif etmişti. Bana Kanal'ın geçme planından ayrı dağ geçidine kadar uzanan bir saldırı planı daha hazırlanmasını öneriyordu. 'Diğer planın detayları Suriyelileri memnun etmek amacı ile kullanılacaktır' demişti. Ve hemen bu planın hiç bir zaman uygulanmayacağını da eklemişti. Böyle bir ikiyüzlülük beni sarsmıştı. Fakat emrine itaat etmek ve bu sırrı saklamak zorundaydım."[16]

Suriye Başkanı Hafız Esad'ın düşünceleri de çok ilginçtir. 2 Haziran 1983'te Şam'da kendisiyle görüşürken Esad'a Ekim 1973 Savaşı ile ilgili Sedat'ın fikirleri konusunda ne düşündüğünü sordum. Hafız Esad (yine yazdığım notlardan detaylı bir şekilde aktararak): "Sedat ile beraber hareket etme konusunda anlaşmamız vardı. Elbette o kendi asli hedeflerinden, yani savaşın planlamasının oluşan durumu ölü noktadan çekmek için olduğunu ve bunu müzakerelere başlama aracı olarak kullanacağını bize söylememişti.

Biz Suriye'de anlamaktaydık ki savaşın BM Güvenlik Konseyi'nin kararları doğrultusunda siyasi çözümü olmalıdır. Fakat biz BM'nin araya girme anına doğru her iki cephede de 1967'de İs-

16 General S. Shazly, *The Crossing of Suez: The October War (1973)*. L., 1980 s. 30, 31.

rail tarafından işgal edilen toprakları kurtarabileceğimiz üzerinde durmaktaydık. Bu yüzden Golan Tepeleri'ndeki askerî harekâtın planları bu zeminde hazırlanmakta idi. Yani konu Suriye ordusunun Golan Tepeleri'nin sonuna kadar gitmesiydi.

"Sedat cephede kendi planlarından sizi haberdar etmiş miydi? Planlarınızı mutabakat ettiniz mi?" diye Esad'a sormuştum.

"Sedat ile Mısırlı ve Suriyeli orduların eşzamanlı harekete geçmesi konusunda bir anlaşmamız mevcuttu. Mısırlı askerî birlikler Sina geçitlerine varınca 'stratejik ara' verecekti. O arada Suriye ordusu Golan Tepeleri'ne hücuma devam edecekti. Geçitler bölgesinde böyle 'ara' verilmesi gerekliydi. Çünkü Mısır ordusunda büyük kayıplar olacağı ve asker, silah ve cephane ikmali gerekeceği tahmin ediliyordu. Fakat Sedat ile olan anlaşmamızda 'ara'dan sonra Mısır ordusunun İsrail sınırlarına kadar istilasına devam edeceği öngörülmekteydi."

"Gerçekte ne olmuştu?"

"Gerçekte her şey bambaşkaydı. Ortak planın doğrultusunda 6 Ekim'de savaş tatbikatı başladı ve Suriye hiç sapmadan planı izlemekteydi. Sedat ise kendi senaryosuna göre hareket ediyordu. Süveyş Kanalı'nı geçtikten sonra Mısırlı askerler hemen siper almaya başladılar. Dayan 8 Ekim'de, Batı cephesinde durumun stabilize edildiğini bildirmişti bile. İsrail ordusunun büyük bölümünün Suriye cephesine aktarılmasına izin vermişti. Mısır taarruzu devam etseydi biz bazı topraklarımızı kaybetme pahasına bu hücuma karşı koyabilirdik. Çünkü bu esnada İsrailliler askerî birliklerini tekrar Batı cephesine aktarmak zorunda kalacaktı. Fakat gerçekte hiç de böyle olmadı. Bu yüzden en büyük darbeyi Suriye ordusu yemişti.

Plana göre Mısırlıların yedek güçleri belirtilen vakitte harekete geçecekti. İki gün geçmişti ve tüm vadeler aksatılmıştı. Biz durmadan Sedat'a bu konudaki anlaşmamızı hatırlatan telgraflar gönderiyorduk. Fakat o cevap bile vermiyordu.

Sedat'ın siyasi temaslarından haberimiz yoktu. Ateşkes talebiyle BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmamızı bildiren telgraf Suriye için tam bir sürprizdi. Sedat savaşa son verme kararma gerekçe olarak ABD'nin İsrail'in yanında savaşa katılacağını ve onlara karşı savaşamayacağını göstermişti. Telgrafa cevap verirken savaş harekâtlarını kesmemeyi rica etmiştim. Suriye'nin Golan Tepeleri'ndeki boşluğu kapatarak ciddi karşı hücuma geçme imkânı olduğunu vurgulamıştım. Sedat bu telgrafa cevap vermeyerek tek taraflı olarak ateşkese onay verdi. Hâlbuki o esnada Suriye cephesinde savaş harekâtı devam etmekteydi. Suriye'nin ateşkesi onaylamadığını fark eden Sedat, telefonla beni arayarak böyle bir adımın gereksinimine beni ikna etmeye çalıştı. Bununla birlikte ateşkes, 1967'de İsrail tarafından işgal edilen toprakların boşaltmasında Amerikalıların güvencesini öngörmekteydi. Bu konuşma 22 Ekim'de olmuştu."

Kissinger'ın Çözdüğü Sorunlar

Dışişleri Bakanı anılarında Sedat'ın fikirlerini önceden anlayan hiç kimsenin olmadığını yazmaktaydı. Bu "hiç kimse"ye; muhteşem analist, hem de savaştan önce birkaç ay Sedat'la gizli görüşen Henry Kissinger'ı dahil etmek çok zor. Aslında kendisi de yazmakta idi: "Sedat, 1973'ün başında onun Millî Güvenlik Müsteşarı Hafız İsmail'in benimle yaptığı iki gizli görüşme dolayısıyla bizim Ortadoğu ihtilafında diplomatik çözümlemelere başlama niyetimizden haberdardı. Fakat bununla birlikte onun buradan iki şey çıkartması gerekiyordu: İlki; İsrail ordusunun tüm topraklardan çıkartılmasını hedefleyen Arap programının imkânsız olduğu ve ikincisi; iradesizlik izlenimi yarattığı sürece Mısır'ın hızlı bir karara varamayacağı. Sedat'ı savaşa iten nedenler topraklara el koyma niyeti değil de Mısır'a özsaygı hissini yeniden uyandırmak için kendi diplomatik esnekliğini artırması idi."[17]

17 H. Kissinger, *Years of Upheavel.* Boston; Toronto,1982. s. 460

Dışişleri Bakanı tarafından Mısır'ın savaş öncesi askerî hareketlerine gösterilen tepki çok şeyi aydınlatabiliyor. Kissinger, hemen İsrail'in öncü harekâtlarına karşı çıkmıştı. Ayrıca bu, İsrail Dışişleri Bakanı Eban ve Washington'daki İsrailli hukukçu Şalev ile konuşmalarında da ana konu olarak geçmekteydi. Sanırım onu İsrail'in öncü saldırısını büyük Arap-İsrail savaşının engellenmesi hariç önlemeye iten başka nedenleri de vardı: O, Sedat ile kurulan harekât planlarının bozulabileceğinden endişe duyuyordu.

Öyle görünüyor ki savaşın ilk günlerinde olaylar İsrail ordusuna tehlike oluşturmaya başlayana kadar Amerikalıların hareketleri daha doğrusu hareketsizliği ABD'nin dış siyasetinde önemli rol oynayan Kissinger'ın tasarladığı hesaplara göreydi. ABD, İsrail yöneticilerinin ısrarlı çağrılarına bakmaksızın, cephane ve yedek birliklerin atılacağı hava köprüsünü açmakta gecikmekte idi. Köprü ancak 12 Ekim'de kuruldu. Ve o andan itibaren ABD İsrail'i destekleme yoluna girdi. Aynı zamanda da savaşın Sedat'ın prestijine bir zarar vermemesi konusunda özen göstererek Mısır'a ayrı jestler yapmayı da unutmadılar.

Kissinger'ın kendi diplomatik çözümünü "Sedat'ın ufak savaş zaferi" üzerinde yapma düşüncesinin kanıtlarından biri de onun 6 Ekim'de Washington'daki SSCB Elçisi A. F. Dobrinin ile yaptığı telefon görüşmesidir. Dışişleri Bakanı, SSCB'nin temsilcisine, Güvenlik Konseyi'nin önerdiği toplantı ile ilgili olarak her zamanki gibi hemen taraf olmayarak kısıtlı tutum takınılması doğrultusunda acil talimatların verilmesi için rica etmekteydi. "Amerika da aynı şekilde davranacaktır" diyerek bunu temin etmişti Kissinger ve buna Başkan Nixon'u kaynak göstererek bunun acil olarak Sovyet yönetimine bildirilmesini istiyordu.

7 Ekim'de L. İ. Brejnev BM Güvenlik Konseyi'nin toplantı sorusundan kaçınarak Nixon'a gizli kanaldan bir mesaj göndermişti: "İsrail'in, net, sınırlama olmadan işgal ettiği topraklardan çıkmaya hazır olduğunu ve İsrail'in ve bölgede bulunan diğer ülkelerin güvenliğinin garantisini içeren bir bildiri yayımlaması mühimdir. Bu konuda İsrail için kabul edilemez ne olabilir ki?"

Sedat ise Arap ordularının saldırı hamlesi püskürtülürken bile Kissinger ile yapılan "oyunun" sürdürülmesini savunuyordu. Yoksa Kissinger Moskova'da iken Sedat'ın gizli kanalından H. İsmail ile yaptığı görüşmede "ateşkesi genel düzeltmelerden ayırmaya hazır olduğunu" iletmesi nasıl açıklanır ki? Kissinger Sovyet yöneticilere hiçbir şey söylememişti ve anılarında "Sedat'ın inisiyatifini şöyle açıklamaktadır: "Sovyetlerin rolü ABD ve İsrail'e yapılacak baskıya uygun olmasıdır. Fakat İsrail ABD'ye yönelerek kendi siyasetinde yapılan vurguyu değiştirmiş ve evrensel yaklaşımından sıyrılmıştı. Bu şartlar altında Sovyetlerin rolü 'istenmeyen' olarak görünmekte idi ve Moskova'nın radikal kararların koruyucusu olma durumu, Sedat'ın fikirlerine ulaşmasına engel olmaktan bile daha tehlikeli olabilirdi."[18]

Bu sıralarda Sedat herhalde Amerika'nın ona bu oyunda eşlik edeceğinden umutluydu. Savaş zamanında Washington'la gizli bağlantı kanalını aktif hale getirmişti ve Amerikan yönetimi buna yüksek not vermişti. Çünkü mesajlar dostane tarzdaydı ve savaşı sürdüren Sedat için ABD ile yapılan gizli görüşmeler risk taşımakta idi. Ayrıca Sedat kendinin tümüyle "Amerikan tarafındaki bir oyuncu" olduğunu göstermek için Washington'a gizli kanaldan "Ruslara ateşkes onayını vermediğini" bildirmişti. Aynı zamanda Sedat, çok basiretsiz bir politikacı olarak Amerika'nın İsrail'i desteklemeye yönelik stratejik çizgisini küçümsemişti. Kissinger Sedat'ın mesajını aldığı an hemen Dobrinin'i arayarak ABD'nin artık Güvenlik Konseyi çizgisinde hiçbir hamlede bulunmayacağını ve Amerikan Başkanı'nın İsrail'e yapılan askerî teslimatlar konusunda tutumunu yeniden gözden geçirmek zorunda kaldığını, başka deyişle ABD'nin bu teslimatları yeniden başlatacağını söylemişti.

18 Kissinger H. *Years of Upheavel*. P . 638,645

SSCB ve ABD: Arap–İsrail Krizinin Kıskacında

Genelde Ortadoğu ihtilafının her iki tarafı için de iki büyük devletin kıskacına kıstırıldıkları söylenmektedir. Fakat gerçekte her şey tersi istikamette gelişti. Hem Amerika hem Sovyetler Birliği gelişen olayların akışını yöneten olanakların sahibi olamayınca Ortadoğu'yu kızıştıran krize bağlı hale geldiler.

Ekim Savaşı adını alan bu kızışma iki büyük devletin ilişkilerindeki gerginliği yumuşatma yolu arama çabasıyla eşzamanlı olmuştu. Objektif olarak dünya bu yumuşatma sürecinin suya düşmesinin eşiğine gelmişti.

14 Ekim'de Ford'un Başkan Vekili atama töreninden sonra Nixon, Elçi Dobrinin'i kenara çekerek ABD'de yumuşatma sürecini riske atmak amacı ile provoke edildiğini Brejnev'e iletmesini istemişti. Kuşkusuz, o zaman Amerikan yönetimi, yumuşatma sürecinin desteklenmesine yönelik adımlar atma girişiminde bulunmuştu. İsrail'e gönderilen silahlarını bildirirken (2,2 milyar dolarlık silahlar teslim edilmişti) Beyaz Saray, Moskova'ya ateşkesten sonra karşılıklı olarak silah teslimatını kesme teklifinde bulunmuştu. Fakat Moskova o dönemde büyük ölçüde Mısır'la olan ilişkilerinin tutsağıydı.

Kissinger 20 Ekim'de Moskova'ya uçtu. Sadece derhal ateşkes çağrısını içeren ve ayrıca 1967'de alınan 242. önergenin (Sovyet tarafından ısrar üzerinde) gerçekleşmesini de öngören çözüm projesini Güvenlik Konseyi'ne beraber sunma anlaşmasına vardılar. Fakat zaman kaybı olmuştu ve İsrail savaşı kendi lehine çevirmişti ve ateşkeste acele etmemekteydi. ABD ile yapılan anlaşmaların zemininde Güvenlik Konseyi, 22 Ekim'de 338 no'lu önergeyi kabul etti. Ama buna rağmen İsrail ordusu Süveyş Kanalı'na çıkarak Mısır'ın Üçüncü Kolordusu'nu kuşatıp yok etmeye hazırlanıyorlardı.

Kissinger'ın bu koşullarda bile "oyunu" sürdürmekte olduğu anlaşılmaktaydı. Ama gelişmeler bu oyuna bazı değişiklikle-

rin getirilmesine neden olmuştu. Şimdi "Sedat'ın kurtarılmasına" vurgu yapmaktaydı. Bununla birlikte İsraillilerin durdurulmasının sadece ABD'nin elinde olduğuna ve Üçüncü Kolordu'nun imhasına izin vermemesi için İsrail'e baskı yapmakta olduğuna Mısır Başkanı'nı ikna etmesi gerekiyordu.

O sıralarda hem SSCB hem de ABD'nin iç durumu, iki büyük devletin tutumlarını etkilemeye başlamıştı. Moskova ve Washington'un mutabakata vardığı Güvenlik Konseyi'nin önergesini İsrail'in görmemezlikten gelmesi, Sovyet yönetiminde tepki uyandırmaktaydı. Genelde sakin olan ve sert tavırlara meyilli olmayan Brejnev 24 Ekim'de Nixon'a "acil hat" üzerinden pek de diplomatik olmayan bir mesaj göndermeye mecbur kalmıştı. Mesajda: "İsrail'in neden hainlik yaptığı konusunda sizin daha iyi bilgileriniz vardır. Biz durumu düzeltmeye yönelik tek bir imkân görmekteyiz: "İsrail'in Güvenlik Konseyi'nin kararına tabi olması." yazmaktaydı. Ayrıca ABD'nin hareketsizliğinin ülkelerin arasındaki yumuşama sürecinin sonunu getirebileceği: "Riske atılan çok şey var. Sadece Ortadoğu değil bizim ilişkilerimiz de." denerek ima edilmekteydi.

ABD de durumun ciddiyetini anlamaya başlamıştı. Aynı gün Nixon Brejnev'e cevabında Amerika'nın, İsrail'in tüm askerî harekâtlarına son verme sorumluluğunu üzerine aldığını belirtmişti: "Sizinle biz, tarihî önem taşıyan çözümlemelere varmıştık ve biz herhangi bir şeyin bunu mahvetmesine izin vermeyeceğiz" Nixon bunları, Brejnev'e gönderilen mektupta yazmıştı.

Buna rağmen İsrail hâlâ BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes ve orduyu 338 no'lu önergenin alındığı zamanda olan mevzilere kadar geri çekme kararlarını göz ardı ediyordu. Moskova'da çok çalkantılı bir Politbüro toplantısı geçmişti. Sedat'ın özel telefondan "onu ve İsrailli tankların kuşattığı Mısır başkentini kurtarması için her şeyi yapması" yalvarışları da işleri iyice kızıştırıyordu. Derhal durumu soruşturan Kahire Askerî Baş Ataşesi, Süveyş Kanalı'nı geçen birkaç İsrailli tankın haberini alan Sedat'ın korkudan kendini kaybettiğini ve Kahire'nin tehdit altında olma-

dığını Brejnev'e bildirdi. Bazı Politbüro üyeleri, bu bildiriye bakmaksızın sert askerî ve siyasi tedbirlerin alınmasını istedi.

Sovyet yönetiminin birçok üyesi İsrail'in ABD onayı olmadan Güvenlik Konseyi'nin önergesini göz ardı ederek bu şekilde davranmaya cesaret edemeyeceği sonucuna varmaktaydı. Gromiko'ya Politbüro toplantısına eşlik eden danışmanı V. Grubyakov, Moskova'ya çağrılan Dobrinin'e Savunma Bakanı Greçko'nun Mısır'da Sovyet ordusunun varlığının gösterilmesi' talebini anlatmıştı. Kosigin bu tedbirlere sert bir şekilde karşı çıkınca Gromiko da ona destek verdi. İhtiyatlı yaklaşan Brejnev de Sovyet ordusunun ihtilafa herhangi bir şekilde karışmasına karşıydı ama sonunda onay vermek zorunda kaldı. Buna ilk nedeni, Nixon'a gönderdiği sert mesajda SSCB'nin karışma olasılığının ima edilmesi ve ikincisi de Güney Kafkasya'da yapılacak olan Hava Kuvvetleri'nin manevralarıydı.

Böylece 24 Ekim'de Nixon'a Brejnev tarafından gönderilen ve ortak harekâtların teklifini içeren mektupta şöyle yazılmakta idi: "Açık söyleyeceğim, eğer siz bizimle ortaklaşa hareket etmeyi kabul etmeseydiniz biz acil olarak gereken adımların tek taraflı olarak atılmasını içeren konuyu yeniden gözden geçirmeye mecbur kalabilirdik... Ortak hareket etme anlaşmamıza büyük değer veriyoruz. Gelin bu anlaşmayı bu zor durumda somut bir meselenin üzerinde uygulayalım. Bizim uyumlu hareketlerimiz barış için iyi bir örnek olacaktır."

Eminim bu mektubun arkasında, Sovyetler Birliği'nin olaylara doğrudan doğruya karışma kastı yoktu ve bu adım İsrail'i 'soğutmayı' amaçlıyordu. Ve nihayet bu adımı ülkede oluşan iç durum belirlemişti: SSCB 'de İsrail harekâtlarına karşı duyulan öfke büyüyordu ve Brejnev bunu yönetimde olan muhalefetin kullanmasından endişe duyuyordu.

Onların en güçlüsü olan Aleksandr Nikolaeviç Şelepin ya da "Demir Şurik" 1957'de Kruşçev'i; Malenkov, Molotov ve Kaganoviç tarafından yapılan görevden alma teşebbüsünden kurtararak

kendini göstermişti. Sonra 1964'te, Kruşçev'in Brejnev ile değişmesinde önemli rol oynayan şahıslardan biri olmuştu.

Bir süre sonra Brejnev, çevresinden destek alarak parti ve hükümette önemli görevlerde bulunan ve onun yerine geçmeyi hedefleyen Şelepin'i aşağı çekmeye karar verdi. Nixon'a gönderilen sert ileti esnasında Şelepin; ikinci derecede göreve, Sendikalar Kurul Birliği Başkanlığı'na atanmıştı. Fakat 1975'e kadar SBKP GM Hükümet Yönetim Kurulu'nun (Politbüro) üyesi olarak kaldı. Brejnev, Şelepin'in onu İsrail tutumuna karşı kararsızlıkla suçlayabilecek eski Komsomol görevlilerinden destek almaya devam ettiğini bilerek ondan hâlâ korkmaktaydı.

Brejnev'in mektubuna ABD'nin gösterdiği tepki de SSCB'yi korkutmak amacı ile değil de iç durumdan kaynaklanmaktaydı. Beklendiği gibi ortak askerî harekâtlarını reddederek Nixon, SSCB'nin "önceden kestirilemeyecek sonuçlara götürebilecek" tek taraflı faaliyetinin olasılığı ile ilgili ciddi kaygılarını belirtmekteydi. Daha büyük etki yaratması için, ABD ordusunda savaş hazırlığı artırılmıştı. Bu gösteriyle hiddetlenen Dobrinin, Kissinger'ı aradı ve Moskova tarafından gösterilen düşmanca bir eylem olarak anlaşılmaması gerektiğini ve bunların iç durumdan kaynaklandığını belirtti. Başkan Nixon da aynı şekilde Dobrinin'e : "Belki kriz seyrince ben biraz öfkelenmiş olabilirim. Bunun, 'Watergate' etrafında toplanan muhaliflerim tarafından şiddetli ve daimi ablukaya alınmamdan kaynaklandığını vurgulamak istiyorum" dedi.[19]

Bazı Amerikan yazarları, SSCB'nin kendi askerî birliklerini Ortadoğu'ya gönderme niyetinden vazgeçmesinde ABD'nin tavrının etkili olduğunu yazmaktalar. Böyle bir rivayetin gerçekle hiçbir alakası yoktur. O dönemde, iki büyük devlet, birbirini biraz korkuttuktan sonra Cenevre Konferansı'nın yapılması için güçlerini birleştirmişlerdi.

19 A. Dobrınin, *Ferman*. S.278

Cenevre Konferansı'na İki Yaklaşım

338 no'lu önergenin kabulü -önceden anlatıldığı gibi- Devlet Sekreteri Kissinger'ın Sovyet yönetimi ile Moskova'da yapılan görüşmeleriyle gerekleşmişti. Amerika o zaman, Ortadoğu'daki ateşkesin genel siyasi çözümler ile birleştirilmesini onaylamıştı. Belki de bu onay, ABD'nin petrol ambargosundan acil çıkma niyetinden kaynaklanıyordu.

Petrol ambargosu, Arap ülkeleri tarafından 19 Ekim 1973'te Ekim Savaşı'nın başlamasından on üç gün sonra uygulanmıştı. 16 Ekim'de Suudi Arabistan, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Katar petrole yüzde 17 zam yaptı ve petrol fiyatları 3,65 dolara kadar yükseldi (şimdi bunu yazarken bu fiyat bugün ile kıyaslandığında çok komik gelmektedir). Sonra ise Suudi Arabistan, Libya ve diğer Arap devletleri ABD'ye petrol satışlarına yasak koydu ve nedenini de Amerikalıların İsrail'e askerî yardımı olarak gösterdiler. 23 Ekim'de ambargo havaalanlarından ABD'ye petrol sağladığı için Hollanda'yı da kapsadı. 5 Kasım'da Arap ülkeleri üretimin yüzde 25 azaltılacağını bildirdi. Ve on sekiz gün sonra da Portekiz, Rhodesia ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ne de ambargo konuldu.

Petrol ambargosunun kaldırılması (Libya hariç) 17 Mart 1974'te ABD'nin Ortadoğu'da siyasetini "düzeltme" teşebbüsü olarak orduların ayrılması gibi diplomatik adımları atmasından sonra oldu. Fakat bu sefer yeni bir kriz doğmakta idi: Petrol krizi. Ondan önce petrol fiyatlarında fazla hareketlilik görülmüyordu. Hatırlarsak 1945'te İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve dünya ekonomisi kalkınma dönemlerinde petrol fiyatı varil için yaklaşık 1 dolardı ve petrol ambargosu uygulanmadan önce en fazla 3 dolara yükselmişti. Fakat ambargonun kaldırılmasına doğru, yıllık ortalama fiyatı varil için 12 dolar oldu.

1973 yılının petrol ambargosu, yeni bir çağ açtı: Petrol fiyatlarının hareketliliği; Avrupa, Japonya ve ABD'ye petrol temin eden genel bölge olan Ortadoğu'daki olaylar ile sıkıca bağlantılı olmuştu. 1979'da İran, İslami devrimi gerçekleştirince petrolün yıl-

lık ortalama fiyatı varil için 30 doları buldu.1980'de İran-Irak Savaşı zamanında da 35,7 doları... Sonra fiyatlarda bir düşüş görüldü. 1986'da yeni değer göstergesi Kuzey Denizli Brent petrolünün yıllık ortalama varil fiyatı 14,3 dolar olmuştu. Fakat 1990'da Irak'ın Kuveyt işgaliyle fiyatlar yeniden yükseldi.

Belki de birçok siyasetçi hem ABD'de hem SSCB'de Ortadoğu'daki ortamın yumuşamasıyla petrol fiyatlarında düşüş izleneceğini ummaktaydı. Gerçekten de böyle bir şey Asya döviz krizi döneminde 1973'te ambargonun kaldırılmasından sonraki fiyatlara dönülmesi 1998'de olmuştu. Ama 2002'de fiyatlar sert bir artış ile durmadan yükselmeye başladı. 2006'nın başında petrol fiyatı varil için 70 dolara ulaştı. Birçok bilirkişi bu kez petrolün dramatik düşüşünü beklemiyor ve ucuz petrol döneminin kapandığını düşünüyor. Elbette sanayileşen devletler enerji tasarrufu ve diğer enerji kaynaklarını kullanarak yüksek petrol fiyatlarına adapte olmaktalar. Fakat şu gerçek ki 1973 Ekim Savaşı'nın meydana getirdiği petrol ambargosu dünyayı ucuz petrolden yoksun bıraktı.

Petrol konusundan geriye, Cenevre Konferansı'na dönelim...

Öyle geliyordu ki ABD'nin Cenevre Konferansı'nı sorunların genel çözümü ile bağlama onayını onun başarılı çalışmalarına yol açmaktaydı. Gerçekte ise her şey daha karmaşıktı. Bunun temel nedeni de ABD'nin Cenevre Konferansı'nın misyonuna, Sovyetler Birliği ile önceden beraber çizilmiş belgelere uymayan ölçülerle yaklaşmasıydı. Daha sonra H. Kissinger anılarında açıkça yazacaktır ki Cenevre Konferansı: "...tüm ilgilenen tarafları sembolik bir eylem için bir araya toplama aracı idi ve bu yolla kısa bir süre de olsa herkesin kendi ayrı rotasını çizmesini sağlamaktı. Diplomasinin iki taraflı kanallara dönerken böyle büyük bir müzakere toplaması ve sonra onları hareketsizlik içinde tutması çok zordu."[20]

20 H. Kissinger, *Years of Upheavel*. s. 747

Bundan daha açık söylenemezdi, oysa Moskova'da, Dışişleri Bakanı orada iken, farklı şeylerde anlaşmışlardı.

Ayrı bir Mısır-İsrail anlaşmasını düşünen Kissinger, cephelerden orduların çekilmesini zorlaştıran İsrail'e baskı yaparken bile, o kendine özgü kararlılığıyla, kendi fikrini uygulamaktaydı. 16 Aralık 1973'te Kissinger, Kudüs'te iken İsrail yönetimine kendi "genel stratejisini" şöyle anlatmaktaydı (metin İsrailli gazeteci M. Golan'ın kitabında geçmektedir. Golan, Kissinger'ın görüşmelerinin stenografi raporlarını alarak bunları İsrail yönetiminin isteklerine karşı gelerek ve elbette birtakım zorlukları aşarak yayınlamıştı): "Kissinger orduların çekilme müzakerelerinin gerekliliğinin nedenini, sınır konusu ve kesin çözüm konusundaki müzakerelerin atlatılması olarak açıklamıştı. Müzakerelerin başarısı (orduların çekilmesi - Y. P.) petrol ambargosunun kaldırılmasını beraberinde getirecekti. Aynı zamanda Batı Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın baskısını azaltacak ve böylece İsrail'in tecridi de bitecekti. Kissinger İsrail'i, 'İsrail'de kimsenin kuşkusu kalmasın ki müzakerelerin çökmesi İsrail'e yapılan baskıları tutan barajı da çökertebilir ve bu kez kısmî çekilme değil de 4 Temmuz 1967'nin sınırlarına çekilme konusu ile karşı karşıya kalınabilir' diye uyarmıştı."[21]

ABD ve SSCB arasında Cenevre Konferansı'nın değerlendirilmesinde yol ayrımı yaşansa da orduların çekilmesi konusunda onların çıkarları farklı nedenlerden de olsa uyuşmuştu. ABD söylediğimiz gibi Arap petrol ambargosunun delinmesini amaçlıyordu. SSCB ise Suriye ve İsrail ordularının çekilmesi anlaşmasının acil hazırlığını vurgulamaktaydı. Moskova, Sina'da orduların ayrılmasından sonra Suriye'nin İsrail'in saldırısına uğrayacağından korkmaktaydı. ABD'nin aleni Suriye karşıtı çıkışları bu korkuları artırmaktaydı.

Ortadoğu'ya yapılan birkaç ziyaretten ve ABD Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşmelerden sonra SSCB Dışişleri Bakanı A. A.

21 M. Golan, *The Secret Conversations of Henry Kissinger.* N.Y. 1976. s. 152

Gromiko, 5 Haziran 1974'te Cenevre'de Suriye ve İsrail ordularının çekilmesinin sıra ve zamanını ve Suriye'nin işgal edilen topraklarının bir kısmından İsrail ordusunun çıkartılmasını belirten sonuç belgelerini imzalamıştı. Bu belgeler İsrail'in işgal ettiği topraklarından 663 km²lik alanın boşaltmasını öngörmekteydi. Brejnev adına gönderilen mesajda Hafız Esad, Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin desteğine büyük önem verdiğinin altını çizmişti.

4 Eylül 1975'te Mısır ve İsrail ikinci bir anlaşma imzalayarak İsrail ordusunun çekilmesi, Mitla ve Gidi Geçitleri'nin Mısırlılara geçmesi ve BM tampon bölgesinin genişletilmesinde karara vardılar. Fakat Sina'nın büyük bölümü Sedat'ın Begin ile ayrı bir anlaşma yapmasına kadar İsrail işgali altında kalmaktaydı.

"Kısmî" ya da "Ara" Tedbirler

SSCB ve ABD'nin Ortadoğu'da barış çözümlerine farklı yaklaşımları, Cenevre Konferansı'nda fevren oluşmamıştı. Sovyet ve Amerikan taktiklerindeki farklılık konferansa çağrılmadan çok önce belirmişti.

Tabii ki Ortadoğu ihtilafı birçok nedenden dolayı çözümlemek için en zor olanlardan biridir. Onları atalarının yaşadığı topraklardan gitmeye zorlayan bu çıkışlar Filistinliler için kolay olmamıştır. Diğer tarafı da anlayabiliriz: Dünya tarafından tanınan ama onlarca yıl boyunca Arap komşularının kabul etmediği ve yok etme tehditleri savurduğu devleti kuran Yahudilerin korkuları... Bu iki milliyetçi bakışın arasındaki ihtilafın çözüm zorluğunun nedenlerinden biri de -kabul edilse de edilmese de- İsrail'in savaşlar sırasında fiilen komşu Arap ülkelerin sayesinde kendi topraklarını büyütmesidir.

Durumu zorlaştıran bir olgu da her iki büyük devletin bölgeye Soğuk Savaş'a özgü cepheleşme prizmasından bakmasıdır. Bu Ortadoğu'da kendi "müşterilerini" birbirine karşı saldırgan hareketlere itmesi anlamına gelmiyor. Tam tersine onlar Ortadoğu'da

durumun dengelenmesini amaçlıyorlardı ve bu dengeye ihtilaf çözülmeden ulaşılamazdı. Hem SSCB hem ABD onları savaşa sürükleyen olayların gelişmesini istememekteydiler. 1973 Ekim Savaşı'nda Amerikan etkisi altında bulunan Arap devletlerinin bile ABD'den uzaklaşması manidardır. Uzaklaşan devletlerin arasında ABD'nin ve Soğuk Savaş'ta müttefiklerin ana petrol kaynağı olan Arabistan yarımadası ülkeleri de vardı.

Fakat Ortadoğu'da durumların dengelenmesine yönelik objektif ilgi, ABD'nin hiçbir zaman İsrail'i desteklemekten vazgeçmemesinden kaynaklanmaktaydı. ABD, önceden olduğu gibi İsrail yönetimini Amerikan çıkarlarına zarar getirebilecek adımlardan bazen sert tavrını göstererek vazgeçirebilirdi.

Böylece Amerikan siyaseti iki zıt sorunla karşı karşıya kalmıştı: Ortadoğu'da dengeleme faaliyetleri ve BM Genel ve Güvenlik Kurullarının önergeleri doğrultusunda Araplarla olan ihtilafın çözümlenmesine pek istekli görünmeyen İsrail'in desteklenmesi. Washington bu birbiriyle çelişen sorunların çözümünü Arap–İsrail ihtilafının çözümüne yönelik bireysel adımlar atmakta bulmuştu.

Elbette Ortadoğu ihtilafı gibi bu kadar eski ve zor bir anlaşmazlık bir adımla çözülemezdi. Bunu Moskova da anlamaktaydı. Uyuşmazlığın temelinde ABD'nin bireysel kısmî anlaşmaların üzerinde faaliyete geçmeyi teklif etmesi vardı. ABD bağımsız olarak da bunu başarabiliyordu. Oysa Sovyetler Birliği çözümlerin zorluk derecesinden yola çıkarak önceden belirtilmiş ve konuşulmuş hedefte -genel çözüme götüren ara adımların gereği- diretmekteydi. Sovyet mantığına göre; bireysel anlaşmaların teakubunda Arap devletlerinin çözümleme sürecinden tek tek ayrılması ile İsrail kendine gerekli çözümleri bastırma olanağını elde etme imkânına sahip olurdu, oysa tüm ihtilaf üyelerini kapsayan, dengeli çözümlerin yokluğu Ortadoğu'da dayanıklı barışın kurulmasını olanaksız kılardı. Bir dönem Washington'da da bireysel anlaşmalardan çekilme ve kademeli genel çözümlemelere eğilme niyetindeydiler. O zamanlarda, yaz 1976'da, Carter ekibi onu başkan adaylığına yeniden göstermeyi düşünürken ben

o ekibin önemli temsilcilerinden biriyle, gelecekte millî güvenlik sorunlarıyla ilgilenen başkan yardımcısı olacak olan Z. Brzezinski ile, görüştüm ve birkaç hafta sonra zamanında Carter'ın seçilmesi için çalışan ve sonra onun hükümetinde Dışişleri Bakanı olarak görev alan C. Vance ile BM iki Millî Yardımlaşma Birliği'ne, Sovyet ve Amerikan sempozyumuna katıldık. Önce Brzezinski sonra da Vance Ortadoğu durumuna değinerek yaklaşık aynı şeyi söylediler: Kissinger büyük olasılıkla bireysel çözüm siyaseti ile kendini tüketti. Artık davayı genel siyasi çözümlere götürmek gerekmektedir. Çözümleme sürecine hem ABD hem SSCB kendi güçlerini koordine ederek katılmalıdır.

Washington'daki Brookings Enstitüsü'nün Ortadoğu'da siyasi çözüm sorunları ile ilgili yayımlanan yazısı Amerika'da geniş yankı uyandırdı. Yazarların arasında Z. Brzezinski ve Millî Güvenlik Kurulu'nun Ortadoğu Daire Başkanı W. Quandt ve Carter hükümetinde Ortadoğu siyaseti üzerinde çalışanlar vardı. Brookings Enstitüsü'nün makalesinde ana konu olarak genel çözümlerin gerekliği üzerinde duruluyordu ve Ürdün Nehri'nin Batı kıyısında "Filistin merkezi" kurma anlaşması olmadan bu sorunun çözümüne ulaşılamayacağı söyleniyordu.

Carter göreve geldikten iki ay sonra "Filistinlilerin bir vatanı olmalıdır" dedi. Bunun yanı sıra Cenevre Konferansı'nın Ortadoğu yerleşim sorunu üzerindeki çalışmalarının yeniden başlamasına yönelik birçok resmî bildiri yapıldı. Sovyet-Amerikan ortaklaşa Ortadoğu bildirisi için zemin yaratılıyordu. Ve böyle bir bildiri 2 Ekim 1977'de yayımlandı. Bu bildiride Ortadoğu meselesinin çözümlenmesinde genel çözümün gerekliliği ve anahtar sorunları: "İsrailli askerlerin 1967 ihtilafında işgal edilen topraklardan çekilmesi, Filistin sorunu -Filistin halkına yasal hakların temin edilmesi dahil, savaş haline son verilmesi ve karşılıklı egemenliğin kabulü, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlık zemininde normal barışçıl ilişkilerin oluşturulması" içeren çözüm yoluyla hedefe doğrudan ulaşılabileceği söylenmekteydi. Yani bildiride olan her şey 35 (!) yıl sonraki "yol haritasına" yansıtılmıştı.

Görünüşte her şey düzene giriyordu: SSCB ve ABD'nin karşılıklı anlayışının oluşması, bu anlayışı hayata geçirmekte olan uyum sağlamış insanların varlığı. Fakat İsrail'in en kritik anlarda ABD'nin Ortadoğu siyasetini etkileme imkânlarını hesaba katmamışlardı. Ortak bildiri ile tanışan İsrail yönetimi derhal ABD'de, özellikle Kongre'de olan lobisini aktif hale getirdi. C. Vance'in başlangıçtaki tanımına göre Ortadoğu'da barışın sağlanmasına yönelik olan bildiriye karşı amansız saldırılar başlamıştı ve Beyaz Saray sallanmıştı... 4 Ekim'de, yani ortak bildirinin yayımlanmasından üç gün sonra, New York'ta BM Genel Kurulu'nun olağan toplantısı sürerken orada bulunan İsrail Dışişleri Bakanı Dayan, Başkan Carter ile görüşmeye davet edilmişti. İsrail'in ön duyurusundan yola çıkılarak kısa geçmesi öngörülen bu görüşme, tüm gün sürerek ABD'nin teslimiyetiyle sonuçlandı. İsrail'le çizilen sözde taslak Sovyet-Amerikan ortak bildirisinin altında olan Amerikan imzasını fiilen inkâr etmekteydi.

Bu andan itibaren ABD'nin artık resmî olarak SSCB ile Ortadoğu ihtilafının çözümünde işbirliğini ve Ortadoğu'da genel çözümü reddeden pozisyonlara geçişi başladı. İsrail'le imzalanan taslakdan sonra ABD, birkaç ay daha zaman zaman Cenevre Konferansı'ndan söz eder oldu, sonra da bir daha bu lafı ağzına bile almadı...

SSCB'nin yerini alan Rusya ile ABD'nin yakınlaşması yıllar sonra yine Ortadoğu ihtilafı üzerinde oldu ve bu iki devletin yanı sıra Avrupa Birliği ile Birleşmiş Milletler'in katılımıyla arabulucu misyonun genişletilmesinde kendini gösterdi. Arabulucuların "kuartet"inin kurulması, büyük ihtimalle Amerika tarafından çözümün tekelleştirilmesinin imkânsız olduğunu artık Washington'un da anlamasından kaynaklanmaktaydı. 2003'de oğul Bush hükümeti tarafından "yol haritası" kabul edildi. Bush bunu barışa giden tek yol olarak tanıtmıştı. Hayat, bu "haritanın" aşamalarının gerçekleşme vadelerine değişiklikler getirmişti bile. Bu istenmeyen ama ölümcül de olmayan bir durumdur. Önemli olan bu "haritanın" orta çizgilerinde (kalanı ihtilafa dahil olan ül-

kelerin müzakerelerinde belirtilecektir) genel çözüm için aşamalı hareket etme fikrinin korumasıdır.

Hepsi bu kadar... Fakat İsrail Başbakanı Olmert, İsrail'in tek taraflı sınırların kurulması rotasını beyan ederken; Başkan Bush "haritaya" olan tek anlamlı desteği geri çekecek mi? Asıl soru bu. Bu sorunun cevabını da zaman gösterecektir...

BÖLÜM 11

MISIR-İSRAİL BARIŞI NASIL SAĞLANMIŞTI

1977'nin ortasında İsrail'de Menahem Begin yönetimi iktidara gelmişti. Dışişleri Bakanı da Moşe Dayan olmuştu. Cyrus Vance emekliye ayrıldıktan sonra onunla yapılan görüşmelerden birinde bunun, "Arapçılar" (Ortadoğu'da daha dengeli siyaseti savunan Dışişleri Bakanlığı'nın ve Millî Güvenlik Kurulu'nun temsilcileri ABD'de böyle adlandırılmaktaydı) için beklenmedik bir sürpriz olduğunu söylemişti. Aterton, Saunders, Quandt ve diğerleri Mayıs 1977'de İsrail'de Peres'in İşçi Partisi'nin kazanacağını hesaplamaktaydılar. Begin'in iktidara gelmesi Sedat tarafından da ilk başlarda gergin bir şekilde karşılanmıştı. Bundan dolayı Vance, İsrail seçimlerinden iki ay sonra ılımlı Amerikan siyasetçi grubunun eşliğinde Kahire ve Tel Aviv arasında mekik dokumuştu. Sedat'ın sıkıntılarını anlayan Vance, onu, Mısır-İsrail Barışı'nın sağlanacağına dair ikna etmeye çalışmıştı.

Fakat Begin artık karşı pozisyonunu almıştı bile. Daha sonra kendi anılarında Cyrus Vance "Başbakan Menahem Begin döneminde Likud Bloğuyla kurulan koalisyon hükümetinin Batı Şeria ve büyük ihtimalle Gazze talebini ibraz edeceği ve bu topraklardan asker çıkartılmasını kabul etmeyeceği apaçıktı."[22] diye yazacaktı.

22 C. Vance, *Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy.* N. Y., 1983. s. 160

Dayan'ın Gizli Seyahatleri

İsrail, Sedat ile oynanan "oyunda" inisiyatifi kendi eline alarak bu noktadan harekete geçmişti. ABD'nin bu girişkenliğe karşı koymama kararı aldığı çok açıktı. Belki de ABD'yi bu çizgiye iten, ABD'nin, Begin ve Dayan'ın bakış açılarındaki farklılıktan haberdar olmasıydı ve ABD, İsraillilerin, toplu halde Batı Şeria ve Gazze'ye yerleşmesinden yana olan Begin'in pozisyonunu yumuşatabileceğini düşünmekteydi. Dayan'a gelince, o bu konuda o kadar katı değildi. İşgal edilen topraklar üzerinde sorumsuzca uygulanan iskân siyasetinin, yeni Yahudi yerleşimleri kurmanın ve eskilerini genişletmenin İsrail'i Amerika ile karşı karşıya getirdiğini anlamaktaydı.

Dayan genelde İşçi Partisi'nden olan meslektaşlarının bakış açısını paylaşıyor ve Batı kıyısının İsrail'le Ürdün arasında bölünerek "toprak uzlaşmasına" gidilebileceğini düşünüyordu. Fakat onlarla politikaların uygulanış önceliği konusunda çelişmesine rağmen Begin'in Mısır'la bireysel anlaşma kurarak izole edilmesi konusunda hemfikir olması Dışişleri Bakanlığı görev teklifini kabul etmesini sağlamıştı. Mısır'la yapılacak anlaşmanın önceliği her halde Dayan'ın 1973 Ekim Savaşı ile ilgili özel deneyimlerine dayanmaktaydı: "Agranat Komisyonu'nun" hazırladığı rapordan sonra Meir ile birlikte istifa etmek zorunda kalmıştı.

Begin, Dayan'ı hükümette yer almaya davet ederken gerektiğinde Sedat'ın İsrail'le anlaşmaya çekilebileceği konusundaki düşüncelerinin aynı çizgide olduğunun farkındaydı. Begin, Dayan'ın İsrail'deki siyasi ağırlığını kendi itibarını yükseltmek için kullanmaktaydı. Aynı zamanda Dayan, ABD'de "uyumlu biri " olarak nam salmıştı ve onun Dışişleri Bakanı olarak hükümette yer alması, Begin'ın Sedat'ı Batı Şeria konusunda köşeye sıkıştırmama niyeti olarak görülebilirdi.

Vance'in ABD'nin yeni hazırladığı plan ile Kahire'ye gelmesi Batı Şeria sorununu çözebilen "yumuşak" bağlantı ile İsrail'le anlaşma yapma olasılığına Sedat'ı daha da inandırmıştı. Amerika,

batı kıyısında İsrail ordusunun bulunmasına rağmen toprakların BM kontrolü altında iken geçici tedbirlerin alınmasını ve bir kaç yıl sonra gerçekleşeceği belirtilen referandumun yapılmasını teklif etmişti. Böylece Vance Sedat'ı "memnun etmişti". Kahire'den İsrail'e geçince Vance Sedat ile olan görüşmesini anlatarak İsrail yönetimini de memnun etmişti. Her ihtimalde ABD, İsrail-Mısır temaslarına yol açmış oluyordu. Hem Begin hem de Dayan için bu safhada en önemlisi de buydu.

Vance ile görüşmesinden sonra Dayan bir dizi gizli seyahate çıkmıştı. Bu güzergâhlar arasında Delhi, Tahran, Londra ve Fas vardı. Delhi'de görüşmelerin konusu İsrail'in Hindistan ile diplomatik ilişkiler kurmasıyken, Tahran'da ise Dayan, İran Şahı'ndan Filistin devleti kurulmasına karşı İsrail tutumunu destekleme teminatı almıştı. Galiba "Mısır konusu"na değinmeden de geçmemişti, çünkü Sedat'ın iki ay sonra gerçekleşecek olan Kudüs ziyareti hakkında ilk olarak Şah bilgilendirilmişti.

Londra Dayan üzerinde "soğuk duş" etkisi yaratmıştı. İngiltere'nin başkentinde Kral Hüseyin ile gizlice görüşürken Ürdün hükümdarını Sedat ile oynanan "oyuna" en azından pasif bir şekilde katılmaya ikna etmeyi ummaktaydı. Fakat Kral İsrail'in 5 Haziran 1967'ye kadar olan sınırlarına geri dönemedikçe barış kurulamayacağını söylemişti. Aynı zamanda, Filistin devleti kurulursa Haşimi Hanedanı'na tehdit oluşturacağına dair verilen gözdağı da Hüseyin'i yıldırmamıştı. Dayan, Hüseyin üzerinden Sedat'a mesaj iletmek istemişti. Ama Kral ihtiyatlı davranarak bu "kuryelik" vazifesini üzerine almamıştı.

Dayan'ın, İsrail'i hayal kırıklığına uğratmış olarak döndüğünü, "Önümde beni daha verimli bir tecrübe beklemekteydi. İki hafta sonra diğer Arap hükümdarı ile yapılan gizli bir görüşme Ürdün'den daha mühim olan komşu ülke ile anlaşma olasılığını daha da artırmıştı" [23] diye yazdığı anılarından anlayabiliyoruz

23 M. Dayan, *Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiations*. L., 1981. P. 37.

Dayan, Fas gezisini ima etmekteydi. 4 Eylül 1977'de M. Dayan gizlice Paris'e uçarak Fas'a giden uçağa binmişti. Hedefi de Mısırlı temsilciler ile doğrudan görüşme ve barış müzakerelerinin uygulanmasında Cezayirlilerin yardımının ayarlanmasıydı. İsrail dönüşünden dört gün sonra 9 Eylül'de, Dayan, Fas'tan Mısırlıların üst düzey görüşmelere hazır oldukları haberini almıştı. Mısır Başbakan yardımcısı Hasan Tuhami ile görüşme 16 Eylül'e kararlaştırılmıştı. Bir gün önce Dayan Brüksel'e geçerek sadece orada toplanan Avrupa ülkelerinin İsrailli elçileri ile değil NATO ordu komutanı A. Haig ile de görüşmüştü. Dayan'la Haig arasında yıllardır süren bir arkadaşlık ilişkisi vardı. 1966'da Vietnam'da tabur komutanı Haig ile tanışarak onunla "Yağmur ormanlarının taranmasına" yani öç operasyonuna katılmıştı.

Dayan Brüksel seyahatini açık yapmıştı. Sonrasında gelişen olaylar ise tam bir dedektif romanım andırıyordu. İsrail Dışişleri Bakam'na eşlik eden ekip BM Genel Kurulu'nun toplantısına katılabilmek amacıyla New York uçağına binmek için havalimanına gitmişti. Dayan'ın bulunduğu araba ise ara sokağı hızla geçerek İsrail istihbaratına ait müstakil bir evin önünde durmuştu. Burada Dayan'a makyaj yapılarak gözünden siyah sargı (İkinci Dünya Savaşı'nda gözünü kaybetmiş ve sürekli bu sargıyı taşımaktaydı) çıkarılarak şık bir bıyık ve büyük koyu camlı bir gözlük takılmıştı. Ardından Dayan bir kaç kez araba değiştirdikten sonra Paris'te uçak değiştirerek nihayet Rabat'a varmıştı. Orada onu Tuhami beklemekteydi.

Begin'e Tuhami ile olan görüşmelerini rapor ederken, Dayan Mısır'ın Mısır–İsrail çözümüne Filistin sorununun çözümünü de eklemek istediğini, Filistinlilerin aksi durumda bölgelerine Sovyetlerin yeniden girmesine yol açacaklarını tehdit olarak gösterdiklerini vurgulamıştı. Dayan'ı bu tehdit etkilememişti. Dayan'ın bu görüşmeden edindiği en önemli izlenimi de Sedat ile Begin'in gizli görüşme yapmaktaki isteklilikleriydi. Cenevre Konferansı'ndan uzaklaşmak niyetindeydiler ve Rusların çözümlere katılmasını istememekteydiler. Raporda Dayan Mısır-

İsrail anlaşmasına Filistin sorununun çözümünü ekleme lüzumunun ciddi bir şey olmadığını değerlendirmişti çünkü Tuhami ile konuşurken Mısır yönetiminin böyle bir çözümün altında Filistin devleti kurulmasını değil de Batı Şeria'nın Ürdün'e bağlanması konusunda Filistin meselesinde bazı uzlaşmaların ima edildiğini anlamıştı. Ve önemli olan Sina'nın Mısır'ın hâkimiyeti altına geri verilmesiydi.

Dayan ve Tuhami görüşmelerinin arifesinde CIA ile değil de Mossad'la ve Mısır istihbaratı ile doğrudan temas kurmuştu. Mossad üzerinden hareket ederek Begin, Sedat'a, Mısır'ın içindeki düşmanlarından ve tüm Arap dünyasından onu koruduğunu göstermekteydi. Mossad'ın yöneticisi H. Hofi Mısırlı meslektaşına Libya'nın Sedat'a suikast hazırladığını iletmişti. Bir kaç gün sonra Sedat Libya topraklarına saldırı düzenlemişti. Begin ise Mısır başkanı ile görüşmelerine dahil edilmeyen şaşkın Knesset (İsrail meclisi) milletvekillerine Sina'da Mısır karşıtı hareketlerden sakınmalarını söylemişti.

Knesset: Dünyanın Öbür Ucu

Sedat, Begin'le görüşme fikrine git gide sıcak bakmaktaydı. Danışmanların gizli görüşme teklifini reddetmişti ve bunda haklıydı. Hem Mısır'da hem İsrail'de sırlar gizli kalmıyordu. Oysa sahne arkasında yapılan diplomasi ona hem Mısır'da hem tüm Arap âleminde pahalıya patlayacaktı.

Sedat'ın Küdüs'ü ziyaret kararını Mısır dışında ilk duyan, Avrupa'dan dönüşünde Tahran'dayken haberdar edilen İran Şahı'ydı. Şah, Sedat'ın niyetini takdir etmişti. Sıradaki durak Suudi Arabistan'dı fakat Sedat, Kral Fahd'ı planlarına dahil etmemişti. Sedat ülke içinde, İsrail'de ve tüm dünyada olası tepkileri ölçmek amacıyla 9 Kasım'da Mısır'ın ulusal meclisinin yeni dönem açılışında Ortadoğu krizinin çözümü uğuruna "Knesset dahil dünyanın diğer ucuna gidebileceğini" beyan etmişti. Sedat'ın bu cümlesini hitabet sanatının icabı olarak algılayan Başbakan-

lık kalem müdürlüğü Kahire basınına bu cümle üzerinde durulmaması emrini vermişti. Ertesi gün gazetelerde "Dünyanın öbür ucu: İsrail'in Knesset'i"ni manşetlerde göremeyince Sedat öfkelenmişti. Bu dönemde Sedat artık rest çekmişti ve Amerikalılar ile İsraillilere onun "ak" niyetlerinin haberinin ulaşması gerekmekteydi.

Böyle bir kamuoyu yoklamasından sonra 19 Kasım akşamı 8.30'da Sedat'ın uçağı Ben-Gurion Havaalanı'na inmişti. Kırmızı halı, top atışı ile selam, millî marşlar, şeref kıtası vb. İsrail tarafından her şey Sedat'ın Kudüs ziyaretinin resmî niteliğini vurgulamaya yönelik yapılmaktaydı. Oysa Mısır'daki rivayete göre bu ziyaret Mescidi Aksa Camii'ni ziyaretti. Böyle şaşaalı bir karşılamayı, Sedat'ın, kibrinden ötürü kendisinin istediği düşünülmekteydi. Her ne olursa olsun o önceden farklı bir istekte bulunmamıştı.

Ancak böyle bir ağırlama merasiminden sonra Sedat'ın üzerine "bir kova soğuk su" dökülmüştü. İsrail'in eski menzillerden geri çekilme niyeti olmadığını ya da Sedat'ın Kudüs'e gelmesi şerefine bile bu niyetini yumuşatmamasını tasdik eden konuşma havaalanından aynı arabada oturan M. Dayan ve Mısır Dışişleri Bakanı Butrus Gali arasında geçmişti. Bu konuşmasını Dayan kendi "Hamle" kitabında anlatmıştı. Gali ise BM Genel sekreteri iken benimle sohbetinde doğrulamıştı. Dayan'a hitap ederken Butrus Gali Mısır'ın bireysel anlaşmayı imzalamayacağını vurgulamaktaydı. Her halde İsrail de Sedat'ın Kudüs ziyaretine diğer Arap ülkelerinin gösterecekleri muhtemel tutumları konusunda hayallere kapılamıyorlardı, Mısır Başkanı'nı kuşkusuz Cenevre Konferansı'nda oluşturulması beklenen ortak Arap cephesini baltalamakla suçlayabilirlerdi. Dayan, Gali'nin sözlerini şu şekilde cevaplamıştı: "Diğer Arap ülkelerinin Sedat'a karşı olan muhalefetinden haberim var. Fakat belli ki görüşme masasına Filistinlileri ve Ürdün'ü oturtamayız. Bu yüzden Mısır, diğerleri katılmasa bile bizimle anlaşmayı imzalamaya hazır olmalıdır." [24]

24 M. Dayan, *Breakthrough*. s. 77,78

Butrus Gali Dayan'la gerçekleşen konuşmasını Sedat'a aktarmıştı, yani onun ta baştan İsrailliler tarafından anlaşmaya ilişkin konulan sınırlar hakkında bilgisi vardı. Sedat'ın Kudüs'te yaptığı konuşmalar konusunda güvenilir bilgiler hâlâ mevcut değildir. Muhtemelen pozisyonunu sonuna kadar korumuştu. Kahire'ye döndüğünde Sedat "Ben bireysel anlaşmayı hiç bir şart altında imzalamam." demişti. Aynı zamanda Kahire'de Arap ülkeleri, İsrail, ABD, SSCB ve BM temsilcilerinin katılımıyla barış konferansının toplanmasını teklif etmişti. Belki de bu boyutta bir barış konferansı fikri Kudüs'e yapılan ziyaretinin göz boyamasıydı. Fakat olaylar başka bir senaryo üzerinde gelişmekteydi.

İsrail ve ABD konferansa katılmaya onay vermişti. BM gözlemci rolüne bürünme kararı alırken, İsrail ise kendini konuma sahip olarak gösterecekti. Sözde barış konferansının açılışında (önemli katılımcıları olmadığı halde) İsrail Başbakanı'nın özel kalem müdürü heyet başkanı Ben Elissar, masaların birinde "Filistin" levhası görünce (konferansa davet edilen tüm heyetlerin levhaları masaya konulmuştu) salona girmeyeceğini söylemişti. Konferans masasında sadece "İsrail", "Mısır", "ABD", "BM" levhalarının kalması bile Ben Elissar'ı sakinleştirmeye yetmedi. Bu sefer konferansın geçtiği "Mena-House" Oteli'nin önünde asılı olan Gazze bayrağının sallanması hoşuna gitmemişti. Otelde kalan çeşitli ülke sakinlerini simgelemek için bir usul olduğunu anlatsınlar da Ben Elissar'ın ısrarı üzerine Mena-House Oteli'nin önündeki bayrak direkleri boş kalmıştı.

Bu kadro konferansın başarı ile geçmesini sağlayamazdı ve aynen de öyle oldu. Sonra Dayan, Tuhami ile Fas'ta yapılan yeni bir görüşmede Sedat için elle yazılan İsrail barış anlaşması projesini iletmişti. Ardından Begin Washington'a uçarak Carter'dan plan ile ilgili onayı almıştı. Sonra Begin Mısır'a Carter ise Suudi Arabistan ve İran'a gitmişti. Orada Carter Ürdün Kralı Hüseyin'le de görüşmüştü. ABD başkanı Sedat'a ılımlı Arap rejimlerinin desteğini sağlayamamıştı. O zaman Carter aynı amaç ile Assuan'a geçerek Sedat ile görüşmüştü.

Yapılan hiçbir şey yardımcı olmamıştı. Arap âleminde Sedat, hâlâ Mısır–İsrail ilişkileri çerçevesinde İsrail'le barış anlaşması imzalamayı amaçlayan tek siyasetçiydi.

Özellikle itibarı büyük darbe almıştı. İsrail'in Sina'da Yahudi yerleşimlerini genişletme hareketi ile Rift Yamaçlarına 23 yeni yerleşim yeri verilmişti. A. Şaron "Bu, İsrail–Mısır komiteleri çalışmalara başlamadan önce yapılmalıydı" demişti. Aynı zamanda Batı yakasında da üç yeni yerleşim yeri kurulmaktaydı.

Filistinliler Borda Arkasında

Vance ve ekibi, görüşmelere "Sedat'ın girişkenliğine zarar veren" İsrail hareketlerini eleştirerek yaklaştılar.[25]

Fakat o esnada Amerikalı "Arapçılar" ile çevrili Vance'nın önceliği, ön plana çıkan Brzezinski'yi ele geçirmekti. 20 Ocak 1978'de Ortadoğu seyahati dönüşünde Carter da onunla görüşmüştü ve ulusal güvenlik müsteşarı ABD Başkanın bizzat İsrail-Mısır müzakerelerinde bulunmasında ısrar etmişti. Brzezinski, Camp David'de Carter, Begin ve Sedat'ın görüşmesini organize etmeyi teklif etmişti. Onun düşüncelerine göre taraflar ikna edilerek değil de "bastırılarak" çağrılmalıydılar. Sedat'a ise bireysel anlaşmaya "Ortadoğu'da barış çerçevesi" belgesi eklenerek "incir yaprağı" verilmeliydi. "İncir yaprağı" Brzezinski'nin ifadesidir. O ta baştan böyle bir belgenin en fazla Mısır'ın İsrail'le anlaşmasının bireysel yapıdan çıkmasının yansımasını yaratma görevi olduğunu anlamaktaydı.[26]

1978'de tüm ilkbahar ve yaz İsrail'i memnun eden Sedat'ı küstürmeyen Batı Şeria ve Gazze'de çözüm formülü bulmayı hedefleyen iki ve üç taraflı görüşmelerle geçmişti. Carter, Vance, Brze-

25 C. Vance, *Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy.* N.Y. 1983. s. 203

26 Z. Brzezinski, *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser,* 1977-1981. L. 1983. s. 235, 236.

zinski, Dayan ve Weizmann'ın anıları dikkatli bir şekilde incelendiğinde ABD'nin İsrail'i sadece bir maddeyle işgal edilen topraklarda yeni Yahudi yerleşimlerin kurulması maddesi ile sınırlamak istediği görülmekteydi. Fakat ABD, sınırlama teşebbüsü ile çelişerek İsrail'e F-16 ve F-15'lerden oluşan 75 uçağı temin etme kararı verince (gerçi aynı zamanda da Mısır'a tabii ki İsrail uçakları ile kıyaslanamayacak 50 adet F-5 uçağı sağlamıştı) İsrail yerleşim sorununda ellerinin bağının çözüldüğünü sanmıştı.

Neticede, Vance anılarında, "...anlaşmaya rağmen Carter ve Begin arasında Batı Şeria ve Gazze'de İsrail yerleşimlerinin kurulmasına yönelik moratoryum mektuplaşması olmamıştı." diye yazmıştı. ABD'deki İsrail elçisi, sekreter yardımcısı Saunders'e Begin'in mektubunu düzenlemekte olduğunu ve bu yüzden geciktiğini bildirmiştir. Vance, Begin'in önceden belirtilen anlaşmayı "tümüyle değiştirmesine" duyduğu öfkesini saklamıyordu. "Fakat Begin'in pozisyonu buydu ve değiştirmeyi reddetmişti" diye özetlemekteydi.[27]

Şu halde Sina'dan askerlerini çıkartma konusunda İsraillilerin " tavizkârlığı", Batı Şeria ve Gazze'den "Ortadoğu'ya barış çerçevesi"ni imzalayarak İsrail askerlerini çıkartmamasına sessiz onay veren Sedat'ın bu konuda gösterdiği "esnekliği" ile sıkı bağlantı içindeydi.

17 Eylül'de Sedat, Begin ve Carter Beyaz Saray'ın Doğu salonunda görkemli bir tören ile her iki belgeyi imzalamışlardır.

Ondan iki gün önce Camp David Mısır heyetinin üyeleri Mısır Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kemal ve hukuk baş danışmanı Nebil el-Arabi istifa etmişlerdi. Kemal Filistinlilerin üzerinden yapılan anlaşmada yer almak istemediğini söylemişti. Sedat istifalarını kabul etmişti.

Eski İsrail Dışişleri Bakanı Weizmann süreci şu şekilde yorumluyor: "...anlaşma imzalanır imzalanmaz Begin barış sürecini

27 C. Vance, *Hard Choices* s. 228

geliştirmekten vazgeçmişti." Weizmann aynı zamanda Begin'ın ve yandaşların Camp David anlaşmasını "Ürdün Nehri'nde Batı Şeria'da İsrail egemenliğini bir şekilde ebedileştirme yöntemi" olarak görmekte olduklarını söylemektedir.[28]

Tüm bu olanlardan sonra Sedat'ın başlattığı "oyunda" kimin galip çıktığı açıkça görünmektedir. Filistin sorununun çözümü yıllar sonraya itilmişti. Ayrıca Camp David Anlaşması imzaladıktan sonra FKÖ, Gazze'de hükmünü kaybetme tehdidi ile karşı karşıya gelmişti. 9 Eylül 1979'da Şam görüşmesinde Ebu Mazen* "FKÖ için en vahim olan Gazze idaresi konusunda Mısır-İsrail bireysel kararın tehlikesidir" demişti.

"Bugünlerde bile Gazzeli 60 bin işçi ve çalışan Mısır'da bulunmaktadır. 10-12 bin kişi Mısır eğitim kuruşlarında öğrenim görmektedir, yaklaşık 10 bini de Gazze'de bulunurken Mısır kaynaklarından maaş almaktadır. FKÖ sadece Gazze'nin Mısır'a ya da Mısır bölge idaresine bağlanmasına karşı olan vali desteğiyle ayakta durmaktadır." diye özellikle vurgulamıştı.

Bu konuda Ürdün eski başbakanı Zeyid Rıfai da net bir yorum yapmıştı. 30 Mart 1981'de Amman'da onun evinde görüşmemiz sırasında bana "Sana 1982 yılı olaylarının gelişimi konusunda bir tahmin yapayım mı?" diye sormuştu ve devam etmişti: "Sedat kendi toprak sorunlarını çözünce Araplara dönerek haykıracaktır: 'Şimdi diğer sorunlarla ilgilenebilirim. Gazze sorununu ya da Golan Tepeleri sorununu çözeriz.' Ve genelde unutkan olan Araplar Mısır'ın tecrit siyasetinden vazgeçecekler." demişti.

Fakat dedikleri olmamıştı. 6 Ekim 1981'de Sedat öldürülmüştü.

---

28 T. Weizmann, *The Battle for Peace*. Toronto. 1981. P. 190.

* Y. Arafat'ın ölümünden sonra Filistin yönetiminin başkanı olan Mahmud Abbas (Ebu Mazen) ile yıllardır arkadaşlık ilişkilerimiz sürmektedir. Ben Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde müdür iken o doktora öğrencisiydi ve doktora tezi yazmıştı.

Mısır-İsrail barış anlaşmasının imzalanması kendi kendine bir adım ileride olabilirdi. Fakat Sedat pes etmişti, çözüm sürecini uzatacak tavizler vermişti ve bu olguyu çürütmek çok zordu.

Sedat'ın Mısırlı milliyetçiliği, onun Washington iknalarına karşı uysallığı hem Filistinlilerin hem de Suriyelilerin müzakere pozisyonlarını zayıflatmıştı. Ürdün bu listeye giremezdi çünkü İsrail'le toprak sorunu yoktu. İsrail'le olan anlaşma o zamana kadar var olan Arap Krallığının sınırlarını etkilememişti.

Nikita Kruşçev ve Camal Abdülnasır. Mısır müttefik oluyor

"Kızıl Albay" Halid Muhiddin ile sanlarak

Büyük Assuan Barajı'nın inşaatı

A. İl. Mikoyan ve Abdülkerim Kasım

Mısır ve Suriye halkı Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşunu heyecanla benimsemişi

Arap Devletleri Birliği Genel Sekreteri Amr Musa ile. Tüm yeteneğine rağmen Arap Devletleri Birliği'ni Arap birliğinin üssü yapamamıştı

Mısır genel istihbarat servisi başkanı General Ömer Süleyman.
Onunla sohbet birçok şeyi aydınlatmaktaydı.

Lübnan Başbakanı Reşid Kerami ile

Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'la uzun süren sohbetler

İran Cumhurbaşkanı Rafsancani ile

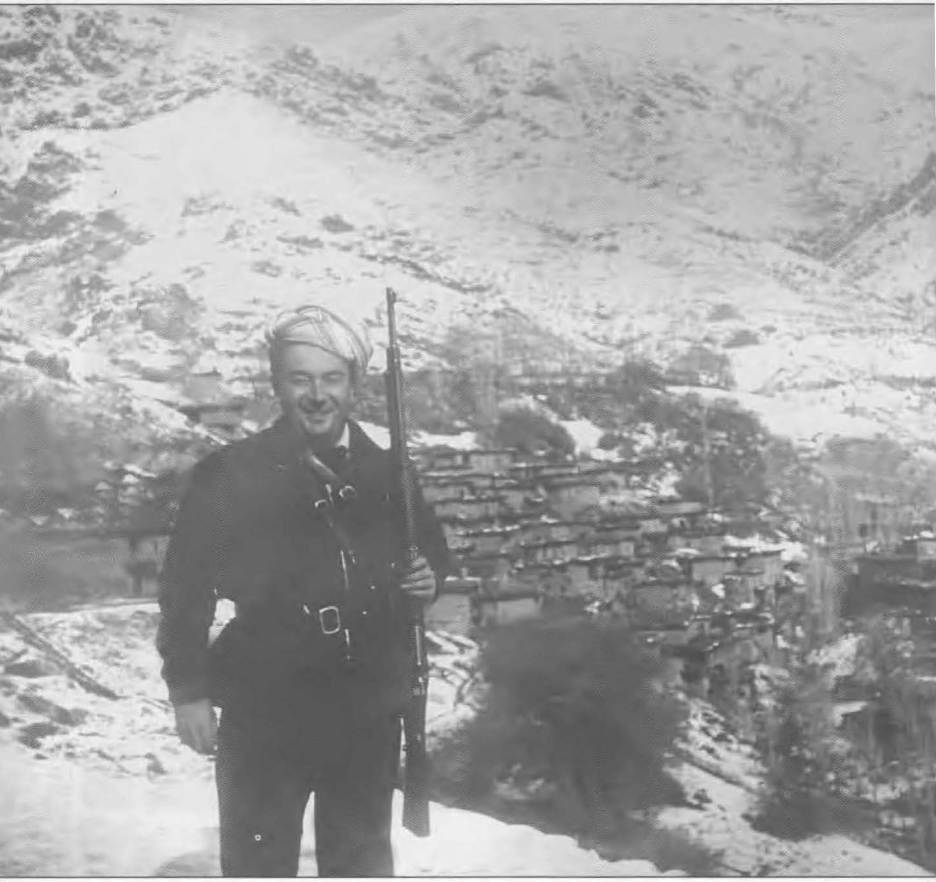
İran Dışişleri bakanı Ali Ekber Velayati, Lübnan'ın kaderi onla bağlıydı

Katırların üstünde Barzani'nin kış karargâhına

Molla Mustafa Barzani - Kürt ulusal kurtuluş hareketinin lideri

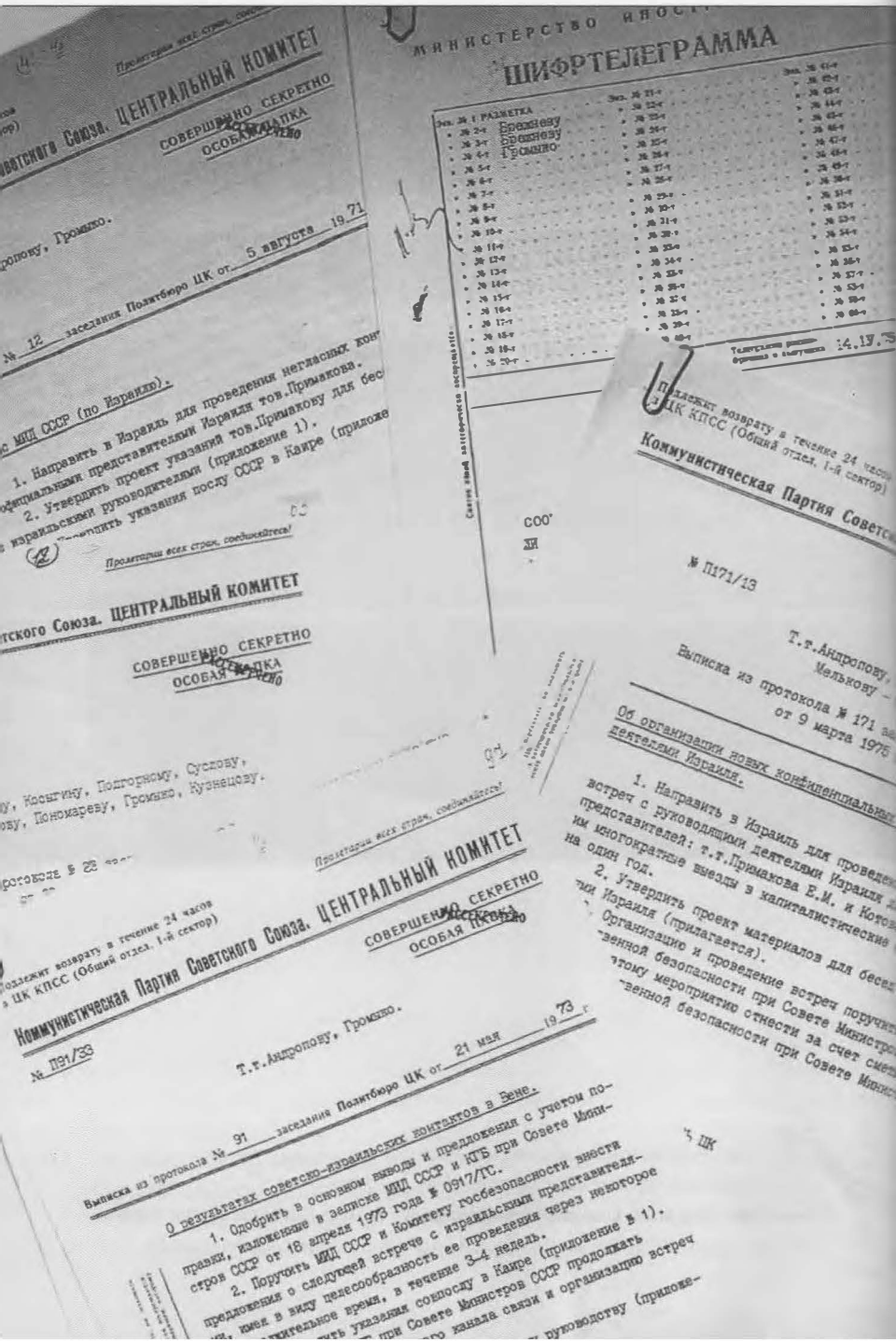

Pesmerge

Barzani'nin oğlu Mesud (soldan ikinci). Bugünkü Irak'ın Kürt hareketinin yöneticisi. O zaman, 1966'da, 17 yaşındaki Mesud, Radyo istasyonu başkanıydı.

BÖLÜM 12

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

...ского Союза. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
ОСОБАЯ ПАПКА
ОСОБОЕ МНЕНИЕ

...ропову, Громыко.

№ 12 заседания Политбюро ЦК от 5 августа 19 71

...с МИД СССР (по Израилю).

1. Направить в Израиль для проведения негласных кон...
...фициальным представителями Израиля тов.Примакова.
2. Утвердить проект указаний Израиля тов.Примакову для бес...
...израильскими руководителями (приложение 1).
...ручить указания послу СССР в Каире (приложе...

(12)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

...тского Союза. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
ОСОБАЯ ПАПКА
ОСОБОЕ МНЕНИЕ

...у, Косыгину, Подгорному, Суслову,
...ову, Пономареву, Громыко, Кузнецову.

...отокола № 28 ...

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Подлежит возврату в течение 24 часов
в ЦК КПСС (Общий отдел, 1-й сектор)

Коммунистическая Партия Советского Союза. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
ОСОБАЯ ПАПКА
ОСОБОЕ МНЕНИЕ

№ П91/33

Т.т.Андропову, Громыко.

Выписка из протокола № 91 заседания Политбюро ЦК от 21 мая 19 73 г.

О результатах советско-израильских контактов в Вене.

1. Одобрить в основном выводы и предложения с учетом по-
правки, изложенные в записке МИД СССР и КГБ при Совете Мини-
стров СССР от 18 апреля 1973 года № 0917/ТС.
2. Поручить МИД СССР и Комитету госбезопасности внести
предложения о следующей встрече с израильскими представителя-
ми, имея в виду целесообразность ее проведения через некоторое
...ительное время, в течение 3-4 недель.
...ить указания совпослу в Каире (приложение № 1).
...при Совете Министров СССР продолжать
...канала связи и организацию встреч
...руководству (приложе-

ШИФРТЕЛЕГРАММА

Экз. № 1 РАЗВЕТКА
№ 2-г Брежневу
№ 3-г Брежневу
№ 4-г Громыко

Телеграмма разослана ... 14.IV.75

Подлежит возврату в течение 24 часов
в ЦК КПСС (Общий отдел, 1-й сектор)

Коммунистическая Партия Советс...

№ П171/13

Т.т.Андропову,
Мелькову

Выписка из протокола № 171 за...
от 9 марта 1975

Об организации новых конфиденциальных ...
деятелями Израиля.

1. Направить в Израиль для проведени...
встреч с руководящими деятелями Израиля ...
представителей: т.т.Примакова Е.М. и Кото...
ним многократные выезды в капиталистические ...
на один год.
2. Утвердить проект материалов для бесед...
ми Израиля (прилагается).
Организацию и проведение встреч поручит...
венной безопасности при Совете Министро...
этому мероприятию отнести за счет смет...
венной безопасности при Совете Минис...

...ЦК

LÜBNAN ÇATIŞMALARIN ORTASINDA

70'li yılların ortasında Lübnan'daki olaylar ilgi odağı haline geldi. Bunun temelinde birçok iç içe geçmiş neden yatmaktadır.

Çok Katmanlı Ülke

Birinci neden: Filistin Direniş Hareketi (FDH) ve diğer tüm Filistinli kuruluşlar 1970'in "Kara Eylül"ünün sonrasında Ürdün'ü terk etmek zorunda kalınca Filistinlilerin genel güçleri Lübnan'a geçmişti. İlk Arap–İsrail Savaşı'ndan sonra orada oluşan Filistin mülteci kamplarının 1967 Savaşı'ndan kaçan ikinci dalga mülteciler ile büyüdüğünü hesaba katarsak düşük nüfuslu Lübnan'a göre 600 bin kadar nüfusa sahip devasa Filistin kampı oluşmuştu. Bunun yanı sıra sadece El Fetih'in değil birçok Filistin örgütünün -As-Saika, FHCK, FDHKC gibi- silahlı birlikleri vardı.

İkinci neden: Lübnan kendiliğinden çok dinli bir devlet haline geliyordu. Nüfusu Marunî*, Katolik, Ortodoks Hristiyanlardan

* Uniat Doğu-Katolik kilisesine mensuptur. Lübnan ve Suriye'de yaşayan, Katolik kilisesinin Doğu ayin usulüne bağlı Hıristiyanlardan bir gruptur. Roma papazlarından Jan Maron veya Suriyeli Keşiş Aziz Marun'a nisbetle Marunîler diye anılan bu topluluğun tarihi M.S 4. yüzyılın sonlarıyla 5. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Beşinci yüzyılda Suriye'nin Orontes kıyısındaki Apamedia bölgesinde Aziz Marun'un kurduğu kiliseye bağlı olan Marunîler diğer Hristiyanlarla bir arada yaşıyorlardı. Monofizitlerin bölünmesi üzerine diğer Katoliklerden ayrılarak milliyet esasına göre

ve Şii, Sünni, Dürzî* Müslümanlardan oluşmaktaydı.

Lübnan devlet yapısının devamlı olarak Marunîlere en yüksek görevleri vermesi, –Devlet Başkanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı, Merkez Bankası Genel Müdürlüğü– sayıları daha fazla olan Müslümanlar arasında hoşnutsuzluk yaratmaktaydı.

Üçüncü neden: Marunîler ve Şiiler arasındaki çatışmalar, Lübnan'ın "Müslüman sokağı" ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nce desteklenirken; Hristiyan nüfus -özellikle Maruniler-, Filistinlilerin sürekli Lübnan'da bulunmasından ve devletin çok dinli yapısının dağılıp başa Müslümanların geçmesinden endişe duyuyorlardı.

Güç oranı devamlı değişen, kuruluşların arasında anlaşmazlıkların cinayetlerin ve silahlı çatışmaların olduğu Müslüman ve Hristiyan kamplarında da işler iyi gitmiyordu. Lübnan durumunun yapısal özelliğinden çoğu Lübnan partisinin birkaç par-

kendi aralarında gruplaştılar. Aziz Marun'un ayin usulünü yaydılar. Sonra'dan Asi Nehri kıyılarında manastırlara yerleştiler. Bu manastırların sayıları gittikçe arttı. Apamedia'da bulunan Aziz Marun Manastırı, bunların en önemlisi olarak kabul edildi. Aziz Marun Manastırı'nın başrahibi bütün Suriye'de nüfuz sahibi oldu. Bu manastırdaki keşişler Kadıköy (Khalkendon) Konsilince belirlenen prensiplere bağlılıkları sebebiyle sayıca çok olan Yakubilerin ağır saldırılarına uğradılar. Kadıköy Konsilince belirlenen prensiplere bağlı kalan, fakat Bizans usullerini benimsemeyi reddeden Hristiyanlar Aziz Marun Manastırı başrahibini ruhani reisleri olarak görmeye başladılar. Sekizinci yüzyılın ilk yarısında bağımsız bir patriklik kurdular. Müslüman Araplar Suriye'yi fethedince, zengin Suriye ovalarından ayrılarak Lübnan taraflarına yerleştiler. Patrikleri Roma kilisesiyle yeniden ilişki kurdu.

* Dürzîler Tanrı'nın birliğine inanırlar, bu nedenle kendilerini Ehli Tevhid olarak anmışlardır. Dürzî inancı, Musevilik, Hristiyanlık ve İslam inançlarına benzer bir şekilde monoteistiktir. Dürzî inancının ilkeleri: Diline sahip olma (dürüstlük), kardeşini koruma (kardeşlik), yaşlıya saygı, diğerlerine yardım, vatanı koruma ve bir Tanrı'ya inanmaktır. Dürzî inancının bir diğer büyük esası da sadece insanlar arasında olan bir tür reenkarnasyondur. Dürzî nüfusu konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte değişik kaynaklara göre sayıları 350.000 ile 1.000.000 arasındadır. İsmini kurucularından Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail Anuştegin ed-Derezi'den aldığı ileri sürülmektedir. Dürzîler bugün Lübnan, Suriye, İsrail ve Ürdün'de dağınık topluluklar biçiminde yaşamaktadırlar. En yoğun olarak yaşadıkları bölge Lübnan'ın dağlık yöreleridir.

ti -Lübnan Komünist Partisi(LKP) gibi- hariç kabile zemininde oluşmasındandır. Lübnan'ın tüm önde gelen partilerinin kendi silahlı birlikleri mevcuttu.

Dördüncü neden: 70'li yılların ortasında en huzursuz yer, Lübnan ve İsrail arasındaki yüz kilometrelik sınır olmuştu: Filistinliler oradan sızarak Kuzey Celile'de bulunan İsrail yerleşimlerine sınır üzerinden ateş açıyorlardı. Sızmalar Lübnan üzerinden veya deniz yoluyla gerçekleşmekteydi ve İsrail buna karşı sert önlemler alarak bu sızmalar nedeniyle Lübnan topraklarına saldırıyordu. İsrail'de Lübnan topraklarındaki Filistin Direniş Hareketi'ni yok etmeyi hedefleyen "büyük savaşın" açılmasına yönelik bir hava oluşmaktaydı.

Beşinci neden: Suriye–Lübnan ilişkileri de özel önem taşımaktaydı. Burada biraz tarihe değinmek isterim. Çünkü tarihe göz atmadan bu ilişkileri anlamak imkansızdır. Osmanlı döneminde Lübnan (dağlık Lübnan'da çoğunlukla Marunî Hıristiyanları yaşamaktaydı) Suriye sınırlarının içinde özerk bir bölgeydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan İtilaf devletlerinin galip çıkmasıyla, Suriye ve Lübnan'ın bugünkü toprakları bir dizi aşamadan geçerek Fransa idaresine geçmişti: Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızların Şam'ı işgali (Suriye'nin iç bölgeleri o zamanlarda kendini Hicaz Kralı olarak ilan eden Mekke Şerifi Hüseyn el-Haşimi'nin oğlu Emir Faysal'ın egemenliği altındaydı); Beyrut'un Fransa yüksek komiseri tarafından Beyrut'tan başka Tripoli, Tira ve Bekaa Vadisi'ni içine alan Büyük Lübnan'ı kurması; Suriye ve Lübnan'ın yönetimine Fransa selahiyetnamesinin Milletler Cemiyeti tarafından verilmesi. Suriye ancak 1941'de formalite, ardından da 1943'te Lübnan Fransız askerî birliklerinin çıkartılması ile daha somut egemenlik kazanmışlar. Suriye–Lübnan ilişkilerinin tarihi, bu iki ülkenin zıtlıklarına rağmen kuşkusuz yakınlık içinde gelişmekteydi.

Diğer Arap ülkeleri -ilk sırada Irak, Suudi Arabistan ve Mısır- ise o dönemde Suriye'yi zayıflatmayı amaçladıkları için Lübnan tarafındaki durumla ilgileniyorlardı.

Öyle görünüyor ki Lübnan'daki durumun dengelenmesiyle Sovyetler Birliği ve Amerika da ilgileniyordu. Fakat bu iki büyük

devletin hem ilgi odakları hem de hedefleri farklıydı. SSCB Filistin hareketinin zayıflamasını istemiyordu, oysa ABD tam tersine bunu sağlamaya çalışmaktaydı. SSCB Ortadoğu'da 70'lerin ortasında genel ortağı olan Suriye'nin pozisyonlarının zayıflamasını istemiyordu, oysa ABD Suriye'nin uslandırılmasını hedeflemekteydi.

Lübnan'da başlayan çatışmaların genel ortamı böyleydi. 1975 Nisanı'nda El-Kataib Partisi'nin Başkanı Pier Cemayel'in korumaları öldürüldü. Misilleme olarak Falanjistler Filistin otobüsüne ateş açtılar. Bu iç savaşın başlangıcıydı...

Sağcı Hristiyan güçler Kataib Partisi ve onun askerî kanadı Lübnan falanjları, Franjieh ailesinin milis örgütlerinden ve Şamun'un Millî Liberal Partisi'nin "kaplanlar" müfrezesinden oluşmaktaydı. Onlar diğer küçük sağcı Hristiyan partilerin silahlı gruplarının desteğini alarak Lübnan cephesini oluşturmuşlardı.

Müslüman ve solcu güçler, Dürzî Canbolat'ın İlerici Sosyalist Partisi, Lübnan Komünist Partisi'nin askerî kanadı, Şii Yoksullar Partisi (1978'den sonra "Amal") ve Baas'ın savaşçıları tarafından temsil ediliyordu. Onları, Tripoli ve Sidon'un Abdülnasırcıları ve Sünni örgütü "Murabitun" desteklemekteydi. Bunların hepsi Dürzî lideri Kemal Canbolat'ın yönetimi altında Ulusal Mücadele Cephesi'ni (UMC) oluşturmaktaydı.

1969'da Lübnan hükümeti ve FKÖ arasında Filistinlilerin Lübnan'ın içişlerine karışmaması anlaşmasının imzalanmasına bakmaksızın FKÖ birlikleri, Müslüman ve sol güçlerin yanında yer almaktaydı.

Muharebe değişken muvaffakiyetle sürüyordu. Ama dönüm noktası da yaklaşmaktaydı, sağ Hristiyanları destekleyen Lübnan ordusu dağılıyordu...

Suriye Ordusunun Lübnan'a Girmesinin Arkasında ABD Durmaktaydı

Suriyelilerin barış misyonu üstlenmesi suya düşmüştü. Çünkü UMC kuvvet kullanarak her şeyi elde edebileceğini sanar-

ken Suriye'nin teklif ettiği uzlaşmanın dışına çıkan istekler öne sürmüşlerdi. Bu şartlar altında Suriye ordusunun birlikleri 1976 Nisanı'nda Lübnan'a girdi. Ve Suriye ordusu 1 Haziran'da geniş çaplı istilaya geçerek Lübnan topraklarında ilerlemeye başladı. O safhada Suriye ordusu, Sağcı Hıristiyanları destekliyordu. Durum hakikaten çok kritikti. Kemal Canbolat bana 17 Nisan 1976'da: "...eğer Suriye tarafsız olsaydı biz üç aya kadar iktidara gelirdik" demişti.

2005'te eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastından sonra Şam, başta ABD'den gelen baskıların altında Lübnan'dan askerlerini çekmek zorunda kaldı. Asıl şimdi, Suriye ordusunun Lübnan'a nasıl girdiğinin anlaşılması çok önemlidir. Ordunun girmesini bizzat Lübnan Başkanı istemişti. Ayrıca zor duruma düşen Hıristiyan partileri de Suriye ordusunun girmesinden yanaydılar. UMC yöneticileri söylemese de onlar da karşı değildiler. Ya buna SSCB ve ABD'nin yaklaşımı neydi?

Suriye'nin niyetinden Sovyetler Birliği bihaberdi. Suriye'de bulunan A. N. Kosigin'e, ne Esad ne de muhiti hiçbir şey söylememişlerdi. Kosigin orada iken ona SSCB Dışişleri Bakanlığı'nın Ortadoğu Daire Başkan Yardımcısı O. A. Grinevski Şam'dan acele gelerek bu haberi vermişti. Kosigin'in tepkisi çok ilginçti.

"Tüm bu ordu girişi hikâyesi hem Sovyetler Birliği hem beni çok ahmakça bir duruma sokmaktadır. Yapacağım her şey ya kötü ya da çok kötü olacaktır. Müttefik Suriye'nin bize danışmadan hareket ettiği gerçeğini söylersek, birincisi; kimse inanmaz, ikincisi; sorarlar: Birliğinizde itici güç Sovyetler Birliği mi yoksa Suriye midir? Onları kınarsam durum daha da vahimleşecektir. Lübnan iç savaş ateşine benzin dökülmüş etkisi yaratarak İsrail ve belki de Amerika ordularının oraya girmesine vesile olacaktı. Fakat Suriye istilasını da destekleyemeyiz. Bu durum, kızgın kafaları ihtilafın genişlemesine iterek yine İsrail'in iştirak etmesini sağlayacaktır. O zaman onların ihtilafına karışsak da ne çıkar?

Bize kalan tek şey kötü davranıp susmaktır. Gerçi, benim bu günlerde Suriye'de bulunmama bağlayarak herkes bu eyleme sessiz onay verdiğimizi sanacaktır."[29]

Şam SSCB Elçisi N. A. Muhiddinov onun öfkesini yumuşatmaya çalışırken "Suriyeliler bu adımlarının Moskova tarafından destek almayarak Esad ve saygı duydukları Kosigin yoldaşlarının önemli görüşmelerinin atmosferini bozabileceğini anlamaktaydılar. SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı'nın Şam ziyareti sırasında Suriye ordusunun Lübnan'a girmesi, Suriye tarafından SSCB ile ilişkilerin kusursuz olduğunu gösterme çabasıdır" demekteydi. Böyle bir izah Kosigin'i memnun etmedi. Moskova'nın sonunda onunla mutabakat edilmeyen eylemlere onay vermek zorunda kalacağını düşünen Ortadoğulu partnerler tarafından SSCB'yi idare etmesi, Kosigin'i iğrendirmekteydi. Bu sefer de aynı şey olmuştu. Sonuçta Sovyetler Birliği ülkede durumun dengelenmesine hizmet edeceğini ummayarak Suriye ordularının Lübnan'a girmesini desteklemişti.

Amerika ise sonradan anlaşıldığı gibi Suriye'nin Lübnan'a askerî güçlerini gönderme kararının arkasındaydılar. Naif Havatma'nın anlattıklarına göre Hafız Esad, Filistinli yöneticiler ile görüşürken onun 16 Ekim 1975'te bu konu üzerinde Şam Amerikan Elçisi ile konuştuğunu ve ABD'den Lübnan'a Suriye ordusunun girmesi için destek aldığını söylemişti. Amerikan Elçisi sadece temel birliklerin gönderilmemesini rica etmişti.

ABD'nin oynadığı rolü FKÖ yönetim kurulu üyesi Yaser Abdrabbo bana "... Suriye ordusunun girişinin desteklenmesine ya da en azından mani olunmamasına Amerikalıları ikna etmesi için Kral Hüseyin'e ricada bulunmuşlar" diye anlatmaktaydı. Abdrabbo'nun düşüncesine göre Şam'ın isteği Lübnan ve FKÖ üzerinde kontrol kurarak kendi rolünün artması için eline koz geçirmekti. Daha sonra Suriye ordusunun girmesinin ardından K. Canbolat'ın sözlerine göre; Amerikan temsilcisi Braun, ona Lüb-

29 O. Grinçevski, *Sovyet Diplomasi Sırları* M. Vagrius. 2000. s. 139, 140.

nanlı solcular ve Suriyeliler arasında arabuluculuk teklif ederken 'Şam'la Washington arasındaki genel çizginin mutabakat edildiğini' vurgulamıştı.

Lakin artık ABD ve Suriye arasında anlaşmazlık ortaya çıkmaya başlamıştı. Sırf Suriye askerî müdahalesinin, Lübnan-Suriye ilişkilerinin köklerine uzanan birçok nedenden dolayı etkili olamayacağını düşünen Amerika; askerî harekâtın, yüzde 80'i Suriyelilerden oluşan ortak Arap hareketi olarak gerçekleşmesini teklif etmişti. Mısır, Suudi Arabistan ve bununla Lübnan'daki Suriye'nin pozisyonlarının zayıflayacağını düşünen Irak Amerika'nın teklifine destek vermişlerdi. K. Canbolat ise ortak Arap güçleri fikrine yanaşmayarak ülkede kaos yaratılmasına engel olmak için Lübnan ve Filistin kökenli karışık birliklerin kullanılmasında ısrar ediyordu.

N. Havatma, Y. Abdrabbo ve K. Canbolat ile görüşmeler Nisan 1976'da oldu. Her biri giderek artan dış güçlerin katılımı ile kızışan Lübnan iç krizinin çözümünde Sovyetler Birliği'nin rolünün artması doğrultusunda çağrı yapmaktaydı. Fakat SSCB'nin rolünün faal bir hale gelmesine Marunî Hristiyanlarının göstereceği tepki ne olurdu? Onların Suriye ve İsrail'le yakınlaşmaları ne derece ilerlemişti? Bu ve diğer soruların cevapları açıkta kalıyordu ve bu koşullar altında Marunî partisi Kataib'in lideri Pier Cemayel ile görüşme fikri doğdu.

Aynı şartlarda, faaliyette olan Başkan Franjieh ile görüşmek önemsiz kalıyordu. Müslüman tarafı ve UMC onun istifasını istiyorlardı. Başkan bu talepleri yerine getirmeyi reddetse de Mayıs'ta seçimler vardı ve Lübnan'ın durumunu dikkatle takip edenler Franjieh'in Başkan koltuğundan kalkacağını anlayabiliyordu. Ayrıca başkanlık yetkisinin anayasal süresi Eylül'de bitmekteydi. Elbette Marunîlerin gerçek önderi Pier Cemayel ile görüşme sonucunda üstte belirtilen soruların açıklanması bu karmaşık Lübnan olayında SSCB'nin çizgisinin oluşturulmasında faydalı olurdu.

Lübnan Ordusunun Albayı: "Helikopteri Ben Kullanacağım"

Ben görüşmeden önce ulaşabildiğim tüm belgeler ve yazılardan Pier Cemayel'in hayatını dikkatle inceledim. Gençken sporla uğraşmış ve 1936 Berlin Olimpiyatları'na bile katılmıştı. Berlin'de sadece sporla ilgilenmiyordu. Faşizmin örgütlenme şekli ve yöntemleri onda büyük merak uyandırmaktaydı. Aynı yıllarda "Lübnan Falanjistleri" örgütü kuruldu. Örgüt sadece siyasi hareket değil aynı zamanda Marunîlerin yarı askerî gençlik kuruluşu olan Lübnan Kataib' Partisi'nin bir ünitesi olmuştu. Lübnan Falanjistleri Fransızlarla yakın işbirliği yapsalar da onların Lübnan'ın bağımsızlığı çağrısı yapması örgütün yasaklanmasını getirdi. Fakat bağımsızlığın kazanılmasından sonra Falanjistler yine meşrulaşarak artık yeni koşullarda Fransa ile yakın bağlantılara devam etmişlerdi.

Kataib, meclis seçimlerinde büyük başarılar kazanarak P. Cemayel'in birçok kez hükümette Bakanlık görevleri almasını sağladı. İç savaşın başlaması ile Falanjistler Lübnan Hristiyan partilerinin silahlı birliklerini birleştirerek Lübnan cephesinin zeminini oluşturdular. Pier Cemayel Hıristiyanların çoğunlukta olduğu zamanlardaki gibi Lübnan'da çok dinli sistemin korunmasında ısrarlıydı. Lübnan'ın Arap tabiatını reddedip "Biz Arap değil Fenikeliyiz" diyerek Batı ülkeleri ile yakın işbirliğini savunuyorlardı.

Bütün bunlar stratejik planda Pier Cemayel'e özgüydü. Peki, ülkede durumun dengelenmesine yarayacak taktikler var mıydı?

Pier Cemayel Lübnan Falanjistleri'nin Aşrafi (Doğu Beyrut) karargâhında bulunuyordu. Karargâh iki taraftan da ateşe tutulan güçleri bölen hattın arkasındaydı ve oraya Beyrut sokaklarından geçerek ulaşılamazdı. Bu konuda danıştığım FDHKC yöneticileri beni ve elçiliğin genç çalışanı tercüman Vladimir Gukaev'i (Cemayel Fransızca konuşuyordu ben ise maalesef bu dili bilmiyordum) helikopter ile şehrin doğu tarafına geçirebileceklerini

söyleyerek Batı Beyrut'ta bulunan Lübnan üssüne götürmeyi teklif ettiler. 17 Nisan'da belirtikleri saatte elçiliğe, bizi almaya kimse gelmeyince üsse tek başımıza gitmeye karar verdik. Orada bize çok cana yakın davranarak üssün komutanına, Lübnan ordusunun albayına teslim ettiler. Ziyaretimizin amacından bilgisi yoktu, fakat Cemayel ile randevumuz olduğunu duyunca: "Helikopteri ben kullanacağım. Ben Marunîyim ve istiyorum ki Sovyetler Birliği sadece Müslümanlarla görüşmesin" demişti. Ayrıca: Yolda bize Cemayel'le görüşmeye giden Romalı Kardinal de katılmıştı ve onun yardımcısı helikopter camından ateş parlamaları görünürken tespih çekerek sesli sesli iç çekmekteydi. Yere indiğimiz zaman Kardinal ile ayrıldık, bizi farklı arabalar beklemekteydi. Arabada yanıma Kataib Partisi yönetim kurulu üyesi Kerim Pakraduni oturdu. Geçtiğimiz sokaklar bomboştu, sadece Falanjistlerin milis devriyeleri önümüze çıkmaktaydı. Binaların duvarları öldürülen ya da kaybolan insanların resimleri ile doluydu.

Şimdi ise Cemayel'in saatlerce süren konuşmasından not ettiğim sözlerini aktarmak istiyorum: "SSCB ile düşman olmak istemiyoruz, ama Lübnan önce iki milyon Lübnanlının yaşadığı Amerika ile dost olmak zorundadır." Konuşmanın bu kısmından Falanjistlerin bizimle cepheleşmeye girmek istemeseler de belirtili bir şekilde siyasetlerini ABD' ye yönelik kurmakta oldukları sonucuna vardım. Bu konuda bizim manevra imkânlarımızın eksikliği ortaya çıkıyordu.

Cemayel'in Filistinlilere dair pozisyonu da başta bizi hayal kırıklığına uğratmıştı. "Filistinlerin yeraltı mücadelesi yüzünden bağımsızlığımızı feda edemeyiz" –bu konuda Cemayel'in sözleri gayet doğal görünmekteydi, ama sözlerine devam ederken eklemişti: "Lübnan'ın dengelenmesinden önce ve sonra Kataib, ülkede Filistin varlığına karşı çıkan güç olarak kalacaktır. Falanjistler; bir Lübnanlı hükümete beş Filistinli hükümetin, bir Lübnanlı ordusuna beş Filistinli ordunun karşılık gelmekte olduğu eski durumun Lübnan'a geri dönmesini istemiyorlar."

Yine de Falanjistlerin lideri Lübnan'daki Filistin sorununa bazı toleranslar tanımıştı. "Biz Arafat ile daha yerine getirilme-

miş birçok anlaşma imzaladık. Diğer Filistinli liderlere nispetle o bize daha yakındır ve sanırım onunla aramızda ortak bir dil bulabildik". Sorularıma cevap verirken Cemayel "Arafat ile ortak dil" konusunu daha da açmıştı. Onun sözlerinden anlıyoruz ki Filistin hareketine yönelik Kataib pozisyonu son zamanlarda biraz değişmişti: Eskiden Falanjistler Lübnan'da Filistinli silahlı birliklerin bulunmasını sağlayan 1969 Kahire Anlaşması'nı desteklememekteyken şimdi Filistinlilerin de anlaşmaya uyması şartı ile kabul etmeye hazırdılar. Burada Paraduni, Arafat'ın inisiyatif göstererek Pier Cemayel'in Kemal Canpolat ile görüştürülmesinde arabuluculuk yapmayı teklif ettiğini söylemesiyle onunla görüştüğünü belli etmişti.

Kataib lideri altını çizerek Lübnan'da "Suriye misyonunu" takdir ettiğini ifade etti. Önceden Falanjistlerin Suriye'nin müdahalesinden korktuklarını da ekledi. Fakat "Suriye bize el uzatmıştır" dedi. 1975 Aralığı'nın başında Hafız Esad ile dört saatlik konuşmasından sonra Cemayel kendine şöyle bir anlam çıkarmıştı: "Suriyeli lider dürüst bir insan. Bundan önce herkes bize sadece tavsiyelerde bulunurken yardım eden tek güç Suriye olmuştur". Bu konuda Cemayel'in sözlerini dikkate alarak "onları koruyacak bir güç bulunursa milislerini feshetmeye hazır olduğunu" not ettim.

Rahat ve emin davranan Pakraduni konuşmamıza katılarak "Falanjistlerin Şam'la sürekli temasta bulunarak Suriye ile durumlarını mutabakat etmekte olduklarını" söyledi. Bizi bekleyen helikoptere araba ile geri dönerken Pakraduni bana Suriye ve Kataib'in mutabakata vardıkları anlaşmayı sır olarak anlatmıştı. Anlaşmaya göre en yakın zamanda seçilecek olan yeni Lübnan Devlet Başkanı Suriye ile ortak güvenlik anlaşması imzalama teklifi sunacaktı. Bu Lübnan'da Suriye askerlerinin bulunmasına yasal bir zemin hazırlayacaktı. Pakraduni'nin sözlerine göre; Falanjistlerin yönetimi bunun Franjieh tarafından yapılmasını istemiyorlardı. Çünkü o artık siyasi sahneden inen biri olarak anlaşmaya gölge düşürebilirdi.

Cemayel'in karargâhım ziyaretten çıkan en önemli sonuç bariz olmasa da Lübnan'da dengelerin oluşmaya başlayacağıdır. Falanjistlerin lideri Suriye ile yakın temasta bulunarak belki de Şam üzerinden Arafat ile yakınlaşma yollarını arıyordu. Ve bu durum Lübnan iç savaşına son verebilecek teşebbüslerde kullanılabilirdi. Konuşmamız Cemayel'in şu sözleri ile sona ermişti: "Bu bahtsız ülkeye SSCB tarafından yapılacak en büyük hizmet, yangını söndürmeye yardım etmesidir. Ve sonra biz tüm müzakerelere açık oluruz."

Umutlar Gerçekleşmiyor

Ertesi gün 18 Nisan'da Kemal Canbolat ile görüştüm. Bu onunla ilk görüşmem değildi. Lübnan Dürzî cemaatinin yöneticisi, İlerici Sosyalist Parti'nin kurucusu ve lideri olan Canbolat Sovyetler Birliği'nde iyi tanınmaktaydı. 1972'de Uluslararası Lenin Barış Ödülü'nü kazanmıştı. Canbolat komünist ideolojiden uzaktı ama Sovyetler Birliği'ne yönelik tutumları iyiydi. Gerçi bu duruma hemen gelinmemişti. Kemal Canbolat yazılarında sadece Marksizmi değil "halkı sınıflara bölen" tüm Sovyet totaliter sistemini eleştiri altında tutmaktaydı. Dürzî lideri olarak materyalistliği inkâr ederek yalandan değil gerçekten ruhani üstünlüğe inanıyordu. O bana Dürzîlerin öğretilerine benzeyen Hindu felsefesini anımsatmaktaydı. Geniş bilgili bu adam Lübnan, İngiltere ve Fransa'da eğitim almıştı. Canbolat'ın dış görünüşü bile Lübnan iç savaşına dahil olan diğer liderlerden farklıydı. Uzun boylu, zayıf, bir düşünürün ulvi yüzüne sahip, sivil kıyafetler giyen ve silah taşımayan bir liderdi. Canbolat'ın yavaş, biraz boğuk sesine her emrine amade olan yüz binlerce Lübnanlı Dürzî kulak vermekteydi. Yetmişli yılların ortasında Kemal Canbolat Müslüman ve UMC'ye giren sol parti bloğunun lideri olmuştu. Ülkenin geleceği birçok konuda Canbolat'ın elindeydi.

Canbolat'ın konuşmalarından onun Suriye'nin siyasi tutumundan memnun kalmadığını anlamıştım. Canbolat sanki sesli düşü-

nür gibi: "Biz Suriye'ye güvenmiyoruz. Halkımız da Suriye'ye karşıdır. Suriye'nin Lübnan'da yaptıklarına Irak ve Suudi Arabistan da kızgındır. Amerika pozisyonunu değiştirerek Şam'a ve Lübnan Başkanı Franjieh'e baskı yapmaktadır. Fransa da Suriye'nin harekâtlarına karşı çıkmaktadır. Suriye'nin Lübnan Başkanı olarak kimin seçileceği konusunda anlaşmalara da hazır olmadığı ortaya çıkmıştır." (UMC bloğunu ima etmekteydi -Y. P.) demişti.

Suriye ordusu yerine temeli Suriye birliklerinden oluşturulacak ortak Arap ordusunun geçmesine karşı çıkan Canbolat, fikrini değiştirme olasılığı hakkındaki soruma da: "Lübnan'da bir düzen kurma konusunda ben hâlâ karışık Lübnan ve Filistin kuvvetlerinin kullanılmasında ısrar etmekteyim" diye cevap vermişti.

Yaptığımız bu konuşma sırasında Suriye ordusu Lübnan'da hâlâ kısıtlı toprakları işgal altında tutmaktaydı. Canbolat'ın Pakraduni'den duyduğum senaryoya kesinlikle karşı olduğu anlaşılıyordu. Lübnan'ın yeni başkanı ülkede düzen kurma amacı ile Suriye'den askerî yardım isteyecekti. Suriye olumlu cevap verirken ordunun orada bulunmasına dayanarak Lübnan'daki hükümetin kuruluşuna da iştirak edecekti. Canbolat da bu anlaşmadan haberdardı (Lübnan'da sır saklamak imkânsız).

Aynı zamanda onun bakış açısını birçok konuda değiştiren Lübnan Sovyet elçisi Soldatov ile görüşmesinden bahsederek Canbolat, kendine özgü doğallıkla "Biliyor musunuz, yakın zamana kadar Amerikalılarla mutabakat edilen Suriye'nin hareketlerinin Sovyetler Birliği tarafından da desteklendiğini sanmaktaydım. Şimdi bu konuda kuşkulanmaya başladım. Ve bu kuşkuların yanında, SSCB'nin benim Suriye ile ilişkilerimi düzeltmeye nasıl yardımcı olabileceği konusundaki merakım da büyümektedir" demişti.

Suriye yönetiminde Filistinlilerle olan konuşmalardan, Lübnan konusunda herkesin aynı düşünmediği anlaşılmaktadır. FDHKC yönetim kurulu üyeleri ile birlikte Suriye Başkanı ile görüşen Havatma'nın düşüncelerine göre; H.Esad'ın Lübnan'da

Suriye askerî birliklerinin artırılmasında ısrarlı olmadığı anlaşılıyor. Ama aynı zamanda savunma Bakanı Şehabi farklı bir bakış açısı gütmektedir: "Görüşmelerin bildirisi hazırlanırken Havatma ABD 'ye karşı yapılan sert eleştirilerin metne eklemesinde ısrarcıydı. Esad şunu sormuştu: 'Siz Suriye'yi ABD ile çatışmaya mı götürmek istiyorsunuz?' Havatma da şöyle cevap vermişti: 'Biz hepimiz için Amerikan tuzağına giden yolların kapalı olmasını istiyoruz.'"

Bu sıralarda, Havatma'nın bana anlattığı gibi, Suriye'nin ve ihtilafın "Araplaştırılmasında" ısrar eden Arafat arasında anlaşmazlıklar başlamıştı. Havatma bunu, "Bu Mısır, Irak ve Suudi Arabistan'la Lübnan arasındaki temaslara bağlıdır. Her ihtimalde Arafat, Suriyelilerin askerî ve siyasi olarak Lübnan'da bulunuşunun artırılmasına karşıydı." diye açıklamıştı.

Sovyetler Birliği; Hafız Esad'ın Kemal Canbolat ile yakınlaştırılması, FDH'nin bir kısmı ile Şam arasındaki gerginliğin yumuşatılması, Müslüman–Hristiyan geriliminin azaltılması, Lübnan iç savaşının durdurulması konularında büyük çaba gösteriyordu. Bu arada olaylar kendi yolunda gelişmekteydi. 1 Haziran 1976'da Suriye, Lübnan'ı geniş çaplı istilaya başladı. Eylül'de Lübnan Başbakanlık görevini Suriye'nin yandaşı İlyas Sarkis devraldı. Ekim'de Riyad'da Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Kuveyt, Lübnan ve FKÖ'nün üst düzey yöneticilerinin katılımıyla bir konferans yapılmıştır. Konferansta Lübnan'da Nisan 1975'e kadar var olan düzenin yeniden kurulmasına, Lübnan hükümeti ve FKÖ arasında anlaşmanın yenilenmesine, Suriye'nin öncülüğünde "Arap caydırıcı gücü" (ACG) kurulmasına ve Arap caydırıcı gücüne Lübnan'ın Litani Nehri'ne kadar tüm topraklarında hareket izni verilmesine karar verildi. Konferansın resmî belgelere girmese de Litani Nehri'nin arkasında bulunan Lübnan'ın güney bölgesinin İsrail etkisi altında olacağı tüm katılımcılar tarafından fiilen kabul edilmişti. Bir süre sonra her şey pratik olarak uygulamaya geçti. İsrail'in yapılan destekle güney bölgelerini kontrol altına alan sözde Güney Lübnan Ordusu (GLO) kuruldu.

Fakat bu anlaşmalar da ülkedeki durumu düzeltmeye yetmedi. Beyrut arkasına yerleşen Şamun, o dönemde Hristiyan bloğunda önemli rol oynamaktaydı. Durumun elverişliliğini kullanarak FKÖ'yü parçalama ve Arafat'ı muhitiyle birlikte siyasi sahneden kaldırma kararı alınmıştı. Bunun engellenmesi için SSCB tarafından Arafat ve Şam ile görüşmeleri içeren arabuluculuk hamlesine girişildi. Fakat Şamun ile de görüşme yapılması gerekmekteydi ama şehir dışına giden sokaklarda çıkan şiddetli çatışmalar görüşme imkânını zora sokuyordu. Bizim üst düzey diplomatlarımıza "bayrağın rengini" göstermek yasaktı. Bu koşullarda Aralık 1975'te Şamun ile görüşmek için beni görevlendirdiler. Ben o dönemde Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Araştırma Enstitüsü'nde Genel Müdür Yardımcısıydım. Görüşmeye bir araba konvoyu ile gittik. Arabayı sonradan General olan Afganistan ve Yugoslavya'da yüksek görevlerde bulunan istihbarat görevlisi V. P. Zaytsev kullanmaktaydı. Şansımız vardı ki etraf sessizdi, ateş edilmiyordu ve biz cephe hattını kolayca geçtik. Ancak Şamun ile görüşme sırasında ona telefon geldi. Silahlı çatışmaların şiddetle patladığını duyunca yüzü değişmişti. Falanjistler dağlarda birkaç yandaşlarının ölümünün öcünü alırken Beyrut Limanı'nda onlarca Müslüman'ı katlettiler (o gün "Kanlı Cumartesi" olarak anılmaktadır). Geri dönerken konvoy ateşe tutuldu. Arabada iki kişi vardı onlardan biri -Robert Martirosyan- ağır yaralandı. Zaytsev ise daha şanslıydı –kurşun arka tekerlekten sekerek onun sırtını sıyırmıştı.

Mart 1977'de Kemal Canbolat öldürüldü...

Suriye Cephe Değiştiriyor

Şubat 1978'de Suriye birlikleri ile Cemayel ve Şamun'un silahlı müfrezeleri arasında çatışmalar başladı. Artık bunlar rastgele vakalar değil, Lübnan'da Şam'ın Hristiyan yanlısı siyasetinin sonuydu. Bunun birkaç sebebi vardı. Kemal Canbolat'ın ölümünden sonra Lübnan ihtilafının Müslüman bloğu zayıf düşmüştü. Güç, Hristiyan örgütlere geçmiş ve Lübnan'ın toprakla-

rının bölünmesi tehdidi oluşmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra Marunîlerin İsrail'le bağlantıları da gelişiyordu. İlyas Sarkis Suriye'ye başkanlık görevi yüzünden borçlu olsa da Franjieh gibi tümüyle Suriye yanlısı değildi. Öte yandan Sedat'ın Kudüs ziyareti Arafat'ı Esad ile yakınlaştırmıştı. Sağcı Hristiyan bloğunda Franjieh'in oğlu Tonni'nin vahşice öldürülmesinden sonra Suriye misyonunu destekleyen Franjieh grubu ile Falanjistler arasındaki çatışmalar büyümüştü. Lübnan'ın durumunun değerlendirilmesinde ABD ve İsrail arasında ciddi görüş ayrılıkları belirmişti ve her şey Şam'da saptanmaktaydı. Bu olayların hepsi bir araya gelerek Suriye'nin UMC yönüne dönmesini sağladı.

İlginç olan şu ki bu safhada ABD ile Suriye arasındaki ilişkiler şiddetlenmemişti. Oysa mantık olarak öyle olmalıydı. Çünkü ABD sağcı Hristiyanlara yakınlık duymaktaydı ve de Amerikalılara nefret duyan Filistinli güçlerin Şam'la yakınlaştığı dönemdi. ABD, Mısır ve İsrail arasındaki bireysel anlaşmanın imzalanmasına mani olacak durumlardan uzak durmaya çalışıyor ve Şam'la olan temaslarında Mısır–İsrail yakınlaşmasını, Suriye ve Filistinlilerin direnişini zayıflatmak için kullanıyordu.

Suriye'nin pozisyon değiştirme nedenleri ve Amerikan siyasetinin gerekçeleri benim Lübnan ve Suriye'de bulunduğum zamanlarda –Temmuz, Ağustos 1978'de, Ağustos 1979'da ve Mart 1981'de- birçok konuşmada tartışılmaktaydı.

Lübnan Baas yöneticisi, ortak Arap Baas (Suriye) üyesi ve Lübnan'da Şam'ın yardakçısı olan Asım Kanso ile ve Suriye taraftarı Filistin örgütü "Saika"nın yöneticisi Zuheyr Muhsin ile görüşürken (1ve 2 Ağustos 1978'de) her iki muhatabım da tek bir ağızdan, Şam'ın sağcı Hristiyan direnişini kırma isteğinden bahsetmekteydiler. Şam; Bekaa bölgesinde Suriyeliler tarafından eğitilen Lübnan askerî birliklerinin güneye, İsrail sınırlarına doğru çıkartılmasında ısrar etmekteydi. Kanso'nun söylediği gibi, "Böyle bir operasyon ülkenin güneyini Güney Lübnan Ordusu'ndan temizler ve böylece orayı İsrail'den izole ederek sağcı Hristiyanları güçsüz bırakır". Kanso'nun düşüncelerine göre Şam bu ope-

rasyonun başarılı geçeceğini ummaktadır. Çünkü, "Suriye ve Amerikan pozisyonları birçok konuda bağdaşmaktadır: ABD ortamın kızışmasına karşıdır ve Şamun'a bunu doğrudan söylemişlerdir. Ayrıca Sedat'ın misyonunu riske atabilecek Suriye'nin İsrail'le çatışmasına da karşıdır." Bu yüzden onlar Lübnan'ın güneyine "Suriyeli askerler olmasa da Suriyeliler tarafından kurulmuş Lübnanlı birliklerin gelmesini de en küçük kötülük olarak görmektelerdi." Ayrıca Kanso, Suriye yönetiminin, bu operasyonun Lübnan'ın iç savaşına son vereceğini umduğunu iddia ediyordu. Kanso bunları bana anlatırken sanki sözlerini doğrulamak için telefon çalmıştı. Kanso konuşmanın içeriğinden hemen beni haberdar etti. ABD Elçiliği Devlet Başkanı, Sarkis'e eğer Lübnan askerî birliklerini ülkenin güneyine aktarırsa ona destek vereceğine dair söz vermişti. Kanso, "Esad ABD'nin İsrail'i zapt edeceğini ummaktadır" diye eklemişti.

Muhsin bu kadar kesin görüşlere sahip değildi. O da Şam'ın planlamış olduğu operasyondan bahsetti. Ancak Amerikalılar İsrail'in hareketsizliğini garanti etmedikleri konusunda Suriye'yi uyarmıştı. Esad ise İsraillilerin havadan saldırısı gibi bir bedel ödemeye hazırlanırken İsrailli askerlerin karadan girmesinden de korkmakta olduğunu kaydetmişti. Ayrıca Muhsin altını çizerek: "Suriye'ye bir 'kalkan' gerekmektedir (Sarkis tarafından gelecek Lübnanlı birlikler bunu sağlayabilir). Ama o bugüne kadar operasyonun uygulanmasına onay vermeyi reddetmektedir" demişti.

Muhsin; "Sağcı Hristiyanlar da harekete geçebilir, İsrail onlara büyük miktarda silah temin etti. Öncelikli hamle onların ABD'nin İsrail'le pozisyonlarının uyuşmamasıdır" diye ekledi.

Şimdi ise Başkan Sarkis ile 3 Ağustos 1978'de yapılan görüşmemize değineceğim. Elçiliğimize beni almaya Dezem bürosundan (Lübnan gizli servisi) bir subay geldi. Şehrin Müslüman bölgesinin boş sokaklarından çok yüksek bir hızla geçtik, konvoyda arabalar arkamızdan ucuca gelmekteydi. Barikatların önünde durdurulduk, fakat teğmen kendini tanıtınca hemen geçmemize

izin verdiler. Böylece şehrin dışına çıkmıştık. Görüşme Başkan'ın sarayında gerçekleşti.

Lübnan Başkanı Sarkis'in söylediklerini şöyle not etmiştim: "Riyad ve Kahire'de geçen Arap konferanslarında verilen kararlar üzerine Başkanlık görevini kabul ettim. Bu kararların doğrultusunda savaşan her iki tarafın Filistinliler dahil silahsızlandırılması ve onların Lübnan'da bulunmasının belirli kurallara bağlanması gerekiyordu. Bu amaçla Lübnan topraklarına 'Arap Caydırıcı Gücü' girdi, ama güneye ulaşamadıkları için misyonu tamamlayamadılar. Sedat'ın Kudüs ziyaretinden sonra durum daha da kötüleşti. Hristiyanlar çok korkmuşlardı ve onlar tarafından Suriye karşıtı hareket başlatıldı. Bu faaliyet Şubat'tan beri devam eden silahlı çatışmalara dönüştü. Ben durumu artık kontrol edemiyorum." Bu arada dışarıdan ağır silah sesi gelirken Sarkis "Görüyorsunuz burada, Başkanlık Sarayı'nda, ne şartlar altında çalışmaktayım" diye hemen eklemişti.

Bu silah seslerinden sonra birden öfkelendi ve daha önce sakin olan ses tonunu sertleştirip: "Bazıları Hristiyanları ezerek düzen kurmaya çalışmaktalar. Fakat tek taraflı vurana müsamaha göstermeyeceğim. Ben ACG selahiyetnamesini bunun için almadım" demiştir. Sarkis'i Şam'dan yeni gelen Suriye Dışişleri Bakanı Haddam'ın ziyaret edeceğini biliyordum ve bu yüzden ona bu görüşmeden beklentilerini sordum. Başkan omuzlarını silkmiş ve "Durumun patlak vereceği olasılığını beklemiyorum." demişti.

Ertesi gün Doğu Beyrut'ta (Aşrafiya) Şamun'un oğlu Dani ile görüştüm. Elçiliğimizin görevlisi İ. N. Perfilyev ile b zi almaya gelen arabaya bindik. Tarafsız bölgede bulunan müzenin yanından hızla geçerek Lübnan'ın başkentinin bu kez Hristiyan tarafındaki ıssız sokaklardan geçmiştik. Bize eşlik eden Dani'nin güvenilir adamı Nidal Nacam yıkılan evleri gösteriyordu. Sivillerin yaşadığı mahallelere de ateş açılmıştı. Şehrin Hristiyan tarafı da Müslümanlarınki kadar zarar görmüştü. Dani Şamun ile buluştuk. Dani genç, zarif, kot pantolon ve yüksek çizmeler giymiş tam

bir kovboydu. Üstelik muhteşem bir şekilde İngilizceye hâkimdi. Hem bu sohbetimizde hem de bir sene sonraki ikinci buluşmamızda Dani, Şamun'un Arafat ile İsrail arasında arabuluculuk teşebbüslerini anlattı.

İki konu üzerinde durmak istiyorum: Sağcı Hristiyan bloğunda olan durum ve onun İsrail'le gerçek ilişkileri. Dani bana şunu anlatmıştı: "Ehden'de iki ay önce Tonni Franjieh'in öldürülmesi ağır bir cinayetti. O benim arkadaşımdı, son hafta sonunu ailece beraber geçirmiştik. Cinayetten sonra sivil Hristiyan ahalinin yaşadığı mahallelere ağır silahlarla ateş açıldı, oysa cinayet tertipçisi Beşir Cemayel (Pier Cemayel'in oğlu -Y. P.) ve suç ortakları –Falanjist subaylar– Arafiya sokaklarında sakince gezinmekteydiler." Şamun'un İsrail'le olan bağlantısıyla ilgili sorulara cevap verirken Dani: "Yok edilme sınırına geldiğimiz zaman ne ABD, ne SSCB ne Fransa yardıma geldi, sadece İsrail bize yardım elini uzattı. Gerçi biz artık askerî kadroları orada yirmi ay eğitime göndermesek de bağlantılar korundu. Suriye'yle ilişkilerimiz iyiyken bundan Esad'a bahsetmiştim. O zaman olumsuz tepki vermemişti. Cemayel'in İsrail'le bağlantılarına gelince, ben onlardan sorumlu değilim."

Ayrıca Dani Şamun "İsrail'le bağlantılar Lübnan'ın güneyindeki durumla da şartlandırılmıştı. Güney Lübnan Ordusu komutanı Haddad'ı ne biz ne de Falanjistler kontrol edemiyor. Onun yanında daima iki İsrailli subay bulunmaktadır. O tümü ile onların elindedir. Bunun yanında, Suriye ordularının ilk girişi konusunda SSCB'nin izlediği çizgiye saygı duymaktayız." demişti Dani vedalaşırken, "Ama onları siz çağırmışsınız, onlar muhaliflerinizi vururken alkışladınız." dedim. "Biz yanılmışız" diyerek Dani kendi Suriye karşıtı tutumunu saklamıyordu.

Şam ise bu sırada Franjieh ve meşhur Sünni siyasetçi, Lübnan'ın eski hükümetinin başı, Raşid Kerami'nin birliğinin kurulmasına yoğunlaşmıştı. Birliğin ana hedefleri olan Lübnan'ın bütünlüğünün ve demokrasisinin muhafazasını konu alan bir bildiri hazırlanmıştı. Bildiride, Suriye'nin olumlu rolü vurgula-

narak tüm dinî cemaatlerin güvenliği beyan ediliyordu. İsrail'le bağlantısı olan Lübnan güçleri kınanmaktaydı ve sağcı Hıristiyan milislerin batı Beyrut'tan çıkartılmasını şart koşuyorlardı. Suriye Dışişleri Bakanı Haddam'ın 8 Ağustos'ta böyle bir bildiri ile Franjieh'i ziyaret edeceğinden ve dönüşte Filistinlilerle görüşeceğinden haberim olmuştu.

Böylece 9-10 Ağustos 1978'de Şam üzerinden Kuzey Lübnan'da bulunan Ehden, Zgortu, Bikaa Safreyn'e gittim. Ehden'de Franjieh ile buluştum. Bezgin görünmekteydi, fakat üzerine yıkılan acının altında ezilmemişti. Yanında torunu Tonni'nin oğlu bulunuyordu. Çocuk o gün dedesinde kaldığı için tesadüfen sağ kalmıştı. Ben taziyelerimi bildirdikten sonra bana kesik cümlelerle ve acısının üstesinden gelerek olanları şöyle anlatmıştı: "Falanjistler çoğu taksi olan arabalarla gelmişler. Tonni'yi ,karısını ve üç yaşındaki kızlarını makineli tüfeklerle taramışlar. Tonni ölürken de karnını deşmişler."

Bu acı ile kıvranan adamı dinlerken ben de acı hissetmekteydim. Bu melun, alçak, kanlı cinayeti Hristiyanlar işlemişti. Onlar Tanrı'ya nasıl inanabilirler? Aynı zamanda da Suriyelileri sıkça Lübnan'da terörün hazırlanması ve gerçekleşmesiyle suçluyordu. Tüm suçlamaların boş olduğunu söyleyemem ve kimseyi de mazur göstermek de istemiyorum fakat Tonni'nin ailesinin vahşice katledilmesinden sonra bu cürmü sağcı Hristiyan güçlerin işlediğini açıkça söyleyebiliriz.

Oysa Franjieh, tüm bu trajik olayların İsrail'in Filistinlileri Lübnan'da sindirme niyetinden kaynaklandığını düşünmekteydi. Bunun için ülkeyi ikiye bölmesi gerekiyordu. Müslümanlar Filistinlilere iyi davranmaktaydılar ve onları kendi devletinde barındıracaklardı. "Maalesef, Lübnan'da bu planı hayata geçirmeye başlayan insanlar bulundu" diye eklemişti Franjieh. Yetmişli yılların sonunda İsrailli yöneticilerin arasında Filistin sorununu çözmeyi bu şekilde planlayanlar mevcut olabilir. Fakat Lübnan trajedisinde sadece İsrail'i suçlamak hem zor hem de haksızlık olurdu.

Franjieh'in karargâhına giderken yolda üniforma giymiş ve iyi silahlanmış erkek çocuklar görmüştük. Yolumuz Zgorta'dan Reşid Kerami'nin ikametgâhınaydı. İki saat gece yolculuğu sırasında şüpheli bir şey görmedim, etraf sakindi. Bna Safreyn Müslüman bölgesi, Ehden ise Hristiyan. Aralarında bir gerilim, düşmanlık ya da kanlı çatışma yoktu. Aklıma tek bir fikir gelmekteydi: Tüm Lübnanlılar böyle yaşayabilirdi. Bu ortamın oluşmasında Ramazan'ın etkisi de vardı. Güneş batımından sonra yemekler yenmiş ve açık havada Kerami ile masanın etrafındaki koltuklarda oturan yaklaşık 30-40 kişiye tatlı bir ağırlık çökmüştü. Ülkede iç savaşın sürdüğünü sadece kapıda duran silahlı bir kişi hatırlatmaktaydı. Kerami sırtına giydiği elbiseyle fark ediliyordu. Kahverengi bir kıyafet giymişti. Bana doğru geldi, öpüştük, belli ki görüşmemize sevinmişti.

Konuşma sırasında onun Franjieh ile beraber Lübnan'a rahatlık getirmeyi amaçlayan örgütlerin başına geçme teklifini kabul ettiği anlaşılmıştı. Kerami "Yeniden Başbakan olmaya niyetim yok, sanırım bulunduğum yerde halkıma daha fazla yararım olur" demişti. Bu sözlerden onun Franjieh ile "birleşmesi", Lübnan'ın bugünkü safhasında anayasal kuruluşların değiştirilmesi ya da şöyle diyelim "üstten" tamamlanması için eğilimi olduğundan şüphe kalmamaktaydı.

Lübnan'ın Tripoli şehrinin yanında Filistin kampı Badaun'u da ziyaret ederken not defterime şöyle yazmıştım: "Acınacak bir manzara: Farklı örgütlerin bölümlerinde El Fetih, Saika, FHCK, FDHKC'li herkes elinde silahla oturmuş dışarının değil birbirlerinin hamlesini beklemekteler."

Eylül 1979'da, bir sonraki Lübnan ziyaretimde, durum pek değişmemişti. Yine Başkan Sarkis'i ziyaret ettim ve yine o hafif bir durgunlaşma süreci olduğunu ve patlamanın her an olabileceğini söyledi. Lübnan'ın güneyi eskisi gibi "patlamaya hazır bir bomba"ya benziyordu. İsrail sınırını kontrol altında tutan Haddad, emirleri sadece İsraillilerden alıyordu. İleride de BM birliklerinin kontrol ettiği bölge ve onların emri altındaki Lübnanlı ta-

bur... Sarkis BM istihbaratını kaynak göstererek bu bölgeye 300 Filistinli savaşçı ve şimdilik iki bin silahsız Filistinlinin sızdığını söylemişti. Buradan deniz yolu ile İsrail topraklarını ateşe tutuyorlardı. Daha ilerde de tüm bölgeyi bloke eden "Filistin üçgeni"... Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkeleri kendi birliklerini ACG'den çıkarttıktan sonra Lübnan ordusu ülkenin doğusuna aktarılmıştı. Sarkis'in sözlerine göre; bu hareket Falanjist milislerin tüm Lübnan'ı kontrol altına alması için en uygun seçenekti. Fakat Müslüman ve sol güçlerin denetimi altında olan batı bölgesine Lübnanlı askerî birlikler aktarılamamıştı. Buna sadece UMC değil Suriye de karşı çıkıyordu. Orduya ilerleme izni verilmiyordu. Bu koşullarda Sarkis "ortak bir (dikkat çekmek istiyorum, Suriye değil de ortak) Arap harekâtı" beklemekteydi. "Genel strateji yapılsın, eğer İsrail'e şimdi karşı gelinemiyorsa Filistin faaliyetleri Lübnan'da ablukaya alınsın." Bu durumda İsrail'in güneyi işgalden vazgeçerek Lübnan topraklarını ateş altında tutmaya son vereceğini mi düşünmekte olduğunu sordum, Sarkis buna olumlu cevap vermişti. Sanırım bu tek anlamlı cevap Sarkis'in sürekli temasta bulunduğu ABD temsilcilerinin bu konuda verilen teminatlardan kaynaklanmaktadır.

Tabloyu Karim Pakraduni tamamlamıştı: "En büyük tehdit Beşir Cemayel'dir. Tüm Lübnanlı Hıristiyanlardan İsraillilere en yakın olanı odur. Suriye'nin gidişi onun rüyalarına bile girmektedir. Suriye'nin İsrail ile çatışmaları provoke etmesini araç olarak kullanıyorlar. Suriye giderse Beşir derhal Franjieh bölgesine saldıracaktır. Lübnan'da kuzeyden güneye "Haddat bölgesi" dahil tüm Hıristiyan topraklarının birleştirilmesi onun hayalidir. Artık Lübnan liderlerinin genç nesli ön plana çıkmaktadır: Amin Cemayel (Beşir'in kardeşi), Dani Şamun ve Velid Canbolat. Eğer onlar ortak bir dil bulurlarsa –Beşir'in sonu gelir. Ama iletişim Lübnan ve Suriye müzakereleriyle başlamalıdır."

Mart 1981'de Beyrut'ta Başkan Sarkis ile tekrar görüştüm. Eskisinden daha karamsardı. Bana bir zamanlar Lübnan ordusunun yeniden kurulma umudu hakkında anlattıklarını hatırlattı,

artık böyle bir hayali yoktu. Hristiyan güçlerinin birleştirilmesini sağlamıştı. Suriyelilerin varlığı eskiye göre artık o kadar önemli değildi, çünkü Falanjistlerin bulunduğu bölgelerde Suriye ordusu yoktu. Bu çıkmazdan (Lübnan'ın durumunu kastetmiştim) nasıl çıkılabileceğini sorduğumda: "Lübnan'daki Filistinli silahlı örgütler genel düzeltmelerle kurulacak olan Filistin devletine gittiği zaman" diye cevapladı. Sohbetimizi de şöyle bitirmişti: "Benden bu kadar. Başkanlık dönemim sona ermektedir, artık oturup anılarımı yazacağım."

Neden ben Lübnan'daki durumun gelişme safhalarını detaylı olarak anlatıyorum? Sanırım, farklı güçlerin çıkarlarının düğümlenmesi, onların sürekli değişen oranlarına özgü olan bu safha, İsrail'in 1982'deki Lübnan işgalinin habercisiydi. İsrail'in bu ülkede yaşayan sağcı Hristiyanlarla bağlantıları gelişmeden ve İsrailliler tarafından kontrol edilen özel bölge kurulmadan işgal yapılamazdı. Ayrıca bu kadar detaylı anlatmam İsrail'in 2006'da Lübnan'la yaptığı savaşın iç yüzünün de daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

Lübnan'ın iç savaşı döneminde Sovyetler Birliği, kan dökülmesini durdurmak, ülkenin bölünmesini ve Filistin birliklerinin yok olmasını engellemek için büyük çaba harcamıştı. SSCB, Lübnan'daki olayların bir yandan İsrail'in Suriye ile geniş çaplı çatışmasına yol açmasından, diğer yandan da Sovyetler Birliği'nin Suriye ve FKÖ ile ilişkilerinin bozulmasına sebep olmasından endişelenmekteydi. Aynı zamanda Moskova siyasi açıdan hiçbir Lübnanlı güce güvenmiyordu. Bu yargı "Sovyet yoldaşlara" kendi önemini göstermesi isteğine rağmen Lübnan güçlerinin düzenini etkileyemeyen hele UMC'nin başında bile olamayan Lübnan Komünist Partisi için de geçerliydi. Bunun yanı sıra Moskova, LKP'nin ona maddi destek veren Irak'la işbirliği yapmasına hoş bakmıyordu. Tarık Aziz bana, 1981'deki sohbetlerimizden birinde altını çizerek: "... Lübnanlı komünistlerin yönetimi, SSCB'den bağımsız olan tek Arap Komünist Partisi olduklarını söylemişti" demişti. SSCB'nin Lübnan siyasetine ilişkin Sov-

yetler Birliği'ne en yakın Ortadoğu partneri Suriye olsa da SSCB onlara da güvenmiyordu. Çünkü Suriye'nin faaliyetleri bazı yönlerden Sovyetlerin isteklerine cevap vermiyordu ve Moskova tarafından tasvip edilmemekteydi.

İsrail'in 1982 Lübnan Savaşı

1982'nin ortalarında Devlet Bakanlığı'nda, Millî Güvenlik Kurulu'nda ve CIA'da Lübnan üzerine yoğunlaşma çizgisi artmıştı. Başkan Reagan 1981'de iktidara gelince Lübnan olaylarının siyasi, ekonomik ya da askerî tehdit oluşturmadığı sürece Amerika için "hayati önem taşıyan" alan olduğunu söylemişti. ABD'nin Lübnan davasına özel ilgisi İsrail'in Lübnan'ı 1982'de işgal etmesinin arifesinde ortaya çıkmıştı. Washington'un Lübnan olaylarına bakışının sadece Mısır–İsrail'in zor ulaşılabilen anlaşmasının korunması ile değil, belki de Lübnan ve Ürdün üzerinden bireysel anlaşmalar zincirine devam etme niyetiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca Ortadoğu'yu genel bir dengesizliğe götürebilecek Lübnan olaylarının İsrail-Suriye Savaşı'na dönüşme olasılığının engellenmesini amaçlamaktaydı. Aynı zamanda Lübnan'da FKÖ'ye karşı İsrail harekâtının başarısı halinde Kral Hüseyin rejiminin devrilmesine ve böylece Batı Şeria'da Filistin sorununu "çözmek" isteyenlerin, İsrail yönetiminin, pozisyonunun güçlenmesine yol açabileceği ABD'yi endişelendiriyordu. ABD, Ürdün'ü kurban eden seçeneğe karşıydı. Lübnan'ın iç işlerine gelince, hem Hristiyan hem Müslüman tarafın zaferinin muhafazakâr Arap ülkelerde özellikle Basra Körfezi'nde petrol çıkaran ülkelerde Amerikan karşıtı havanın güçlenmesine neden olabileceğini Washington çok iyi anlamaktaydı.

Reagan ve çevresi Lübnan'da Amerikan gücü ve kararlılığının gösterilmesine büyük önem veriyordu. Reagan, Lübnan'ın ABD'nin genel çaptaki gerçek olanaklarının göstergesi olarak merkezî yer tutmakta olduğunu söylerken SSCB ile olan cepheleşmeyi kastettiği belliydi.

Lübnan olaylarına İsrail'in bakışı, ABD'nin hedeflerinin aşama aşama uygulanması süreciyle bazen uyuşmamaktaydı. İsrail yönetimi, FKÖ'nün silahlı güçlerinin sınırlandırılmasına ve Filistinlilerin Lübnan'daki yerlerinden edilmesine vurgu yaparak bunları Batı Şeria ve Gazze'nin olası ilhakı ile doğrudan bağlamaktaydı. Bununla birlikte gerekirse Lübnan içinde ya da dışında bulunan Suriye birliklerini doğrudan vurarak Suriye'yi güçsüz bırakmayı hesaplıyorlardı. Amerika'nın ve İsrail'in tüm bu hedeflerini bir sıra bildiri, anı ve sonradan ortaya çıkan olgular doğrulamaktadır.

18 Ocak 1982'de ABD Bakanlık görevlilerinin toplantısında Dışişleri Bakanı Haig, Mısır-İsrail anlaşmasının Sedat'a yapılan suikasttan sonraki akıbeti konusunda endişesini dile getirmişti. İsrail işgalinden bir hafta sonra, 13 Haziran'da, televizyon röportajında Haig: "Camp David ölmemiştir. İsterim ki Lübnan'ın bugünkü trajik koşulları bu barış sürecinin yeniden doğmasına neden olabilsin" demişti.

21 Haziran 1982'de General Şaron, Times dergisinde yayımlanan röportajında: "Ne derece güçlü vurursak ve FKÖ'nün altyapısına ne kadar fazla zarar verirsek o kadar fazla Batı Şeria ve Gazze'deki Araplar bizimle müzakerelere oturmaya ve yan yana yaşamaya hazır olacaktır" demişti.

27 Ağustos 1982'de ABD'de Dışişleri Bakanı Shultz ile görüşmesinden sonra muhabirlerin mikrofon ormanının önünde Şaron: "İsrail Filistinli ikinci bir devlete hiç bir zaman onay vermiyordu, vermeyecek de... Filistinli bir devlet zaten vardır. Filistinli devlet Ürdün'dür" şeklinde bir açıklama yaptı.

Eski ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı ve BM eski temsilcisi George Boll, Ağustos 1982'de Amerikan Senatosu'nun Dışişleri Komisyonu'nun önüne çıkarak: "Lübnan istilası, İsrail'in işgal edilen topraklarda zorluk görmeden ilerlemesine hizmet etmiştir. General Şaron ile İsrail hakkında görüşürken onun uzun süreli stratejisinin sadece yeteri kadar insan bırakarak diğer Filistinli-

leri Batı Şeria'dan defetmeyi içermekte olduğunu bana açıkça anlattı" demişti.

İsrail'in Dışişleri Bakanlığı'nın tanınan eski görevlisi O. Yinon: "İsrail siyaseti hem barış zamanında hem de savaş zamanında tek bir hedefe odaklanmalı: Ürdün'ün bugünkü rejiminin yok edilmesi. Aynı zamanda İsrail, Filistinlilerin batıdan Doğu Şeria'ya göçünün artmasını sağlamalıdır"[30] diye yazmıştı.

İsrail 6 Haziran 1982'de yapılan Lübnan işgalini Amerika ile mutabakat etmiş miydi? ABD'nin İsrail'i bu eyleme ittiğini sanmıyorum, ama karşı olmadığını da düşünmek için nedenlerim var. Haziran başında Şaron Washington'u ziyaret etmişti, orada Amerikan askerî kuruluşuyla gizli bir görüşme yaptı. İsrail'in Savunma Bakanı'nın görüşmeden birkaç gün sonra gerçekleşecek olan eylemden onlara bir kelime dahi etmediğine inanmak zordur. William Quandt, Dışişleri Bakanı Haig'in İsrail'in dış istihbaratının yöneticisi tarafından planlanan eylemin haberini alınca cevap olarak: "Askerî birlikler Sina'dan çıkmadan önce olmaz" dediğini yazmıştı.[31]

Lübnan'ın işgali kararını Tel Aviv almıştı, Amerika ise eylem gerçekleştikten sonra, operasyondan ayrılmıştı. Bu durum İsrail'i engellemedi. Lübnan'da sınırları tanımadan hareket eden İsrail, Washington'un onu mecburen destekleyeceğini düşünüyordu. ABD Dışişleri Bakanı Haig görevden alınırken Amerikan basını da bu konuda bir dizi sebep saydı. Onlardan biri İsraillilerle "oyuna dalmışlık" olarak nitelenmişti. Ama daha doğrusunu söylemek gerekirse, esas İsrail yönetimi Beyaz Sarayı "oyuna getirmişti".

ABD çok zor duruma düşmüştü. 9 Haziran'da İsrailli askerler Said'i kuşatarak Damur'a varmışlardı. Beyrut'a 15 kilomet-

30 Makale "Kivunim" (Akımlar) dergisinde yayınlanmıştı. Middle East International.1982.3 Eylül. P.13

31 *The Middle East Journal.* Spring.1984.

re kala Bekaa Vadisi'nde bulunan Suriyeli birlikler yolunu kesmek amacıyla onlarla çatışmaya girdiler. O gün ABD, BM Güvenlik Konseyi'nin kararına veto koymuştu. Kararda İsrail'e altı saat içerisinde ateşe son vererek askerleri Lübnan'ın uluslararası tanınan sınırlarının dışına çıkartması şartı vardı. Karara, Güvenlik Konseyi'nin diğer 14 üyesi oy vermişti. 26 Haziran'da ABD Beyrut'ta güçlerin çekilmesini şart koşan Fransa kararına da veto koydu. Bu karara da tüm GK üyeleri oy vermişlerdi. Bu ana kadar İsrail Batı Beyrut'u kuşatmıştı ve Beyrut–Şam karayolu kesilmişti. İsrail, Beyrut'a saldırmaya hazırlanarak Lübnan'ın başkentini bombardıman altına tuttu. Ertesi gün BM Genel Kurulu'nda ABD ve İsrail yalnız başına kalmışlardı. Konsey'de 127 devletin verdiği oyla (iki ret oyu) İsrail askerlerinin Lübnan'dan çıkartılmasını şart koşan karar kabul edildi.

Arafat'ın, Beyrut halkını kurtarmak için şehirden kendi savaşçılarını tahliye konusunda müzakereler yapılması teklifine rağmen Beyrut'a saldırı devam etmekteydi. Fransa ve Mısır, ihtilafın genel çözümleme hareketi ile bağdaşarak güçlerin ayrılmasını Filistinli savaşçıların tahliyesini ve İsrail ordusunun Beyrut'tan beş kilometre kadar çekilmesini istemişti. İsrail yönetimi teklif edilen formülü kabul etmeme kararı aldı.

Amerika, harıl harıl bu karmaşık durumdan çıkış yolu aramaktaydı. 29 Temmuz'da İsrail'in Beyrut ablukasını kaldırmasını şart koşan kararın oylamasına ABD temsilcisi katılmadı, 4 Ağustos'ta ise GK'nin derhal ateşkes sağlanmasını ve İsrail'in 1 Ağustos'tan önceki mevzilere geri dönmesini şart koşan kararlara uymazsa hukuki yaptırım tehdidini içeren kararın oylamasından da çekildi. Fakat alınan bu kararlar işleyemiyordu. BM Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta İsrail, Batı Beyrut'tan askerlerini çekmeyi reddettiğini bildirmişti. O zaman SSCB, tüm tedbirlerin alınmasını, ilk sırada ateşkes ve ayrıca Beyrut ve çevresine BM denetçilerinin yerleştirilmesini içeren kararı teklif etti. GK'nin on bir üyesi bu teklifi onayladı, üçü (İngiltere, Zaire ve Togo) çekil-

di, ABD ise yine veto koydu. En sonunda, 10 Ağustos'ta, Filistinli silahlı güçlerin Beyrut'u terk etme planı düzenlendi. Onlar artık Lübnan'ı terk etmeye mecbur kalmışlardı. ABD'nin BM'deki hareketleri Arap dünyasında ciddi kayıplar getirmişti. Bu durum Camp David'de Amerikan diplomasisi tarafından bu kadar "güzelce" belirtilen Ortadoğu ihtilafının çözümlerinde, ABD'nin önde gelen pozisyonlarını kaybetme tehlikesini getirmişti. İsrailli komutanlar tarafından yönetilen Falanjistlerin çocuk ve kadınların da bulunduğu Sabra ve Şatilla Filistin mülteci kamplarında yaptıkları katliamlar tüm dünyayı sarsmıştı. ABD bu koşullarda çözümü Lübnan–İsrail anlaşmasında bularak kendini gösterdi. Dışişleri Bakanı Shultz Lübnan'ın güneyinde iki hafta süreyle güvenlik bölgesi kurulmasını öngören anlaşmanın detaylarını karara bağlayarak sırayla İsrail ve Lübnan'ı ziyaret etti. Bu İsrailli askerleri çıkartmanın bedeliydi. 17 Mayıs 1983'te anlaşma Lübnan'a kabul ettirildi.

Aralık sonunda, 1982'de ABD'li 1200 deniz piyadesi, Fransa ve İtalya askerî birliklerinden oluşan "çok uluslu güçler" Lübnan'a girdi.

Lübnan-İsrail ilişkilerini tanımlamaya çalışan Suriye Başkanı Esad, Şam'da bu satırların yazarıyla 1 Haziran 1983'te sohbet ederken: "Bizim için bu anlaşma genelde iki nedenden kabul edilemez. Birincisi: Suriye'nin güvenliği kaygısından ve ikincisi: Lübnan'ın egemenliğinin kısıtlanmasından ve her bağımsız ülkenin kullandığı karar alma özgürlüğünden yoksun bırakılmasındandır. Düşünün; anlaşma doğrultusunda Lübnan'ın tüm topraklarında menzili 5 kilometreyi aşan uçaksavar silahlarını bulundurması yasaktır. Bu demektir ki İsrail tek başına Lübnan göklerine hâkim olacaktır. Aynı zamanda anlaşmaya göre, İsrail yönetimine bildirmeden Lübnan uçakları kuşkusuz Lübnan toprakları olan ülkenin güney bölümünde uçamazlar. Ya da Lübnan'ın egemenlik hakları ile doğrudan çakışan diğer aşağılayıcı maddeyi ele alalım; anlaşmaya göre İsrail'le diplomatik ilişkileri bulun-

mayan Arap ya da Arap olmayan herhangi bir ülkenin Lübnan topraklarından, karasularından ya da hava sahasından her tür silahı transit nakletmesi yasaktır. Ya da anlaşmadan çıkan güney Lübnan'a ilişkin tüm kararlar Lübnan ve İsrail tarafından birlikte ele alınmalı maddesine ne dememiz lazım". Anlaşmaya göre İsrailli askerler Şam'dan 24 kilometre mesafede, oysa Suriye askerleri Tel Aviv'den 250 kilometre uzakta olacaklardır. "İsrail'le savaş halinde bulunan Suriye'nin bu anlaşmaya karşı olumsuz tutumunu bunun etkilediği anlaşılmaktadır." diye özetlemişti Başkan.

Anlaşma imzalandıktan sonra da Lübnan'da durum uzun süre dengelenemedi. Ağustos 1982'de Lübnan cephesi komutanı Beşir Cemayel ülkenin Devlet Başkanı seçildi, ama göreve başlamadan öldürüldü. Başkan onun kardeşi Emin Cemayel oldu. Beyrut'ta Amerikan Elçiliği'ne terör eylemi gerçekleştirildi. Dürzî ve Şii hareketi, Amal'ın silahlı grupları, Batı Beyrut'ta kontrol kurmuşlardı. Daha sonra ABD deniz piyadelerinin kışlaları infilak ettirildi. 1984'de, Şubat'ın ortasında, çok uluslu güçler Lübnan'ı terk ettiler ve birkaç hafta sonra Şam'ın baskıları ile Emin Cemayel İsrail-Lübnan anlaşmasını feshetti. Sonradan gelişen olaylar malumdur. Ben sadece birkaç detayın altını çizmek istiyorum. Birincisi: Lübnan'ın sağcı Hristiyan güçlerinin İsrail'le olan yakınlaşması sadece Güney Lübnan Ordusu'nun bulunduğu "güvenlik bölgesindeki" doğrudan işbirliğinden oluşmamıştı. Falanjistlerin hareketlerinin İsrail yönetimi tarafından yönlendirilmekte olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz.

İkincisi: Lübnan'da Suriyeli askerlerin bulunması süreklilik kazanmaya başlamıştı ve Suriye'nin gizli servisi Lübnan'ın devlet kuruluşları üzerinde kontrol kurmuştu. Suriye'nin ekonomik durumu kaçakçılarla, Lübnan topraklarında bulunan Suriyeli askerlerle gizli faaliyetler sürdürür hale gelmeye başlamıştı.

Üçüncüsü: Lübnan olayları ABD'yi İsrail'le yakınlaştırıyordu. Sabra ve Şatilla katliamından sonra İsrail'e yapılan sert bildirilere rağmen Reagan, İsrail'le askerî ittifakı fiilen onaylamıştı.

Hariri Cinayeti: Suriye–Lübnan Gerginliğinin Doruğu

Neticede Suriye, Lübnan'ın iç işlerinde yine başrol oynamaya başladı. Canbolat, Şii lideri Beri ve Hristiyan güçlerin komutam Eli Hobeyka Şam'da Suriyeli askerlerin önceden kontrol altında tuttukları bölgelerde bulunmasını öngören anlaşmayı imzalamışlardı. Başkan E. Cemayel anlaşmayı tasdik etmeyi reddederek Hobeyka'yı görevinden aldı. Karşılık olarak Şam, Lübnanlı Müslüman Bakanları Başbakanlarını boykot etmeye kışkırttı. Bu boykot 1988'de Başbakan'ın görev süresi bitene kadar devam etti. İsrail Lübnan'ın topraklarının büyük bölümünden çekilmesine rağmen Güney Lübnan Ordusu Antuan Lahud yönetiminde güneydeki güvenlik bölgesini kontrol altında tutmaya devam etmişti. Güç oranı da değişikliğe uğramaktaydı. İç siyasette Filistin faktörü azalmıştı. İç çatışmalar artık sadece sağcı Hıristiyan kamplarda kalmayarak güçlü askerî kolu bulunan Hizbullah örgütünün ağırlık kazandığı Müslüman kamplarına da sıçramıştı. Sonunda Lübnan'da Suriye ordusunun bulunmasına karşı farklı dinlerin ortak muhalefeti oluşmuştu. Muhalefete sağcı Hristiyan, Dürzî, Sünni ve Lübnan'ın solcuları girmişti. Muhalefetin lideri daha yakın zamana kadar Suriye yanlısı olduğu sanılan eski Başbakan Refik Hariri olmuştu. Muhalefetin baskısı ile BM Güvenlik Kurulu, 2004'te Lübnan'dan Suriyeli askerlerin çıkartılmasını öngören 1559 no'lu kararı aldı. Kitabı yazmadan önce yaptığım son Lübnan ziyareti üstte anlatılan olaylardan sonra, Şubat 2005'te olmuştu.

Eskiden tanıdığım, arkadaşım sayılabilecek Refik Hariri, beni sabah kahvaltısına evine davet etmişti. Tabii ki sohbetimizde Lübnan-Suriye ilişkilerine de değindik, bunda bilhassa görüşmemizden sonra Şam'a gideceğimi biliyor olması etkili oldu. Suriye gizli servisinin Beyrut'ta her yerde olduğunu ve her şeyi yönettiğini büyük öfke içinde anlatmıştı. Onun anlattığı gibi "Suriye temsilcilerinin izni olmadan hastaneye başhekim bile tayin edile-

miyordu." Buna son verilmesi, Suriyelilerin Beyrut'tan gitmesi ve ilk sırada Lübnan'ın başkentinde Suriye gizli servisinin "coşkulu faaliyetlerine" son vermesi gerektiğini düşünüyordu. Aynı zamanda Hariri Suriyeli askerî birliklerin ülkede iç savaşın bitiminde büyük rol oynadıklarını da kabul ediyordu. Fakat şimdi, "onların sadece Bekaa Vadisi'nde kalmalarında" ısrar etmekteydi.

Şam'da Beşir Esad ile görüşeceğimi duyunca Hariri, onun ve çevresinin müzakereleri sırasında "Suriyelilerin endişelerini" gidermeye hazır olduklarını Suriyeli Başkan'a iletmem ricasında bulundu. Bu "endişelerin" arasında Şam'ın "Lübnan'ın İsrail'le tek taraflı anlaşma yapacağı konusu"ndaki korkusunu da saymıştı. "Gerekirse İsrail'le barış anlaşması imzalanmasında sadece Suriye ile beraber olunacağı şartını anayasaya maddesi olarak bile koymaya hazırız" diye belirtmişti Hariri. Hariri'nin amacı Şam'da Beşir Esad ile görüşmekti. "Suriyelilerin BM Güvenlik Kurulu'nun kararı doğrultusunda nasıl bir faaliyette bulunacakları konusunda görüşmek istiyoruz. Zor olduğunu anlıyorum ve bu kararın adım adım gerçekleşme olanağını konuşmaya hazırız" demişti.

Bu sempati uyandıran güçlü adamın hayati tehlikede olduğunu sanki hissederek, Hariri'ye o gün şöyle söylemiştim: "Evinde ciddi güvenlik önlemleri görmüyorum." "Endişelenme. Ben iyi korunuyorum" diye cevaplamıştı beni.

Şam'da, Hariri ile geçen konuşmamı Esad'a aktardım. Hariri'ye karşı ondaki kini hissetmemiştim. Tam aksine Hariri ile görüşmesinin faydalı olacağını kabul etmişti.

Hariri, 14 Şubat'ta zırhlı arabasına konulan güçlü bir bombanın patlamasıyla can verdi. Cinayeti onların gerçekleştirdiği düşüncesiyle hemen Suriyelilere karşı geniş çaplı protestolar başlamıştı. Lübnan'da siyasi durum kızıştı ve seçimleri Suriye karşıtı güçleri kazandı.

Elimde delil yokken Hariri'ye yapılan suikast konusunda ortaya atılan rivayetlerden hiçbirini savunmak istemiyorum, ama sadece izlenim ve düşüncelerimi paylaşacağım.

Birincisi; sanırım suikastin arkasında Suriyeli siyasetçiler durmuyordu. Onlar kuşkusuz bunun Lübnan'da Suriye karşıtlığının patlamasına sebep olacağını ve Şam'ın BM kararına dünya toplumlarının baskısıyla uymak zorunda kalacağını anlamaktaydılar -aslında olan da buydu. İkincisi; Refik Hariri'nin Lübnan'da siyasi sahneden kaldırılmasını isteyen yeterince düşmanı vardı. Ve üçüncü olarak da Şam'da her şeyi kontrol altında tutanın sadece bir kişi, yani Başkan olduğunu düşünmüyorum. Tabii ki onun gücü büyüktür. Ama bazı kuruluşların ya da grupların onun emri altında olduğunu sanmam. Beşir Esad'ın zayıflatılmasını isteyenler de var.

2005'te Sena'dayken Yemen Başkanı Ali Abdullah Salih ile Fransa Başkanı Jacques Chirac'la yaptığı telefon konuşmasından hemen sonra görüştüm. Salih bana Chirac'tan duyduklarını aktarmıştı: Suriye'nin Başbakanı Haddam, sözde tedavisi için gittiği Fransa'ya siyasi sığınma talebinde bulunmuştu. Bu ABD ve Fransa'nın aktif roller üstlendiği Suriye karşıtı faaliyetinin doruk noktasına isabet etmişti. Hemen bir soru doğmuştu: Yoksa Haddam'ı Esad'ın yerine mi hazırlamaktalar? Öyle ya da böyle, Haddam'ın gazete muhabirleri ile görüşürken Esad'ı eleştirmesi dikkat çekti. Fakat on yıldır Suriye siyaseti ve Lübnan faaliyetlerini o üstleniyordu...

Hariri cinayetinden sonra Beşir Esad Hüsnü Mübarek'le görüşmeye Kahire'ye gitti. Görüşme kapalı kapılar ardında yapıldı ama Mısırlı Başbakan'ın Esad'a Suriyeli gizli servisin faaliyetleri üzerinde katı kontrol uygulamasını, Şam'da barınan Filistinli örgütlere Mahmud Abbas lehine yapıcı etki göstermesini ve Irak sınırının kapatılmasını tavsiye ettiği biliniyordu. Esad, Mübarek'in görüşleriyle mutabık olmuş ve Hariri suikastından sonra onun kadar kimsenin zarar görmediğini eklemişti.

Hariri suikastının "izi üstünde" BM 1595 no'lu kararının uygulanmasının takipçisi Roed-Larsen Ortadoğu'ya gitti. Orada Başkan Hüsnü Mübarek, Mısır Genel İstihbarat Başkanı O. Süleyman, Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı S. Faysal, Ürdün Kralı

Abdullah, Filistin özerkliğinin başı M. Abbas ve Arap Birliği'nin Genel Sekreteri A. Musa ile görüştü. New York dönüşünde Roed-Larsen kimsenin bizzat Esad'ı Lübnan'ın eski Başbakanının suikastıyla suçlamadığını ama Suriyeli Başkan'ın gizli servisinin faaliyetlerini kontrol edemediği konusunda kaygılandığını anlatmıştı.

BÖLÜM 13

YİNE SERTLEŞME

Özellikle 80'li yılların başlarında Reagan Başkan seçildikten sonra Doğu'ya yönelik Amerikan siyaseti yeniden sertleşmeye başladı. Bunun başlıca iki nedeni vardı: İran'daki monarşi yönetiminin bitmesi ve Soğuk Savaş dönemi sonrasında Amerika'nın SSCB ile uluslararası politikasının uyumunun bozulması...

Gösterilen Hedef Libya

Reagan, başkanlığının ilk yıllarında Sovyet yönetimi ile yapıcı görüşmelerden kaçınıyordu. Reagan, Amerikan siyasetini ideoloji haline getirerek "kötülük imparatorluğuna" karşı "haçlı seferi" ilan etmişti. Bu "seferler" doğrudan çatışma, silahlandırmanın artırılması ve yıldız savaşlarını içermekteydi. Reagan'ın ilk başkanlık dönemi süresinde (1981-1985) Sovyetler üç yönetici değiştirdi. Brejnev, Andropov ve Çernenko Sovyetler Birliği'nin tüm imkânlarını zorlayarak evrensel dengeleri koruma rotası çizmişlerdi. ABD'nin yıllar boyunca güçlü ve sağlam müttefiği sanılan İran Şahı'nın tahttan indirilmesi de Ortadoğu'daki politikaların sertleşmesinde etkili oldu. Amerikan askerleri İran'ın "polis işlevi" (örneğin Umman'da özgürlük hareketlerini bastırması gibi) ve "muhafız görevi" (petrol nakli gerçekleşen deniz yollarının koruması) üstlenmesini arzu ediyordu. Bununla birlikte Amerika, Şah'ın Arap Yarımadası'ndaki herhangi bir darbe giri-

şimine aktif müdahale etmesini planlamaktaydı. Ayrıca Sovyetler Birliği'yle çarpışma durumunda en modern silahlarla donatılmış İran ordusunu kullanacaktı. ABD sadece bunları planlamakla kalmayarak İran topraklarını SSCB'yi izlemekte kullanmıştı. İran'ın başına gelenlerin bölgenin diğer ülkelerinde tekrarlanmasından korkan ABD, Ortadoğu'nun "dost devletlerinde" statükonun korunmasına yönelik doğrudan askerî müdahaleye girişeceklerini açıkça ilan etti.

Bunun bazı nedenlerden dolayı Libya'ya yönelik bir işaret olduğu sanılmaktadır. ABD Dışişleri Bakanı'nın eski yardımcısı G. Cisco'nun ifadesine göre Reagan hükümetinin Libya üzerinde "demir yumruk" olması kolaydı. Çünkü Libya o dönemde hem muhafazakâr hem radikal ülkelerin desteğinden yoksundu. Bu durum ABD'nin Libya üzerine uygulayacağı politikayı seçmesine vesile oldu. Ayrıca Reagan hükümeti zamanı, petrol piyasasında bolluk dönemiydi ve Libya'ya geniş çaplı baskı gerçekleşmesine neden olan faktörlerde petrol, belirleyici olmaktan uzaktı.

Hem ekonomik hem askerî olarak Lübnan karşıtı hareketlerinin tırmanışı gündeme oturmuştu.

Daha 1979'da Başkan Carter, Libya ile yapılan gerilimli politikalar sonucunda Amerikan diplomatlarının Tahran'daki gibi rehin alınabileceği endişesiyle onları Libya'dan geri çağırdı ve Amerika, 1981'de Libya'nın Washington Elçiliği'ni kapattığını açıkladı.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Amerikan petrol şirketlerine Libya'daki tüm elemanlarını geri çağırmalarını önermişti. Ancak yapılan çağrıya kulak asılmayınca bizzat Başkan Reagan, Amerikan vatandaşlarının Libya'dan ayrılmalarını sağlamak amacıyla bu ülkeye seyahat için verilen pasaportların geçersiz olduğunu ilan etti. Libya'ya yönelik ekonomik baskının son noktası da 1982'de Libya petrolüne ve bu ülkenin yüksek teknoloji donanımı ithalatına ambargo konulmasıydı. Askerî baskılar ise Ağustos 1981'de Sidre Körfezi'nde hava çatışmasına kadar tırmanarak

Amerikan avcı uçaklarının iki Libya uçağını düşürmesiyle doruğa ulaştı.

Libya, tek başına, ABD ile burun buruna gelmişti. Libya tarafından OPEC ülkelerine yapılan yardım çağırısı ise hiç duyulmamıştı.

"Reagan'ın Planı" -Fas Kararlarına Konulan Mayın

Reagan dönemindeki Ortadoğu siyasetinin sertleşmesi, İsrail-Filistin silahlı çatışmasından yavaş ama kesin bir şekilde uzaklaşan Filistinlilerin barışa pozitif baktığı dönemlere denk gelmişti. Mevcut bilgilere göre Beyrut kuşatması kaldırıldıktan sonra, 1982'de Fas'ta yapılan Arap Devletleri Zirvesi'nin ikinci toplantısında yapıcı konumların hazırlanacağını Washington'a, ona yakın Arap devletleri önceden haber vermişti. Fas planı, BM çevresince kabul edilmesinden haftalar önceden biliniyordu ve ABD hükümetinin bunu bilmesinin ihtimal dahilinde olduğunu bana BM'de FKÖ temsilcisi olan Terzi söylemişti. Demek ki Arap zirvesinin Fas'ta alınan kararlarından bir hafta önce yayınlanan Reagan Planı'nın Fas planıyla "paralel" olmadığı anlaşılmaktadır. Bu belge Arap tarafının siyasi çabalarını önleyerek İsrail'e tüm bölgede Amerikalıların çıkarlarını saymayarak Libya'nın fazla ileri gittiğini bildirilmesini de amaçlıyordu.

Fas platformu 1967'de İsrail ordusunun işgal etiği tüm topraklardan çıkartılmasını öngörmekteydi (böylece İsrail'e ilk Arap-İsrail Savaşı'nda, 1948'de, iltihak edilen toprakları kalmaktaydı). 1967'de işgal edilen topraklarda kurulan yerleşim yerlerinin imhası ve memleketlerine dönmeyi reddeden Filistinlilere tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştı (tazminatın ödenmesi İsrail'in sahiplendiği topraklara geri dönmek isteyen Filistinlilerin sayısını azaltacağı olanağı da yer almaktadır).

Ayrıca Batı Şeria ve Gazze'nin birkaç aylığına, geçici olarak, BM kontrolüne verilmesi, Kudüs'te bağımsız Filistin devleti-

nin kurulması (Doğu Kudüs, çünkü Kudüs'ü İsrail'den ayırma ya da özel statü vermekten bahsedilmiyor), bölgenin tüm ülkelerine BM Güvenlik Konseyi'nden barış garantisinin verilmesi (İsrail'e de, çünkü dolaylı da olsa tanınmaktadır) ve BM Güvenlik Konseyi'nden programın uygulama garantisinin verilmesi Fas planına girmekteydi.

Paralel şekilde Reagan Planı ise aşağıdaki önerileri içermekteydi: Batı Şeria ve Gazze'de Ürdün'le belirtilen şekillerde birleşerek Filistinlilerin özerkliğinin sağlanması (özünde bağımsız Filistin devletinin kurulmasının reddi), bu topraklarda yeni İsrail yerleşim yerlerinin kurulmasına son verilmesi (fakat yüzü geçen mevcut yerleşim yerlerinin akıbeti sorusu açık kalıyordu -Başkan Johnson döneminde sadece 1967'den önce kurulan yerleşimler "yasal" ilan edilmekteydi) yer alıyordu.

Planı, Reagan'ın stratejisini tamyan Amerikan gözlemcisi L. Gelb çok açık ve kesin bir şekilde ABD hükümetinin vekillerini kaynak göstererek: "Reagan'ın hedefi ılımlı Arapları ve Filistinlileri ikna etmek, ya şimdi ya da hiç. Yani ya İsrail'in tanınması ve Batı Şeria ve Gazze konusunda Kral Hüseyin'le müzakerelere yeşil ışık yakması (İsrail'e de- Y. P.) ya da bu toprakların İsrail'e katılma durumuyla yüz yüze gelinmesi" şeklinde ifade etmişti.

İsrail Fas planına karşı çıktı. Begin-Şaron yönetimi Reagan'ın girişimde bulunmasına da karşı çıkmıştı. Çünkü bu şekilde açık ve net olarak İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi ilhakına olanak yaratmamaktaydı. Bunun yanında Reagan Planı'ndaki "olumlu unsurları" muhalefetteki İşçi Partisi desteklemişti. Bu konuda İsrail basınında çıkan yorumlar, Reagan'ın girişiminin "Allon planı"na benzerliğinin altını çizmekteydi. İşgal edilen toprakların geleceği konusunda İşçi Partisi'nin Allon Planı, Ürdün Nehri'nin 15 kilometrelik bölgesinde (İsrail'in askerî sınırı) İsrail askerlerinin yerleşmesi ile askerî kontrolün muhafazasını öngörmekteydi. Ayrıca Batı Şeria'nın kalan topraklarınm Ürdün'ün "idari kontrolörlüğüne" verilmesini konu alan bir dizi diğer "madde"lerin benzerliği de söz konusuydu.

Ocak 1983'te Ortadoğu'dan sorumlu ABD Dışişleri Bakan yardımcısı N. Veliotes ile görüşme imkânı buldum. Reagan Planı'nın somut mekanizmasını tanımlama sorusunu N. Veliotes şöyle cevaplamıştı: "Öncelikli olarak Ürdün, ilgili taraflarla müzakerelere başlatılmalıdır. Ondan sonra görüşmelerin mantığı faaliyete geçer." Ben de sorumda "İzinde, bu müzakereleri hangi çerçeveye koyacaksınız? Batı Şeria ve Gazze'de İsrail kontrolünde Filistin 'özerk devleti'nin kurulmasını hedefleyen müzakerelerin başlatılmasını Ürdün'e mi teklif edeceksiniz yoksa başka bir şey mi ima ediyorsunuz?" dedim.

Kuramsal çevrenin temsilcisi olan N.Veliotes "geleneksel" olduğu konusunda bir izlenim bırakmıyordu. Rahat konuşan, sorulara doğrudan cevap veren biriydi. Fakat aynı kişi bu soruma cevap vermekten kaçmayı tercih etmişti. Aslında ikinci soru da cevapsız kalmıştı: Reagan Planı işgal edilen toprakların bugünkü koşullarda nihai kaderi mi yoksa Batı Şeria ve Gazze için geçici dönem konusunda müzakereler olacak çağrısı mı anlamına gelmektedir?

Reagan hükümetinin 242 no'lu kararı, çözümlerin esas olan yorumundan bile tamamen vazgeçildiği izlenimi yaratmıştı.

ABD İsrail'i Kucaklıyor

ABD ve İsrail ilişkileri o kadar da tekdüze değildi. Yaygın olan inanış, "İsrail'in Amerika lobisi üzerinde etkinlik sağlayarak Amerika'nın Ortadoğu siyasetini ustalıkla yönettiği" şeklindeydi. Bu durum ABD yönetiminin çıkarları ile çakışmadığı zamanlarda da geçerliğini koruyordu. Bu yönden Reagan'ın dönemi de farklı olmadı.

18 Ekim 1983'te Dışişleri Bakanı G. Shultz, ABD Güvenlik Kurulu incelemesinde İsrail'i resmî olarak "ABD'nin Ortadoğu'daki baş ortağı" ilan etme teklifini sundu. Bu Reagan tarafından kabul edildi ve ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik öncelikli politikası-

na karar verildi. 29 Ekim'de İsrail askerî ortaklığı kurulması konusunda önemli madde olarak geçen 111 no'lu talimat imzalandı. Böylece, 30 Kasım 1981'de ABD'nin İsrail ile "stratejik anlaşması" bir çırpıda yeniden düzenlenmişti. Ancak daha sonra İsrail'in Libya'ya karşı Washington'la mutabakat dışı hareketi başlayınca bu anlaşma ABD tarafından donduruldu.

Artık her şey yerli yerine oturmuştu. Fakat bu Washington'un kendi çıkarları uğruna "askerî ortağını" kurban etmeye hazır olduğu anlamına gelmiyordu. 1983'te, yani 111 no'lu talimatın imzalandığı yıl, ABD Savunma Bakanı Caspar Weinberger, İsrail'in "Lavi" avcı uçağının üretimine karşı koyma planı hazırlanması emrini verdi. Amerika için İsrail'in programı iki bakımdan dezavantaj taşımaktaydı: Birincisi, milyarlarca dolar harcayarak onu finanse etmek zorunda kalacaklardı ki bu İsrail'e temin edilen Amerikan yapımı uçak maliyetini bile aşmaktaydı ve İsrail'in bağımsız girişimi Amerikan askerî donanımının üreticilerine büyük zarar verebilirdi. Öte yandan İsrail avcı uçaklarının ileride Çin'e ya da Güney Afrika Cumhuriyeti'ne satılma ihtimalinin olması Pentagon'u kaygılandırıyordu. Amerikalıların kararlılığını kırmayı amaçlayan ABD Yahudi lobisi, aktif olmasına rağmen Lavi üretim projesi suya düştü. İşin ilginç tarafı; İsrail projesini baltalama planı uygulamasında ABD Yahudi cemaatine ve Amerikan askerî sanayi ile yakınlığıyla tanınan ABD Savunma Bakanlığı Pentagon Bütçe Sorumlusu Dov Zakheim görevlendirilmişti. Arens, Zakheim'e görevini tamamladıktan sonra "aile düşmanı" demişti (Zakheim daha önce haham ünvanına layık görülmüştü). Zakheim'in gayreti onu terfi ettirdi: 1985'ten 1987'ye kadar planlama ve kaynaklar dairesinden sorumlu Savunma Bakan vekili olarak çalıştı. 90'ların başında F–15 avcı uçaklarının üretimini yapan "Douglas" şirketinde danışman olarak çalışmaya başlayınca bu uçakların Suudi Arabistan'a satışına karşı çıkan İsrail'i etkisiz hale getirmek için şirket ve Pentagon tarafından faaliyete geçirilmişti.

Daha sonra, Zakheim'in yeni muhafazakârlardan biri olarak Bush'un oğlunun iktidara gelmesine yardımcı olması ilginç-

tir. Seçimden sonra, Başkan yardımcısı Cheney'nin ekibi onu Pentagon'un müfettişi ve mali müdürü görevlerine getirdi. 2004 ortasında ABD'nin İslam'a karşı mücadelesinde "Çağdaş Tehditler Komitesi"nin yeniden kurulmasında yer aldı.

Dov Zakheim'ın faaliyetlerinin örneği iki kat manidardır: İlki, tüm Amerikan Başkanlarının arasında en İsrailci olan Reagan döneminde bile ABD'nin her şeyden önce kendi çıkarını üste koymasıdır. İkincisi, ABD Yahudi lobisinin Amerika ile örtüşen çıkarlarının sınır dışına çıkmamasının İsrail için en önemli olgu olmasıdır. Bu olgu, Yahudi lobisinin İsrail şahinleriyle arasında zamanla oluşan bakış açıları ayrımını açıklamaktadır.

Ya da başka bir örnek verilirse Kasım 1985'te askerî deniz istihbaratının anti terörizm merkez görevlisi Jonathan Pollard İsrail lehine casuslukla suçlanarak tutuklanmıştı. Reagan'a olanlar rapor edilince: "Onlar neden böyle yapıyorlar? Biz onlara tüm kapıları açmıştık, oysa onlar nankörlük ediyorlar" dedi. Hükümete İsrail ve bazı Yahudi çevreler tarafından yapılan baskılara rağmen Pollard, ömür boyu hapse mahkûm edildi. Pollard'ın çalarak İsrail'e gönderdiği bilgiler ABD Savunma Bakanı Weinberger'in sözlerine göre "... İç kullanım içindi ve ABD dışında ifşa edilmesi ülke güvenliğine ağır darbe verebilecek kapasitedeydi". Elbette ABD, İsrail gizli servisi ile istihbarat bilgilerini paylaşmaktaydı, ama görünüyor ki bu bilgiler İsrail'in ABD tarafından kontrol edilmeyen hareketlere imkân vermeyen, ölçülü olanlardı. Ve İsrail tarafından bu çizginin aşılması "Pollard davası"nda olduğu gibi sert cezalarla sonuçlanıyordu.

İsrail'in de ABD ile yakın ilişkilerin önemini anlamasına rağmen Washington'un "kucağında" manevralara yer bırakılmasını isteyen siyasetçiler de her zaman vardı.

Amerikan–İsrail ilişkilerinde en tahrik edici unsur Batı Şeria ve Gazze'de işgal edilen topraklarda kurulan Yahudi yerleşim yerleri sorunu olmuştu. ABD masaya yumruk vurmasa da İsrail'e onun yerleşme manevrasını her zaman desteklemediğini

anlamasını sağlıyordu. Hem Baba George Bush hem Dışişleri Bakanı James Baker dönemlerinde Bu durum böyleydi. İsrail ile ittifakta kalarak onlara, Batı Şeria, Gazze ve Batı Kudüs'ün Filistin toplumunun İsrail işgaline karşı çıkan ilk intifasında Başbakan Şamir'den "yerleşme tutkusunu" azaltmasını talep etmişlerdi.

Batı Şeria ve Gazze'de yeni yerleşim inşaatlarının dondurulması Washington'un daimi koşulu olmuştu. Ama Amerikan-İsrail ilişkilerinde oluşan problemlerin sebebi sadece bu değildi. Kuveyt krizi döneminde ve Basra Körfezi Savaşı sırasında İsrail, Amerikan yönetimine ısrarla savaşa girmeyi teklif etmekteydi. Fakat Baba Bush Amerikan işbirliğini; Mısır, Suriye, Suudi Arabistan gibi Arap ülkelerinin katılımlarıyla kurma niyetindeydi. Dahası Washington, İsrail füze saldırısına uğrarsa bile Irak'a karşı misilleme hareketlerinde bulunmamasını Şamir'den ısrarla rica etmişti. İsrail'e 40'tan fazla Irak füzesi atılması ve ülkede psikolojik şok yaratılmasına rağmen Şamir, Bush'un emrinden çıkmadı.

Böylece İsrail'in güvenlik gibi en ağır sorununda bile ABD çıkarları daha ön plana çıkmıştı. Gerçi ABD durumu yumuşatmak amacıyla İsrail'e birkaç adet "patriot" tipi roket savar temin etmişti. Ayrıca etkili olmayan Irak füzeleri zarar vermemiş, insan kaybı ve yıkımlar olmamıştı. Oysa risk çok büyüktü. Olaylar sırasında Kremlin'in "kriz komitesi" üyesiydim. Irak'ın füzeleri nükleer yakıtı yakarak (uzay istihbaratı, Irak'ın nükleer reaktörlerinin susturulmuş olduğunu bildirmişti) onları radyolojik silahlara dönüştürme olasılığı sorunu Savunma Bakanı D. T. Yazov'u olumlu cevaba yöneltmişti. Aynı zamanda Saddam Hüseyin'in füzeleri kimyasal silah olarak kullanacağından da endişe ediliyordu. Tanrıya şükür, o böyle bir riski göze alamamıştı.

Sonunda Şamir ve Şaron ABD'deki Yahudi lobisini Bush'a karşı seferber ettiler. Bush meydan okuma çağrısını kabul etti. 12 Eylül 1991'de Amerikan halkına yapılan bildiride ABD'deki İsra-

il yanlısı kuruluşların eleştirisi yapılırken kongreden de destek alındı. Bu durum Bush'un yeni dönemin başkanı seçilmemesinin tek sebebi olmasa da bunda etkili oldu. İsrail'de ise 1992'de Şamir kaybederek yerini Rabin'e bıraktı. Bu bazı bilirkişilerin görüşlerine göre ABD Başkanı'na meydan okumanın sonucuydu. Yahudi cemaatinin çoğunluğu da Bush'a karşı oy vermişti.

Madrid Konferansı'ndan sonra Baba Bush döneminde sönen Ortadoğu ihtilafının çözüm sorunu Clinton zamanında özellikle ikinci döneminde aktif hale gelse de bir sonuç vermedi.

BÖLÜM 14

ARAFAT FENOMENİ

Ortadoğu'nun statükosunda Filistinlilerin kendi hakları için verdiği mücadelenin etkisi artmaktaydı. Filistin mücadelesi önce topraklarını terk etmeye zorlanmış ve geri dönme çabasındaki Arap devletlerine dayanan insanların mücadelesi olarak başlamıştı. Tarihî süreç içerisinde Filistin birliğinin oluşmasında Ebu Ammar olarak da bilinen Yaser Arafat'ın katkısı büyüktü.

Filistinli Liderin Kişiliği

Abdülnasır gibi Arafat'ı da konu alan bir sürü kitap, binlerce yazı mevcuttur. Arap-İsrail ihtilafı üzerine ciddi araştırma yapan yazarların arasında onu bizzat tanıyanlar da vardır tanımayanlar da. Fakat bu olgu, rivayet ve tahminlerin karışımından yola çıkarak, yazılarında Filistinli lideri çirkin gösteren yazarlar da vardır.

1999'da Gazze ve Eriha bölgesinde Filistin özerkliğini öngören Filistin-İsrail anlaşmasını imzaladığı için Nobel Barış ödülüne layık görülmesinden dolayı kimileri Arafat'ı barışçı olarak adlandırmakta idi. Anlaşma imzalanırken Beyaz Saray'ın bahçesinde Arafat, İsrailli Başbakan Rabin'le tokalaşmıştı. Oysa o güne kadar Arafat onların gözünde "terörist" idi.

Peki onlarca yıl boyunca Filistin mücadele hareketine liderlik eden Yaser Arafat kimdir?

Birçok kez farklı yerlerde farklı durumlarda Arafat'la görüşmüştüm: Şam, Beyrut, Saida, Lübnan, Tripoli, Amman, Bağdat, Moskova, Prag, Kahire, Gazze. Bunların hepsinde kendisiyle sohbet ettim. Sanırım bu durumda tarihe geçmiş bu kişiyi anlatabilirim. Kuşkusuz Arafat dindar bir hayat sürmekteydi. Bu, her şeyde kendini göstermekteydi: Beyrut ya da Şam'da uyuduğu, yemek yediği ve çalıştığı odanın son derece sade döşenmiş olması, yediği yemeğin sadeliği ve giydiği kıyafetler – haki renkte yarı askerî elbise, kemerinde tabancası ve kafasına taktığı değişmez kefiyesi. Filistin hareketine değişik Arap ülkelerinden aktarılan büyük miktarda para elinden geçmesine rağmen Arafat kişisel harcamalarını minimumda tutmaktaydı. Evliliğini bile ancak 63 yaşında, daha önce Hristiyan olup evlenmeden önce Müslümanlığa geçen Filistinli Süha Tavil ile yapmıştı. Bu evlilikten bir kızları oldu. Eşi ve kızı Arafat'ın tehlike dolu hayatından uzaktı. Evlenmeden önce özel sekreteri Necla Yasin ile ilişkisi olduğu söylenmekteydi. Olabilir, ama kendisine yakın adamlardan biliyorum ki savaş arkadaşlarının uyarısı ile Arafat bu ilişkiyi "ortak dava" uğuruna 1985'te kesti. "Ortak dava" ise Arafat'ın sözleriyle "Filistin İntifadası" idi.

Arafat'ın doğum yeri aslında bilinmiyordu. Çeşitli mülakatlarda farklı yerler söylemişti ama bu şehirlerin hepsi de Filistin'deydi: Kudüs, Gazze, Safed. Kimileri Arafat'ın Kahire'de doğduğunu söylemektedir. Öyle ya da böyle, babası Gazzeli toprak sahibi biriydi, annesi ise Kudüs'ün tanınmış ailelerinden gelmekteydi. Ailesi Filistin'den Mısır'a göç edince altıncı çocuklarını orada kaydettirmişlerdi. Bu durum Arafat'a 1948'de Kahire Üniversitesi'nin kapısını açacaktı. Arafat, annesinin vefatından sonra bir kaç sene Kudüs'te, dayısının yanında kaldı. Sohbetlerimizde bana hiç çocukluk ya da gençlik yıllarından bahsetmemişti, ama biliyorum ki Kahire Üniversitesi'ne girmeden önce Teksas Üniversitesi'ne evraklarını göndermiş ama Amerikan vizesi alamamıştı. Arafat çocukluğunu Kudüs'te değil de Kahire'de geçirseydi, mühendislik fakültesini Kahire'de değil de Teksas'ta oku-

saydı hayatında bir değişiklik olur muydu? Elbette yaşam tarzı bundan etkilenirdi, ama düşünce tarzı sanırım değişmeyecekti. Hayatı boyunca Filistinliydi. Filistin milliyetçisiydi, vatanseverdi. Eminim bu iki anlam örtüşmektedir. Fark şu ki milliyetçi de kuşkusuz vatanını sever, halkını diğer halklara kıyasla üstün görür. Fakat uzlaşmazlık halinde milliyetçilik, vatanseverlik çizgisinden çıkmaktadır.

Arafat'ta böyle bir şey olmamıştı. 50'li, 60'lı yıllarda İsrail'e karşı olan nefretini Yahudilere karşı büyütmemişti. 1968'de Ürdün Nehri'nin yakınlarında Arafat'la ilk kez karşılaştığımızda Yahudilere olan benzerliği gözüme çarpmıştı. Bir süre sonra yaptığımız bir sohbette bunu ona söylemiştim. "Bunda şaşılacak bir şey yok" diyerek Abdülnasır'ın Arap ve Yahudi genetik bağlantısına ilişkin cümlesini tekrarlamıştı: "Filistinliler ve Yahudiler kuzendir".

FKÖ'nün ünlü siyasetçilerinden Nebil Şaat, 60'lı yıllarda Müslümanların, Yahudilerin ve Hıristiyanların eşit haklar zemininde yaşadığı demokratik Filistin devleti fikrini ortaya atmıştı. Bu fikir Arafat tarafından reddedilmemekteydi ve fikrin sahibi de gelecekte El Fetih genel merkezinin üyesi olacaktı. Fakat İsrail devleti kurulmadan önce, başlangıçta Sovyetler Birliği'nin önerdiği Yahudileri ve Arapları ortak bir çatı altında toplayan devlet fikri uygulanamaz çıkmıştı.

Arafat'ın psikolojik portresini, dikkatimizi bu çok önemli hayatın birbirinden farklı safhalarına, mücadelesine, Filistin hareketinin hedeflerine ve sorunlarına yoğunlaştırmadan göremeyiz. Uzun ve zor bir yoldan çeşitli engelleri aşarak, zaman zaman kendini geliştirerek, bazen hayata yanlış bakışlar atarak ve kendini adadığı davasına sadık kalarak geçti Arafat.

1948'de eğitimini yarıda bırakarak ilk Arap-İsrail savaşına katıldı. Arapların yenilgisinden sonra, 1950'ye kadar Mısır'ın idari kontrolü altına geçen Gazze'de yaşadı, sonra Kahire'ye dönerek eğitimine devam etti. Orada Filistinli öğrenci birliğini kurarak ba-

şına geçti. Askerî terbiyeden geçerek subay lisansı aldı ve Mısır'a yapılan üçlü saldırı sırasında Filistin taburunun teğmeni olarak komutanlık yaptı.

50'li yıllarda öğrenci hareketi, Filistin topluluğun kurulmasında büyük rol oynamıştı. Sadece Mısır'da değil, diğer Arap ülkelerinde de Filistinli öğrenci grupları kurulmaya başlamıştı. Filistinli öğrenci hareketi siyasi olarak tek yönlü değildi. Örneğin Arafat tarafından Kahire'de kurulan Filistinli Öğrenciler Birliği'nin yönetim kuruluna dört bağımsız, bir Baasçı, bir Müslüman Kardeşler üyesi ve bir de komünist üye girmişti. Sanırım o dönemde Arafat'a en yakın birlik Müslüman Kardeşler idi.

Onlar açısından itici güç ise sadece Abdülnasır'ın İsrail'le yaptığı gizli temaslardan sızan bilgiler değil, Mısırlı liderin Mısır ya da Gazze'de yaşayan Filistinlilerin İsrail karşıtı faaliyetlerini engellemeye yönelik siyasetidir. Filistinliler Mısır'da sadece memleketlerine dönüş konusunu tartışabiliyorlardı, Gazze'de de askerî eğitim kamplarının kurulması Mısırlı yöneticilerin iznine bağlıydı. İzinsiz hareket etmeye çalışan Arafat, 1954'te kısa süreli de olsa hapis cezası aldı.

O dönemde Abdülnasır karşıtı olan Arafat, 1958'de, ticaretle uğraşıp başarılı olan büyük Filistin cemaatinin oluştuğu Kuveyt'e geçti. Arafat hem onlardan destek alarak hem de petrol zengini diğer Arap ülkeleriyle bağlantıya geçerek Filistin mücadelesine kaynak sağlamaya karar vermişti. Bu konuda Suudi Arabistan ve Kuveyt'te başarılı oldu.

Kuveyt'e geçince, Arafat'ın önünde yeni bir sayfa açıldı. 1958'de İsrail'le silahlı mücadeleyi hedef alan El Fetih doğdu. Bu örgütün lideri Yaser Arafat oldu. Mücahitler, İsrail topraklarına saldırmaya başladılar. 1961'de El Fetih karargâhı Şam'a taşınınca saldırılar arttı.

Arap Meselelerinden Uzaklaşma

1961'de Mısır ve Suriye'nin arasının açılması, üç buçuk yıldır varlığını sürdüren ortak devletlerini de yok etmişti. Suriye'de Baas Partisi'nin güçlenen etkisi, iki eski ortak arasında tersliklerin artmasına neden oldu. Fakat esas ayrılık, Abdülnasır'ın Mısırı ile Suudi Arabistan arasında olacaktı. Suudi Kralı Faysal, Uluslararası İslam Konferansı'nı toplantıya çağırmaktaydı. Konferansa sadece Arap ülkelerinin değil Türkiye, İran ve Pakistan'ın da katılması istenmekteydi. Yeni ittifakın, dinî zemininde Abdülnasır'ın Arap milliyetçiliğine karşı ağırlık oluşturması beklenmekteydi. Bir bakıma bu, Said Nuri'nin yıllar önce yaptı çağrılara geri dönüş gibiydi.

Bir sene sonra, Yemen Devrimi'nin ardından Mısır, Suudi Arabistan'la karşı karşıya geldi. Mısır, o dönemde askerî güçlerini genişletip Yemen Cumhuriyetçilerini desteklemeye göndermişti. İngiltere'yle işbirliğine giren Suudi Arabistan ise Badr Emiri'ne yaptığı yardımı artırmaktaydı. Peki Arafat olanları nasıl değerlendiriyordu? El Fetih'in karargâhını Kuveyt'ten Şam'a taşıması, Filistin hareketinin Araplar arasındaki bu savaşta taraf tuttuğu anlamına gelmemekteydi. Şam, İsrail sınırlarına çok yakın değildi. Üstelik Suriye, Lübnan ve Libya'ya da yakındı. Ayrıca İsrail'le sınırı olan tüm ülkelerden savaşa eğilimi en fazla olan Suriye'ydi.

Fakat Araplar arasında süren mücadelede yakınlık duyduğu ve duymadığı ülkeler ve liderler de vardı. Arafat'ın o dönemlerde Müslüman Kardeşler'e duyduğu sempatinin devam etmesi sadece ideolojik sebeplerden kaynaklanmıyordu. Onu bu oluşuma yaklaştıran Abdülnasır karşıtı eğilimi ve El Fetih'in mali destekçileri olan Suudi Arabistan ve Kuveyt'e yakınlığıydı.

Arafat'ın Abdülnasır karşıtı eğilimi, Mısır devlet başkanının İsrail sınırına BM güçlerinin yerleşmesine izin verdiği dönemde artmıştı. Aynı zamanda Arafat'ın "Filistin davası", Arap ülkelerinin İsrail'e karşı hareketlerinden bir sonuç alınabileceği beklenti-

sinden de uzaklaşıyor, Filistinlilerin ulusal haklarını kendileri ele geçirmeleri gerektiği fikrine varıyordu. Bu düşünce,1964'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kuruluşuna da yansıtılmıştı.

Mahmud Abbas'ın (Ebu Mazen) "Oslo'ya Giden Yol" kitabında yazdıklarıyla: "Filistin halkı kendi hakları için verilen mücadele sürecinde birbirini tamamlamak amacıyla iki örgüt kurmuştu (FKÖ ve El Fetih- Y.P.)" hemfikir olmak zordur. Sonradan bu tanımlama doğru çıktı, fakat FKÖ kurulduğu dönemde yukarıdaki sözler doğru değildi. Gerçi M. Abbas FKÖ'nün "Arap rejimlerin çocuğu" olduğunu ve "halkın çıkarlarına cevap vermediğini" kabul ediyordu ama aynı zamanda şunu da öne sürüyordu: " ...her şeye rağmen Filistinliler FKÖ'de özlerini görmekteydiler."

Aslında bu duruma hemen gelinmemişti. FKÖ'nün kuruluşu Ocak 1964'te Kahire'de Arap devletler birliğinde Abdülnasır tarafından teklif edilmişti. Bu Arap zirvesi, İsrail'in Necef Çölü'nü sulama amacıyla Ürdün Nehri'nin akışının büyük bölümünü kendisine çevirmesi konusunu gündemine almıştı. Abdülnasır henüz hazır olmadığı için İsrail'le cepheleşmeden sakınmaya çalışmaktaydı. Suriye ve Filistinlilerin tutumu ise farklıydı. Ürdün Nehri'nin sularının çekilmesi, yapılarını saldırıya uğratmaktaydı. İsrail hava kuvvetlerini kullanmış ve Suriye'nin su sistemlerinden birini yıkarak "genel savaş" açma tehdidinde bulunmuştu. FKÖ'nün kurulma planını öne çıkararak Mısır aslında Filistinlilerin siyasi kuruluşuyla sorumluluk paylaşma yoluna yönelmekteydi, fakat Kudüs müftüsü Hacı Emin el- Hüseyni tarafından yönetilen Yüksek Arap komitesi, 1956'da fiilen yok olmuştu ve o an için tek etkili Filistin kuruluşu olan El Fetih bağımsızdı ve silahlı mücadele için kurulmuştu.

FKÖ Mayıs 1964'te Doğu Kudüs'te "Ambassador" Oteli'nde geçen Filistin Kongresi'nde kurulmuştu. Yaser Arafat ne Kahire Zirvesi'nde ne de Kudüs Kongresi'nde de vardı. Bu toplantılarda Ebu Cihad izleyici olarak bulunmuşsa da tartışmada yer almamıştı. FKÖ Başkanı Mısır'da diplomatik görevde bulunan Filistinli Ahmed Şukeyri idi. Bağımsızlığa inanmayan bir adam-

dı. Belki bu yüzden onun adaylığı tüm Arap ülkeleri tarafından onaylanmıştı. Sanırım onlardan hiç kimse bağımsız FKÖ'yü yanında görmek istemezdi.

El Fetih, FKÖ'ye katılmayı kabul etmeyince onunla paralel hareket etti. Arafat ve onun yönettiği El Fetih o dönemde sadece silahlı mücadelenin Filistin halkına temel haklarını temin edeceği konusuna odaklanmışlardı. Bu hakları hangi yöntemlerle elde edecekleri o dönemde Arafat ve yandaşlarını düşündürmemekteydi.

Ahmed Şukeyri hiçbir şey yapmıyordu, sadece kendi itibarını korumak için radyoda coşkulu bir şekilde İsrail'i yok etme naraları atmaktaydı. FKÖ tarafından kurulan " Filistin Kurtuluş Ordusu" da ufak tefek faaliyetlerde bulunmaktaydı, Arap devletlerinde askerlerin ve komutanların cephede "mucizeler yaratmaya" nasıl hazırlandıkları sinema çekimleri ile gösterilmekteydi. İki örgütün kıyaslanması El Fetih lehineydi. Bu ayrıca El Fetih'in hem Abdülnasır'dan hem hareketsizliğinden dolayı eleştirdiği Arap birliğinden bağımsız olduğunu alenen göstermekteydi. Filistin hareketi içinde böyle bir kıyaslamanın var olması, El Fetih'i finanse eden ve kendi halklarının Abdülnasır etkisine girmesinden endişelenen Arap rejimlerinin işine yarıyordu.

El Fetih Arap dünyasının değişik ülkelerinde ve dışında olan Filistin cemaatlerinde güçlü pozisyonlar kazanmaktaydı. Bu El Fetih'i diğer Filistin örgütleriyle -Milliyetçi Arap Hareketi (MAH) ve onun zemininde Filistin Kurtuluş Halk Cephesi oluşturulmuştu, Saika ve diğerleri - yakınlaştırmaktaydı.

O dönemde El Fetih Batı karşıtı bir kuruluş değildi. Demek ki Arafat da bu çizgiyi izlemekteydi. İsrail'i finanse eden ve ona modern silahlar temin eden Batı devletlerine karşı olma tutumu Arafat'ta daha sonra oluşmuştu. O dönemde Batı karşıtı pozisyonu MAH temsil etmekteydi, onun lideri George Habaş Arap ülkelerinde Batı yanlısı hükümetleri devirerek Filistin hakları savaşının başlaması çağrısında bulunmaktaydı.

1967'deki Altı Gün Savaşı Arafat'ın "Filistin haklarının kazanılması, Filistinlerin işidir" fikrini de güçlendirmişti.

Altı Gün Savaşı'ndan sonra El Fetih Ürdün'e göçtü ve büyük kayıplara bakmaksızın Ürdün Nehri'ni aşarak, işgal edilen topraklarına sızıp İsrailli askerlerle çatışmalara girişti. Aralık 1967'de Şukeyri görevi bırakmak zorunda kaldı. Uzun zamandır FKÖ lideri olarak Filistinlileri memnun edemiyordu ve savaştan sonra Mısır'ın desteğini de kaybetmişti. Şubat 1969'da Filistin Millî Meclisi'nde (FKÖ Yüksek Kurumu) El Fetih lideri Yaser Arafat FKÖ'nün Başkanı seçildi. FKÖ ve El Fetih arasındaki kıyaslama bitmişti. El Fetih, FKÖ faaliyetlerini yönlendiren genel güç olmuştu. Oluşan değişikliğin önemi, yönetim kuruluna sadece El Fetih'in değil, Filistinli diğer askerî ve siyasi örgütlerin temsilcilerinin de girmesindendi.

Karameh Çatışması: Abdülnasır ile İlişkilerinde Dönüm Noktası

FKÖ'nün yönetici gücü olarak El Fetih'in itibarı, Karameh'te İsrail ordusuyla yapılan çatışmadan sonra inanılmaz derecede artmıştı. Bu andan sonra açıkça söyleyebiliriz ki Filistin'in kuruluşuna ilişkin tüm yolların sahibi FKÖ olmuştu. İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan El Fetih askerlerine geniş çaplı darbe vurmaya karar verdi. Hedef olarak Karameh şehrinin yakınlarında 40 bin Filistinli mültecinin bulunduğu kamp bölgesi seçildi. Diğer Filistin kampı da yakınlarda, Ürdün Nehri üzerindeki Alenbi (Hüseyin köprüsünün eski adı) Köprüsü'nün yanındaydı. İsrail 21 Mart 1968'deki saldırısında 10 bin askerlik üç tugay, ağır topçular, tanklar, uçaklar ve savaş helikopterleri kullandı. Birkaç saat boyunca El Fetih savaşçıları yalnız savaştılar, sonra onlara Ürdün ordusunun birlikleri katıldı. Birliğin komutanı "Kral Hüseyin'le bağlantı kurumayınca" kendi kararıyla Filistinlileri destekledi. İsrail tankları pusuya düşmüştü. İsrailliler ağır kayıpları vererek –28 ölü, 70 yaralı ve birkaç yanmış tank- geri çekildiler. Fi-

listinlilerin kayıpları üç kat fazlaydı ama yine de bu bir zaferdi, hele Mısır'ın, Suriye'nin ve Ürdün'ün bozguna uğradığı Altı Gün Savaşı'yla kıyaslanınca. Mısır dahil birçok ülkeden gelen gönüllüler El Fetih sıralarını doldurmuştu.

Karameh çatışmasından bir hafta sonra Abdülnasır Arafat'ı Kahire'ye davet etti. O andan itibaren Yaser Arafat'ın hayatında yeni bir dönem başlamaktaydı. Kahire yolculuğunda Arafat'a Ebu Ayad ve Faruk Kaddumi eşlik etmişti. Fakat görüşmeler sadece Abdülnasır ve Arafat arasında yapıldı. Bu onların ilk "yüz yüze" görüşmeleriydi. Mısır Başkanı'nın Arafat'a "İsrail'i yenebilecek misin?" sorusuna Arafat "Evet" cevabını verdi. Abdülnasır'ın "Filistin devletini kurarken siyasi yöntemleri de düşünmeli" sözlerine karşı Arafat susmayı tercih etti, fakat beraber bir Moskova ziyareti yapma teklifini hemen kabul etti. Gezi Temmuz 1968 gerçekleşti. Arafat, Sovyet yöneticilerine Abdülnasır tarafından gerçek sıfatıyla tanıtıldı ve B. N. Ponomarev'le görüştü. Görüşmeler sırasında sadece savaş meselelerine değinilmedi, genel barış çözümü de konuşuldu. Belki de Arafat ilk kez o zaman İsrail'e karşı yürüttükleri silahlı mücadeleyi siyasi yöntemlerle de desteklemeyi düşünmüştü.

Fakat hâlâ İsrail'e karşı silahlı mücadele yürütme düşüncesindeydi ve diğer Filistinli örgütlere bu ölçüler dahilinde yanaşmaktaydı. Filistin Kurtuluş Halk Cephesi örgütünün ve FDKC'nin Marksist sloganları onu sıkmıyordu. Bu "hoşgörü" o dönemin en güçlü Filistin örgütü El Fetih'e Filistin kurtuluş hareketinin başında olma konumunu sağlamaktaydı. Aynı zamanda Arafat'ın ve onun yandaşlarının dünya görüşü az da olsa değişime uğramaya başlamıştı. Örneğin Filistin Ulusal Meclisi'nin 7. toplantısında ele alınan "Genel platform"dan iki alıntı yapmak istiyorum: "Filistin İntifadası'nın itici güçleri eşit ölçüde Filistinli işçi ve çalışan kitleleri ve mücadelemizin millî kurtuluş safhasıyla alakadar olan tüm güçlerdir." "Filistin İntifadası Arap ihtilaline ve emperyalizmine ve evrensel Siyonizme karşı dünya kurtuluş hareketinin ayrılmaz parçasıdır."

Ancak "İsrail'i yok etme" konusunda Arafat ve Filistin Kurtuluş Hareketi genelde 60'lı, 70'li yıllarda alenen sabit pozisyon tutmaktaydı. Gerçekte ne oluyordu? Filistin devletinin kurulması ve Ortadoğu haritasının yeniden şekillenmesi konusundaki fikirlerde hangi değişimlerin sesi duyulmaya başlamıştı?

O yıllarda Arafat'la yaptığım görüşmeleri yazdığım eski not defterlerini karıştırıyorum. Silahlı mücadeleden başka seçenek görülmeyen bir ortamda doğan Ebu Ammar yavaş yavaş bir gelişimden geçerek mücadeleci bir siyasetçiye dönüşmüştü. Elbette başlangıçta da yoğun İsrail karşıtı sözlerinin arasında siyasetçi kişiliği görünmekteydi. Ama 70'li yılların başında artık Arafat Filistin devletini İsrail'in yerine değil, onun yanında ayrı bir devlet olarak kurma olasılığı üzerinde düşünmeye başlamıştı.

Ebu Ammar ile İki Görüşme-"Kara Eylül'den" Önce ve Sonra

Ürdün olayları bu gelişimde büyük bir rol oynadı. 1970 yazında Kral Hüseyin ve FDH arasındaki gerginlik aniden artmıştı. Filistin Direniş Hareketi ve öncelikle Ebu Ammar yönetiminde El Fetih, askerî eylemlerinin yönünü Ürdün'ü FDH kontrolü altında tutan İsrail'e karşı çevirmeye başlamışlardı. Kraliyet yönetimininse olayların bu şekilde gelişmesine kesinlikle tahammülü yoktu. Filistinlilere hadlerini bildirmek amacıyla harekete geçildi. Amman'da silah taşıma ve yerleşim merkezlerinde cephane depolarının kurulmasına yasaklar konulmuştu. Filistinlilerin Ürdün'ü kontrol altında tutma isteği ve Ürdün'ün bir devlet olarak FDH üzerindeki kontrolünü kendi eline alma çabası, krizin doruk noktasında derin terslikleri ve güç dengesinin yapısını henüz tamamen açıklayamıyordu. O dönemde Ürdün'ün arkasında İsrail vardı, Filistinlilerin tarafında ise Suriye. Mesele şu ki Ürdün yönetimi, daha o zaman Batı Şeria konusunda İsrail'le temaslara geçmişti bile. Bu koşullar altında Amman'a göre çözüm, Ürdün devletinin içinde Batı Şeria'da özerk Filistin'in kurulmasıydı. Fi-

listinliler ise Amman'da Ağustos 1970'de toplanan Filistin Ulusal Kurulu toplantısında şu kararı almışlardı: " ... tüm Ürdün - Filistin toprakları her türlü yöntem kullanılarak Filistin devriminin kalesi haline getirilecektir." Aynı zamanda George Habaş mesela "Dayan ve Hüseyin arasında hiç fark olmadığını" söylemişti.

Durum kızışıyordu. Kral olağanüstü hal ilan ederek General Davut yönetiminde askerî bir kabine kurmuştu. Ürdün'ün geniş yetkili askerî valisi Filistin karşıtı tutumunu saklamayan H. Macali olmuştu. FHKC, 6 Eylül'de o dönem için emsalsiz bir eylemde bulunarak dört uçağı havada ele geçirdi. Uçakları Amman yakınlarında bir havalimanına indirerek İsrail cezaevlerindeki tüm Filistinli mahkûmların serbest bırakılması şartı yerine getirilmezse yolcuları ve mürettebatı havaya uçuracakları ültimatomunu verdiler. Dayan, yolcuların arasında kendi kızı olsa bile FHKC'nin isteklerini kabul etmeyeceğini, çünkü bunun bitmek tükenmek bilmeyen rehin alma eylemlerine yol açabileceğini söylemişti. İsrail'in red cevabından sonra yolcular ve mürettebat serbest bırakılarak uçaklar bombalarla havaya uçuruldu.

Ebu Ammar ile yaptığım görüşme 1970'te "Kara Eylül" arifesinde gerçekleşti, Ürdün'ün gökyüzünü Filistinlilerle büyüyen sorunun kara bulutları kaplamaktaydı. Onunla Şam'da tüm tefrişatı küçük bir çalışma masası ve dar bir yataktan oluşan ufacık odasında konuşarak birkaç saat geçirdik. Arafat inatla Filistinlilerin Ürdün'de üs alacaklarını söylüyordu, çünkü Kraliyet ordusundaki birçok subay Filistin asıllıydı ve onlar kardeşlerine yüz çevirmeyeceklerdi. Bunun basit olmadığı, FDH'nin Amman'daki yönetimini ele alma çabasına İsrail'in kayıtsız kalmayacağı konusunda getirilen hiçbir delili kabul etmiyordu. Ebu Ammar bu sözleri "O halde tüm Arap dünyası ikinci Vietnam'a dönüşecektir" diyerek savuşturuyordu.

Yaser Arafat ile ikinci görüşmem, 27 Haziran 1971'de Şam'da oldu. Filistinlilerin Ürdün'deki yenilgisi geride kalmıştı. Arafat'ın umduğu gibi Ürdün'de bulunan Irak bölükleri yardıma gelmemişti. Filistinlilerin yanında yer alan Ürdün ordusundan birkaç

asker ve subay hariç, kendilerine katılması umulan Ürdünlü birlikler onlara destek olmamıştı. Suriye zırhlı donanımı ile desteklenen Filistin Kurtuluş Ordusu Ürdün topraklarına girerek rotasını Amman'a çevirmişti. Buna karşılık İsrail seferberlik ilan etmişti, ABD ise Kıbrıs ve Suriye arasındaki alana 6. Deniz Filosu gemilerini sevk etmişti. İmzalanan ateşkes anlaşmasına bakmaksızın Filistinli silahlı müfrezeler Ürdün'ü terk etmek zorunda kalmışlardı.

Arafat, konuşmamızın gizliliğinin altını çizerek 27 Haziran'da şöyle söylemişti: "Durum tabii ki çok ciddi, ama Eylül 1970'ten başlayarak siyasi planda bir dizi olumlu gelişmeler olmuştur. Artık düşmanımızın kim olduğunu görebiliyoruz. BM Genel Kurulu'nun Kasım 1970'te Filistin'in yasal haklarını kabul eden kararını da başarı sayabiliriz."

Ben Arafat'a "Bununla Filistin devletinin kurulması mı ima edilmekteydi?" diye sordum.

Arafat "Hangi devletten söz ediyorsun?" dedi ve devam etti:

"İsrail'in var olduğu koşullarda kurulacak bir devlet mi?"

"Ben de sana bu konuda açık yüreklilikle cevap vereceğim. Şimdilik İsrail'i yok etmeye gücümüz yetmez. Onun yönetimiyle mücadele ise uzun zaman alan bir süreçtir. Biz oluşan koşullar altında durumun Filistin'in lehine çözülmesini, sesimizin duyulmasını, çıkarlarımızın korunmasını istemekteyiz. Yöntemimizi değiştirmeliydik. 22 Kasım kararına da karşıyız.* Fakat ne yaparsak yapalım, biz orada yer almazsak siyasi çözümler bizi bağlamaz. O zaman çözüm bize değmeden geçip gider ve biz kendi çıkarlarımızı savunamayız. Bu koşullarda haklarımızın müdafaası, işgal edilen Batı Şeria'nın Ürdün'e ve Gazze'nin 1967'den önce olduğu gibi Mısır'a geri verilmesini içermektedir. Biz Filistin dev-

* BM Güvenlik Konseyi tarafından 1967'de savaştan sonra alınan 242 sayılı karar. İşgal edilen topraklardan İsrailli askerlerin çıkartılmasını ve güvenli sınırlar içindeki tüm devletlerin barışını garanti etmekteydi. Kendilerinden sadece mülteci olarak söz edildiği için karar Filistinlilerde negatif bir tutum uyandırmıştı.

letinin bu topraklarda kurulmasını istiyoruz. Fakat bu devlet Ürdün Nehri'nin doğu yakasını kapsamazsa sağlam olamaz. Churchill bile kendi anılarında Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Doğu Şeria'nın Filistinlilerin yönetimi altında olduğunu yazmaktaydı."

Y. P: "Samimiyetinize minnettarım, ama bir önemli sorum daha var: Filistin hareketi bu girişimde nasıl bir tutum alabilecek?"

Arafat: "Bu bizi ilgilendirmiyor. Ürdün'de savaştığımız zaman neredeydiler? Tabii ki zorluklar olacaktır, ama biz korkmuyoruz." Arap ülkelerin nasıl bir tepki vereceği konusundaki soruma ise Arafat şöyle cevap vermişti: "Irak karşı çıkabilir. Belki Suudi Arabistan gönülden razı olmaz, ancak bizim de orada aramızdaki ilişkileri hayata geçirebilecek çok insanımız var. Yüz binlerce Filistinli işçi petrol işletmeleri de dahil olmak üzere Suudi Arabistan'da çalışmakta. Suudi Arabistan bizim bunları harekete geçebileceğimizi bildiği için karşı faaliyette bulunmaz. Kral Faysal ABD'de iken Filistinlilerin kabul ettiği her şeyi kendilerinin de kabul edeceğini söylemişti. Kral Faysal kendinden öncekiler gibi 'İslam'a ihanet' gerekçesiyle 'Filistin'de iki uluslu demokratik devlet' formülünü artık reddetmiyor. Şimdi de bizim yeni formülümüzü kabul edecektir. Bu koşullarda İsrail'le bireysel barış imzalamak istemesi de mümkündür. Kral Faysal'ın Londra'da Abba Edan'la, New York'ta Moşe Dayan'la, Lut Denizi'nde İgal Allon'la yaptığı görüşmelerinden haberimiz var. Ama İsrail onunla değil, Filistinlilerle uzlaşmak istemekte." Neticede Ebu Ammar "Filistin meselesinin çözümüne giden yolu Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulanmasında değil, Filistin devletinin kuruluşunda görüyorlar" diye özetlemişti durumu.

Arafat ikiye bölünmüş Filistin'i harita üzerinde de göstermişti: "Burada biz olacağız, burada ise İsrail." Sonra beni kırmayarak haritayı imzaladı. Bu olay 1977 yazında gerçekleşmişti, yani Arafat'ın aleni olarak Filistin hareketinin İsrail'i yok etme gibi bir hedefinin olmadığını söylediği sözlerinden yirmi yıl önceydi.

Moskova'yı bu görüşmeden haberdar ettiğim şifreli telgrafta bazı unsurların altını da çizmiştim. Çözüm süreci Filistinlilerin katılmasıyla yeni bir döneme girmekteydi. Arafat yeni rotayı İsrail'le yan yana bir Filistin devletinin kurulması yönüne çevirmişti. Şimdilik İsrail'i yok etme imkânlarının olmadığı konusundaki sözleri, eski pozisyonlarından çekilmelerinin kamuflesidir. Filistin'in iç durumunun onu alakadar etmediğini söylüyordu, bu durumda İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklarda bir Filistin devleti kurma fikri üzerine FDH'nın parçalanması beklenirdi. (Şam'da "Saika" yönetiminden Züheyir Muhsin ve FHKC'nin başı George Habaş ile konuşmuştum. Her ikisi de Filistin devleti fikrine olumsuz yanaşmışlar, hatta Habaş bunu "ihanet" olarak nitelendirmişti.) Arafat ile konuşmam onun Kahire'de Enver Sedat'la ve Suudi Kral Faysal'la görüşmelerinden sonra gerçekleşmişti ve onların Ürdün Kralı Hüseyin ile gelecekteki ilişkileri de dahil olmak üzere Filistinlilerin yeni siyaset çizgisini uygun bulmuş olmaları mümkündür.

Ben durumu şöyle özetlemiştim: Filistin devletinin kurulması yönünde açıkça belirlenen rota, siyasi çözüm sürecinde ciddi değişiklik getirmekteydi. Bu tercih değişiminin her safhasında ABD'nin rolünü muhakkak araştırmak gerekmektedir. Ne olursa olsun Sovyetler Birliği'nin bu süreçten uzak kalmaması lazımdı. Bu koşullarda El Fetih ile olan ilişkilerimiz, sadece Ortadoğu'da siyasi bir çözüme gidilmesine değil, bu bölgede SSCB etkisinin artmasına da hizmet edecektir.

1973 Ekim Savaşı sırasında Suriye ve Lübnan'daydım. Mısır ve Suriye tarafından başlatılan savaş, Arafat ve yandaşlarını Filistin sorununun ancak İsrail'e karşı bir silahlı mücadele ile çözüme kavuşturulabileceği fikrine kısa süreliğine geri döndürmüştü. Savaşın başlangıcında Mısır'ın ve Suriye'nin başarılı olması da böyle bir düşünceyi güçlendirmekteydi. Bu arada büyük devletlerin Filistinlilere karşı düzenlediği komplolar ya da Sovyet silahlarının kalitesizliği mitleri sabun köpüğü gibi patlamaktaydı. İsrail uçaklarını düşüren SAM-6 ve SAM-7 füzeleri herkesin di-

lindeydi. Kahire'den yeni dönen Muhammed Oda, 13 Ekim'de Beyrut'ta kendisiyle buluştuğumda mecazi olarak şöyle demişti: "Durumu 1967 ile kıyaslarken şunu söyleyebilirim ki İsrailliler daha fazla Arap olurken biz daha fazla Yahudi olmuşuz."

Siyaseti Hor Görmemek

Arapların savaşta uğradığı bozgun ve sonrasında gelişen olaylar Filistin sorununun artık siyasi yönden çözülmesi gerektiği düşüncesini güçlendirmişti. Ayrıca Ürdün Kralı Hüseyin'in durumu da Arafat'ı bu düşünceye itmişti. FDHKC yönetim kurulu üyesi Salih Raafat, Kral'la görüşmek için 9 Ekim'de Amman'a gitmişti. Salih Raafat Kral'ın huzurunda iki sorun hakkında konuşacaktı: Ürdün'ün savaşa girme durumu ve FDH'nin Ürdün'e geri dönmesi. Kral şöyle cevap vermişti: "Amerikalılar bana Mısırlı ve Suriyeli grupların birkaç gün sonra yok edileceğini haber vermişlerdi. Bu koşullarda Golan Tepeleri kurtulmadan ve Mısırlıların Süveyş Kanalı'nın doğu yakasına geçtiklerini görmeden askerî harekâtı başlatmam. Ve savaş harekâtını başlatmadan FDH'nin Ürdün'e geri dönmesine izin vermem söz konusu bile olamaz."

Sanırım bu sondaj doğrudan Arafat'ın emri üzerine gerçekleşmişti. Kuşkusuz Arafat, Kral'ın pozisyonundan haberdardı ve Ürdün'ü İsrail'e karşı askerî faaliyetler için bir üsse dönüştürme yolunun kapandığını anlamaktaydı. 13 Ekim'de Havatma Ebu Ammar'ın da aynı düşüncede olduğunu vurgulayarak şöyle söylemişti: "Savaş FDH'nin rolünü azaltmaktadır, bu yüzden çok önemli yapıcı bir programın bulunması, Filistin devletinin kurulması gerekmektedir." Fakat nasıl ve ne yoldan?

O dönemde varsayılan üç seçenek vardı: Batı Şeria ve Gazze'nin silah yoluyla kurtulması, oysa bu İsrail'e yeni ve büyük bir savaş açmadan imkânsızdı; siyasi yöntemlerle Batı Şeria'da Ürdün'le birlikte bir Filistin devletinin kurulması; ya da bağımsız Filistin devletinin kurulması için çalışmaktı. ABD ikin-

ci seçeneğe olumlu bakmaktaydı. Bu seçenek Amman'a da uygun gelmekteydi. 15 Ekim'de Şam'da Suriye'nin durumunu görüşürken Suriye yönetimine yakın olan Filistin Meclis Başkanı Halid Fahum bunu bana anlatmıştı. Fahum'un sözlerinden çıkan şuydu: Hafız Esad'a göre Filistinliler için tek çıkış yolu, öncelikle Batı Şeria'nın kurtuluşu, sonra Ürdün'le ortak devlete dönüşmesidir. Arafat için bu formül her iki safha açısından da kabul edilemezdi. 23 Ekim'de Saide'de görüştüğümüz zaman (yanımda diplomatımız V. İ Kolotuşa da vardı) Arafat bunu tekrar doğrulamıştı. Arafat "Biz sadece askerî ve siyasi yöntemlerin birleşimiyle kurmaya çalıştığımız bağımsız devleti kabul edebiliriz. Fakat hiç kimse ve hiçbir şey, bizi Amerikalılar ve İngilizlerle bağlantılı olan bedevilerin egemenliği altına tekrar girmeye zorlayamaz" demişti. Arafat, konuyu kendisi açmıştı ve çok sert konuşuyordu, belli ki o an, Ürdün ve Suriye'nin Filistin devleti fikrine verdikleri tepkilerden kaygılanmaktaydı. Sanırım içten içe Kahire'den destek göreceğini umuyordu. Her ihtimalde o "Filistinlilerin hatası, 'Rogers Planı' (Abdülnasır'ın kabul ettiği plan – Y.P) konusunda yeterince esnek olmamalarıdır" dedi ve sonra da duraksayarak ekledi: "Neticede, Eylül 1970'te arkamızda Mısır yoktu. Şimdi aynı hataya düşmeyeceğiz."

Arafat artık daha gerçekçi davranıyor, daha az yalpalıyor ve siyasi sorunlara daha fazla ciddiyetle yaklaşıyordu. Diğer Filistinli yöneticilerden çok farklı görünmekteydi. Bu konuyla bağlantılı olarak, bana sempatik gelen, zeki ama beyninin son hücresine kadar aşırı solcu olan Doktor George Habaş'la yaptığımız sohbeti anlatmak istiyorum. Saida'da Arafat'la görüştükten sonra Beyrut'a gitmiştim; Habaş'la orada buluşmuştuk. Habaş, sohbete "Filistin hareketinde her şeye işçi kitleleri karar vermektedir, onlar devrimci atılımdır" iddiasıyla başlamıştı. Ben de onu incitmeden, zaten biz yıllardır dostluk ilişkisinde bulunmaktayız, diyerek sözünü kesmiştim:

"Fakat devrimci romantizm ve devrimci realizm arasında büyük bir fark var." Che Guevara'yı çok sevdiğimi, ona hayran-

lık duyduğumu, ama Bolivya'da ihtilali onun yapmadığını eklemiştim.

"Tamam. O zaman Halk Cephesi'nin siyasetini şöyle tanımlarım: 242 sayılı karara karşı, anti-Sovyetizme karşı, ama siyasi çözüm konusunda bir açılımı da yok..." demişti Habaş.

Ekim Savaşı'ndan sonra Arafat'ın manevra alanı genişlemeye başladı. Kasım 1973'te Cezayir'de toplanan Arap Zirvesi, FKÖ'yü "Filistin halkının tek yasal temsilcisi" olarak tanıdı. 26 Eylül 1974'te Filistin sorununun siyasi yoldan çözülmesini kabul etmeyen FHKC, FKÖ yönetim kurulundan ayrıldı.

Ürdün'e gelince, Kral Hüseyin 1974'te Enver Sedat'la yaptıkları görüşmelerin neticesinde İskenderiye Bildirisi'ne şöyle bir madde yazdırmıştı: "FKÖ, Filistinlilerin yasal temsilcisidir Ürdün Haşimi Krallığı'nın topraklarında yaşayanlar hariç." Fakat Arap devletleri zirvesinin (Ekim 1974) Rabat toplantısında alman karara uyarak Batı Şeria'yı "kendi sorumluluğundan çıkarmak" zorunda kalmıştı. (Sonradan İsrail'le aralarında sorunlu toprakların olmayışı İsrail'le barış anlaşması imzalamasına imkân doğurmuştu.)

Kral Hüseyin, resmî olarak Batı Şeria'nın kontrolünden vazgeçtiği an kendi Ürdün yolundan gitmeye başlamıştı. Bir defasında bana şöyle söylemişti: "Ben 1967'de İsrail'le savaşa bilerek girdim, bu bana Batı Şeria'ya mal oldu ve çok şey öğretti." Bu sözlere aslında başka bir şey eklemedi ama ben bu cümleyi kendi kendime şöyle tamamladım: "Ve şimdi Batı Şeria yüzünden devletimi ve tahtımı kaybetmek istemiyorum."

Tüm olanlardan sonra Arafat, El Fetih ve FKÖ için en büyük sorun, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının kabulü idi. Bu konuda SSCB ve ABD aynı görüşteydiler. Farklı olan, ABD ve İsrail'in BM kararlarının kabul edilmemesini Filistinlilerle anlaşmanın olanaksızlığı olarak kullanmasıydı. Mahmud Abbas şöyle yazıyordu: "Zaman geçmekteydi. Filistin heyetlerinin Moskova'ya her gidişinde Andrey Gromiko: 'Başka se-

çeneğiniz yok. 242 ve 338 sayılı kararları kabul etmek zorundasınız. Bu kararlar uygun zamanda kullanabileceğiniz güçlü bir koz olacak elinizde. Bakın, bu anı kaçırmayın. Sizden rica ediyorum, Amerikalılara, Avrupalılara ve İsraillilere karşı bu kozu kullanmamız için bu olanağı bize verin. Belki o zaman sizin için de uygun bir çözüm bulabiliriz' diyordu. Filistinliler ise daima: 'Hayır, biz bu kararları kabul edemeyiz' cevabını vermekteydi."[32]

Moskova'da daima bu yönde konuşmalar gerçekleşmekteydi ve büyük ihtimalle FKÖ'nün bu kararlara ilişkin duruşunun değişmesinde Arafat'ın kendisi etkili olmuştu. Böyle bir sonuca "Sovyet faktörü" abartılmayarak da gelinirdi. Konu şu ki büyük devletlerden biri en azından tarafsız olsaydı, FKÖ hâlâ kararları reddediyor olurdu. FKÖ, Filistinlileri tatmin etmeyecek kararların kabul edilmesinin, neticede İsrail'in tanınmasına neden olacağı endişesini duymaktaydı. Oysa BM kararlarında Filistin sorunu devletin kurulmasıyla değil, mülteci sorunuyla ilişkilendirilmekteydi. Aynı zamanda Filistinlilerin tecriti, bu kararları kabul eden Arap devletlerinin çoğu tarafından incelenmekteydi. Dahası da var, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının reddi, Filistinlerin Amerikan Yahudi çevrelerinin temsilcileriyle ve sonra İsrail'in değişik siyasi güçleriyle gelişmeye başlayan ilişkileri arasında geçilemez duvarlar yaratmıştı.

Filistin yönetiminin ABD'nin rolüne değer vermemekte olduğunu sanmıyorum. 70'li yılların ortasında gizli kanal faaliyete başlamıştı. CIA ve FKÖ'nün istihbarat örgütü "Cihaz er-Rasd" arasındaki temaslar Beyrut Amerikan Elçiliği ve Suudi Arabistan üzerinden Arafat'la gerçekleşmekteydi. Bu kanallar Lübnan İç Savaşı döneminde Amerikan elçiliğin güvenliğinin sağlaması için kullanılmaktaydı. 1976'da ABD, Amerikan vatandaşlarının Beyrut'tan güvenlik içinde tahliye edilmesini sağlama ricasıyla FKÖ'ye başvurmuştu. Filistinliler ricaya cevap vermiş, bunun üzerien H. Kissinger da Yaser Arafat'a teşekkür mektubu

32 Ebu Mazen (Mahmud Abbas). *Oslo'ya Giden Yol.* M., 1966. S. 34.

göndermişti. İran'daki rehine krizi sırasında da Amerika ile Filistin arasında gizli temaslar gerçekleşmişti. CIA'nın ricası üzerine FKÖ'den iki temsilci Tahran'a giderek rehineler arasındaki kadınların ve Afro-Amerikalıların serbest bırakılmasını sağlamışlardı.

Tüm bunlar, Carter'ın Filistinlilerin kendi "ulusal yurtlarını" kurma hakları olduğunu söylerken oluyordu. Fakat FKÖ ile Amerika arasındaki temaslar, siyasi konularda değil, sadece pragmatik nedenlerle ve gizlice gerçekleşmekteydi. İsrail'in ve ABD'deki İsrail lobisinin tepkilerinden sakınması ABD'nin tutumunu etkilemekteydi. Hatta "kendi başına" FKÖ temsilcisiyle görüşen ABD BM Daimi Temsilcisi Andrew Yang, İsrail baskısı sebebiyle, istifa etmek zorunda kalmıştı.

Arafat'ın siyasi gelişimi kolay bir süreç içinde gerçekleşmedi. Ebu Ayad, Ebu Mazen, Yaser Abdrabo, Nebil Şaat, Mahmud Derviş (İsrail'de yaşayan ünlü Filistinli şair), Halid Hasan, Ebu Ala ve diğerleri farklı safhalarda Arafat'a yardım ettiler.

Bazıları bu listeye Filistin hareketinin kurucularından Ebu Cihad'ı katmamaktadır. Ben aynı görüşte değilim. Saydığım tüm Filistinli liderlerle konuşurken çözüm sürecine yaklaşımlarında farklılıklar görebiliyordum. Fakat aynı Ebu Cihad 5 Eylül 1979'da Beyrut'ta benimle konuşurken kendi temsilcisi Natşa'nm Dayan'la görüşme ayarladığını ve görüşmeden yazılı olarak rapor aldığını anlatmıştı. Dayan'ın sorduğukları arasında "Filistinliler Ürdün'de oluşacak özerkliğe nasıl bakmaktadır ve Batı Şeria'dan ayrı bir Gazze çözümü incelenebilir mi?" gibi sorular bulunmaktaydı. Natşa bu sorulara ancak FKÖ yöneticileriyle görüşerek cevap verebileceğini söylemişti. Dayan'a açıkça İsrail'in FKÖ ile üst düzey görüşmeler yapabileceğini söyleyen arkadaşını yalanlamayı bile düşünmeyen Ebu Cihad'ın sözleriyle "bu İsraillilerin Filistinlilerle yaptığı temasların ikinci vakası" idi. Ve Amerikalıların da FKÖ ile temas olasılığı konusunda araştırma yapmakta olduğunu eklemişti: "Örneğin Sanders, Harvard Üniversitesi Profesörü Valid el Halidi'den davamız konusunda da-

nışmanlık istemişti. Valid el Halidi isteğimizi şöyle cevaplamıştı: "Ben Amerikan vatandaşıyım. İstediğiniz zaman FKÖ ile görüşebilirsiniz." Ben bunları söyleyen bir insanın Filistin sorununu siyasi çözüme ulaştırabilen Filistinli yönetimin müzakerelerine karşı negatif pozisyon alabileceğini hiç sanmıyorum.*

Arabuluculuk işini Lübnan'ın Hıristiyan lideri Şemun üstlenmişti. Önce Şemun'un Liberal-Demokratik Partisi'nin Genel Kurulu Üyesi Nebil Nacim, sonra da Şemun'un oğlu Dani "arabulucu" misyonunun tüm detaylarıyla hazırlandığını anlatmışlardı. Weismann da bu plana "yeşil ışık" yakmıştı. Filistinlileri Ebu Hasan temsil edecekti, ancak görüşmeden önce öldürüldü. Nebil Nacim'in sözleri, bu olay ortamı zora soksa da Filistin–İsrail gizli görüşmelerini hazırlama teşebbüslerinin kesilmediğini gösteriyordu. Konu 3 Eylül 1979'da Şemun ve Ebu Ayad'ın yardımcısı Mithat'la gizli olarak görüşülmüştü. Şemun Güney Lübnan'dan Filistinli silahlı birliklerin çıkartılmasını ve sivil Filistinlilerin güney kamplarında toplanmasını gizli Filistin-İsrail görüşmelerine bağlamaktaydı.

Dani Şemun, Ebu Hasan cinayetinin Filistinli ve İsrailli yöneticilerin gizli görüşmelerinin gerekliliğini geçersiz kılmadığını söylemekteydi ve Weismann'ın İsrail Başbakanı olması umudunu taşımaktaydı.

Elbette FKÖ yönetiminde İsrail'le gizli görüşmeler yapılmasını istemeyenler de vardı. Bu da sanırım, Ebu Hasan suikastını

* Ebu Cihad (Halil el-Vezir) İsrailliler tarafından 1988'de Tunus'ta öldürüldü. Şimon Peres, Ezer Weizmann ve İsak Navon'un bu eyleme karşı olmalarına rağmen güç kullanımı yanlıları kazanmıştı. Üç Mossad ajanı Lübnanlı turistler gibi değişik otobüslerle Tunus'a gelerek iki minibüs kiraladılar. 15 Nisan'ı 16 Nisan'a bağlayan gece Tunus plajına 30 özel harekâtçı çıktı. Suikastçılar minibüslerle Ebu Cihad'ın Sidi Busaid ilçesindeki evine yanaştılar, Ebu Cihad'ı ve iki korumasını kurşunlarıyla delik deşik ettiler. İçlerindeki bir görevli kadın suikastı kameraya çekti. Tunus'tan 30 mil uzaklıkta, Akdeniz üzerinde uçan bir "Boeing-707" yolcu uçağı üzerinden suikastçılarla bağlantı kurulmaktaydı. Bütün bunlar Arafat'ın bilgisi dahilinde İsraillilerle gizli görüşme hazırlıkları yapılırken olmuştu.

doğrulamaktadır. Fakat Filistin hareketinin dümeninde gerçekten bulunanlarca 1979'da gizli temas fikri reddediliyor değildi.

Ağustos 1978'de FKÖ Yönetim Kurulu tarafından işgal edilen topraklarda yasal usuller kullanan bir mücadele örgütü yaratma kararı alınmıştı. Yaser Abdrabo "İşgal edilen topraklardaki kökleri salarsak siyasi çözümler sürecine katılma şansımızı koruyabiliriz" demişti.

Suriye ile Gerginlik: Andropov'un Mesajı

Arafat'ın Suriye ile ilişkilerini parantez dışında bırakmak istemiyorum. Bu ilişkiler 70'li yılların sonuna doğru sertleşmeye başlayarak Lübnan'daki İsrail istilası ve Filistinli savaşçıların bu bölgeyi zoraki terk etmesinden sonra tamamen kızışmıştı. Birçok kişi durumdan Arafat'ı suçlamaktaydı. Onların mantığına göre Arafat, zamanından önce, yani İsrail Filistinlileri silahlı mücadeleyle köşeye sıkıştırmadan çekilmekteydi. Diğer deliller de buna eklenmekteydi: Filistinlilerin Beyrut bozgunundan sonra Arafat, "Kara Eylül"ü unutarak Kral Hüseyin'le Ürdün'le ittifak sorunlarını görüşmekteydi. Enver Sedat'a yapılan suikasttan sonra Camp David anlaşmalarından vazgeçmeyen Arafat'ın Kahire ziyareti de suç olarak gösterilmekteydi. Suriye yönetiminin ve Şam meyilli Filistin örgütlerinin desteklediği Arafat'ın sağ eğilimli kapitülasyon pozisyonunu tuttuğu kanaati yayılmaktaydı.

Bu kanaat belirgin bir gayretle Moskova'ya ulaştırılmaktaydı. Kabul etmek gerekiyor ki Sovyetlerin Ortadoğu uzmanlarının arasında bile bu değerlendirmelerin yaygınlaşmasına rağmen Sovyetler yönetimi Arafat karşıtlığını kabul etmemişti. Suriye'nin bunu isteme nedeni, Filistin hareketini kontrol altında tutarak ABD temaslarında kendi pozisyonunu güçlendirmek ve İsrail'le uzlaşma sürecinde kabul edilebilir şartları oluşturmaktı.

Enver Sedat'ın Mısır'ının SSCB'den uzaklaşması ve Saddam'ın Irakı'yla ilişkilerinde bazı sorunların kendini göstermesi ile Ha-

fız Esad'la Sovyetler arasında yakınlaşma başladı. Diğer taraftan Ortadoğu uzlaşmalarında önemli rol oynamaya çalışan Moskova, Filistin devletinin kurulması sorununu çözmeye çalışarak Filistinlilerin esas gücü El Fetih ve Arafat'la ilişkilerin güçlendirilmesine özen göstermekteydi. Öte yandan ideolojik olarak daha yakın olunan FDHC, FDKC gibi partilerle yapılan çok sayıda görüşme, El Fetih yöneticileriyle kurulan özel bağlantıların önemini azaltmamaktaydı.

Oysa o dönemlerde gerçekleşen olaylar SSCB'nin görüşlerine uymuyordu. Suriyeliler ve Lübnanlılar, El Fetih'in tanınan iki askerî lideri Ebu Musa ve Ebu Salih'i Arafat'a karşı çıkma konusunda kışkırtmışlardı. Ebu Musa, Beyrut muharebelerinin kahramanı olarak bilinmekteydi ve bu ona El Fetih'in bazı üyelerinin, özellikle askerî grubun desteğini sağlamaktaydı. Ebu Musa ve yandaşları tarafından yayımlanan belgede İsrail'le herhangi bir uzlaşma reddedilmekte ve esas hedef olarak tüm Filistin'in kurtuluşu ilan edilmekteydi. Ebu Musa ve grubu "Reagan Planı"na, Fas girişimine ve FKÖ'nün muhafazakâr Arap rejimleriyle işbirliğine de karşı çıkmaktaydı. Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde ve Tripoli'de bazı Filistinli müfrezeler arasında çatışmalar olmuştu. Neticede Arafat dört yüz Filistinli savaşçı ile birlikte Lübnan'dan Tunus'a gitmişti.

Buna yakın bir zamanda Hafız Esad da dahil olmak üzere Suriye yöneticileriyle yaptığım bir dizi görüşmeden dolayı Beyrut'ta bulunuyordum. Ve tabii ki bu görüşmelerin önemli konulardan biri, Suriye'nin El Fetih'e ve liderine karşı benimsediği düşmanca pozisyonlardan uzaklaşma çağrısı olacaktı. 2 Haziran 1983'te Şam elçisi V. İ. Yuhin refakatinde Suriye devlet başkanının sarayına gittim. Hafız Esad ile yaptığımız sohbet sırasında Suriye'nin duruşunu nitelendiren bazı unsurlar açıklığa kavuştu. Esad'ın meseleye farklı yaklaşması dikkatimi çekmişti: "Müzakerelere katılanlar arasında güç eşitliği olursa genel bir Ortadoğu uzlaşması olabilir. Şimdi, yani Mısır'ın mücadeleden çıkışından sonra böyle bir uzlaşma, ancak Suriye ve İsrail güçlerinin eşitli-

ği halinde olur" demişti. SSCB ve ABD Başkanlığı altında bir Ortadoğu barış konferansının çağırılması konusundaki pozitif tutumundan konuşurken, Hafız Esad Ortadoğu'da net bir güçler eşitliği oluşunca böyle bir toplantının yapılabileceğini söylemişti.

Elbette ben ve Yuhin (görüşmeden sonra düşüncelerimizi paylaşmıştık) anlıyorduk ki Esad'ın, ihtilafın çözülmesi için "güç eşitlemesi"ne yaptığı vurgunun altında, SSCB'nin böyle bir uzlaşmaya olan ilgisi kullanılarak Suriye'nin silah donanımının takviye edilmesi düşüncesi vardı. Aynı zamanda böyle aleni bir bildirimle, İsrail'le uzlaşmak yolunu arayan bazı Filistinli güçlere Suriyelilerin artan husumetinin iç yüzü anlatılmaktaydı.

Görüşmemizin uzun olmasına rağmen Esad, Arafat'la gerginliğin bitirilmesi gerektiği konusunu derinleştirmemeye çalışmıştı. Oysa Esad kabul etse de etmese de Arafat tanınmış bir Filistinli siyasetçiydi ve onun muhalefetine umut bağlamak çıkar yol değildi. Ayrıca Filistin hareketinin onun mantığına göre parçalanması bile İsrail'le olan ihtilafın çözümüne yaramayacaktı.

Bunu Şam'da bir dizi görüşme yaptıktan sonra söylüyordum. Moskova'ya 1 Haziran'da gönderdiğim telgrafta, Suriyeliler tarafından verilmiş Filistinlilerin işlerine karışmama sözünün ve Arafat'ın FKH lideri olarak kalması onayının hakikati yansıtmadığını yazmıştım. Suriye Dışişleri Bakanı A. Haddam bana Arafat'ın gücünü kaybettiğini ve Ebu Salih grubunun Arafat yanlılarından daha güçlü olduğunu söylemişti. Dışişleri Bakanlığının Doğu Avrupa Daire Başkanı Kaffi (Moskova'daki eski Suriye elçisi) özel konuşmamızda daha ileri giderek "Arafat'ı yok etme imkânı çıkarsa bu, Suriye'yi sevindirir" demişti. Ancak Arafat'ı yok etme fikrinin Filistinlilerin çoğu tarafından desteklenmediğini ve Arap devletlerinin kendi işlerine karışmasının Filistinli örgütleri rahatsız ettiği için Arafat'ın pozisyonunun güçlenme eğiliminde olduğunu da vurgulamıştım telgrafta. Bu bağlantıda acil tedbir olarak Moskova radyo yayınında ve Sovyet basınında Filistin hareketindeki parçalanmalara karşı ve FKÖ lideri olarak Arafat'a destek veren yazılar yayımlanmasını teklif etmiştim.

Bu arada 1983'te Haziran'ın başında Suriye'deki SSCB elçisi Yuhin Moskova'dan SBKP GM Genel Sekreterliği görevine getirilen Y. V. Andropov'dan Arafat'a acil bir sözlü mesaj iletme talimatı almıştı. Mesajın genel teması, Suriye yönetimine karşı izlenen sert çizgiden vazgeçilerek uzlaşma yolu bulunması ve Filistinli grupların arasındaki anlaşmazlığın giderilmesiydi. Aynı zamanda Suriye tarafını etkileme çalışmaları yapılacağı da söylenmekteydi. Sovyet üst düzey yöneticisinin Arafat'a mesaj göndermesi kendine özgü bir olaydı. SSCB'nin, Suriye ile yakın ortaklık ilişkilerinde bulunmasına rağmen, Arafat karşıtı bir rota benimsemediğini belirtmek ister gibi bir niyet taşıyordu.

Arafat o dönem Şam dışındaydı. Mesajın nasıl ileteceği konusunda düşünürken, Arafat'ın Romanya'ya giderken 3 Haziran'da çok kısa bir zaman için El Fetih'in Şam temsilciliğine uğrayacağı bilgisini aldık. Elçi Yuhin, Şam'la olan resmî ilişkileri bozmamak uğuruna, Suriye başkentine birkaç saatliğine gizlice gelen Arafat'la görüşemezdi. Yuhin'e merkezden gelen talimat ancak Sovyet Elçiliğinde gerçekleşebilirdi, ama Arafat da siyaset ve güvenlik açısından oraya gelme riskini göze alamadı. Arafat'la aramdaki dost ilişkisini dikkate alarak El Fetih bürosuna giderek, Arafat'ı elçiliğe gelmeye ikna etmem rica edildi. Ben de Yuşenko ile birlikte, o dönemde Şam'da bulunan R. V. Yuşuk'la Arafat'ı Sovyet elçiliğinde bir görüşme yapmanın amaçlarına uygun olduğuna ikna ettik.

Filistinli liderle Suriye arasındaki ilişkiler o derecede kızışmıştı ki zırhlı arabayla elçiliğe giderken bize makineli tüfeklerle donanmış nişancı dolu bir cip eşlik etmişti. Arafat kendisine düzenlenen suikast teşebbüsünde Şam'ın parmağının bulunduğu ispatlayan deliller olduğunu söylemişti.

Sovyet elçiliğindeki görüşmede Arafat, kendilerine verilen destek için Andropov'a teşekkürlerinin iletilmesini rica etti. SSCB'nin pozisyonundan şüphesi olmadığını ve Filistinlilerin Suriye yönetimiyle ilişkilerinin bozulmasına meydan vermeyeceğini bildirdi. Aynı zamanda "iki ateş arasında" olduğunu vur-

guladı: Ya Bekaa bölgesindeki asileri koruyan Suriye askerî birlikleriyle yüz yüze gelecek ya da baş kaldırmaya devam edecekti. Suriye yöneticileriyle uzlaşma konusunda yapıcı adımlar atıp atmayacağı sorulunca Arafat, o günkü krizin Suriyeliler tarafından provoke edildiğini ve ilk adımı onların atması gerektiğini söyledi. Ayrıca soğukkanlılığını koruduğunu ifade etti. Zaman çok dardı, Arafat havaalanına gitmek için acele etmekteydi ve onun yurtdışına çıkmasından sonra Yuşuk ile Lübnan Tripoli'de görüşmemizi rica etmişti. Arafat "Durum konuşmamızı gerektiriyor" demişti.

Romanya, Cezayir, Irak, Yemen ve Kuveyt gezisinden döndükten sonra Şam temsilcisi üzerinden Lübnan'ın kuzeyinde bulunan üslerden birinde "Primakov ve Yuşuk'la acil olarak görüşme" isteğini iletti. 14 Haziran'da silahlı Filistinliler korumasında Humus şehri üzerinden yola çıktık. Suriye-Lübnan sınırındaki kontrol kapılarından geçişimiz sorunsuz oldu, sonra Tripoli yakınlarındaki El Fetih üssünden Arafat'ın gönderdiği kişilerin eşliğinde bir dizi Filistin koridorundan geçerek dağlardaki geçici komuta merkezine vardık. Oradaki zeytinlikte üç saati geçen bir görüşmemiz oldu. Arafat Andropov'a sözlü bir cevabi mesaj iletmemizi istedi: Mesajda "Filistinleri bölme teşebbüslerine zamanında gösterdiği tepki için Sovyetler yönetimine candan teşekkür etmekte"ydi. Arafat'ın sözlerine göre: "... 3 Haziran'da iletilen Andropov mesajı ve Sovyetler Birliği'nin diğer adımları neticesinde FKÖ yönetimine karşı yönlendirilen Suriye faaliyetlerinde azalma olmuştu." Ayrıca "Filistinlilerin arasındaki durumun düzeltilmesi için elinden geleni yapacağının ve artık Sovyetler Birliği'nin fikrini dikkate almak zorunda olan Şam'la uzlaşılacağının" Andropov'a iletmesini istedi.

"Suriyelilerin Filistin hareketinde bölünme çizgisinden çekilmeye başlamasını" Arafat şöyle yorumlamıştı: Başkan Esad'ın kardeşi Rıfat, Arafat'a isyancıların Suriye yönetimince genel destek gördükleri ve El Fetih'in çoğunluğunu arkalarından sürükleyebilecekleri konusunda ta baştan yanlış bilgilendirildiğini söyle-

mişti. Bilgilerin hakikatle uyuşmadığı anlaşılınca Esad, Suriye'nin Arafat'la yakınlaşmasına karşı çıkan Haddam'ı ve askerî karşı istihbarat başkanı Ali Duba'yı dışarıda bırakarak, düşman olan Filistinli iki grup arasında arabulucu komisyon kurmuştu.

Arafat uzlaşmaya yönelik kendi pozisyonunu anlatırken bazı konuları netleştirmişti: Filistinli silahlı grupların Beyrut'tan zorunlu çekilişi, FKÖ'nün siyasi manevralarında "Reagan Planı"na dayanmakta olduğu anlamına gelmiyordu. "Ürdün Seçeneği"nde FKÖ için önemli olan, önce Filistin devletinin kurulması, sonra Ürdün'ün Batı ve Doğu yakalarının birleşmesiydi. Arafat'ın sözlerine göre Kral Hüseyin'le yapılan görüşme sırasında bu seçeneğin sınırları dışına çıkılmamıştı. Ayrıca Camp David anlaşmalarına hâlâ karşı olduğunu, ama "zamanın, Filistin halkının çıkarları aleyhine işlemesini engellemek için" siyasi faaliyetleri aktif hale getirmeye hazır olduğunu söylemişti. Batı Şeria ve Gazze'deki İsrail yerleşimlerinin devam etmesi "Filistin karşıtı durumu" geri dönülmez hale getirebilirdi.

Arafat'la sıcak bir vedalaşmadan sonra 14 Haziran'ın gece yarısından önce iki silahlı Filistin arabası eşliğinde Kuzey Lübnan'dan Şam'daki Sovyet elçiliğine döndük.

Fakat bu yolculuğun devamı da vardı. Arafat'la yapılan görüşmedeki izlenimlerimi paylaşmak için Esad'dan randevu istedim ve 16 Haziran'da görüştük. Doğal olarak Arafat'la aramızda geçen konuşmaları onların duruşlarını Suriye'ye en fazla yakınlaştıracak şekilde aktardım. Tam o sıralarda Esad, Sovyet yönetiminden Lübnan konusunda bir mesaj almıştı. Sanırım hem mesaj hem de benim anlattıklarım, buzların erimesine neden olmuştu ve Esad artık on iki gün önce söylediklerinden farklı konuşuyordu. "Genelde Sovyet yönetimiyle aynı görüşte olduğunu: Suriye'nin SSCB ile pozisyon mutabakatına vararak, Lübnan ve tüm Ortadoğu uzlaşması konusunda yapıcı fikirlerle ortaya çıkması gerektiğini" söylemişti. FKÖ ilişkilerine değinince ise şöyle bir açıklama yapmıştı: "Suriye FKÖ'nün bütünlüğünün korunmasına ve aynı zamanda ilerici unsurların El Fetih'le Filistin yö-

netimin siyasi rotasının hazırlamasında önemli rol oynamasına da özen göstermektedir. Suriye, Arafat yanlıları dahil, Filistin hareketiyle alakadar olan taraflarla temas kurmaya devam etmektedir." Esad ayrıca Arafat'la görüşme olasılığı konusunda her şeyi tartarak düşüneceğini söylemişti.

Elbette anlattığım bu görüşmeler El Fetih ve Şam arasındaki ilişkileri düzeltmedi, ama kuşkusuz var olan gerginliği azalttı. Öncesinde öyle bir duruma gelinmişti ki geniş çaplı bir Suriye–Filistin çatışması çıkabilirdi. Ne mutlu ki böyle bir şey olmamıştır.

"Filistinlilere ve İsraillilere Eşit Derecede Barış"

Arafat ve yandaşları FKÖ içinde ve dışında BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına karşı çıkan güçlerin inadını kırarak büyük bir sevap işlediler. Filistin Ulusal Meclisi'nin 1988'deki 19. toplantısında bu kararlar kabul edildi. Ayrıca kararların kabulünde Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin devletinin kurulmasına ABD ve İsrail tarafından verilen onayın da büyük rolü vardı. 7 Aralık 1987'de hem işgal edilen topraklarda intifadadan hem Kral Hüseyin'in Batı Şeria'daki kontrolünden vazgeçme kararından sonra İsrail'in de muhatap olmaya başladığı Filistin Kurtuluş Örgütü Filistin halkının yasal temsilcisi olmuştu. Aynı zamanda FKÖ'ye verilen uluslararası destek de artmaktaydı.

Arafat 14 Şubat 1988'de demeç verdiği BM Genel Kurulu'nun ertesi günü Cenevre'de yapılan basın toplantısında kendi pozisyonunu belirtmişti.*

Bu bildiri, bence Genel Kurul konuşmasından daha önemliydi. Basın toplantısında Arafat aslında Genel Kurul'un kürsüsünden birçok sorunla indiğini göstermeye çalışanlara cevap ver-

* ABD, New York'ta yapılacak olan Genel Kurul toplantısına katılması için Arafat'a vize vermeyince tüm ülkelerin talebi üzerine (sadece ABD ve İsrail karşı çıkmıştı) Arafat'ı dinlemek için geçici olarak Cenevre'de bir toplantı yapılmıştı.

mekteydi. Arafat'ın bildirisinden önemli bölümleri aktarmak istiyorum.

Arafat: "Devletimizin kurulması, Filistinlilere özgürlük getirerek hem Filistinlilere hem İsrailliler eşit derecede barış sağlayacaktır... Dün Filistin bağımsızlığının temeli olarak Genel Kurul'un 181 sayılı kararından bahsetmiştim. Ayrıca uluslararası konferans çerçevesinde 242 ve 338 sayılı kararları İsrail'le görüşmelerin zemini olarak kabul etmekteyiz. Cezayir toplantısında bu üç kararın kabul edilmesi, Filistin ulusal meclisini ilan etmiştir.

Yaptığım konuşmada Genel Kurul'un 181 sayılı kararından çıkan sonuca göre halkımızın hakları arasında özgürlük ve ulusal bağımsızlık hakkının da var olduğunu ve Ortadoğu'da ihtilafa sürüklenen tüm tarafların; Filistin, İsrail ve diğer komşu ülkelerin 242 ve 338 sayılı kararlara göre barış ve güvenlik içinde yaşama hakkı olduğunu açıkça söylemiştim.

Dün bu konuya açıklık getirmiştim, şimdi de pozisyonumuzu netleştirmek için tekrarlıyorum: Biz terörizmin tüm şekillerini, bireysel, grupsal ya da resmî tüm şekillerini tümüyle ve kararlı bir şekilde reddetmekteyiz... Herkes anlasın ki ne Arafat'ın ne de başka birinin intifadayı durdurmaya gücü yeter. Ne zaman ki millî hedeflerin ve Filistin devletinin kurulmasına yönelik net ve yapıcı adımlar atılır, işte o zaman intifada da biter...

Sonuç olarak beyan ediyorum ve sözlerimin yayılmasını istiyorum: Biz barış istiyoruz, biz barışı korumaya and içiyoruz. Biz kendi Filistin devletimizde yaşamak istiyoruz ve diğerleri de aynı şekilde yaşasınlar istiyoruz" demişti.

Ardından gelen dönemi kaleme alan yazarlar, özellikle Mahmud Abbas'ın önemli rol oynadığı Oslo'daki gizli Filistin-İsrail görüşmelerinde, 3 Eylül 1993'te Washington'da varılan İlkeler Anlaşması'nın son hazırlık aşamasında ve sonra Madrid Barış Konferansı'ndaki zorlu müzakere sürecinde Arafat'ın rolünü bilinçli olarak küçümsemekteydiler. Ebu Ammar ile görüş-

melerim doğrultusunda ben bu tür iddiaları tümüyle reddetmekteyim. Dahası da var, Filistin temsilcileri ister Oslo'da ister Washington'da olsun Arafat olmadan hiçbir karar veremiyorlardı. Aynı zamanda Arafat İsrail'le varılacak uzlaşmaların Filistinlilerin çoğunun kabul edebileceği seviyeye getirilmesi gerekliliğini herkesten daha iyi anlamaktaydı. Ne zaman ki kendisine Oslo'da geçen görüşmelerden birinin sonucunda İsrailli-lerin Gazze'den askerlerini çıkartması konusundaki "geçici etabın" başlamasına onay verdikleri bildirilmişti, Arafat: "Bu yetmez. Eriha'yı da buna eklemeliyiz, İsrail bunu kolay kabul edebilir, çünkü o bölgede Yahudi yerleşimleri yok" demişti. Arafat "Gazze-Eriha" projesinin kabulünde ısrar etme talimatı vermişti. Ebu Mazen bu sorunda İsrail'in direncini kırma zorluğunu anlatırken İlkeler Anlaşması'nda özel madde olarak yer alan bu konuyu "İsraillilerin geleceğe yönelik planlarının samimiyetini ölçen bir turnusol kâğıdı"[33] diye tarif etmişti

Bu sözler bugünlerde de İsrail'de Gazze ile sınırlanarak, askerleri Batı Şeria'dan çıkarmaya karşı olan çoğu siyasetçinin sesleri duyulurken hâlâ günceldir.

Yine Arafat anlaşmayı imzalamadan önce metinde FKÖ değil de sadece Filistin heyeti ibaresi yazılırsa Filistinlilerin Beyaz Saray'a gitmeyeceklerini söyleyerek son anda gözdağı vermişti. Anlaşmanın suya düşeceği korkusuyla ABD ve İsrail İlkeler Anlaşması'nın son sayfasını yeniden bastırmışlardı.

Arafat buydu: Siyasi esnekliği kullanmayı da ama aynı zamanda onun sınırlarını da net bilmekteydi. Ve eğer sınırı aşarsa, İsrail'le uzlaşma binasının zorluklarla yapılan inşaatının kolayca yıkılabileceğinin de farkındaydı. Arafat Filistin Kurtuluş Hareketi'ndeki güçler dengesini çok iyi bilirdi, Filistinli halk kitlelerinin eğilimlerini hissederdi ve Filistinliler lehine olacak noktaları ustaca kullanırdı.

33 Ebu Mazen (Mahmud Abbas), *Oslo'ya Giden Yol.* s.262.

Arafatsız Bir Ortadoğu

Elbette her siyasi lider gibi Arafat'ın da hataları olmuştur. Ortadoğu gibi çalkantılı bir ortamda hatasız olmak imkânsızdır zaten.

Arafat sık sık eleştiri yağmuruna tutulmaktaydı, mesela Kuveyt işgali sırasında Saddam Hüseyin'i desteklemesi eleştiri konusu olmuştu. 1991'de Kuveyt işgali sırasında Arafat'la görüşmüştük. Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi'nin üyesiydim ve Başkan M. S. Gorbaçov'un talimatıyla Bağdat'a gitmiştim. Amacım, Saddam Hüseyin'in askerlerini komşu ülkeden savaşsız çıkartma imkanlarını araştırmaktı. Yolda Amman'da durarak Arafat'a danışmak istedim. Arafat beni kırmayarak tüm maiyetiyle Ürdün başkentine geldi. Görüşme sırasında orada bulunan meslektaşlarına göz atarak "Irak'a karşı savaş başlarsa, tüm Arap dünyası öfkelenir ve bölge ikinci Vietnam'a dönüşebilir" dedi. Bense 1970'te Şam'da yaptığımız görüşmeyi hatırlattım, o zaman onun tahminleri gerçekleşmemişti. Arafat bir dakika suskun kalarak uçağının Bağdat'a gitmek üzere hazırlanması talimatını verdi. "Misyonun başarılı geçmesi için uygun ortamı yaratmaya çalışırım" dedi. Söylemem lazım ki ben başından beri Ebu Ayad ve Ebu Mazen'in desteğini hissetmekteydim, açıkçası onlar Saddam Hüseyin'in giriştiği işe kuşkuyla yanaşmışlardı.

Eminim ki tüm aleni bildirilere rağmen Arafat Saddam Hüseyin'i Kuveyt'ten askerlerini çekmesi için ikna etmeye çalışmaktaydı. Belki bunu herkes bilmeyebilir, ama öyleydi. Ayrıca Bağdat'a yaptığı ilk ziyaretten iki hafta sonra Saddam'ın çevresindekiler, Filistinlilerin Irak'a "gerektiği gibi" destek vermediğinden yakınmaktaydı.

Tarihsel kişilik olarak Arafat'ın değeri neydi? İlk önce öyle biri olmayı başarmıştı. Oysa eğer geniş Filistinli kitleleri ve El Fetih'teki yandaşlarını görmezlikten gelerek akıntıya karşı gitseydi böyle biri olmayabilirdi de. Fakat bakışlarını, yaklaşımlarını zaman içinde geliştirerek Filistinlilerin direniş hareketini de geliştirmişti.

Arafat'ı radikal olarak değerlendirenlere bir sorum var; herhangi biri ondan cihat çağrısı duymuş muydu? Filistinlilerin yasal hakları mücadelesini dinî renklere boyama teşebbüsünde bulunmuş muydu? El Fetih'in dinî olmayan bir askerî-siyasi hareket olarak kalabilmesi, onlarca yıl örgütün liderliğini yapan Yaser Arafat sayesinde olmuştu. Aynı şeyi Filistin Kurtuluş Örgütü için de söyleyebiliriz.

1996'da Rusya Dışişleri Bakanı'yken Gazze'yi ziyaret etmiştim, o yıllarda artık Arafat yönetiminde bir Filistin Yönetim Kurulu vardı. O görüşmemizi hiçbir zaman unutamam. Arafat'ta İsrail barış anlaşmasına açılan, yeni çağa uyan bir insan görüntüsü vardı. Bunun taktik bir adım olmadığı konusunda bir gram bile kuşkum yoktu. Tunus'taki siyasi sürgünün geride kaldığını, Filistin devletinin önünde hakiki bir gelecek açılmakta olduğunu gururla anlatmaktaydı. Aynı zamanda açılan yollarda kendisini bekleyen zorluklar konusunda da asla aldanmazdı. İsrail'le ulaşılan anlaşmaların gerçekleşme zorluklarından dolayı Gazze havalimanını, Gazze-Batı Şeria karayolunu heyecan içinde anlatmaktaydı.

Uzun konuşmasından sonra Arafat'ın uzlaşmalara hazır olduğu izlenimini edinmiştim. Sadece hazır olduğundan değil, uzlaşmanın gerekliliğinden de emindi. Evet, bazen bir süre sonra daha olumlu bir durum oluşabileceği ve Filistinliler için daha kazançlı anlaşmalar imzalayabileceği düşüncesiyle hata yapardı. Fakat bu konuda kimin güvencesi var ki?

Arafat'ın "Clinton Planı" konusundaki bence de yanlış olan negatif duruşu konusunda aşırı derecede spekülasyon yapılmıştı. Bu planda ilk kez Kudüs'ün ikiye bölünmesi teklif edilmekteydi ve işgal edilen toprakların yüzde 95'i Filistin devletinin kurulması için verilecekti. Bu negatif pozisyonun arkasında ne vardı? Arafat tüm Filistinlilerin vatanlarına dönme hakları belirtilmeden Arap dünyasının bu geniş anlaşmayı kabul etmeyeceği düşüncesindeydi, ama yine de beni ikna edememişti. Birçok siyasetçinin düşüncesine göre Filistinli mültecilerin tartışılmaz hakkı uygulamadan uzak olabilirdi; çünkü bazı mülteciler dönme-

ye karar verirken, diğerleri tazminat alarak Arap ülkelerine yerleşebilirlerdi. Eminim ki Arafat bunu biliyordu, fakat Arap Birliği toplantısında üyelerin açıkladığı pozisyon onu etkilemekteydi. Belki de "Clinton Planı" beyan edildikten sonra Teb'de yapılacak görüşmede İsraillilerle tüm sorunlar konusunda anlaşamayacağını düşünüyor olabilirdi. Nitekim Teb'de çok şey hakkında uzlaştılar, fakat uzlaşmaların kaydını yapamadılar. Çünkü İsrail'de iktidara Ariel Şaron gelmişti.

Arafat'ın Barak iktidarı dönemindeki uyuşmazlığı eleştiri konusu olabilir. Fakat aynı zamanda unutmamak lazım ki İsrail tarafından da yeterince yapılandırma ve Filistinlilerle adil uzlaşmalara hazır olma tutumu gösterilmemişti. Müzakereleri baltalayan Arafat değildi. Filistin-İsrail çatışmalarına dönüşen Şaron'un Müslümanların en kutsal yerlerinden biri olan Mescidi Aksa'nın bulunduğu Tapınak Tepesi'ni göstermelik ziyaretleri Arafat'ı provoke etmemişti. Zulmün tırmanışının sorumluluğu da Arafat'ta değildi.

Filistinler tarafından İsrail'in sivil halkına karşı terörizm dahil çeşitli eylemler gerçekleştirildiği bilinmektedir. İsrail yönetiminin çıkardığı şemaya göre tüm bunların arkasında Arafat durmaktaydı. Ben buna kesinlikle katılmıyorum. Ve dayanağım, Filistinli liderin sivil halka karşı yapılan eylemleri kınayan beyanları değil sadece. Arafat pragmatik ve realist bir lider olarak terör yöntemleriyle bırakın zafer kazanmayı düşünmeyi, terörün Filistin direnişinin itibarını düşürerek Ortadoğu ihtilafına adil bir çözüm arayan Filistinlilerle olabilecek dayanışmayı zayıflatacağına inanmaktaydı.

Bazılarına göre Arafat, İsrail yönetimini uzlaşmalara iteceğini sanarak terör yöntemlerine bilerek son vermemekteydi. Bunu da kabul etmiyorum. İsrail'in misilleme hareketleri Filistin tarafında yüzlerce sivilin ölümüne yol açarken Arafat'ın bu çemberi yırtması zordu. Canlı bombaların her patlamasında radikal unsurların faaliyetlerinin İsrail tarafından hemen aktif duruma getirildiğini Arafat'ın görmemesi imkânsızdı. Sonuç olarak Ramallah'ta

zoraki hapsi sırasında Filistin özgürlük hareketindeki tavrını eskisi gibi koyamıyordu.

Kuşkusuz Arafat renkli bir liderdi. O, Filistin halkının hakları için verilen mücadelenin yansımasıydı. O, Filistin devleti için savaşanların bayrağı olmuştu.

Arafat'ın zehirlendiği yönündeki rivayete gelirsek... Eğer bu gerçekse ve bunu yapanlar Arafat'ı Filistinlilerin İsrail'le uzlaşmasına engel olarak görmekteyseler o zaman bu sadece korkunç bir cinayet değil, aynı zamanda vahim bir hatadır. Arafat çözümlere ulaşarak salahiyetli Filistin devletini kurmak istiyordu. Arafat bunun terörist saldırılara son verecek tek yol olduğunu biliyordu. Nihayet Arafat'ın otoritesi kuşkusuz herkesten daha iyiydi ve Ortadoğu barış sürecini baltalamaya çalışan bazı Filistinli gruplara karşı koyabilirdi.

Ramallah'ı ziyaret ederek Yaser Arafat'ın mezarında başımı eğdim.

Arafat'ın ölümü Filistin yönetimini değiştirmiştir ve değiştirmeye de devam edecektir. Bu, İsrail'le olan çözümlerin ve ufukların üzerinde kesinlikle tesirde bulunacaktır. Filistin yönetiminin başkanı olarak Mahmud Abbas'ın seçilmesi, bence en optimal seçenekti. Fakat Abbas, Arafat'ın otoritesine sahip olamadığı için, daha şimdiden, bu kitabın yazıldığı zaman liderliğinin zor dönemleri yaşanmaya başladı bile. İsrail'i kabul etmeyen HAMAS örgütünün pozisyonları katı bir şekilde kuvvetlendi ve örgüt Ocak 2006'da Filistin Meclisi'ne girmeyi başardı. El Fetih'te bile merkez karşıtı eğilimler güçlenmeye başladı. Üstelik sadece merkezî ve askerî kanatta değil, siyasi güçlerin oranında da. Liderleri Marvan Barguti etrafında toplanan genç neslin gücü de giderek artmakta.

Düşünüyorum da Arafat'ı daha çok arayacaklar. Ve arayanlar, sadece Filistinliler olmayacak.

BÖLÜM 15

SSCB VE İSRAİL

Bu iki devletin ilişkileri hep zor ve dolambaçlı yollardan oluşmaktaydı. Uluslararası konjonktürde öncelikle iki sistemin dünya çapında rekabeti, Arap-İsrail ihtilafı, her iki sistemin iç durumu ve devlet ideolojisinin egemenliği ilişkilerinin gelişmesini etkilemişti.

20. yüzyılın ikinci yarısında SSCB'nin İsrail'e yönelik tutumu Ortadoğu ihtilafının karmaşık şekillenmelerine iştirak etmekteydi. Bu ihtilaf iki süper devletin cepheleşmesi ile iç içe girmişti. ABD İsrail'e, SSCB ise Araplara destek veriyordu. Fakat "bağımlı ülkelerin" düşmanlarına yaklaşımlarında "ayna etkisi" yoktu. Bunun altını çizmek gerekmektedir çünkü Sovyetler Birliği'nin ve Amerika'nın yaklaşımlarında büyük bir fark vardı ve iki devletin aralarında gerginliğin en doruk noktasında bile Sovyetlerin pozisyonu İsrail karşıtı olarak adlandırılamazdı. ABD İsrail'i desteklerken, kendi hakları için savaşarak Amerikan kontrolüne karşı çıkan Arap rejimlerini (mesela Filistin hareketi) ortadan kaldırma hedefini uygularken, Sovyetler Birliği İsrail ihtilafında Arap tarafını tutarken hiç bir şekilde bu devleti yok etmeyi kendiyle bağdaştırmıyordu. Dahası da var. Filistinliler dahil Arap yöneticileriyle temaslarında Sovyet temsilcileri aşırıcı eğilimlere alenen karşı çıkmaktaydı.

Yaklaşımlarda böyle bir fark varken SSCB ve ABD tek bir noktada birleşmekteydi: Her iki süper devlet Arap-İsrail ihtilafının küresel seviyeye geçmesinden korkarak birçok kez "bağlı ülkelerini" zapt etmek zorunda kalmışlardı. Görünürde bu durum barış sürecinin gelişmesine hizmet etmeliydi ama maalesef, çözüm olanakları genelde ihtilafa katılanlar tarafından, önce büyük ölçüde Araplar sonra da İsrail tarafından geri tepilmekteydi.

Önce İdeoloji Sonra Siyaset

Amerika'nınkiyle kıyaslanınca SSCB siyasetinde özellikle 50'li ve 60'lı yıllarda ideolojik yaklaşımın büyük bir etkisi vardı. Bu sadece sömürge sonrası Arap rejimlerine değil İsrail'e karşı da ortaya çıkmaktaydı. Bilindiği gibi İsrail'i devlet olarak ilk kabul eden SSCB idi. Sovyetler Birliği 1948-1949 savaşında İsrail'e silah yardımı yapmıştı. Ortadoğu'da Arapların feodal yapısını dağıtan ve İngiltere'nin etkisini sınırlayarak "sosyalist adasına" dönüştürülebilen, SSCB'ye bağlı bir devlet oluşturulması İ. V. Stalin tarafından yapılan hesaplar arasındaydı. Stalin Filistin'de Yahudi cemaatinin yıllar boyunca Avrupa ülkelerinden göç eden zengin olmayan işçi kesiminden oluştuğunu biliyordu. Göçmenlerin en büyük akımı İkinci Dünya Savaşı'na ve sonrasına rast gelmişti; çoğu faşist toplama kamplarının dehşetinden geçmişti, bir kısmı Sovyetler ordusunda bir kısmı da Beyaz Rusya, Ukrayna, Yugoslavya, Fransa yeraltı müfrezelerinde yer alarak savaşmıştı. O yıllarda Filistin'de yaşayan Yahudilerin arasında SSCB'ye hoşgörüyle bakılmaktaydı.

Filistin'de kurulan tarım cemiyeti (moşav) ve komün (kibuts) gibi Yahudi yerleşimleri mal varlığı ve iş kurumunda sosyalist öğeleri aktarmaktaydılar. 20'li yıllardan sonra Filistin'de güçlü ve çok büyük bir komünist partisi faaliyetteydi. Bunun gibi gelişmeler Stalin'in hoşuna gitmekteydi.

Ancak İsrail'in kuruluşunun ve gelişmesinin temelinde yer alan Siyonist fikirler SSCB'de egemenliğini sürdüren Marksist

Lenin ideolojisiyle uzlaşamaz bir muhalefete dönüşmüştü. Sorun sadece milliyetçi ve uluslararası ülkülerin ideolojik çatışmasında değildi. Arap milliyetçiliği ve SSCB sosyalist ideolojisi arasında olan anlaşmazlıkları önceden söylemiştik. Fakat Siyonizm'de her şey daha sertti. Siyonizm'in ana hedefi İsrail'e diğer ülkelerden yapılacak olan Yahudi göçüydü. En büyük ilgi "en ileri ci ve adil" sosyalist toplum olan Sovyetler Birliği'nden gelen göçmenlere gösterilmekteydi. Bu şartlarda Yahudilerin toplu göçüne, SSCB, iktidarının ve ideolojik tabanının baltalanması olarak bakmaktaydı.

Stalin İsrail'de sosyalist ilkeleri oluşturabilecek küçük bir akıma onay verebilirdi. Fakat İsrail yönetimi Sovyetler Birliği'nden Yahudilerin toplu göçünü istemekteydi. Bu amaçla SSCB sınırlarının içinde bile siyasi propaganda faaliyetleri yapılmaktaydı. Bunlar Stalin'e, -örneğin Moskova'da İsrail elçisi Golda Meir'in Yahudi uyruklu Sovyet vatandaşlarına yönelik yaptığı aktif çalışmalar- rapor ediliyordu. Bazı üst düzey bürokratlar ve aile fertleri onun etkisi altında girmişti. SSCB Dışişleri Bakanlığı'na yapılan Yahudi uyruklu Sovyet vatandaşlarıyla "kültürel eğitim faaliyetleri" uygulama izni talep eden sayısız başvuru onları öfkelendirmekteydi. Bu durum SSCB'de bir ara fırsatçı koltuk sevdalıları tarafından kariyer yapma ya da sözde Siyonist komploların yardakçısı olan rakiplerini yok etme amacıyla kullanılmaktaydı. Böylece güya Stalin'i zehirlemeye çalışan "doktorlar davası" doğmuştu , "kozmopolitlere" karşı savaş açarak Yahudileri Sovyet devlet idaresi kadrolarına, devlet dairelerine kadro hazırlayan yüksek eğitim kurumlarına alım azaltılmıştı.

Şubat 1953'te Tel Aviv'de Sovyet elçiliğinde bomba patlatılmıştı. Elçiliğin üç görevlisi yaralanmıştı. İsrail hükümeti derhal özür dileyerek suçluların bulunmasına söz vermişti ama Moskova diplomatik ilişkilerinin feshini ilan etmişti. Stalin'in ölümünden dört ay sonra diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştu. Ama yeni Sovyet yöneticilerinin antisemitist eğilimli faaliyetlerin tertipçi ve icracılarına karşı alınan tedbirleri öne çıkmaktaydı.

Doktorları Aklama "Kozu"nu Beria Oynamıştı

Stalin'in ölümünden sonra sadece "doktorlar davası" ile ilgili değil birçok yasadışı faaliyetleri ortaya çıkartan işlemlerin basında yer almış L. P. Beria yeniden İçişleri Bakanlığına getirilmişti. O dönemde Beria, G. M. Malenkov ve N. S.Kruşçev ülkenin genel yöneticiler üçlüsünü oluştursa da, o tek başına lider olabilmek için uğraşmaktaydı. Birçok suçun sorumluluğunu taşıyan Beria'nın (aslında diğerleri de aynıydı) özellikle Gürcistan'daki görevi sırasında, onu diğerlerinden farklı kılan özelliği Stalin'in putunu kırma yolunu seçmiş olmasıydı. Bu yola Kruşçev de girmişti ama çok sonra, o zaman o ve diğer yöneticiler "destalinizmi" henüz düşünmüyorlardı. Yükseltilmeyi düşünen Beria kararlı bir şekilde kendisinin katılmadığı ama "gölgesi" rakiplere kadar uzanan davaları yeniden incelenmesi için çıkartmıştı. O dönem için çok gizli damgası taşıyan arşiv belgelerinden alıntılar Stalin'in yaşamının son yıllarında SSCB'nin İsrail'e karşı tutumunu etkileyen iç sorunlar konusunda oldukça manidardır.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Merkezi

Yönetim Kurulu'na L. P. Beria'dan Pusula

Sözde suikastçı doktorlar davasında celp edilen kişilerin rehabilitasyonu.

17/B

1 Nisan 1953 Çok Gizli

Yoldaş G. M. Malenkov'a

SSCB Millî Güvenlik Bakanlığı'nda 1952'de güya zararlı tedavi yoluyla Sovyet devletinin yetkili kişilerinin hayatlarını kısaltmayı amaçlayan doktorların sözde terörist ve casusluk grubunun davası açılmıştı. Bu davayı sansasyonel hale getirerek soruştur-

ma sonuçlanmadan "Pravda", "İzvestiya" ve diğer merkezi gazetelerin baş makalelerinden izlendiği, TASS'dan özel bildiri yayımlandığı bilinmektedir.

Davanın öneminden dolayı SSCB Millî Güvenlik Bakanlığı tüm soruşturma belgelerine itinalı teftiş uygulanması kararı vermişti. Teftişin sonucunda bu davanın baştan sona SSCB Millî Güvenlik Bakan vekili Ryumin'in kışkırtma dolu yalanlarından oluştuğu tespit edilmişti. Kariyer fırsatçısı Ryumin MGB baş sorgu yargıcıyken 1951 Haziranı'ndan daha önce hapiste ölen tutuklu Profesör Etinger'in bir nevi sözlü ifadesiyle doktorların sözde terörist ve casusluk grubunun varlığından bahsettiğini uydurmuştu...

Her yöntemi kullanarak, Sovyet yasalarını ve Sovyet vatandaşlarının yasal haklarını çiğneyerek hiçbir suç unsuru bulunmayan Sovyet tıbbının önde gelen bilim adamları MGB yönetimi tarafından casus ve katil olarak gösterilmeye çalışılmaktaydı. Ancak yasadışı usul uygulayarak sözde zararlı tedavi yoluyla Sovyet devletinin yetkili kişilerinin hayatlarını kısaltmayı hedeflediğini ve olmayan yurtdışı casusluk bağlantılarını içeren soruşturmacılar tarafından dikte edilmiş ifadelerin altına tutukluların imza atmasını sağlamışlardı.

Ülkemizde büyük ses getiren ve yurtdışında Sovyetler Birliği'nin itibarına büyük siyasi zararlar veren bu utanç verici "suikastçı doktorlar davası" bu şekilde icat edilmişti.

Davanın elebaşısı Ryumin ve yasadışı usul uygulayarak soruşturma belgelerine hile karıştıran diğer MGB görevlileri tutuklanmıştı.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Merkezi

Yönetim Kurulu'na L.P. Beria'dan Pusula

S. M. Mihoels ve V. İ. Golubev cinayetini işleyen şahısların tutuklaması.

20/B

2 Nisan 1953 Çok Gizli

Yoldaş G. M. Malenkov'a

SSCB eski Millî Güvenlik Bakanlığı tarafından tutuklanan "suikastçı doktorlar" davasının soruşturma belgelerine teftiş uygulanması sırasında Yahudi uyruklu Sovyet tıbbının önde gelen bilim adamlarına mal edilen suç unsurlarının arasında ünlü SSCB devlet sanatçısı Mihoels ile olan bağlantının yer aldığı saptanmıştı. İş bu belgelerde Mihoels, ABD talimatı üzerine Sovyetler Birliğine karşı bölücü faaliyetlerde bulunan Sovyet karşıtı Yahudi milliyetçi merkezinin yöneticisi olarak gösterilmektedir.

M. S. Vovsi, B. B Kogan, A. M. Grinşteyn isimli doktorların tutuklanma sebebi olan terörist ve casusluk faaliyetleri rivayeti, Mihoels ile tanışıyor olmaları ve özellikle Vovsi'nin akrabalık bağları olması üzerine kurulmuştu.

Dikkat edilmesi gereken husus şu ki Mihoels ile tanışıklığının olmuş olması SSCB eski MGB'li sahtekârlar tarafından P. S. Jemçujina'nın Sovyet karşıtı milliyetçi faaliyetlerle suçlanmasında kullanılmıştı ve bu yalan belgeler yüzünden SSCB MGB Özel Oturumu tarafından tutuklanarak sürgüne mahkûm edilmişti.

Ayrıca Millî Güvenlik dairesinin Mihoels hakkında Sovyetler Birliği'ne karşı casusluk, terör veya bölücü Sovyet karşıtı faaliyetinin delillerini bulamadığının altını çizmek gerekmektedir.

Mihoels'in 1943'te SSCB Yahudi antifaşist komitesinin Başkanı olarak ABD, Kanada, Meksika, İngiltere ziyaretlerinde yaptığı konuşmaların yurtsever nitelik taşımakta olduğunu belirtmeliyiz.

Mihoels hakkında bulunan belgelerin incelemesi sonunda Şubat 1948'de Minsk şehrinde SSCB eski Millî Güvenlik Bakan vekili Ogolidov ve Beyaz Rusya eski Millî Güvenlik Bakanı Tsanava tarafından eski Millî Güvenlik Bakanı Abakumov'un talimatı üzerine Mihoels'in yasadışı infazının gerçekleştiği öğrenilmişti. Abakumov tarafından yasadışı infaz işlemi koşulları konusunda verilen ifadesinde şöyle söylemişti: "Hatırladığım kadarıyla, 1948'de Sovyet hükümetinin Başkanı İ. V. Stalin bana acil talimat

vererek SSCB MGB görevlileri tarafından süratle Mihoels'ın infazını organize etmelerini emretmişti..."

Cinayetlere karışan tüm işbirlikçiler tutuklanarak kurşuna dizilerek idam edilmişti.

İkinci Diplomatik İlişkilerin Feshinin Gerçek Nedeni

Altı Gün Savaşı sırasında İsrail derhal ateşkesi şart koşan SSCB'nin ikazını görmemezlikten gelmişti. Diplomatik ilişkiler İsrail'in Golan Tepeleri'ni almasından hemen sonra feshedilmişti.

Bazıları Sovyetler Birliği'nin İsrail'le ikinci kez diplomatik ilişkilerini feshetmesini aşırı tedbir olarak saymaktalar. Özellikle ilişkilerin yeniden kurulma sürecinin yıllar aldığı ve tüm bu dönemde SSCB'nin Arap-İsrail ihtilafının siyasi çözümünün gidişatını etkileme imkânını zayıflatan bir şekilde Ortadoğu'da sadece "tek ayak" üzerinde durduğu belirtilmekteydi. Bu sorunun mantığını kabul etsek bile İsrail'le diplomatik ilişkilerin feshinin bu kararın ne durumda alındığının hakikatinden ayrılmaması lazım.

İsrail tarafından Sovyet silahlarıyla donatılmış Arap ülkelerinin bozguna uğratılması özellikle Mısır ve Suriye'de Sovyet askerî danışmanlarının bulunduğu sırada SSCB tarafından kesin bir tepki verilmesini gerektirmekteydi. Sovyetler Birliği tarafından silahlı güçlerin kullanılması söz konusu olamazdı, çünkü bu, krizi, ABD ile savaşa kadar götürebilirdi ve bunu ne ABD ne de SSCB istemekteydi. SSCB'nin İsrail'i ateşkese zorlaması ve sonradan işgal edilen toprakları terk etmeye yönelik diplomatik faaliyetleri zayıf kalmaktaydı ve Ortadoğu'da Sovyetlerin pozisyonunu yeteri kadar sağlamlaştırılamıyordu. Sovyet propaganda makinesi Arap ülkelerinde SSCB'yi "kurtarıcı" olarak gördüklerini ikna etmeye yönelik çalışmaktaydı, fakat bu ancak küçük ölçüde gerçeğe uymaktaydı. Kahire'de iken Amerikan pilotları tarafından yapıldığı sanılan Mısır Hava Kuvvetlerinin yok edilme-

sinden sonra "Rus pilotlar nerde?" diye nasıl bağırdıklarını duymuştum.

Esas bu koşulların altında İsrail'le diplomatik ilişkileri feshetme kararı alınmıştı çünkü oluşan durumda en uygun hareketin bu olduğu sanılmaktaydı. Oysa ilişkilerin yeniden düzeltilmesi sürecinin yıllar alması Arap-İsrail çözümü üzerinde SSCB'nin rolüne büyük zarar vermekteydi.

Diplomatik ilişkilerin feshinden sonraki ilk dönemlerde iki ülke arasında temasların aranmasına vesile olacak sebepler ortaya daha çıkmamıştı. İsrail'in doğrudan SSCB'nin "baş düşmanı" kesilmesi -"Soğuk Savaş" sırasında ABD böyle adlandırmaktaydı- Sovyet pozisyonunu belirtmekteydi. Bununla beraber İsrail'in SSCB'nin Ortadoğu siyasetine dayanan Arap devletlerine karşı aleni düşmanlığı da Moskova için büyük önem taşımaktaydı. İsrail BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını hiçe sayarak bu toprakları işgal etmeye devam etmekteydi.

Bu SSCB'yi zor duruma sokmaktaydı. ABD, Arap-İsrail ihtilafının siyasi çözümü konusunda bireysel girişimde bulunma pozisyonuna geçince SSCB'nin bu sürecin gidişatını etkileme imkânı sınırlanmıştı. Bu konuda tipik bir örnek "Rogers Planıdır".

Genelde Dışişleri Bakanlığından haberler temin eden ünlü Amerikan gazeteci Joseph Olsop "Washington Post"ta ABD tarafından önerilen Ortadoğu ihtilafıyla ilgili çözümlerin Sovyetler Birliği'yle önceden mutabakat edildiğini yazmıştı. Böyle bir şey yoktu.

Rogers Planı'nı İsrail de reddetmişti. Fakat en iyi İsrail uzmanlarından İ. D. Zvyagelskaya'nın aktardığına göre Dışişleri Bakanının tekliflerine Golda Meir'in yaptığı katı negatif yorumlara Nixon, cevap olarak İsrail yöneticilerine ABD'nin onlara zorla hiç bir şey kabul ettirmeyeceğini iletmişti. Ardından 19 Ağustos'ta öne sürülen ikinci Roger Planı'nda artık genel değil de "aralıklı" çözüm önerilmekteydi. Bu plan Mısır, Ürdün ve İsrail tarafından

kabul edilmişti. İki ay sonra İsrail BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını da kabul etmişti.

Bu çözüm sürecine hareketlilik verebilirdi. Fakat böyle bir olumlu gelişmenin yanında SSCB'nin Süveyş Kanalı bölgesinde askerî çatışmaya sürüklenme tehdidi oluşmuştu. Bu konuda yazıldığı haliyle tekrarlıyorum: 1969'da İsrail Hava Kuvvetleri Mısır topraklarının içlerine baskınlar düzenlemeye başlamıştı. Ocak 1970'te Abdülnasır Moskova'ya gelmişti. Sovyet yönetimi, Mısırı "yer-hava" füze kompleksiyle donatan hava savunma sisteminin kurulmasına karar vermişti. Komplekslerin kurulması için Mısır'a avcı uçaklarının koruması altında Sovyet uzmanlar gönderilmişti.

Böyle sert ve karmaşık koşullarda Sovyet-İsrail özel görüşmelerinin yapılması konusunda her taraftan sinyaller gelmeye başlamıştı. Aynı sinyaller İsrail yönetiminden de gelmişti. Çözüm sürecinde ABD'nin güdümünde olan ülkeler de bunu istemekteydi çünkü ABD, SSCB'nin İsrail'le temaslarda bulunmaması halinde ihtilafın çözümünde yer almayacağını gerekçe göstermekteydi. Böyle bir sinyal Sedat'tan da gelmişti.

İsrail Yönetimiyle Özel Görüşmeleri İçeren GM'nin "Özel Dosyası"

L. İ. Brejnev'in danışmanı E. Samoteykin Ortadoğu ve Mısır'da SSCB için olumsuz değişiklerle ilgili olarak TASS'ta yazdığım makalenin N. V. Podgorni tarafından kaldırılmasına yönelik öfkesini saklamıyordu bile. Samoteykin görüşlerimi bizzat Brejnev'e yazmam için beni ikna etmişti. Böylece 28 Temmuz 1971 tarihli "Ortadoğu krizi ile ilgili bazı meseleler " adlı pusulamı yazmıştım.*

Pusulamı Brejnev'e sevk eden E. Samoteykin kendi yazısını da eklemişti: "Görüldüğü gibi yoldaş Primakov'un önerileri genel olarak kaleme alınsa da ilgiye değerdir."

* İleride gösterilecek belgeler Rusya Federasyonu Başkanı'nın arşivinden alınmıştır.

İşte pusulamdan bazı alıntılar:

"Ortadoğu krizinin başlamasının üzerinden dört yıl geçti. Aşağıda belirtilen bazı negatif faktörler sezilebilmektedir:

1. İsrail-Arap güç oranında Arap ülkeleri lehine köklü değişiklik olmamıştır. Zamanın İsrail'in lehine işlemekte olduğu sıkça duyulmaktadır. Herhalde insan kaynaklarının orantısızlığı, Arap ülkelerini İsrail'le teknik ve ekonomik açıdan aynı hizaya getirecek gelişen işlemleri dikkate alarak esaslandırılmaktadır. Fakat kısa ya da orta vadeli olsun, 15-20 yıllık süreç incelemeye alınırsa tarafların askerî olanaklarını aynı hizaya getirmenin imkânsız olduğu görülmektedir.
2. Eski görüşlerin aksine bu dönemde Arap dünyasını bölen merkezkaç güçleri Arap birliğine götüren merkezcil güçleri aşmaktalar. İsrail'den sürekli yayılan tehdidin ortadan kaldırılması gibi bir faktör bile Arapları bir araya getirememiştir.
3. Olanlara bakarak İsrail saldırganlığının sonuçlarını ortadan kaldırma mücadelesinin dört yıllık döneminin genelinde Arap dünyasında ihtilal sürecinde hızlı gelişme olmadığı görülmektedir.
4. Altı gün savaşı sonrasında başlangıçta ABD, itibar ve etkisinde gözle görülen kayba uğramasına rağmen bazı konularda eski pozisyonlarına geri dönmeyi başarmıştı. Arap ülkelerinde, Ortadoğu ihtilafının çözüm sürecinde ABD'yi belirleyici faktör olarak görme eğilimi gelişmektedir.

Sovyetler Birliği Ortadoğu'da rağbet görmektedir ve 'müttefik' hükümetlerden tüm önemli konularda bizim çıkarlarımıza zarar vermeyerek açık, içten ve tutarlı davranışları haklı olarak beklemektedir.

Arap ülkelerinde olan sabit rotamızın yanı sıra İsrail ve ABD'ye yönelik bazı öncelikli adımların atılmasında yarar vardır. Ayrıca Washington'un manevra için belirli olanaklarının var-

lığı Ortadoğu ihtilafına sürüklenen her iki tarafa yönelik aktif siyaset uygulamasına bağlıdır."

Bunu yazarken ben tam bir ay önce Helsinki'den gelen şifreli telgraftan bihaberdim. Telgrafta Finlandiya Dışişleri Bakanı Leskinen'in 28 Mayıs'ta Sosyalist Enternasyonal konseyinin oturumları arasında Golda Meir ile yaptığı sohbetten, Meir'ın SSCB'yi geçici dava vekilimizdir diye bildirdiği anlatılmaktaydı. Meir ondan "herhangi bir zaman, herhangi bir yerde ve herhangi bir düzeyde Ortadoğu konusunda fikir alışverişinde bulunma amacıyla" Sovyet temsilcileriyle bir görüşme organize etmesi ricasında bulunmuştu.

3 Haziran'da SBKP GM Politbürosu bir karar almıştı: "Yoldaş Y. V. Andropov GM Politbüro oturumunda fikir alışverişi ile ilgili konunun düşünülmesi ile görevlendirilmektedir ."

23 Temmuz'da SBKP GM sekreteri K. U. Çernenko L. İ. Brejneve şu pusulayı iletmişti:

Sayın Leonid İlyiç

Avustralya temsilcisi H. Houk ile yapılan görüşmenin özetini yoldaş A. N. Şelepin göndermişti ve beni özel olarak arayarak bizzat size göndermemi istemişti.

Selamlar - K.Çernenko.

Görüşmesinin içeriğini değiştirmeden tüm ilamları koruyarak verilmektedir.

Çok gizli

Sadece iki adrese:

Yoldaş KİHİLENKO A. P. (şahsen)

Yoldaş GROMIKO A. A. (şahsen, derhal verilecek)

Avustralya merkez sendika Başkanı Fok; Cenevre, Roma ve Tel Aviv seyahatinden sonra Sovyetler Birliği'nde kabul edilmeyi ve görüşmeyi ısrarla rica etmekteydi. Israrı üzerine Fok'la görüşmüştüm...

Birdenbire Ortadoğu ihtilafından konuşmaya başlamıştı. Fok İsrail'de bulunurken Başbakan, Başbakan yardımcısı ve Dışişleri Bakanı ile görüştüğünü söylemişti. Onun Sovyetler Birliği'ne gideceğini bilerek Sovyet hükümetine olabildiğince aşağıdaki bilgileri götürmesini istemişler: "İsrail hükümeti 1967'de Altı Gün Savaşı sonucunda edindiği sınırlarına bağlı kalmamaktadır. Taviz vermeye, bugünkü bulunulan sınırlardan çekilmeye hazır olduklarını ve ona İsrail hükümetinin bu düşüncesin Sovyetler Birliği hükümetine iletmesi konusunda ricada bulunmuşlar... İsrail hükümeti, Golan Tepeleri sorununun olumlu bir şekilde incelenmesine ve hem İsrail hem Arap devletlerine kabul edilebilir bir çözüme kavuşturmaya hazırdır. Onlar bu konuda yapıcı müzakerelere gitmeye ve taviz vermeye hazırlar. İsrail, kendi sınırlarının güvenliği konusunda büyük önem taşıyan Şarm el-Şeyh bölgesi hariç Sina topraklarını terk etmeye hazır.

İsrail hükümeti Süveyş Kanalı ve Ürdün Nehri'nin Batı yakası sorununu çözmeye hazırdır ve bu konularda başarılı görüşmelerin geçmesiyle varılacak uygun koşulların sonucunda olumlu bir anlaşmaya varabileceğini düşünmektedir. Ancak İsrail hükümeti Ürdün ordusunun Ürdün'ün Batı yakasını almasını istememektedir. İsrail için en zor konu Kudüs'tür. Biz, onların çoğunluğunun yaşadığı işgal edilen topraklardan gitmek istiyoruz. Bu İsrail hükümetinin samimi pozisyonudur ve Sovyet hükümetinin buna inanması ricasında bulunmaktadır. İsrail hükümeti Sovyet hükümetinden Arap devletleri hükümetlerine bu konuda kendi etkisini ve otoritesini göstermesini rica etmektedir." İsrail'in Başbakanı ve Dışişleri Bakam, Fok'tan bir de İsrail hükümetinin Sovyetler Birliği'yle diplomatik ilişkilerini yeniden kurmayı çok istediği görüşünü Sovyetler Birliği hükümetine iletmesi ricasında bulunmuşlar.

"Bugün tüm dünya Nixon'un Pekin gezisini konuşmaktadır. Fok'un düşüncelerine göre, SSCB Nixon'un inisiyatifini ele geçirmek zorundadır ve derhal İsrail'le temasların yeniden kurulması yolunda adımlar atmalıdır. Bu, onun kanaatine göre, Nixon'un Pekin konusunda dünyanın toplumsal düşüncesini gölgede bırakarak SSCB'ye Ortadoğu çözümünde önceliği kendi eline geçirmesi imkânı verecektir. Bu strateji uygulandığı takdirde kazanan taraf SSCB kaybeden taraf ise ABD olur..."

22.12.1971 y. A.Şelepin

Aynı zamanda Sedat'tan da sinyaller gelmişti. 23 Temmuz'da Kahire'den gelen şifreli telgrafta GM sekreteri B. N. Ponomarev Sedat'ın ona söylediklerini yazmıştı: "İsrail'le SSCB'nin değil de sadece ABD'nin görüşmesi çok kötüdür. Sedat İsrail'le olası görüşmeleri kurma yolunun Sovyet tarafının takdirine bırakıldığının altını çizmektedir."

Böylece çok gizli damgası taşıyan "Özel dosya" ortaya çıkmıştır. Bu dosya İsrail yönetimiyle Ağustos 1971'den Eylül 1977'ye kadar aralıklı olarak süren özel görüşmelerin uygulamasını belirtmişti. Bu temasları başlangıçta sadece yalnız ben sonra da KGB'nin sorumlu görevlisi İuri Vasilyeviç Kotov ile beraber yürütmekteydim. Zamanla diğer resmî olmayan bağlantı kanalları oluşturulsa da bizimki anlaşılan ana kanal olarak kalmıştı. İsrail'le diplomatik ilişkilerin olmadığı dönemde bile Sovyetler Birliği farklı açılardan hareket ederek süreçte uzlaşmalı, her tarafın çıkarlarına uygun Ortadoğu çözümlemesini getirmeyi denemekteydi.

Eban, Meir ve Dayan ile Görüşmeler

Çok gizli

Özel dosya

Y. Y. Andropov, Gromiko dikkatine

GM Politbüro 5 ağustos 1971 tarihli oturumun tutanak 12 özeti

Mesele SSCB Dışişleri Bakanlığı (İsrail konusu)

İsrail'in resmî temsilcileriyle gizli temasların yapılması için İsrail'e Y. Primakov gönderilecektir.

Y. Primakov'a İsrailli yöneticilerle yapılacak görüşmeler konusunda verilecek talimatlar projesinin onaylanması.

Kahire'de SSCB elçisine verilecek talimatların onaylanması.

GM sekreteri.

Alıntı yaptığım tüm bu belgeleri, kitabımı yazarken ricam üzerine gizliliğinin kaldırıldığında, ancak otuz yıl sonra gördüğümü söylemem lazım. Ayrıca böyle önemli bir misyonun gerçekleştirmesi için görevlendirildiğimden ancak verilmiş karardan sonra haberim olmuştu. Ben o zaman Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkileri Araştırma Enstitütüsü'nün genel müdür yardımcısıyken eşimle Macaristan'da Balaton Gölü'nde yıllık izinimi geçirirken Budapeşte'den elçimizin görevlisi gelerek "Acilen Moskova'ya uçmanız gerekiyor" demişti.

Ne olmuştu? Aklıma korkunç düşünceler girmekteydi. Yanımızda olmayan oğluma bir şey mi olmuştu? Verilen görevi bu derecede coşkulu bir şekilde gerçekleştiren elçilik temsilcimizin açıklaması beni azıcık da olsa teskin etmişti: "Eşiniz tatile devam edebilir, acil olarak sadece sizi çağırıyorlar."

Moskova'ya gelmiştim. Apronda beni arkadaşım Vladilen Nikolaeviç Fedorov karşılamıştı. Havalimanında görüştüğümüz dönemde General Fedorov Sovyet dış istihbaratının Orta-

doğu daire başkanıydı. Ondan çağırılma nedenimi hemen öğrenmiştim. Ardından İ. V. Andropov, A. A. Gromiko ile görüşmeler ve yolculuk konusundaki talimatlarla birlikte itinalı tanışma faslı devam etmişti.

Bu gezinin Paguosh konferansında tanıştığım İsrail'in nükleer enerji komisyon Başkanı Ş. Freyer'in yardımıyla gerçekleşmesine karar vermiştik. Sempatik, liberal, samimi, sohbete eğilimli bir insan olan Profesör Freyer, SSCB ile yakınlaşmak isteyen çevreye mensuptu. Onun konumu "İsrail'in üst düzeyine" çıkmasına izin vermekteydi. O zaman bile bana SSCB ile İsrail'in görüşmelerini "en azından resmî olmayan düzeyde" organize etmenin faydalı olacağını söylemekteydi.

Freyer'e onunla Roma'da görüşmek istediğimi iletmiştik. Orada, o büyük azmiyle benim gizli Tel Aviv gezimin organizasyonunu üzerine almıştı. Geziden önce Moskova'da görüştüğüm herkes misyonumun gizliliğini sürekli bana hatırlatmaktaydı. Freyer Roma'ya İsrail'in Dışişleri Bakanı'nın kabine Başkanı Baron'la gelmişti. Elimde Köln biletiyle 28 Ağustos 1971'de Roma havalimanı transit salonundan güzergâhı Tel Aviv olan İsrail uçağına binmiştim.

Meskûn binanın bir dairesine yerleştirilmiştim. Saklanmam gerekiyordu, kendimi pek rahat hissetmiyordum, tanımadığım bir ülkede yalnızdım, hep düşünüyordum: Bir şeyler olursa kimsenin ruhu duymaz. Fakat aynı zamanda İsrail için bu "bir şeyler olmasının" işe yaramadığını anlamaktaydım. Yorgun düşmüştüm, tüm bu düşünceler geri çekilmişti ve ben derin bir uykuya dalmıştım. Ertesi gün İsrail'in Dışişleri Bakanı Aba Eban ile görüştüm. Başlangıçta bana İsrail'in yaratılışı, Arap ülkelerle ilişkilerinden ders vermeye kalkışarak hararetle Sovyet siyasetinden olan şikâyetleri anlatmaya başladı. Burada lafını kesmeye karar vermiştim: "Siyasetinizin kusurları konusunda bizim daha fazla söyleyeceklerimiz var. Fakat görüşmemizin manasının böyle bir 'letafet' teatisinde olmaması kanaatindeyim." Eban'ın önceden hazırlanmış metinden okuması ve misyonumun resmî ol-

mayan durumunu bahane ederek benim reddettiğim sohbetimizin tutanağını kaydetme teklifi çok ilginçti. Sonra o Meir'in Finlandiya girişimini "resmî temasların teklifi" olarak yorumlamaya çalışmıştı. Fakat verdiğim tepkilerimden dolayı Eban'ın aşırılığa kaçtığını anlayarak Başbakan danışmanı Dinrih sohbetimizde ortaya girerek Meir'in onun huzurunda her şekilde temasları teklifi ettiğini söyledi. Dinrih bununla kalmayarak Eban'a bir not iletti, fakat o hâlâ benim "kimi temsil ettiğimi -Gromiko, Andropov ya da başka birini-" öğrenmeye çalışmaktaydı. İsrail Başbakanı'nın teklifi üzerine Sovyet yönetimi tarafından İsrail'e resmî olmayan gizli misyon ile gönderildiğimi söylemek zorunda kaldım.

Böyle bir başlangıcın misyonuma faydası olmayacağı gibi bir sonuca varmak mümkündü. Fakat sonradan Başbakan Golda Meir ve Savunma Bakanı Moşe Dayan ile yaptığım görüşmeler karamsarlığımı biraz azaltmıştı. Hiç olmazsa bu görüşmeler İsrail'in pozisyonunu daha iyi belirtmeme imkân vermişti.

Golda Meir tecrübeli bir siyasetçiydi. Gerçek bakışlarını masum, şirin tebessümünün arkasına saklamayı bilirdi. Oysa bu bakışlar duygusallıktan çok uzaktı. Bir kez Ben-Gurion bile "hükümette sadece gerçek bir erkek var o da Golda Meir" demişti. Ben bu sözlere şunu ekleyebilirim: "Bazen fazlasıyla heyecanlı bir 'erkek'." 1898'de Kiev şehrinde doğan Golda Meir'in ailesi o daha küçük bir kızken ABD'ye göç etmiş. 23 yaşından beri Filistin'de yaşayarak Siyonist harekette aktif faaliyetlerde bulunmaktaydı.

Moşe Dayan ise Meir'den ölçülülüğü ve askerî doğrululuğuyla fark ediliyordu. Dayan 1915'te Filistin'de doğmuştu. Yeniyetme gençken Hagan'ın askerî örgütüne katılarak İngiliz manda hükümeti tarafından tutuklanmıştı ama İkinci Dünya Savaşı sırasında serbest bırakılarak İngilizlerin Suriye çıkartmasından önce yapılan araştırma harekâtına katılmıştı. Orada yaralanmıştı - dürbün'ün kırıkları gözüne girmişti. Hayatta kalmıştı ama hayatının sonuna kadar gözündeki yarayı saklayan siyah sargıyı takmak zorunda kalmıştı. Orduda çabuk yükselerek Genelkurmay Başkanlığı ve Savunma Bakanlığı görevini yapmıştı. 1977'de

seçimleri kazanan Begin'in teklifiyle Likud Partisi'nin üyesi olmamasına rağmen Dışişleri Bakanı olmuştu.

Çok yaygın olan kanaatin aksine ne Meir ne de Dayan Rusça konuşmaktaydılar.

Eban'dan farklı olarak Meir sohbetimize hemen dostane bir hava vermeye çalışmıştı. Kuşkusuz Eban'dan ayrıldıktan sonra İsrailli tercüman (İsrail yönetimiyle görüşmelerimiz Rusça ve İbranice dillerinde tercüman vasıtasıyla yapılmaktaydı) "Galiba temasları başlatma teklifine boşuna cevap vermiştik" dediğimi ona iletmişti. Ve bizim buluşmamızın Başbakanlık rezidansında değil de onun evinde, Batı Kudüs'te geçmesi önceden düşünülmüş bir adımdı. Beni selamlayarak Meir sohbetimizi Moskova'ya olan hayranlığını dile getirerek açmıştı ve "Şimdi işimize dönelim. İsrail Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin gelişmesini istemektedir. Biz hiçbir zaman SSCB'ye karşı eylemlere katılmayacağız. ABD bize bizim siyasetimizi dikte edemeyeceğini de çok iyi bilmektedir." demişti. Ancak Meir, Ben-Gurion'un talimatı üzerine Washington'la İsrail'in NATO'ya katılma görüşmelerini sürdürmekteydi. Doğrudan söylememeye karar vererek, kısa zaman önce Dayan tarafından ABD'nin "İsrail'in askerî önemini görmemezlikten gelerek hâlâ NATO askerî sistemine katmadığı" konusunu nasıl değerlendirebileceğimizi sormuştum. Her halde benim çıkışım hedefini bulmuştu, çünkü ertesi gün Dayan benim Meir'le yaptığım konuşmaya gönderme yaparak söylemişti: "Hemen altını çizmek istiyorum ki beyanım İsrail basınında yayımlanırken tahrif edilmiştir. Bize ABD'nin himayesi gerekli değil, aynı zamanda onların hedefleri ve çıkarları için de savaşmak istemiyoruz. Bize sadece silahlandırma lazım ve bunu NATO'ya girmeden de temin edebiliyoruz."

Meir da İsrail'in güvenliğini kendi çabalarıyla sağladığı konusunu vurgulamıştı. Ben de "Güvenlik Arapların hayati önem taşıyan toprak sorunundan ayrı tutulmamalıdır. Arap âleminde çok fazla bulundum ve biliyorum ki sokak 1967'de işgal edilen toprakların kurtuluşunu reddeden her hükümeti ezer." demiştim. Ben bunu söylerken Meir'ın yüzü ekşimişti.

"Yeni bir savaş tehlikesi olsa bile İsrail Haziran 1967 durumuna geri dönmeye ilişkin ne Arapların ne ABD'nin ne de diğer büyük devletlerin diktasını kabul eder." diye parlamıştı Meir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1967 tarihli kararının eski duruma dönme anlamına gelmediğini, çünkü komşular tarafından İsrail'e tanınma getirerek sınırlarına ulusal hak statüsü vermekte olduğunu ve nihayet İsrail'e güvenlik garantisi verdiğine ilişkin sözlerimin hiçbir tesiri olmuyordu.

"Garanti olmadan da güvenlik elde edilebilir. BM ordusu sekreteri Hammerşeld'in gemilerimizi korunma garantisi neredeydi? Golan Tepeleri'ne tanklarımız az kalsın dikey çıkmaktaydı ve çok fazla kaybımız vardı. Bundan sonra onları geri vereceğimizi mi sandınız? Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı bölgesinde "yıpratma savaşı" başlattığı zaman bizim her sabah gazetelerde kaybettiğimiz insanların resimlerini yayımlayarak bildiri yaptığımızı haber alırken, böyle bir ulusun kazanamayacağını söylemişti. O hiç bir şey anlamamıştı." Meir daha da fazla sinirlenerek devam etmekteydi.

Kendilerini ABD'den bağımsız göstermeye çalışmaları ciddiye alınmayabilirdi, çünkü istihbaratımız başka bir şey söylemekteydi. Fakat İsrail; ABD, BM ya da diğer büyük devletlerden gelecek güvenlik garantisinin reddedilmesine aynı ölçüyle yanaşmamalıydı. Moskova'nın, uluslararası güvenlik garantisi teklifinin aslında İsrail'i işgal edilen topraklardan çekilme konusunda daha isteksiz hale getireceğini düşündüğünü de saklamayacağım. Durumun zorlaştığı görünmekteydi. Dayan bu konuda apaçık şöyle söylemişti: "Eğer siz '4 Haziran konumunuza geri dönün ve biz İsrail'in güvenliğini garanti eden tüm tekliflerinizi konuşmaya hazırız' diyerek çözüm sunmaya çalışıyorsanız, o zaman ben böyle bir çözüme katiyen karşıyım. Araplarla uzlaşmamız ancak toprak sorununu katarak gerçekleşebilir."

Sohbetimizin sonunda Meir'ın soğukkanlı siyasetçiliğinden artık iz kalmamıştı: "Eğer savaş olursa biz savaşırız. Eğer bazı uçaklar bizi rahatsız ederlerse biz onları düşürürüz." Bu sözler Mısır hava sahasında İsrail ve Sovyet uçaklarının çatışma tehli-

kesi oluştuğu zamana denk gelmişti. Verdiğim tepkiden Meir çok ileri gittiğini anlamıştı. "Kimin uçaklarını düşürmeye niyetlendiğinizi daha detaylı olarak açıklar mısınız?" soruma, hiç düşünmeden cevap vermişti: "1948'de (ilk Arap-İsrail Savaşı-Y. P.) beş İngiliz uçağı düşürmüştük."

Hemen bu sözlerden sonra Meir, İsrail'in SSCB ile temaslarının önemini anlatmaya başlamıştı.

Bu görüşmenin ardından Baron beni Çin lokantasına yemeye davet etmişti. Yemekte başbaşaydık. İsrail yöneticileriyle temaslara geçmesi için Sovyet temsilcisi gönderilmesi kararı alınması ve belli sorunların görüşülebileceği haberinin doğrudan onun üzerinden alındığını söylemiştim. O ise İsrail yöneticilerine gönderme yaparak yeni çözüm yolları bulunması gerektiğini vurgulamıştı. Ben ise farklı bir çözüm yolu bulamamıştım.

Bir cevap olarak Baron teorik birkaç önermede bulunmak istedi. Mesela, İsrail Mısır toprağı olarak kabul ederse Mısır Şarm el-Şeyh'i İsrail'e vermeye yanaşır mı? Benim bakış açımdan imkânsız olduğunu söylemiştim. Suriye diğer bölgelerde egemenliğini koruyarak Golan Tepeleri'nde daimi İsrail karakollarının yerleşmesine onay verebilir mi? Baron'un diğer sorusuna da buna benzer cevap vermiştim.

Ne zaman ki Meir'ın ima ettiği uçak düşürme konusuna değinmiştim, Baron belli ki heyecanlanmıştı. "Acaba o cevabımızın ne şekilde olacağını anlamıyor mu? Yoksa Amerikalıların nükleer savaşı göze alarak yardım edeceğini mi sanmakta?"

"Hayır, kesinlikle hayır. Gelmeniz çok mühimdir. Karşılıklı güven sağlanmalıdır." diye hızla cevaplamıştı Baron ardından SSCB'nin İsrail'le diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulması konusunu açmıştı. Bu konuda konuşma yetkim olmadığını söylemiştim.

Dayan'la görüşmem Batı Kudüs'te Hilton Oteli'nde olmuştu. Kapalı garaja arabayı park ederek yukarı asansörle çıkmıştık. Otel odasında beni bekleyen Dayan: "Bana buraya gelerek sizin-

le görüşmem emredilmişti." demişti. Ve "Emirleri sizin verdiğinizi sanıyordum" cevabımı duyarak gülümsemişti. Belli ki Meir ve Baron ile görüşmemden haberdar olan Dayan İsrail'in "Mısır'da Sovyet personelle çatışmalardan kaçındığını ve İsrail hava kuvvetlerine bu konuda özel talimatlar verildiğini" söylemişti. Bu arada onun söylediklerine göre kanal bölgesinde ateşkesten önce İsrail uçakları bizim uçakların saldırısına uğramışlardı. "Saldırıların devam etmesi halinde, bizim ya kanaldan çekilmemiz lazım ya da havada karşılık vermemiz gerekecektir. Son seçeneği kabul etmekten başka çaremiz kalmıyordu" demişti. Diğerlerinin, mesela SSCB'nin seçeneklerinden yoksun olduğu mu sanılmaktaydı diye sormuştum. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin de gerginliğin azaltılmasını ve Ortadoğu'nun sorunlarının çözümlenmesi isteğinin altını çizerek aynı zamanda ülkemin hem İsrail hem de Arap toplumunun çıkarlarına, barış sağlama siyasetinden çıkan bir sıra yükümlülüğüne onun dikkatini çekmiştim. Bunun yanı sıra Ortadoğu bölgesinin bizim sınırlarımıza olan yakınlığından dolayı SSCB'nin Ortadoğu'da olanlara karşı hassasiyetini ve ihtilafın istikrarlı çözümünü istendiğini de belirtmiştim. İstikrara ancak uzlaşmacı çözümlemelerin üzerinde gidilebilirdi.

Bu konuda Dayan münakaşaya girmemişti. Savaşın çözüm olmadığı gerekçeme de itiraz etmemişti. "İsrail'in Mısır'ı ya da Suriye'yi işgal edemeyeceğine, ya da işgal altında tutamayacağına, ayrıca hiç kimsenin buna izin de vermeyeceğine" dair sözlerime Dayan şöyle bir tepki vermişti: "Fakat Araplar da askerî eylemlerin yeniden başlatmasıyla bir sonuca varamayacaklar"

Elbette Filistin devleti konusu da atlatılmamıştı. Dayan burada da olabildiği kadar dobraydı: "Filistin topraklarında biz de varız, Ürdün de var . Bu bizim için tatmin edicidir."

Yaptığım konuşmalardan İsrailli yönetimin Sina'dan askerî birliklerinin en azından kısmen çıkartılmasına onay verebilecekleri hissedilmekteydi. Fakat Meir ve özellikle Eban "Amerikan fikrini" belki göstermelik olsa da yadsımaktaydılar.

İsrail yönetiminin 1967'den sonra oluşan durumu korumaya çalıştığı ortaya çıkmaktaydı.

Aslında görüşülen çoğu konuda yaşanan gerginliklerin özellikle Baron ve Freyer tarafından misafirperverlik sınırları içerisinde azaltılmaya çalışıldığı hissedilmekteydi. Macaristan tavernasında bir akşam yemeği aklımda kalmıştı. Yemekte Baron eşiyle ve Başbakanın özel kalem sekreteri Lu Kaddar bulunmaktaydılar. Özel kalem sekreteri beceriksizce sosyete sohbetine karışarak belli ki bayağılığı çekemeyen Baron'un eşini mahcup etse de o yine de Madam Kaddar'a herhalde önemini dikkate alarak dıştan de olsa saygıda kusur etmemeye çalışmaktaydı.

Freyer ile sinemaya gitmiştik. Hangi film seyrettiğimizi hatırlamıyorum ama salonu dolduran seyircilerin hem dış görünüşleri hem de hareketleriyle Araplara bu kadar çok benzemesi beni şaşırtmıştı. Filmin şeridi yırtılınca aynı şekilde ıslık çalmaktaydılar ki kendimi Şam'da ya da Bağdat'ta sanmıştım. İsrail'in Kuzeyini ziyaret etmiştim. Ama işgal edilen topraklara -Golan Tepeleri'ne ve Batı Şeria'ya- geçmeyi reddetmiştim. Bana eşlik eden rehbere "Finlandiya'dan bilim adamı" olarak tanıtılmıştım.

Not defterimde geziden kalan izlenimleri kısa kısa kaydetmiştim: "Kuzey bölgeleri. Hakikaten her yerde sığınaklar var. Kibutslarda dinî etki zayıf. Sinagoglar yok. Çocuklar ayrı yaşamakta. Spor sahaları, küçük havuzlar. Her gün cumartesi dahil saat 4 – 7 arası veliler çocuklarını alabiliyorlar. Lokantalar herkes için ortak. Misafirleri gelince yemeyi eve almaya izin verilmektedir. Yerel idaresi üretim araçlarına sahip. Çoğu Kibuts'larda fabrikalar mevcut. Çocuğun, üniversiteye girmesine kadar her kararı mecliste alınmakta. Kibuts'tan ayrılabilir ama her şeyi cemaate bırakmak şartıyla. Mülteci kasabalar. Evler çok farklı. Her evde özel oda- sığınak. Yollarda çok fazla asker var. Otostop yapıyorlar. Zorunlu askerlik süresi: Erkekler için üç yıl, kızlar için ise iki yıl."

Roma'ya dönmeden önce Baron, Meir'ın görüşünü dile getirerek, konumlarımızın anlaşılması ve dört yıllık aradan sonra ku-

rulan temaslar açısından görüşmelerimizin olumlu geçtiğini düşündüğünü söylemişti. Baron mevcut zeminde temasları devam ettirmemizi teklif etmişti.

Moskova'da benim detaylı raporum olumlu karşılamıştı. Kahire'de SSCB elçisine Başkan Sedat'ı Sovyet temsilcisinin İsrail ziyareti konusunda bilgilendirmesi talimatı verilmişti.

Viyana Teması: Sovyet Arabuluculuğuna İsrail'in İlgisini Çekme Teşebbüsü

İsrail hükümetinin temsilcileriyle "İsrailli yöneticilerle temasların güçlendirilmesi ve Ortadoğu ihtilafının taraflar tarafından ayrıntılı olarak görüşülmesini amaçlayan" müzakerelerin Viyana ya da Gaaga'da uygulamasına 24 Eylül'de Politbüro tarafından karar verilmişti. Görüşmelerin ve bağlantıların sağlanması ilk durumda olduğu gibi Devlet Güvenliği Komitesi'ne (KGB) verilmişti.

Görüşmelerin Viyana'da yapılması kararlaştırılmıştı. Benimle görüşmeye İsrail'in Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Gazit ve Baron geleceklerini bildirilmişti. 7 Ekim 1971'de Viyana'ya gitmiştim. Buluşmalar farklı şehir dışı restoranlarda geçmekteydi.

Bu görüşmelere Moskova büyük önem vermekteydi çünkü görüşmeler SSCB'nin Ortadoğu krizinin siyasi çözümünün planını açıkladıktan sonra gerçekleşmekteydi. Sovyetlerin planı şuydu: İlki, İsrail'in 1967'de işgal etiği topraklardan çekilmesi İsrail ile tüm Arap devletlerin arasında barışın sağlanmasıydı. İkincisi, askerlerin çekilmesi iki aşamalı olacağından dolayı bu aşamalar gerçekleştikten sonra barışın sağlanması. Üçüncüsü, bu bölgede bulunan tüm devletler için sınırların güvenliği için tedbir alınmasıydı. Bu konuda en mühim olanı da Arap devletleri tarafından Sovyetlerin planının genel hatlarıyla kabul edilmesiydi. Çünkü daha dört yıl önce BM Genel Kurulu'nun olağanüstü toplantısında da Latin Amerika modelini reddeden Arap devletleri hiçbir şart-

la savaşa son verilmesine ve İsrail'le barışın sağlanmasına yanaşmamaktaydılar. Arapların elinin güçlenmesi Sovyetler Birliği'nin sıkı çalışmalarının sonucunda meydana gelmişti.

Viyana'da yapılacak olan görüşmelerin çözüm sürecini geliştirmeyi hedeflediği apaçıktı. Politbüro tarafından onaylanan İsrail yönetimi temsilcileriyle görüşmeler konusunda bizim pozisyonumuzun propaganda eğilimli olmayıp ihtilafa sürüklenen tüm tarafların menfaatine yönelik olduğunu vurgulamaktaydı. Sovyet teklifinde özellikle İsrail sınırının güvenliğinin ve bu bölgenin tüm deniz yollarında denizciliğin serbest bırakıldığının garantisi verilmekteydi.

Belli ki Sovyetler Birliği uzlaşmalarda yapıcı arabuluculuk rolü oynamak istemekteydi. Benim görevim sadece planımızı anlatılmakla kalmıyordu. Aynı zamanda somut İsrail tekliflerini özellikle yapıcı nitelikte olanlarını ciddi bir biçimde inceleyerek değerlendirmekti.

Biz "ara çözüm" olarak Süveyş Kanalı'nın açılmasını reddetmiyorduk. Dahası da var. Kanalın açılmasına yönelik Mısır Başkanı'nın tüm tekliflerini tek tek inceleyerek şu ya da bu konumun İsrail tarafından kabul edilme hazırlığı konusunda bilgi edinmemiz emredilmekteydi. Aynı zamanda İsrail'in bu konuda esneklik göstermemesi halinde Mısır'ın yeni silah talebinin artacağını ve Sovyetler Birliği'nin Kahire'nin taleplerine olumsuz cevap vermesinin zor olacağını doğrudan söylememiz gerekmekteydi.

Ancak muhatabımız kesinlikle somut sorunları görüşmek istememiş ve uzlaşmalarda ilerleme imkânı kaçırılmıştı. Gazit'ın söylediği gibi, Sovyetlerin tekliflerinin BM mekanizmasının zemininde kurulması İsrail'i tatmin etmiyormuş. Büyük devletlerin garantileri de kabul edilemezmiş. Yine aynı gerekçe duyulmuştu. İsrail'in güvenliği ancak 1967'de işgal edilen toprakların elde tutulması ile sağlanabilirmiş. ABD ile mutabakat ederek ya da etmeyerek İsrail oluşan durumun ciddiyetini hesaba katmayarak

ya da belki 1967 zaferinin coşkusu altında Arap ülkelerine kendi tutumunu kabul ettirmeye alışmıştı.

İsrailli yönetimin daha 1971'de Araplarla barışı sağlama şansı vardı. Altını çiziyorum, sadece Sedat'ı değil, tüm Arapları kastediyorum ve Sovyetler Birliği de yardım etmeye hazırdı.

Bununla birlikte hem Gazit hem Baron kişisel olarak genel uzlaşmalarla bağlantılı olmayan konularda anlaşmaya çalışmaktaydı ve bunu saklamıyorlardı bile. Örneğin, İsrailli askerlerin çekilmesinin ikinci aşamasını daha geç döneme alma olanağı. Fakat konu yine sadece Sina için açılmaktaydı. Ya da daha önce konusu açılan Şarm el-Şeyh ve Gazze'nin "Arap ülkelerin egemenliği koruyarak" İsrail'e verilmesi. Ben önceden bu konuların ancak genel çözümlerin sınırları içinde görüşebileceğini ve kesin bir şekilde "barış için toprak" formülüne bağlamak konusunda onların dikkatini çekmeye çalışmıştım. Gazit böyle bir yönü hemen kapıdan geri çevirmekteydi. Baron ise daha ılımlı havada olsa da kabul etmiyordu.

İsrailliler Mısır'da bulunan 9 savaş esiri konusuna değindiler. Dört ağır yaralı ya da en azından birinin -kurşun yaralarından felç olan uçak pilotu Yal Ahikar'ın- serbest bırakılması talebinde bulunmuşlardı. Bunun yanı sıra İsrail'de bulunan 60'ı aşkın Mısırlı savaş esirine ilişkin herhangi bir teklifini görüşmeye hazır olduklarını bildirmişlerdi.

Tel Aviv'deki gibi SSCB'den Yahudilerin İsrail'e iltica konuları açılmıştı. O zamanlarda artık eskisi gibi iltica doğrudan engellenmese de özendirmemek için bir sürü tedbirler alınmaktaydı. Göç etmek isteyenler işten çıkartılmaktaydılar. İsrail'de ise özellikle Meir Kahane'nin adamlarının yaptıkları Sovyet karşıtı kampanya büyümekteydi. Ben de Gazit'e: "Eğer siz aleni olarak Kahane'nin kışkırtıcı faaliyetlerini kınasaydınız Moskova bundan iyi anlam çıkarabilirdi." demiştim.

15 Ekim'de yapılan son görüşmemizde Baron, Viyana gezisine büyük önem verdiğini söylemişti. Onları iki kez Meir ka-

bul etmişti. Onun sözlerine göre görüşmelerimize bu derece ilgi gösterilmesinin nedeni Sedat'ın o dönemde Moskova'da bulunmasıydı.

Temasları Uzatma Zorluğu

Moskova dönüşünde İ. V. Andropov ve A. A. Gromiko tarafından SBKP GM'ye mesaj göndermişler :

SBKP GM

13 İsrail temsilcisiyle kararlaştırılmış gizli kanalından Primakov Y. M. adına mektup alınmıştır. Mektubunda İsrail tarafı Viyana'da geçen görüşmeler konusunda aşağıdaki değerlendirmelerinde bulunmaktadır:

'Geri dönüşümüzde burada (İsrail'de -Y. P.) bulunduğunuz sırada görüştüğünüz yöneticilerimize eksiksiz rapor sunmuştuk. Görüşmelerimizin faydalı geçtiği düşünülmektedir. Eminiz ki zaman zaman yapılan fikir alışverişi büyük yarar sağlayabilir.'

Mektup İsrail Dışişleri Bakanlığı müsteşarı H. Baron tarafından imzalanmıştı.

Yazılanın doğrultusunda var olan gizli kanalın üzerinde İsrail tarafına Primakov Y. M. imzalı cevap gönderilmesinin uygun olduğu düşünülmektedir:

'4 tarihli mektubunuz elime ulaşmıştı. Viyana dönüşünde ben de görüşmeleri rapor etmiştim. Burada alınan sonuçların benzeri değerlendirme mevcuttur.'

İncelemesini rica etmekteyiz.

Andropov Gromiko '3' Aralık 1971 y.

Mektubun üzerindeki karar: "Onaylandı". Kararın altında üç imza bulunmaktadır: Suslov, Kosigin, Podgorni ve Çernenko'nun dipnotu: "L. İ. Brejnev'in bilgisinin dahilinde."

Mart ayının sonunda İsrail'den bir görüşme teklifi daha gelmişti. Bunun yanı sıra mektupta görüşmelerin faydalı olduğu halde "İsrail pozisyonunda yeni bir şey olmadığı" yazılmaktaydı.

Eylül 1972'de Oxford'da (İngiltere) Paguosh Konferansı'na katılmıştım. Oraya gelen Ş. Freyer gelme sebebinin benimle " her iki tarafın ilgilendiği konuların üzerinde görüşme" isteği olduğunu söylemişti. Onun söylediği gibi görüşme talimatını M. Gazit ve "diğer İsrailli yöneticilerden" almıştı.

Freyer her zaman benimle açık konuşmuştu. Şimdi de lafı fazla dolandırmadan İsrail değerlendirmesine göre Sovyet personelin Mısır'ı terk etmesinin SSCB ve İsrail'in ilişkilerinde olumlu etki yaratacağını söylemişti. Verilen talimatlara gönderme yaparak İsrail'in diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulmasının gündeme getirileceğini söylemişti.

Acaba İsrail bu temasları bu ara Mısır'la flört eden Amerikalılara baskı yapmak ve Sovyet–Arap ilişkilerini zora sokması için mi kullanacaktı diye sormuştum. İlginçtir ama Freyer benim düşüncelerimle hemfikirdi. Ama Meir'in bu fikirleri paylaşmadığını eklemişti. Ayrıca Londra'da İsrail elçiliği yoluyla Kudüs'e konuşmalarımızın içeriğini ileteceğini söylemişti.

İ. V. Andropov Freyerle olan görüşmesini Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Merkezi'ne rapor etmişti. Andropov'un pusulasının üzerinde üç imza bulunmaktadır: M. A. Suslov, N. V. Podgorni, A. N. Kosigin.

İsrail temsilcileriyle resmî olmayan zeminde yapılan yeni gizli görüşme 22 -26 Mart 1973'te Viyana'da gerçekleşmişti. İsrail tarafını yeni Başbakan özel kalem müdürü olan Gazit ve Hollanda elçisi olan Baron temsil etmekteydiler. Bizim taraftan da iki katılımcı vardı. Benimle beraber Viyana'ya dış istihbaratın en iyi analistlerinden biri, Ortadoğu konusunu fevkalade iyi anlayan İ. V. Kotov gelmişti. Görüşmemiz İsrail tarafından sağlanan Avusturya başkentinin kenar bölgesinde bulunan müstakil dubleks evde geçmekteydi.

İsrail'in yeni izlenimleri konusunda bazı noktalar dikkat çekicidir. İsrail yönetimi Süveyş Kanalı'nın açılması konusunda Mısır'la kısmı çözüm anlaşmasına yakınlaşmıştı. Bu konuda onlar sadece Sina'dan askerlerin kısmen çıkartılmasını kabul edebilecek duruma gelmişlerdi. Aynı zamanda İsrail Sina dahil 1967'de işgal edilen Arap topraklarından askerlerin çıkartılması konusunda herhangi bir planın öncelikli çizelgesinin yapılmasına da karşı çıkmaktaydı. Ayrıca İsrailliler Sedat'la doğrudan temasların kurulması konusunda ABD'den yardım beklemekteydiler.

Gazit açıkça Mısır'la kısmi çözüme yönelik SSCB'nin katılımına duyduğu ilgisizliği göstermeye çalışmaktaydı. İsraillilerin Mısır'la "ara" çözümün hazırlığı sürecinden Sovyetler Birliği'ni çıkartma konusunda Amerika'yla anlaştıklarına dair elimizde kesin bir bilgimiz vardı. Fakat sürecin son safhasında İsrail ve Mısır arasında yapılacak olan Süveyş Kanalı'nın açılması anlaşması için birçok nedenden dolayı bizim de onayımızın alınması gerekmekteydi.

Bu ve evveldeki görüşmelerin arasından uzun bir süre geçmişti. Baron düzenli ya da düzensiz olarak sürdürülen gizli temasların İsrail ve Sovyetler birliği arasında yaşanan diplomatik ilişkinin yokluğunu telafi etmeye yönelik olarak faydalı olacağını düşünüyordu. Bizim, Kotov'la İsraillilerin temaslarının yeniden başlatılma teklifine geç cevap vermemizin onların tarafından "görüşülecek yeni bir konu olmadığının" ısrarla altını çizmelerine neden olduğunu söyleyebiliriz.

Gerçeğe bakıldığında ise bu nedenlerden sadece biriydi. Diğer neden ise İsrail'le temasların gelişmesini frenleyen bizim tarafımızdan yaratılmış formüldü: Sovyet–İsrail diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulması ancak 1967'de bu ilişkilerin feshine neden olan durumun ortadan kaldırılması halinde mümkündür. Yani İsrail'in işgal edilen topraklardan çekilmesi ve kendi devletini kurması dahil Filistinlilere yasal haklarını temin etmesi halinde. O dönemde Sovyet yöneticilerinden hiç kimse "uzlaşmacılık" ve

"saldırgana yardım etme" suçlamalarına maruz kalmamak için bu formülün değiştirilme teklifini sunmaya cesaret edememişti.

Diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmaması lehine Andropov ve dış istihbarat olumlu bakmaktaydı, Gromiko kararsızdı, Brejnev ise " itiraz etmiyordu". Fakat çoğunluk karşı çıkmaktaydı. İ. V. Andropov ve A. A. Gromiko'nun SBKP Genel Merkezi'ne 1973 tarihinde Viyana görüşmelerinin sonuçları konusunda yazılan pusulada "İsraillilere SSCB Dışişleri Bakanlığı'na başvurulduğu takdirde Hollanda sefaretinde konsolosluk şubesini genişletme konusunu incelemeye alabileceğimiz" teklifi yer almaktaydı.*

18 Nisan 1973 tarihli Politbüro kararında Andropov ve Gromiko pusulası konusunda "Moskova'da Hollanda sefaretinin konsolosluk şubesinin genişletilme bildirimi hariç teklifler onaylanmıştır." yazılmaktaydı.

Bununla birlikte 10-15 Haziran arası Viyana'da İsrail temsilcileriyle yeni görüşmelerin yapılması önerilmekteydi. O dönemde temasların gayriresmî ve gizli olması Sovyet yöneticilerini tatmin etmekteydi ve görüşmeler zamanla resmî düzeye dönüşebilirdi. Sanırım Politbüro'da durum bu yöne meylettiği halde kimse bunu yüksek sesle dile getirmiyordu.

Ancak bu kez İsrail tarafından anlamsız bir savsaklama başlamıştı. Gönderilen mektupları alamamaya başladığımız iddia edildi. Bu ve buna benzer iddialar ilişkilerin umut edilen düzeye gelmesini hep engellemiştir.

Bu arada Ortadoğu konusunda Cenevre konferansı başlamıştı. Bir oturumdan önce Kissinger, Gromiko'ya konferans katılımcıların SSCB ve ABD başkanlarıyla ayrı ayrı görüşme ihtimali olabilir mi diye sormuştu. Eban'ın Gromiko ziyaretinden konuşulduğu anlaşılmaktaydı. Gromiko teklifi kabul etmişti. Eban görüşmeye Gromiko'nun konferansta yaptığı konuşmayı överek başlamıştı, çünkü konuşmada İsrail'in bağımsız devlet olarak var olma hakkının Sovyetler tarafından tanıması net olarak duyulmaktay-

* Hollanda sefareti çatısı altında İsrail temsilciliğin açılması

dı. Sonra Eban dikkatlice Gromiko'nun, Arap devletleriyle husumet ve toprak işgali siyasetinin İsrail'in güvenlik kazanma talepleriyle bağdaşmadığı konusunda yaptığı açıklamaları dinlemişti.

Eban "güvenliği temin eden azami değil asgari koşullardan konuşulduğunu" söylemişti. Fakat İsrail'de seçimlerin yaklaştığı bu dönemde, kendi düşüncelerini somut olarak açıklamamakla birlikte seçimlerde Golda Meir'ın kazanacağından emindi.

Sohbet özünde boştu. İsrail 1967'de işgal edilen toprakların boşaltmasını reddederek aynı zamanda somut konuları görüşmeye yanaşmayarak kendi pozisyonunda hayali gelişmelerin yaşanmasını beklemekteydi.

Eban'la baş başayken Gromiko İsrail'in Sovyetler Birliği'yle diplomatik ilişkilerin yeniden kurulma konusunda yaptığı yoklamalarına değinmişti. Bu sorunun en azından şimdi inceleme imkânı olmadığını söylemişti. "Konferansın ilerleme kaydetmesi ve kesin bir çözüm anlaşması sağlandığı halinde bu konunun vadesi de elbette gelir" diye tekrarlamıştı Gromiko.

Bu görüşmeden sonra bir süreliğine İsraillilerle gizli görüşmeler askıya alınmıştı.

Yeni İsrail Yönetimi: Görüşmelerin Tekrarlaması ve Her İki Taraftan Gelen Hamle

Resmî olmayan görüşmeler, Haziran 1974'te Meir'ın çekilmesiyle Başbakanlık görevini İshak Rabin'in ve Eban'ın yerini Allon'un almasından sonra yeniden gündeme gelmişti.

Bu arada Ortadoğu'da bir dizi değişim meydana gelmişti. Meir'ın görevden çekilmesi 1973'te savaşın ilk safhasında İsrail'in başarısızlığının nedenlerini araştıran "Agranat Komisyonu" raporunun yayımlamasından sonra olmuştu. Savaşın son safhasında gösterilen başarı bile İsrail toplumunda yaratılan psikolojik yarayı kapayamamıştı. Toplum, modern Sovyet silahları

temin eden Arapların üzerinde askerî üstünlüğün daimi olacağını ve askerî güce dayanan İsrail'in güvenliğinin sarsılmaz olduğu konusunda ilk kez ciddi kuşku duymaya başlamıştı. Aynı zamanda, söylediğim gibi FKÖ'nün İsrail'e yönelik duruşunu yumuşatma süreci gündemdeydi. Kabul edilen formüle göre FKÖ, İsrail'i daha tanımasa da bu yönde adımlar atılmıştı: Filistin devletinin "işgalden boşalan topraklarda" kurulması öngörülmekteydi. Filistin Kurtuluş Örgütü'ne uygulanan uluslararası tecrit yıkılmaktaydı. İlk kez BM gündemine Filistin sorunu mültecilere dair değil de Filistinlilerin ulusal statüsünü tanımlama meselesi olarak gelmişti. Arafat'ın konuşması doğrultusunda BM Genel Kurulu Filistinlilerin ulusal bağımsızlığı ve egemenliğinin yasal hakkını beyan eden kararını çıkartmıştı. Bu koşullarda İsrail'in Filistin sorununu çözmesinin " Ürdün seçeneği" havada kalmıştı.

Moskova oluşan durumda Filistin millî devletinin kurulması konusunda İsrail'i ikna etme teşebbüslerine başlaması gerektiğini düşünmekteydi. Bununla birlikte İsrail'in Mısır'la olan kısmi çözümlerinin Cenevre Konferansı'nın çizgisiyle aynı hizaya getirilmesi öngörülmekteydi. Biz bu anlaşmalara mani olmak istemiyorduk, fakat genel çözüm Ortadoğu ihtilafındaki tüm tarafların menfaatineydi. Bilhassa hem Sedat'ın duruşunda hem Kissinger'ın hazırladığı seçenekte Mısır-İsrail bireysel anlaşması ortaya çıkmaktaydı.

ABD Sedat'la "oyun oynarken" İsrail'le olan ilişkilerin çıtasını alçaltmıştı. Ağustos 1974'te ABD Başkanlığı görevine gelen Ford, Mısır'da Amerikan pozisyonlarının güçlenmesine Nixon'dan daha fazla önem vermekteydi. Neticede Mart ayından Haziran 1975'e kadar İsrail'le yeni askerî mukavelelerin akdedilmesi durdurulmuştu.

İsrail, aleyhine oluşan durumu düzeltmeye çalışırken fevri davranmaktaydı. Cenevre Konferansı'na hız vermesi suya düşmüştü. Aralık 1973'te Gromiko'yla görüşen Eban'ın konferansın sürekli çalışması onayına rağmen aralıksız çalışma fikri yok olmuştu. Rota Kissinger'ın hazırladığı Mısır anlaşması seçeneğini

imzalamaya yönelik belirlenmişti. Aynı zamanda Rabin Batı Şeria ve Golan Tepeleri'nde yeni yerleşimlerin inşaatına izin vererek işgal edilen topraklarında hükümetin izni olmadan inşaat yapan "Guş Emunim" firmasının faaliyetlerine göz yummaktaydı. Filistin meselesinin çözümü "Ürdün seçeneği"nin tekrar canlandırılması için çalışılıyordu.

Böyle tutarsız adımların ve 1973 Savaşı'nın çok anlamlı sonucunun arka planında İsrail toplumunun tabakalara ayrılması yatmaktaydı. Ne iktidar bloğu Maarah, ne de Başbakan Rabin ve Savunma Bakanı Peres'in liderlik savaşı kızışan Avoda Partisi'nde birlik vardı. Ortadoğu durumunu belirten tüm bu süreçlerin ve çelişkilerin bileşiğini hesaba alarak SBKP GM Politbüro'su 9 Mart 1975'te İsrail yöneticileriyle yeni gizli temasların kurulmasına karar vermişti ("Gizli dosya"). Bu amaçla İsrail'e iki Sovyet temsilcisinin göndermesine karar verilmişti: Primakov ve Kotov.

Rabin, Allon ve Peres ile Yapılan Görüşmeler

İsrail'de Başbakan Rabin, Dışişleri Bakanı Allon ve Savunma Bakanı Peres ile görüşmelerimiz 4-6 Nisan arası gerçekleşti. Herkesle onların evlerinde buluşmuştuk: Rabin'le Tel Aviv'in yeni semtinde, Allon'la Kudüs'ün eski şehrinin Yahudi mahallesinde, Peres'le saygın Tel Aviv'in Ramat Aviv mahallesinde ve tabii ki bizim daimi partnerimiz Gazit ile Dan Oteli'nde.

Gazit, teknik niteliği bulunan iki soruna değindi. İlki: Gazit'in söylediğine göre, İsraillilere Sovyet yönetiminin dışında çeşitli Sovyet şahıslar da "yanaşmaktalar". "Kanalınız bu bağlantılarda nerede durmaktadır?" demişti. Belli ki Batı'da KGB ajanı sayılan "Evening Star" İngiliz gazetesinin Moskova muhabiri olan Viktor Luis'den bahsediliyor (İsrail'i ziyaret ederek Sovyet–İsrail ilişkilerinin yeniden kurulma imkânları hakkında bir yazı yazmıştı.) Yaklaşık aynı zamanlarda İsrail Elçisi Dinitz, Washington'daki

SSCB Elçisi A. F. Dobrinin'le görüşerek onun üzerinden İsrail yönetimiyle bağlantı kurulmasını teklif etti. Sovyet yönetimi bu imkanı da geri çevirmedi (gerçi bu, İsraillilerin böyle bir yöntemle bizim kanalımızın güvenliğini yoklamak için de olabilirdi). SBKP GM; Politbüro yönergesinde Dobrinin'e Dinitz üzerinden İsrail yönetimi ile temas kurma onayı verirken onun Ortadoğu'daki tüm ülkelerin -İsrail dahil- menfaatlerini koruyan, adil ve sağlam bir barışa ulaşmasına hizmet edeceğini ummaktaydık.

Fakat Dobrinin-Dinitz kanalı olmamıştı ve bu yüzden Moskova bizim kanalımızdan görüşmelerin devam etmesine yönelmişti. Bunları Gazit'e anlatarak; doğrudan rapor verdiğimiz ve emirler aldığımız üst düzey Sovyet yöneticilerine bağlı olduğumuzu söyledik. Galiba yine bir "yoklamadan" başarıyla geçmiştik, yoksa tüm bu görüşmelerimiz gerçekleşmeyebilirdi.

İkinci sorun bizim tarafımızdan ortaya çıkarıldı. Gerçek şu ki tüm Batılı basında Sovyet-İsrail gizli kanalının mevcut olduğu haberi çıkmıştı. Bu konuya değinerek Gazit'ten ülkenin temaslarının gizliliği anlaşmasına bağlı olduğu yeminlerini bekliyorduk. Yine de Batı'da bu haberin nasıl ulaştığını açıklamasını da duymak istiyorduk. Onun sözlerine göre; "Fireyi İsrail değil de sizin rakibiniz" vermişti, yani ABD ima edilmekteydi. Hakikaten, sağcı Amerikan basını Sovyet temsilcilerinin İsrail yolculuğunda, üstelik uluslararası gerginliğin yumuşama döneminde, "ABD için hayati önem taşıyan bölgede" "SSCB entrikası" görmekteydi. Bu şekilde yorumlanması SSCB'yle gerginliğin yumuşatılması karşıtlarının ekmeğine yağ sürmekteydi. Kuşkusuz İsrailliler bizimle görüşmelerinden Amerikan yönetimini haberdar ediyordu. Fire ancak bu bilgilere ulaşabilen birileri tarafından verilebilirdi, mesela CIA. Fakat şüpheler İsrail tarafına da yayılabilirdi. ABD'deki SSCB Elçisi Dobrinin ve çoğu bilirkişiye göre İsrail'in böyle bir adım atması, Amerikan baskısına karşılık Washington'a Ortadoğu çözümlerinin aranmasında başka seçeneklerin de bulunduğunu göstermeyi amaçladığını söylemiştir.

Ancak İsrailliler tarafından bize hiçbir şey söylenmemişti. Oysa biz boş ellere gitmemiştik. İlk kez bize bu görüşmelerin iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelme sürecine hizmet edeceğini beyan etmesi talimatı verilmişti ve her üç İsrail yöneticisiyle de görüşürken bunun altını çizmiştik. Fakat, Cenevre Konferansı'nı yeniden düzenleme çağrımız duyulmadı. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin her iki taraftan da konferansa gelen tekliflere veto koymayacağını ve beraber incelemeye hazır olduğunu belirtmiştik. FKÖ temsilcilerinin başından beri konferansa katılması ve SSCB'nin Filistinli hareketin bazı aşırıcı gruplarına karşı koyma yardımı ile bağlanması da önemsenmemiştir. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze bölgesinde Filistin devletinin kurulmasının kabul edilmesi halinde Sovyetler Birliği'nin de FKÖ ile olan bağlantılarını gözden geçirerek olumlu bir rol oynamaya hazır olduğunu açıkça söylemiştik.

Sanırım İsrail liderlerinin ülkenin güvenliği konusuna daha gerçekçi bir yaklaşımı olsaydı bu derin inceleme konusu olabilirdi. Ayrıca biz, Ortadoğu'da barışın çözüm anlaşmalarını çiğnemesine izin verilmemesi için SSCB'nin her şeyi yapacağı konusunda perde arkasında anlaşabileceğimizi söylemek için görevlendirilmiştik (söyledik de). SSCB'nin makul zeminde Ortadoğu'da durumların düzenlenmesini amaçladığını ve Arapları düşüncesiz adımlardan alıkoymak için elinden geleni yapacağını da vurguladık. Ancak İsrail'in de bu bölgede zaten istikrarsız olan durumunu daha da zorlaştırmamak için bazı hareketlerden sakınması mühimdir.

Ayrıca ABD olmadan ihtilafın çözülemeyeceğini de iyi anlamakta olduğumuzu ve İsrail–Amerika ilişkilerini bozmayı da amaçlamadığımızı vurguladık.

Ve cevap olarak ne duyuyorduk?

Bizim tüm muhataplarımız 4 Haziran 1967 çizgisine geri dönemeyeceklerini, çünkü bunun İsrail'in güvenliğine zarar vereceğini söylemekteydi. Fakat her biri buna kendi tanımlamasını katmıştı ve her biri de Sovyet siyasetine yönelik eleştirilerin üze-

rinde yoğunlaşmıştı. En önemlisi de İsrailli yöneticilerin tüm görüşmelerimizde somut konuların konuşulmasından kaçmasıydı.

Benim not defterimden alıntılar:

"Rabin'le görüşme 5 Nisan 1975'te: Rabin'in İsrail'inin Ortadoğu ihtilafının çözümünde ABD'ye yönelişi Sovyet siyasetinin 'tek taraflılığını' mazur göstermekteydi. Bana: 'Siz Arapları temsil ediyorsunuz. Bu zeminde onlarla görüşmelerimizi arabulucu olmadan da yapabilirdik.' demişti. Ve herhalde yüzümüzdeki alaylı ifadeyi fark edince eklemişti: 'İnanın, bunu yapabiliriz.' Herhalde Sedat'ı ve Kral Hüseyin'i kastetmekteydi. Bu sonraki sözlerinden anlaşılıyordu: 'Umuyoruz ki, Sedat savaşı seçmeyecek. Belki siyasi çözümün katalizörü olarak ufak askerî harekâtlara kalkışabilir.'"

Filistin konusuna dair açıkça şunu söylemişti: "Kralların rejimleri ebediyen sürmezler. Ürdün topraklarında ve Batı Şeria'nın bir bölgesinde Filistin yurdu var olabilir." General olarak böyle bir formüle de hayır diyemedi: "Biz barışa ulaşmaya çalışıyoruz, fakat savaş üzerinde de barış hareketi almaktayız." Ve herhalde İsrail'in ABD ile sürtüşmeleriyle ilgili haberleri hafifletmek için Rabin: "Enerji krizi zayıflayacak ve ABD İsrail'i kayıtsız şartsız destekleme pozisyonunu yine alacaktır" demekteydi.

Yıllar sonra 2004'te New York'ta Bill Clinton'un "Hayatım" adlı anılar kitabı yayımlandı. Kitapta 13 Eylül 1993'te Filistin-İsrail anlaşması imzalandıktan sonraki resmî olmayan öğle yemeğinde Rabin'le yaptığı sohbetini anlatmaktadır. ABD Başkanı şöyle yazıyor: "Rabin'ın bana açıkladığı gibi, İsrail'in 1967'de işgal ettiği toprak, ülkenin güvenliği için artık gerekmediğini ve istikrarsızlığın da kaynağı olmaya başladığını anlamaya başlamıştı. Rabin birkaç yıl önce başlayan intifada da bir sürü hoşnutsuz insanın yaşadığı toprakların işgali, İsrail'in güvenliğini artırmayacağını, aksine içerden saldırıya karşı hassaslaştıracağını vurguladı. Ardından Bafra Körfezi Savaşı sırasında Irak İsrail'i 'Skud' füzelerle vurduğu zaman, Rabin bu toprakların modern silahla-

rı kullanarak yapılan dış saldırılara karşı tampon bölge olarak sayılmayacağını da anlamıştı. Ve nihayet söylediklerine göre, İsrail temelli olarak Batı Şeria'yı kendine bıraksaydı, orada yaşayan Arapların İsrail'in seçimlerinde oy vermesi sorunuyla karşı karşıya kalacaktı. Yüksek doğum oranını da hesaba katarsak, Filistinlilerin eline oy hakkı geçince İsrail birkaç on yıl sonra Yahudi devleti olmaktan çıkacaktır. Oy hakkı verilmediği sürece de İsrail demokratik bir ülke değil 'apartheid' rejimi olan bir devlet olarak anılacaktır."[34]

Bunu okurken hayretler içindeydim. Çünkü Kotov'la ben bunu 1975'te Rabin'e söylerken o bizim görüşlerimizi sertçe savuşturmuştu. Realist olana kadar kanlı on sekiz yılın geçmesi mi gerekiyordu? Yoksa Rabin ve diğer İsrailli yöneticiler Sovyetler Birliği'nden gelen her şeyi otomatik olarak tepmekte miydi? Öyleyse çok yazık...

6 Nisan'da üzerimizde olumlu etki bırakan İgal Allon'la görüştük. "SSCB'nin barışı içtenlikle arzulamakta olduğuna inanmaktayım. Ve SSCB'nin de katıldığı müzakereler olmazsa çözümlere ulaşamayacağımız kanaatindeyim. Önümüzde, ya SSCB ya ABD arabulucu seçimi olduğunu da düşünmüyoruz. Hem siz hem onlar katılmalıdır. Fakat SSCB'yle diplomatik ilişkiler kurulana kadar ABD'nin avantajı vardır. Cenevre Konferansı'nda Eş-Başkanlıkta ihtilafın bir tarafıyla ilişkisi olan SSCB'nin de olmasına onay verirken hata mı yapmıştık yoksa?" demişti Allon. Rabin gibi, ama farklı sözlerle, Filistin sorununa da değindi: "Batı ve Doğu Şeria'nın Arapları tek halktır. Onların ilişkilerini sağlamlaştırmalıyız. Tüm sorunlarını da çözmeliyiz, ama Filistin sorununun çözümünü süreçsel formlara dökmek için daha erkendir. İsrail 242 sayılı kararı ve Filistin sorununun varlığını kabul etse de Cenevre Konferansı, FKÖ'nün katılımı olmadan toplansın." Allon'un sözlerinden onun Ürdün'de rejimin değişikliğine umut bağlamadığı ve bu konuda Rabin'e muhalif olduğu anla-

34 B. Clinton, *Hayatım*. 2005. S.609,610

şılmaktaydı. "Kral Hüseyin Batı Şeria'dan vazgeçmedi, bu sadece bir taktik" demişti.

Allon, SSCB'den Yahudilerin göç sorununa da değinerek sormuştu: "Neden siz jest yaparak Leningrad şehrindeki mahkûmları serbest bırakmıyorsunuz?" Bilindiği gibi orada uçağı kaçırmaya çalışan bir grup insan tutuklanmıştı. Onların suç işleyen insanlar olduğunu söylemiştik. Ve göçe izin vermekle göçe teşvik etmek arasında ayrım yapılması gerektiğini eklemiştik. Biz ikincisini yapmayacağız...

Peres'le görüşmemiz tamamen renksiz geçti. Bize içki ikramında bulunmuş ve kendisi kadeh kadeh votka içmişti. Ardından "durumun Marksizm yönünden çözümlenmesi" konusunda felsefeye girişti. Peres'in "Marksizmi" bizim görüşlerimizi yakınlaştırmaya yetmedi.

İsrailli muhataplarımız her görüşmemizde, SSCB'yi "İsrail'i denize atmak" niyetinden vazgeçmeyen Araplara İsrail'in askerî kuvvetleri konusunda istihbarat bilgileri sağlamakla ve silah temin etmekle suçlamaktaydılar. Peres'le gece yarısına kadar uzanan görüşmemizde bu konu onun yorumuyla aşırı saldırganlık kazanmıştı. Belki de bunun sebebi, görüşmede bulunan Savunma Bakan yardımcısının onun ikinci votka şişesini açmasını engellemesi olmuştur. Şöyle ya da böyle Peres "Sovyet istihbaratının İsrail'e karşı gece gündüz çalıştığını, etrafı casus dinleme cihazlarıyla sararak Araplara bilgi verdiğini" söylemekteydi. Karasularının sınırında elektronik istihbarat yapan Sovyet savaş gemisi sürekli dolanmaktaymış ve onun, Peres'in, gemide İsrail'in askerî telsizlerini ele geçirerek deşifre eden, İbranice bilen görevlilerin var olduğuna dair mutlak bir bilgisi varmış.

Şüphe ettiğimizi görünce Peres, istersek, hemen bir emir vererek İsrail savaş helikopteriyle Sovyet gemisinin bulunduğu Akdeniz bölgesine götürerek bizi geminin güvertesine bile indirebileceğini söylemişti. Sakin bir şekilde, "hiçbir yere gitmeyeceğimizi ve ona da Sovyet savaş gemisine helikopter göndermeyi tavsi-

ye etmediğimizi" söyledik. Herhalde konuşmamızın gerginleşeceğini anlayarak Peres, teklifini şakaya vurarak başka bir konuya geçti.

Biz de gerginliği azaltıp, SSCB'nin İsrail'in bağımsız devlet hakkını daima desteklediğini söyledik. Biz İsrail'i yok etme çağrılarını desteklemiyoruz. Bunun yanı sıra kimsenin Ortadoğu sorununu silah gücüyle çözmesine izin de vermeyeceğiz. Evet, biz Arap ülkelerine savunma donanımı, avcı savaş uçakları ve ağır silahlar temin ediyoruz. Bu, İsrail tüm gereken donanımını ABD'den alırken iki tarafın savaş gücünün dengelenmesi için yapılmaktadır. Böyle bir denge çözümü uzlaşmalara varmak için gerekmektedir.

Temaslarımızın devam etmesi için gösterilen gayretlere rağmen İsrail yönetiminde temasların başarısızlığını isteyenler de vardı. Tel Aviv'den Viyana'ya döndüğümüz gün, 8 Nisan'da, "Courier" gazetesinin sabah baskısında "İsrail'de iki Sovyet temsilcisinin İsrailli yöneticilerle gizli görüşmeler yaptığı" haberi yayımlandı. Habere bir karikatür eşlik etmekteydi: Albay rütbeli Sovyet askerî üniformasıyla bir adam bir elinde zeytin dalı uzatarak diğer eliyle sırtının arkasında füze saklamaktaydı. Kotov, hemen İsrail'i, Gazit'i, aradı. Gazit özür dileyerek İsrail tarafının üzgün olduğunu söyledi. Söylediklerine göre; Tel Aviv'de, sızıntıyı temaslara karşı çıkanlardan birinin yaptığını düşünüyorlar. "Bilgilere erişme izni olan İsrailli bürokratlardan birinin işi olabilir" demişti Gazit ve yönetim adına, "bu hadisenin ülkelerimizin arasında kurulan faydalı diyaloğu bozmayacağı" dileklerinde bulunmuştu.

İsrail tarafının görüşmelerin gizliliğini sağlayamadığını kaydeden Kotov, temasların geleceği konusunda Moskova'nın karar vereceğini söylemişti. Sovyet yönetimi de temasların devam etmesine karar verdi.

Moskova'ya dönünce Andropov tarafından kabul edildik. Yolculuktan kalan izlenimlerimizi detaylı olarak anlattık. Andropov,

Gromiko'yu arayarak anlattıklarımızın onun da ilgisini çekeceğini söyledi. Andropov'dan sonra doğru Gromiko'ya gitmiştik.

Andropov'a İsrail temaslarının raporunu sunduktan sonra karikatürü göstererek şöyle söylemiştim: "İuri Vladimiroviç, bu tam bir uydurmadır." Andropov karikatürün misyonumuzun niteliğini yansıtmadığını kabul etti. Ben ise devam etmekteydim: "Bakın, iş sadece gerçeği yansıtmamasında değil; karikatürde albay çizilmiş, oysa bizim Kotov sadece yarbaydır." Herkes buna gülmüştü. Andropov'un odasından çıktıktan sonra Dış İstihbarat Başkanı'nın yardımcıları B. S. İvanov ve A. S. Voskoboy hemen Kotov'un rütbesini süresinden önce yükseltme konusunda anlaşmışlar. Böylece İuri Vasiilyeviç hak ederek albay oldu.

Begin'le Görüşme

Rabin'in, ardından da Peres'in, hükümetlerinin zayıflaması büyük ölçüde onların hakikati görmek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Seçmenlerin gözünde Maarah'ın otoritesi azalmaktaydı. İsrail tarihinde ilk kez, Mayıs 1977 seçimlerinde Likud seçimi kazandı ve yeni hükümetin başı Menahem Begin oldu. Dışişleri Bakanı ise farklı partiden olan Moşe Dayan olmuştu.

Sovyet yönetimi, yeni İsrail yöneticileriyle Ortadoğu ihtilafının çözümünün detaylarını görüşebilmek için temaslarımızı aktif hale getirmeye karar verdi. Kotov'la bu sefer Viyana ve Zürih üzerinden Tel Aviv'e uçtuk. Viyana'da bizi karşılayan ve yolculuğumuzun devamını organize eden Efraim Palti'ydi -on yıl sonra Efraim Galevi (onun gerçek soyadı) Mossad Başkanı oldu. Tel Aviv'de ise bizi karşılaşmaya Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü Eliahu Ben Elissar geldi. Likud'un seçim kampanyasını yöneten bu adam gelecekte iyi bir kariyer yaptı; Zamanla Knesset Başkanı oldu ve Begin'in partisi seçimi kaybettiği zaman da Knesset'te Likud grubunun yöneticisi olarak kaldı. Ardından Mısır'da, ABD'de ve Fransa'da İsrail Elçiliği yaptı. Belli ki Ben Elissar'ın

karşımıza bizim yeni partnerimiz sıfatıyla çıkması Begin hükümetinin temaslarımıza büyük önem verdiğinin göstergesiydi.

Menahem Begin ise zor bir kişilikti. O 1913'te Polonya'nın Brest-Litovsk şehrinde doğmuş. Varşova Üniversitesi hukuk mezunu. "Bitar" gençlik siyonist örgütünün aktif üyesiydi. Faşist orduları Polonya'yı işgal edince Litvanya'ya kaçtı. 1940'ta Litvanya'nın Sovyetler Birliği'ne katılmasından sonra, Begin siyonist hareketin aktif üyesi olarak tutuklandı ve Komi'deki kampa gönderildi. Almanya, Sovyetler Birliği'ne saldırınca o ve diğer Polonya vatandaşları serbest bırakılarak Anders'in Polonyalı ordusuna yazdırılmıştı. Ordudayken Begin, kendini Birleşik Krallık'ın manda toprağı olan Trans-Ürdün'de bulmuştu. Mayıs 1942'de Filistin'e geçti, orada Polonya ordusundan ayrılarak "İrgun Zvai Leumi" (İSL-Ezel) örgütüne girdi. Bu örgüt ondan ayrılan Lehi gibi bir terör kuruluşuydu. Ezel'in sembolü, Filistin ve Trans-Ürdün(!) haritalarının zemininde tüfek sıkan el ve "Ancak böyle" yazısıydı. 1944'te Begin, Ezel'in Başkanı seçildi. İki yıl sonra Ezel'in savaşçıları Kudüs'te "King David" Oteli'ni havaya uçurdular. 1947'de Ezel, iki İngiliz çavuşu yakaladı ve idam etti. Begin için -ölü ya da diri- Birleşik Krallık hükümeti o dönem için büyük bir ödül koymuştu (30 bin dolar).

İsrail kurulduktan sonra terörist Begin, Herut partisinin başına geçerek siyasetçi oldu. Herut, İngilizlerle ve sonra da Amerikalılarla işbirliğiyle suçladığı iktidar partisi Mapay ve bizzat Ben Gurion'un muhalifi oldu. 1973'te Begin, çekirdeğini Herut partisinin oluşturduğu Likud bloğunun başına geçti.

Görüşmemiz Camp David Antlaşması'nın ve 1979'da Mısır-İsrail Barış Paktı'nın imzalanmasına yol açan Sedat'ın "tarihi" Kudüs ziyaretinden üç ay önce olmuştu. 1978'de Begin ve Sedat Nobel Barış Ödülünü almışlardı. Barış Paktı ise Amerika'nın aktif desteklemesiyle hazırlanmıştı. Ancak Begin, Washington'un emirlerini uygulayan siyasetçi rolünden çok uzaktı. İsrail'in yeni hükümetinin ABD'yle ilişkilerinin gelişmesinde sorunlar vardı. Amerikan yönetimi de Begin'e fazla güvenmiyordu.

Begin umulmadık hareketler yapabilen bir insandı. Kararları almaktan ve gelecek darbelerden korkmaması onu diğer İsrail yöneticilerinden farklı kılıyordu.

Ayrıca Begin, bizim tüm muhataplarımız arasında tek Rusça konuşandı. Görüşmeye de SSCB'deki anılarını anlatarak başlamıştı. Söylemem lazım; anılarında, bizzat yaşadıklarında, acı yoktu. Aksine o yapmacılıktan çok uzak bir şekilde "Rus halkının ne kadar asil, yüce ve iyi niyetli olduğunu benim genç yardımcılara hep tekrarlamaktayım" diyerek bu kanaatin Komi'de sıkıntılı durumdayken bile güçlendiğinin altını çizmişti.

Aynı zamanda Begin'in yazdığı "Kuzey Işınları" kitabında da Sovyetler Birliği'ne yönelik kin yoktu.

Konuşurken, Ortadoğu sorununun çözümünde bakış açılarımızın uyuşmadığını gördük. O Cenevre Konferansı'nın Ortadoğu çalışmalarına karşı çıkmıştı. Sonra göç sorununa değinmişti. Aynı zamanda Begin, SSCB'nin Ortadoğu'da ve dünya sahnesinde rolünün önemini birçok kez vurgulamaktaydı. Bu fikrini geliştirerek, "bir günde oluşmayacak" olan çözüm sürecinde Araplar üzerinde sadece SSCB'nin nüfuzunun geçmekte olduğunu ve İsrail'in buna yüksek değer vermesi gerektiğini söylemişti. Çözümde ABD katılımından söz açılınca Begin: "Bizler çözüme en az taviz vererek gelme fikrinde kararlıyız" demişti.

Bu sözlerin arkasında sadece umut değil, İsrail'in Sedat'ı bireysel anlaşmaya çekme güvencesinin durmakta olduğu hissediliyordu. Biz Begin'in odasına girmeden önce, Mısır'ın Başbakan yardımcısıyla gizli görüşmesinin geçtiği Fas'tan yeni gelen Dayan oradaydı. Begin bunun hakkında bir kelime bile etmemişti ama kuşkusuz Dayan'ın raporunun etkisi altındaydı. Mısır yönündeki gelişmeler İsrail için hakikaten de büyük bir başarıydı.

Begin'le yapılan sohbetimizde saldırganlık hissetmemiştik. Öncekilerle olan farkı, SSCB 'den Yahudilerin göçü sorununa değinildiği zaman ortaya çıkmıştı. Şaranski* sorununu konuştuğu-

* Natan Şaranski siyasi sebeplerle tutuklanmıştı. Serbest bırakıldıktan sonra İsrail'e göç ederek önemli bir siyasetçi oldu.

muz zaman bile Begin durumun sertleşmesini istemiyordu.

En önemli haberi görüşmenin sonuna saklamıştık: Begin'e Cenevre Konferansı yeniden faaliyete geçtiği zaman, SSCB'nin İsrail'le diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını beyan edeceğini söylemek için görevlendirilmiştik. Bizim tarafımızdan böyle bir formül ilk kez ortaya atılmıştı. Galiba, Moskova kendisi için zor olan bu sorunu itibarını kaybetmeden çözme yolunu bulmuştu. Sorun yine Ortadoğu çözümlerine bağlanmaktaydı. Fakat 1967 Savaşı'nın sonuçlarını ortadan kaldırma talebinden yoksundu. Begin teklifimizi dikkatlice dinleyerek ve sanırım önüne açılan ufukların değerini bilemeyerek şöyle söyledi: "Brejnev beni Moskova'ya davet etsin. Orada tüm sorunlar üzerinde anlaşabileceğimize söz veriyorum." Ama Moskova'ya gizli bir gezi değil de İsrail'in Başbakanı'nın resmî ziyareti olmalıdır. Diplomatik ilişkiler olmadan böyle bir imkân olmadığını anlatmaya çalışsak da o itiraz kabul etmeyerek şunu tekrarlamaktaydı: "Brejnev'e teklifimi bildirin. Eminim ki beni kabul edecek. Sonra biz her konuda anlaşabiliriz."

Biz Begin'in, Sovyet yönetiminin İsrail'le ilişkilerin yenilenmesi için sağlam bir adım attığını anlamadığını düşünmüştük. Konferansla olan bağlantı İsrail için kötü bir şey içermiyordu. Ve böylece Ortadoğu'daki durumların gelişimini iyi yöne çekebilecek olan SSCB ve İsrail arasındaki diplomatik ilişkileri 1977'de yeniden kurma imkânı suya düştü. Onun sayesinde ülkemizin üzerindeki "Yahudi sorunu"nu kullanan uluslararası baskı kalkabilirdi. Moskova'da Begin'in teklifini Genel Merkez'in ya da Dışişleri Bakanlığı'nın yönetimine iletmeye kimse cesaret edemedi...

Ama genelde İsrail'in yeni yönetiminin iyi niyet ve diyalogun korunma isteği hissedilmekteydi. Bir olayı daha anlatmak istiyorum. Tuttuğu İsrail karşıtı pozisyona rağmen Etiyopya yönetiminin başındaki Mengistu İsrail'den sürekli silah temin ediyordu. Silahlar, deniz yoluyla Mombasu Limanı'na gönderilmekteydi. O zaman Etiyopya, Somali'ye karşı savaştaydı. Mengistu, Moskova'ya sadakat yeminleri ederken İsrail'le olan gizli anlaş-

malarını özenle saklıyordu. Bu konuyu Ben Elissar'a sormuştuk. O İsrail'in Etiyopya'ya silah temin ettiğini doğruladı. "Elbette anlaşma çok gizlidir. İsrail için bu kadar ince bir konunun ifşa edilmesi istenmemekteydi. Silahlara karşılık Etiyopya yönetimi, 20 bin Etiyopyalı Yahudi-Falaşa'nın İsrail'e gitmesine izin verecekti. Ayrıca, Arap Birliği'nin çıkarttığı İsrail'i boykot etme kararı Etiyopya'nın işine gelmiyordu. Ayrıca Etiyopya'yla bağlantı kurması İsrail için Afrika'daki İsrail karşıtı cephenin parçalanması işine yaramaktaydı." demişti Ben Elissar.

Eylül gezisi son buldu. Gizli kanalımız zaman zaman, teknik ve stratejik sorunlarda genelde her iki ülkenin gizli servisleri tarafından kullanılarak Aralık 1991'e kadar varlığını sürdürdü. Ama ben bir daha katılmadım.

Yine o dönemde İsrail'in ve SSCB temsilcilerinin değişik ülkelerde ve BM'de ani görüşmeleri oldu. Ama bu görüşmeler ciddi bir siyasi ağırlık taşımıyordu.

Resmî Görüşmeler: Müzakereci Netanyahu

İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler Sovyetler Birliği'nin son aylarında yeniden kurulmuştu. Ben Dışişleri Bakanı olarak 1996-1997 yıllarında üç kez İsrail'e resmî ziyarette bulunmuştum.

22 Nisan 1996'da İsrail'in Başbakanı Peres'le görüştüm. Bu görüşmenin 70'li yıllarda yapılan resmî olmayan görüşmeden pek farkı yoktu. Peres sert bir şekilde "Bize sadece bir arabulucu gerekmektedir ve o ABD olmalıdır" demişti. Bu, tıkanan Ortadoğu çözümü sürecine bir hareketlilik getirmek amacıyla benim tarafımdan verilen bir teklife onun cevabıydı. Elde edilen sonuçları pekiştirmek için Arap-İsrail ihtilafının tüm üyelerinin öncekiler tarafından varılan anlaşmaları reddetmemesi için mükellef olmalarını teklif ettim. Bu çok önemliydi. Çünkü değişimler yaklaşmaktaydı ve her iki tarafa da daha genç ve anlaşmalara bağlı ol-

mayan liderler gelebilirdi.

Bu girişimi Mısır Başkanı Mübarek ve Suriye Başkanı Hafız Esad da tümüyle onaylamışlardı. İmzalanması için özel konferans düzenlemeyi gerektirmeyen bir belgeydi. Peres bu fikri tümüyle reddetti, üstelik kabul edilemez bir şekilde.

Ortadoğu'ya bir dahaki yolculuğumda, 31 Ekim'de, Tel Aviv'de İsrail'in yeni Başbakanı Netanyahu ile buluştum. Netanyahu, Peres'ten farklı olarak Rusya'nın aktif rolüne ilgi gösterdiğini söyleyerek Rusya'nın ABD ile birlikte Madrid Barış Konferansı'nın Eş-Başkanı olduğunu vurguladı. Ancak Netanyahu siyasi çözümde Rusya'nın rolüne yapıcı yaklaşımıyla Sovyetler Birliği'ni kendine yakınlaştırırken, gerçekte, Rabin ve Peres dönemlerinde Filistinlilerle varılan anlaşmalardan uzaklaşıyordu. Benim önlemeye çalıştığım durum gerçekleşiyordu. Rusya'nın Filistin devleti kurma konusunda kendi pozisyonundan vazgeçmeyeceğini söyledim. Bunu, ertesi sene Gazze'ye giderek Arafat'la görüştükten sonra, basın toplantısında Rusya'nın "toprağa karşılık barış" formülünü İsrail'e kabul ettirmekte ısrarlı olduğunu söyleyerek kanıtlamıştım.

Gene de Netanyahu'yla anlaşma yapılabileceğini düşünüyordum. Onunla ilk görüşmem İsrail ve Suriye arasındaki ateşkes sırasında artan gerginlik döneminde oldu. Suriye, İsraillilerin Suriye'ye saldırı hazırlığında olduğunu ve Golan Tepeleri'nde savaş manevraları yaptığını sanırken, İsrail ise Suriyelilerin elit birliklerini Tepeler'e aktararak saldırıya geçeceğini düşünüyordu. Pek inanmayarak Netanyahu: "Rusya'nın Golan Tepeleri'nde ateşkes kararını çiğnemesine karşı olduğunu basın toplantısında söyleyebilir misiniz?" dedi. "Elbette bunu yapabilirim" diye cevapladım ben ve aynısını İsrailli gazetecilere de söyledim. O zaman Netanyahu benden İsrail'in Golan Tepeleri'nde herhangi bir askerî harekâtta bulunmayacağını ve Şam'dan da aynı cevabı beklediğini Suriyelilere iletmem ricasında bulundu. Ricasını kırmayarak "mekik diplomasisi" gerçekleştirdim ve Şam'a giderek Esad'a Netanyahu'nun sözlerini ilettim. Sonra da Netanyahu'ya

Suriyelilerin de ateşkes kararını bozmaya niyetlerinin olmadığını söyledim.

Daha sonra İsrail Başbakanı'nın tedirginliğinin nedenini anladım: İsrail'in askerî istihbaratı Suriye'nin güya Golan Tepeleri'ne saldırı hazırladığını bildirmişti. Bir süre sonra istihbaratın yanlış olduğu anlaşıldı ama Suriyelilerin savaş çatışmasını istemediklerini ilk Rusya duyurdu. Eminim ki bu olay Rusya ile temasların yararlılığı hakkında Netanyahu'nun düşüncesini güçlendirmeye yardımcı olabilirdi.

Bu bir kez daha kanıtlandı: O zaman ben Rusya hükümetinin Başkanı sıfatıyla Netanyahu'yu Moskova'da ağırlamıştım. Yeltsin hastaydı ve "patron" rolü bana emanet etmişti. Netanyahu samimi görüş alışverişine açıktı. İtiraf etmem lazım, bu benim hoşuma gidiyordu. Aslında ben ona diğer meslektaşlarımdan daha iyi davranıyordum. Elbette bize göre bir dizi temel sorunda ters pozisyonu tutmaktaydı. Ama yaygınlaşan düşüncelerin aksine Netanyahu'nun ayakları yere basıyordu. Örneğin Moskova görüşmelerinde "Oslo Anlaşması'ndan çekilmeyeceğini" söylemişti. Fiilen öyle olmasa da başlangıçta, o anlaşmaları tamamen inkâr ediyordu.

Aynı zamanda onunla gündemdeki sorunlar konusunda da görüşülebiliyordu. Mesela, Netanyahu Suriye'yle uzlaşmaların gerekliliğini öncekilerden daha iyi anlamaktaydı. Ben burada sadece Netanyahu'nun bu sorunu anlamasını vurguluyorum, oysa onun bu anlaşmalara vermeye çalıştığı içerikte onunla hemfikir değilim. Şam'ın hiçbir zaman Golan Tepeleri'nden vazgeçmeyeceğini ve bu konuda Rusya tarafından desteklendiğini hep söylüyordum. Bununla birlikte Netanyahu, Lübnan'da Suriye'nin pozisyonunu görmemezlikten gelerek onunla, doğrudan ya da dolaylı, önceden görüşmeden Güney Lübnan'dan İsrailli askerlerin çıkartılmasının doğru olmayacağı sözlerime kulak verdi. İsrail'de kendi askerlerini oradan çıkartarak Suriye karşıtı unsurların güçlenmesiyle Lübnan'ın durumunu iyice sarsmayı isteyen çoğunluk Netanyahu'yu bu noktaya itmekteydi. Ama Netanyahu benim söylediklerimi kabul etti.

Netanyahu: "Benim için en mühim şey İsrail'in güvenliğidir. Bunu göz önünde bulundurarak Golan Tepeleri konusunda görüşmeye hazırız" diyordu. Ama ben kendisine, Golan Tepeleri'nden askerlerin tahliyesi ve Suriye'nin o yere sahiplik hakkının hükümet tarafından alenen beyanını kabul eder mi diye sorduğumda cevap alamadım.

Tabii ki ben burada Netanyahu'yu idealize etmiyorum. Sorunlara yaklaşımımız farklı olsa da onunla açıkça konuşabilme imkânı önemli bir unsurdu. Biz temasların devam etmesi ve özel belirtilmiş kişiler üzerinden fikir alışverişinde bulunma konusunda anlaşmıştık. Bu sebeple bu kişiler Avrupa'da birkaç kez buluştu.

12 Mayıs 1999'da Başbakanlık görevim bitti. Beş gün sonra, 17 Mayıs 1999'da, İsrail'de erken seçim yapıldı ve Bibi Netanyahu yerine Ehud Barak Başbakan oldu. Seçimlden sonra Filistin-İsrail müzakereleri süreci aktif hale geldi. Müzakereler ve temaslar Amerikalıların arabuluculuğuyla devam ediyordu, ama önemli bir performans sağlanamamıştı. 2000'de, Eylül'ün başında, ABD Başkanı Clinton New York'ta Barak'la ve Arafat'la görüştü. Ama yine bir sonuca varılamadı. Sonra Şaron'un Tapınak Dağı ziyaretiyle İkinci İntifa da ilan edildi. Ve ardından Şaron'un iktidar dönemi başladı.

2 Mayıs 2002'de ABD, Rusya, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler "dörtlüsü" oluştu. Böylece Filistin-İsrail çözümünün üç safhalı gerçekleşme yolu olan "yol haritası" doğdu. Yol haritasının önemi sadece safhalarda değildi, son hedefin de belirtmesindeydi. Rusya bu hedefi geçersiz kılma teşebbüslerine silahlı zulme özellikle sivil halka karşı yapılan terörist faaliyetlere son verilmesi için karşı çıkmaktaydı. Fakat bunlarda artık benim doğrudan katılımım olmamıştı.

SSCB'nin ve sonra Rusya Federasyonu'nun İsrail'le ilişkilerinin gelişimini tekrar gözden geçirirsek, her iki tarafın da Ortadoğu çözümü sürecinde ihtilafa karışanların menfaatlerinde ilerleme kaydetme imkânlarını ellerinden kaçırdıklarını söyleyebiliriz.

BÖLÜM 16

SADDAM HÜSEYİN FENOMENİ

Saddam Hüseyin fenomeni nerden ve nasıl oluştu? Bu sorunun cevabı, Ortadoğu'nun son otuz yıldaki durumunun incelemesinin büyük bölümünü kapsamaktadır. Irak'ta Saddam Hüseyin'in yükselmesi ilk olarak onun şahsi özelliklerine bağlıdır. Bağdat'ta 1968'de yeni liderleri Başkan Bekir iktidara gelirken yayınlanan Irak yönetiminin yedi kişilik listesinde beş numara olarak belirtilen şahsın birkaç yıl sonra akrabası olan Başkan Bekir'in yerine geçip ünlenecek lider olacağı kimsenin aklına bile gelmezdi.

Önceden, Ammaş ve bazı diğer siyasetçiler daha fazla rağbet görmekteydi. Fakat Saddam Hüseyin onları uzaklaştırmayı başardı. Bazısı hayatını kaybetti, bazısı da görevlerini terk etti. O ise Bekir'e en yakın kişi olmuştu. Karakterini oluşturan hırs, amaçlılık, cüret ve tabii ki özellikle meslektaşlarını ortadan kaldırdığı zaman gaddarlık tesirini göstermişti. Aynı zamanda herkes tarafından bilinen Saddam Hüseyin'in oluşmasında Sovyetler Birliği ve ABD de büyük rol oynamıştır. İlki onun Irak lideri olarak ortaya çıkmasına objektif bir katkıda bulunuyordu, ikincisi de onun dış siyasetinin temelini oluşturacak dünya görüşünü oluşturmaktaydı.

SSCB'nin Saddam'ın "İlk Dönemi" Üzerine Oynadığı Bahis

Moskova, 17 Temmuz 1968'de Irak Baasçılarının devrimine ilk önce temkinli yaklaştı. Herkes Kasım'ın devrilmesini, yine Baasçılar tarafından gerçekleştiren ilk kanlı devrimi, hâlâ hatırlıyordu. Bağdat'ta bizim elçiliğimiz Iraklı Baasçıların ikinci kez iktidara gelmesinden sonra Irak'ta oluşan durumu dikkatle incelemekteydi. O dönemde Sovyet elçilik görevini aydın bir kişi, üstün profesyonel, analitik zekâ yapısına sahip Feliks Nikolaeviç Fedotov üstlenmekteydi. Bağdat'a gittiğim zaman onunla saatlerce yeni Başkan Ahmed Hasan el-Bekir'in yönetimindeki Irak'ta oluşan durumdan konuştuk.

Irak Baas Partisi'nin askerî kanadından bir grubun 17 Temmuz gecesinde iktidarı ellerine almasına Irak halkı oldukça kayıtsız yaklaşmıştı. Başkan Arif'in* devrilmesi gizlice olmuştu. İhtilalin itici gücünün temelini Yarbay Davut yönetimindeki "Başkan'ın muhafız alayı" oluşturmuştu.

Askerî Dış İstihbarat Başkan Yardımcısı Nayef, eylemin hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştı. Muhafız alayı tanklarının namlularını başkanlık sarayına çevirdiği zaman General Bekir, telefonla Arif'i arayarak teslim olmasını teklif etti. Başkan bu teklifi hemen kabul etti ve Bağdat Havaalanı'na götürülerek Irak'tan gönderildi.

Söylediğim gibi Bağdat halkı yeni ihtilale yönelik aşırı bir tepki göstermedi. Aslında ülke ve halk yapılan devrimlerden yorulmuştu. Aynı zamanda halkın geniş tabakası ihtilali gerçekleştiren kişilere yönelik beklenti içindeydi. Onlardan birçoğu Şubat 1963'te iktidara gelerek solcu kollarına sert baskı uygulayan Irak'ın ilk Baasçı iktidarının üyeleriydi. Bu yüzden ilk gözümüze ilişen 17 Temmuz ihtilali yöneticilerinin Irak'ın ilk Baasçı rejimiyle mukayese edilmekten kaçınmasıydı. Başkan Bekir 17 Tem-

* 1966'da uçak kazasında ölen Başkan Abdülselim Arif'in kardeşi.

muz ihtilalinin, 14 Temmuz 1958 ihtilalinin devamı olduğunu beyan etmişti.

Feliks Nikolaeviç'le yaptığımız görüşmelerin büyük bölümü yeni Irak yönetiminde güçlerin düzenlemesi konusundaydı. O zamana kadar Davut ve Nayef yönetimden kaldırılmıştı. Toplanan bilgiler ve içsezi, Irak'ın Yüksek İhtilal Kurulu'nun iki üyesi Saddam Hüseyin ve Salih Mehdi Ammaş arasında rekabet olduğunu göstermekteydi. Hüseyin'in lehine (aramızda ona "olağanüstü vukuat" derdik) bir dizi delil vardı. Ammaş gibi Saddam da Baas Partisi'nde ciddi bir pozisyonda bulunmaktaydı. Fakat Baas Partisi'nin kurucu ve genel sekreteri Michel Aflak'ın Saddam'a olan özel tutumu ağırlık kazanıyordu. Belki de Aflak'ın Saddam'a yönelik hoşgörüsü; Saddam tarafından Baas Partisi'nin Ekim 1963'te Şam'da yapılan altılı Genel Arap Kongresi'nde partinin Irak kolunun Genel Sekreteri As-Saadi'ye karşı yapılan cesur suçlayıcı çıkıştan sonra oluşmuştu. Genel Arap Kongresi'nin önerisi doğrultusunda Irak Baasçılarının bölgesel toplantısında As-Saadi'yi görevden azletmesi Fedotov'la benim üzerimde büyük bir etki yarattı. As-Saadi'ye Baasçıların dokuz aylık ilk iktidar döneminde kanlı eylemin suç olarak gösterilmesi dikkatimizi çekmişti. Böylece Saddam'ın adı bazı nedenlerden dolayı bizim tarafımızdan komünistlere yönelik yapılan kanlı eylemlerin karşıtı olarak anılmaktaydı.

General Arif'in Irak'ta ilk Baasçı hükümetinin devrilmesinden sonra Saddam gizlilik içinde yeni ihtilafın hazırlığını yapmaktaydı. Üç ay sonra Aflak'ın tavsiyesi üzerine beş kişiden oluşan Irak'ın yeni Baas yönetimine dahil edildi. Ve Saddam güvenilir kişilerden partinin gizli servisini oluşturarak onun başına geçti.

Saddam'ın portresine, benim onunla ve ona en yakın olan o zaman "Es-Saura" gazetesinin editörü Tarık Aziz'le tanışmam farklı ayrıntılar katmıştı.

Saddam Hüseyin'le ve Tarık Aziz'le kurulan sürekli temas Bağdat'ın Kuzey Irak'ın Kürtleriyle barış sağlama misyonu döne-

minde oluşmuştu. Saddam Bağdat yönetimi tarafından Kürtlerle yakınlaşma sürecinde hükümet temsilcisi olarak görevlendirilmişti. Kuşkusuz bir kısmında Sovyetler Birliği'nin de arabuluculuk gayretiyle bu süreçte yakaladığı başarı, Saddam Hüseyin'in önce gölge lider sonra da Irak'ın Başkanı, Genelkurmay Komutanı ve Baas partisinin Irak kolunun Genel Sekreteri olarak öne çıkmasında etkili oldu.

Saddam'ın etkinliği, hemen hemen 1975'e kadar Bağdat'ta Sovyet Elçiliğinin ve sonra Moskova'nın üzerinde oynadığı bahsi boşa çıkartmamaktaydı. 10 Mart 1970'te Kürtlerle Irak'ın sınırları içinde özerklik tanıyan bir anlaşma imzalandı. Halk Cephe'nin oluşturulmasında da Saddam'ın olumlu katkısı oldu. Saddam'ın girişiminde Irak'ın Komünist Partisi'ne "17 Temmuz 1968 ihtilalinin ilerici tabiatının kabul edilmesi; hükümette, toplumsal kuruluşlarda ve cephede Baas'ın yönetici rolünün kabul edilmesi" koşullarını yerine getirerek kurulan cepheye katılma teklifi edilmişti. O dönemde KPI fiilen ikiye bölünmüştü: Merkez komutanlığı başlarında Aziz el-Haci ile Baas'a karşı savaş açmıştı; Aziz Muhammed ve merkez komitesi ise yeni hükümetle barışma pozisyonu almıştı. SCKP Genel Merkezi yardımıyla KPI "aşırı solcu" eğilimini aşmaktaydı. Temmuz 1973'te Baas Genel Sekreteri Bekir ve KPI Genel Merkezi Sekreteri A. A. Muhammed Komünistlerin cepheye katılmasını öngören ulusal hareketin anlaşmasını imzaladılar. Kürdistan'da bulunurken Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) yönetiminde bazılarının cepheye katılmayı istediğini hissediyordum. Kürtlerin özerklik kurma anlaşması imzalandıktan sonra ise Kürt ulusal hareketinde oluşan parçalanma sonucu bir dizi KDP üyesi partiden ayrılmıştı.

1975'te Cezayir'de, Başkan Huari Bumedyen'in arabuluculuğuyla, Saddam Hüseyin İran Şahı Rıza Pehlevi'yle Şatt el–Arab Nehri bölgesindeki sınırları belirten anlaşmayı imzalamıştı. İran'ın onlarca yıl elde etmeye çalıştığı anlaşmaya göre sınır talveg hattı (akarsu yatağındaki en derin noktaların birleştirilmesiyle oluşan çizgi) üzerinde yeniden kurulmuştu. Ardından Irak

ve İran arasında gümrük ve komşuluk anlaşması imzalandı. Her biriyle çok yönlü bağlantılı olan Moskova da iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesinden hoşnuttu.

Sanırım Irak'ın seçtiği çizginin o dönemde Sovyetler Birliği'nin savunduğu siyasi ideoloji ilkeleriyle zıt düşmediğine kimsenin şüphesi yoktu. Bu çizgi doğrudan Saddam Hüseyin'le ilişkiliydi. 22 Ocak 1973'te, akşam saat 8'de, Bağdat'ın Cumhuriyet Sarayı'nda Saddam Hüseyin'le buluştum. Dört kişiydik: Saddam Hüseyin, ben, V. V. Posuvalyuk ve Tarık Aziz.

Benim not defterimden alıntılar: Saddam özellikle akşam saatlerinde randevu verdiğini ve benim istediğim kadar zamanım olduğunu söyledi. Son görüşmemizden sonra bayağı değişmişti; daha ağırbaşlı ve ölçülü olmuştu. Ülkenin iç siyasetinin durumuna değinerek "rejimi içten devirmenin çok zor olduğunu" vurguladı (imkansız değil de zor –Y. P.). Bununla birlikte Arap dünyasında özellikle Mısır'da sağa eğilimin görülmekte olduğunu söyledi. Sedat'ı tanımlaması da çok ilginç: "Abdülnasır ona özel yetkiler vermiyordu. Abdülnasır'ın vefatından sonra sosyo-ekonomik değişiklik devam etseydi lider olabilirdi, ama o sadece burjuvazi değil geniş halk kitlelerinin de Abdülnasır döneminde gizli polislik faaliyetlerine olan hoşnutsuzluğunu kullanarak demokratikleşmeye yöneldi. Üniversite öğrencilerini tutuklayarak onların girişimini boğması Sedat'a son kozunu da kaybettirdi. Onun tarafından İslamcı sloganların kullanılması öyle gizli güçlerin uyanmasına neden oldu ki kendisi bile onlarla baş edemez."

Bu derecede "olgun" akıl yürütmesinin, "ilk dönem" Saddamı'nın ilkelciliği konusundaki iddialara uymadığını kabul edin. Kürsüde duran ve dizine dayadığı tüfekle havaya ateş ederek askerlerin geçidini selamlayan adama bir damla bile benzemiyordu. Gerçekten de ilkel görüntüsü olan Saddam'ın o fotoğraf karesi 2003'te tüm televizyon ekranlarını dolaştı. Ancak "ilk dönem" Saddamı başkaydı ve Moskova onu geleceği olan bir lider olarak görüyordu. Aynı görüşmede Saddam, Irak'ın SSCB ile özel ilişkiler kurması konusunda da pek ilkel olmayan açıklamalar

yaptı. "İş maddi yardımda değil. Irak zengin bir devlettir. Bize SSCB'nin güvenilir siyasi danışmanlığı gerekmektedir" demişti Saddam.

Irak herhangi bir ikinci derecede önemli şirketin değil de en önemli yabancı petrol tekelinin "Irak Petroleum Company"'nin (IPK) millileştirme kararını almıştı. Irak için IPK'nin kamulaştırması Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesiyle aynı tarihî önemi taşıyordu.

Bazı Batılı yorumcular, Irak yönetiminin Musaddık hükümetiyle aynı kaderi beklemekte olduğunu söylüyordu. Musaddık, 1951'de İran'da petrolün çıkartma ve arama hakkını millileştirmişti, ama İran petrolü için yeni pazarlar bulmakta karşılaştığı güçlüklerle baş edememişti. 1972'de millileştirilmesinden sonra Anglo-Iranian Oil Company gibi IPK de güya kanunsuz kamulaştırılan Irak petrolünü satın alanları mahkemeye vermekle tehdit etti. Ancak 70'li yıllarda İran'da olanların benzeri olmamıştır. SSCB yardımıyla Irak, millî petrol çıkartma endüstrisini kurarak Sovyetler Birliği'ne, Doğu Almanya'ya, Bulgaristan'a, Macaristan'a, Polonya'ya, Çekoslovakya'ya, ayrıca Fransa'ya ve İtalya'ya Irak petrolü temin eden sözleşmeler imzaladı.

Irak'ın pozisyonu eş zamanlı olarak IPK'nın mülkünü kendi topraklarında millileştiren ve Irak'la Akdeniz'e petrol naklinin anlaşmasını imzalayan Suriye'nin desteğini de güçlendirmişti. "Irak Petroleum Company" ile sadece millileştirme tazminat anlaşması imzalanmakla kalmamışlardı. IPK'nin iki şubesi "Musul Petroleum Company" ve "Basra Petroleum Company" Irak'a birikmiş borcun ödenmesini üstlenmişti. Anlaşmaya göre bu firmalardan ilki 31 Mart 1973'ten Irak mülkiyetine tazminatsız geçmişti, ikincisi ise Irak hükümetine yapılan ödemeleri yükseltmişti.

Doğal olarak Sovyetler Birliği, Saddam Hüseyin'in büyük rol oynamaya başladığı Irak yönetimine doğru yöneliyordu.

Her yönlü; ekonomik, askerî ve teknik alanlarda Sovyet–Irak bağlantıları Irak ve SSCB arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşma-

sı imzalandıktan sonra güçlenmiştir. Ve Temmuz 1975'te Irak sadece sosyalist devletlerin girdiği Karşılıklı Yardım Kurulu'yla işbirliği akdetmişti.

Ancak 70'li yılların ortasında Irak'ın iç siyaseti hızla kötüye gitmeye başladı. Ordu ve yürütme kurumları baştan başa Baasçılara geçmişti. Kürtlerle çatışmalar başlamıştı. 350 bin kişi Kürdistan'dan zor kullanılarak başka yerlere göç ettirilmişti, 250 Kürt köyü yakılmış ve İran sınırı boyunca 25 kilometrelik "Arap kuşağı" kurularak oraya Irak Arap halkı yerleştirilmişti. Ülkenin güneyinde, Şiilerin mücadelesi ordu gücüyle bastırılıyordu. Mayıs 1978'de anti komünist kampanya başladı. Irak Komünist Partisi'nin Halk Cephesindeki temsilcilerinin büyük bölümü tutuklandı ve IKP'nin tüm yayın kuruluşları yasaklandı, 31 Komünist, orduda parti çekirdekleri kurmakla suçlanarak idam edildi -Saddam Hüseyin onlara "yabancı ajanlar" demişti. Sovyet temsilcilerle görüşürken Saddam; Baas'ın demokratik halk devleti kurarken, İran Şahı'nın emirleriyle hareket eden Şii ve Kürt isyancılarla ayrıca Baas rejimini devirmeyi amaçlayan bazı komünistlerle zor bir mücadele vermekte olduğunu anlatarak Irak'ın iç siyasetini aklamaya çalışmaktaydı. Saddam rejimiyle işbirliği yapan Kürtlerle, Şiilerle ve komünistlerle yakın ilişkilerin kurulduğunu vurguluyordu.

Anımsıyorum da; Nisan 1975'te Moskova'dayken Saddam sabahın erken saatlerinde beni Leninski'ye, Gori'de bulunan konağa, davet etmişti. Oraya onu havaalanına götürmek için sabah saat 9'da A. N. Kosigin de gelmişti. Herhalde Moskova'da aldığı yorumları göz önünde bulundurarak Kosigin'e yönelip: "Eğer Sovyet dostlarımın siyasetimiz konusunda kuşkuları oluştuysa Irak'a bir grup gözlemci gönderebilirsiniz. Onlara her yerin, Baas'ın askerî kuruluşlarının bile, kapıları açık olacaktır. Dostumuz düşmanımızın istihbaratlarından değil de kendi gözleriyle yolumuzdan sapmadığımızı görsün istiyorum. Ve bu grubun başında Primakov bulunsa iyi olurdu" demişti. Kosigin buna cevap vermemişti.

Saddam Hüseyin'i Ekonomiden Sorumlu Bakanlık Kurulu Başkanı'nın kabul etmesi çok şeyi göstermekteydi. O dönemde SSCB'de, Irak'ı ekonomik ve askerî donanım partneri olarak algılıyorlardı. Irak'ta binlerce sivil ve asker Sovyet uzman bulunmaktaydı. SSCB Irak'la olan ilişkilerini ihmal edemezdi, bilhassa Mısır'la 1973 Savaşı zamanında oluşan kısa yakınlaşmadan sonra Sedat döneminde Sovyet pozisyonları zayıflamaya başlamıştı. "Soğuk Savaş" hâlâ sürmekteydi ve her şey dikkate alınmalıydı.

Ayrıca Saddam Hüseyin düşünceli konuşma tarzıyla ve genelde delilleri kabul ederek Sovyet muhataplara kendini beğendirmeyi biliyordu. Elbette Sovyet zirvesinde Saddam doğrudan doğruya eleştirilmiyordu ve olumsuz icraatlarından adres verilmeden konuşulmaktaydı. Yine de kabul etmek lazım; Saddam dolaylı da olsa eleştirileri sakin karşılamaktaydı.

"Baas ihtilali"nin yıldönümünde, 17 Temmuz 1979'da, Başkan Bekir tüm görevlerinden alınarak ev hapsine alındı -resmî rivayete göre hastalanarak istifa etmişti. Irak'ı fiilen yöneten Saddam devletin ve partinin tüzel yöneticisi oldu. Bu arada hiç rakibi de kalmamıştı. 1976'da Bekir Salih Ammaş'ı ve Hardan Tikrit'i ülkenin başkan vekili görevlerine getirdiği an onların kaderi çizilmişti. Birkaç ay sonra ikisinin görevi de feshedildi. General Tikrit yurtdışındayken ona haber verilerek elçilik görevi teklif edildi. Reddettikten sonra da Kuveyt'te meçhul kişiler tarafından öldürüldü. Ammaş Finlandiya'ya elçilik görevini kabul etti. Saddam artık ordu ve partiyi kontrol altında tutmaktaydı ve en önemlisi de parti istihbaratı ve diğer gizli servisler artık doğrudan onunla bağlantıya geçmekteydiler.

Irak'a eyer vurduktan sonra sıra Sovyetler Birliği'yle araya mesafe koymaya gelmişti. Burada Irak-İran Savaşı özel bir rol oynadı...

Eylül 1980'de Sovyetler Birliği'ne bildirmeden Saddam Hüseyin, İran'a karşı geniş bir askerî harekâtta bulundu. Birkaç gün önce Saddam, Sovyet Elçisi A. Barkovski'ye yakın dönemde İran'a karşı askerî harekâtın olmayacağını temin etmişti. Barkovs-

ki de onun sözlerini Moskova'ya bildirmişti. Böyle bir yanıltma Moskova'nın hoşnutsuzluğunu daha da artırdı ve Irak'a silahların temininin durdurulması kararı alındı. Havayı yumuşatmak için Tarık Aziz Moskova'ya gönderildi. SBKP Genel Merkezi'nin Sekreteri B. N. Ponomarev de derhal çatışmalara son verilmesini istedi. Tarık Aziz'le ben de görüştüm. Bağdat'ın savaş başlamadan önce neden Moskova'ya bilgi vermediği konusundaki sorumu Tarık Aziz, savaşı İranlıların başlattığını ve Bağdat'ın saldırıya cevap vermek zorunda kaldığını söyleyerek cevapladı.

Sovyet yönetiminin Saddam Hüseyin'in hareketlerinden hoşnutsuzluğunu, İran'ın Başbakanı'na yapılan askerî yardım teklifi göstermektedir. Ama İran yardımı reddetti ve bu yüzden Moskova tarafsızlık pozisyonu aldı. Bir süre sonra İran, büyük kayıplara rağmen savaşta üstün gelerek Bağdat'a yaklaşmaya başlayınca; Sovyetler Birliği, Irak'a yeniden silah aktarmaya başladı.

SSCB tarafından başlangıçta verilen olumsuz tepkinin nedeni İran'a saldırı değildi -Moskova'da böyle bir şey olacağını tahmin etmekteydiler. Büyük ihtimalle Irak'ın Sovyet yönetimine danışmaması, Saddam'ın SSCB'nin otomatik olarak onun her hareketini destekleyeceğini sanarak ülkemizi bir spekülasyona sürükleme niyeti olarak algılandı. Ve bu Sovyetler Birliği'nin planlarına uymuyordu.

İran'da "İslamcı ihtilalin" olmasıyla Ortadoğu bölgesindeki değişikliklerin tahminlerine bilim adamlarının yanı sıra çeşitli kurumlardan uygulama görevlileri de katıldı. Tahminlerden biri; objektif ve sübjektif nedenlerden dolayı İran ile Irak arasında bir savaşın başlamasını içeriyordu. İran'ın "İslamcı ihtilali" diğer ülkelere ihraç etme isteği vardı. Humeyni Irak'ta yıllarca sürdürdüğü mülteci hayatının 1978'de aşağılayıcı bir şekilde bitmesinden Saddam'ı suçlayarak ona kin beslemekteydi. İran Şahı hükümetinin talebi üzerine Humeyni, önce Irak istihbaratının kuşattığı Necef'te ev hapsine alınmıştı. Sonra da sınır dışı edilerek Kuveyt'e gönderildi. Kuveyt de onu kabul etmeyi reddedince en sonunda Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı.

Saddam ise Şah'ın tahttan indirilmesinden sonra İran ordusunun zayıflığını kullanarak İran'la olan sınırı kendi çıkarına değiştirebilme teşebbüsünde bulunabilirdi. İran Şahı ile Şaddül Arap üzerinden geçen sınır anlaşması yapılırken Saddam, zorunlu olarak nehrin İran yakasından geçen eski sınırdan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Oysa anlaşmadan önce, 1973'ten beri, tüm nehir Irak karasularının içindeydi. Ayrıca Saddam Hüseyin, İran'ı 1971'de Hürmüz Boğazı'nda işgal edilen Ebu-Musa, Büyük ve Küçük Tumb Adalarından askerlerini çekmeye zorlamayı ve Arapların yaşadığı petrol zengini Huzistan Eyaletine el koymayı düşünüyordu. Irak, İran'a karşı savaşı kazandığında, bu Kürt isyancıları ezmesini sağlayabilecek ve İran'ın Kürdistan sınırı kapanacaktı. Bağdat'ı endişe ettiren diğer sorun da Irak'lı Şiilerin, İran'da Şii İslam rejiminin kurulmasından sonra aktif hale gelmesiydi.

Savaş konusunda yapılan tahminler gerçekleşti. Bu dönemde Saddam Hüseyin'in karakterinde mimetizm diye bir çizgi daha belirmişti, yani her ortama uyması. İran karşıtı faaliyetlerinde onun potansiyel yandaşının Suudi Arabistan olacağını anlayarak Saddam Hüseyin, dindarlığa başvurmuştu. Saddam Hüseyin Bağdat'ta sanık olarak mahkemede elinde Kur'an ile çıktığında bu doğal gözüküyordu. Kariyerinde böyle büyük bir yenilgiye uğrayınca kendini dine vermesi de normaldi. Yalnız "ilk dönem" Saddamı'nda böyle bir şey yoktu. Tabii ki o günlük hayatında dinî vecibeleri yerine getiriyordu, ama kendi dindarlığını afişe etmiyordu. Ancak Humeyni'nin İslamcı rejimiyle savaşa hazırlanırken Saddam, Şiilerin kutsal şehri Necef'i ziyaret ederek soy ağacını gösterdi. Meğerse Saddam Hüseyin, Peygamber soyundan geliyormuş... Ağustos 1980'de yani savaşın arifesinde Saddam hacı oldu. Beyazlara bürünmüş Saddam Hüseyin, Suudi Arabistan prensi -gelecekteki Kral- Fahd'ın eşliğinde Kâbe'yi tavaf ederken tüm Arap dünyasının televizyonlarında gösterilmekteydi.

Savaştan on gün önce Saddam Hüseyin, Irak Meclisi'nin olağanüstü toplantısında Cezayir anlaşmasının feshini ve Şaddül

Arap nehrinin üzerinde Arapların ve Iraklıların hâkimiyetini ilan etti.

Her iki tarafın da başlangıçtaki hesaplarının boşa çıktığını zaman sonradan göstermişti. Irak, Arapların yaşadığı Huzistan'da isyan çıkacağını ummaktaydı. İran ise Iraklı Şiilerin yardımını bekliyordu. Ve her iki taraf da Kürtlerin desteğine güvenmekteydi: İran Bağdat'la anlaşamayan Kuzey Irak'takilere, Irak'sa Tahran'a karşı olan İranlı Kürtlere. Ama ikisinin de hayalleri suya düştü. Büyük kayıplara mal olan savaş uzamıştı. Kuveyt krizi döneminde Bağdat'a giderken İran topraklarından geçtiğim zaman gördüğüm o korkunç yıkımı gözümün önüne bile getiremiyorum. Yolun iki yanı dümdüzdü, yerle bir edilen yerleşim yerleri ve yakılan tankların gövdelerinden başka bir şey yoktu.

Savaş sürüyordu ve neticede barış anlaşmasıyla son buldu.

"Geç Dönem" Saddamı'na ABD Yardımı

Saddam İran'la savaşın hazırlığındayken özellikle İran'ın yeni rejiminin Amerikan karşıtı eğilimi sayesinde Amerika'nın ona destek çıkacağını da hesaplamaktaydı.

Washington ise bu savaşı Şah'ı tahttan indiren İran'dan öç alma ya da en azından zayıflatma şansı olarak görüyordu ve Amerikan idaresi Irak'ı destekleme kararı aldı. Bu doğrudan Saddam Hüseyin'e de destek ve yardım anlamına geliyordu.

Ne Saddam Hüseyin ne de Tarık Aziz Sovyet tarafına Irak yönetiminin ABD ile temaslarından hele silah temini konusundan hiç bahsetmiyorlardı. 28 Mart 1981'de Bağdat'ta Tarık Aziz'le görüşürken aldığım en fazla bilgi şuydu: "Irak için silah kaynakları sorununu hallettik. Fakat bir soruya cevap verme zamanı geldi: SSCB'nin sınırlı teslimatları Irak'ın diğer kaynağına tamamlayıcı olarak mı yapılacak yoksa tersine mi? Teslimatınız kesildiği zaman bile kritik bir durum olmayacağını söylemem lazım." Aynı görüşmede Tarık Aziz Sovyet yönetimine, artık Saddam

Hüseyin'i Irak liderliğine layık görmediğini de söylemişti.

Irak–İran Savaşı zamanında Saddam Hüseyin'in ABD ile öncelikli ilişkilere yönelişi gözlemleniyordu. Irak'a Amerikan silahlarının temininin Reagan'ın emri üzerine başladığını biliyorduk. Ama önce o, Dışişleri Bakanı Shults'la, Savunma Bakanı Wineberger'le ve CIA başkanı Cassie ile bu konuda görüşmüştü. CIA, Suudi Arabistan'da yerleştirilen AWACS radar uçaklarının ele geçirdiği İran askerlerinin aktarma bilgilerini Irak yönetimine bildirmekteydi. İsrail Hava Kuvvetleri'nin Irak'ın "Ozirak" nükleer tesislerini vurduktan sonra bile Irak'a Amerikan silah teslimatı ve bu önemli bilgilerin verilmesi kesilmemişti. Ayrıca ABD de bu korsan saldırıya karşı çıkmıştı. Öyle ki; herhangi biri Amerikan istihbaratının Amerikan F-16 ve F-15 uçaklarıyla yapılan eylemden haberi olmadığını ve bu yüzden ABD'nin bu saldırıyı önleyemediğini düşünebilirdi.

ABD'nin Saddam Hüseyin'le "oyunu" dağılıyordu. 20 Aralık 1983'te gelecekteki ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Bağdat'ta Saddam Hüseyin'le görüşerek Başkan Reagan'm özel mektubunu iletti. Uzun süren sohbetin konusunun, iki ülkenin arasında 1967'de Irak tarafından feshedilen diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması olduğu sanılıyordu. Rumsfeld, ABD ve Irak'ın ortak düşmanının Sovyetler Birliği tarafından desteklenen İran ve Suriye olduğunun altını çizmişti. Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Rumsfeld'i uğurlarken ona Saddam Hüseyin'in görüşmelerden memnun kaldığını iletmişti.

Aynı yıl Reagan hükümeti, Irak'ı "terörist listesinden" çıkarttı. 5 Haziran 1984'te Suudi Arabistan'ın avcı uçakları Amerikan AWACS radar uçaklarının yardımıyla İran'ın iki savaş uçağını düşürdüler. Ve aynı yıl ABD Irak'la diplomatik ilişkilerini yeniden kurdu.

Tabii ki İran'la olan savaşında ABD Irak'ı her yönden destekleyemezdi. BM Güvenlik Kurulu'nda Irak'ın kimyasal silah kullanması konusunda yapılan görüşmelerde Amerikan temsil-

cisi de olayı kınadı. Ancak Irak'ın hoşnutsuzluğunu uyandıran bu kınamadan sonra Rumsfeld, Mart 1984'te Irak başkentine bir ziyarette daha bulundu. Saddam Hüseyin onu kabul etmemişti, ama Rumsfeld "ortamı yatıştırma" misyonunu tamamlamıştı: Irak'a ABD'nin İthalat İhracat Bankası'ndan kredi almasında ve çift amaçlı donanımın satın alınması konusunda yardımcı olacağı sözünü vermişti. Bir süre sonra Irak'ın Tarım (!) Bakanlığı'na ağır tırlar ve Textron firmasından "Bell" helikopterler satılmıştı.

80'li yıllarda Irak'la diğer Amerikan firmalar da işbirliği yaptı -1991'de Temsilciler Meclisi'nin altkurulunun Başkanı Samuel Gegenson Saddam'ın bu firmaların aracılığıyla kitle imha silahları üretimine başladığı konusunda bir rapor yazmıştı.

Saddam Hüseyin İran Savaşı sona erdikten sonra da ABD'den olumlu sinyaller almaya devam etti. Nisan 1990'da Irak'ın Kuveyt işgalinden birkaç ay önce Amerikan senatörleri heyeti Bağdat'ı ziyaret etmişti. Saddam'la görüşürken heyet Irak rejiminin Washington tarafından olumlu karşılandığını belirtmişti.

Irak-İran Savaşı zamanında ve sonrasında -Kuveyt krizine kadar- ABD'nin tavırları kuşkusuz Saddam Hüseyin'in düşüncelerini ve bakış açısını etkiledi. Ama onun zihniyetine ve hareketlerine olan Amerikan tesiri bununla bitmiyordu...

Amerikan Siyasetinden Esinlenen Psikoloji

Saddam Hüseyin'in Kasım suikasti zamanında doğrudan CIA ile çalıştığını daha önce yazmıştım. Fakat CIA ajanı olduğu konusunda bilgiler yok. Olsaydı da pek inandırıcı olamazdı. Çünkü Saddam Hüseyin, ABD için menfur ve kabul edilmez birine dönüşünce Washington'un elinde bu deliller olsaydı çoktan ortaya çıkartılırdı.

Ancak Amerika Saddam'ın psikolojik kişiliğinin oluşumunu ciddi bir şekilde etkilemişti. Saddam ABD'nin önemini sadece saygı duyulması gereken büyük bir ülkeden ibaret görmü-

yordu. Saddam Hüseyin, aynı zamanda bu büyük devletin Basra Körfezi'nin petrol bakımından zengin bölgelerinde çeşitli güçleri dengede tutabilmek isterken onun rotasına karşı yüzeni belli bir noktaya kadar batırmayacağını düşünüyordu. Bu dengeler ve dengesizlikler bölgede bulunan devletlerin arasındaki aykırılıkların değişiminin üzerine kuruludur. Bu yapının önemli halkası Şah sonrası İran'ın bölgede egemen olmasının engellenmesiydi ve sorunun genel çözümü İran'ı Irak'la dengelemekteydi. ABD İran Savaşı'nda Irak'ı destekleyince Saddam'ın bu konuda olan düşünceleri güç kazandı. Saddam, İran'da ABD'ye hasmane davranışları olan İslamcı rejim varken Washington'un Irak'ın zayıflamasına izin vermeyeceğini düşünmekteydi. Ve o, Irak'ı sadece kendi iktidarıyla bağdaştırarak Amerikan menfaatlerini hedef almadığı sürece ABD'nin onun tüm çıkışlarına katlanacağına inanmıştı. Belki de gemi güvertesinden atılmayacağı inancı gençlik yıllarında CIA ile olan ilişkilerine dayanıyordu. Şöyle ya da böyle ama ABD isteyerek ya da istemeyerek Saddam'ın kendi şansına inanmasına yardım etmişti.

Saddam Hüseyin, dünya görüşünü ise Basra Körfezi ülkelerinin katılımı üzerine oluşturmuştu. İran'ın bu bölgede yayılma politikasına karşı Irak'ın muhalefet olduğunu anlayan bu ülkeler, Saddam Hüseyin'i sadece manevi değil maddi olarak da desteklemekteydiler. Bu destek özellikle savaş zamanında hissediliyordu. Saddam'ın bunu gerekli bir şey olarak algıladığını da söylemem lazım.

Irak ordusu tarafından işgal edilen Kuveyt'in Emir'i Şeyh Caber El Sabah'la Suudi Arabistan'da görüştüm. Ülkesini terk etmeye mecbur kalan Şeyh, Saddam'ın "korkunç nankörlüğünden" yakınmaktaydı. Kuveyt, İran Savaşı zamanında hem maddi yardımda bulunmuş hem de Irak'a silahların aktarılması için kendi limanını açmıştı. Suudi Arabistan'ın Kralı Fahd da Saddam'ı nankörlükte suçluyordu.

Kuveyt krizi yavaş yavaş aydınlanmaktaydı. Yani Saddam Kuveyt'i Irak'a katmak isteğiyle işgal etmişti. Bu tabii ki oldu.

Ama kesinlikle petrol sorununu da ortadan kaldırmamak gerekiyordu. Saddam kendi geleceğini Irak'ın petrol zenginliğine bağlamaktaydı. Böylece sadece ülkesindeki rejimi güçlendirmekle kalmayıp genel Arap lideri de olabileceğini düşünmekteydi. Kuveyt işgalinde kendini haklı çıkartmak isteğiyle Saddam, bana açıkça şunu söylemişti: "Kuveyt, ABD baskısıyla Suudi Arabistan'la anlaşarak petrolün değerini düşürmeye kalkışırken ben susamazdım." İran'la olan savaş bitince Saddam, Suudi Arabistan'dan, Kuveyt'ten ve Abu-Dabi'den İran'a ikraz verilmesi ve petrolün dünya pazarındaki fiyatlarını yüksek tutmak için OPEC'in petrol çıkartma kotasını aşağıda tutmalarını istemişti. Kuveyt, İran tehdidinin artık ortadan kalktığını ve Irak'a maddi yardıma devam etme gereğinin de kalmadığını söylemişti. Aynı zamanda Kuveyt ve Abu–Dabi kendi petrolünü çıkartma kotasını yükselterek bir varil petrolün fiyatını 19'dan 11 dolara kadar düşürmüşlerdi. Saddam'ın sözlerine göre bu koşullarda ekonomisi çöken Irak iflas edecekti. Oysa Bağdat tarafından monarşi döneminde bile bağımsızlığı tanınmayan Kuveyt'le beraber Irak, dünya pazarındaki fiyatları elinde tutan genel petrol merkezine dönüşebilirdi.

Ama Saddam, Irak Kuveyt'i işgal etse bile ABD'nin aynı hedefe İran'a karşı Irak dengeleyicisini tamamen ortadan kaldırmak pahasına ulaşmaya çalışacağını hiç düşünüyor muydu? Kuveyt işgalinden önce Irak'ta Amerikan Elçisi April Glapsie ile görüşürken Saddam, ABD'nin Irak'ın Kuveyt'le toprak sorununu çözmesine ne diyeceğini sormuştu. Glapsie bunun "Arapların iç meselesi" olduğunu söylemişti. Saddam Hüseyin, başka bir ülkenin değil sadece Amerika'nın tepkisini bilmek istiyordu. Çeşitli anlaşmaların olduğu Sovyetler Birliği'ne Kuveyt'i ilhak etme planından hiç bahsetmedi. ABD'nin "tarafsız" pozisyonu, onların önce gürültü çıkarıp sonunda Kuveyt'e karşı yapılan eylemi yutacaklarını düşünen olan Saddam'ın fikrini güçlendirmişti.

Kuveyt krizi döneminde Saddam Hüseyin'le üç kez buluştum ve her buluşmada onun her şeyin yoluna gireceğine inandığını gördüm. Başlangıçta Amerika'nın sert tepkisinin bir blöf olduğu-

nu söylüyordu. Çünkü ABD oluşan koşullarda Irak'a karşı kendi silahlı güçlerini tüm kapasitede kullanmak istemeyecekmiş. Ardından bombardımanlar başlayınca Saddam, ABD'nin "kara hareketine geçmeyip" bununla yetineceğine inanmaktaydı. Sonra Amerika Kuveyt'te Irak ordusunu vurunca Saddam bazı konularda haklı çıktı. G. Bush (baba) İran karşıtı koalisyonunun çekirdeğini oluşturan Amerikan askerî birliklerini Bağdat'a, onun rejimini devirmek için, harekete geçirmemişti.

Saddam bunca yıl onu koruyarak en zor durumlardan çıkaran talihine inanmaktaydı. Ancak aynı zamanda, sanırım, tüm karşı hareketleri kendi mantığına göre hesaplıyordu. Belki de onun bu mantığını güçlendiren, İran ordusu Basra'ya yaklaşırken Bush'un "İran'ın zaferi Basra Körfezi'ndeki durumu tümüyle altüst edecek" sözleriydi.

Neticede, ABD, askerî harekâtı Irak-Kuveyt sınırlarında durdurarak temkinli davrandı. Ve 2003'te G. Bush'un (oğul) harekâtının sonucu, bunun o zaman en doğru karar olduğunu kanıtladı. Fakat şimdi biz şu ya da bu Amerikan yöneticisinin değil de Saddam Hüseyin'in azmiyle ilgilenmekteyiz.

Kuveyt krizi sırasında onunla yaptığım üç görüşmemi hafızamda ayıklarken Saddam Hüseyin'in her seferinde savaşı engelleyebilecek çözüme yaklaştığını, ama hep geç kaldığım hatırlıyorum. Onun hep bir umudu vardı...

Irak'ta geniş kitle imha silahı araması için BM tarafından kurulan Özel Komisyon'u "sıkıştırırken" de "bana bir şey olmaz zihniyeti" onu yönetmekteydi. Bu konuda adil olmak lazım; Batler yönetimindeki bu komisyon objektif değildi ve onun yetki alanına girmeyen başka fonksiyonları gerçekleştirmekteydi. Zaten tam o zaman Irak'ın, Saddam Hüseyin'in saraylarını gözden geçirmelerine izin vermemesi, komisyonun kadrosunun değişmesi v.s. talepleri duyulmaya başlanmıştı. Scott Ritter'in 2005'te yayımlanan "Irak Sırrı: Yeniden Anlatılan Amerikan İstihbaratının Komplosu" kitabında CIA'in 1996-1997 yıllarında BM'nin ulus-

lararası teftişi Saddam Hüseyin'i devirme hazırlığı amacıyla kullandığını yazmaktadır. Ritter'e göre CIA, bazı müfettişlerin yardımıyla Saddam'ın özel muhafız alayının gücü ve yerleşim yerleri, saraydaki odaların yerleşimi konularında bilgi toplamaya çalışıyordu. Irak'ın Casuslukla Mücadele Servisi hazırlanan komployu ortaya çıkarttı. Scott Ritter, sadece olayları anlatan bir yazar değildir. O bahsi geçen Özel Komisyon'un yönetici yardımcısıydı.

Saddam'ı tehlike çizgisinden çekerek, onu Özel Komisyon'a yönelik katı yaklaşımından vazgeçirmek ve aynı zamanda komisyonun faaliyetlerinde ve kadrosunda ciddi değişimler yapabilmek için Rusya tüm imkânlarını kullanıyordu. Rusya'nın etkisini küçültmek istemiyorum, ama söylemeden de olmaz: Saddam kendini koruyacaklarını sanarak hâlâ kendi talihine, ilahî takdire ve Allah'a inanmaya devam etmekteydi. Bu inancı artık umut değil de Amerika'nın Arap Dünyası'na eğilimi ve sonuçta kendi çıkarlarından dolayı onu ezemeyeceğinin güveniydi.

Bu, 1997'de de ortaya çıktı: Iraklılar Amerikalı katılımcıların tesislere girmesine izin vermeyerek Özel Komisyon'un işini dondurdu. Saddam Hüseyin ne Irak'ı kınayan BM Güvenlik Kurulu kararına karşı çıkarken ne de ABD alenen savaş hazırlığına başlarken soğukkanlılığını kaybetmiyordu. Aksine durumu daha da sertleştirerek Irak'ta bulunan Amerikalı müfettişlerin ülkesinden geri çekilmesini şart koştu. Tavsiyem üzerine (ben o zaman Dışişleri Bakanı'ydım) Yeltsin, Saddam Hüseyin'e mektup göndererek Özel Komisyon'un tüm kadrosu ile işbirliğine devam ettiğini alenen beyan etmesini teklif etti. Yeltsin, Bill Clinton'ı da mektuptan haberdar ederek güç kullanmaktan sakınılmasını rica etti. Saddam, Moskova'ya gelen Tarık Aziz üzerinden Amerikalılar dahil Özel Komisyon'un çalışmasına devam etmesini kabul ettiğini iletti. Ancak bir süre sonra yine zorluk çıkartarak 31 Ekim 1998'de BM Özel Komisyonu'nun faaliyetinin durdurulduğunu bildirdi. Rusya'nın, Fransa'nın ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın çabalarıyla Irak'a karşı askerî tedbirlerin alınması frenlenmişti. 18 Kasım'da Irak yine Özel Komisyon'un çalışmasının devam etme-

sini kabul ederek bir dizi şart öne sürdü. Başkan Clinton, Irak'ın böyle bir karar vermesinden memnun kalmadığını bildirdikten sonra; Bağdat, bunların şart değil de UNSCOM (özel komisyon) ve IAEA ile işbirliği konusunda verilen "açık ve kesin karara" bağlı olmayan bazı istekler olduğu konusunda resmî açıklamalar yaptı. Ancak bu açıklama Irak'ı darbe almaktan kurtaramadı.

ABD'nin 2003'teki askerî harekâtından sonra Irak'ın kitle imha silahlarının olmadığı ve o zaman da üretmediği açığa çıktı. Geriye dönerek Saddam Hüseyin'in bu tehlikeli "oyununu" değerlendirirken şöyle bir sonuca varabiliriz: BM tarafından Irak'a verilen cezanın bu şekilde zorlayarak kaldırılacağını düşünen Saddam Hüseyin, her seferinde kasten durumu kızıştırmaktaydı. Bunu ancak Amerikan kara harekâtı olanağını çıkartarak yapabilirdi. Tarık Aziz'in sözlerinden yola çıkarak hava harekâtının onlara fazla korkutucu gelmediğini söyleyebiliriz. Gene talihe inanma, Irak'a yapılacak darbeye yönelik Arap ülkelerinden gelecek olumsuz tepkilerin abartılmasına kadar götüren istihbarat eksikliği ve Özel Komisyon'la yapılan "oyun" Irak'ı Saddam'ın devrilmesiyle biten ABD'nin askerî harekâtına götürdü...

Fiyasko ve Final

2003'te, ABD'nin sonuna kadar giderek Saddam'ın rejimini devirdiği askerî harekâtın başlamasından üç hafta önce, Saddam Hüseyin'le buluştum. Benden ivedilikle ve bizzat Saddam Hüseyin'e sözlü mesaj iletmemi isteyen Başkan V. V. Putin'le gece görüşmesinden sonra Bağdat'a uçmuştum. Masajın özeti, Saddam Hüseyin'in başkanlık görevinden ayrılarak Irak Meclisi için demokratik seçimin uygulanması teklifiydi. Saddam'ın ayrılmasının Irak'ta iç dengesizliği getirmemesi için Putin, onun partideki yerini koruyabileceğini ona iletmemi istemişti. Bağdat'taki misyonumun içeriğini bilmek isteyeceğini anlayarak Tarık Aziz'in ön görüşmesini reddettim. Beni bu misyona görevlendirirken Putin; bunun BM Güvenlik Kurulu'nun, dünya toplumu-

nun ve ABD'nin eski müttefik ülkeleri Almanya, Fransa, Belçika gibi ülkelerin görüş ve tutumlarına karşı ABD'nin Irak'a yönelik askerî harekâtının başlamasını engellemek için büyük ihtimalle son şans olduğunu söylemişti.

Saddam Hüseyin'le buluşmam istediğim gibi yüz yüze geçti. Yanımızda sadece benimle Bağdat'a gelen Dışişleri Bakanlığı'nın tercümanı vardı. Saddam söylediklerimi bir not defterine kaydederken içimde onun Putin'in teklifini kabul edeceğine dair bir umut doğmaya başlamıştı. Sonra Saddam, söylediklerimi Tarık Aziz'in ve Irak Meclis Başkanı'nın huzurunda tekrarlamamı istedi. Rusya Başkanı Putin'in sözlü mesajını onların huzurunda tekrarladım. Saddam Hüseyin, cevabı ülkemi suçlayarak vermişti: Basra Körfezi bölgesinde savaş döneminde Kuveyt'ten askerlerini çıkartırsa Irak ordusuna karşı kara harekâtı yapılmayacağını söylerken güya yine yalan söylüyormuşuz. Aynı hararetle ben de: Kuveyt'ten orduyu çıkartma kararını alırken ağır davrandıklarını ve Amerikalıların ültimatomu verildikten sonra artık geç kalındığını söyledim. Saddam Hüseyin beni dinledi ve bir şey söylemeden omzuma hafifçe vurup gitti. Tarık Aziz arkasından onun duymasını da sağlayarak yüksek sesle şöyle söylemişti: "On yıl sonra kimin haklı çıktığını görürüz. Bizim sevgili Başkan mı yoksa Primakov mu?"

Bu Saddam Hüseyin'le son görüşmem oldu. Sakin görünüyordu, ona "on yıl" ilerisine güven veren sadece oluşan bu zihniyeti değildi, çevrenin etkisi de çok fazlaydı. Çünkü Saddam'ın bir özelliği daha vardı: Objektif bilgileri almayı sevmiyordu. Onunla görüşürken buna çok kez tanık oldum. Kuveyt krizi döneminde buluştuğumuz zaman, her yerde Arap kitlelerinin Irak ordusunun Kuveyt'e girişini alkışlamakta olduklarına ve Filistinlilerin kendi zaferlerinin kokusunu aldıklarına beni ikna etmeye çalışıyordu. Ve sanırım kendisi de tüm içtenlikle buna inanmaktaydı: Kuveyt krizi döneminde yabancı temsilcilerle özel görüşmelerinde gerçek manzarayla tanışabilirdi, ama böyle görüşmeler yok denecek kadar azdı.

Ben 2003'te, Amerikan harekâtından önce, ona yakın insanların üzerinden Amerikan gizli servisinden "ümitlendirici işaretler" gönderildiğine de ihtimal vermekteyim. Bu rivayetin ispatı için çok fazla cevapsız kalan soru var: Bağdat'a giden Amerikan tanklarının geçtiği köprüler neden patlatılmamıştı, neden sadece Irak ordusu değil güçlü olan Millî Muhafızlar Alayı da bir anda direnişini kesmişti, ateşkes emrini veren kimdi? Ve nihayet Saddam Hüseyin'in yakalanmasının herkese anlatılan bir çukurdan saçı sakalı karışmış halde çıkarılma rivayetine uymadığının onun duruşmasında ortaya çıkması. Bir şey burada yanlış gidiyordu...

Saddam Hüseyin'in devrik haldeyken ve hapiste bulunurken bile "hâlâ Amerika'ya lazım olduğunu" düşünmesi de çok ilginçtir. Bunu, kendi avukatı Halil el-Dulaimi'yle görüşürken söylemişti. Saddam Hüseyin avukata İran'ın büyüyen etkisiyle ve Şiilerin köktenciliğiyle baş edebilen tek lider olduğunu söylüyordu ve "ABD bölgede oluşan 'ağır' bir gerçeği görmelidir: İran; Arapların, İslam'ın ve ABD'nin düşmanıdır ve İran'ı alt edebilecek insan sadece Saddam Hüseyin'dir" demekteydi.

Avukatın anlattıklarına göre; müvekkili, savcılığın idam isteğini Amerikalıların onu işbirliğine çekmek için uyguladığı baskı olarak görmekteydi. Hayat ona hiçbir şey öğretmemişti...

30 Aralık sabahı, saat 6.05'te, Saddam Hüseyin asılarak idam edildi. Hükmün davanın sadece ilk bölümü üzerinden uygulanması belki de hukuken tartışılabilir, ama çoğunluk için bu çok acıydı. Saddam Hüseyin'in binlerce Kürdün ölümüne yol açan gazın kullanılmasından suçlandığı davanın ikinci bölümüne yeni bakılmaya başlanmıştı. Ancak mahkemenin hükmünü beklemeyerek Saddam Hüseyin'i idam ettiler.

Böyle bir aceleciliğin sebebi neydi? Belki zamanla bu da açıklanır. Şimdilik sadece tahminler üretebilir ve gerçeği mantık yoluyla arayabiliriz.

Öyle görünüyordu ki; Saddam'ın mahkûmiyetine sadece Şiilerin ölümü yüzünden değil gaz kullanarak öldürülen Kürtle-

rin yüzünden karar verildiği Bush yönetiminin işine yaramaktaydı. Bu, bir şekilde, Saddam Hüseyin'in nükleer silah sahibi olduğu bahanesiyle yapılan askerî harekâtın gerçeklerle bağdaşmadığı ortaya çıkınca sert tepki gösterenlerin eleştirilerini yumuşatabilirdi.

Saddam'ın idamından sonra, Irak'ta Sünnilerin Şiilerle çatışmalarının güçlenmesi ve Suudi Arabistan'ın sert Şii karıştı tutumu sergilemesi "Irak çıkmazında" yolunu arayan ABD yönetimini pek meşgul etmiyordu sanki. Oysa böyle bir şey olacağını tahmin edebilirdi.

Irak'ın dışında da durum Saddam'ın ölümüne elvermiyordu –en yakın işbirlikçi İngiltere'nin Başbakanı Blair dahil ABD'nin tüm Avrupa partnerleri idama karşı çıkmaktaydılar.

İdam hükmünü yerine getirmek için de çok kötü bir zaman seçilmişti –yılbaşından önce, en büyük Müslüman bayramı olan Kurban Bayramı'nın ilk günüydü (Şiiler bu bayramı bir gün sonra kutluyorlar).

Her şeye rağmen Saddam Hüseyin idam edildi. İdam, Irak'ın Başkanı olan Kürt Talabani değil de Irak'ın Başbakanı olan Şii El-Maliki idam kararını imzaladıktan sonra gerçekleştirildi. Kararı imzalamadan önce, Maliki Bush'la görüştüğü Ürdün'den yeni dönmüştü. Saddam için de ani olan, duruşmalar bitmeden verilen bu idam kararı belki de onun hazırladığı son söz hakkını vermemek için yapıldı. Duruşmalardaki tüm konuşmaları, sadece savcının ya da hâkimin yorumlarıyla bağlantılı "ara" konuşmalardı. Oysa son sözünde çok şey anlatabilirdi. Büyük ihtimalle politik oyunu kontrol ettiğini sanan bu diktatör kadar saf olmayanlar, bunu geçiştirmek istiyorlardı...

BÖLÜM 17

Sovyetler Birliği'nin Irak'la ilişkilerini düzene sokma isteğinin Temmuz 1968 ihtilalinden sonra ortaya çıktığını düşünmek yanlıştır. Başkan Abdülselim Arif'in yerini alan kardeşi sol güçlere yönelik kanlı eylemlere karışmamıştı. Bölgede Irak'ın önemini göz önünde bulundurarak SSCB Irak'ın yeni hükümetiyle yakınlaşmaya yönelik adımlar atmıştı. Bununla beraber Bağdat'ı Kürt isyancılarla yakınlaştırma teşebbüslerine de önem verilmekteydi. Moskova Kürt sorununun barışçıl yöntemlerle çözülmesi gerektiği görüşündeydi.

Molla Mustafa Barzani ile İlk Görüşmem

Durumun özelliği ve bazı konularda da avantajı Sovyetler Birliği'ne Kürt kurtuluş hareketinin yöneticisi Molla Mustafa Barzani'yle eski dostluk ilişkileri yaratmaktaydı.

Bu adamın hayat hikâyesi oldukça ilginçtir. Daha küçükken ağabeyi Osmanlı hükümetine karşı isyanı yönetirken 1905'te annesiyle birlikte ilk kez hapse düşmüştü. 1914-1916 arası çocukluk yıllarında mücadelede yer alıyordu. 1931'de Barzan aşiretinin topraklarından Bağdat yönetiminin askerlerini kovan ağabeyi Şeyh Ahmed'in yanında savaşmaktaydı. Ancak İngiliz hava kuvvetlerini kullanarak Kürtlerin isyanı bastırılabiliyordu. Molla Mustafa tutuklanarak onbir senesini sürgünde geçirmişti. 1943'te

bölgesine gizlice dönerek savaşı yeniden başlatmıştı. Verilen mücadele başarıyla sonuçlanmıştı ve o dönemin Irak başbakanı Nuri Said Kürtlerin şartlarını kabul etmişti. Ancak iki yıl sonra Nuri Said İngilizlerin desteğiyle Barzani birliklerine saldırmıştı.

İkinci Dünya Savaşı döneminde İran topraklarında kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin Savunma Bakanı Molla Mustafa Barzani olmuştu. Savaş bitince ve Sovyet askerleri İran'dan çekilince Cumhuriyet dağılmıştı. Barzani büyük ölçüde Barzan aşiretinden olan 500 savaşçıyla İran'ın SSCB sınırını geçmişti. Kürt savaşçıları silahsızlandırılmıştı, bazıları Azerbaycan'a bazıları da Orta Asya'ya yerleşmişlerdi. Barzani Mamedov soyadı altında SSCB'ye yerleşmiş ve orada yaşamıştı. Onların SSCB'de bulunması afişe edilmemişti. Ne o ne de onunla gelenler Sovyet askerî güçlerinde görevde bulunmuştu. Yani Barzani'nin Sovyet ordusunda General olduğu konusunda yayılmış olan söylentiler baştan sona yalandı. Fakat bu söylentiler Barzani tarafından bana sonradan anlatılan bir olaya bağlıymış. Moskova'dayken Barzani askerî malzeme satan bir mağazada general üniforması satın alarak (o zaman böyle bir şey mümkündü) fotoğraf çektirmişti. Bu fotoğraf karesi İngiliz istihbaratının eline geçmişti.

Barzani'in ve yakınlarının dönüm noktası Stalin'in ölümünden sonra olmuştu. Onun anlattığı bir hikâyesini yazmıştım (Barzani Rusça konuşsa da yeterince iyi değildi.) Yazarken hikâyesini edebi dile çevirmiştim. Hikâye onun ağzından şöyleydi: "Kremlin'in Spas kapılarına yanaşarak kapıya vurmaya başlamıştım. Kapıya bir subay çıkmıştı. Yakışıklı, zarif, gri gözlü... "Sen niye vuruyorsun?" diye sormuştu. "Kremlin'e Barzani değil, Kürt devrimi vuruyor diye cevap vermiştim." Barzani'nın anlattıklarına göre onu G. M. Malenkov kabul etmişti. Bu görüşmeden sonra onu Parti Yüksek okuluna, yakınlarını da çeşitli orta eğitim kuruluşlarına yazdırmıştı. Sovyetler Birliği'nde tam on iki yıl yaşamışlardı. 1958'de Irak devrimi gerçekleşince Barzani Irak'a dönmüştü. Kasım'da, yeni iktidar, Kürtlerle birliğin önemini göz önünde bulundurarak Barzani'yi Irak Cumhuriyeti'nin başkan yardımcılığı

görevine atamıştı. Fakat ilişkiler yeniden bozulmuştu ve Barzani Irak'ın kuzeyine gitmişti. Bağdat ve Kürtler arasında kanlı savaş devam etmişti. Arif döneminde savaş daha da kızışmıştı, onun kardeşinin başkan olduğu ilk dönemde de devam etmişti. Temmuz 1966'da yeni Başkan Arif ve Barzani barış anlaşması yapmışlardı. Büyük savaş yatışsa da küçük çatışmalar devam etmekteydi. Bu koşullarda ben Kahire'deyken Pravda gazetesi editörlüğünden Kuzey Irak'ı ziyaret etme talimatı gelmişti.

Barzani tecrit edilmemişti. Gazeteciler dahil, isteyen Kuzey Irak'a İran'dan geçerek onunla görüşebiliyordu. Irak'ta onunla görüşmeye hazırlanan ilk Sovyet muhabiri olarak resmî Irak yetkililerini atlatamazdım. Bağdat'ı Barzani'yle yakınlaştırmaya çalışırken haber vermemek amacımızın verimliliğini azaltırdı.

16 Aralık 1966'da Başkan Arif'le görüşmüştüm. Ondan önce Pravda gazetesinde yayımlanması düşünülen bir röportaj için Arif'ten verilen sorulara yazılı cevaplar almıştım. Orada Arif en güncel sorun olarak Kuzey Irak'ın normalleştirilmesini görüyordu. Onun sözlerine dayanarak Arif'e Kürtlerin yaşadığı bölgeyi Irak'ın bölünmez parçası olarak gördüğümüzden bahsederek bir Sovyet gazetecinin o bölgeye İran'dan geçmesi yakışık almaz demiştim. Her halde gösterdiğim gerekçe etkisini göstermişti. Arif kendi onayını vererek beni Kürtlere benim "teslimini" organize edecek olan Savunma Bakanı'na göndermişti. Sonunda tüm detaylar halledilmiş ve ben zırhlı arabada iki Iraklı subay ve askerlerin eşliğinde Kuzeye doğru yola çıkmıştım. Elçilikte subaylardan birinin savunma bakanın kardeşi olduğunu söylemişlerdi. Diğer subayın kim olduğunu ben kendim öğrenmiştim. Yolda mola verirken biz tercümanıyla (Saşa Zotov, gelecekteki Suriye elçisi) şakalaşırken bu subayın tebessümünü saklayamadığını görerek onun çok iyi Rusça bildiğini anlamıştık. Ancak geri dönerken ona bildiği halde neden konuşmadığına dair bitmek bilmeyen sorularımıza teğmen cevabı ancak bizimle baş başa kalmışken Rusça söylemişti: " Yeter artık. Soytarılık buraya kadar."

Kürtlerle telsizle bağlantı kurmuştuk. Onlar zırhlı arabayı geride bırakmamızı istemişler ama subaylara geçme izni vermişlerdi oysa biz Bağdat'ın hiç bir temsilcisinin daha bulunamadığı Barzani'mn kışlık karargâhına gidiyorduk. Kürt bölgesine gelmiştik. Kendimi tutamayarak bir küçük lirikten konu dışı söz etmek istiyorum. Bu masal diyari gibi bölgede iki bin küsur yıldır gururlu bir halk yaşamaktadır. Bazen onlara "Doğu'nun şövalyeleri" de derlerdi. Haçlıların yenemedikleri Selahattin Eyyübi de Kürttü. Ama Nuri Sadi'nın de bir Kürt olması onlara fazla kıvanç getirmemişti. Fakat doğa muhteşemdi. Göklere uzanan dağlar, şarıldayan duru sular. Renklerin cesur birleşimi: Bembeyaz tepeler, parlak tunç kayalar ve dağların eteklerinde halı gibi serilmiş koyu yeşil yosun. Kocaman sarp kayalar rüzgârın bu harika halıyı götürmesini engellemek için sanki mahsus yosun üzerine atılmıştı. Yamaçlardan yere paralel olarak ağaçların düz gövdeleri uzanmaktaydı.

Arabamız dar bir boğazdan geçmekteydi. Yirmi kilometre uzunluğunda dar Gali Alibek Boğazı'ndan çıkmıştık. Çatal ağızı: Sağda Ravanduz yolu, solda Diana yolu, direkt İran sınırına kadar uzanan Hacı Umran yolu. Biz direkt gitmeye devam ediyorduk. Irak'ın son kontrol merkezi arabamıza yol verdi. Sonra ne bir Irak askerî ne de hükümet memuru vardı. Bu bölge Molla Mustafa Barzani'nın Kürt birliklerinin kontrolü altında tutulmaktaydı.

Karşıdan, içerisinde Kürdistan Demokrat Partisi Genel Merkez üyesi Sami, Barzani'nin yaveri ve şöförü bulunan Willys arabası gelmekteydi. Selamlaştık. Sonra Willys öne geçerek bize yol gösteriyordu. Belli bir yerden sonra yolumuz katırların üzerinde kayaların ve uçurumların arasında dar bir patikadan geçmekteydi.

Barzani beni iki oğlu İdris ve Mesud'la karşılamıştı. On yedi yaşındaki Mesud radyo istasyonun başkanıydı. Barzani'nin oğullarına birer küçük hediye getirmiştim: Sovyet yapımı kol saati "Polet". Ama onların kollarında Rolex saatleri görünce kendimi mahcup hissetmiştim. Molla Mustafa Barzani beni büyük bir se-

M. Kaddafi'den hediye hançer

Libya'nın "güçlü adamı" – İstihbarat başkanı M. Kusa

Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC) lideri Naif Havatma, Beyrut

Yaser Arafat'la sıcak görüşmelerden biri

Gazze'de Rusya Dışişleri Bakanı'na sıcak karşılama

Ebu Ammar'dan hatıra olarak semaver

Ürdün Kralı Hüseyin'le aramızda samimi bir dostluk vardı

Kral Hüseyin'le

Ürdün'de Prens Hasan'la (soldan üçüncü)

Saddam Hüseyin. İlginç gözükse de dinlemeyi bilirdi ama istediği gibi hareket ederdi.

ABD'nin Kuveyt operasyonunu engelleme teşebbüsü. 22 Şubat 1991 gecesi Kremlin'de Tarık Aziz'le (soldan ikinci)

Suudi Arabistan'ın Dışişleri Bakanı Emir Saud el-Faysal'la. Cidde, 1991

BM Genel Sekreteri Kofi Annan Ortadoğu'yu tüm içtenlikle yatıştırmaya çalışıyordu.

Yanlış oturduk... ABD Başkanı Bill Clinton'la tokalaşırken

Sovyet dış istihbaratının dört yöneticisi.
Sağdan sola: L. V. Şebarşin, Y. M. Primakov, V. İ. Trubnikov, S. N. Lebedev.

Şarm el-Şeyh. Ortadoğu'da terörle mücadele konferansı.
Heyet başkanları: Hüsnü Mübarek, Boris Yeltsin, Yaser Arafat.

İsrail Başbakanı Ariel Şaron'la görüşmeler

Başkan Vladimir Putin'den görev: Irak ziyareti

Toruuutn Yevgeni Sandro, bu kitabı ona adadım.

vinçle karşılamıştı. Küçük yeraltı sığınağına davet etmişti. İçerde gürül gürül soba yanmaktaydı, tavanın altına gerilen bez yer yer suyun ağırlığı altında çökmüştü, dışarıda karla karışık yağmur yağmaktaydı.

Yerde halının üzerinde tabaklar durmaktaydı. Bağdaş kurarak bizimle Irak'lı subaylar da oturmuştu. Subaylardan biri Rusça yapılan sohbete kulak vermekteydi. Onun Rusça bildiği konusunda Barzani'yi önceden uyarmıştık ve bu yüzden sohbet "üstü kapalı" olarak geçmişti. Barzani bana "Bağdat'ta herkes hırsız ve dalaverecidir sadece bir dürüst ve iyi insan var o da savunma bakanıdır." dedi. Tabii ki bu sözler yanımda oturan bakanın kardeşine yönelikti.

Gerçek görüşme gece gerçekleşmişti. Beni iki Kürt uyandırarak diğer sığmağa götürmüşlerdi. Barzani bana sarılarak: "Sovyetler Birliği babamdır" demişti. Ayrıca Barzani barış anlaşmasına olumlu bakmakta olduğunu ama Bağdat'a güvenmediğini söylemişti. Sürekli geniş bir askerî harekâtın beklentisi içinde olduklarından ciddi bir şekilde Kürt halkının yaşam şartlarını geliştiremediklerini söyledi. Oysa Bağdat, bu konuda onlara verilmiş sözü varken hiç acele etmiyordu.

Barzani'nın İran Şahı'yla gizli görüşmelerinden haberim varken ona İran'la olan bağlantılarını sormuştum. Barzani duraksamadan olumlu cevap vermişti: "Hiç bir şey saklamak istemiyorum. Başka çarem yok çünkü dış dünyayla tek bağlantım İran sınırıdır". Fakat benim için en önemli cevap şu soruya verilmişti: "Geleceğiniz konusunda ne düşünüyorsunuz? Dolaşan rivayeti duymuşsunuzdur. Diyorlar ki Kürtler Irak'tan yaşadıkları toprakları ayırmak istiyorlar, doğru mu?"

"Bunu söyleyenler Irak topraklarında barışın düşmanlarıdır. Irak hükümeti ayrılmamızı istese bile biz buna gitmeyeceğiz. Irak'tan çıkmak istemiyoruz. Bu bizim vatanımız. Fakat Kürtler de Araplarla aynı haklara sahip olmalıdır. Mücadele bunun içindir" demişti Barzani.

Sami'yle konuşurken bizim gelmemizden bir kaç gün önce bir peşmergenin yeraltı hapsine -dışarıda korumaları bulunan sığınak- atıldığını duymuştum. "O Araplara karşı ırkçı konuşmalar yapmaktaydı. Kimsenin bizim mücadelemizi tahrip etmesine izin vermeyeceğiz." demişti Sami.

"Birlikler genelde Kürtlerden oluşmaktadır. Ama aramızda çok Asur bulunmaktadır, Ermeni bile vardır. Üst düzeyden biri -tabur komutanı- Araptır. Bu tabur Irak'ın komünist partisinin üyelerinden, Kürt ve Araplardan oluşmuştu. Barzani'nin oğlu İdris bana "Onlar 1963'te kanlı kıyımlardan kaçarak kuzeye sığınmışlar." diye anlatıyordu

Misyonum Devam Ediyor

Bağdat'ta iktidar yeniden değişince Kuzey Irak'a bir gezim daha olmuştu. Barzani'yle görüşürken onda yeni Irak yönetiminin Kürt sorununu çözmeye yönelik karar alacağı konusunda zayıf bir umut belirtisi görmüştüm. Başkan Arif'le yapılan anlaşmalara rağmen çatışmalar devam etmekteydi. Sonrası ne olacaktı?

Barzani Kürt hareketinin iç durumundan da tedirginlerdi. Bu dönemde peşmergeler sadece Irak ordusunun birlikleriyle çatışmıyordu. Geniş ve kanlı çarpışmalar Celal Talabani'nin silahlı gruplarıyla da yaşanmaktaydı. Barzani onlara "caş" derdi yani eşek. Bağdat, Kürt cephesindeki çatışmaları ustalıkla kullanmaktaydı.

Moskova'da Pravda gazetesi muhabirinin Irak Kürt bölgesi gezilerine devam etmesine karar verilmiş. Böylece ben Kuzey Irak'ta Kürtlerin yaşadığı bölgeye ikinci kez gitmiştim. Bu kez "Irak konvoyu" yoktu, beni Kürt şoförün kullandığı araba otele gelerek almıştı. Yol 1966'nın sonunda farklıydı. Güneş parlak kış renklerini kısarak etrafı açık yeşil ve açık sarıya boyamıştı. Şoför uzun boylu, zarif, simsiyah saçlı ve yeşil gözlü bir Kürttü. Arabayı çok hızlı kullanmaktaydı.

Barzani'yle, oğullarıyla, KDP Genel Merkezi ve politbüro üyeleriyle, sıradan peşmergelerle görüşerek çok dolu bir hafta geçirmiştim. Onlar Kürt sorununun çözüm yolları hakkında konuşmaktaydılar. Irak'a ilk iki yolculuğum sadece tanıtım ya da muhabir niteliğinde olsa bile diğer gezilerim daha fazla arabuluculuk misyonuna benzemekteydiler.

Üçüncü yolculuğuma çıkmadan önce Bağdat'ta "Kürt davasında" Irak yönetiminin temsilcisi olan Saddam Hüseyin'le görüşmüştüm. Yönetimde daha önemli pozisyonlara gelmemiş olan Saddam Kürt sorununu kariyer trampleni olarak kullanacaktı. Bu durum Irak sınırlarında eksiksiz Kürt özerkliğinin kurulmasına iyi ön koşullar yaratmaktaydı. Bağdat'taki Sovyet elçisi F. N. Fedotov da benimle hemfikirdi. Saddam Hüseyin benimle görüşürken kendi pozisyonunun yapıcılığını vurgularken Barzani'ye araplar ve Kürtler arasında ilişkilerin bir çözüme ulaştırması için elinden geleni yapacağını illetmemi istemesi bana bir rastlantı olarak gelmemekteydi.

Böylece 23 Ocak 1970'te Saddam'ı "gerçek garantili Kürt özerkliği" konusunda anlaşmalara götüren "Barzani yönetiminin kardeşleriyle" diyalog kurma gerekliliğinden bahsetmekteydi. Ve onun sözlerine göre buna engel olabilecek tek sorun vardı o da güven kriziydi. Saddam'a göre geçmiş yıllarda yapılan çatışmaların ve husumetin sorumluluğunu ne Baas partisi ne de Barzani taşımaktaydı. Fakat "kan dökülmüştü bir kere ve güvenin yeniden kurulmasına yönelik her iki tarafta da yer alan aşırıcı tutumlar sergileyen gruplar ve insanlar tecrit edilmelidir." demişti.

Böyle garantiler iyimserliği uyandırarak Saddam'a yönelik olumlu görüşlerin oluşmasını çağrıştırmaktaydı. Bilhassa benim Kürdistan'a sıkça gitmemin onu alakadar ettiğini vurgulamaktaydı.

Şunu açıkça söyleyebilirim ki 1966'dan 1970'e kadar Barzani'yle sürekli görüşebilen tek Sovyet temsilcisi bendim. Barzani yaz aylarında çadırda, kışın ise yeraltı sığınaklarında yaşa-

maktaydı. Benimle beraber bazen Viktor Petroviç Posuvalyuk ve Oleg Gerasimoviç Peresipkin gelmekteydiler ama esas misyon Pravda gazetesinin muhabirine yüklenmekteydi. Tarafları yakınlaştırmak için elimden geleni yapmaktaydım. Barzani'yi etkileme konusunda bana Sami (gerçek adı Muhammed Mahmud Abdülrahman) ve Doktor Mahmud olarak bilinen Mahmud Osman yardım etmekteydiler. Mahmud Osman gerçek bir doktordu. Yüksek tıp eğitimini tamamlamış, hastaları tedavi etmekteydi. Şaka olarak da onun "burç işaretinin" şırınga ve tüfek olduğunu söylemekteydi.

Tarafların uzlaşması konusunda Lenin Barış Ödülü'nü alan mütevazı ve zeki Iraklı siyasetçi Aziz Şerif de büyük rol oynamıştı. Muhaceretten geri dönerek hükümette yer almıştı. Sanırım Saddam Hüseyin'in girişimiyle 1969 sonunda Kürt bölgesini ziyaret etmişti. Bir süre sonra ben de oraya gitmiştim. Gezim taraflar arasında yapılacak olan anlaşmanın kaderini belirleyen döneme denk gelmişti. Gelmemin arifesinde Kürt bölgesinde Bağdat heyetiyle görüşmeler yapılmıştı. Bazı sorunlarda mutabakata varılmıştı. Onlardan en önemli olanı Kürtlerin özerklik prensipleriydi. Ancak Kürtlerin Irak'ın üst yönetimine girmesi konusunda bir sonuca varılamamıştı. Kerkük'ün geleceği, peşmerge ve Kürt özerkliğini kurma beyanını içeren sorunları açık bırakmışlardı.

Üç kişi; Barzani, Aziz Şerif ve ben beraber yemek yemiştik. Bir şişe İran (!) konyağı açılmıştı. Barzani bayağı açılmıştı ve çok konuşkandı. Rus halkının, Sovyetler Birliği'nin şerefine kadehler kaldırıyordu. Bağdat'la müzakerelerine onu SSCB'nin tavsiyelerinin ittiğini söyleyerek tavsiyelerden bir tanesini şöyle aktarmıştı: "Müzakerelere katılma kabulü bile Kürtlerin, KDP'nin pozisyonunu güçlendirmeye yeter."

Fakat yemekten sonra Doktor Mahmud'la, Aziz Şerif'le ve bazı tanıdık Kürtlerle konuşurken durumun o kadar basit olmadığını anlamıştım. Biz Aziz Şerif'le sonuca varılmayan sorunlara vurgu yapmayarak müzakerelerin ertelenmesi ve Bağdat'a kendi heyetini göndermesinin Kürtler için önemli olduğu konusun-

da hemfikirdik. Etraftakiler düşüncelerimize hak vermişlerdi. Bağdat'ta ise bizim elçiliğimiz de Kürt heyetini karşılamaya çıkmıştı. İdris'i, Mesud'u, Doktor Mahmud'u, Sami'yi takım giymiş kravatlı görmeye pek alışık değildim. Tarih 6 Şubat 1970'ti. Şubatın on dördünde Sovyet elçiliğinde tekrar görüşmüştük. Bu kadar kısa zaman içerisinde müzakerelerde bazı konularda ilerleme kaydedilmişti. Taraflar birbirlerine karşı adımlar atmıştı. Kerkük konusunda Kürtler şehrin Kürt özerkliğine girmesini ama petrol işlemlerinin merkezi hükümetin elinde kalmasını öngören şartı da kabul etmişlerdi.

11 Mart 1970'te Başkan Bekir Bağdat radyo ve televizyonu üzerinden Irak Cumhuriyeti sınırların içerisindeki Kürtlerin ulusal özerklik yasal haklarının kabul edilmesi doğrultusunda barışı beyan etmişti. Araplarla yan yana Kürtler de Irak'ın temel ulusu ilan edilmişti. Bir Kürt başkan yardımcısı olurken hükümete beş Kürt bakan girmişti.

"11 Mart 1970 Programı" adı altında geçen belge Irak'ın her yerinde büyük coşkuyla karşılanmıştı. Kerkük etrafında binlerce şenlik ateşi yakılmıştı. Bağdat'ın Et-Tahrir meydanında insanlardan oluşan denizin ortasında şenlik kürsüsü ada gibi kalmıştı. Irak başkanı Bekir'le, Saddam Hüseyin'le yan yana ulusal kıyafetlerini giymiş Molla Mustafa Barzani'nin oğulları İdris ve Mesud ve Doktor Mahmud yer almaktaydı.

Ancak ne yazık ki bir süre sonra Bağdat'la ilişkiler yine gerginleşerek ufukta yeni bir savaşın gölgesi belirmişti.

Kürt Bölgesine Veda

Bu koşullar altında Irak'ın kuzeyine bir gezim daha gerçekleşmişti. Kuzeye gitmeden önce ısrarla Barzani'yle görüşmemi isteyen Saddam Hüseyin'le 22 Ocak 1973'te görüşmüştüm. Saddam'ın sözlerine göre üç yıllık aradan sonra Bağdat'a gelerek onu ziyaret etmeden ayrılmamı Barzani anlayamazdı. Sad-

dam "Sovyetler Birliği'nin ona olan ilgisinde azalma olduğunu düşünmesini istemiyoruz. Onun üzerinde oluşan etkinizin gücüne büyük bir önem vermekteyiz." demişti ve bize önce Kerkük'e götürecek bir uçak sonra da Ravanduz'a kadar helikopter temin ettiğini eklemişti.

Aldığım notlarıma geri dönüyorum. Revanduz'da dizlerimize kadar kar vardı. Irak askerî kampına kadar beni almaya araba gelse de bu bir gerginliğin olmadığı anlamına gelmezdi. İlk Kürt kontrol noktasında anlaşma olmadığı zamanlardaki gibi geçit engeli ve silahlı adamlar vardı. Küçük bir mahalleye gelmiştik. Evin önünde İdris'le Mesud durmaktaydılar. İdris'in sinirli olduğu hissedilmekteydi. Barzani gelince ve onunla bir kaç saat İdris'in anlamadığı Rusça konuşunca bu durum daha da belli oldu. Bana önceden İdris üzerinden Irak'la olan bağlantıların geçtiğini anlatmışlardı, bu yüzden İdris'in "Bağdat'ın anlaşmayı uygulayacağı konusunda hiç bir kanıt bulunmadığını" söylemesi ani olmamıştı.

Hakikaten Barzani'yle Saddam Hüseyin arasında bir kaç kişisel sorun vardı. İlkini bana Molla Mustafa kendisi anlatmıştı. Bir grup şeyh onu ziyarete gelmişti. Barzani onları çadırda kabul etmişti. Şeyhlerden biri konuşmasını portatif teybe (o zaman portatif teyp birkaç kilo ağırlığındaydı) kaydetme izni almıştı. Şeyhleri getiren şoför minibüsünden çıkmamıştı. Meğerse teybin içine patlayıcı yerleştirilmişti. Irak gizli servisinden olan şoför uzaktan kumandalı bombayı patlatmıştı. Barzani'yi kurtaran o anda ona kahve veren peşmergelerden biri olmuştu. O Barzani'ye kendi vücuduyla siper olmuştu. Barzani "Budala korumalarım tüm şeyhleri ve şoförü kurşuna dizmişler bu yüzden sorgulayacak kimse kalmamıştı. Ama eminim ki bu Saddam Hüseyn'in işidir. " demişti. İkinci unsur onun büyük oğlu Abdullah'la ilgilidir. Benim ilk ziyaretimde Barzani Abdullah'ı tutuklayarak kurşuna dizecekti çünkü o "bizim maddi kaynaklarımızm bize geldiği yolu düşmanlara açıklamıştı". Bilmiyorum sözlerimin etkisi oldu mu ama Barzani'ye Abdullah'ın düşmanca düşünceleri olmadığını

sadece hata yaptığını söyledikten sonra Abdullah hayatta kalmıştı. Ayrıca apandisit krizi geçirince onun Bağdat'a gitmesine izin verilmişti. Abdullah Bağdat'tan dönmemişti ve Irak hükümetine yapılan tüm başvurular cevapsız kalmıştı.*

O dönemde Bağdat'ta da ve saklayamam bizde de özel endişe uyandıran durum Barzani ve arkasında ABD bulunan İran'ın arasında ilişkilerin güçlenmesiydi. Güvenli bir yerden Barzani'nın özel görevlilerinin Tel Aviv gezilerini bildiren haberler almaktaydık. İsrail kendi potansiyel düşmanını zayıflatma emellerinde Irak'ın Kürt sorununu kullanarak onlara küçük maddi destekle bulunmaktaydı. Barzani'ye İran Şahı'yla olan ilişkileri doğrudan sorarken bana şöyle bir cevap vermişti: "Ben ekmek isteyerek bir evin kapısını çalmıştım, (Barzani burada Bağdat'ı kastediyordu- Y.P.) bana red cevabı vermişlerdi. O zaman açlıktan mı öleyim? Ben de başka evin kapısını çalmıştım. Suçlu kim? Ben miyim yoksa beni kapıdan çeviren mi?" Barzani silahlarını İran'dan temin ettiğini da saklamıyordu. Kendisi savaşa başlamasa da savunmaya hazır olmalıdır diye izah etmişti.

O gün Barzani'yle gece geç saatlere kadar oturmuştuk. Sonra o bir kaç arabasıyla konvoy halinde gitmişti ve biz Doktor Mahmud'la baş başa kalmıştık. O direkt benden Barzani'yi Bağdat'a yönelmeye ikna etmemi rica etmişti. İki makineli tüfekli koruma eşliğinde gezinmeye çıkmıştık. Ayaklarımız karın içine gömülüyordu. Geri dönmüştük. Soğuktu, korumalardan biri soba yakmıştı. Sobaya odun takviyesi yapıldığı zaman zehirlenmeyelim diye pencere açılıyordu. Yünlü eşofmanla uyumama rağmen her sefer soğuktan uyanıyordum.

---

* Tarık Aziz'le konuşurken bu konuya değinmiştim. Bana "Barzani'den Abdullah'ı öldürmeyeceği sözünü almak istiyorduk. Ama Barzani söz vermeyi reddetmişti." demişti. O zaman ben " Abdullah'ın dönüşünü pazarlık konusu yapamazsınız. Sonuçta o oğlu, Barzani ise aşiret reisidir" demiştim.

ABD Kürt Faktöründen İstifade Edebilir mi?

1975'te Irak hükümeti ve Kürtlerin arasında yeni bir savaş patlamıştı. Ondan bir yıl önce 1974'te Bağdat tarafından Kürt özerk bölgesinin kurulmasını öngören 33 no'lu yasa kararı kabul edilmişti. Barzani bu yasayı olumsuz karşılamıştı. Kerkük bölgesinden Kürt ailelerini taşınmaya zorlayarak yerlerine Iraklı Arapların yerleştirilmesine başlanmıştı bile. Fakat parlayan Kürt isyanı Irak'tan ayrılmayı amaçlamıyordu. Onlarla anlaşma imkânı hâlâ bulunmamaktaydı. Çünkü Irak–İran savaşının son safhasında kimyasal silah kullanan Irak ordusunun saldırılarına maruz kaldıkları zaman bile Kürtler Irak'tan ayrılma isteği göstermemişlerdi.

Basra Körfezi'nde Irak bozguna uğrayarak zayıflayınca bile böyle bir konu Kürtlerin gündeminde yoktu. Kürtler o zaman Musul, Erbil, Süleymaniye ve bir süreliğine Kerkük'te yani yaşadıkları bölgelerin üzerindeki kontrolü kendi ellerine almışlardı. 199'de BM Güvenlik Konseyi tarafından "güvenlik bölgesi" kurulmuştu. Bölgeden tüm Irak askerî birlikleri çıkartılmıştı. Ulusal meclisin ilk seçimleri yapılarak hükümet kurulmuştu. Ama yine de bu Irak'tan ayrılma sloganlarının altında değil de "Kürdistan'a özerklik" sloganın altında geçmekteydi. Kürt hareketinin bu çizgisinin Irak'ın bölünmesiyle Ortadoğu'yu ne kadar olumsuz sonuçlara götürebileceğini anlayan Sovyetler Birliği sonra da Rusya Federasyonu tarafından desteklenmekteydi.

2003'te Irak'a karşı yapılan ABD saldırısından sonra Kürt hareketinde güçlü bölücü görüşler gelişti. Sanırım Washington bir ikilemle karşı karşıya kalmıştı: Ya böyle görüşleri destekleyerek Irak'ı parçalara bölecekti ya da Irak devleti içinde özerk bir Kürt devleti kuracaktı ki Amerika'nın asıl istediği buydu. Ayrıca bağımsız Kürt devletini kurma görüşlerinin desteklenmesi ABD ile NATO müteffiki Türkiye'yle ciddi sorunlara yol açabilirdi.

Bu arada Kürt ulusal hareketinde daha 60'lı yıllarda önce geçimsizlik sonra da kopma olmuştu. 1966'da benim Irak Kürt böl-

gesi ziyaretimde KDP genel sekreteri Habib Celal Talabani'yle (Irak'ın bugünkü başkanı) "bölücü faaliyetlerde bulunan" bir grubun partiden ihraç edildiği söylenmişti. "11 Mart 1970 Programı" imzalandıktan sonra Talabani kendi teşkilatını dağıtarak KDP'ye dönmüştü.

33 No'lu yasaya karşı silahlı isyan Bağdat tarafından bastırılmıştı. Barzani önce İran'a sonra da ABD'ye geçerek 1979'da ölmüştü. Talabani ise yine KDP'den ayrılmıştı.

70'li yılların son yarısından sonra Irak'ta iki güç bulunmaktaydı: Başına Mesud Barzani'nin geçtiği KDP ve Celal Talabani tarafından kurulan Kürdistan Yurtseverler Birliği. 90'h yılların ortasına kadar bu iki güç yakınlaşmamıştı. Tam tersine 80'li yıllarda aralarında şiddetli çatışmalar geçmekteydi. Ancak Irak ordusu tarafından ciddi bir hezimete uğratılan Kürtler 1992'de müzakerelere girerek Kürt meclisinde yerleri bölüşerek "koalisyon hükümeti" kurmuşlardı. Ama bu bile iki Kürt örgütü arasında çatışmaların bitmesini engellememişti.

Neticede ABD tarafından Washington'da düzenlenen 1998'deki Mesud Barzani ve Celal Talabani'nın anlaşma imzalaması da işe yaramamıştı. Amerikan yönetiminin bu girişiminin zaten "anti Saddam" mizacı taşımakta olduğu belliydi. Bağdat'a karşı denge olarak "güçlü Kürdistan" kullanılacaktı. Ama yine de 2002'ye kadar Irak Kürdistanı'nda fiilen iki hükümet bulunmaktaydı ve ancak 2002 sonuna doğru tek hükümet kurulmuştu. Bu hükümet Saddam Hüseyin'in rejimine karşı yapılan askerî harekâtta ABD'ye destek verse de hem Barzani hem Talabani yaptıkları bildirilerde Amerikan eyleminin sonuçları hakkında pek temkinli konuşmaktaydılar.

Peşmergeler Amerikalılarla birlikte Irak ordusuna karşı yerel eylemlerde yer almaktaydılar. Mart 2004'te Selahattin şehrinde iki Kürt ana gücü tarafından genel Kürt barışı sorununu gündeme alan konferans düzenlenmişti. Amerikalılar için Kürtler Bağdat'ta geçici hükümetin kurulmasında ve anayasanın hazırlı-

ğında genel dayanak olmuşlardı. Neticede Celal Talabani Irak'ın başkanı olmuştu. Bunun yanı sıra yapılan anlaşmaya göre Irak Kürdistanı'nın başkanı Mesud Barzani olmuştu.

Fakat bu ne Kürt sorunun çözüldüğü ne de Kürt faktörünün ABD'ye güvenli dayanak olduğu -özellikle Amerikan askerlerinin bu ülkeden tamamen çıktıktan sonra- anlamına gelmektedir. Barzaniler hâlâ Kürt bölgesinin dağlık bölgesini –Erbil ve Dohuk- kontrol altında tutarken, Talabani ovaları -Süleymaniye'yi- elinde tutmaktaydı. Kürt silahlı güçlerinin birleşmesi de başarılamamıştı. Barzani'nin altında yaklaşık 15 bin silahlı adam ve iki kat daha fazla aşiret kolları vardı. Talabani'de ise daha az. 2004'te Meclis seçimlerinden önce Demokratik yurtseverler birliğinin kurulması büyük ihtimalde onlara mecliste 75 koltuk kazandıran taktik bir adımdı. Bu arada "ters göç" başlamıştı: Eski rejim zamanı yerleştirilen Arap aileleri zorla ya da kendiliğinden bölgeyi -Kerkük- terk ediyorlardı.

2004'te Kürtler "Kürdistan'ın bağımsızlığı referandumu"nun düzenlenmesi için 1,7 milyon imza toplayarak BM'ye göndermişlerdi. Irak'ın Arap halkının genel Irak rejiminde Kürtlerin oynadığı rolden hoşnutsuzluğu artmaktaydı. Sonuç olarak Kürtlerin merkezi Irak hükümetiyle yaşadığı problemlerin yakın zaman içerisinde çözüleceğini sanmıyorum.

BÖLÜM 18

ARAP–İSRAİL İHTİLAFI: NÜKLEER BOYUT

21. yüzyılın ilk on yılının ortasında İran'ın nükleer alanda yaptığı çalışmalar dikkatleri üzerine çekti. İran çalışmaların barışçıl doğrultuda olduğunu defalarca söylese de Amerika ve İsrail İran'ın nükleer silahlara sahip olmaması için güç kullanmaya hazır olduklarını beyan ettiler. Onları İran'dan şüphelenmeye iten nedenler de vardı. İran yöneticisinin sorumsuz bildirileri, tehdidi iki misline çıkarmaktaydı. Ancak ülkelerin çoğu güç kullanımına karşı çıkıyordu. İran'ın nükleer sorununu bir sonraki bölümde anlatacağım. Bu bölümde genelde sessizlikle geçiştirilen bir soruna değinmek istemekteyim; Ortadoğu'nun nükleer silahı bulunan bir ülkesinden bahsetmek istiyorum. Silah bazı ülkelerin sessiz onayıyla ve diğer Batı ülkelerinin yardımıyla üretildi. Konu: İsrail...

İsrail'de nükleer silahın bulunmasının tehlikesi, onun uzayıp giden Ortadoğu ihtilafının tarafı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu silahın gövde gösterisi yaparak İsrail'in varlığını tehdit edenleri, sadece zapt etmek için üretilmediğini düşünmek için de bazı nedenlerimiz var. Özellikle 1973 Savaşı'nda bu net bir şekilde gösterilmişti. "Time's" dergisinin bilgilerine göre; savaş zamanında İsrail, çölden 13 nükleer bombasını getirerek apar topar -78 saat içerisinde- gizli yeraltı tüneline yerleştirmişti. O zaman İs-

railliler, az daha Amerikan keşif uçağını bile düşüreceklerdi. İsraillilerin önleme uçakları karşıdan gelen Amerikan SR-71 keşif uçağına ateş etme emriyle gönderilmişti. Fakat keşif uçağı İsrailli uçakların ulaşamadığı yükseklikle uçtuğu için "önemli bilgilerle" sağ salim üssüne geri döndü.

Washington da İsrail'de nükleer silahların bulunmasından haberdardı. Bunu Moskova da biliyordu. Ancak İsrail'in silahı Mısır'a ve Suriye'ye karşı kullanma hazırlığı, herkesi sersemleten bir haberdi.

Nükleer silahın gelecekte Ortadoğu bölgesinde yayılma tehlikesi, başlangıçta İsrail toplumunun büyük bölümünü nükleer silah üretimine karşı negatif pozisyon almaya itmişti. Ben-Gurion hükümeti döneminde yapılan sözde barışçıl nükleer enerji kullanımı çalışmalarının aslında askerî amaçlı olduğunun ortaya çıkması, İsrail'in Nükleer Enerji Komisyonu'nun yedi üyesinden altısının istifa ederek İsrail'de nükleer silah üretilmesine karşı çıkmasıyla oldu. Sadece dünyanın değil asıl İsrail toplumunun görüşleri yüzünden Ben-Gurion ve takipçileri nükleer programın varlığını saklamak zorunda kalmışlardı.

Ancak 21. yüzyılın başında durum değişti ve çoğu İsrailli nükleer silaha sahip olma çizgisine destek vermeye başladı. Onları bu noktaya Arap-İsrail ihtilafının dengesizliği ve İran'ın gelecekte nükleer silaha sahip olma olasılığı getirmişti. Kuşkusuz toplumun görüşlerinin değişmesinde İsrail topraklarına terörist saldırı eylemlerinin yapılması gibi psikolojik faktörlerin de büyük rolü oldu.

Ancak İsrail'in kendi güvenliğini nükleer potansiyelinin üzerinden sağlaması lehine gösterilen hiçbir delil bulunmamaktadır. Arap ülkeleriyle yapılan savaşlarda İsrail alelade silahlar kullanarak savaşı kazandı ve terörle mücadele de nükleer silaha sahip olmayı gerektirmiyor. Gelecekte nükleer silah sahibi olarak İsrail'e tehdit oluşturacak Ortadoğu ülkelerinin zapt edilmesi, İsrail'in nükleer potansiyeli ile değil de; ABD, Rusya, İngiltere,

Fransa, Çin gibi "resmî" nükleer güç sahibi devletler tarafından yapılabilirdi. Ayrıca nükleer silah sahibi İsrail, bölgede gelecekteki tahmini nükleer güç sahibi devletlerin denetiminde ciddi etki yaratmayarak onları nükleer yarışa itmektedir.

Nükleer Bomba Üretiminde İsrail'i Kim Teşvik Etti?

ABD ve İngiltere nükleer silah üretiminde İsrail'i resmî düzeyde desteklemiyordu. Fransa geçici olarak istisna oluşturmaktaydı. Ancak resmî olmayan düzeyde farklı bir manzara ortaya çıkıyordu.

1948'de İsrail'in devlet olarak oluşturulmasından hemen sonra ülke topraklarında uranyum aramalarının yanı sıra ağır su üretim teknolojisinin geliştirme hazırlığı başlatıldı. Uranyum düşük miktarda fosfatlardan bulunarak fosfor asidi üretiminde yan ürün olarak çıkartan teknoloji geliştirmişti. Sonradan fabrikaya dönüştürülen üretim tesisi; 50'li yılların başında, Tel Aviv'in güneyinde, Nahal Sorek'te işletmeye açılmıştı. Bir grup İsrailli bilim adamı ABD'ye, Hollanda'ya, İsviçre'ye ve İngiltere'ye nükleer araştırma alanında ihtisas yapmaya gönderildi. 1955-1960 yıllarının içerisinde 56 İsrailli uzman Oak-Ridge ve Argonne'de Amerikan ulusal laboratuarlarında eğitimden geçtiler ve Rehovot'da Weizmann Enstitüsü'nde, yurtdışından dönen nükleer bilim adamları için Nükleer Fizik bölümü açıldı.

1953'te İsrail ve Fransa'nın nükleer alanda işbirliği başladı. Ağır su ve fosfatlardan uranyum üretme teknolojik bilgilerinin karşılığında İsrail'in Fransa'nın nükleer programını incelemesine ve Sahra Çölü'nde nükleer denemelere katılmasına izin verildi. İşbirliğinden alınan ilk sonuçlara dayanarak M. Dayan ve Ş. Peres tarafından desteklenen Ben-Gurion Sina'dan İsrailli askerlerin çıkartılmasından sonra "bağımsız, İsrail nükleer seçeneğinin" gizli kararını onayladı. Bu karardan M. Dayan, Ş. Peres ve

Ben-Gurion hariç kimsenin bilgisi yoktu. Ben-Gurion kendi kabine üyelerini bile haberdar etmemişti.

Sonbahar 1957'de Peres, Ben-Gurion'un talimatı üzerine Fransa hükümetiyle gizli görüşmeler yaptı. Neticede Ekim'in başında Fransa ile İsrail arasında doğal uranyumla çalışan ağır su reaktörünün teminini ve bilimsel araştırma merkezinin kurulmasına yardımı içeren anlaşma imzalandı ve tesislerin çok gizli inşaatına Dimona'da (Negev Çölü) başlandı.

Elbette Amerikalıların katılımı olmasaydı, bunlar yapılamazdı. James Angleton tarafından yönetilen CIA'in muhafazakâr karşı istihbarat kurumu 1957 ve 1958 yıllarında İsrail'de birkaç nükleer bilim adamının gizli çalışmalarını düzenlemişlerdi-tabii CIA'in perdeleme işini de yaptığı tahmin edilebilir. 60'lı yıllarda Dimona'yı ziyaret eden Amerikalı uzmanlar dünya toplumuna reaktörün sadece barışçıl amaçlarda kullanıldığı doğrultusunda rapor veriyorlardı.

Baştan plütonyum üretimine yönelen Dimona'da reaktörün inşaatı ile aynı zamanda Nahal-Sorek'te ABD yardımıyla, 1960'da "Barışçıl atom" programı sınırlarının kritik noktasına ulaşan küçük bir reaktör inşaatına başlanmıştı. Reaktörün çalışması için ABD 1960-1966 yıllarında 50 kilogram zengin uranyumu temin etti. Bununla birlikte Nahal-Sorek'in askerî görev taşımadığı iddia ediliyordu. Ama uzmanların görüşlerine göre bu reaktör deney yapan bilim adamlarının ve mühendislerin çalışmaları için iyi imkânlar sağlamıştı. Ayrıca reaktör etrafında askerî çalışmalar dahil laboratuar araştırmalarının yapıldığı bilimsel araştırma merkezi bulunan "yapılar kompleksi" inşa edildi.

"İsrail'in nükleer seçeneği"nin uygulanmasının üzerinde, Fransa'da iktidara de Gaulle'ün gelmesi tesirini gösterdi. De Gaulle Ortadoğu'da dengeleri gözeten bir siyasete yönelerek rotasını Fransa'nın Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesine çevirmişti. Bu, Fransa ve İsrail nükleer alanındaki işbirliğine bazı değişiklikler getirmişti. Fransa'nın şart koşması üzerine Ben-Gurion,

Dimona'da reaktör inşaatı gerçeğini alenen kabul etmek zorunda kaldı ve onu nükleer silah üretiminde kullanmayacağını temin etti. Ancak 21 Aralık 1960'ta Knesset'te yapılan bu zoraki bildiri gerçek durumu yansıtmıyordu. Ocak 1961'de Ben-Gurion, ABD elçisine Dimona'daki nükleer merkezin yabancılar tarafından denetlenmesine onay vermeyeceğini söyledi. Gerçi yabancı basının "İsrail'in nükleer seçeneği" konusunda yarattığı gürültü geçtikten sonra zaman zaman Amerikalıların tesis ziyaretine izin verilebileceğini de söylenmişti.

L. Eşkol tarafından Başbakan ve Savunma Bakanı değiştirildikten sonra nükleer silah üzerindeki çalışmalar tamamen durmamış, ama biraz da olsa frenlenmişti. Eşkol'ün kabinesinde İ. Allon ve Genelkurmay Başkanı İ. Rabin güç kazanmaktaydı. Bu ikili, nükleer alanda yapılan çalışmalara normal silahların alımını sağlayabilecek kadar maddi kaynak ayrılmış olduğu kanaatindeydi. Belki de bu kanaatlerin baskısıyla Başbakan olmadan önce Ekonomi Bakanı olan ve İsrail'in nükleer projesinin maliyetini bilen Eşkol, ABD Başkanı L. Johnson'dan Amerikalı uzmanların Dimona'ya denetleme ziyareti yapmasını isteme ve İsrail'e "Skyhawk" yok edici bombardıman uçaklarının, "Pathon" tanklarının ve diğer modern Amerikan silahlarının teslimatının onayını değiştirme kararı almıştı.

Ancak Eşkol'un başbakanlık döneminde İsrail'in "nükleer sahnesinde" Batı Almanya çıkış yapmıştı. 1968'de gizli bir anlaşma gerçekleşti: İsrail Batı Almanya'ya uranyum zenginleştirme lazer teknolojisini vererek ve üstüne de 3,7 milyon Amerikan doları ödeyerek 200 ton uranyum aldı. Yük, özgün bir şekilde İsrail'e ulaştırıldı. Uranyum "Şeersberg" gemisine "Avrupa Nükleer Enerji Energetik Topluluğu" yazılan konteynerlarla yüklendi ve Akdeniz'de Mossad görevlileri tarafından karşılanarak İsrail'e gönderildi.

Başkan Johnson: CIA Raporu Hiç Kimseye Gösterilmeyecek

Bu operasyon, ABD'nin zenginleşmiş uranyum teslimatına son vererek İsrail'in nükleer programını zora sokmasından sonra gerçekleşmişti. ABD Nükleer Enerji Komisyonu, Nisan 1964'ten Kasım 1965'e kadar Amerikan hükümeti tarafından NUMEK firmasına teslim edilen zenginleşmiş uranyum miktarının bu firmanın tüketiciye gönderdiği ürünle orantısızlığını ortaya çıkartmıştı.

Ürünün dönemsel kaybı konusunda sorulan soruların cevabını bulmak zor olmadı. NUMEK'in İsrailli uzmanların teknik danışma ve hazırlama ajansı olduğu ortaya çıkmıştı.

Aralık 1977'de Nükleer Düzenleme Komisyonu'nun huzurunda CIA Bilim ve Teknik Başkanı Karl Duckett hazır bulunmuştu. Komisyonun kapalı yapılan oturumunda Duckett, NUMEK'teki zenginleşmiş uranyum kaybının İsrail'in nükleer silah üretimi dönemine denk geldiğini itiraf etti. ABD başkanı L. Johnson, bu bilgileri CIA başkanı Helms'ten alarak onları hiç kimseye göstermemesini rica etti.

İsrail'in nükleer programı, Eşkol'un ölümünden sonra 1969'da başbakan olan G. Meir zamanında da aktif gelişimine devam etti. Programın iki ateşli taraftarı Dayan ve Peres, kabine üyesi olmuşlardı.

Meir ve Dayan'ın istifasından sonra Rabin'in başbakan olması da İsrail nükleer programına engel olmadı. Başbakan olmadan önce Rabin beş yılını elçi olarak Washington'da geçirerek İsrail'in bağımsız nükleer doktrininin ABD'yle ilişkilerin gelişmesini sağlamayacağı kanaatindeydi. Ancak Başbakan olunca İsrail'de "bağımsız nükleer seçeneğin" çalışmalarına engel olmadı.

Bu konuda 1976 yılı özellikle manidardır. İsrail'in yok edici uçakları rotasından çıkan Libya yolcu uçağını düşürdüler. İsrailli kara servisleri uçağın Dimona'da nükleer reaktöre doğru yol aldığını sanmışlardı. Nisan 1976'da Güney Afrika Cumhuriyeti'nin

Başbakanı Forster İsrail'i ziyaret ederek askerî, bilimsel ve teknik alanlarında işbirliği anlaşması imzaladı. Anlaşmadan sonra Güney Afrika'nın ve İsrail'in Kalahari Çölü'nde nükleer deneme hazırlıkları başlatıldı. Denemenin 1977 yazında uygulanması kararlaştırılırken, dünya toplumunun geniş protestolarıyla karşılaşılınca deneme yapılmadı. ABD yönetimi bu konudaki bilgileri gizli tutmaya çalışsa da bu bilgiler ABC televizyon firmasında çalışmaya başlayan eski bir Dışişleri çalışanı tarafından bir ay sonra ifşa edilmişti. 22 Şubat 1977'de CBC muhabiri de İsrail'in Güney Afrika hükümetiyle işbirliği yaparak nükleer denemeler yaptıklarını açıklamıştı.

Bilindiği gibi ABD, nükleer silah üretimi üzerinde çalışan ülkelere Amerikan silah firmalarının teslimat yapmasını yasaklamıştı. Fakat İsrail'in nükleer alandaki faaliyetlerinden haberdar olan ABD, İsrail'e karşı bu yasağı hiç kullanmadı. 1974'te CIA, İsrail'in nükleer silah üretimini doğruladı, ABD Savunma Bakanlığı ise Temmuz 1975'te bu ülkeye normal başlıkların yanı sıra nükleer başlık da taşıyabilen "karadan karaya" sınıfından 200 "Lans" füzesinin teslimatını bildirdi. Ayrıca İsrail nükleer bombaların taşımasında da kullanılabilen F-15 ve F-16 uçakları almıştı.

Monopol Savaşı–Irak'a Karşı Hamle

1977'de iktidara Menahem Begin hükümetinin gelmesi "İsrail nükleer seçeneğine" yeni bir boyut kazandırdı: Bu, Yakındoğu'da İsrail nükleer tekelinin sağlanmasıdır. Uluslararası Atom Enerji Ajansı tarafından Fransızların yardımıyla inşa edilen nükleer reaktör, nükleer silah için gereken hammadde üretimine uygun olmadığı konusunda yapılan bildirime rağmen Irak hedef olarak belirlenmişti.

Olaylar şöyle gelişmekteydi. 4 Nisan 1979'da Avrupa pasaportlu üç "turist" Akdeniz kıyısında Fransa'nın Toulon şehrine gelmişti. İki gün sonra onlara dört "turist" daha katılarak tüm grup iki küçük kamyonetle La-Sein-Stor-Mer'e doğru yola ko-

yuldular. Orda bir Fransız KNİM konsorsiyumunun depolarında Irak'a gönderilecek olan reaktörün önemli parçaları bulunuyordu ve depo havaya uçuruldu.

13 Haziran 1980'de Paris "Meridien" Oteli'nde Mısırlı nükleer bilim adamı Y. Meşad öldürüldü -Irak'taki nükleer reaktörde çalışan en iyi bilim adamıydı.

7 Ağustos 1980'de Roma'da, İtalyan "Snia Tehint" firmasının merkezinde ve genel yönetici Mario Fiorelli'nin evinin yanında bombalar patladı. Bu firma Irak'taki nükleer reaktörün inşaatına katılmayı kabul etmişti.

7 Haziran 1981'de Ürdün ve Suudi Arabistan'ın hava sahasını ihlal eden sekiz F-16 yok edici bombardıman uçağı, altı F-15 yok edici uçağın koruması altında Irak'ın hava sahasında belirerek işletmeye daha açılmayan nükleer reaktöre saldırdılar. Eylemi gerçekleştirirken Begin, uluslararası hukuku ve BM tüzüğünü hiçe saymış, "Babil" harekâtından birkaç gün önce Begin'le görüşen Camp David partneri Sedat'ı da zor duruma düşürmüştü. Eminim ki Sedat hazırlanan operasyondan bihaberdi. Operasyonun suya düşme riski fazlasıyla yüksekti ve Begin birine anlatarak böyle bir riske giremezdi. Ama Arap dünyasında Sedat'ın önceden her şeyi bildiği rivayeti yayıldı.

ABD'nin ise bu plandan haberinin olmamasının imkânı yoktu. İsrail yönetimi, ABD'ye yakın olan iki ülkenin hava sahasını ihlal ederek Irak'ı vurma planı hakkında ABD'ye bilgi vermemeye cesaret edemezdi. Ayrıca ABD, o zamana kadar Suudi Arabistan'a Amerikan uzmanlarla beraber AWACS radar sistemi olan uçakları teslim etmişti bile. Nedense onlar Irak başkentine doğru uçan İsrailli uçakları fark etmemişlerdi...

Gerçi uluslararası olumsuz tepki çok sert olunca Washington, İsrail'in harekâtını kınayarak gösterişli bir şekilde, yok edici uçakların İsrail'e teslimini durdurmuştu. Ancak "toz duman yatışınca" uçaklar İsrail'e gitti.

İsrail'in nükleer programı gelişmeye devam ediyordu. Dünyaya İsrail'in nükleer sırlarını açıklayarak 15 yılını hapishanede ge-

çiren İsrailli nükleerci Mordehay Vanunu "İsrail'in nükleer silah ürettiği miktarı anlayınca endişelenmeye başladığını" söylemişti. Aynı zamanda özellikle 20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başında İsrail, Irak ve İran karşıtı çizgisini uygulayarak ABD'yi bu iki ülkeye karşı kesin hareketlere itmekteydi.

Irak konusunda her şey açıktır. ABD, Birleşmiş Milletler'i atlayarak dünyayı tehdit eden Irak nükleer silahlarını imha etmek amacıyla askerî harekât gerçekleştirip ülkeyi işgal etti. BM Özel Komisyonu'nun Irak'ta nükleer silah ya da Nükleer silah üretim tesislerinin olmadığını belirten raporlarını tatmin edici bulmayarak ABD yöneticileri, Amerikan uzmanlarının muhakkak bunun izlerini bulacağını söylemişlerdi. Amerikan askerî müfettişlerinin başkanı General David Kay, Irak topraklarında uzun süren Nükleer silah arayışlarından sonra istifa etti. Herhalde istifası, prangasından kurtularak alenen bildiri yapabilmek içindi: "Irak'ta nükleer, kimyasal ya da biyolojik silahların bulunduğuna dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır."

İran'ın nükleer programıyla ilgili olaylar da yeterince dramatik bir şekilde gelişmektedir. Ancak bu konuya gelecek bölümde daha ayrıntılı yaklaşacağım.

Bazı kindar siyasetçiler İran'ın etrafında oluşan olayları Rusya'ya suç atma emellerinde kullanıyorlar. Böyle bir eylemin uzun bir hikâyesi var. Dışişleri Bakanı'yken 1997'deki İsrail ziyaretimde İsrail'in askerî istihbaratının yöneticilerinin talebi üzerine onlarla görüştüm. Bana İran'ın nükleer silah üretiminde bazı Rus kurumlarının da yer aldığını bildirdiler. Kurumların listesini bile vermişlerdi. Yaptığımız araştırmada listenin uydurma olduğu kanaatine vardık. Örneğin gösterilen bir "kurumun" adresinde öğrenci yurdu bulunuyordu ya da bir Eğitim Enstitüsü, İranlı öğrenciler okuduğu için suçlanıyordu. Aynı zamanda bize kelimesi kelimesine aynı olan listeyi ABD Dışişleri Bakanlığı da verdi. Daha emin olmak için Rusya Başbakanı'yken FSB yönetimine başvurarak: "Acaba nükleer silah üretimine katılan Rusya yurttaşlarından biri İran'a bireysel olarak gitmiş miydi?" diye sor-

dum. Cevap inandırıcıydı: Bu kategoriden olan hiç kimse yurtdışına çıkmamıştı. Elbette bilim adamlarının ve mühendislerin yurtdışına çıkma olasılığı vardı, ama ne biz ne ABD ne de İsrail onların İran'da nükleer silah üretimine katıldığı hakkında net bilgi sahibiydik.

Labirent'ten Çıkış Yolu Var mı?

BM Genel sekreteri Kofi Annan, 2004'te "ülke içi" tehditlere karşı çözümler üreten "Akil Adamlar Grubu"nu kurdu. Genel Sekreter tarafından seçilen 16 kişinin arasında ben de vardım.

"Üst düzey grubun" uluslararası güvenlik raporunda: "Öyle bir noktaya yaklaşmaktayız ki nükleer silahın yayılımı dönülmez olup çığ gibi yayılacaktır" denmekteydi. Bu çıkmaz sokaktan çıkış yolu bulunamazsa merkezlerden birinin Ortadoğu olabileceği de bir gerçektir. İsrail'in nükleer silahların yayılmama anlaşmasına katılmaması ve kendi nükleer tesisini Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın kontrolüne açmaması ciddi bir engel yaratmaktadır.

Temmuz 2004'te Viyana civarında "Akil Adamlar Grubu"nun olağan toplantısı vardı.

17 Temmuz'da gelen Uluslararası Atom Enerji Ajansı UAEA Genel Başkanı El Baradey'i herkesle birlikte dinledim. Onun İsrail ziyaretinden kalan izlenimlerini duymak istiyordum.

El Baradey, İsrail'in UAEA yasalarına girmediği ve nükleer silahın yayılmaması anlaşmasının üye ülkesi olmadığı bahanesiyle hiçbir İsrail nükleer reaktörüne yaklaştırılmadı. O duruma yine de iyimser yaklaşmaktaydı. Ona göre Şaron, Ortadoğu'da nükleersiz bölgenin kurulması müzakerelerine katılmayı esas olarak kabul etmişti. Bunun, Araplarla barış sağlanmadan nükleer silah konusundaki görüşmelere yanaşmayacağını söyleyen İsrail için belli bir ilerleme olduğunu belirtmişti. Konu böyle olunca iş çıkmaza girmekteydi. Çünkü İsrail'in nükleer silaha sahip olması, Arap-İsrail ihtilafının çözülmesini zorlaştırıyordu. Ayrı-

ca bazı Arap ve Ortadoğu çevrelerini "durumun dengelenmesine" itmekteydi. UAEA Başkanı'na: "Sizin Şaron'la görüşmenizden sonra İsrail'in nükleer siyasetinin değişimi konusunda bir sonuca varabilir miyiz?" diye sorduk. "En azından İsrail yönetimini, gelecekte diğer üyelerle nükleersiz Ortadoğu projesinde ortak çalışmalara katılma sözü vermeye ikna ettik" diye cevapladı.

Zaman gösterir... Ortadoğu'da nükleersiz bölgenin kurulması, sivil halkın geniş imhası eylemlerine yönelen uluslararası terörizmin güçlenme koşullarında daha da büyük önem kazanmaktadır. Artık uluslararası terörizmin nükleer silahlara erişme yollarını arama eğilimi belirmiştir. En büyük tehlike nükleer malzemenin, teknoloji ve denetiminin "yeraltı pazarı" oluşturmasıdır. Ortadoğu ihtilafının terörizmin kuluçka makinesi olduğunu da hesaba katarsak, bu bölgede böyle bir "yeraltı pazarının" yayılması çok tehlikelidir. Bu unsur bölgenin tüm ülkelerini -İsrail dahil- nükleersiz Ortadoğu'ya giden yolların aranmasına itmelidir.

Biraz Tarih: İsrail ve "İran Skandalı"

Diğer bölgelerde olduğu gibi bu bölgede de çifte standart uygulanmamalıdır. Bu herkes için evrensel bir kural olmalı. Ben ABD ve İsrail'in resmî kişilerinin de karıştığı İran skandalından bahsediyorum ve skandalın gelişme hikâyesinde ayrıntılı olarak durmak istiyorum. Çünkü bu olay Yakındoğu'nun "sahnesinde" ve "kulislerinde" uygulanan hareketlerin farkını açığa çıkarmaktadır.

Ocak 1979'da Şah rejiminin devrilmesinden sonra, Amerikan-İran ilişkileri gerildi. Kasım 1979'da Tahran'da ABD Elçiliği'nin çalışanları rehin alındı. Karşılığında ABD, ticaret ambargosu getirdi ve banka hesaplarını dondurarak İran'la diplomatik ilişkilerini feshetti. Rehinelerin Ocak 1981'de serbest bırakılmasıyla ABD ekonomik ablukasını kaldırmıştı, ama İran'a silah satışlarına konulan veto korunuyordu ve İran'la yakın ilişkilerde bulunan "Hizbullah" örgütü tarafından Lübnan'da rehin alınan birkaç Amerikalı'nın sorunu çözülememişti.

O dönemde ABD Başkanı'nm ulusal güvenlik konusundaki yardımcısı Robert McFarlin'di. McFarlin, İran'a karşı gizli operasyon yapılmasında ısrar ediyordu. Ama böyle bir operasyonun uygulanması zordu: CIA'nın Şah'm gizli örgütü SAVAK'la temaslarının kopmasından sonra, Amerikan istihbaratının Tahran'la güvenli bağlantıları kalmamıştı. Tam o zamanda, İran'a onun ihtiyacı olan Amerikan silahını sağlayarak yönetimin üzerinde etki kazanma düşüncesi doğdu. Elbette bunun en büyük amacı da ABD vatandaşları olan rehinelerin kurtarılmasıydı.

Ulusal Güvenlik'ten iki görevli Donald Fortier ve Howard Teacher, İran'la yakınlaşma gerekçesini içeren bir talimat projesine hazırlanmışlardı. Sonradan anlaşıldığı gibi bu, imzalanması için Başkan Reagan'a verilmemişti. Çünkü son anda resmî yolun kullanılmasının olanaksız olduğu kararına varılmıştı. O zaman İsrail, İran'la yapılacak gizli anlaşmaların ana kanalı olma yardımını teklif etti.

Elbette İsrail kendi çıkarlarını kolluyordu. O dönemde başbakan olan Peres, Ortadoğu'da yapılan gizli Amerikan eylemlerinde İsrail'in önemini göstererek ABD'yle daha da yakınlaşmayı amaçlamaktaydı. Diğer mesele ise -kulağa tuhaf gelse de- İsrail'in İslamcı İran'la yakınlaşma isteğiydi. İsrail yönetimi Şah rejimiyle olduğu gibi geniş ve derin ilişkiler kurmanın imkânsız olduğunu anlamaktaydı, ama bu rejim yok olduktan sonra yeni İran'la da temaslar kurmaya çalışıyordu. Yoksa Peres, Ocak 1985'ten başlayarak bu meselelerin görüşüldüğü kapalı toplantılarda silah tüccarları A. Şvimmer ve Y. Nemrodi ile Dışişleri Bakanlığı'nın Genel Başkanı D. Kimhe'yi de çağırdığını nasıl açıklayabilirdi ki? Bu toplantılar sırasında, İran'a Amerikan üretimi olan tanksavar füzeleri TOU ve uçaksavar füzeleri "Hawk" temin edilmesi kararı alınmıştır. Tabii ki İran'a verilecek olan füzeler, İsrail'e ABD'nin yedek teslimatıyla tamamlanırdı. Bu planın İsrail'in devlet memurları tarafından hazırlandığını vurgulamak istiyorum. Şvimmer, hemen anlaşmanın finansörü olarak düşünülen Suudi Arabistanlı bir milyoner olan D. Haşoggi ile bağlantıya geçti ve İsra-

il ve İran arasında arabuluculuk yapması için eski SAVAK çalışanı İranlı Gorbanifar davet edildi.

Mayıs 1985'te Peres, Ulusal Güvenlik Danışmanı Mikail Lindin ve Yarbay Oliver North'la görüşmüştü. ABD yasalarını çiğneyen North, gelecekte bu anlaşmayla ilgili suçlanarak hüküm giyecekti. Lindon'un sözlerine göre Peres, İsrail'in İran'a silah satması konusunda hazır olduğunu Macfarlin'e iletmesini istemişti, tabii ki ABD yönetiminden bir itiraz gelmezse ki itiraz gelmemişti.

13 Temmuz 1985'te McFarlin, Washington'da Şvimmer'le buluştu. Sonra da Reagan'a ulusal güvenliğin planlama grubunu çağırmasını tavsiye etti, genelde bu grupta en gizli konular görüşülmekteydi. Toplantıya Dışişleri Başkanı G. Shults, Savunma Bakanı K. Weinberger, CIA Başkanı W. Casey, Başkan yardımcısı G. Bush, R. McFarlin ve onun vekili Amiral Poindxter çağrılmıştı. Birkaç gün sonra Reagan McFarlin'i arayarak İsrail'in İran'a silah satışını onayladığını söyledi. ABD Kongresi bu anlaşmadan bihaberdi.

20 Ağustos'ta Lindin, Londra'da Kimhe'ye ABD Başkanı'nın Ulusal Güvenlik Yardımcısına anlaşmanın detaylarını doğrudan bildirmesi için gizli bir şifre verdi. On gün sonra 100 TOU füzesinden oluşan ilk parti İran'a teslim edilmişti. Ancak bu rehinelerin kurtarılmasına yetmedi. Tahran 400 füze daha istiyordu ve İsrail bunu kabul etti. 14 Eylül'de İran'ın Tebriz şehrine İsrail'den gelen 408 füze teslim edildi ve ertesi gün Rahip Benjamin Wire serbest bırakıldı. ABD Savunma Bakanı K. Weinberger İsrail'e, İran'a gönderilen füzeleri telafi etmesi talimatını vermişti...

1985 Eylül ve Ekim aylarında North ve onun yardımcısı Lindin; Şvimmer, Nemrodi ve Gorbanifar'la Washington ve bazı Avrupa şehirlerinde görüşmüştü. Kimhe görüşmeleri genelleştirerek McFarlin'e silahların üçüncü partisini göndermeyi teklif etti ve bu kez silahların arasında uçaksavar "Hawk" füzeleri de vardı. Bu arada anlaşmaya İsrail'in Savunma Bakanı İ. Rabin de katılmıştı.

Bazı rehinelerin hâlâ serbest bırakılmamasından dolayı Amerikalılar memnun değildi ve en önemlisi daha İran'ın hiç bir yönetici grubuyla ilişkilere girilememişti. Bu yüzden Ulusal Güvenlik, işi kendi ele almaya karar verdi.

McFarlin'ın istifasından sonra, 30 Kasım'da Reagan'ın ulusal güvenlik konusunda yardımcısı Amiral Poindexter oldu. İsrailliler operasyonun dışında kalmak istemeyerek 2 Ocak 1986'da İsrail Başbakanı'nın terörle (!) mücadele konularında yardımcısı A. Nir tarafından hazırlanan yeni fikri açıkladılar. Güney Lübnan'da yakalanan "Hizbullah" örgütünün 20 üyesi 400 TOU füzesiyle İran'a teslim edilecek, karşılık olarak da "Hizbullah"tan tüm Amerikalı rehinelerin serbest bırakılması istenilecekti. İsrail planı Washington tarafından kabul edildi.

TOU füzelerinin ilk partisi 18 Şubat'ta Eilat'tan İran şehri Bender-Abbas'a teslim edildi, ikinci partisi ise 27 Şubat'ta. Ancak rehineler yine serbest bırakılmadı. O zaman İran'a "özel kişi" olarak hareket eden McFarlin yönetimindeki Amerikan heyeti gitti. Heyetin içinde Tahran'da Amerikalı olarak tanıtılan A. Nir de vardı. Ardından bunu Londra yolculuğu ve uzatmalı görüşmeler takip etti. Sonunda Lübnan'ın bir dergisinde McFarlin'in İran ziyareti konusunda yazı yazıldı ve bu ziyaret ABD'de duyulunca fırtınalar koptu. İsrail yönetiminin haberdar olduğu, anlaşmanın diğer tarafı da ortaya çıkmıştı. İran'a füzelerin satışından elde edilen gelir Nikaragua'daki "contra"lara (gerilla) teslim edilmekteydi.

Suçlamalar çığ gibi birikiyordu. Aralık 1986'da Reagan yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında İran konusunda bazı hataların yapıldığını itiraf etti ve Ulusal Güvenlik Yardımcısı Poindexter'ın, Yarbay North'un istifaları beyan edildi. Ulusal Güvenlik Kurumu'nun "dış siyasetin ve ulusal güvenlik siyasetinin uygulamasındaki" rollerini ve yöntemlerini inceleyen Senatör G. Tower yönetiminde özel bir komisyon kurulmuştu. "İran-Contra" davası ABD kongresinde üç ay sürdü. İsrail'de ise hiçbir araştırma yapılmadı. Başkan G. Bush ise 1992'de görevden ayrılmasına iki ay kala İran skandalına karışanların hepsini affetti.

BÖLÜM 19

"Karamsar iyi bilgilendirilmiş iyimserdir" derler. Ortadoğu hakkında iyi bilgilendirildiğimi düşünsem de bu tanıma girmek istemezdim.

Irak Kapanı

Sağduyuya rağmen 2003'te Irak'a Amerikan saldırısı gerçekleşmişti. Fazla zaman geçmeden kendini aklamak için ABD tarafından yaratılan bahaneler duman gibi dağılmıştı. Amerika'nın resmî temsilcileri tarafından ABD'nin asker uzmanlarının Irak'm sahip olduğu nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahlarının izlerini kuşkusuz bulacağı konusunda yapılan bildiriler susmuştu. Onların yerine başka bildiriler yapılmaya başlanmıştı. Irak'ta kitle imha silahı bulunmamıştı ve arama komisyonu iptal edilmişti.

Amerikan istihbaratının tüm imkânları, ABD'nin askerî operasyonunu haklı çıkaracak Irak'a yönelik diğer -"Bağdat'ın uluslararası terörle bağlantısı"- suçlamanın ispatına yönlenmişti. ABD'nin resmî kişileri Bağdat'ın El Kaide ile kurulan yakın bağlantılarını açıkça bildirmekteydiler. Gerçekle karşı karşıya gelince artık soyut olarak değil somut olarak yapılan suçlamalar da fos çıkmıştı. CIA başkanı bizzat Amerikan kongresine çıkarak Irak'm Bin Ladin'le ve onun örgütüyle bağlantısı olmadığını bildirmişti. Başka bir deyişle Amerikan işgalinin nedeni sabun köpüğü çıkmıştı.

Bu arada Amerikan operasyonu objektif olarak terör faaliyetlerinin artmasına neden olmuştu. Amerikan askerî güçleri Irak'a konuşlandırılırken El Kaide'nin ana üssü Afganistan'dan çekilmişti. ABD'nin Irak işgalini çok sayıda devletin kaçınılmaz olarak onaylamaması terörle mücadeleyi bir süreliğine de olsa zayıflatmıştı. Nihayet Irak'ta işgalden sonra oluşan durum, bu ülkeyi, Arap ve Arap olmayan rejimlere -Suudi Arabistan, Türkiye, Kuveyt'e- karşı faaliyetlere geçen El Kaide'nin dayanak merkezine çevirmişti. Afganistan, Balkanlar, Çeçenistan'dan sonra bu sefer terörün ana üssü Irak olmuştu. Oraya Afganistan ve Pakistan tarafından binlerce militan sızmıştı.

Irak konusunda her iki bahanesi da suya düşünce ABD kendi hareketlerinin gerekçesi olarak sadece bu ülkeye değil tüm Ortadoğu ülkelerine demokrasi yayma isteğini göstermeye başlamıştı. Bununla; tarihî, dinî adetlerle, sosyal ve ekonomik durumla ya da Arap halkının zihniyetiyle hiç bir bağlantısı olmayan Amerikan demokrasisi kastedilmektedir. Elbette Ortadoğu diğer dünyadan duvarla ayrılmamıştı. Doğal olarak o da teknik ve teknolojik ilerlemenin objesi olmuştu ve genel demokratik esintilerin etkisi altında kalmıştı. Bu doğru. Ama bu Amerika'nın Ortadoğu'yu kendi "demokrasi tarağı"yla taraması gerektiği anlamına gelmez.

Dünya bir fenomenle karşı karşıya gelmişti. Bir devlet diğerini antidemokratik rejimle suçlarken silah gücüyle iç durumuna karışarak beğenmediği rejimi deviriyordu.

Akil adamlar; sivil halkın toplu olarak katledilmesi, nükleer silaha sahip olmaya çalışılması, bu silahın terör örgütlerine aktarılması, iktidar rejiminin topraklarının uluslararası terörist örgütlere üs olarak verilmesine karşı çıkma gereği duymuşlardı. Böyle bir "ülke içi" tehdidin bulunması sadece herhangi bir devlet tarafından değil de BM Güvenlik Konseyi heyeti tarafından ortaya çıkarılmalıdır. Ve bilhassa BM Güvenlik Konseyi tarafından bu tehdidi ortadan kaldıran tedbirler alınmalıdır.

Sapla samanı birbirinden ayırmak lazım. "Ülke içi" durumun barışa ve güvenliğe tehdit olarak incelenmesi başka, diğer ülkelere şu ya da bu devlet ya da toplum modelini zorla kabul ettirmek bambaşka bir şey.

Zamanında Troçkistler devrimi her ülkeye uygun koşullar var mı yok mu bakmaksızın ihraç etmenin zorunlu olduğu kanaatindeydiler. Şimdi ise her ülkeye tarihini, adetlerini, düşünce tarzını, zihniyetini, yaşam tarzını göz önünde bulundurmayarak demokrasi ihracı yapma düşüncesinde olanlar da aynen Troçkistler gibi davranmaktalar.

Böyle bir "demokrasi ihracı" Irak'a ne getirmişti? Amerikan askerlerinin girdiği Irak sosyal bir ülkeydi. Ben kesinlikle Saddam Hüseyin'in rejimini savunma niyetinde değilim. O çok hata ve suç işlemişti, fakat ülkede bir dinî düzen kurduğunu kimse söyleyemezdi. Irak, Amerikan işgalinden sonra İslam modeliyle yönetilen dinci bir ülkeye dönüşmüştür. İslam evrensel dinlerden biridir. Dünya'nın oldukça büyük bir bölümü uygarlığımıza müthiş katkıda bulunan İslam'ı iman olarak seçmiştir. Ancak ne zaman ki çağdaş koşullarda bir devlet dinî zemin üzerine kuruluyorsa ve iktidarın tüm kolları dinî zihniyetle yönetilmekteyse bu tabii ki demokrasiye doğru bir adım değildir.

15 Aralık 2005'te Irak'ta meclis seçimleri yapılmıştı. Şii İslamcıların Birleşmiş Irak koalisyonu 275 koltuktan 128'ni kazanmıştı, Kürt koalisyonu; 53, Irak İttifak cephesi ve Birleşik Irak Cephesi (Sünniler); 44 ve 11 milletvekili çıkartmışlar, geçici hükümetin eski Başbakanı İ. Allavi bloğu; 25, diğer partiler 9 koltuğu aralarında bölüşmüşlerdi. Meclis kadrosu önümüze iki sonuç çıkartmaktaydı: Birincisi; Şiilerin üstünlüğü, ikincisi ise Irak devletinin İslam'a doğru eğilim kazanmasıdır.

Bu arada Irak Amerikan işgalinden önce oldukça üniter bir devletti. Uzun zaman Kürt sorunu bulunmaktaydı ve kuzeyde Kürtler özerklik istemekteydi, istediklerine ulaşınca savaşmaya devam etmişler, çünkü özerkliğin uygulanması koşullarından

memnun değillerdi. Ancak Kürtler o dönemde hiç bir zaman savaşın hedefi olarak Irak'tan ayrılmayı öngörmüyorlardı. Amerikan işgalinden sonra Irak, savaşın eşiğinde bölünme sorunuyla karşı karşıya gelmişti. Şiiler ve Sünniler birbirlerinin camilerini havaya uçuruyorlardı. Aralarında çatışmalar din zemininde oluşmaktaydı. Kanlı çatışmalarsa son yılların içerisinde ilk kez oluyordu. Gerçi eskiden de Şiilerin isyanları vardı ama bunlar rejime karşıydı. Şimdi ise din zemininde Şii ve Sünniler arasında geçen çatışmalar durumu bambaşka bir konuma sokuyordu. Hemen hemen her gün onlarca insan hayatını kaybediyordu.

Şiiler ülkenin güneyinde kendilerine ait özerklik istiyorlar. Bu olumsuz etki sadece Irak'ın üzerinde kendini göstermeyerek komşu İran'da da İran'ı demokratikleştirmeye çalışan güçleri zayıflatıyor.

Kürt sorunu da kendi gelişiminde yeni aksaklıklar çıkmıştı. Kürtler Irak'a giren ABD'ye destek vermişlerdi ama siyasi olarak düzensizlerdi. Irak başkanı olan Talabani'nin Kürt özerkliğinin lideri Mesud Barzani'yle ilişkileri karışıktı. "Görevlerin bölünmesi" iki Kürt lider arasında çatışmaların çıkmayacağının garantisi değildi. Barzanilerin her zaman Talabani'yle ilişkileri kötü olmuştu. Aralarında büyük rekabet vardı.

Ve en önemlisi ülkenin kuzeyinde bölücü görüşler artmaktaydı. Eğer bağımsız Kürt devleti kurulursa harita yeniden biçimlenecekti. Türkiye böyle bir şey olursa Irak'ın kuzeyine gireceğini şimdiden söylüyordu. Fakat Kürtler özerklikle yetinmeye karar verirlerse zengin petrol yatakları bulunan Kerkük bölgesinin onlara verilmesi şartını koşacaklardı. O zaman bu durum Irak'ın Arap nüfusuyla birebir çatışma getirecektir.

Irak operasyonu hazırlanırken ABD herhalde Irak halkından işgalcileri kurtarıcı olarak selamlamasını bekliyordu. Gerçekte bu "selamlamalar" silahlı direnişe dönüşmüştü. Anlaşıyor ki Irak halkı kendileri için Bağdat'ta hükmeden rejimden daha büyük kötülüğü ülkenin yabancılar tarafından işgalinde görmüşler-

di. Saddam Hüseyin'in tutuklanmasıyla direnişin azalacağını düşünmüşlerdi. Bu olmadı. İşgalci güçlerin karşısında eski rejimin yandaşları değil de yabancılar tarafından işgali kabul edilemez bulan geniş halk kitleleri vardı.

Her şey Amerika'nın operasyonu sonucunda olmuştu. Operasyondan üç ay önce Condoleezza Rice ile konuşabilmiştim. O zaman ona "Irak'a girerken tarihî bir hataya düşeceksiniz." demiştim. Bana " Endişelenmeyin, birincisi; siyasi karar daha alınmamıştır, ikincisi de; eğer girersek, her şey düşünülmüş olacaktır." diye cevap vermişti.

Hiç bir şey düşünülmemiştir. Amerikalılar Irak'a girince aslında İkinci Dünya Savaşı döneminde Hitler rejiminin yıkılmasından sonra Batı Almanya modeli uygulamışlardır. Batı Almanya'da bilindiği gibi, Nazi partisini yasaklamışlardı ve bu çok doğru bir karardı. Irak'ta ise iki milyonluk Baas Partisi'ni yasaklamışlardı, parti üyeleri arasında: Şiiler, Sünniler, Araplar, Kürtler bulunmaktaydı ve yüzde 80-90 ideolojik düşüncelerden değil da sırf kariyer yüzünden parti üyesiydiler. Bu partiden siyasi geçmişinden kopmaya hazır üyelerinden bir grup oluşturulabilmiş olsaydı ülke için dengelenme tedbirleri uygulayan iç güç oluşturulurdu. Bu yapılmamıştı. Ordu ve polis dağıtılmıştı. Tekrar toplamaya başlayınca da imkânların koşulları değişmişti.

Galiba Beyaz Saray'da savaş sonrası Irak'ın ayağa kaldırılmasının zor iş olmayacağını sanmışlardı. Büyük umut Saddam Hüseyin rejiminde ülkeyi terk etmiş siyasi mültecilere bağlanmıştı. Durumu dengeleyecek devlet mekanizmasını onların yöneteceğini hesaplamışlardı. Siyasi mülteciler dönmüşler ancak onlar daha çok birbiriyle kavga etmekle uğraşmışlar ve ülke yönetimine pek katkıda bulunmamışlardı çünkü onların kitle desteği yoktu.

Geri dönen mültecilerin "havayı değiştirmediği" anlaşılmıştı. O zaman işgalci güçlere karşı mücadele Sünni üçgenine dayanmaktaydı ve Sünnileri oyundan çıkartmak amacıyla Şiilerin

kullanılmasına karar verilmişti. Ancak bu da kolay değildi. Şiiler arasında da işgalcilere karşı hoşnutsuzluk artmaktaydı. Bu durum Mukteda El Sadr yönetiminde silahlı Şii isyanına dönüşmüştü.

Ağır süreçten geçerek geçici anayasa ve meclis seçimleri yapılarak önce geçici sonra daimi hükümet kurarak, iktidar yapısının gözle görünür gövdesi yaratılmıştı. Ancak bu yapı çok sallantılı bir zemine yerleştirilmişti (Şiiler ve Kürtler arasında pazarlıkla elde edilen anlaşma). Nüfusun yüzde 20'sini oluşturan Sünnileri iktidardan uzaklaştırmıştı. Devletin federal olarak kurulması durumunda Irak'ın orta bölgesinde yaşayan Sünniler ülkenin petrol imkânlarından yoksun kalacaklar, çünkü petrolün ana yatakları güney ve kuzeyde bulunmaktadır.

Irak'ta oluşan durumdan çıkış yolu var mı? Bu çok zor bir soru.

Başkan Bush başlangıçta işgalci güçleri artırmasıyla Irak'ı "Gordion düğümüyle" ortadan ayırma kararı almıştı. "Yeni stratejisine" göre Irak'a, Bağdat'ı ve isyancı bölgeleri sıkıca kontrol altına almak amacıyla ek olarak 22 bin Amerikan askerî gönderilmekteydi. Bir süre sonra "yeni strateji"nin Irak'ın durumunu kökten değiştirmeye yetersiz olduğu anlaşılmıştı. Bu arada işgalci güçlerin faal bir hale getirilmesi Amerikalıların artan can kaybını getirmişti.

"Yeni stratejisini" kabul ederken Bush süreleri kısaltarak Amerikan birliklerinin çıkartılması ve ABD'nin Irak durumunu normalleştirilmesinde yardım edebilecek İran ve Suriye'yle görüşmelerin başlatılmasını içeren Baker-Hamilton Raporu'nun tavsiyelerini görmemezlikten gelmişti. Komisyonun tavsiyeleri birçok siyasetçi ve bilirkişi tarafından desteklenmekteydi. G. Baker en hareketli ABD dışişleri bakanıydı ve Baba Bush'un sağ koluydu. Baker–Hamilton bağlamı iki partili cumhuriyetçi demokratik yaklaşımın sembolüydü. Bush'un ikinci başkanlık dönemi seçimlerinde sürekli söz ettiği dayanışmaydı. Tavsiyelerin hazırlığında

başrollerden birini oynayan ABD'nin en iyi Ortadoğu uzmanı Baker Vakfın'nın Ortadoğu masası başkanı E. Garegan'dı.

Amerikan siyasetinin Irak'ta çıkmaz sokağa girmesi Cumhuriyetçi partinin ABD kongresinde her iki meclisin üzerinde kontrol kaybına, en azgın tek taraflılık yanlısı savunma bakanı Donald Rumsfeld'in mecburi istifasına, Paul Wolfowitz ve Richard Pearl'in görevlerini bırakmalarına neden olmuştu.

Irak sorunu ABD'nin seçim kampanyasında ön plana çıkmaktaydı. Başkan Bush'un Irak siyasetini eleştirenler ordunun itibarını düşürecek yurtseverlik karşıtı olarak algılanabilecek yorumlardan kaçındılar. Galiba bu yüzden seçimden önce Irak durumunu "koz" olarak kullanan Hillary Clinton "ABD ordusunun bazı bölgelerde başarısını" kabul etmek zorunda kalmıştı. (Altı benim tarafından çizilmiştir- Y.P.)

Bu yarım yamalak itiraf hakikati yansıtıyor muydu? 23 Ağustos 2008'de ABD Ulusal İstihbarat Başkanı Irak durumunun "Ulusal istihbarat değerlendirmesini" yayımlamıştı: "Irak'ta siyasi ve güvenlik alanlarında olayların gelişmesi eskisi gibi Şiilerin siyasi egemenliğini kaybetme korkusu, Sünnilerin ikincil siyasi statüyü kabul etmemesi, silahlı çatışmalara ve köktencilerin çıkışlarına dönüşen 'Irak El Kaide', 'El Mehdi Ordusu' gibi yobazların bölücü gruplarla rekabetine bağlı olarak şekillenmektedir."

Her neyse, raporu hazırlayanların objektifliğinin hakkını vermemiz lazım.

Irak olaylarını gözlemleyen kişilerden çoğu her şeyi Şiilerin ve Sünnilerin çatışmalarına bağlanmaktalar. Olayları böyle değerlendirme belli ki yetersiz kalmıştı. Şiiler arasında hükümetin siyasetini belirleyen büyük Şii koalisyonunda dahi birliğin olmaması daha da belirginleşiyordu. Başbakan Nuri el-Maliki'nin, Şiilerin ruhani lideri Ayetullah Ali el-Sistani'den ya da bilhassa arkasına "El-Mehdi Ordusu" duran genç Şii lideri Sadr'ın taraftarlarından tam ve koşulsuz destek aldığını söyleyemezdi. Durum Şiilerin arasında kanlı çatışmalara kadar gitmişti.

Sünnilerin arasında da birlik yoktu. Sünnilerin büyük bölümü etkisini genişleten Baasçıları desteklemeye eğimlidir. Belki de bazıları yeraltına inen Baas Partisi'nin üyelerini Saddam Hüseyin'in takipçileri olarak görmektedirler, ama bu çok basit bir yaklaşım tarzıdır. Baasçıların arasında yavaş yavaş yeni yönetim olgunlaşmaktadır. İşgalci güçlerin Irak'ı terk etmesinden sonra Saddam Hüseyin'in rejiminin yeniden kurulmayacağını anlayarak ülkenin nasıl yönetileceğinden endişe duymaktalar. Sünnilerin bir kısmı, işgali ve hükümette Şii egemenliğini kabul etmeyerek Irak'ı kendi karargâhı olarak gören El Kaide gibi terör örgütleriyle bağlantılara geçmişlerdir.

Kürtlerle de bir denge sağlanamamıştır. Irak'ın kuzeyinde bölücü eğilimler artmaktadır. Eğer bağımsız bir devlet kurulmasından onları alıkoymayı başarırlarsa onları, Kürt özerkliğine Kerkük bölgesini resmî olarak katmayı şart koşmalarından kim alıkoyacaktır.

ABD toplumunun görüşlerinde "Irak çıkmazı"nın da etkisi varken yeni başkan olarak Barack Obama seçilmişti. Göreve başlama töreninden önce Bush Irak yönetimiyle bir anlaşma imzalamıştı. Anlaşmaya göre Amerikan askerleri 2011 yılı sonuna kadar Irak'ı terk etmeyeceklerdi. Öyle görünüyordu ki sanki Bush ABD ordusunun çekilme müddetini uzatmaya çalışarak bu tarihi vermekte acele ediyordu. Her halde B. Obama'nın süreyi azaltabileceğini anlıyordu.

Irak'ın geleceği üç zeminde kurulabilir: İlki; yabancı işgaline son verilmesi ve iktidarın Iraklıların eline teslim edilmesi. İkincisi; Arapların ve Kürtlerin, Şiilerin ve Sünnilerin çıkarlarını hesaba katabilen yönetim modelinin bulunması. Üçüncüsü; kesin bir şekilde terör gruplarının ve örgütlerin desteğinden el çekilmesidir. Kurtuluş mücadelesi ve terör iki farklı olgudur.

"Akil adamlar" uzun süren tartışmalarda terörü bile tarif etmeye çalışmışlardı. Terörün nedenleri de belirtilmişti. Ama ne "Akil adamlara" ne 2005'te BM Genel Kurulu'nun olağan toplan-

tısında "terörizm" konusunda ortak düşüncelere varılmıştı. Görünen şu ki sivil halkı hedef alan güç kullanımı, sivil halkın katledilmesi anlamına gelen terörizm her ne sebepten olursa olsun, hangi amaçla yapılırsa yapılsın hoş görülmemelidir.

İran'ın "Nükleer Bulmacası"

Irak'ta yaşanan gelişmelerin üzerinde İran'ın da etkisi vardı. İran bazı Şii parti ve hareketleriyle bağlantı kurmuştu. Bunların arasında Yüksek İslam Konseyi lideri Abdül Aziz el- Hakimi, Dava partisi lideri İbrahim el-Caferi, el-Sadr hareketinin başı Mukteda el-Sadr ve diğerleri vardı.

Irak olaylarına İran'ın etkisi ve İran'ın nükleer sorunu arasında büyük ihtimalle bağlantı var. Dünyada hiç bir devletin İran'ın nükleer silaha sahip olmasını istemediği sonucuna varıyoruz. İran'ın bir yöneticisinin sıkça tekrarladığı "İsrail'i haritadan silme" tehditleri nükleer silahla birleşince özellikle tehlikeli görünmektedir. Eğer bu çağrı propaganda sınırlarını aşarsa ciddi bir tehlike haline dönüşür. Eminim ki bu çağrıyı hayata geçirmeye Rusya dahil kimse izin vermez.

İran'ın nükleer silaha ulaşması bu silahın yayılmama anlaşmasını çiğneyebilir ve birçok ülkenin nükleer silah sahip olmasına yol açabilirdi. Ayrıca uluslararası terör örgütlerinin de nükleer silaha erişebilme imkânı ortaya çıkabilirdi.

Fakat İran'la bugünkü sorunların nedenleri şunlardır: İlki, onun barışçıl nükleer programın sınırlarını aşmasını inkar ederek nükleer silah üretimi için siyasi kararı olmadığını ve üretmeyi düşünmediğini söylemesi; ikincisi, imzaladığı nükleer silahı yaymama anlaşmasını ihlal etmeyeceğini söylemesi; üçüncüsü, nükleer alanda tüm çalışmalarını UAEA kontrolü altına sokabilmesi; ve dördüncüsü, dünyanın 60'ı aşkın ülkesinin yaptığı barışçıl kullanım için izin verilen nükleer çalışmalarından uranyum zenginleştirme çalışmaları dahil vazgeçmeyeceğini söylemesidir.

İran uranyum zenginleştirme dahil tüm çalışmaları bağımsız olarak yapabileceğini göstermişti. Bilirkişilere göre eğer İran ısrarla nükleer silah üretimine giderse bu iki ila beş yıl sürecektir. Süre bayağı kısa bir süredir.

Bu zor sorunun iki çözüm yolu belirlenmişti. Birinci yol; güç kullanımı dahil İran'a karşı baskının artırılmasıdır.

İkinci yol ise Rusya ve Çin tarafından önerilmektedir. Bu yolu birçok ülke onaylamaktadır. İran'ın nükleer silah programı üzerinde çalıştığı şüphelerini ortadan kaldırmak için Rusya kendi topraklarında İran'da barışçıl kullanıma tahsis edilecek uranyum zenginleştirme merkezi kurmayı teklif etmişti. Rusya ayrıca Buşir'de Rusların yardımıyla inşa edilen nükleer santrale kullanılmış yakıtı iade etme şartıyla nükleer yakıt temin etmeye hazır olduğunu söylemişti. İran kabul etmişti.

Bir de evrensel çözüm yolu kalmaktaydı. Başkan Putin nükleer silah üretimini hedef koymayarak barışçıl nükleer programların üzerinde çalışan ülkeler için tanınmış nükleer devletlerin topraklarında uranyum zenginleştirme merkezlerinin kurulması olasılığından bahsediyordu. Eğer böyle bir ağ kurulursa İran da "itibarını düşürmeden" herkesle aynı şartlarda bundan yararlanabilir. UAEA tarafından daha sert kontrolün uygulamasını amaçlayan görüşmeler de yapılabilir.

Eğer Bush'un teklif ettiği yoldan gidilirse o zaman BM Güvenlik Konseyi tarafından İran'ın reddi durumunda uluslararası ekonomik tedbirlerin alınması gerekecektir. Rusya, Çin ve diğer ülkelerin fikirlerine göre böyle tedbirler verimli olamazdı. Eğer İran'ın yönetiminde realist eğilimli kişiler üst düzeye gelirlerse ilk olarak halk kitlelerini vuracak olan tedbirler o kişilerin lehine güç oranının değişikliğine olumlu arka plan yaratmayacaklar. Tam aksine Irak'taki gibi İran siyasetinin köktenleşmesi artacaktır.

Fakat iş sadece bundan ibaret değildir. İran'a baskı artırma yoluna gidildiğinde ekonomik tedbirler yetersiz kalırsa silahlı müdahale dahil diğer güçlü tedbirlerin alınması gerekecektir. Kuş-

kusuz İran'ın bombardımanı terör faaliyetlerinin artmasını getirebilir, sosyal ya da ılımlı rejimler Arap ülkelerinde istikrarsızlığı yaratabilir, Müslüman nüfusu olan ülkelerde Amerikan karşıtlığı dalgasını yükselebilir. Eğer daha ileri gidilerek kara operasyonuna gidilirse ABD Irak'tan daha güçlü bir "yumruğu" ikinci kez kaldırabilir mi?

Ancak benim bakış açımdan, dünya toplumunu endişelendiren sorunun çözülmesi için uzlaşmaları fiilen reddeden İran'ın pozisyonu aklanamaz. Öyle görünüyor ki bu durumda Irak'a karşı yapılan Amerikan eylemlerinin objektif sonucu olarak Basra Körfezi bölgesinde İran'ı dengeleme unsuru kalmamıştı. İran'ın Iraklı Şii cemaatiyle sıkı bir bağlantısı varken Irak'ta durumların gelişmesini etkileme imkânı elde edilmişti. Elinde böyle kozlar olunca, İran, ABD ile yüz yüze görüşmek istiyordu. Böyle bir görüşme muhakkak lazımdı. Belki de görüşmelerin formatını ABD, Rusya, Çin, Hindistan, Avrupa Birliği, BM ve İran'ın katılımıyla oluşturabilmenin yararı olabilirdi. Öyle ya da böyle ancak başkan Barack Obama'nın İran'la görüşmelere hazır olduğunu söylemesi dünyaya rahat bir nefes aldırmıştı.

Okurum eline bu kitabı aldığı vakit İran "bulmacası" büyük oranda çözülmüş olabilir. Umarım ileride bu meseleyi çözmemizi gerektirecek koşullar ortadan kalkar ve İran'ın nükleer tehdidi sağduyuyla çözülür.

Meşru HAMAS: Filistin Tarihinde Yeni Bir Sayfa

Filistin meclisinde demokratik seçimlerden sonra Ocak 2006'da iktidara HAMAS'ın gelmesi hem bölgede hem de İsrail-Filistin barış süreci üzerinde kuşkusuz ciddi bir etki yaratmıştı. HAMAS nedir ve seçimleri nasıl kazanmıştı?

İsrail'in Batı Şeria ve Gazze bölgesini işgal yıllarında 1994'te Filistin ulusal yönetimi kurulmadan önce Filistinlilerin sosyal ve

ekonomik hayatıyla, sivil toplum kuruluşlarıyla ilgilenerek gereken sosyal yapılar kurulmuştu: Tıpta, tarımda, halkın fakir kesimine para ve malların dağıtımında "zekât" kullanılmıştı. Yerli üniversitelerin genel standartlara uymasına ve mezun olanların iş bulmasını kontrol eden Eğitim yüksek Kurumu kurulmuştu. Bu sosyal yapıların arkasında dört siyasi parti durmaktaydı: Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC), Filistin Kurtuluş Hareketi (El Fetih), HAMAS ve Komünist Parti.

O dönemde yasaklı oldukları için gizlenmek zorunda kalan (El Fetih Oslo'da barış anlaşmaları sağlandıktan sonra sahneye ancak 1993'te çıkmıştı) parti üyeleri kendilerini şöyle adlandırırdı: FHKC- popülistler, El Fetih- milliyetçiler, HAMAS- İslamcılar, Komünist Partisi- halkçılar.

İşgalci İsrail yönetimi, düşüncesine göre hükümet yapısının yokluğunda oluşmuş boşluğu dolduran partilerin faaliyetlerini engellemiyordu. Ayrıca El Fetih'in ve FHKC'nin güçlenmesinden sakınarak İsrailli siyasetçiler o dönemde daha aşırı radikal olmayan İslamcıları ayrıt ederek popülistlere ve milliyetçilere karşı koymaktaydılar. Bir rivayete göre böyle planların içinde İsrail'in istihbaratı Mossad'ın parmağı da vardı. Fakat 1987'de birinci intifadadan başlayarak ve özellikle 2000'de ikinci intifadadan sonra HAMAS'ın radikal bir güce dönüşümü hız kazanmıştı.

2006'da demokratik seçimlerin sonucunda Filistin yönetimine HAMAS iktidarı gelmişti. ABD'den destek alan İsrail, HAMAS'ın terörist örgüt olduğunu ifade ederek onunla irtibat kurmayacağını ilan etmişti. Bu arada tekrar hatırlamamızda yarar var: İsrail'in iki başbakanı Menahem Begin ve İshak Rabin'in eskiden azılı iki terörist olduğu ve onların yakalanması için İngiliz manda hükümetinin büyük ödül koymuş olması gerçeğir. Ne zaman ki onlar seçimler sonucunda iktidara gelmişti kimse onlarla temasların meşruluğundan şüphe duymamıştı.

Uluslararası terörizmi yenme koşullarından biri aşırı İslamcılara sempati ya da bitaraf olan "Müslüman yolun" ondan ayrıl-

masıdır, bu yüzden HAMAS'a karşı edinilen görüşler bu kadar önem taşımaktadır. Filistin halkının büyük bölümü tarafından desteklenen HAMAS hareketinin ideolojisinde iki unsur iç içe girmişti: Birincisi İslamcılık, ikincisi milliyetçilik. Eskiden HAMAS o bölgede İslamcı bir devlet kurmayı amaçlıyordu, şimdiyse ana hedefi İsrail işgalini sona erdirme mücadelesidir. HAMAS'ın iktidara gelmesinden sonra onun ideolojik platformunda dinci değil milliyetçi unsurların güçlendiğini düşünmemizi sağlayan belli nedenler vardır.

HAMAS, İsrail işgaline karşı mücadelesinin aktif safhasına girince HAMAS siyasi yönetimine sıkı bağlı olan askerî kanadın kurulması İslamcılık ve milliyetçilik arasında değişen orantıyı tamamlamaktaydı. Aslında bu orantıyı hem ABD hem İsrail dikkate almaktaydılar. Ocak 1998'de başbakan Netanyahu ve Arafat'ın Washington ziyaretinde ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright tarafların arasında barışı sağlamaya çalışarak HAMAS örgütünün askerî kanadını yasaklamasını (tüm örgütü değil! – Y.P.) öngören güvenlik sağlama planını teklif etmişti. HAMAS'ın askerî kanadı mücadele yöntemi olarak hakikaten sivil topluma karşı terörist saldırılar yapmayı seçmişti.

İsrail'in anti terör yöntemleri de terör şeklinde gerçekleşmekteydi. Amman sokaklarında HAMAS'ın yöneticilerinden biri olan Maşal'a düzenlenen saldırı büyük gürültü koparmıştı. İsrailli ajan onun kulağına gümüş renkli bir cisim bastırarak felç eden zehri zerk etmişti. İki İsrailli saldırgan hemen yakalanmıştı. Maşal'm ölümü durumunda saldırganların mahkemeye teslim edilerek asılacağını söyleyen Kral Hüseyin'in İsrail'le olan ilişkileri kopma noktasına gelmişti. Netanyahu bizzat Ürdün'e gitse de kral Hüseyin onu kabul etmemişti. O zaman İsrail'den panzehir göndererek skandalı önlemek amacıyla hapishaneden 70 Filistinli tutuklu serbest bırakılmıştı. Onların arasında HAMAS hareketinin kurucularından Ahmed Yasin de vardı.

2001'den sonra İsrailliler HAMAS siyasi yöneticilerine karşı nokta vuruşu uygulamasını kullanmaya başlamışlardı. 2004'te

füze atışıyla şeyh Ahmed Yasin vurulmuştu. Ama onun ölümünden önce HAMAS pozisyonunda bazı değişimlere başlamıştı. Vurulmadan bir gün önce Gazze'de gazetecilerle görüşürken Yasin örgütün Filistin seçimlerine ve İsraillilerin Gazze'yi terk ettikten sonra hükümet seçimlerine katılacağını söylemişti. Ne ilginç ki seçimleri kazanan HAMAS Filistin bölgesinde hükümeti şeriat üzerine kurma konusunda bir söz bile söylememişti.

İktidara HAMAS'ın gelmesi başlı başına çok manidardır. Yozlaşmanın azıtmasını ve ciddi maddi yardımlar alan FKÖ'nün büyük hızla faciaya yaklaşan Batı Şeria ve Gazze'de sosyal ve ekonomik durumu düzeltme başarısızlığını iç nedenler olarak gösterebiliriz. Dış nedenler ise kuşkusuz İsrail'in müzakereleri uzatma politikası, var olan anlaşmalar üzerinde verilen sözlerin yerine getirilmemesidir. Tüm bunlar Filistin bölgesinde yaşayan halkı etkileyerek, onların, silahlı mücadeleyle desteklenmeyen müzakerelerin sürecinin sonuçsuz olacağı düşüncesini güçlendirmekteydi. Bu mücadeleye sivil halka karşı yapılan terör eylemlerinin katılması mazeret olarak kabul edilemezdi. İsrail ordusu aynı şekilde karşılık vermekteydi: HAMAS üyelerini avlarken Filistinli sivil halkı da katlediyorlardı.

Fakat sonra ne oldu? Nisan'ın sonu Mayıs'ın başında İsrail'e ve Ürdün'e gitmiştim. İsrailli siyasetçi, işadamları, dışişleri bakanı Tzipi Livni ile buluşmuştum. Amman'da Mahmud Abbas'la (Ebu Mazen) ve diğer Filistinli yöneticilerle uzun uzun sohbet ettim.

Kesinlikle durum çok zordu. Duruma bakılırsa zorluğu ağırlaştıran İsrail'in pozisyonudur. Livni inatla HAMAS'la herhangi bir temasının olamayacağını söylemekteydi. Hareketin tamamen tecrit edilmesinin hedef alındığı belliydi. Bunun için daha da ileri giderek çeşitli faaliyetleri birleştireceklerdi: HAMAS'a sırtını çevireceğini umarak Filistinlileri finansal olarak boğmak, Arap dünyasında ABD yardımıyla HAMAS'm tecridi, Filistinliler arasında işi silahlı çatışmalara kadar getirecek olayları teşvik etmek...

Filistin bölgesinde yaşayan halkı ekonomik açıdan boğma politikasına kızan "dörtlü"nün (ABD, Rusya, AB, BM) Ortadoğu'da temsilcisi James Wolfensohn protesto amacıyla istifa etmişti. Ben Rusya başbakanı o ise Dünya bankası başkanıyken (Wolfensohn hükümetimizin hayranı olan pek az kişiden biriydi) tanıştığım bu açık ve dürüst adam istifasını şöyle açıklamıştı: "Çocukları okuldan atarak ve Filistinlileri aç bırakarak birilerinin kazanma isteği beni şaşırtmaktadır."

Wolfensohn eğer İsrail Filistinli işçilerin ödediği vergileri Filistin bölgesine aktarmama kararından vazgeçmezse, Filistinli ürünlerin satışı ve Filistinlilerin dolaşımı üzerine konulan sınırlama kaldırılmazsa, ABD ve diğer yabancı donörler tarafından uygulanan finansal boykot devam ederse o zaman oluşan durum felakete yol açabilirdi. Bu şartlarda Filistin bölgesinin Gayri Safi Millî Hasılası (GSMH) 2006'da yüzde 27 azalacaktır (zaten 2000 yılından bu yana GSMH yüzde 30 azaltmıştı bile), sağlık ve eğitim masrafları da yüzde 60 düşecektir. Dünyanın en büyük bankalarını kontrol altında tutarak ve HAMAS'ın Amerika'nın terör örgütleri listesinde yer almasından dolayı mali kaynakların aktarılmasının cezaya mahsus olacağıyla diğerlerini korkutarak, ABD Filistin bölgesine İran'dan, Araplardan ve diğer ülkelerden para aktarma kanallarını kesmeye çalışmaktaydı.

Tabii ki bu tedbirler İsrail'in güvenliğini artıramazdı. Mayıs 2006'da Ürdün'de katıldığım Etkileşim Konseyi'nin (Interaction Council) 24. oturumunda "HAMAS'ın tecridi onun köktenciliğinin ve silahlı çatışmalarının artması riskini getirebilir" görüşü belirtilmişti.

Dünyanın değişik ülkelerinin Devlet ve Hükümet eski Başkanlarından oluşan Etkileşim Konseyi'nin gerekçesi doğru çıkmıştı. İktidara gelince HAMAS hareketi başlangıçta yavaş da olsa gerçekçi pozisyonlara geçmeye başlamıştı. İsrail ordusu tarafından Gazze'ye devam eden saldırılara rağmen HAMAS tek taraflı uygulanan ateşkesi devam ettireceğini ilan etmişti. Ancak 9 Haziran 2006'da Gazze plajında kadınlar ve çocukların ölümüne ve

yaralanmasına yol açan İsrail tarafından açılan ateş, ateşkes kararını bozmuştu. İsrail'in özrü ve suçu "yönünü değiştiren füzeye" atması HAMAS'ı durdurmaya yetmemişti.

Elbette HAMAS'ın geleceği İsrail ve El Fetih arasında Oslo'da yapılan anlaşmaların tanıması, savaşa ve İsrailli sivil halka karşı yapılan terör eylemlerine son vererek İsrail yerine değil de İsrail'le yan yana Filistin devletinin oluşmasını hedefleyen Filistinli ve İsrailli müzakerelere verecek onayına bağlıdır. Şunu söylemek gerekir ki böyle bir kararın seçimi kolay olmayacaktır. Özellikle Gazze'ye yapılan İsrail saldırılarının hedefin sadece HAMAS militanları değil, sivil halk olduğu sürece. Fakat HAMAS'ın yönetimi İsrail'i tanıma yoluna girmezse El Fetih ve başkan Mahmud Abbas'la anlaşmazlıkların büyümesi kaçınılmaz olur.

HAMAS, uzlaşmaz çizgisinin devamının İsrail'de uzlaşma zemininde yapılacak Ortadoğu çözümünden vazgeçmek isteyenlerin işine yaracağını göz önünde bulundurmalıdır.

İhtilafa sürüklenen tüm ülkelerin çıkarlarını dikkate alarak siyasi uzlaşma çözümü arayan Rusya'nın çözüme desteğinin büyüdüğünü de söylemem lazım.

Saygın Etkileşim Konseyi forumuna katılırken böyle bir kanaate varmıştım. Muhatap olduğum kişiler Rusya'nın HAMAS liderini Moskova'ya davet ederek doğru hareket ettiğinin söylenmesi ve bu örgüt üzerine yapılan Rusya'nın pozitif etkisinin büyük önem kazanabileceğini söylüyorlardı. Lakin İsrail Dışişleri Bakanı Tzipi Livni öyle düşünmüyordu. Moskova'ya HAMAS lideri Halid Maşal'ın davetini eleştiri yağmuruna tutan Livni'ye cevap vermiştim: "İzin verin da Rusya egemen, bağımsız bir devlet olarak Ortadoğu'da barışa götüren eğilimleri arttıran kararlar alsın."

İsrail siyasetinin "yükselen yıldızı" olarak görülen Tzipi Livni heyecandan böyle konuştuğunu söyleyince, ben, "Bir kadında böyle bir şey affedilir." demiştim.

2006 yazında beklendiği gibi İsrail'le HAMAS arasında savaş en şiddetli hale gelmişti. HAMAS İsrailli bir onbaşıyı hem

de İsrail topraklarında rehin alınca HAMAS'ı ortadan kaldırmayı amaçlayan operasyon başlatılmıştı. İsrail tankları Gazze'ye girince olan sivil halka olmuştu. Bir taraftan HAMAS'ın askerî kanadının köktenci eylemleri, diğer taraftan da Filistin bölgesinin hükümetini güç kullanarak ezmeye karar alan İsrail'in hareketleri... Hükümetin bazı bakanları ve milletvekilleri tutuklanmıştı. HAMAS'ın çoğu siyasetçisi ya infaz edilmiş ya da gizlenmek zorunda kalmışlardı. İsrail'in geniş cezalandırma operasyonları Batı Şeria'da gerçekleşmişti. Ardından da El Fetih ve HAMAS arasında ilişkiler son derecede gerginleşmişti.

Ulusal birliğin koalisyon hükümeti kurması bile İsrail'in HAMAS'ı inkârını sürdürmekteydi. Oysa HAMAS aynı parallelikte davranmıyordu. 2006'da Ekim'in sonunda Şam'da HAMAS'ın lideri H. Maşal'le ve Politbüro'dan arkadaşlarla görüşmüştüm. Er ya da geç İsrail'i kabul etmek zorunda kalacaklarını söyleyince, Maşal, " Biz Filistin devletini 5 Haziran 1967'nin (Altı Gün Savaşı'ndan önce – Y.P.) sınırları içinde kurmayı teklif ediyoruz" demişti. Ben Maşal'a "İsrail'le eklemlenmeniz lazım" demiştim. Maşal "Filistin devleti kurmayla ilgili müzakerelere bağlı" demişti.

Ardından yaşanan olaylar Filistin bölgesinde durumu değiştirerek tüm Arap-İsrail çözümlerine yansıtılmıştı. El Fetih'in direncini kısa sürede yıkarak HAMAS Gazze'de kendi kontrolünü kurmuştu. Filistin özerkliğinin başkam Mahmud Abbas bu iki kurumun bileşiminde yeni kurulan koalisyon hükümetini dağıtarak HAMAS olmadan yeni hükümeti kurmuştu. Ancak onun hâkimiyeti sadece Batı Şeria'ya yayılmıştı.

Gazze ve Batı Şeria birbirinden kopmuşlardı. Kopma siyasi planda da olmuştu. Gazze'de gerçekleşen askerî darbeden sonra HAMAS yöneticileri Mahmud Abbas'a görüşme teklifinde bulunsalar da cevabı kesin bir retti.

Bazı ülkelerin pozisyonlarında küçük nüanslar olsa da genelde Arap dünyası El Fetih'e ve Mahmud Abbas'a olan tema-

yülünü korumuştu. Mısır ve Ürdün El Fetih'i desteklemekteydiler. Tarafsız olmaya çalışan Suriye HAMAS'a daha fazla sempati göstermekteydi. Arap ülkesi olmayan ama Ortadoğu davasında yükselen bir rol alan İran da aynıydı. İç Filistin ihtilafına farklı yaklaşımı Suudi Arabistan göstermişti. Belki de incinmiş haysiyeti kendini göstermişti: Suudi Arabistan Mekke'de geçen El Fetih ve HAMAS yöneticilerinin Filistin koalisyon hükümeti kurma anlaşmasının arabuluculuğu rolüyle gurur duymaktaydı. Mısır'ın ve Ürdün'ün artan faaliyetleri Suudi Arabistan'a Ortadoğu'da Arap arabuluculuk misyonunda yeni rakipler çıktığını gösteriyor.

Eğer HAMAS, El Fetih'in elinden Filistinlilerin beşte üçünün yaşadığı Batı Şeria'nın kontrolünü alabilirse ancak o zaman Arap dünyasının El Fetih'ten HAMAS'a yönelişi gerçekleşebilirdi. Fakat Ocak 2006 seçimlerinde HAMAS'ın sadece Gazze değil Batı Şeria şehirlerinde de desteklemesine rağmen bu tamamen imkânsızdı. Batı Şeria'nın kontrolünün HAMAS'a geçmesine İsrail de izin vermeyecektir.

Biriken negatif eğilimlere rağmen özellikle Arap-İsrail çözümünün yararına çalışan Arap tarafının pozisyonunda bazı olumlu gelişmeler de vardı. Maalesef genelde Ortadoğu'da Arap-İsrail ihtilafının siyasi çözümü sürecine iştirak edenlerin dikkatinden çözümün yararına geliştirerek kullanabilinecek bir dizi fırsat kaçmaktaydı. Mesela 2007'de Riyad'da yapılan Arap Birliği zirvesi. Genelinde İsrailli olan bazı medya kuruluşları köklü değişimin olmadığı tavrını almışlar, güya Araplar 2002'de Beyrut görüşmelerinde de 1967'de işgal edilen toprakların karşılığında İsrail'le barışı teklif etmişlerdi. Arapların yeni barış girişiminin bu şekilde yorumlanmasına katılmıyorum. 2002'de bugünkü Suudi Arabistan kralı Abdullah tarafından ortaya çıkarılan ve Beyrut zirvesinde desteklenen "toprağa karşı barış" formülü daha fazla Arap dünyasının İsrail'le çözüm yolunu oluşturan koşulların tespitiydi. Şimdiyse Arap Birliği her iki tarafı da tatmin eden karar konusunda yapılacak görüşmelerin platformunu teklif etmişti.

Arap Birliği'nin yeni girişimi İsrail'le barışçıl ilişkilerin kurulması sadece 1967'de işgal edilen toprakların boşaltmasına değil Filistin mülteci kaderinin "adil çözümü"ne de bağlanmıştı. Bana göre Arap zirvesi tarafından bulunan Filistinli mülteciler gibi Arapların en hassas sorununun çözümüne ufuk açan "çerçeve formülü" ayrı bir önem taşımaktadır. Filistinli yöneticilerden birçok kez mültecilerin büyük bölümünün yaşadıkları ülkede kalarak tazminat almayı tercih edeceklerini duymuştum. Yaşayacak yer bulamayan ve Filistin kamplarında kalanlar için kendi yuvası olmasını sağlayacak olan bu tazminat, bilinmezliğe dönmekten daha cazip gelebilirdi. Sonunda bir seçenek daha vardı: Arzu edenlerin Filistin devletine dönmesi.

Arap Birliği zirvesinin kararını; Rusya, birçok Avrupa ülkesinin yöneticileri, Avrupa Birliği ve BM Genel sekreteri Ban Ki -Moon memnuniyette karşıladı. Bildiğimiz nedenlerden ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice bu koroya aleni olarak katılmamıştı. Ama onun Arap barışçıl girişimine yönelik pozitif yaklaşımını başbakan Olmert'e Filistin özerkliğinin başkanı Mahmud Abbas'la daimi temaslarda bulunarak görüşmelerin yapılması konusunda yapılan ısrarlı çağrıdan anlayabiliriz.

İsrail'in 1967'de işgal edilen Arap topraklarını kendi topraklarına katma seçeneği yoktur. Eğer böyle bir şey gerçekleşirse o zaman İsrail kurulma nedeni olan Yahudi devlet niteliğini kaybedecektir. Bugün İsrail'in yöneticilerinin 1967'de işgal edilen topraklar sayesinde İsrail'in sınırlarını genişletme çağrıları artık eskisi gibi gür çıkmıyordu. Gerçek şu ki hayat o topraklarda yaşayan toplumu oradan çıkartma olanaksızlığını göstermişti. Ayrıca Filistinli nüfusun yaşadığı toprakların ilhakı gelecekte İsrail'de Yahudilerin etnik azınlığa dönüşme ihtimalini güçlendirecektir.

Bu kitap yazıldığında El Fetih ve HAMAS arasında Filistin'in ilişkilerinin normalleşme ufuklarını açan temaslar başlamıştı. Ancak bu süreç çok zordur.

Aynı zamanda ABD 2008 yılının sonuna kadar yani başkan Bush'un görev dönemi bitmeden önce barışçıl çözüm bulmayı amaçlayarak Ortadoğu çözümü adına kendi faaliyetlerini de arttırmıştı. Condoleezza Rice işgal edilen topraklarda Yahudi yerleşimlerini genişletme uygulamasına olumsuz bir tepki göstermişti. Bu durum haklı olarak Arap-İsrail ihtilafının çözümüne giden yolda ciddi bir engel olarak değerlendirilmişti.

Eskisi gibi terörizm Ortadoğu çözümü süreci üzerinde en negatif etkiyi yaratmaktaydı. Gazze bölgesinde İsrail tarafından uygulanan ablukanın devam etmesini eylemlerinin nedeni olarak göstererek HAMAS, Gazze yakınlarında bulunan Yahudi yerleşimlerine füzelerle vurmaya başlamıştı. Atılan 1500 füzenin kurbanı 8 İsrailli olmuştu. Sivillerin yaşadığı yerleşimleri ateş altında tutması hiç bir şeyi haklı çıkaramaz. Karşılık olarak İsrail Gazze'ye geniş çaplı saldırı düzenleyerek aralarında çok sayıda çocuğun bulunduğu 1500 sivilin ölümüne sebep olmuştu. Dünya toplumunun öfke dalgası; BM Güvenlik Konseyi'nin, ateşkesi ve Gazze'den askerlerin çıkartılmasını şart koşan kararlar almasına neden olmuştu.

Elbette her iki tarafın arasında barış sağlandığı süreçte Gazze'de İsrail–Filistin barışçıl çözümleri arayan temasların devam etmesinde yarar vardır. Bu temaslara ara verilmesi son derecede sakıncalıdır. Ancak doğal olarak barışçıl süreç bir taraftan İsrail seçimlerinden sonra yani baş müzakereci olacak başbakanın belirlenmesinden sonra diğer taraftan El Fetih ve HAMAS ilişkisinde geçici anlaşmalara gidilmesinden sonra çözülebilir. Ya ortak hükümet kurulur ya HAMAS müzakerelere katılmayı kabul eder ya da Başkan Mahmud Abbas'ın tüm Filistinliler adına İsrail'le müzakerelere katılma hakkını kabul eder.

İsrail-Filistin müzakerelerinin devam etmesi için gereken koşulları yaratma işinde büyük bir rolü Rusya oynayabilirdi. Rusya'yı diğerlerinden ayırt eden şey onun sadece İsrail'le ve El Fetih'le değil müzakerelerin gelişmesi üzerine ciddi etki yaratan ülkelerle de iyi ilişkilerinin olmasıdır. Örneğin; İran'la, Suriye'yle,

Lübnan'la, HAMAS'la, El Fetih'le, Mısır'la, Suudi Arabistan'la ve diğer Arap ülkeleriyle.

Filistin-İsrail temaslarının devamı çok önemli, ama süreç tek yönlü değildir.

"Dörtlü"nün faaliyetlerine hız vermek gerekmekteydi. "Dörtlü" düzeyde Filistin–İsrail davasında tüm ana sorunlara çözüm hazırlayarak ABD, Rusya, AB ve BM grup kararı olarak taraflara teslim etmesi gerekmektedir. Ve bu teklif olarak değil bir çözüm olarak sunulmalıdır. İsrail'in kuruluşunu hatırlayalım. Birleşmiş Milletler Filistin'in topraklarını bölerek İsrail ve Arap devletlerinin kurulma kararını dikte etmemiş miydi? Bana diyebilirsiniz ki zaman değişmişti. Kabul ediyorum. Ama birincisi, İsrail'in Gazze saldırısından önce bir dizi konuda iki tarafın pozisyonları yakınlaşmamış mıydı? En azından karşıtlık tamamen aşılmıştı. İkincisi, Filistinlileri etkileyen Arap ülkelerinin yapısal pozisyonu gözle görünmekteydi -Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün. Bu "Arap barışçıl girişimini" yansıtmıştır. Üçüncüsü, ABD yeni başkanı Barack Obama'nın çözüme yönelik ciddi bir niyetinin var olduğunu söyleyebiliriz. Ve nihayet dördüncü olarak da İsrail–Filistin çözümü İsrail ve Suriye'nin barışçıl çözümlerini de ilerletebilir. Oysa böyle bir karar olmadan Ortadoğu'nun durumu olaylara dış etkilerin gücünün artmasını da katarak (İran, Afganistan dengesizliği, Irak'ın belirsiz geleceği) kaçınılmaz olarak ağırlaşır.

Tüm Ortadoğu'nun bölgesel istikrar planlarına gelince, Arap–İsrail ihtilafı dışında kuşkusuz bir dizi sorun daha vardır. En önemli sorun göründüğü gibi, Ortadoğu'da nükleersiz bölge yaratılmasıdır. Şu sıralarda bu sorun daha da şiddetlenmiştir. Eskiden bu problem İsrail'in nükleer silahı ile sınırlı kalırken şimdi İran teknik olarak uranyumu zenginleştirme işlemine hazırdır. İran'ın nükleer silah programı üzerinde çalışmaya başladığını düşünenlerden değilim. En vahim olan da İsrail'in nükleer silahı ve İran'ın bu silaha sahip olduğu konusunda korkular bu bölgenin bazı diğer ülkelerinin de nükleer hırsını kamçılayabilir. İsrail nükleersiz bölge yaratılmasına karşı çıkmaktadır. Fakat eğer

Arap–İsrail sorununda çözüme ulaşılabilirse belki de İsrail'in pozisyonu yumuşayabilir. Belki de yeni hususlar onu etkileyecektir? Ortadoğu'nun ortak güvenlik sistemine katması da çok iyi olurdu. Bu sistem bir anlaşma şeklinde sunulabilir ve altını imzalayan ülkeler için devlet sınırları değişmezken, normal silah donanımı alanında belli sınırlama, kontrol ve diğer maddeleri hukuki olarak zorunlu kılınan koşulları içermelidir.

Bunun dışında terör faaliyetlerine bağlı tehlikeden de bahsetmem lazım. Irak'ta olanlar El Kaide gibi örgütlerin hızla üs değiştirebileceğini göstermişti. Pakistan ve Afganistan kabilelerinin sınır bölgesinden El Kaide militanları Irak'a aktarılmıştı. Ortadoğu'da yerli terörist gruplar da zaten yeterince vardı. Ortak güvenlik anlaşmasıyla böyle grupların devletlerin topraklarının sınırlarında bulunma yasağı konulabilirdi, mali destek verilmesini önleyebilir, anti terör tedbirleri alınabilirdi. Elbette böyle bir ortak anlaşmaya giden yol zordur. Ve bu sorun hemen çözülemez. Ama bu doğrultuda bir çalışma başlamalıdır.

Lübnan Yine Alevler İçinde

Olaylar Lübnan ve İsrail'in sınırlarına kadar yayılmıştı. Hizbullah HAMAS'ın varyasyonunu tekrarlamaya karar vererek İsrail topraklarında askerî kontrol merkezine saldırarak üç askerî vurup ikisini de rehin almıştı. Hizbullah'ın arkasında kimin durduğunu söylemek zordur. Bazı gözlemciler Hizbullah'la sıkı bağlantısı olan İran ve Suriye'den şüphelenmekteler. Bana göre bu pek inandırıcı değil. İran yeterince ağır bir süreçten geçmekteydi, tam o sırada Rusya ve Çin dahil tüm müzakereciler "nükleer dosya"sını BM Güvenlik konseyine teslim etme kararı almışlardı. Bu koşulların altında İran ikinci cephe açamazdı. İsrail'de ve ABD'de revaçta olan rivayete göre güya İran Lübnan'da olanlarla toplumun dikkatini nükleer programdan başka bir yöne çekmek istemekteydi. Bu tamamen mantıksızdır. Tam tersine Hizbullah'ın hareketlerine bağlı Lübnan olayları İran'a kesinlik-

le fayda getiremezdi çünkü o zaman İran'ın nükleer programıyla ilgili korkular artardı.

Suriye'ye gelince kaçınılmaz İsrail tepkisinin onu da vurabileceğini anlayarak Lübnan ve İsrail'in sınırlarında durumların sertleşmesi işine gelmezdi. Eminim Şam, İsrail'le bilhassa teke tek silahlı çatışmalardan kaçınırdı.

Öyle görünüyor ki hem HAMAS'ın hem de Hizbullah'ın terörist hamlesi iç nedenlerden doğmuştu. Onların eylemlerini kesinlikle aklama gibi bir niyetimin yok ama amaçlarını rehineleri İsrail hapishanelerinden Filistinli (HAMAS) ve Lübnanlı (Hizbullah) tutukluların serbest bırakılmasında kullanmaktı. Mahmud Abbas'ın İsrailli yöneticilerle yapılan görüşmelerde Filistinli tutukluların serbest bırakılma konusu birçok kez geçmişti. Filistin ulusal bölgesinde yayılan düşüncelere göre bu "ara" uzlaşmaların şartlarından biriydi. Fakat İsrail sürekli yan çizmekteydi.

Öyle ya da böyle İsrail Hizbullah eylemine karşılık olarak anti terör sınırlarını aşan operasyona başlamıştı. Lübnan'ın güneyini İsrail tankları istila etmişti. İsrail hava kuvvetleri Beyrut havaalanını, köprülerini bombardımana tutmuştu. Bombardımanlara ve denizden yapılan yaylım ateşine Beyrut'un sivil mahalleleri ve bazı diğer şehirler maruz kalmıştı. Hizbullah'ın hedef alındığı ilan edilirken Lübnan için hayati önem taşıyan altyapı yıkılmaktaydı, kadınlar ve çocuklar can vermekteydi. İsrail şehirlerine füze atıldığı bahanesiyle (mesken binalardan?) Lübnan'ın güneyinde yaşayan sivil halkı yok etmekteydi. "İsabet ettirememişti" gibi mazeretler de hiç inandırıcı değildi, çünkü havadan militanların yöneticilerinin bulunduğu arabalara nokta atışı yaparak İsrailli pilotlar tam isabetle vurmaktaydı. Olaylar 1982 Savaşı'nı andırmaya başlamıştı. Savaş İsrail için de o kadar kanlıydı. Sonuçta İsrail savaşı keserek Lübnan'dan askerlerini çıkartmak zorunda kalmıştı. Fakat 2006 savaşı yine de 1982'den farklıydı. O zaman İsrail falanjistlerin gücüne dayanmaktaydı ve hedefi de Filistinli silahlı grupları Lübnan'dan çıkartmaktı. 2006'da İsrail'in hedefi Lübnan'ın silahlı gücü Hizbullah'ı yok etmek olmuştu.

Lübnan'ın sivil halkının yaşadığı bölgeleri bombardıman altında tutarak, İsrail, Lübnan'ın siyasi alanını bölerek, Lübnan'da Hizbullah'a karşı mücadeleye başlayacak karşı güç yaratmaya çalışmaktaydı. Diğer bir deyişle İsrail Lübnan'ı yine iç savaşa sürükleme niyetindeydi.

Ayrıca bu savaşı 1982 Savaşı'ndan farklı kılan unsur Hizbullah'ın sadece sınır civarında bulunan İsrailli yerleşim yerleriyle yetinmeyerek sınırdan 30 kilometre uzaklıkta olan Hayfa şehrine de füze atmasıydı. Sivil halk burada da zarar görmüştü.

Aslında İsrail savaşı kaybetmişti. Hizbullah Lübnan'da daha da güçlenmişti. İsrail'de peş peşe istifalar başlamıştı. Aynı zamanda eski günahlarını hatırlatarak mahkeme davası açılan başbakan Olmert'in pozisyonu da sallanmıştı.

Dünyanın Dinî Özelliklere Göre Bölünmesine Karşı

Ortadoğu'da zor, önceden kestirilemeyecek, patlamaya hazır olaylar bugünkü dünyanın ana çatışmalarının uygarlık ve din arasında olduğu teorisini yaratmıştı. Bu teoriyi izlenen bazı siyaset bilimcileri mesela Amerikalı bilim adamı Huntington düşüncelerinde daha ileri giderek dünyanın bu özelliklere göre bölünmüş olduğunu iddia etmekteydi. Dünyanın ideolojik bölünmesinin yerini uygarlık–din çatışması almıştı. Böyle bir bölünme dünya sahnesinde güya bir din olarak İslam'a bağlı uluslararası terörizmin çıkmasına bağlanmaktadır. Sadece cahil ve İslam'ı kötüleyen kişiler dünyada yaşayan insanların büyük bölümü bu yüce evrensel dine iman etmeyi seçmişken onun terörü yarattığını söyleyebilirler. Ama aynı zamanda bugünkü hakikati oluşturan unsur ilk sırada El Kaide gibi çoğu terör örgütünün İslam kisvesine bürünerek Müslüman nüfuslu ülkelerde tek hilafet yaratılmasını hedef olarak göstermektedir. Neticede ne oluyor? El Kaide'nin terör eylemlerinin hedefi doğrudan ılımlı ya da sosyal rejimli Müs-

lüman devletler olmaktadır. El Kaide ve örgütün yan kolları tarafından Suudi Arabistan'da, Mısır'da, Türkiye'de yapılan terör eylemleri Batı Avrupa ülkelerindekilerden daha fazladır.

Bu koşullarda Müslüman ya da Müslüman olmayan ülkelerin geniş halk kitlesine tutucu İslamcılık ve aşırı İslamcılık arasındaki fark muhakkak anlatılmalıdır. Tutucu İslamcılık; camilerin inşası, İslami adetlerin yerine getirilmesi, yardımlaşmadır. Fakat ne zaman ki tutucu İslamcılık agresif, aşırıcı bir hal alıyorsa bu durum devleti ve toplumu zorla İslami modeli kabul ettirme şekline dönüşmektedir. Tarihin bazı safhalarında tutucu Hristiyanlığın aşırı Hristiyanlığa dönüştü dönemler vardı: Haçlı seferleri ya da Cizvitleri hatırlayabiliriz. Bugünse İslami aşırıcılıkla karşı karşıyayız.

Bunun nedeni ne? Elbette İslam'ın bir din olarak köktenci olması değil. Bunun asıl nedeni bazı zenginleşen ülkeler (ABD, Kanada, Avrupa ülkeleri, Avustralya, Yeni Zelanda) ve büyük bölümünde Müslümanların yaşadığı diğer ülkeler arasında büyüyen uçurum. Ama bu da tam bir cevap değildir. Gerçek şu ki terör örgütlerinin ve gruplaşmaların liderleri genelde varlıklı ailelerden gelmektedir.

Bence aşırı İslam'ın yükselişi birkaç nedene bağlıdır. Ve bu nedenlerden en önemlisi farklı uygarlıklar arasındaki diyalog krizidir.

Uygarlıklar arasında ihtilafı konuşmak haksızlıktır. Çağdaş dünyada Müslüman nüfuslu ülkeler dahil tüm dünya toplumları küresel süreçlerin tesiri altında kalmışlardır.

Ve bu ülkeler insanlığın gelişimine her yönden düzensiz ama güçlü bir etkisi olan dünya uygarlığının teknik ve teknolojik oluşumunun dışında değildir.

Sorun dünya uygarlığının sadece teknik ve teknolojik yeniliklerden ibaret olmadığıdır. Dünya uygarlığı farklı kültürel, dinî, siyasal akımlardan bağımsız ama gittikçe birbirine eklemlenen sosyal ve kültürel topluluklardan meydana gelmektedir. Dünya uygarlığı diyalog üzerinde oluşmaktadır. Esas bu diyalog bugün

kriz geçirmektedir. Delil olarak da birinci sırada Müslüman nüfuslu ülkelere kendi model demokrasisini güç kullanarak "ihraç" eden Batı uygarlığının ekonomik ve askerî imkânlarla en güçlü temsilcisi ABD'nin düşüncesiz saplantısı gösterilebilir.

2006'da Moskova'da "Stratejik görüş: Rusya-İslam dünyası" grubunun ilk buluşması büyük başarıyla geçmişti. Buluşmaya tüm büyük Müslüman ülkelerden gelen siyasetçiler, iş adamları ve dinî temsilciler katılmıştı. Misafirler Rus meslektaşlarla farklı uygarlıkların diyaloglarına bağlı bugünkü dünyanın aktüel sorunları konusunda fikir teatisinin yararlarından bahsetmekteydi. Buluşmanın boyutu tesadüf değildir. Verilen demeçlerde birçok kez Rusya'nın uluslararası hayatı etkileyen en büyük devletlerden biri olarak insanlığı tehdit eden eğilimin gelişimini ve dünyanın dinî ilkelere göre bölünmesini engellemek için elinden geleni yapacağı vurgulanmıştır.

Rusya'da milyonlarca Müslüman yaşamaktadır. Ayrıca onlar mülteci değil, yerli toplumun bir parçasıdır. Belki de büyük bölümü Hristiyanlardan ve Müslüman azınlıktan oluşan, içinde yaşayan farklı kültürlerin özgün birlikteliğini kuran Rusya örneğine dünyada başka bir ülkede rastlamamız mümkün değildir. Aynı zamanda Rusya'nın Avrupa ve Asya arasında bir köprü olmasının benzersiz avantajı da mevcuttur. Pek uzak olmayan geçmişte dünya ideolojik ilkelerden dolayı bölünmüştü. İnsanlık bununla başa çıkmıştı. Dünyanın dinî ve uygarlık prensiplerinden dolayı bölünmesi yeni ve ciddi bir tehdittir. İnsanlık bununla baş edebilecek gücü kendinde bulmalıdır.

Sonsöz

20. yüzyılın ortasında Arap dünyası büyük bir değişim geçirmişti. Değişimin temel itici gücünü, Arap dünyasının dışında oluşan gelişmelerin etkisi altında kalması, global seviyede Sovyetler Birliği'nin ve ABD'nin arasındaki kızışmaların artması, Araplar ve İsrail arasında ihtilafların büyümesi oluşturmaktaydı.

Sömürgelikten kurtulan Arap ülkelerinde bu iktidarların yerine devrimci milliyetçiler gelmişti. Devrimciliğin seviyesi ve ülkülerine bağlılık farklı olsa da bütün devrimcilerin ortak yönleri vardı: Sömürge devleti olarak görmedikleri ABD ile ilk dönemlerde özel ilişkiler kurma, "Arap sosyalizmine" bağlılık, dinî muhalefet ve İslamcılarla mücadele, sosyalist bloğu yöneten SSCB'ye yakınlaşma ama katılmama.

Devrimci Arap milliyetçisi rejimlerinin ABD ile mücadelesi Ortadoğu'da uygulanan Amerikan siyasetiyle kışkırtılmıştı. Başlangıçta ABD onların SSCB ile cepheleşmesini hedefleyerek onları, kurulan askerî bloklara sürüklediler. Başarısız teşebbüslerden sonra da bir yandan muhafazakâr Arap rejimlerine, diğer yandan İsrail'e dayanarak devrimci milliyetçilere karşı ağırlık yaratmaya çalıştılar. Köktenci Arap rejimleri üzerinde kontrol kurması için Amerikan siyaseti Arap İslamcıları kullanmaktaydı.

SSCB'nin, devrimci Arap milliyetçilerini o dönemde Sovyet ideologların algıladığı tarzda sosyalist değerlere çekmeye çalış-

ması birçok objektif ve sübjektif nedenlerden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Arap ülkelerin sömürge sonrası "sosyalist safhası" gerçekleşmemişti.

Yavaş yavaş sömürge sonrası ihtilal romantizmi de yok olmuştu. Devrimci yönü dumura uğramış Arap milliyetçiliği ihtilalci sosyal değişimlerden vazgeçmişti. Ortak Arap birliği fikrini "ülkesel milliyetçilik" yenmişti. Bu ve Arap-İsrail ihtilafının çözülmemesi Arap dünyasında aşırı İslamcıların aktif hale gelmesini sağlamıştı. Milliyetçi rejimler ise kendi pozisyonlarını onlara vermeye yanaşmamaktaydılar. Ancak Arap–İsrail ihtilafının çözüm süreci suya düşerse, ABD Ortadoğu'ya Amerikan modeli demokrasi ihraç etmeye devam ederse o zaman bazı Arap ülkelerinde İslamcılar milliyetçi rejimleri sıkıştıracaklardır. İran'ın nükleer sorununun çözümü Irak'ta istikrarlı arabuluculuk çözümleri yapan "dörtlü"nün akıbetine bağlıdır.

Sovyetler Birliği ve Amerika Ortadoğu'da dış ana "oyuncuydu". Krize karşı farklı yaklaşımları olsa de bu iki devletin ortak amacı ülkeleri savaşa sürüklememek ve Arap–İsrail ihtilafının global seviyede büyümesini engellemekti. Sovyetler Birliği'nin varlığının sona erdiği zaman onun yerine geçen Rusya'nın Ortadoğu'daki rolü de kısıtlanmıştı, fakat son yıllarda yaşanan gelişmelerden Moskova'nın Ortadoğu problemlerinin çözümlerinde daha aktif rol oynamaya niyetlendiğini görmekteyiz. Rusya Arap ülkeleri ve İran'la temiz ilişkiler kurmuştu. İsrail'le ilişkilerini de düzeltmişti. Soğuk Savaş sona erince Rusya, ABD ile oynanan "oyunu" reddetmişti. Rusya'nın bölgedeki rolüne hız vermesi bölgenin İsrail dahil tüm ülkeleri tarafından onaylanmaktadır.

Bu düşüncelerimi kitabımın okurlarının takdirine sunmak istemiştim. Başardıysam benim analizlerimle hemfikir olsanız da olmasanız da görevimi yerine getirmişim demektir.

İndeks

A
Abakumov 315
ABD 19, 21, 38-41, 47- 48, 55-56, 58- 67, 74-75, 77-78, 82, 85, 89, 95, 98-101, 114, 123- 128, 131, 146-149, 152- 154, 156, 158-160, 167-175, 178, 180- 183, 187-189, 196-209, 213- 215, 219-221, 230-233, 235, 239, 241-242, 244, 247, 249, 250-254, 257, 261-269
Abdül Kerim Kasem 24
Abdülaziz el-Hakimi 421
Abdülfettah İsmail 116, 117, 118, 119
Abdülhakim Baazib 116
Abdülhalik Mahçub 110, 114
Abdülkadir Auda 25
Abdülkadir Becemal 119
Abdülkerim Cundi 103, 104
Abdülkerim Kasım 75
Abdullah 81, 116, 119, 129, 133, 228, 257, 258
Abdullah Baazib 116
Abdullah Sadr 133
Abdülnasır 16, 19-21, 23-33, 38- 40, 45-49, 52, 55, 67, 71-82, 92-105, 111, 123--137, 142-156, 160-163, 167, 172, 173, 175-180, 188, 190
Abdülrahman Sabik 47
Abdülselim Arif 75, 102
Abraham Dara 50
Adil Derviş 101
Adnan Maliki 56
Ahmed Anvar 22
Ahmed Fuad 40
Ahmed Harmuş 111
Ahmed Hasan El-Bakar 78
Ahmed Hasan el-Bekir 358
Ahmed Yasin 425, 426
Ahmet Şukeyri 52
Akaba Körfezi 48, 52
Al-Avca 63
Albay Abdül Hamid Galeb 48
Albay Abdullah es-Sallal 129
Albay Edip Çiçekli 73
Albay Hüsnü Zaim 73
Al-Cihad 33
Aleksey Vasilyev 64
Al-Gama'a al-islamiyya 33
Ali Abdullah Salih 119, 257
Ali Nasır Muhammed 118, 119
Ali Sabri 39, 40, 41
Ali Saleh Saadi 77
Allen Dulles 67
Allon 45, 285, 337, 339, 343, 344, 401
Almanya 63, 113, 133
Altı Gün Savaşı 23, 81, 141, 155, 158, 167
Amiral Poindexter 410
Amit 125, 149
Ammaş 357, 359, 364
Amr Musa 81
Anatoli Aleksandroviç Barkovski 105
Andropov 261, 293, 296, 297, 319, 322, 324, 333, 334, 336, 345, 346
Anthony Eden 39, 56
Anthony Notting 47
Antun Marun 94
Anvar Malek 95
apartheid 343
April Glapsie 371
Argonne 399
Ariel Şaron 46, 304
Asım Kanso 241
As-Saadi 359

At Tekfir el Hicra 33
Avraham Stern 33
Avrupa Nükleer Enerji Energetik Topluluğu 401
Ayetullah Ali el-Sistani 419
Aziz el-Haci 360
Aziz Muhammed 360
Aziz Şerif 388

B
Baas 23, 24, 30, 72, 77, 79, 102, 103, 105, 106, 230, 241
Bafra Körfezi Savaşı 342
Bağdat 20, 21, 24, 39, 56, 61, 66, 67, 75- 79, 83, 98, 99, 101, 104, 123
Baker 418
Baker-Hamilton Raporu 418
Bakır 79
Balaton Gölü 322
Bandung Konferansı 57
Baron 333
Baş İmam Ahmed 129, 130
Başbakan Nuri Said 20, 21, 56
Başkan Arif 358, 383, 386
Başkan Bekir 357, 358, 364, 389
Başkan Carter 127, 209, 262
Batler 372
Bedr 129, 130, 131, 133, 134, 135
Begin 34, 206, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 264, 324, 346, 347, 348, 349, 403, 404, 424
Bender-Abbas 410
Ben-Gurion 46-49, 51, 52, 63, 218, 324, 325, 398- 401
Benjamin Wire 409
Bernadot 34
Beyaz Rusya 310, 314
Bill Clinton 342, 373
Bin Ladin 38, 114, 127
Binbaşı Ariel Şaron 46
Binbaşı Melinki 35
Birleşik Komisyon 46
Birleşik Krallık 347
Birleşik Mısır-İsrail Komisyonu 46
Bitar 77, 103, 104
Blair 377
BM Güvenlik Konseyi 46, 63, 154, 158, 194, 196, 197, 200
Brejnev 144, 180, 197, 317, 334
Brest-Litovsk 347
Budapeşte 322
Bulganin 64
Büyük Britanya 21
Byroad 39

C
Caffar Numeyri 110
Carlos 114
Casey 409
Cavaharlal Nehru 49
CBC 403
Cedid 23
Cemal Abdülnasır 5, 16, 19, 20, 24, 163, 190
Cemal Salem 33
Cenevre 128, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 216, 218, 299, 320, 336, 338, 341, 343, 348, 349
Cezayir 20, 24, 27, 28, 57, 76, 79, 155, 157, 171
Chou En -Lai 58
CIA 38, 40, 48, 58, 59, 60, 67, 73, 77, 101, 102, 125, 126, 128, 149, 217, 249
CIA Başkam Cassie 368
Clinton Planı 303, 304
Condoleezza Rice 417, 431, 432

Ç
Çakal Carlos 114
Çavuş Offer 35
Çernenko 319

D
David Evans 39
David Smiley 133
de Gaulle 400
Dezem 242

Dimona 400, 401, 402
Dinitz 340
Dinrih 324
Dmitri Trofimoviç Şepilov 95
Dobrinin 197, 340
Donald Fortier 408
Donald Rumsfeld 368, 419
Dulles 41
Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkileri Araştırma Enstitütüsü 322

E
Ebu-Nidal 37
Ebu-Musa 366
Efraim Palti 346
Ehud Barak 353
Eilat 147, 410
Eisenhower 59, 60, 62, 64, 67, 123, 124, 126, 137
El Azme 74
El Bizri 74
El Fetih 275-282, 286, 289, 294, 296, 297, 298, 299, 302, 303, 424, 428, 429, 430, 431, 432, 433
El-Aksa Camii 304
El-Azhari 110
El-Bedr 129, 134
El-Fetih 36
Eliahu Ben Elissar 346
El-Kaide 33, 114
El-Maliki 377
El-Mehdi Ordusu 419
El-Turabi 114, 115
El-Ümmet 109, 110
Enver Sedat 16, 24, 33, 52, 162, 172
Esad 16, 24, 27, 52, 78, 79, 83, 84, 106, 189, 191, 194, 195, 206, 231, 232, 236, 238-242, 244, 253, 256- 258
Eşkol 401
Es-Saura 359
Evening Star 339
Eylat 52

F
Faysal 20, 21, 56, 132, 135, 136, 173, 229, 257
Fedotov 387
Feliks Nikolaeviç Fedotov 358
Felluce 33, 45
FHKC 36, 283, 286, 289, 424
Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC) 36
Filistin Kurtuluş Halk Cephesi 36, 279, 281
Filistin Kurtuluş Ordusu 279, 284
Filistin Kurtuluş Örgütü (F.K.Ö.) 35
Finlandiya 319, 323, 329, 364
Fok 320, 321
Ford 183, 199, 338
Forster 403
Fransa 22, 23, 41, 47, 55, 57, 61-66, 124, 152, 229, 234, 237, 238, 244, 252, 253, 257, 310, 346, 362, 365, 373, 375, 399, 400, 403
Freyer 323, 334
FSB 405
Fuad Limanı 64
Fuad Sirag Ed-Dine 22

G
Gaaga 330
Garegan 419
Gazit 330, 331, 332, 334, 335, 339, 340, 345
General Abbud 109
General Afif El Bizri 74
General David Kay 405
General Hüseyin Sırrı Amir Paşa 32
General Kasım 66, 99
General Nagib 33
George Habaş 36
Gideon Rafael 48
Golan Tepeleri 141, 187, 195, 196, 222, 320, 339, 351, 352, 353
Golda Meir 181, 311, 316, 319, 324, 337

Golubev 313
Gorbanifar 409
Gori 363
Grinşteyn 314
Gromiko 84, 148, 153, 156, 157, 159, 176, 180, 201, 206
Gryadunov 36
Güney Afrika Cumhuriyeti 203, 266, 402
Güney Yemen 28, 29, 115, 116, 117, 119, 136
Gürcistan 312

H

Haddam 79, 84, 85, 243, 245, 257
Hafız Esad 16, 24, 27, 52, 78, 79, 83, 105, 106, 191, 194, 206, 232, 236, 239
Hagan 34, 324
Haim Hersog 48
Halep 27
Halid Bakdaş 93
Halid Maşal 428
Halil el-Dulaimi 376
Hama 27
HAMAS 36, 305, 423- 435
Hammerşeld 326
Hardan Tikrit 364
Hartum 110, 111, 113, 135, 136, 158, 162
Hasan el-Benna 25
Haşimi 20, 57, 78, 215, 229
Haşoggi 408
Helms 125, 149, 402
Henri Birod 58
Herut 347
Hizbullah 35, 82, 255
Houk 319
Howard Teacher 408
Huari Bumedyen 24, 360
Hudeybi 25
Huntington 436
Hür Subaylar 20, 23, 24- 26, 32, 39, 40, 41, 46, 58, 59, 61, 66, 71, 93, 94

I

I.Z.L. 34
IAEA 374

İ

İbrahim at-Tayyip 25
İbrahim el-Caferi 421
İbrahim Makhus 105
İgal Allon 33, 285, 343
İngiltere 21- 23, 34, 38, 39-41, 45, 50, 55- 66, 71, 75, 98, 101, 124, 131, 133, 137, 142, 152, 192, 215, 237, 252
İra Hirşman 49
İran Şahı Rıza Pehlevi 360
İrgun Zvai Leumi 34, 347
İshak Rabin 337, 424
İslamiyya Cihad 37
İsmayiliye 62
İsrail 15, 16, 19, 23, 33, 34-37, 45-65, 72, 80- 82, 85, 89, 125, 126, 132, 141, 142, 145-161, 167-175, 181-183, 187-189, 193, 195- 223, 227-229, 231, 233, 239, 241-256, 263-269
İsrail Barış Komitesi 47
İtalya 20, 33, 61, 253
İthalat İhracat Bankası 369
İuri Gagarin 131
İuri Vasilyeviç Kotov 16, 321
İuri Vladimiroviç 346
İvanov 346
İzvestiya 133, 313

J

James Angleton 400
James Wolfensohn 427
Japonya 21, 203, 205
Jean Lacouture 27
Jemçujina 314
John Bagot Glabb 34
John Darling 50
John Troutbeck 21
Joseph Olsop 316

K
Kâbe 366
Kaddafi 16, 37, 76, 80, 172
Kafr-Kasım köyü 35
Kahane 332
Kahtan Muhammed el-Şaabi 116
Kardeşlik 25, 26, 27
Karl Duckett 402
Kasım 35, 64, 66, 67, 75, 98102, 110, 115, 132, 136, 137, 158, 159, 168, 190, 203, 217, 218, 266, 267, 284, 289, 358, 369, 373, 382, 402, 407, 410
Kennan 125
Kennan 125, 170
Kennedy 128
Kermit Roosevelt 40
KGB 148, 321, 330, 339
Kibbutz Sde Boker 49
Kibuts 46
Kimhe 408
King David 34, 347
Knesset 217, 218, 346, 401
KNİM 404
Kofi Annan 373, 406
Kogan 314
Komutan Binbaşı Zabiyaka 132
Kopland 58, 101
Kosigin 334
Kotov 16, 321, 334, 335, 339, 343, 345, 346
Kotov 334
Kral Fahd 81, 217
Kral Faruk 20, 21, 22, 23, 25, 33, 38, 40, 62, 71, 94
Kral Faysal 21, 56, 132, 135, 285, 286
Kral Hüseyin 16, 52, 65, 79, 192, 193, 215, 232, 249, 264
Kral İdris 76
Kral Saud 126
Kruşçev 64, 76, 312
Kürdistan 360, 363, 366, 384, 386, 387, 388, 389, 392, 393, 394
Kürt sorunu 415, 416
Kuzey Galile 35
Kuzey Işınları 348
Kuznetsov 104, 154, 180

L
La-Sein-Stor-Mer 403
Lavon 35, 49, 51, 52
Lavon Davası 35
Lehi 34, 347
Leninski 84, 363
Leninski Dağı 84
Leonid Dmitrieviç Nemçenko 59
Leonid İlyiç 319
Leskinen 319
Liberman 30, 31
Libya 20, 28, 32, 37, 73, 76, 80, 171, 172, 203, 217, 261, 262, 263, 266
Likud 213, 324, 346, 347
Likud Partisi 324
Litvanya 347
Lloyd 63
Lord Lampson 38
Lord Moyn 34
Lu Kaddar 329
Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun 126
Lyndon Johnson 128

M
Maarah 339, 346
Macaristan 63, 99, 322, 329, 362
Madeleine Albright 425
Mahmud Abbas 36, 222, 257, 278, 289, 290, 300, 301, 305, 426, 428, 429, 431, 432, 435
Mahmud Osman 388
Malenkov 312, 382
Mapay 347
Mareşal Greçko 98, 145, 150, 188
Mario Fiorelli 404
Marksizm 117, 344
Marvan Barguti 305
Maşal 425, 428, 429

Maskat 57
Menahem Begin 34, 213, 346, 347, 403, 424
Mengistu 350
Mesud Barzani 393, 394, 416
MGB 313, 314, 315
Michael Aflak 30, 77, 359
Michael Write 21
Mihoels 313
Mikail Lindin 409
Mikoyan 99
Miles Copeland 40
Milliyetçi Arap Hareketi (MAH) 279
Minsk 314
Mintoff 49
Mısır 19-35, 38-41, 46-52, 55-66, 71-77, 81, 82, 89-90, 92-105, 116, 123-132, 137, 141-153, 155-156, 159-162, 164, 167, 171- 183, 187-201, 205, 206, 213-223, 229, 233, 239, 241, 249, 250, 252, 257, 268
Mitla Geçidi 63
Molla Mustafa Barzani 381, 382, 384, 389
Mombasu 350
Mordehay Cohen 45
Mordehay Vanunu 405
moşav 310
Moşe Dayan 49, 51, 52, 213, 280, 285, 324, 346
Moşe Şaret 48
Muammer Kaddafi 16, 37
Muhammed Aflaki 116
Muhammed Ahmed Hüseyni 48
Muhammed Mahmud Abdülrahman 388
Mukteda el-Sadr 421
Musaddık 362
Müslüman Kardeşler 25, 26, 27, 49, 63

N

Naguib 26
Nahal 399, 400
NATO 61, 216, 325, 392
Nayef 358, 359
Negev Çölü 49, 51
Nemrodi 408
Nemrodi 408, 409
Netanyahu 350, 351, 352, 353, 425
Nir 410
Nixon 159, 168, 171, 174, 175, 178, 180, 181, 182, 183, 197, 199, 200, 201, 202, 317, 321, 338
NUMEK 402
Nuri el-Maliki 419
Nuri Said 20, 21, 56, 78, 126

O

Oak-Ridge 399
Ogolidov 314
Oleg Gerasimoviç Peresipkin 388
Oleg Kovtunoviç 102
Olmert 210, 431, 436
Osmanlı 229, 381
Oxford 334
Ozirak 368

Ö

Ömer El-Beşir 114

P

Paguosh Konferansı 334
Panikar 49
Paul Wolfowitz 419
Pekin 321
Peres 213, 292, 339, 344, 345, 346, 350, 351, 399, 400, 402, 408, 409
Podgornı 334
Ponomarev 281, 321, 365
Posuvalyuk 361
Pravda 5, 15, 31, 59, 64, 95, 96, 103, 104, 105, 106, 110, 111, 142, 162, 176, 177, 191, 313, 383, 386, 388
Profesör Etinger 313
Putin 374

R
Ramallah 304, 305
Raşid Faraon 133
Ravanduz 384, 390
Rehovot 399
Richard Helms 125
Richard Pearl 419
Robert Anderson 59
Robert McFarlin 408
Robert Martirosyan 240
Roma 96, 227, 228, 320, 323, 329, 404
Roosevelt 49
Ryumin 313

S
Saad Zaglul 94
Sabri Asali 56
Sabri El-Banna 37
Saddam Hüseyin 16, 72, 79, 83, 84, 101, 268
Said K. Aburiş 81
Saika 227, 246, 279, 286
Salih Bitar 77
Salmin 118
Sami Hinnavi 73
Samoteykin 317
Samuel Gegenson 369
Saraç 74, 75
Saşa Zotov 383
SAVAK 408, 409
SBKP GM Politbürosu 319
Scott Ritter 372, 373
Sedat 16, 24, 33, 52, 93, 162, 172-183, 188-200, 206, 213-223, 241-243, 250, 286, 289, 293, 317, 321, 330, 332, 333, 335, 338, 342, 347, 348, 361, 364, 404
Senatör G. Tower 410
Sıddık El-Mehdi 110
Sina 63, 64, 146, 147, 148, 159, 173, 188, 190, 193, 195, 205, 206, 217, 220, 221, 251, 320, 328, 332, 335, 399
Snia Tehint 404
Soğuk Savaş 38
Sorek 399, 400
SSCB 15, 19, 31, 32, 36, 38, 41, 59, 60, 61, 63- 67, 74, 82, 83, 89, 91-93, 95, 96, 99, 100, 102, 104, 105, 110, 113, 115, 117, 123, 124, 127, 129, 130, 136, 144, 146, 148- 151, 153-155, 158-160, 169, 175- 177, 180-182, 188- 190, 197, 199-209, 219, 230-233, 235, 237, 238, 240, 244, 248, 249, 252, 261, 262
Stalin 310
Sudan 20, 40, 76, 89, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 136
Şükrü El-Kuvvetli 65, 73
Süleyman Nablusi 126
Suriye 20-24, 27, 28, 37, 39, 52, 56, 57, 65, 72- 84, 89- 93, 95, 99-106, 126, 129, 141, 143, 146, 148-150, 152, 155, 157, 167, 172, 187, 188, 189, 191, 194-196, 205, 206, 227-233, 236- 250, 253-268
Suriye Arap Sosyalist Kalkınma Partisi 72
Susanna 50
Suslov 111, 334
Süveyş Kanalı 22, 30, 39- 41, 46, 48, 62- 64, 72, 94, 116, 125, 135, 137, 160, 161, 173, 174, 181, 187- 191, 193, 195, 199-200

Ş
Şamir 34
Şaranski 349
Şarm el-Şeyh 320
Şavvaf 99
Şeersberg 401
Şehab 75
Şelepin 319
Şepilov 59, 61, 64, 93, 95, 96, 97
Şeyh Caber El Sabah 370
Şeyh Hasan El-Turabi 114
Şişekli 56
Şota Kurdgelaşvili 111

Şvardnadze 31
Şvimmer 408

T
Talabani 377, 386, 393, 394, 416
Tapınak Tepesi 304
Tarasenko 31
Tarık Aziz 83, 84, 85, 248, 359, 361, 365, 367, 368, 373, 374, 375
TASS 64, 96, 176, 180, 313, 317
Teb 304
Tebriz 409
Teğmen Dahan 35
Tel Aviv 149, 150, 151, 254, 311, 323, 391
Textron 369
Tiran Boğazı 52, 147
Tonni 241, 244, 245
Toulon 403
Trans-Ürdün 34, 347
Tripoli 36, 229, 230, 246
Tsanava 314
Tunus 20, 27, 28, 292, 294, 303
Tzipi Livni 426, 428

U
UAEA 406, 407, 421, 422
Ukrayna 310
Ulusal Cephe 115, 117
Uluslararası Atom Enerji Ajansı 403, 406
Ulyanovski 91, 163
UNSCOM 374

Ü
Ürdün Kralı Hüseyin 65, 80, 126, 192, 219
Ümmü Gülsüm 72

V
Valentin Aleksandrov 96
Varşova Üniversitesi 347
Viktor Luis 339
Viktor Petroviç Posuvalyuk 388
Viyana 330, 331, 332, 333, 334, 336, 345, 346, 406
Vladilen Nikolaeviç Fedorov 322
Voskoboy 346
Vovsi 314

W
Weizmann Enstitüsü 399
William Gallman 21
William Lakland 77
Wineberger 368

Y
Yal Ahikar 332
Yarbay Davut 358
Yarbay Oliver Nort 409
Yaser Arafat 16, 46, 273, 276, 278, 280, 281, 283, 290, 303, 305
Yeltsin 352, 373
Yemen 20, 28, 30, 73, 76, 90, 109, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 126, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 150, 257
Yemen Arap Cumhuriyeti 117, 119
Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti 109, 115, 137
Yemen Sosyalist Partisi 118, 119
Yigal Allon 45
Yugoslavya 240, 310
Yüksek Arap Komitesi 48
Yüksek Komite, 46

Z
Zaytsev 240
Zbigniew Brzezinski 127
Zuayyin 24, 104, 105, 106, 148, 152
Zuheyr Muhsin 241
Zvyagelskaya 316

rusların gözüyle ortadoğu

YEVGENİ PRİMAKOV

Dünya'nın kalbi Ortadoğu, tarihin başlangıcından itibaren çatışmaların merkezi oldu. Bugünkü toplumsal ve siyasal çalkantılara baktığımızda süregelen durumun değişmediğine hatta şiddetin artarak devam ettiğine şahit oluyoruz.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş dönemiyle birlikte Ortadoğu krizi çok farklı nedenlerden dolayı küresel bir boyut kazandı. Dönemin iki süper gücü ABD ve SSCB sömürge sonrası sancılı bir oluşum sürecinden geçen Ortadoğu coğrafyasındaki ihtilafların doğrudan ya da dolaylı taraftarları oldular.

Bu iki süper gücün süreç içerisinde oynadıkları rolü arka planıyla birlikte aydınlatmadan mevcut durumu anlamamız mümkün değildir. Sayısız savaş, iç çatışma, rejim değişikliği, barış çabaları, diplomatik girişimler, terör eylemleri ve ideolojik kavgalar gerçekleşirken bu iki güç bu gelişmelerden habersiz değildi.

Hayatını Ortadoğu meselesine adamış, sayısız makaleler yazmış, son elli yılın en ünlü simalarıyla defalarca görüşmelerde bulunmuş, diplomatik görevler üstlenmiş Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlığı görevlerinde bulunmuş bir Ortadoğu uzmanı olan Yevgeni Primakov bu coğrafyanın tarihine ve bugününe ışık tutuyor.

Primakov'un bu çalışmasında Arap-İsrail ihtilafından Kürt oluşumuna, Cemal Abdülnasır'dan Yaser Arafat'a, petrol politikalarından Irak Savaşı'na, Ortadoğu'da ön plana çıkan birçok şahıs ve olay hakkında hiçbir yerde rastlamadığınız kulis bilgilerine Rusların bakış açısından ulaşacaksınız.

KİTAP
SKB 0560789 YZL

ISBN: 978-975-263-995-9
9 789752 639959
20 TL
timas.com.tr